

Συριανά γράμματα

ιστορία • λαογραφία • περιβάλλον • καινοτομία • τέχνες

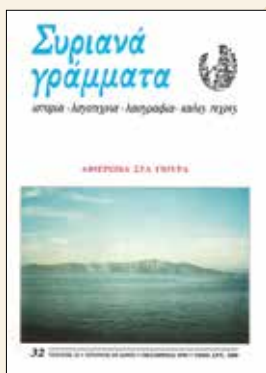
ΤΕΥΧΟΣ 2-3 • ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β' • ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2017 - ΙΟΥΝΙΟΣ 2018 • ΤΙΜΗ 22€ • ISSN: 1105-7505

ειδικό τεύχος Αφιέρωμα στη Γυνάρο

Η Γυνάρος είναι ένας από τους τόπους «σύμβολα» της ελληνικής σύγχρονης ιστορίας και ταυτόχρονα είναι μία τράπεζα στο Αιγαίο. Απαιτείται η ενδελεχής μελέτη των φυσικών πόρων της για να συνεχίσει να αποτελεί ένα πρωτοποριακό ερευνητικό πεδίο, με σεβασμό στην ιστορία, την παράδοση αλλά και την φέρουσα ικανότητά της, ώστε να είναι δυνατή η εξασφάλιση δανεισμού πόρων στο μέλλον με σκοπό μια πρωτοποριακή ανάπτυξη χωρίς κίνδυνο αλλοιώσεων και υπερβάσεων που θα την καταστρέψουν ταχύτατα.

2
&
3

1995

2018

Συριανά γράμματα

ISSN: 1105-7505

Σημείωση της έκδοσης: Από την αρχή που επιλέχτηκε το θέμα «Γυάρος» γνωρίζαμε ότι θα είχαμε δύσκολη ύλη. Σχηματίζοντας το πλάνο ροής των άρθρων, προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε στους αναγνώστες μας μια αδρομερή αλλά και πραγματική εικόνα του νησιού στη γραμμή του χρόνου και στο πλαίσιο που επέτρεπε μια περιοδική έκδοση.

Η επιλογή να μην «σπάσει» η ύλη σε δύο τεύχη, αλλά να εκδοθεί ένα διπλό τεύχος, ήταν σύντομη και εύκολη. Αυτό άλλαξε δυστυχώς και την τιμή του, την οποία προσπαθήσαμε να την κρατήσουμε όσο χαμηλότερα επέτρεπε η έκδοση.

Επιπρόσθετα επισυνάψαμε το σύνολο του παλαιότερου περιοδικού «Συριανά γράμματα, χρόνος 8ος, τεύχος 32, Οκτώβριος 1995, Αφιέρωμα στη Γυάρο», το οποίο είχε εκδοθεί πριν 22 χρόνια. Μια προσφορά στους αναγνώστες μας αλλά και μια σύνδεση της πρώτης και της δεύτερης περιόδου έκδοσης των Συριανών γραμμάτων.

Ευχαριστούμε το ζωγράφο Κώστα Βαρβέρη, για την παραχώρηση φωτογραφιών από τους πίνακές του για τη Γυάρο (Γυάρος 1947-1974), τον Γιώργο Στεφάνου για την παραχώρηση φωτογραφιών του, οι οποίες τοποθετήθηκαν εκτός αρθρογραφιών, και όλους τους συντελεστές αυτής της έκδοσης.

Ξεπερνώντας λοιπόν τις όποιες δυσκολίες, παρουσιάζουμε τα **Συριανά γράμματα**, τεύχος 2-3, ειδικό τεύχος «Αφιέρωμα στη Γυάρο», Δεκέμβριος 2017-Ιούνιος 2018.

Γιάρος: (φωτ. © Γεώργιος Στεφάνου).

Πίνακας του Συριανού ζωγράφου Κώστα Βαρβέρη από την ενότητα «Γυάρος, 1947-1974». Λάδι σε καμβά.

Συριανά γράμματα

ISSN: 1105-7505

Δικαιώματα περιεχομένου: Το περιεχόμενο του διπλού τεύχους είναι ελεύθερο προς αναδημοσίευση αρκεί να αναφέρεται η πηγή. Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν την άποψη του συγγραφέα και όχι απαραίτητα του εκδότη ή/και της συντακτικής επιτροπής. Τα δικαιώματα επί του φωτογραφικού υλικού και των σχεδίων/σκέτσων, κοσμημάτων της έκδοσης αυτής ανήκουν στους δημιουργούς τους και απαγορεύεται, σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, η για εμπορικούς σκοπούς αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή με κάθε μέσον και σε κάθε μέσον χωρίς την έγγραφη άδειά τους. Τα άρθρα της νωφ (των μελών της) & της ΜΟη (επίσης των μελών της) χρειάζονται, κατόπιν απαίτησής τους, πλέον της παρούσας αναφοράς, επιπρόσθετη άδεια από τους φορείς αυτούς για κάθε παραπέρα χρήση τους.

Euphorbia dendroides L.: ευφόρβια ή δενδροειδής, καρνέζα, φλόμος, ο δενδροειδής. Γαλατσίδα σε κάποιους τόπους, το οποίο λιθανά προέρχεται από το παχύρρευστο και καυστικό υγρό που βγάζουν τα στελέχη της όταν κόβονται και ρέει το υγρό σαν γάλα. Το υγρό αυτό είναι δηλητηριώδες και χρησιμοποιείται από ορισμένους ψαράδες για να ναρκώνουν τα ψάρια και να τα πιάνουν με πεταχτό δίχτυ. Δεν πρέπει να συγχέεται με την *Reihardia picroides* η οποία επίσης ονομάζεται γαλατσίδα ή πικροράδικο (κείμ. Κώστας Καταγός, φωτ. ©Γεώργιος Στεφάνου).

ISSN: 1105-7505

Εξαμηνιαία περιοδική έκδοση *Συριανά γράμματα*.

Περίοδος Β' | τεύχος 2-3 | Δεκέμβριος 2017-Ιούνιος 2018 | τιμή 22 €

Διπλό τεύχος. Τυπώθηκε σε 1000 αντίτυπα.

Εκδότης: Εκπαιδευτήρια Άγιος Παύλος

Υπεύθυνος σύμφωνα με τον νόμο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

Αρχισυντάκτης: Αχιλλέας Δημητρόπουλος

Ομάδα σύνταξης: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης, Τάκης Γαλανόπουλος, Αχιλλέας Δημητρόπουλος, Θωμάς Δρίκος, Κωνσταντίνος Ι. Καταγάς, Χαρά Πελεκάνου, Τέος Ρόμβος.

Στο παρόν τεύχος γράφουν: Στυλιανή Αδαμαντοπούλου • Νίκος Αλμπανόπουλος
Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης • Κωνσταντίνος Βολτής • Τάκης Γαλανόπουλος
Νίκος Γεωργίου • Μυρσίνη Γλέζου • Παναγιώτης Δενδρινός • Ξενοφών
Δήμας • Αχιλλέας Δημητρόπουλος • Θωμάς Δρίκος • Νικόλας Καϊλής
Νεφέλη Καλαντζή • Νίκος Κανακάρης • Αλέξανδρος Α. Καραμανλίδης
Ευθύμιος Καρύμπαλης • Κωνσταντίνος Ι. Καταγάς • Γιώργος
Κατσαδωράκης • Λούλα Κλήμη • Μυρτώ Κουτσοβούλου • Μαρία
Λιβανού • Χρήστος Λούκος • Πέτρος Λυμπεράκης • Μαρίζα Μαρθάρη
Χρήστος Παπαδάς • Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος • Γεώργιος
Παπαθεοδώρου • Χαρά Πελεκάνου • Ελπίδα Πρίντζη - Καμπέλη
Τέος Ρόμβος • Μιχαήλ Ι. Ρούσος • Ελίνα Σαμαρά • Ηλίας Φακίρης
Μιχάλης Ι. Φραγκιάς • Λουκία-Μαρία Φρατσεά • Βασίλης Φραγκουλόπουλος
Χρίστος Χαλκιάς • Απόστολος Χατζηπαρασκευαΐδης • Δημήτρης Χριστοδούλου

Κόσμημα εξωφύλλου: Κωνσταντίνος Ι. Καταγάς, «ο Φερεκύδης διδάσκων τον Πυθαγόρα».

Φωτογραφία εξωφύλλου: Πίνακας του Gustave Doré (1832-1883). Title: les océanides (les naiades de la mer), France 1860, διαστάσεις 127 X 185,5 cm, βρίσκεται σήμερα στο Hôtel Drouot, Paris.

Σχέδιο οπισθόφυλλου: Κωνσταντίνος Ι. Καταγάς.

Επιμέλεια ύλης: Χαρά Πελεκάνου, Μιχάλης Ι. Φραγκιάς

Επεξεργασία φωτογραφιών: Χαρά Πελεκάνου, Κωνσταντίνος Ι. Καταγάς

Δημιουργικό-Σελιδοποίηση-Ψηφιακή επεξεργασία: Κωνσταντίνος Ι. Καταγάς
e-mail: kkatagas@yahoo.com | www.restart.net.gr

Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία: Τυποκυκλαδική Α.Ε., Οδός Αεροδρομίου, Μάνα, 84100, Σύρος
τηλ. 22810 82748, 22810 82148 | e-mail: info@typokykladiki.gr

Διάθεση: Εκπαιδευτήρια Άγιος Παύλος, Πολυλά 5, 11141, Αθήνα

Επικοινωνία: τηλ. 210 2280568, fax. 210 2117468, e-mail: efs2@yahoo.gr

Επόμενο τεύχος: *Συριανά γράμματα* τ.4, Δεκέμβριος 2018.

Τμήμα πίνακα του Συριανού ζωγράφου Κώστα Βαρβέρη
από την ενότητα «Γυάρος, 1947-1974». Λάδι σε καμβά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Χαρά Πελεκάνου	: Μικρά ιστορικά της Γυάρου	10
2. Βασίλης Φραγκουλόπουλος	: Γυάρος, ψηφίδες από τη σύγχρονη ιστορία της	18
3. Μιχάλης Ι. Φραγκιάς	: Το νησί των Αγιούρων	36
4. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης	: Τρία χειρόγραφα του 1530, 1534 και 1582, που κατονομάζουν τα Γιούρα	47
5. Ελπίδα Πρίντεζη-Καμπέλη	: Άγνωστες πτυχές της Ιστορίας της Γυάρου	48
6. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης	: Τα Γιούρα ήταν ένας τόπος ονειρικός και οι κάτοικοι φιλόξενοι	54
7. Νίκος Κανακάρης	: Τρία πειρατικά περιστατικά στη Γυάρο	58
8. Μιχάλης Ι. Φραγκιάς	: Τρία ανέκδοτα συριανά έγγραφα σχετικά με τα Γιούρα	72
9. Τέος Ρόμβος	: Γυάρος, το νησί του πνεύματος	88
10. Μιχαήλ Μ. Ρούσσος	: Πέντε λόγιοι καταγόμενοι από τη Γυάρο	92
11. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης	: Το '43 για ν' αποφύγω τη συριανή πείνα πρωτοπήγα στα Γιούρα	102
12. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης	: Όταν ήρθε το υποβρύχιο στα Γιούρα, τον Μάη του 1944 με τον ασύρματο, ήμουνα επάνω	109
13. Θωμάς Δρίκος	: Τα «Αγιόρα» μέσα από τα συριανά αρχεία	112
14. Τάκης Γαλανόπουλος	: Το κτίριο των φυλακών και οι λοιπές εγκαταστάσεις της Γυάρου	158
15. Χρήστος Λούκος - Λούλα Κλήμη	: Συνθήκες Υγιεινής των κρατουμένων στη Γυάρο	202
16. Απόστολος Χατζηπαρασκευαΐδης	: Το αλφαβητάρι της Γυάρου	208
17. Χαρά Πελεκάνου	: Η Μαρία Πίνιου-Καλλή κρατούμενη στη Γυάρο	218
Μυρσίνη Γλέζου 18. Νεφέλη Καλαντζή Μυρτώ Κουτσοβούλου	: Γυάρος, Τόπος και Τοπίο Μνήμης	228
19. Νίκος Αλμπανόπουλος	: Ο πατέρας μου στη Γυάρο	242

20. Κώστας Καταγάς	: Της Μνημοσύνης	252
21. Κώστας Καταγάς	: Γυάρος, η τέχνη και η ενσάρκωση της μνήμης	254
22. Ελίνα Σαμαρά	: Τα υποβρύχια μονοπάτια της Γυάρου	270
23. Γεώργιος Παπαθεοδώρου Ξενοφών Δήμας, Νίκος Γεωργίου Δημήτρης Χριστοδούλου, Ηλίας Φακίρης	: Εξερευνώντας τα υποθαλάσσια τοπία της Γυάρου	280
24. Πέτρος Λυμπεράκης	: Τα ζώα και τα φυτά της Γυάρου	288
25. Γιώργος Κατσαδωράκης	: Τα πουλιά της Γυάρου	296
26. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης	: Γόκα μου στη Γυάρο ζούνε μόνο αετοί!	314
27. Δανάη Πορτόλου	: Οι Μύχοι της Γυάρου. Η πρόκληση : της μελέτης ενός πελαγικού θαλασσοπουλιού	322
28. Αχιλλέας Δημητρόπουλος	: Το περίφημο Μαύρο Φίδι της Γυάρου	328
29. Νικόλας Καϊλής	: Αξιοσημείωτες βοτανικές συναντήσεις στη νήσο Γυάρο	332
30. Κώστας Καταγάς	: Το τραγούδι της Αχέρδας	340
31. Κώστας Καταγάς	: Μια από τις ανείπωτες ιστορίες της Αχέρδου. Βλάστηση της Γυάρου	342
32. Παναγιώτης Δενδρινός Αλέξανδρος Α. Καραμανλίδης Στυλιανή Αδαμαντοπούλου	: Γυάρος, ένα σημαντικό καταφύγιο για τη φώκια της Μεσογείου	356
33. Μαρία Λιβανού Κωνσταντίνος Βολτής	: Μία Επιτροπή διαφορετική από τις άλλες	374
34. Χρήστος Παπαδάς	: ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE. Το όραμα για τη δημιουργία μιας μοναδικής θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής στη Γυάρο	384
35. Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος, Ευθύμιος Καρύμπαλης, Λουκία-Μαρία Φρατσέα, Χρίστος Χαλκιάς	: Η Γυάρος ως ένα πολιτισμικό τοπίο ανθρώπινης απουσίας	392
36. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης	: Ναι, τα Γιούρα είχαν μεγάλη ευχή	406
37. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης	: Στα Γιούρα τα παιδιά περνάγαμε ζωή χαρισάμενη	423
38. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης	: Ο πατέρας μου ήταν σάρκα της σαρκός των Γιούρων	426
39. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης	: Θέλω να με θάψουν πάνω στα Γιούρα	430
40. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης	: Νύφη, την πήγε πάνω στα Γιούρα	434
41. Συριανά γράμματα	: Ενσωμάτωση του παλιού τεύχους Αφιέρωμα στα Γιούρα, τ.32, Οκτ.1995	435

ΜΙΚΡΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

κείμενο: Χαρά Πελεκάνου

Πρώτος ο Όμηρος, κατά τον Ευάγγελο Ν. Ρούσσο, αναφέρει τη Γυάρο, ως τον τόπο που ο Ποσειδώνας βούλιαξε με την τρίαينά του τον Αίαντα τον Λοκρό σχίζοντας τον γυαρίτικο βράχο (Γυραΐνην πέτρην) και βυθίζοντας το κομμάτι που στεκόταν ο Αίας στη θάλασσα. Αυτή ήταν η τιμωρία του για την ασέβεια που έδειξε στους θεούς εισβάλλοντας στον ναό της Αθηνάς στην Τροία και βιάζοντας τη μάντισσα Κασσάνδρα.

*Τοῦ δέ Ποσειδάων μεγάλ' ἔκλυεν αὐδῆσαντος·
αὐτίκ' ἔπειτα τρίαينαν ἑλών χερσί στιβαρῆσιν
ἤλασε Γυραΐνην πέτρην, ἀπό δ' ἔσχισεν αὐτήν·* (Οδύσσεια δ 505-507)

Τον άκουσε ο Ποσειδών μεγάλο λόγο που 'πε-
ευθύς πήρε την τρίαина στα στιβαρά του χέρια
και χτύπησε τη Γιουριανή την πέτρα κι έσكىσέ την· (μτφ. Ε.Ν. Ρούσσο)

Και η Σαπφώ σ' ένα ποίημά της αναφέρεται στη γοργοπόδαρη Ηρώ από τη Γυάρο. «*Ηρών εξέδίδαξε Γυάρων τάν άννοδρόμον*».

Ή μήπως πρόκειται για μια αγαπημένη της μαθήτρια με τ' όνομα Γυάρα; Το ακριβές νόημα του στίχου παραμένει ασαφές.

Κατά την ελληνική αρχαιότητα, η Γυάρος αποτελούσε ανεξάρτητο δήμο, όπως μαρτυρείται από μαρμαρίνη επιγραφή που βρέθηκε στη Σάμο, όπου γίνεται λόγος για δήμο Γυαρίων:

*ὁ δῆμος ὁ Γυαρίω[ν ἐτίμησεν]
Σωσίστρατον Σω[σιστράτου Σάμιον]*

Η Χαρά Πελεκάνου είναι φιλόλογος.

Αλλά και μια δεύτερη επιγραφή του 2ου αι. π.Χ. που βρέθηκε στην αρχαία αγορά της Άνδρου αναφέρεται στον δήμο Γυαρίων. Σ' αυτήν τρεις «Ανδριοι δικαστές και ο γραμματέας τους τιμώνται από τον δήμο Γυαρίων. Το τιμητικό ψήφισμα προβλέπεται να αναγραφεί σε λίθινη στήλη και να τοποθετηθεί στο ιερό της Αρτέμιδας, της οποίας η λατρεία ήταν η επίσημη της Γυάρου, όπως αναφέρει ο Ν. Πετρόχειλος στη διατριβή του *Συμβολές στην ιστορία της Άνδρου μέσα από τις επιγραφές και τα μνημεία*.

Μια ακόμη επιγραφή μας δίνει την πληροφορία ότι στη Γυάρο λατρευόταν η Αφροδίτη Μυχία (η βαθύκολπος, αυτή που δέχεται όλους τους θεούς).

*[Άφ]ροδείτηι
[Μ]υχίαι.*

Επίσης, χάλκινα νομίσματα που βρέθηκαν στη Γυάρο, με παραστάσεις της Αρτέμιδας και του Περσέα και την επιγραφή «Γυαρίων», και χρονολογούνται γύρω στον 3ο αι. π.Χ. βεβαιώνουν την ύπαρξη οργανωμένης κοινότητας που έκοβε δικό της νόμισμα κατά τα αρχαία χρόνια.

Την εποχή της ρωμαϊκής παντοδυναμίας, η Γυάρος γίνεται φόρου υποτελής στη Ρώμη.

Το 51 π.Χ. ο Κικέρων, διορισμένος

από τη Ρώμη ανθύπατος στην Κιλικία, ταξιδεύοντας προς την Ανατολή, πέρασε από τη Γυάρο. Η πληροφορία προέρχεται από επιστολή που απευθύνει ο ίδιος στον φίλο του Πομπόνιο Αττικό. Ο Κικέρων αφηγούμενος το ταξίδι του λέει στο φίλο του ότι, ξεκινώντας από την Αθήνα, έφτασαν στην Κέα και από εκεί στη Γυάρο και τέλος με δυνατό και ευνοϊκό άνεμο έφτασαν στη Δήλο, αφού προηγουμένως πέρασαν από Σύρο.

Την ίδια περίπου εποχή, γύρω στο 30 π.Χ. ο γεωγράφος Στράβων πέρασε από τη Γυάρο και διηγείται: «Κάποτε το καράβι μου έπιασε Γυάρο και είδα ένα χωριουδάκι (κώμιον) που το κατοικούσαν ψαράδες. Φεύγοντας πήραμε μαζί μας έναν ψαρά που πήγαινε πρεσβευτής στον Καίσαρα (τότε ο Καίσαρ βρισκόταν στην Κόρινθο, πηγαίνοντας να γιορτάσει τον θρίαμβό του, μετά τη νίκη στο Άκτιο). Στο ταξίδι μάς έλεγε ότι τον έστελναν πρεσβευτή στην προσπάθειά τους να ζητήσουν ελάφρυνση του φόρου που πλήρωναν για το νησί. Τότε έδιναν εκατόν πενήντα δραχμές το χρόνο και με δυσκολία μπορούσαν να δίνουν εκατό».

Αναφορά στη Γυάρο γίνεται και στην Αινειάδα του Βιργίλιου. Ο Αινείας στην περιπλάνησή του μετά την άλωση της Τροίας από τους Έλληνες και στην αναζήτηση μιας

νέας πατρίδας φτάνει στο ιερό νησί της Δήλου «γη πλανωμένη κάποτε που ο τοξοφόρος Απόλλων την εστερέωσε μεταξύ της υψηλής Γυάρου και της Μυκόνου».

Ο ιστορικός Τιμολέων Αμπελάς στην Ιστορία της νήσου Σύρου αναφέρει ότι «η νήσος Γυάρος ήταν η κυριωτάτη εκείνων, εις ας οι Ρωμαίοι έπεμπον τους πολιτικούς αυτών εξορίστους, ως μαρτυρούσι πολλά αρχαίων συγγραφέων χωρία».

Τόπος εξορίας λοιπόν η Γυάρος, ήδη κατά τη ρωμαϊκή εποχή, δέχτηκε στο αφιλόξενο έδαφός της σπουδαίες προσωπικότητες, που είχαν την τόλμη να αμφισβητήσουν την εξουσία και επηρέαζαν τους νέους της εποχής τους, όπως ο στωικός φιλόσοφος Μουσώνιος Ρούφος, ο οποίος εξορίστηκε στο νησί από τον Νέρωνα τον 1ο μ.Χ. αιώνα με την κατηγορία του συνωμότη.

Ο σύγχρονός του Επίκτητος έλεγε: «τι Ρώμη, τι Γυάρος, τι Αθήνα, τι φυλακή...» δηλαδή, για τον στωικό φιλόσοφο δεν έχει καμιά σημασία αν βρίσκεται στη λαμπερή και κοσμοπολίτικη Ρώμη, στην ερημία της Γυάρου, στην Αθήνα του πνεύματος ή στην ίδια τη φυλακή.

Μια ακόμη αναφορά στη Γυάρο γίνεται από τον Ρωμαίο συγγραφέα Πλίνιο τον Πρεσβύτερο (23 μ.Χ.-79 μ.Χ.) ο οποίος ανα-

φέρει ότι στη Γυάρο υπήρχε και πόλη και ότι το νησί ερημώθηκε εξαιτίας των ποντικών, οι οποίοι, σύμφωνα με μια πληροφορία που βρήκε στον Θεόφραστο, έτρωγαν ακόμη και σίδερο.

Και όπως αναφέρει ο συγγραφέας Αντίγονος ο Καρύστιος στο έργο του Ιστοριών Παραδόξων Συναγωγή, εκτός από τους παμφάγους ποντικούς μια ακόμη πληγή της Γυάρου ήταν ο δηλητηριώδης θάμνος άχερδος (αγριοαπιδιά;) που φύτρωνε παντού και αν έμπηγες το αγκάθι του σε άλλο δέντρο, αυτό ξεραινόταν.

«Τῆς δέ Καρυστίας καί τῆς Ἀνδρίας χώρας ἐστίν πλησίον νῆσος, ἡ καλουμένη Γύαρος. ἐνταῦθα οἱ μῦες διατρῶγουσιν τόν σίδηρον. ἐν δέ τῇ νήσῳ θανάσιμός ἐστίν ἡ ἄχερδος· κἄν εἰς ἄλλον δένδρον ἐμπήξῃς ἀφαναίνει».

Σύμφωνα με μια αφήγηση του Λουκιανού (125-180 μ.Χ.), οι κάτοικοι του νησιού επιδίδονταν στην αλιεία και αργότερα στην καλλιέργεια της πορφύρας. Στο έργο του, λοιπόν, *Τόξαρις ή Περί φιλίας*, που εντάσσεται στους «Σκυθικούς διαλόγους» και γράφτηκε το 163 μ.Χ., ο Λουκιανός αφηγείται την ιστορία δύο φίλων, του Δεινία που εξορίζεται στη Γυάρο και του φίλου του Αγαθοκλή, ο οποίος από αγάπη τον ακολου-

θεί στην εξορία. Εκεί, ο Αγαθοκλής φροντίζει τον φίλο του και για να εξασφαλίσει τα απαραίτητα για τη ζωή τους καταδύεται μαζί με τους αλιείς πορφύρας και, μάλιστα, όταν ο Δεινίας πεθαίνει, εκείνος παραμένει στη Γυάρο μη θέλοντας να εγκαταλείψει τον φίλο του ακόμα και νεκρό

*«ἀποθανόντος [του Δεινία] οὐκέτι
ἐπανελθεῖν εἰς τὴν ἑαυτοῦ
ἠθέλησεν, ἀλλ' αὐτοῦ ἐν τῇ
νήσῳ ἔμεινεν αἰσχνόμενος καὶ
τεθνεῶτα ἀπολιπεῖν τὸν φίλον».*

Όταν πια ο χριστιανισμός εξαπλώνεται στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, βρίσκουμε στα Γράμματα της Σύρου μια επιγραφή χαραγμένη πάνω στους βράχους από κάποιον Ισίδωρο Απικράντιο καταγόμενο από τη Γυάρο. Ο Απικράντιος παρακαλεί τον κύριο να σώσει αυτόν και τους συνταξιδιώτες του στο επικίνδυνο ταξίδι τους, εκεί κοντά στο Κάβο Ντόρο.

*Κ[ύρι]ε σόσον τὴν συμ
πλύαν Ἰσιδώρου
Ἀπικραντίου Γυα
ρίτου Ἀμήν Χριστέ*

Η Γυάρος, στη διάρκεια των αιώνων, λόγω γειτνίασης αλλά και της ερήμωσής της, συνέδεσε τη μοίρα της με εκείνη της Σύρου. Μετά τη βυζαντινή περίοδο ακολούθησε, το 1207, η Ενετοκρατία. Σε κείμενα της εποχής βρίσκουμε, κάποιες φορές, τη Γυάρο με το μεσαιωνικό της όνομα Capra ή Capraria.

Στο πρώτο νησολόγιο, το παλαιότερο δηλαδή βιβλίο που περιλαμβάνει χάρτες και περιγραφές νησιών, το Liber Insularum Archipelagi

του Φλωρεντινού ουμανιστή Cristoforo Buondelmonti (1420), η Γυάρος συγχέεται με τη Σύρο. Κάποιες φορές πάλι γίνεται σύγχυση με το όνομα και έτσι τότε στη Σύρο και τότε στη Γυάρο αποδίδεται το όνομα Σούδα.

Στην περιοχή, κατά τον Buondelmonti, περιπλανιόντουσαν ακάθαρτα πνεύματα που από τη μια προκαλούσαν φοβερούς θορύβους, ικανούς να γκρεμίσουν γη και ουρανό και από την άλλη φώναζαν τα ονόματα των ναυτικών που πλησίαζαν ξελογιάζοντάς τους, ως άλλες σειρήνες. Προφανώς η σχεδόν μόνιμη θαλασσοταραχή που επικρατεί στην περιοχή του Κάβο Ντόρο πρόσφερε γόνιμο έδαφος για την άνθιση τρομακτικών θρύλων, αλλά και τα πουλιά με την ανθρωπινή λαλιά, οι μύχοι (αρτένες κατά τους Αγιουργιανούς) που φώλιαζαν στη Γυάρο, έκαναν τους ναυτικούς να χάνουν το μυαλό τους (βλ. *Τα πουλιά της Γυάρου*, Κατσαδωράκης).

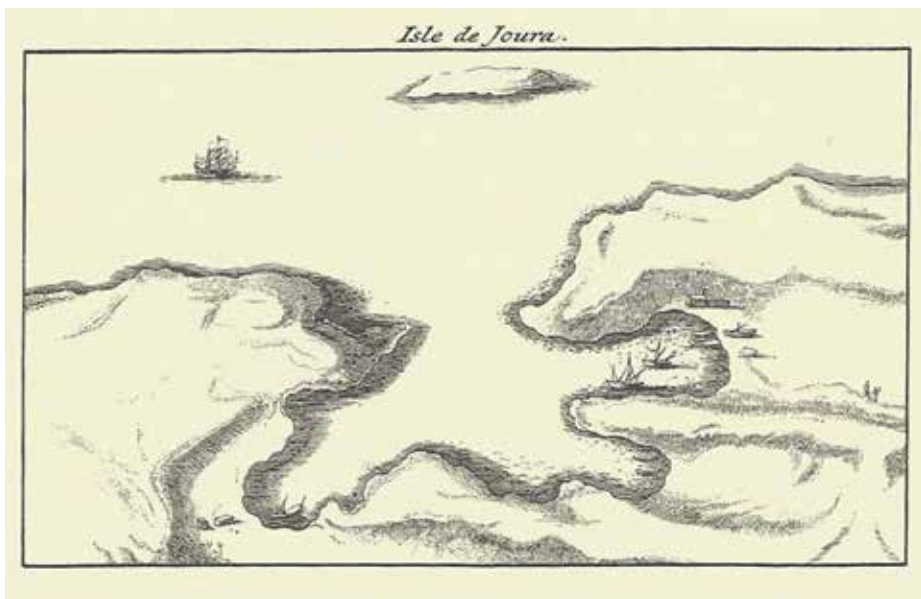
Ο Γάλλος βοτανολόγος Joseph Pitton de Tournefort που περιέρχεται για δυο χρόνια (1700-02) τα νησιά του Αρχιπελάγους και την Εγγύς Ανατολή, κατά παραγγελία του βασιλιά Λουδοβίκου ΙΔ', στο βιβλίο του *Ταξίδι στην Ανατολή* (*Voyages au Levant*) περιγράφει το πέρασμά του από τη Γυάρο:

«Δεν μπορέσαμε, όμως να φύγουμε παρά στις 21 Νοεμβρίου και κατευθυνθήκαμε προς τη Γυάρο.

Οι Ρωμαίοι ήξεραν τί έκαναν όταν εξόριζαν τους εγκληματίες σε αυτό το νησί. Δεν υπάρχει πιο άγονο και δυσάρεστο μέρος σε ολόκληρο το Αρχιπέλαγος. Δεν υπάρχουν ούτε καν τα πολύ κοινά φυτά σε αυτόν τον τόπο. Δεν είδαμε παρά μόνον μεγάλους αρουραίους, ίσως της ίδιας ράτσας με εκείνους που ανάγκασαν τους κατοίκους του νησιού να το εγκαταλείψουν, όπως αναφέρει ο Πλίνιος. Ορισμένοι άλλοι συγγραφείς, για να περιγράψουν την αθλιότητα του τόπου, δεν δυσκολεύτηκαν να πουν ότι τα ζώα αυτά ήταν αναγκασμένα να ροκανίζουν ακόμη και το σίδερο, όπως το έβγαζαν από τα λατομεία. Έτσι πληροφορούμαστε ότι θα πρέπει να υπήρχαν ορυχεία σιδήρου στη Γυάρο, αλλά το έδαφος μάς φάνηκε πολύ ακατάλληλο για να το πιστέψουμε.

Η Γυάρος είναι τελείως εγκαταλειμμένη σήμερα και δεν υπάρχει ίχνος αρχαιοτήτων. Είναι αλήθεια ότι ήταν πάντοτε πολύ φτωχή.

Επαναφέραμε στη σκέψη μας την εικόνα εκείνης της αθλιότητας στη θέα τριών δυστυχισμένων βοσκών, που πέθαιναν της πείνας εδώ και 10-12 μέρες. Εμφανίσθηκαν εμπρός μας ωχροί και αδύνατοι και, χωρίς να αρθρώσουν λέξη, πήγαν στο καΐκι για να βρουν τον σάκο με το

παξιμάδι, το οποίο καταβρόχθισαν χωρίς καν να το μασήσουν, και ας ήταν σκληρό. Και παραδέχθηκαν ότι είχαν υποχρεωθεί να φάνε το κρέας τους δίχως ψωμί και αλάτι, αφού η κακοκαιρία εμπόδισε τους εργοδότες τους, κατοίκους της Σύρου, να τους στείλουν τα συνήθη εφόδια».

Είναι γνωστό ότι από τον 17ο αιώνα, τουλάχιστον, είναι εγκατεστημένες εκεί 2-3 οικογένειες κτηνοτρόφων από τη Σύρο, οι επονομαζόμενοι Αγιουργιανοί, οι οποίοι, εκτός από τα κοπάδια τους, καλλιεργούν και κάποια χωραφάκια κι έχουν έτσι μια σχετική επάρκεια αγαθών.

Το 1779, σύμφωνα με τον Τιμόλεοντα Αμπελά, ο σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ δώρισε στην αγαπημένη του ανιψιά Σαχ Σουλτάνα

τη Σύρο και κείνη με τη σειρά της δώρισε στη Σύρο τη Γυάρο.

Λόγω του ακατοίκητου και της σχετικής απομόνωσής της, η Γυάρος συχνά γίνεται θέατρο πειρατικών δραστηριοτήτων και λημέρι πειρατικό μέχρι και τα μέσα του 19ου αιώνα.

Ο Ολλανδός περιηγητής Aegidius van Egmont στα ταξίδια του στην οθωμανική Ανατολή από το 1700-1729 συγκεντρώνει πληροφορίες για τα νησιά και τους κατοίκους τους. Μας πληροφορεί λοιπόν ότι τα Γιούρα -το ίδιο και το Μακρονήσι και η Φαλκονέρα- ήταν καταφύγιο πειρατών και «ο χειρότερος τόπος σ' ολόκληρο το Αρχιπέλαγος».

Διαβάζουμε στην εφημερίδα της Σύρου Αίολος την 21η Απριλίου 1851:

«Ο Γεώργιος Νέγρος, αφού υπέστη την παρά των Δικαστηρίων απαγγελθείσαν κατ' αυτού κατάδίκη, ήλθεν ενταύθα(Ερμούπολη) και διέμενεν επί μήνας τινάς υπό της Αστυνομίας επιτηρούμενος. Συμφωνήσας προ μηνών μετά τεσσάρων άλλων συμπατριωτών τούτης αύτης τάξεως κατέπεισαν τον νέον Ντίγκαν Τήνιον να τους φυγαδεύση με το πέραμά του εις την Τουρκίαν. Λαβών όθεν τα ναυτιλιακά του έγγραφα ο διαληφθείς Ντίγκας απέπλευσε του Λιμένος και επί προφάσει ότι ο άνεμος δεν του ήτο βοηθητικός προσωρμίσθη εις το κατά το στόμιον του λιμένος μας νησίδιον, όπου επί τινος μικράς λέμβου επεβιβάσθη ο Νέγρος με τους συν αυτώ και εξέπλευσαν· κατά πρώτον διευθύνθησαν εις Ικαρίαν απ' όπου έλαβον και πολεμοφόδια και τροφάς και απήλθον προς τας παρακειμένας νήσους, αλλ' ένεκα της κακοκαιρίας, ή δι' άγνωστον εισέτι αφορμήν εστράφησαν και προσορμίσθησαν εις την πλησίον της Νήσου μας ερημόνησον Γυάρον από της οποίας αφήρεσαν πρόβατά τινα και ανεχώρησαν διευθυνθέντες εις τας περί την Σάμον ερημονήσους· εν τω διαστήματι τούτω ο αριθμός των πειρατών ηυξήθη πλέον των δέκα...»

Ο 20ος αιώνας είναι ο αιώνας της αναβίωσης του σκοτεινού παρελθόντος της Γυάρου. Το 1922 η κυ-

βέρνηση σχεδιάζει να μεταβάλει το νησί σε στρατόπεδο ανεπιθύμητων οπλιτών. Οι υγειονομικές υπηρεσίες το κρίνουν ακατάλληλο. Το ίδιο συμβαίνει και το 1937 στη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά. Λίγο αργότερα όμως, τα χρόνια αμέσως μετά τον πόλεμο, η Γυάρος, όπως και άλλα νησιά, χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εξορίας και φυλάκισης πολιτικών κρατουμένων, ιδιαίτερα στα διαστήματα 1947-1952, 1955-1961 και 1967-1974. Σε πέντε όρμους του νησιού δημιουργήθηκαν στρατόπεδα συγκέντρωσης. Αρχικά οι κρατούμενοι έμεναν σε σκηνές. Το 1947 ξεκίνησαν, από τους ίδιους τους κρατούμενους, οι πρώτες οικοδομικές εργασίες στο νησί και περιλάμβαναν εκβραχισμούς και διαμορφώσεις του εδάφους, διάνοιξη δρόμων, κτίσιμο ειδικών κτιρίων φυλακών, αποθηκών, κατοικιών φυλάκων, πυροβολείων, κ.ά.

Οι τελευταίοι πολιτικοί κρατούμενοι εγκατέλειψαν το νησί το 1974 με την κατάρρευση της χούντας και την αποκατάσταση της δημοκρατίας.

Αρκετά χρόνια μετά, το Υπουργείο Αιγαίου ξεκίνησε τις διαδικασίες για τον χαρακτηρισμό ως διατηρητέων των κτιριακών εγκαταστάσεων των στρατοπέδων σε συνεργασία με τον Σύλλογο «Γυάρος-Ιστορική Μνήμη»

και τον Σύλλογο φυλακισθέντων και εξορισθέντων 1967-1974. Το 2001 εκδόθηκε το σχετικό Προεδρικό Διάταγμα το οποίο χαρακτηρίζει ολόκληρο το νησί ως ιστορικό τόπο.

Όμως το 2011 το Υπουργείο Πολιτισμού με νεότερη απόφασή του προέβη στον αποχαρακτηρισμό ως ιστορικού τόπου του μεγαλύτερου μέρος της Γυάρου, με εξαίρεση το νοτιοανατολικό μέρος, όπου βρίσκονται οι πέντε

όρμοι και τα διατηρητέα κτίρια, αφήνοντας έτσι απροστάτευτο το υπόλοιπο νησί, βορά στους βιομήχανους του αέρα (αιολική βιομηχανία).

Μέχρι που, χάρη στην ευαισθησία του δύτη Γιώργου Δούναβη, ο οποίος εντόπισε ένα μεγάλο πληθυσμό φώκιας –που είχε βρει καταφύγιο στην ακατοίκητη Γυάρο– και ειδοποίησε τη MOM και το WWF, ήρθε η λύτρωση με την κήρυξη του Θαλάσσιου Πάρκου.■

Πορφύρα: Σημείωση του Αχιλλέα Δημητρόπουλου.

Με την ονομασία πορφύρα είναι γνωστή κάποια χρωστική ουσία που παραγόταν από συγκεκριμένη επεξεργασία δύο ειδών μαλακίων, του *Haustellum brandaris* (Linnaeus, 1758) – παλαιότερα γνωστού και σαν *Murex brandaris* ή *Bolinus brandaris* – και του *Hexaplex trunculus* (Linnaeus, 1758).

Από την επεξεργασία του *Haustellum brandaris* μπορεί να παραχθεί φυσική βαφή με ανεξίτηλο βαθυκόκκινο χρώμα, «το πορφυρό της Τύρου», ενώ από την επεξεργασία του *Hexaplex trunculus* παράγεται φυσική βαφή με ανεξίτηλο ιώδες (μωβ) ή βαθύ γαλάζιο χρώμα (το εξαιρετικά πολύτιμο ιώδες μεταβάλλεται εύκολα σε βαθύ γαλάζιο, γνωστό και σαν βασιλικό γαλάζιο, το οποίο ωστόσο δεν έχει τη μοναδική απόχρωση που έχει το ιώδες).

Η πορφύρα ήταν ιδιαίτερα πολύτιμη, εξαιτίας της δυσκολίας παρασκευής της, αλλά και του τεράστιου αριθμού ζωντανών μαλακίων, τα οποία απαιτούνται για την παραγωγή της: σύμφωνα με κάποιες μαρτυρίες, για να παραχθεί ένα γραμμάριο πορφύρας χρειάζονταν 10 – 12.000 ζωντανά μαλάκια. Δεν μας ξαφνιάζει, λοιπόν, το γεγονός ότι η πορφύρα, η ωραιότερη και πλέον περιζήτητη φυσική βαφή, το χρώμα των θεών και των βασιλέων, ήταν απαγορευτικά βαρύτιμη και η χρήση ενδυμάτων βαμμένων με πορφύρα ήταν από την κλασική αρχαιότητα ένδειξη πλούτου και εξουσίας. Με πορφύρα βάφονταν ορισμένα ενδύματα βασιλέων και αυτοκρατόρων.

Η παραγωγή πορφύρας ήταν μια πολύ εξειδικευμένη, απαιτητική και δύσκολη διαδικασία που απαιτούσε εκτεταμένες κτιριακές εγκαταστάσεις με δεξαμενές φύλαξης των ζωντανών μαλακίων και άλλες δεξαμενές όπου η χρωστική παρέμενε και ανάλογα προς την έκθεση στον ήλιο αποκτούσε τις τελικές αποχρώσεις της, οι οποίες κυμαίνονταν από βαθύ γαλάζιο μέχρι σκούρο βυσσινί και μωβ (ιώδες). Κατά μήκος των ακτών της Μεσογείου, πολλές πόλεις άκμασαν από την παραγωγή πορφύρας, ενώ πολλοί λαοί, από τους Μινωίτες της Κρήτης μέχρι τους Φοίνικες, τους αρχαίους Έλληνες και τους Ρωμαίους, αργότερα και τους Βυζαντινούς, επιδόθηκαν στην παραγωγή και το εμπόριο πορφύρας. Απέραντες εγκαταστάσεις και συγκροτήματα μαζικής παραγωγής πορφύρας έχουν βρεθεί από αρχαιολογικές αποστολές σε πολλές μεσογειακές χώρες.

ΓΥΑΡΟΣ ΨΗΦΙΔΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ

«... τη Γυάρω προσορμισθείς ἔγνων κώμιον υπό αλιέων συνοικούμενον...»

Στράβων, Γεωγραφικά, 10, 5, 3.¹

«...If you are at Gyaros, do not represent to yourself the manner of living at Rome;...»

Epictetus, The discourses, collected preserved by Arrian, MDCCLXVI (1766)

Κείμενο: Βασίλης Φραγκουλόπουλος

Η

1. ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΜΗΡΙΚΗ «ΓΥΡΑΙΗΝ ΠΕΤΡΗΝ» ΣΤΗ ΓΥΑΡΟ

Γυάρος, όπως μαρτυρείται στη βιβλιογραφία, γενεαλογείται από την ομηρική² και τη νεότερη από αυτήν³ εποχή. Ως τόπος εξορίας αναφέρεται από τη ρωμαϊκή εποχή.⁴ Τον 20ό αιώνα υπάρχει μια συνέκπτωση, ταύτιση σημαίνοντος-σημαινομένου, μεταξύ του ονόματος του νησιού και του τόπου εξορίας, μιας δυστοπίας που εικονογραφεί τα ιστορικά αποτυπώματα και αναξέει τις χαίνουσες μνήμες.⁵

Ο Ρούσσος μεταγράφει τις ομηρικές λέξεις «Γυρήσιν...πέτρησιν» (στίχοι δ. 500-501) και «Γυραίην πέτρην» (στίχος 507) ως «Γιουρανές...πέτρες» και «Γιουρανή πέτρα».⁶

1. Στράβωνος Γεωγραφικά, μετάφρ. Π. Θεοδωρίδης, Κάκτος, Αθήνα 1994.

2. Οδύσσεια, δ 449-511, βλ. Ευάγγελου Ν. Ρούσσου, «Αρχαιογνωστικά της Γυάρου», στο περιοδ. «Συριανά γράμματα», τεύχος 32 (Οκτ. 1995), 200-203. (Εκδόθηκε και σχετικό ανάτυπο εκ 59 σελίδων).

3. Βλ. αντί άλλων Αλέξανδρος Π. Γούναρης, «Γυάρος», στο: Ανδρέας Βλαχόπουλος (επιμ.), Αρχαιολογία-νησιά του Αιγαίου, Μέλισσα, Αθήνα, 2005, 220-221, Ευάγγελος Ν. Ρούσσος, ό.π., 220 επ.

4. Αντ. Σακελλαρίου, «Οι Κυκλάδες ως τόπος εξορίας επί Τιβερίου», Πλάτων τομ. 50 (1998), 169, The works of Virgil, vol. I, London 1826, 307, f. 76.

5. Για τα τοπωνύμια της Γυάρου, βλ. δημοσίευμα Δημήτρη Β. Βαρθαλίτη, στα «Συριανά γράμματα» (υποσ. 2), 187-188.

6. Ό.π., υποσ. 2, 200

Ο Βασίλης Φραγκουλόπουλος έχει σπουδάσει στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (στο Νομικό, Οικονομικό και Πολιτικό Τμήμα) και έχει μεταπτυχιακούς τίτλους στα Νομικά, στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στην Περιφερειακή Ανάπτυξη. Παράλληλα ασχολείται με την ιστορική έρευνα, ιδιαίτερα με την Ιστορία των Κυκλάδων των νεότερων χρόνων. Κείμενα και μελέτες του απαντώνται σε επιστημονικά περιοδικά και στην κυκλαδική εφημερίδα.

Στις δόκιμες μεταφράσεις (καλύτερα ενδογλωσσικές μεταγραφές) της Οδύσσειας συναντούμε τις λέξεις «Γυρής το βράχο»⁷, «Γυρές» και «Γυρής»⁸, «μεγαλόπετρες Γυρές», «Γυρόπετρα»⁹, «Γυρές», «ταις Γυραίς... τραναίς πέτραις» και «Γυρή Πέτρα»¹⁰, «στης Γύρης τους μεγάλους βράχους», «στον Γυραίό βράχο».¹¹ «Αι Γυραί πέτραι», κατά τη λεξικογραφική υπόμνηση, είναι ομάδα σκοπέλων, όπου ναυάγησε ο Αίας ο Λοκρός και βρίσκονται «κατά μεν τον Ευστ. πλησίον της Μυκόνου, ορθότερον δε παρά το ακρωτήριο της Ευβοίας Καφηρέα».¹²

Γλωσσικά, επομένως, η λέξη Γυάρος έχει σχέση με τη λέξη γυρός (καμπύλος, στρογγυλός) και κατά τούτο μπορεί κανείς να συμφωνήσει με τον Ρούσσο, ότι δηλαδή ο Όμηρος εννοούσε τη Γυάρο ή Γιούρα στην δ' ραψωδία του.¹³

Τοπογραφικά όμως δεν μπορεί κανείς να έχει απόλυτη βεβαιότητα, δεδομένου ότι το ομηρικό τοπωνύμιο ενδέχεται να παραπέμπει σε πολλές περιοχές, παρά την ευκρίνεια του λήμματος του ανωτέρω ομηρικού λεξικού.

Κατά πάσαν πιθανότητα πρόκειται για τη Γυάρο.¹⁴

2. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΞΑ

Παρουσιάζει ενδιαφέρον η διακύμανση της απογραφής πληθυσμού σε αυτό το νησί, απογραφή που παρακολουθεί την κατοίκησή του από εκτοπισμένους. Εκτός από την τεχνητή δήλωση ύπαρξης κατοίκων ή την περιοδική

κατοίκηση και δεδομένων των φτωχών πόρων του νησιού, παρουσιάζεται δημογραφική έξαρση σε έκρυθμες πολιτικές περιόδους της χώρας μας. Στην ουσία πρόκειται για απογραφή, για την δημογραφία των εξορίστων.

7. Ν. Καζαντζάκης-Ι. Κακριδής, Εστία, Αθήνα 2011.

8. Αργύρης Εφταλιώτης, Δωδώνη, Αθήνα 1997.

9. Ζήσιμος Σιδέρης, ΟΕΣΒ, Αθήνα 81978, ο ίδιος Ομήρου Οδύσσεια Α-Δ, Ιωάννης και Π. Ζαχαρόπουλος, Αθήναι 1939, 116-117.

10. Ιάκωβος Πολυλάς, Ομήρου Οδύσσεια, τεύχος πρώτον, Α-Ζ, τύποις εφημερίδος των συζητήσεων, εν Αθήναις 1875, 56 και Ειδικές Εκδόσεις ΑΕ, Αθήνα 42011.

11. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Ομήρου Οδύσσεια α-μ, Καστανιώτης, Αθήνα 1996, 80, ο ίδιος, στο ίδιο σύγγραμμα, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 2015.

12. Κρούσιος, Ε.Ε. Σέιλερ, Ι. Πανταζίδης, Λεξικόν Ομηρικών, Ανέστης Κωνσταντινίδης, εν Αθήναις, 1888, 144.

13. Σχόλιο για την δ' ραψωδία βλ. Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμή, Ανθολόγιο Οδύσσειας, σχόλια και αναλύσεις, Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων, Αθήνα 2016, 20-23.

14. Πρβλ. Αλέξανδρο Π. Γούναρη, ό.π. (υποσ. 3).

Η Γυάρος έχει εμβαδόν 17,574 τετρ. χιλίόμ.¹⁵ με μήκος ακτών 33 χιλιόμετρα και περίμετρο 200 ναυτικά μίλια. Διοικητικά ανέκαθεν υπαγόταν στη Σύρο (δήμο και κοινότητα) και ήδη στον δήμο Άνω Σύρου.¹⁶ Με το βασιλικό διάταγμα της 1(13) Οκτωβρίου 1834 (ΦΕΚ4/26-2-1835) περί του σχηματισμού των Δήμων του Νομού των Κυκλάδων «η επαρχία Σύρας συγκεείμενη εκ της ομωνύμου νήσου και των ερημονήσων Γυάρου και λοιπών, περιέχει τους Δήμους Ερμούπολεως και Σύρας» (άρθρο 3). Όπως βλέπουμε, από όλα τα ερημονήσια που υπάγονται στη νεοσύστατη επαρχία ονοματίζεται μόνον η Γυάρος. Το 1897 ο οικισμός (νησίς) Γυάρος υπάγεται, βάσει της απογραφής, στον δήμο Σύρου (ΦΕΚ 59B - 17/06/1897). Το 1912, με το βασιλικό διάταγμα της 29 Αυγούστου 1912 (ΦΕΚ 261A - 31/08/1912) «περί προσαρτήσεως εις τον δήμον και τας κοινότητας του νομού των Κυκλαδων συνοικισμών του νομού τούτου», η Γυάρος υπάγεται στην κοινότητα πλέον της Σύρου, ενώ με το βασιλικό διάταγμα της 10 Σεπτεμβρίου 1948 (ΦΕΚΑ 250/28-9-1948) η κοινότητα Σύρου αναγνωρίζεται σε δήμο και με το βασιλικό διάταγμα της 21 Νοεμβρίου 1949 ο δήμος Σύρου

μετονομάζεται σε δήμο Άνω Σύρου. Με τον νόμο 3852/2010 ο οικισμός Γυάρος αποσπάται από τον δήμο Άνω Σύρου, που καταργείται, και προσαρτάται ως δημοτική κοινότητα στον νέο ενιαίο δήμο Σύρου-Ερμούπολης (ο οποίος αποτελεί και περιφερειακή ενότητα), ενώ παράλληλα διατηρείται ως ιστορική έδρα η Άνω Σύρος. Η Γυάρος ακολουθεί, όπως είναι φυσικό, τις αυτοδιοικητικές μεταβολές της Σύρου, αλλά τοπογραφικά και ιστορικά συγγενεύει με την Άνω Σύρο.

Ο πραγματικός πληθυσμός της Γυάρου εμφανίζει σε δυο κρίσιμες πολιτικά περιόδους θεαματική αύξηση, ευκόλως εξηγήσιμη. Κατ' αρχάς, χρειάζονται κάποιες τεχνικές διασαφίσεις. Ως *de facto* (πραγματικός) πληθυσμός ενός τόπου ορίζεται ο συνολικός πληθυσμός που βρέθηκε και απογράφηκε κατά την απογραφή σε συγκεκριμένο τόπο, ανεξάρτητα από το αν διαμένει μόνιμα στον τόπο αυτό. Στη Γυάρο βέβαια δεν βρέθηκε οικεία βουλήσει ο πληθυσμός και κατά τούτο η απογραφή είναι ιδιότυπη και παράδοξη, σύμφωνα με τους ορισμούς της στατιστικής. Ως μόνιμος πληθυσμός ορίζεται ο συνολικός πληθυσμός που

16. Βλ. Ελευθ. Γ. Σκιαδά, Ιστορικό διάγραμμα των δήμων της Ελλάδος 1833-1912, υπουργ. Εσωτερικών-Τοπική Ένωση δήμων και κοινοτήτων Αργολίδος, Αθήνα 1993, 437, Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των δήμων και κοινοτήτων Ελλάδος, τόμ. 28, Επιμελεία Υπουργείου Εσωτερικών, Διευθύνσεως Τοπικής Αυτοδιοικήσεως, Τμήματος Δημοτικής και Κοινοτικής Διοικήσεως, Νομός Κυκλάδων, Αθήνα 1962, 260.

δήλωσε ως μόνιμη κατοικία του κατά την απογραφή τον συγκεκριμένο τόπο, ανεξάρτητα από το πού βρέθηκε και απογράφηκε στην επικράτεια της χώρας.

Ως νόμιμος πληθυσμός θεωρείται ο αριθμός των δημοτών κάθε δήμου της χώρας που διαμένουν μόνιμα στην χώρα. Το μέγεθος αυτό είναι απαραίτητο για να οριστεί ο αριθμός των βουλευτών που εκλέγει κάθε εκλογική περιφέρεια.¹⁷

Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, κατά την απογραφή του 1896, η Γυάρρος είχε πραγματικό πληθυσμό 18 κατοίκους (12 άνδρες και 6 γυναίκες).¹⁸ Παρόλο που δε μπορεί κανείς να ισχυριστεί με βεβαιότη-

τα, αν ήταν πραγματικοί κάτοικοι, δεν αποκλείεται να έμεναν μάλλον εποχικά ή και μεγάλο χρονικό διάστημα στο νησί, ασχολούμενοι με κτηνοτροφικές και αλιευτικές δραστηριότητες για αυτοκατανάλωση.¹⁹ Το 1907 στη Γυάρρο απεγράφησαν 25 κάτοικοι (12 άνδρες και 13 γυναίκες)²⁰, το 1928, 28 (19 άνδρες και 9 γυναίκες)²¹, το 1940, στην απογραφή που έγινε λίγο πριν την έναρξη του πολέμου απεγράφησαν 31 κάτοικοι (17 άνδρες και 14 γυναίκες)²² και το 1951, 7139.²³

Τότε καταγράφηκε ο μεγαλύτερος πληθυσμός του νησιού, τεχνητός, φερτός πληθυσμός

17. Η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) θεωρεί ως μόνιμο πληθυσμό (Έλληνες και αλλοδαπούς κατοίκους που έχουν τη συνήθη διαμονή τους σε κάθε επίπεδο διοικητικής διαίρεσης της Χώρας ως νόμιμο πληθυσμό (τους δημότες), και ως de facto πληθυσμό τον «πραγματικό πληθυσμό», κατά την έννοια που αναφέρεται στην προκήρυξη των γενικών απογραφών (με αριθ. 1524/Γ5-473/2011, ΦΕΚ 425/Β'/2011), δηλαδή του αριθμού των ατόμων που βρέθηκαν παρόντα κατά την ημερομηνία αναφοράς της απογραφής (9η Μαΐου 2011), σε κάθε επίπεδο διοικητικής διαίρεσης της Χώρας, όπως αυτός προέκυψε από την απογραφή πληθυσμού-κατοικιών 2011. (http://www.statistics.gr/documents/20181/1210503/NWS_census2011_rev_gr.pdf/995b5fad-c074-494a-9a93-8f5b924c9bfa- ημερομηνία πρόσβασης: 20/11/2017).

18. Υπουργείον Εσωτερικών, Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού (5-6 Οκτ. 1896), Εθν. Τυπογραφείο, 1897, 119. Μέχρι τότε, στις προγενέστερες απογραφές των ετών 1861, 1870, 1879, 1881, 1889, η Γυάρρος δεν καταγράφεται. Ακατοίκητο νησί, ερημόβραχος. (Ενδεικτικά: Στατιστική της Ελλάδος, πληθυσμός, απογραφή, 15-16 Απρ. 1869, Μέρος Δεύτερον, πίνακες Α', Εθν. Τυπογραφείο, Αθήνα 1890, 105).

19. Πρβλ. Καθεστώς εφοδιασμού των μικρών νησιών του Αιγαίου Πελάγους με ορισμένα γεωργικά προϊόντα (Καν. ΕΟΚ 2019/93 και 2958/93), εν ος και η Γυάρρος.

20. Υπουργείον των Εσωτερικών, Στατιστικά αποτελέσματα της γενικής απογραφής του πληθυσμού (27 Οκτ. 1907), Τόμος Δεύτερος, Εθν. Τυπογραφείο, Αθήνα 1909, 406.

21. Υπουργ. Εθν. Οικον., Γενική Στατιστ. Υπηρεσία, Πληθυσμός της Ελλάδος (απογραφή 15-16 Μαΐου 1928), Εθν. Τυπογραφείο, Αθήνα 1935, 219.

22. Υπουργ. Εθν. Οικον., Γενική Στατιστ. Υπηρεσία, Πληθυσμός της Ελλάδος (απογραφή 16 Οκτωβρίου 1940), Εθν. Τυπογραφείο, Αθήνα 1950, 245.

23. ΕΣΥΕ, Πληθυσμός της Ελλάδος (απογραφή 7 Απριλίου 1951), Εθν. Τυπογραφείο, Αθήνα 1955, 122.

πολιτικών εξορίστων και φυλακισμένων²⁴, που βίωναν τη δυστοπία μιας μετεμφυλιακής κατάστασης. Μόνον τα βιβλία των φυλακών κατέγραφαν τον τόπο καταγωγής και διαμονής τους πριν την εσωτερική υπερορία. Σημειώνεται ότι ο πραγματικός πληθυσμός της Άνω Σύρου στην ίδια απογραφή ήταν 1.729 κάτοικοι επί συνόλου πληθυσμού του δήμου Άνω Σύρου, στον οποίο υπαγόταν η Γυάρος, 9.208.

Η Γυάρος δεν απέκτησε ποτέ αυτοτελή διοικητική και αυτοδιοικητική υπόσταση. Ήταν δορυφόρος της Σύρου ή της Άνω Σύρου. Στην απογραφή του 1961, η Γυάρος παρουσίασε και πάλιν πληθυσμιακή έξαρση (244 κάτοικοι), σαφώς όμως μικρότερη εκείνης του 1951.²⁵ Το 1971 είχε 2 κατοίκους,²⁶ ενώ από την απογραφή του 1981 και εφεξής, δηλαδή έως την απογραφή του 2011, δεν απογράφεται κανένας κάτοικος.

3. ΤΟΠΟΣ ΜΝΗΜΗΣ ΓΙΑ ΕΞΟΡΙΕΣ²⁷ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Το 1947 κατασκευάστηκε η νέα φυλακή της Γυάρου.²⁸ Συγκεκριμένα, το έτος αυτό ξεκίνησαν οι πρώτες οικοδομικές εργασίες, που περιελάμβαναν εκβραχισμούς και διαμορφώσεις του εδάφους, διάνοιξη δρόμων, κτίσιμο ειδικών κτιρίων φυλακών, αποθηκών, κατοικιών φυλάκων,

πυροβολείων, κ.ά.²⁹ Σε πέντε όρμους του νησιού δημιουργήθηκαν στρατόπεδα συγκέντρωσης.³⁰ Στον πρώτο όρμο, το 1950 εγκαταβιούσαν 5.500 κρατούμενοι, στον δεύτερο 1.500, στον τρίτο 990, στον τέταρτο 2.000 και στον πέμπτο 300. Η χρησιμοποίηση της Γυάρου ως τόπου

24. Η Γυάρος λειτούργησε ως τόπος εξορίας πριν κατασκευαστεί σ' αυτό μεγάλο σύμπλεγμα φυλακών. Υπήρξε τόπος εγκατάστασης του Β' Τάγματος Σκαπανέων πριν τη μεταφορά του στη Μακρόνησο το 1947.

25. ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού-κατοικιών (19 Μαρτίου 1961), τόμος Ι, Αθήναι 1961, 277.

26. ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών (14 Μαρτίου 1971), τόμος Ι, Αθήναι 1980, 223.

27. Πολυμέρης Βόγλης, Γιώργος Μαργαρίτης, Τάκης Μπενάς, Στρατής Μπουρνάζος, Σταύρος Σταυρίδης, Τόποι εξορίας, Ένα σημερινό βλέμμα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2009.

28. Μ. Ασημακόπουλος-Π. Μεταφάς, «Οι ελληνικές φυλακές τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα. Τα κτίρια και οι μηχανικοί τους», Τεχνικά Χρονικά, Μάρτ.-Απρ. 2008, 32.

29. Για την καταγραφή των φυλακών και των στρατοπέδων βλ. Βαρδής Βαρδινογιάννης-Παναγιώτης Αρώνης (επιμ.), Οι μισοί στα σίδερα, Φιλίστρω, Αθήνα 1996, 30.

30. Βλ. γενικώς, Ρούσσος Κούνδουρος, Η Ασφάλεια του Καθεστώτος. Πολιτικοί κρατούμενοι, εκτοπίσεις και Τάξεις στην Ελλάδα 1924-1974, Καστανιώτης, Αθήνα 1978.

εξορίας και φυλάκισης έγινε κυρίως στα διαστήματα 1947-1951 (12.000 πολιτικοί κρατούμενοι), 1955-1961 (2.500 πολιτικοί κρατούμενοι) και 1967-1974 (7.500 το 1967-1968 και 44 από Φεβρ. 1973 έως 24 Ιουλ. 1974).³¹

Το 2001 χαρακτηρίστηκαν ως διατηρητέα το κτίριο των φυλακών και όλα τα κτίρια, εγκαταστάσεις και κατασκευές που βρίσκονται στους πέντε όρμους του νησιού, ενώ παράλληλα καθορίστηκαν ειδικοί όροι και περιορισμοί δόμησης σε αυτές τις περιοχές (απόφ. υπουργού Αιγαίου, αρ. ΔΠΑ/11131 της 17 Σεπτ. 2001, ΦΕΚ Δ772/19-9-2001- εικόνα 1).

Συγκεκριμένα, με την υπουργική αυτήν απόφαση αιτιολογείται ο χαρακτηρισμός ως διατηρητέων

των κτιριακών συνόλων και ο καθορισμός ειδικών δομικών όρων και περιορισμών, επειδή τα κτίρια αυτά αποτελούν «χώρο μνήμης³² για όλους τους Έλληνες, βωμό ελευθερίας της σκέψης και των ιδεών και σημάδεψαν την ιστορία της νεότερης Ελλάδας». Είναι χαρακτηριστική, για την ιστορική εικονογράφηση της εποχής, η αναφορά στην εισηγητική έκθεση του άρθρου 3 του ν. δ. 591/1948.³³ «Η ανάγκη της νομοθετικής ταύτης ρυθμίσεως κατέστη αναγκαία ιδία κατόπιν της ιδρύσεως μεγάλης φυλακής εις την νήσον Γυάρον, ήτις, και μετά την αποκατάστασιν της ομαλότητος εις την Χώραν, θα εξακολουθήσει χρησιμοποιομένη ως σωφρονιστική αποικία»!

31. Μανώλης Γλέζος, Η συνείδηση της πετραίας γης, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, 1997, 328-329 και στις σημειώσεις στη συλλογή ποιημάτων του «Στα κυκλαδονήσια η αίσθηση στο φως στιχουργεί», Gutenberg, Αθήνα 2015, 283, χωρίς πάντως να αναφέρει πηγή για τους αριθμούς αυτούς. Στο πρώτο βιβλίο υπάρχει και περιγραφή του «κάτεργου» (330).

Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης των 100 χρόνων ζωής και δράσης του ΚΚΕ, η Κεντρική Επιτροπή του προκήρυξε ανοικτό Πανελλήνιο Καλλιτεχνικό Διαγωνισμό δημιουργίας Γλυπτών Μνημείων για τους ιστορικούς, μαρτυρικούς τόπους εξορίας και φυλακών της Μακρονήσου και της Γυάρου. «Η Γυάρος, ή αλλιώς το «Νταχάου της Μεσογείου»-όπως τονίζεται-, από το 1947 έως το 1962 λειτούργησε ως τόπος φυλακών και βασανισμού χιλιάδων πολιτικών κρατουμένων, κυρίως κομμουνιστών. Ο ίδιος χώρος χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εξορίας και από τη Χούντα των συνταγματαρχών, το 1967» (<https://www.rizospastis.gr/story.do?id=9603379-26-11-2017>).

32. Βέβαια η ατομική μνήμη παραλλάσσει, αμβλύνεται ή οξύνεται, αλλά η συλλογική και ιστορική μνήμη έχει μια οντολογική και συμβολική αναφορά στα κτίσματα και στα χώματα και στα νερά της Γυάρου, «κατευθύνει την προσοχή μας όχι προς το παρελθόν, αλλά προς τη σχέση παρελθόντος-παρόντος» (Popular Memory Group, "Popular Memory, Theory, politics, Method", στο Richard Johnson et al. (επιμ.), Making Histories. Studies in history-writing and politics, Centre for Contemporary Cultural Studies, Birmingham 1982, 211. Όχι μόνον προς το παρελθόν, θα παρατηρούσα, γιατί το παρελθόν δε μπορεί να αγνοηθεί, ως αυτοτελής αναφορά, αφετηρία σκέψης και ιστορικής τοπογραφίας.

33. Το νομοθετικό διάταγμα αναφερόταν στην άσκηση ενδίκων μέσων από κρατούμενους.

6555

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Αρ. Φύλλου 772

19 Σεπτεμβρίου 2001

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθ. ΔΠΑ/ 11131

Χαρακτηρισμός διατηρητέων του κτιρίου των φυλακών και όλων των κτιρίων, εγκαταστάσεων και κατασκευών, που βρίσκονται στις περιοχές των πέντε (5) όρμων της νήσου Γυάρου και καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης αυτών.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΑΙΓΑΙΟΥ

Έχοντας υπόψη:

1. Τις διατάξεις του Ν. 1577/85 «Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός» (ΦΕΚ 210/Α/85) και ειδικότερα το άρθρο 4 (παρ. 2) αυτού, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 3 του Ν. 2831/2000 «Τροποποίηση των διατάξεων του Ν. 1577/85 «Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός» και άλλες πολεοδομικές διατάξεις» (ΦΕΚ 140/Α/13.6.2000).

2. Το υπ' αριθ. 1/86 Π.Δ. «Καθορισμός αρμοδιοτήτων Υπουργείου Αιγαίου» (ΦΕΚ 1/Α/86) και ειδικότερα τα άρθρα 2 (παρ. 3, εδ. ζ, περ. αα) και 5 αυτού όπως ισχύει.

3. Την υπ' αριθ. 8555/27.11.90 κοινή απόφαση των Υπουργών Προεδρίας της Κυβέρνησης και Αιγαίου, «Πράξεις και έγγραφα αρμοδιότητας του Υπ. Αιγαίου, που εξαιρούνται από τους περιορισμούς της διάταξης του άρθρου 81, παρ. 1 του Ν. 1892/90» (ΦΕΚ 741/Β/29.11.90).

4. Το υπ' αριθ. πρωτ. ΓΥΑ 501/3.8.2001 (αριθ. πρωτ. Υ.Π.ΑΙ στη Μυτιλήνη 9726/9.8.2001) έγγραφο με το οποίο διαβιβάστηκαν στην Υπηρεσία μας δικαιολογητικά, προκειμένου να ξεκινήσουμε τη διαδικασία χαρακτηρισμού των κτιρίων και των εγκαταστάσεων του θέματος ως διατηρητέων.

5. Την από 13.8.2001 αιτιολογική έκθεση του Τμήματος Πολιτιστικής Ανάπτυξης της Δ/νσης Περιφερειακής Ανάπτυξης του Υπουργείου Αιγαίου, η οποία κοινοποιήθηκε στους ενδιαφερόμενους με το αριθ. πρωτ. ΔΠΑ/9726/14.8.2001 έγγραφό μας.

6. Το άρθρο 29Α του Ν. 1558/85 «Κύβερνση και Κυβερνητικά Όργανα», που προστέθηκε στο Νόμο αυτό με το άρθρο 27 του Ν. 2081/92, όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 2α, του αριθ. 1 του Ν. 2469/97.

7. Το γεγονός ότι από τις κανονιστικές διατάξεις αυτής της απόφασης δεν προκαλείται δαπάνη σε βάρος του Κρατικού προϋπολογισμού και του οικείου Ο.Τ.Α., αποφασίζουμε:

1. Χαρακτηρίζονται διατηρητέα το κτίριο των φυλακών καθώς και όλα τα κτίρια, εγκαταστάσεις και κατασκευές, που βρίσκονται στις περιοχές των πέντε (5) όρμων της νήσου Γυάρου όπως φαίνονται σημειωμένα στην αεροφωτογραφία σε κλίμακα 1: που θεωρήθηκε από τον Υπουργό Αιγαίου με την αριθμ. ΔΠΑ/11131/2001 Πράξη του και που συνοπτικό της ανάπτυξη δημοσιεύεται με την παρούσα απόφαση, επειδή:

- Αποτελούν στο σύνολό τους χώρο μνήμης για όλους τους Έλληνες, βωμό ελευθερίας της σκέψης και των ιδεών και σημάδεψαν την ιστορία της νεότερης Ελλάδας.

- Αποτελούν κατασκευές που έγιναν με προσωπική εργασία των ιδίων των κρατούμενων κάτω από δυσμενείς συνθήκες.

- Διατηρούν χωρίς μεταγενέστερες αλλοιώσεις την αρχική τους δομή, διάταξη και χαρακτήρα και δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για τις συνθήκες διαβίωσης, που επικρατούσαν την περίοδο της λειτουργίας τους και για τα ιστορικά γεγονότα της εποχής τους.

Είναι κτίρια με αξιόλογη λιτή αρχιτεκτονική, στην οποία τα υλικά, η μορφή και η κατασκευή, βρίσκονται σε συνέπεια μεταξύ τους.

2. Στα χαρακτηριζόμενα διατηρητέα κτίρια, εγκαταστάσεις και κατασκευές, απαγορεύεται κάθε αφαίρεση, αλλοίωση ή καταστροφή των επί μέρους αρχιτεκτονικών, λειτουργικών και μορφολογικών στοιχείων, καθώς και κάθε άλλου κινητού ή ακίνητου στοιχείου, που ανήκει στην περίοδο λειτουργίας των εγκαταστάσεων (κατασκευές κρατούμενων, επιγραφές κ.λπ.).

3. Επιτρέπεται η συντήρηση, η ενίσχυση του φέροντα οργανισμού και οι ήπιες παρεμβάσεις στο εσωτερικό του κτιρίου των φυλακών, καθώς και των άλλων κτιρίων, που διατηρούνται σε καλή κατάσταση και εφ' όσον δεν αλλοιώνεται ο αρχιτεκτονικός και ιστορικός τους χαρακτήρας. Επιτρέπεται η συντήρηση, στερέωση όλων των κτιρίων, εγκαταστάσεων και κατασκευών, με σκοπό τη διατήρησή τους από τη φθορά του χρόνου.

4. Στα παραπάνω κτίρια, εγκαταστάσεις και κατασκευές επιτρέπεται η εισαγωγή χρήσεων συμβατών με τον ιστορικό τους χαρακτήρα, μετά από σύμφωνη γνώμη των αρμοδίων υπηρεσιών του Υπουργείου Αιγαίου.

5. Για οποιαδήποτε οικοδομική εργασία στο εσωτερικό και εξωτερικό των χαρακτηριζόμενων διατηρητέων κτι-

Δευτερευόντως, τα κτίρια αυτά, όπως αναφέρεται στην απόφαση, έχουν λιτή αρχιτεκτονική, κτίστηκαν με προσωπική εργασία των κρατουμένων σε δύσκολες συνθήκες και εποχές³⁴ και επομένως πρέπει να διατηρηθούν, σεβόμενοι τον μόχθο αυτών των ανθρώπων.³⁵ Επίσης, τα κτίρια αυτά διατηρούν τη δομή, τη διάταξη και τον χαρακτήρα του χρόνου κατασκευής τους και αποτελούν υλικές πηγές ιστορίας για γεγονότα, συνθήκες διαβίωσης³⁶ και επιβίωσης, για τη σχέση του ανθρώπου με τον ξένο και άξενο χώρο. Η παραπάνω υπουργική απόφαση έδινε κατευθύνσεις για τις συμβατές παρεμβάσεις, προκειμένου να διατηρηθεί ο επιθυμητός ιστορικός χαρακτήρας των κτιρίων (Για το έργο της ανάπλασης και ανάδειξης, εικόνες 5, 6, 7, 8, 9). Στον ιστότοπο του αρμόδιου υπουργείου διαβάζει κανείς ακόμα και σήμερα ότι «Με απόφαση του Υπουργού Αιγαίου συγκροτήθηκε Ειδική Επιτροπή Εισηγήσεων για ενέργειες απότισης τιμής στους αγωνιστές της Γυάρου. Μετά από σχετικές προτάσεις της εν λόγω επιτροπής

έχουν αποφασιστεί και πραγματοποιούνται κατ' αρχήν οι παρακάτω ενέργειες:

Ανατέθηκε στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο η σύνταξη φωτογραμμετρικού τοπογραφικού υποβάθρου των στρατοπέδων του νησιού.

Προκηρύχθηκε η ανάθεση εκπόνησης μελέτης κατασκευής μικρού λιμενικού έργου στο νησί με σκοπό τη δυνατότητα προσέγγισης μικρού επιβατηγού πλοίου. Ολοκληρώνεται η διαδικασία προκήρυξης για ανάθεση εκπόνησης της μελέτης στερέωσης και ανάδειξης του κεντρικού κτιρίου των φυλακών και τριών άλλων γειτονικών κτιρίων.

Δρομολογείται η ανάθεση εκπόνησης από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (Σχολή Αρχιτεκτονικών Μηχανικών) ειδικής μελέτης δημιουργίας ενός δικτύου διαδρομών σε όλο τον χώρο των στρατοπέδων για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης με την τοποθέτηση σε κατάλληλες θέσεις αναθηματικών πλακών ιστορικής επεξήγησης όλων των περιόδων λειτουργίας των στρατοπέδων.

Σε δεύτερη φάση και με βάση

34. Αντί άλλων, Θανάσης Διαμαντόπουλος, 10 και μία δεκαετίες πολιτικών διαιρέσεων-οι διαιρετικές τομές στην Ελλάδα την περίοδο 1910-2017, 4ο τεύχος, Επίκεντρο, Αθήνα, 2017, 69 επ.

35. Ο ν. 2143/1952 (άρθρο 4) επέτρεπε τη χορήγηση μηνιαίου επιδόματος έως 30% από το προϊόν της εργασίας των καταδίκων στους υπαλλήλους των φυλακών.

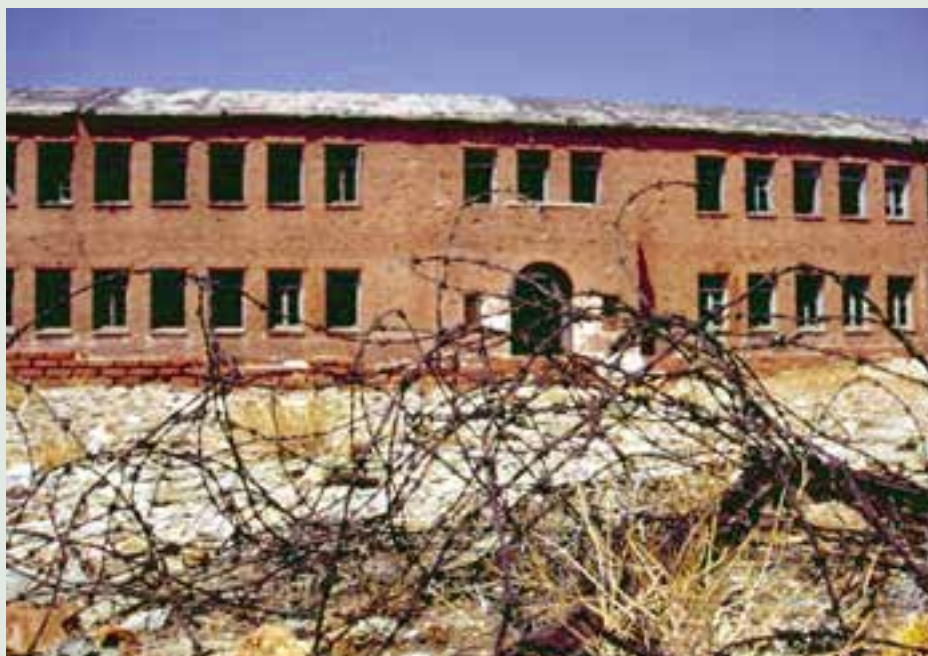
36. Για τις συνθήκες διαβίωσης, βλ. Δήμητρα Λαμπροπούλου, *Γράφοντας από τη φυλακή. Όψεις της υποκειμενικότητας των πολιτικών κρατουμένων 1947-1960*, Νεφέλη, Αθήνα 1999, 35 επ., ιδίως 41-42 για τη Γυάρο.

εικ.5

εικ.6

εικ.7

εικ.8

εικ.9

τις παραπάνω μελέτες θα ξεκινήσουν τα έργα ανάδειξης του χώρου των στρατοπέδων της Γυάρου με Φορέα Χρηματοδότησης και Εκτέλεσης το Υπουργείο Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής».³⁷

Ακολούθησε η κοινή υπουργική Απόφαση του υπουργού Εσωτερικών, Διοίκησης και Αποκέντρωσης και του υπουργού Αιγαίου (ΔΔΟ/Φ. 101.55/01/8203, ΦΕΚ Β1120/2002), η οποία θέσπισε τέσσερις θέσεις μηχανικών για την επίβλεψη μελετών

συντήρησης και ανάδειξης των κτιριακών εγκαταστάσεων και κατασκευών στη Γυάρο και του έργου συντήρησης των κτιριακών εγκαταστάσεων των στρατοπέδων. Με μερικώς τροποποιητική κοινή υπουργική απόφαση των παραπάνω υπουργών (ΔΔΟ/Φ.101.55/0112615, ΦΕΚ Β1378/2003) εξειδικεύτηκε το έργο των Μηχανικών, ως εξής: «1. Επίβλεψη της μελέτης στερέωσης και ανάδειξης του κτιρίου των φυλακών και τριών άλλων γειτονικών κτιρίων στη νήσο Γυάρο Ν. Κυκλάδων, κατά τα εξής στάδια: 1ο Στάδιο: Πλήρης αποτύπωση των κτιρίων, 2ο Στάδιο: Προμελέτη αρχικών, στατικών και ηλεκτρομηχανολογικών, όπως περιγράφονται στη σχετική σύμβαση ανάθεσης εκπόνησης της μελέτης. 2. Εκπόνηση ή επίβλεψη της μελέτης δημιουργίας δικτύου διαδρομών ιστορικής μνήμης στη νήσο Γυάρο Ν. Κυκλάδων». Εξάλλου, με απόφαση του υπουργού Πολιτισμού (ΥΠΠΟΔΝ-ΣΑΚ/Γ/53131/1239/25-2-2005) εγκρίθηκε η μελέτη για τη δημιουργία διαδρομών ιστορικής μνήμης στον χώρο του στρατοπέδου της Γυάρου.

37.(<http://www.ypai.gr/site/home/Basic+Menu/Programs/Olokliwmena/Reformations+and+Appointments/part+3.csp?jsessionid=c0a81e0a30d9a76db7b1358d-45d0990e9e0e80fad0d2.e38Pch0Kbh4Nc40Mc3qNbNmNaxv0n6jAmljGr5XDqQLv-rAe?mode=print&pagenum=0>- ημερομηνία πρόσβασης: 27-11-2017).

38. Βλ. σχετικά, Anna Collard, «Διερευνώντας την κοινωνική μνήμη στον ελλαδικό χώρο», στο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης-Θεόδωρος Παπαδέλλης (επιμ.), «Ανθρωπολογία και παρελθόν. Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της νεότερης Ελλάδας», Αλεξάνδρεια, Αθήνα

4. Η ΓΥΑΡΟΣ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ

Η Γυάρος χαρακτηρίστηκε ως ιστορικός τόπος και τα κτίρια ως ιστορικά πλέον, κατ' ακριβή νομική ορολογία, διατηρητέα μνημεία, με την απόφαση του υπουργού Πολιτισμού (ΥΠΠΟ/ΔΙΑΑΠ/Γ/4016/68475 της 17/12/2001, ΦΕΚ Β1680/2001, εικόνα 2).

Η απόφαση αυτή δίνει προτεραιότητα στην ανάγκη εμπέδωσης της ιστορικής μνήμης,³⁸ με το χαρακτηρισμό ως ιστορικού του χώρου αυτού, τον οποίο συνδέει αναπόσπαστα με τη νεότερη ιστορία μας. Ουσιαστικά η υπουργική απόφαση του Δεκεμβρίου του 2001 επαναλαμβάνει τους λόγους διατήρησης των υλικών-οικοδομικών τεκμηρίων του νησιού, αναδιατυπώνοντας το σκεπτικό ότι οι εγκαταστάσεις αυτές «αποτελούν ζωντανή μαρτυρία των αγώνων του ελληνικού λαού για ελευθερία και δημοκρατία, σύμβολο καταδίκης των βασανιστηρίων³⁹ και περιορισμού των δημοκρατικών ελευθεριών».

Ο Μανώλης Γλέζος στο ποίημά του «Το κολαστήρι η Γυάρος»⁴⁰ συνθέτει μιαν αποκαλυπτική βιοματική εικόνα:

*«...Όποια πέτρα κι αν σηκώσεις
Το βούρδουλα του βασανιστή
Θ' ακούσεις να μαστιγώνει
Τα κορμιά των μαρτύρων της πίστης...»*

Με την παραπάνω απόφαση η Γυάρος χαρακτηρίστηκε ολόκληρη ως ιστορικός τόπος που «χρειάζεται ειδική κρατική προστασία».⁴¹ Δυστυχώς μια δεκαετία αργότερα, με απόφαση του υπουργού Πολιτισμού και Τουρισμού (ΥΠΠΟΤ/ΔΝΣΑΚ/58658/1129 της 15-6-2011, ΦΕΚ ΑΑΠΘ182/2011, εικόνα 3), αναοριοθετήθηκε ο ιστορικός τόπος, σύμφωνα με τον νέο αρχαιολογικό νόμο 3028/2002, άρθ. 2 παρ. δ, 12 και 16, για την αποτελεσματική, όπως χαρακτηρίζεται, προστασία του τόπου αυτού ιστορικής μνήμης και των νεότερων μνημείων που «κατοικούν» σε αυτόν.

Ο ψευδώνυμος αυτός χαρακτηρι-

1993, 357 επ. Μια επιτυχής ανθρωπολογική ανάγνωση ιστορικών δεδομένων έχει γίνει, μεταξύ άλλων, από την Riki Van Μπουσχότεν (Riki Van Boeschoten) στο βιβλίο της «Ανάποδα χρόνια. Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)», Πλέθρον, Αθήνα 2003.

39. Βλ. ενδεικτικά «Ριζοσπάστης», 17-10-1947.

40. Μανώλης Γλέζος, «Στα κυκλαδονήσια η αίσθηση στο φως στιχουργεί», ό.π. (υποσ. 30), 81-83.

41. Η Γυάρος αποτελεί δημόσια περιουσία, βλ. και απόφαση 523/2003 του ΜΠρ. Σύρου (ΑρχΝ. 2005,71, σχετικά με έκδοση πρωτοκόλλου «διοικητικής αποβολής του αιτούντος από το νησί της Γυάρου, όπου εξέτρεφε παρανόμως γιδοπρόβατα».

02016801712010002

22887

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Αρ. Φύλλου 1680

17 Δεκεμβρίου 2001

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθ. ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/4016/68475

Χαρακτηρισμός ως ιστορικού τόπου της Νήσου Γυάρου και ως ιστορικών διατηρητέων μνημείων όλων των κτιρίων του Στρατοπέδου της Γυάρου

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Έχοντας υπόψη:

1. Τις διατάξεις:

α) του Ν. 1558/85 «Περί Κυβέρνησης και Κυβερνητικών Οργάνων» που δημοσιεύθηκε στο Φ.Ε.Κ. 137/26.7.85

β) του άρθρου 52 του Ν. 5351/32 «Περί Αρχαιοτήτων» όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 14 και 17 του Ν.Δ. 216/1943 και τροποποιήθηκε με το άρθρο 32 παρ. 5 του Ν. 1337/1983 και ισχύει

γ) του Ν. 1469/50 «περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενεστέρων του 1830».

δ) του Ν. 2039/92 «περί Κύρωσης της Σύμβασης για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης (Φ.Ε.Κ. 61/Α/13.4.92).

ε) του Π.Δ.941/77 «περί Οργανισμού του ΥΠΠΕ».

ζ) του Π.Δ. 161/26.4.84 (Φ.Ε.Κ. 54/Α/30.4.84) «περί ανακατανομής αρμοδιοτήτων των Υπουργείων ΥΠΠΕ-ΥΧΟΠ».

2. Την Υπουργική Απόφαση ΥΠ.ΠΟ/ΓΝΟΣ/57631/21.11.97 (Φ.Ε.Κ. 1080/Β/5.12.97) με την οποία τροποποιείται η παρ. 8 του άρθρου 6 της Υ.Α./ΥΠ.ΠΟ/ΓΝΟΣ/49095/30.10.91 (Φ.Ε.Κ. 987/Β/28.11.91) «περί μεταβίβασης αρμοδιοτήτων Υπουργού και δικαιώματος υπογραφής» με εντολή Υπουργού «στον Γενικό Γραμματέα, τους Γεν. Διευθυντές και τους Προϊσταμένους των Διευθύνσεων, Τμημάτων και Γραφείων της Κεντρικής Υπηρεσίας του ΥΠ.ΠΟ.

3. Την εισήγηση της 1ης Εφορείας Νεωτέρων Μνημείων και τα λοιπά στοιχεία του φακέλου που έχει συντάξει η Υπηρεσία μας.

4. Την ομόφωνη γνωμοδότηση του Κεντρικού Συμβού-

λίου Νεωτέρων Μνημείων με αριθμό Πρακτικού 32/15.11.2001, αποφασίζουμε:

Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό τόπο που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, τη νήσο Γυάρο ή Γιούρα που βρίσκεται στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων και διοικητικά υπάγεται στο Δήμο Άνω Σύρου, διότι αποτελεί σημαντικό χώρο ιστορικής μνήμης που έχει αναπόσπαστα συνδεθεί με την ιστορία της νεώτερης Ελλάδας. Αποτελεί ζωντανή μαρτυρία των αγώνων του ελληνικού λαού για ελευθερία και δημοκρατία, σύμβολο καταδίκης των βασιανιστηρίων και του περιορισμού των δημοκρατικών ελευθεριών.

Επίσης, χαρακτηρίζουμε ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία το κτίριο των φυλακών καθώς και όλα τα κτίρια, εγκαταστάσεις και κατασκευές, που βρίσκονται στις περιοχές των πέντε (5) όρμων στη νήσο Γυάρο, διότι:

- Αποτελούν στο σύνολο τους χώρο μνήμη, σύμβολα ελευθερίας και τεκμήρια μίας εποχής που σημάδεψε την ιστορία της νεώτερης Ελλάδας.

- Αποτελούν κατασκευές που ολοκληρώθηκαν με προσωπική εργασία των ίδιων των κρατουμένων κάτω από δυσμενείς συνθήκες.

- Διατηρούν, χωρίς μεταγενέστερες αλλοιώσεις, την αρχική τους δομή, διάταξη και χαρακτήρα και δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για τις συνθήκες διαβίωσης, που επικρατούσαν την περίοδο της λειτουργίας τους και για τα ιστορικά γεγονότα της εποχής τους.

- Είναι κτίρια με αξιόλογη λιτή αρχιτεκτονική, στην οποία τα υλικά, η μορφή και η κατασκευή διακρίνονται από αλληλουχία και συνέπεια.

Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 17 Δεκεμβρίου 2001

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

Αρ. Φύλλου 182

21 Ιουλίου 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

- Παράταση αναστολής χορήγησης οικοδομικών αδειών σε όλα τα Ο.Τ. του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου της Δημοτικής Ενότητας Ψυχικού του Δήμου Φιλοθέης - Ψυχικού (Ν. Αττικής).....
- Οριοθέτηση του ιστορικού τόπου της νήσου Γυάρου σύμφωνα με το Ν. 3028/2002.....
- Βεβαίωση της αυτοδίκαιης ολικής άρσης της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης που κηρύχθηκε με την υπ' αριθμ. 7072/22-11-2004 (ΦΕΚ 1279 τ.Δ' /31-12-2004) απόφαση του Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας «Αναγκαστική απαλλοτρίωση ακινήτου για την κατασκευή Σταθμού Υπεραστικών Λεωφορείων της «Υπεραστικό Κ.Τ.Ε.Λ. Νομού Καστοριάς Α.Ε.».....
- Τροποποίηση μεταξύ των Ο.Τ. 13 και 31, του σχεδίου πόλεως Βραχνείων (Δ. Βραχνείων), επί της οδού Βασιλογάμβρου και συγκεκριμένα επί του εδαφικού τμήματος τώως ιδιοκτησίας Γεωργίας Γεωργοπούλου και νυν δικαιούχων αποζημίωσης την Γεωργία Γεωργοπούλου και το Δήμο Βραχνείων.....

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθμ. 28259

(1)

Παράταση αναστολής χορήγησης οικοδομικών αδειών σε όλα τα Ο.Τ. του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου της Δημοτικής Ενότητας Ψυχικού του Δήμου Φιλοθέης - Ψυχικού (Ν. Αττικής).

Ο ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ

Έχοντας υπόψη:

1. Τις διατάξεις των άρθρων 152 (παρ. 5) και 159 (παρ. 2) του Κώδικα Βασικής Πολεοδομικής Νομοθεσίας (Κ.Β.Π.Ν.) που κυρώθηκε με το άρθρο μόνο του από 14.7/27.7.1999 π.δ/τος (Δ' 580).

2. Τις διατάξεις του άρθρου 90 του Κώδικα Νομοθεσίας για την Κυβέρνηση και τα κυβερνητικά όργανα,

που κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του π.δ/τος 63/2005 (Α' 98).

3. Την υπ' αρ. 2876/7.10.2009 απόφαση του Πρωθυπουργού «Αλλαγή τίτλου Υπουργείων» (Β' 2234).

4. Τις διατάξεις των άρθρων 1 (παρ.2) και 6 του π.δ/τος 189/2009 «Καθορισμός και ανακατανομή αρμοδιοτήτων των Υπουργείων» (Α' 221).

1 5. Την υπ' αριθ. Υ273/30.9.2010 απόφαση του Πρωθυπουργού «Καθορισμός αρμοδιοτήτων του Αναπληρωτή Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής Νικόλαου Σηφουνάκη» (Β' 1595).

2 6. Τις διατάξεις των άρθρων 1, 2, του ν. 3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης» (Α' 87) και του άρθρου 1ου της υπ' αριθμ. 45892/11.8.2010 απόφασης του Υπουργού Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης «Πρωτοβάθμιοι και Δευτεροβάθμιοι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης της Χώρας κ.λπ.» (Β' 1292/2010, διόρθωση σφάλματος Β' 1623/2010).

7. Την 120/2011 απόφαση του δημοτικού συμβουλίου του Δήμου Φιλοθέης-Ψυχικού.

8. Το υπ' αριθ. 66/20-6-2011 υπηρεσιακό σημείωμα της Διεύθυνσης Πολεοδομικού Σχεδιασμού - Τμήμα Α'.

9. Το γεγονός ότι από τις κανονιστικές διατάξεις αυτής της απόφασης δεν προκαλείται δαπάνη σε βάρος του κρατικού προϋπολογισμού και του προϋπολογισμού του οικείου Ο.Τ.Α., αποφασίζουμε:

1. Παρατείνεται για ένα (1) χρόνο ακόμη η αναστολή χορήγησης οικοδομικών αδειών σε όλα τα οικοδομικά τετράγωνα (Ο.Τ.) του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου της Δημοτικής Ενότητας Ψυχικού του Δήμου Φιλοθέης Ψυχικού (ν. Αττικής), στα οποία είχε επιβληθεί αναστολή με την υπ' αρ. 28999/30-6-2009 απόφαση του Υφυπουργού Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (Δ' 359) όπως αυτή ισχύει, η οποία παρατάθηκε με την υπ' αριθ. 30607/13-7-2010 όμοια απόφαση (ΑΑΠ 297).

2. Της παραπάνω αναστολής εξαιρούνται οι αναθεωρήσεις οικοδομικών αδειών που έχουν ήδη εκδοθεί και ισχύουν για τις εξής περιπτώσεις:

α. για αλλαγή ή παράταση του επιβλέποντος το έργο μηχανικού β. για αλλαγή τίτλου ή ονόματος στο οποίο εκδόθηκε η άδεια.

3. Η ισχύς της παρούσας απόφασης αρχίζει από τις 27-7-2011.

σμός προκύπτει από την έκδοση αδειών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από αιολικά πάρκα στη νήσο Γυάρο (συγκεκριμένα στις περιοχές Χηνοπόδι, Ψηλή Ράχη

και Ασπαλανθρωπό), που ευτυχώς δεν έχουν ευοδωθεί, μετά τους όρους που θέτει η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας.⁴²

5. Η ΓΥΑΡΟΣ ΩΣ ΟΙΚΟΤΟΠΟΣ

Με απόφαση του ασκούντος καθήκοντα Γενικού Γραμματέα της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Αιγαίου (αρ. 91881 της 24-12-2015 ΦΕΚ Δ/463/2015) ιδρύθηκε θαλάσσιο καταφύγιο άγριας ζωής στη θαλάσσια ζώνη πέριξ της Γυάρου (εικόνα 10, 4α, 4β, 4γ).

Πρόσφατα, τα Αρχεία Κοινωνικής Ιστορίας (Α.Σ.Κ.Ι.) εγκαίνιασαν ένα

ψηφιακό μουσείο για τη Μακρόνησο (<http://www.makronissos.org>), με άκρως ενδιαφέρουσες πληροφορίες (χρονικό, χώρος, άνθρωποι, βία, προπαγάνδα, τεκμήρια, βιβλιογραφία κλπ), προσιτές δικτυακά στο ερευνητικό, αλλά και στο ευρύτερο κοινό. Ελπίζουμε να γίνει ένα τέτοιο πρόγραμμα και για τη Γυάρο.

εικ.10

42. Βλ. σχετικές αποφάσεις 471/2013 και 1091/2014 του Διοικ. Εφετείου Αθηνών (Ακυρωτικός Σχηματισμός, Τμ. Ι) (ΝΟΜΟΣ-βάσεις νομικών δεδομένων).

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Αρ. Φύλλου 463

31 Δεκεμβρίου 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

1. Ίδρυση Θαλάσσιου Καταφυγίου Άγριας Ζωής (ΚΑΖ) στην θαλάσσια ζώνη περίξ της νήσου Γυάρου, Περιφερειακής Ενότητας Σύρου..... 1
2. Κήρυξη ως αναδασωτέας έκτασης εμβαδού 1.025 τ.μ. στη θέση «Άγιος Γεώργιος» εντός της Κ.Μ.388 γαιών Δαματριάς του Δήμου Ρόδου, Π.Ε. Ρόδου. 2
3. Κήρυξη ως αναδασωτέας έκτασης εμβαδού 17.295 τ.μ. που βρίσκεται στη θέση «Πατέλα» Δ.Κ. Αρ-χαγγέλου, του Δήμου Ρόδου, Π.Ε. Ρόδου..... 3

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

- Αριθμ. 91881 (1)
 Ίδρυση Θαλάσσιου Καταφυγίου Άγριας Ζωής (ΚΑΖ) στην θαλάσσια ζώνη περίξ της νήσου Γυάρου, Περιφερειακής Ενότητας Σύρου.

Ο ΑΣΚΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ
 ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΜΕΝΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΑΙΓΑΙΟΥ

Έχοντας υπόψη:

1. Το Ν. 2503/1997 «Διοίκηση, οργάνωση ... της Περιφέρειας».
2. Των διατάξεων του Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87/Α/2010) «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης».
3. Το Π.δ. 143/2010 (ΦΕΚ 219/Α/2010) «Οργανισμός της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Αιγαίου».
4. Την υπ' αριθ. οικ. 50524/5097/30-10-2012 απόφαση της Γεν. Γραμ. Α.Δ.Αι. «Παροχή εξουσιοδότησης υπογραφής διοικητικών πράξεων ...» (ΦΕΚ 3243/Β/2012).
5. Την υπ' αριθ. 4 πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου με θέμα: «Αποδοχή παραιτήσεων των Γενικών Γραμματέων των Αποκεντρωμένων Διοικήσεων της χώρας» (ΦΕΚ 24/Α/2015).
6. Τον Ν. 4257/2014 (ΦΕΚ 93/Α/2014) - Άρθρο 56 και το Άρθρο 28, παρ. 1 του Ν. 4325/2015 (ΦΕΚ 47/Α/11.05.2015).
7. Το Ν.δ. 420/1970 «περί Αλιευτικού Κώδικα», όπως έχει συμπληρωθεί και αντικατασταθεί από τον Ν. 1740/1987 και Ν. 2040/1992.
8. Το Ν. 1845/1989, άρθ. 32, παρ. 7 με το οποίο ρυθμίζονται οι διαδικασίες μίσθωσης υδάτινων εκτάσεων

για δημιουργία μονάδων υδατοκαλλιεργειών εντατικής μορφής.

9. Την υπ' αριθμ. 37338/1807/2010 κοινή υπουργική απόφαση (ΦΕΚ 1495/Β/2010), όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με την αριθμ. Η.Π. 8353/276/Ε103 (ΦΕΚ 415/Β/2012)

10. Το Ν. 743/1977 «περί προστασίας θαλασσίου περιβάλλοντος», όπως τροποποιήθηκε με τον Ν. 1147/1981 «περί κυρώσεως συμβάσεως περί προλήψεως ρυπάνσεως της θάλασσας».

11. Τις διατάξεις του Ν. 1650/1986 «Για την προστασία του περιβάλλοντος», όπως τροποποιήθηκαν με το Ν. 3937/2011 (ΦΕΚ 60/Α/2011) και ισχύουν.

12. Το Ν. 3937/2011 (ΦΕΚ 60/Α/2011) «Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις» και ειδικότερα την παρ. 2 του άρθρου 6.

13. Το Ν. 2971/2001 «περί αιγιαλού και παραλίας» και ειδικότερα το άρθρο 30 και το άρθρο 11 του Ν.4281/2014.

14. Τις διατάξεις του Ν.δ. 86/1969 «περί Δασικού κώδικα» (ΦΕΚ 7/Α/1969), όπως αντικαταστάθηκαν από το Ν.δ. 996/1971 (ΦΕΚ 192/Α/1971), το Ν. 177/1975 (ΦΕΚ 205/Α/1975) και ισχύουν.

15. Το άρθρο 57 του Ν. 2637/1998 «Σύσταση Οργανισμού Πιστοποίησης κλπ.» (ΦΕΚ 200/Α/1998), με το οποίο τροποποιήθηκαν τα άρθρα 253 και 254 του Ν.δ. 86/1969, όπως αυτά αντικαταστάθηκαν από τα άρθρα 3 και 4 του Ν. 177/1975.

16. Τις διατάξεις της αριθμ. 414985/29-11-1985 (ΦΕΚ 75/Β/1985) κοινής απόφασης των Υφυπουργού Εθνικής Οικονομίας και Αναπληρωτή Υπουργού Γεωργίας «Μέτρα Διαχείρισης της άγριας πτηνοπανίδας», όπως αυτή τροποποιήθηκε με τις 366599/16-12-1996 (ΦΕΚ 1188/Β/1996), 294283/23-12-1997 (ΦΕΚ 68/Β/1998) και 87578/703/06-03-2007 (ΦΕΚ 581/Β/2007) κοινές αποφάσεις των Υπουργών Εθνικής Οικονομίας και Γεωργίας.

17. Την αριθμ. 89880/1506/31-03-2000 εγκύκλιο διαταγή του Γενικού Διευθυντή Δασών και Φ.Π. «περί καταφυγίων άγριας ζωής».

18. Τις διατάξεις του Άρθρου 59 του Ν. 4315/2014 (ΦΕΚ 269/Α/2014).

19. Την με αριθμ. Φ514.22013 Σχ.: 4817 (Β'3251/2013) Έγκριση του Ειδικού Κανονισμού Λιμένα Σύρου με αριθμ.

32: Αντικατάσταση διάταξης του από 28.08.1978 Ειδικού Λιμένα Σύρου (Β39/1979).

20. Το από 17-6-2014 Συμφωνητικό Συνεργασίας στο πλαίσιο του προγράμματος LIFE+ Nature «CYCLADES: Integrated monk seal conservation in Northern Cyclades», βάσει της Σύμβασης Επιδότησης με κωδικό LIFE12 NAT/GR/000688, της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Αιγαίου και της WWFHELLAS.

21. Την Μελέτη Τεκμηρίωσης για την θεσμοθέτηση Θαλάσσιου Καταφυγίου Άγριας Ζωής (ΚΑΖ) στη θαλάσσια ζώνη πέριξ της Νήσου Γυάρου, Κυκλάδων.

22. Την από 23-12-2015 ΕΚΘΕΣΗ - ΕΙΣΗΓΗΣΗ των Μιχάλη Καλίρη και Παναγιώτη Παγώνη για την ανάγκη ίδρυσης του Θαλάσσιου καταφυγίου άγριας ζωής στην περιοχή, για τους λόγους που αναλυτικά αναφέρονται σε αυτήν.

23. Το γεγονός ότι η ίδρυση του καταφυγίου κρίνεται απαραίτητη στη φωλεοποίηση, διατροφή, διαχείριση, αναπαραγωγή ή την διάσωση των ειδών της θαλάσσιας άγριας πανίδας και βενθικής χλωρίδας, αποφασίζουμε:

Ιδρύουμε μόνιμο Θαλάσσιο Καταφύγιο Άγριας Ζωής (ΚΑΖ) στην θαλάσσια ζώνη πέριξ της Νήσου Γυάρου, Περιφερειακής Ενότητας Σύρου, σε έκταση εβδομού 245Km², που είναι απαραίτητη για την φωλεοποίηση, αναπαραγωγή, ανάπτυξη και την επιβίωση ενός ή περισσότερων ειδών της άγριας πανίδας και βενθικής χλωρίδας που είναι σπάνια και αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα θαλάσσιου οικοτόπου και συγκεκριμένα για:

α) τη διατήρηση των σημερινών ρυθμών αναπαραγωγής του τοπικού πληθυσμού της μεσογειακή φώκιας (*Monachus monachus*) που είναι είδος απειλούμενο άμεσα με εξαφάνιση.

β) τη διατήρηση και προστασία των κρίσιμων ενδιαιτημάτων και των περιοχών τροφοληψίας του Μύχου (*Puffinus yelkouan*)

γ) τη διατήρηση και προστασία του οικοτόπου προτεραιότητας των λειμώνων Ποσειδωνιάς (*Posidonia oceanica*).

δ) τη διατήρηση και προστασία των υφάλων (τραγάνας) (*Coralligene formations*)

ε) την προστασία των ιχθυοποθεμάτων της περιοχής. Η έκταση του Θαλάσσιου καταφυγίου άγριας ζωής οριοθετείται από τη νοτιή γραμμή που ορίζεται σε απόσταση τριών (3) ναυτικών μιλίων περιμετρικά των ακτών της Γυάρου και τη νοτιή γραμμή που περικλείει χερσαία ζώνη 50 μέτρα από την ακτή, πέριξ της νήσου Γυάρου και των βραχονησίδων «Φούρης» και «Γλαρονήσι». Περιλαμβάνει τον οικοτόπο με τα ενδιαιτήματα που χρησιμοποιούν, η μεσογειακή φώκια και ο μυχός, στην παράκτια ζώνη εντός των θαλάσσιων σπηλαίων και παρालιών. Η εν λόγω έκταση απεικονίζεται στο θεωρημένο

σχεδιάγραμμα κλίμακας 1:90.000, που επισυνάπτεται στην παρούσα.

Εντός του θαλάσσιου καταφυγίου άγριας ζωής απαγορεύεται η θήρα, η σύλληψη της άγριας πανίδας, η συλλογή και καταστροφή της βενθικής χλωρίδας, η από πρόθεση διατάραξη της ησυχίας των ζώων της άγριας πανίδας, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της αναπαραγωγής ή εξάρτησης, η καταστροφή ή η αφαίρεση των φωλιών, η κατοχή ή η αγοραπωλησία νεογνών, νεοσσών, αυγών και κελυφών η αμμοληψία, η ρύπανση των υδατικών συστημάτων, η διάθεση ή απόρριψη αποβλήτων, η ανάπτυξη ιχθυοκαλλιεργειών, η διενέργεια στρατιωτικών ασκήσεων, καθώς και η υπαγωγή έκτασης του καταφυγίου σε πολεοδομικό ή ρυμοτομικό σχεδιασμό.

Μέσα στα καταφύγια άγριας ζωής, οι αρμόδιες κατά περίπτωση υπηρεσίες μπορούν να εγκρίνουν ή να προγραμματίζουν και να εκτελούν ειδικά έργα βελτίωσης του οικοτόπου και έργα ικανοποίησης των οικολογικών αναγκών του βιολογικού κύκλου των ειδών της θαλάσσιας άγριας πανίδας και χλωρίδας. Τα έργα αυτά περιγράφονται σε ειδικές μελέτες διαχείρισης, οι οποίες εγκρίνονται από τον Γενικό Γραμματέα της Αποκεντρωμένης Διοίκησης. Οι προδιαγραφές για την σύνταξη τους καθορίζονται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.

Η τήρηση της παρούσας ανατίθεται στα όργανα του Λιμενικού Σώματος και των λοιπών Σωμάτων Ασφαλείας, τη Δασική Αρχή, στους υπαλλήλους των υπηρεσιών Περιβάλλοντος, της Αλιείας, στους δημοτικούς υπαλλήλους, στους φύλακες θήρας των Κυνηγετικών Οργανώσεων, στις Περιβαλλοντικές Οργανώσεις και σε κάθε φιλόνομο πολίτη (άρθρο 289 παρ. 1 και άρθρο 267 παρ. 1 του Ν.δ. 86/1969, άρθρο 38 του Ν. 1845/1989).

Οι παραβάτες της παρούσας τιμωρούνται σύμφωνα με τον Ν.δ. 86/1969 «περί Δασικού Κώδικα», την αρ. 414985/1985 κοινή υπουργική απόφαση «περί μέτρων διαχείρισης της Άγριας Πτηνοπανίδας» όπως αυτή τροποποιήθηκε και ισχύει, τις διατάξεις για τη προστασία των ειδών CITES και λοιπών σχετικών διατάξεων.

Η απόφαση δεν προκαλεί δαπάνη σε βάρος του κρατικού προϋπολογισμού.

Η ισχύς της παρούσας άρχεται από της δημοσίευσής της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Πειραιάς, 24 Δεκεμβρίου 2015

Ο Ασκών καθήκοντα Γενικού Γραμματέα
Αποκεντρωμένης Διοίκησης
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ

Ψηφιακά υπογεγραμμένο από
DIMITRIOS KECHAGIAS
Ημερομηνία: 2015.12.28 10:18:21
ΕΕΤ

ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΜΕΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΓΡΑΦΕΙΟ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΥ
& ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

ΩΡΤΙΝΗ ΘΑΛΑΣΣΙΟΥ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟΥ
ΑΓΡΙΑΣ ΖΟΝΗΣ ΠΕΡΙΕ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΓΥΛΑΡΟΥ

ΚΑΙΝΟΥΣΙΑ 1:100.000

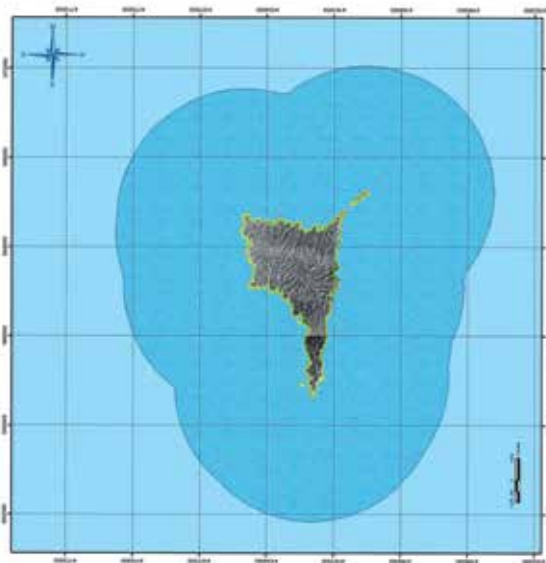

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ & ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Έχει γίνει χρήση του χάρτη
από το ηλεκτρονικό αρχείο,
σε φυσικό μέγεθος (100%)

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΤΡΑΦΟ

Ο Αναπλ. Πρόεδρος του Τμήματος
Γραμμάτων και Παιδαγωγικής Πολιτών της
Ακαδημίας Αθηνών

Καθηγητής Δημήτριος

ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΩΝ ΑΓΙΟΥΡΩ¹

μέσα από έξι δημοσιευμένα
Συριανά έγγραφα

κείμενο: Μιχάλης Ι. Φραγκιάς

Τιούρα, Γιόρα, Αγιούρα, Ιούρα... Έτσι συναντάμε το όνομα του γνωστού μας Κυκλαδίτικου νησιού Γυάρος/Γιούρα στα παλαιά Συριανά έγγραφα. Συνωνυμία υπάρχει με το αντίστοιχο «Γιούρα» –ή «Γερωντία», στα αρχαία χρόνια– των Βορείων Σποράδων, το οποίο βρίσκεται βόρεια της Αλοννήσου². Τα Γιούρα των Κυκλάδων είναι λίγο μεγαλύτερα (17.574 τ.χ. σε αντίθεση με τα 11.052 τ.χ. της Γιούρας των Σποράδων) και συνδέονται στη μνήμη και στις γνώσεις των περισσότερων Ελλήνων ως τόπος εξορίας, τόσο στους ρωμαϊκούς χρόνους –τόπος εξορίας επωνύμων!– όσο και στη νεότερη ιστορία της πατρίδας μας –τόπος εξορίας πολιτικών κρατουμένων.

1.α. Η αποβολή του τελικού -ν στη γενική πληθυντικού είναι συχνή στα παλαιά έγγραφα: των παιδιών, των ορφανών, τω φτωχώ ραγιάδω, τω γεροντάδω, ογδόντα χρονώ, των όμοιω πραγμάτων... Αυτό δεν είναι απόλυτο. Συναντάμε, βέβαια, και τους τύπους: των παιδιών, των πραγμάτων, των προγονέων, των Αγιούρων...

β. Αγιούρα: η ανάπτυξη του α στην αρχή ονομάτων με αρκτικό σύμφωνο γίνεται για λόγους ευφωνίας. Βλ. Αντρυπητή, Αμάλια, Αλυγαρωπά κλπ. Αλλά παρατηρείται ευρύτερα και σε άλλες λέξεις: τα απερασμένα, αναμέλεια, ανεραίδα, ανεραΐδα, αρόδα.

2. Αυτό είναι περισσότερο γνωστό ως κακοτράχαλος βιότοπος για σπάνια είδη πουλιών και ζώων· καταφύγιο της Μεσογειακής Φώκιας, προβάλλεται τουριστικά και για το «σπήλαιο του Κύκλωπα», όπου βρέθηκε η «Πινακίδα της Γιούρας», η οποία χρονολογείται μεταξύ 5.500 και 5.000 π.Χ. και περιλαμβάνει εγχάρακτα σύμβολα.

Ο Μιχάλης Ι. Φραγκιάς είναι φιλόλογος.

Πράγματι από το 1947 ως το 1952, από το 1955 μέχρι το 1961 και από το 1967 μέχρι και το 1974, χιλιάδες Έλληνες πατριώτες γνώρισαν εκεί τον απόλυτο εξευτελισμό, την άκρα ταπείνωση, κάθε λογής βασανιστήρια, λόγω των πολιτικών πεποιθήσεών τους.

Τα Γιούρα δεν ήταν ποτέ πυκνοκατοικημένα. Από τη δεκαετία του 1920 ως και τον Β' παγκόσμιο πόλεμο ο πληθυσμός τους δεν υπερέβαινε τους τριάντα περίπου κατοίκους³. Από το 1980 μάλιστα το νησί παραμένει ακατοίκητο. Αυτό δεν σημαίνει ότι παραμένει

στην αφάνεια και στην παντελή αδιαφορία των εκάστοτε ιθυνόντων. Κατά καιρούς έρχεται στην επιφάνεια, κυρίως από το ενδιαφέρον ιδιωτών, οι οποίοι έχουν διαφορετικά και ποικίλα κίνητρα. Πληροφορούμαστε μάλιστα ότι την τελευταία δεκαετία εξυφάνθηκαν μεγαλεπήβολα σχέδια, ώστε το σύνολο του νησιού να αποχαρακτηριστεί ως ιστορικός τόπος, πράγμα το οποίο επετεύχθη το 2002 και αναιρέθηκε εν πολλοίς το 2011, για να δημιουργηθεί –μακριά από τους χώρους μνήμης, θυσίας και ηρωισμού–

3. Η μαρτυρία της γιαγιάς Ελπίδας Σαλάχα (1909-2005) το 1995 στα *Συριανά γράμματα*, τ. 32, –κόρης του Σιδερά Μαραγκού, κατοίκου των Γιούρων, (1868-1914), ο οποίος απέκτησε έντεκα παιδιά– είναι πολύτιμη από όλες τις πλευρές. Έζησε και μεγάλωσε στα Γιούρα. Ο λόγος της, ευθύς, ανεπιτήδευτος και πειστικός, αναφέρεται στα τέσσερα σπίτια που υπήρχαν τότε κατοικήσιμα στο νησί. Προσθέτει την παρουσία αρκετών παραγίων με τις οικογένειές τους, όπως ο Λυμπέρης απ' τη Νιο και ο Κυριάκος Νέμετ. Στη μαρτυρία της παρελαύνουν πολλά τοπωνύμια τα οποία φανερώνουν την παρουσία παλαιότερα στα Γιούρα Συριανών κυρίως, αλλά και Τηνιακών, Αμο(υ)ργιανών και Κρητικών που άφησαν το στίγμα τους στο νησί. Τοπωνύμια όπως: στου Λωλού, στου Κοπρολουϊτζή, στου Μανόλη, στου Βασίλη, στου (Ν)τηνιακού, στου Λινάρδακα, στου Νόνα, στου Πετρίτη, στου Αμοργιανού, στου Αρβανίτη, στου Γιάκουμου, στου Μαλλιού, στου Ζάννε Μαραγκού, του Σαραντάκη, του Σπανδάρου, του Στέλιου, του Τζελέπη, του Φαφούτα κ.ά. αποτελούν μικροτοποθεσίες, οι οποίες φανερώνουν ταυτόχρονα τη μακροχρόνια παρουσία κατοίκων στο νησί, εφόσον τα τοπωνύμια αυτά έχουν παγιωθεί και χρησιμοποιούνται από τους κατοίκους, τουλάχιστον από τον 19ο αιώνα. Αναμφίβολα πολλά από αυτά και άλλα που αποτελούν το τοπωνυμικό της Γυάρου (βλ. *Συριανά γράμματα* τ. 32) είναι κατά πολύ παλαιότερα, καθώς το αποδεικνύουν οι χρονολογίες διασωθέντων εγγράφων.

Σύμφωνα λοιπόν με τα λεγόμενα της γιαγιάς Ελπίδας, η οικογένειά της οποίας ζύμωνε την εβδομάδα 50 ψωμιά πάνω από κιλό, στο σπίτι των οποίων πάνω από είκοσι άτομα συγκεντρώνονταν το καλοκαίρι και δεν περνούσε εβδομάδα που να μη δέχονταν επισκέψεις ψαράδων και λαθρέμπορων από Χίο, Ψαρά, Κάρυστο, Κάλυμνο..., με παραγίους βοηθούς που είχαν όλοι, συμπεραίνουμε ότι κατά τις αρχές του 20ου αιώνα οι μόνιμοι κάτοικοι του νησιού ανέρχονταν γύρω στους σαράντα με πενήντα. Μόνο με τους πολιτικούς κρατούμενους τα Γιούρα απέκτησαν άφθονο πληθυσμό! Ως χώρος εκτοπισμού, επί Μεταξά, άγγιξαν τις 5.000, αργότερα το 1950 τις 10.200, το 1951 τις 7.139, το 1961 τους 244. Σήμερα το νησί παραμένει ακατοίκητο.

αιολικό πάρκο⁴. Μακάρι το νησί αυτό να 'σωζε την τιμή της Χώρας ακόμη μια φορά από τον τραγικό οικονομικό και ηθικό ξεπεσμό που βιώνει τώρα ο τόπος.

Φαίνεται πως η τύχη των Γιούρων συμβάδισε με αυτήν της γειτονικής τους Σύρου, εφόσον από πάρα πολλά χρόνια θεωρείται αναπόσπαστο τμήμα της. Έγγραφα αποκείμενα στα διάφορα αρχεία του νησιού έρχονται να το επιβεβαιώσουν. Το παλαιότερο, που έχει υποπέσει ως τα τώρα στην αντίληψή μας, είναι του «1590 μηνιού Νοεβρίου εις 8». Είναι ένα προικοσύμφωνο ευρισκόμενο στο αρχείο της Καθολικής Επισκοπής Σύρου, από τα λίγα του 16^{ου} αιώνα, το οποίο έχει περιέλθει ως εμάς. Οι συμβαλλόμενοι γονείς συντάσσουν το προικοσυμβόλαιο «στο αρχοντικό του κυρ Γρηγόρη Ρηγούτζου», ο οποίος παντρεύει τη θυγατέρα του Πετρινόλα (Πετρενόλα, Πετρουνέλα) με τον γιο τού κυρ Φρατζέσκου Μόδενα, ονόματι

Μαφροδής. Τα προικιά εκατέρωθεν, κινητά και ακίνητα, είναι ποικίλα και αξιοζήλευτα.

Το συγκεκριμένο έγγραφο δίνει λαβές για πληθώρα σχολίων, τα οποία εδώ σκόπιμα παραβλέπουμε, διότι υπερβαίνουν το αντικείμενο του παρόντος άρθρου. Αρκούμεστε στα τοπωνύμια, ανάμεσα στα οποία και τα *Γιόρα* όλα γνήσια ελληνικά. Και οι δύο οικογένειες προικοδοτούν τα παιδιά τους πλουσιοπάροχα κατονομάζοντας τις τοποθεσίες, όπου ευρίσκονται τα ακίνητά τους. Τα τοπωνύμια παρουσιάζουν πάντα ιδιαίτερο ενδιαφέρον, μάρτυρες αδιάψευστοι της γλώσσας και της ταυτότητας του τόπου.

Εκτός από τα πολύ γνωστά μας ως τα σήμερα (Πισκοπειό, Παρακοπή, Γαλησσάς, Φοίνικας, Βίτζας⁵, Ποσειδία, Φοινικιά, Καστρί, Λυγερό, Ραχίδια, Νεράτζι, Μεσσαριά, Μελιτάς, Λιόντες, Νήττες, Λάκκοι, Γράλοντας (Γλάροντας), παρελαύνουν μπροστά μας μικροτοπωνυμίες, όπως «εις

4. βλ. Syros today, 14.5.2011, άρθρο όπου αναιρείται ο χαρακτηρισμός του συνόλου της νήσου Γυάρου ως ιστορικού τόπου.

5. Βήσσας, εδώ παρατηρείται τροπή του σ σε τζ, άλλοτε σε τσ. Η ορθή γραφή είναι **Βήσσας**. Η βήσσα στα αρχαία ελληνικά, σήμαινε το δεντρόφυτο φαράγγι, τη δασώδη κοιλάδα. Βλ. παρακάτω τον τύπο «βασιλιτζας», όπου παρατηρείται το ίδιο γλωσσικό φαινόμενο. Σελινήθρες: με σίγηση του σ και με παρετυμολόγηση έγιναν Ελληνίθρες.

6. Κρατήσαμε την ανορθογραφία του εγγράφου, προσθέτοντας τους τόνους και τα κόμματα. Διορθώνουμε στο ορθόν: Νήτες, Αστοιβωπό, Απάνω Φηγός. Η φηγός=είδος βαλανιδιάς με εδώδιμο βάλανο, κατ' άλλους η οξιό. Τούρλος: αναγραμματισμός, από Τρούλος. Ανεκυλίστρες: Ανακυλίστρες, παρατηρείται τροπή του α σε ε, όπως: ανεκατώματα, ανεζητημένους κλπ.

την Αγία Θεοδοσία, εις το Ριανό, εις το Νητό, εις τα Ρεγούδια, κοντά στου Περούλη, εις του Ρόζου τα χωράφια, εις του Κορίθι το χωράφι, εις τις Ελληνίθρες⁵, εις το Σαμάκι, εις του Φραγκούλη του Λάρδου, εις του Καλικανίτη, εις του Τερέτου, στου Βιδιάνου Σιγάλα κοντά, τα χωράφια στ' Αστιβοπό και εις την Περδίκη και εις τον Τούρλο, εις τον Γαλούνα, στον Απάνω Φυγό, εις τις Ανεκυλίστρες⁶.

Τέλος, ο κυρ Φρατζέσκος Μόδενα, θέλοντας τον γιο του κτηνοτρόφο, του δίνει

«αγελάδα μία, ακόμη από τα ζώα όπου έχουμε **εις τα Γόρα** να παίρνει τα δύο μερτικά εδικά του».

Σημειωτέον ότι τα Γιούρα, αναπόσπαστο διοικητικά κομμάτι της Σύρας, ακολουθεί αυτομάτως την τύχη της Σύρας, τουλάχιστον από την περίοδο υποταγής των νησιών μας στην Οθωμανική κυριαρχία (1566)⁷. Ήδη από καιρό είναι εκεί εγκαταστημένοι Συριανοί κτηνοτρόφοι, γεωργοί με περιουσιακά στοιχεία αναγνωρισμένα. Τα Γιούρα προβάλλονται ως αποκλειστικός βοσκότοπος, τόσο στο παρόν όσο και στα υπόλοιπα έγγραφα που ακολουθούν.

Πράγματι, κύρια απασχόληση

των μετρημένων κατοίκων του νησιού ήταν η διαφύλαξη των κοπαδιών τους. Καθώς ήταν λίγοι, χωρίς μέτρα προστασίας, χωρίς φύλακες και την παραμικρή δύναμη απόκρουσης και προστασίας σε περίπτωση κινδύνου, ζούσαν υπό τη διαρκή απειλή όλων όσων επιβουλευόνταν τα ποίμνιά τους. Οι πειρατικές επιδρομές δεν ήταν σπάνιες, ούτε οι παρανομίες και οι αυθαιρεσίες όσων παρέπλεαν το νησί ή αναγκάζονταν, λόγω κακοκαιρίας, να προσορμισθούν σε κάποιο απάνεμο, ερημικό κολπίσκο του. Έτσι, αυτοί οι ατυχείς Συριανοί-Αγιουργιανοί ήταν ανήμποροι να εμποδίσουν τη λεηλασία των κοπαδιών τους, όχι μόνο από τους Τούρκους καπετάνιους, αλλά και από άλλους Έλληνες ναυτικούς περαστικούς, οι οποίοι αποδεκάτιζαν συχνά το βιος τους. Ανυπεράσπιστοι, προσέτρεχαν στις Κοινοτικές Αρχές της Σύρας, παραπονούμενοι και διαμαρτυρόμενοι, αναζητώντας προστασία.

Έγγραφο της 2ας Ιουλίου 1736, που διασώζεται στο Αρχείο του τέως Δήμου Άνω Σύρου, μαρτυρεί ότι η έσχατη καταφυγή των βοσκών της Γυάρου, όταν Επίτροποι και Προεστώτες δεν εισακού-

7. Το Δουκάτο της Νάξου, που δημιουργήθηκε από τον Βενετό Μάρκο Σανούδο το 1207, περιλάμβανε από τις Κυκλάδες, στην αρχή, μόνο τα νησιά Νάξο, Πάρο, Αντίπαρο, Μήλο, Κύθνο, Κίμωλο, Σύρο, Σίφνο, Ίο και Φολέγανδρο.

ονταν, ήταν ο ίδιος ο Καπετάν Πασάς, ο Σερασκέρης⁸ τού οποίου εξέδωσε την ακόλουθη διαταγή προς τους Υδραίους ναυτικούς, οι οποίοι λυμαίνονταν τα κοπάδια των Αγιουργιανών βοσκών:

Εκλαμπρότατος Μεχμέτ Πέης
Σερασκέρης των Βασιλικών Φυργαδών

Προστάζω εσάς, Νυδριώτες, όλους όσοι τύχετε και σταθείτε απάνω **στο νησί στα Γόρα**, να μην τυχαίνετε να πειράζετε τους βοσκούς οπού βρίσκονται απάνω εις αυτό το νησί, ούτε τα ζά ντως ούτε πρόβατά ντως ούτε άλλα ζώα ντως, διατί κλαίγονται(διαμαρτύρονται) από λόγου σας. Μάλιστα όσοι έρχονται με τις φιργάδες(φεργάδες=φρεγάδες, τρικάταρτο πολεμικό ιστιοφόρο) και ότις τύχει από λόγου σας και τις πειράξει θέλει παιδεφτεί σκληρά και με παιδεία(παιδεύω: ταλαιπωρώ, βασανίζω με ραβδισμούς και φυλάκιση) και ζερεμέ (χρηματική ποινή)...

Οι προσταγές και οι φοβέρες των Τούρκων αξιωματούχων κατά των Υδραίων γίνονται αντιληπτές, εφόσον από τις αρχές του 18^{ου} αι. το νησί είχε περιέλθει σ' αυτούς. Φρόντιζαν οι κτήσεις τους να μην υφίστανται αρπαγές από τους ίδιους τους ραγιάδες τους. Προφανώς και οι Νυδριώτες λίγη σημασία έδωσαν σ' αυτές τις απειλές γνωρίζοντας ότι αυτές παρέμεναν συχνά λόγια, αλλά και λαμβάνοντας υπόψη ότι ο στόλος τους, τέλη του ιδίου αιώνα, έφθανε τα 150 πλοία.

Το τρίτο έγγραφο, «29 Γεναρίου 1765» είναι ένα υποσχετικό του Γιωργάκη Πρίντεζη, Καπού Κεχαγιά της Σύρου, κατά την ανάληψη είσπραξης των φόρων του νησιού από την Κοινότητα. Οι Καπού Κεχαγιάδες ήταν οι αντιπρόσωποι της Κοινότητας στην Κων/πολη, οι οποίοι ανελάμβαναν να ρυθμίσουν πάσης φύσεως προβλήματα, τα οποία αναφύονταν μεταξύ της Κοινότητας και των Τουρκικών Αρχών.

8. Αρχηγός μεγάλου τμήματος στρατού. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: ο βεζίρης που σε περίπτωση πολέμου ανελάμβανε στρατιωτικός διοικητής. Ο όρος αποδιδόταν και σε κάθε πασά που ανελάμβανε καθήκοντα αρχιστρατήγου.

Η Ύδρα ως τον 17^ο αι. ήταν κτήση των Ενετών. Τον 18^ο αι. περιήλθε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (Ενετοτουρκικοί πόλεμοι 1700-1715). Το βραχύδες και άγονο έδαφός της ανάγκασε, κυρίως τον αιώνα αυτόν, τους πολυάριθμους, από συχνούς εποικισμούς προηγούμενων αιώνων, κατοίκους της να στραφούν στη θάλασσα και να επιδοθούν στη ναυπήγηση μικρών και μεγάλων ιστιοφόρων. Πολλά εξ αυτών είχαν μεγάλη χωρητικότητα και έπλεαν σ' όλη τη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα.

Τα σημαντικότερα αφορούσαν στα σχετιζόμενα με την καταβολή φόρων, τη ναυτολογία, το ετήσιο ποσό που έπρεπε να καταβληθεί, την αποστολή Καδή (Τούρκου δικαστή) ή οργάνου της τάξης καθώς και κάθε ζήτημα που προέκυπτε σχετικό με το νησί και τους κατοίκους του.

Το προαναφερόμενο έγγραφο είναι ενδεικτικό της εξάρτησης των Γιούρων από τα συμβαίνοντα και συμφωνημένα, από τη μια με τον ξένο δυνάστη και από την άλλη με τους τοπικούς άρχοντες της Σύρου ή τους αντιπροσώπους της στην Πόλη. Εδώ αντιγράφουμε το συγκεκριμένο απόσπασμα του εγγράφου βάσει του οποίου «το νησί των Αγιούρα» περιλαμβανόταν –ως συνήθως– στους μισθωμένους φόρους της Σύρου.

Γράφει, λοιπόν, ο Γιωργάκης Πρίντεζης, Επιτροπικός(=αντιπρόσωπος):

«Και υπόσχεται όλος ο ραγιάς να του δίνουμε (του εψηλοτάτου Αγά Μαλικιανέ Σααπή ονόματι Αλή Αγά Βελήογλου) διά όλα μας τα δοσίματα(φόρους) ήγουν το ουσούρι μας(η δεκάτη, κτηματικός φόρος), διά τα χαράτζια μας, δια σπεντζονόμιστρό μας(φόρος σπέζας<ιταλ. spesa=δαπάνη, μικρή φορολογία εις βάρος των οικογενειάρχων/και προβατονόμιστρου, φόρου επί των αιγοπροβάτων) διά το κουμερκί μας(τελωνειακούς δασμούς) και διά όλα μας τα δοσίματα **και διά το νησί των Αγιούρα** και διά κάθε μας άλλη οξοδιά οπού εμπορούσε να λάχει εις τους αφεντάδες ή σε Καπετάν Πασιά... έξε χιλιάδες πεντακόσια γρόσσα...».

Το αυτό περιεχόμενο έχουν και τα έγγραφα «1790 Γεναρίου 22» και «1800 μαγίου 26 Ε. Ν. Σύρα», υποσχετικά και τα δύο, σχεδόν πανομοιότυπα, τα οποία παραθέτει ο Τιμολέων Αμπελάς στην *Ιστορία της νήσου Σύρου*⁹.

9. Αντιγράφουμε εν μέρει το πρώτο: «Διά του παρόντος γράμματος και καθολικής αποδείξεως, γίνεται δίλο, φανερόνομε εμείς ει γέροντες και προεστί κε όλλη ει ραγιάδες του παρόν νησιού Σύρας, επίραμε παρά της υψιλοτάτης γαληνοτάτης Βασιλιτζας Κυρίας Κυρίας μας Σαχ Σουλτάνας το ελτιζάμι του νησιού μας Σύρα... πάνο εις όλο εμάς του ραγιά, είγουν ουσούρι, γιουμπρούκι, χαράτζια, σπένζα, νόμιστρα, ζαμπιτιλίκι, **το νησί γιούρα**, τα μικρά νησιά τα περιτρίνα και ό,τι άλλο ανγγίζει του μουκατά του νησιού Σύρας... [(ε)ιλτιζάμι=το συμφωνητικό μισθώσεως των φόρων του νησιού εκ μέρους της Κοινότητας. **ουσούρι**=ο κτηματικός φόρος της δεκάτης, **γιουμπρούκι**=εκτελωνισμός, **χαράτζια**=διάφορα δοσίματα, φόροι, **σπέν(τ)ζα**=μικρή φορολογία εις βάρος των οικογενειάρχων, **νόμιστρα ή προβατονόμιστρα**=ο καταβαλλόμενος από τους βοσκούς ή τις κολλιγιές βοσκής φόρος επί των αιγοπροβάτων, λέγεται και προβατονόμιο, **ζαμπιτιλίκι ή ζαμπιλίκ**=φόρος για αστυνόμευση, ασφάλεια, ευταξία. **ζαμπίτης**=αστυνόμος, **μουκατάς**=αυτοδιοικούμενη περιοχή].

Από τα παραπάνω συνάγουμε ότι το νησί Γιούρα το «εξαγόραζε» η Κοινότητα από τον εκάστοτε τιμαριούχο του νησιού, καταβάλλοντας αντίτιμο. Αφ' ης στιγμής, λοιπόν, η Κοινότητα κατέβαλλε τους φόρους, τα Γιούρα παραχωρούνταν στη δικαιοδοσία της.

Το τέταρτο έγγραφο αφορά σε μια απόφαση η οποία απαγορεύει την εξαγωγή ζώων από τα Γιούρα χωρίς την άδεια του Επιτρόπου.

Οι αρμοδιότητες τού εκάστοτε Επιτρόπου ήταν ποικίλες και η εν γένει εξουσία του ισχυρή¹⁰. Δεν πρέπει, λοιπόν, να μας ξενίζει το περιεχόμενο του ακόλουθου εγγράφου, εφόσον ο Επίτροπος επιλαμβανόταν όλων των σοβαρών θεμάτων, τα οποία σχετίζονταν με την ποιότητα ζωής των συντοπιτών του, φρόντιζε απαρέγκλιτα για τη συλλογή φόρων, δίκαιε τις μεταξύ τους διαφορές, επέβαλλε ποινές, όπως στο έγγραφο που ακολουθεί.

Παραθέτουμε το κείμενο αυτούσιο:

1797 Μαΐου 12

«Έστοντας (=επειδή) εσύ Φραγκ. Σαλάχα να εγόρασες τ' αρνιά τα Γιορίτικα και δίχως όρδινο (=εντολή) ήγουν θέλημα εδικό μας, με μεγάλη αποκοτιά να μην σπιτίρης (=υπολογίζεις, λαμβάνεις υπόψη σου) τις προσταγές μας οπού εδώσαμε να μην εμπορεί κανείς να βγάλει από πάνω από τον τόπο, αλλά μήτε από τα Γιούρα, κρέατα και να τα πάγει εις άλλο τόπο να τα πουλήσει, έστοντας και τα κοπάδια των βοσκών να καταχαλού όλου του ραγιά τα πράματά τους. Και ζητώντας λοιπόν ο ραγιάς ότι εδώ όπου κάμνου όλες τις ζημιές, εδώ να τρώγονται τα λιανικά (=αιγοπρόβατα) και συ δίχως θέλημα και προσταγή εδική μας εσικώθηκες και πήγες στα Γιούρα και γόρασες τ' αρνιά και τα πήγες στην Τήνο και τα έδωσες, και όχι των συντοπιτώ μας, διά την αφτήν αποκοτιά οπού έκαμες σε κοντενάρουμε (=τιμωρούμε, καταδικάζουμε) εις τον Αγά μας, οπού θέλει έρχει, γρόσια 200 και εκατό ξυλιές και όποιος ανέμυαλος ακλουθήσει να πάγει αρνιά ή άλλα κρέατα σε άλλο τόπο.
Λινάρδος Μακρουωνίτης-Επίτροπος.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι κάθε αποκοτιά στις διαταγές της Κοινότητας είχε επιπτώσεις στους ανυπάκουους. Εξάλλου οι Επίτροποι είχαν τη βοήθεια και τη συμπαράσταση όλης της Χώρας, όταν χρειάζονταν να «παιδεύγουσι τους κακούς», αλλά κι αυτή των Τούρκων ακόμη, όποτε την ζητούσαν¹¹.

10. Ο Επίτροπος ήταν το κύριο Διοικητικό όργανο της αυτοδιοικούμενης Κοινότητας, με πολλές αρμοδιότητες, δικαιώματα και απολαβές. Οι Επίτροποι αποκαλούνταν «Επιστάτες της Χώρας» ή «Γέροντες της Χώρας», και μόνο από τον 19ο αι. «Κοτζαμπάσηδες». Βλ. Δρακάκης Α', σελ. 192-212.

Συγκεκριμένοι κανόνες δικαίου ίσχυαν ιδιαίτερα για την κτηνοτροφία, από την οποία ζούσε η Σύρα. Μεγάλη έκταση του νησιού φιλοξενούσε βοσκοτόπια, εκτός από τις κολλιγιές βοσκής στην Απάνω Μεριά. Ολόκληρο μάλιστα το νησί Γιούρα ήταν ένας καλός βοσκότοπος, στοιχεία τα οποία συνηγορούν ότι η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας όχι μόνο συντηρούσε τους κατοίκους, αλλά εξασφάλιζε χρηματικά ποσά για αποπληρωμή πολλών τακτικών και έκτακτων φόρων. Γι' αυτό και οι Επίτροποι ασκούσαν την εξουσία τους όσο γινόταν πιο αποτελεσματικά.

Το δικαίωμα που είχαν να απαγορεύουν την πώληση των ζώων έξω από τη Σύρα και τα Γιούρα, χωρίς να έχουν δώσει προηγουμένως τη συγκατάθεσή τους, το υπερασπίζονται υποδειγματικά. Ήταν ζήτημα αρχής να εξασφαλίζονται πρώτα οι ανάγκες των ντόπιων σε κρέας και μετά να εξάγονται στα γύρω νησιά, όπως εδώ στην Τήνο. Η δικαιολογία που προβάλλεται στο ανωτέρω έγγραφο «*ζητώντας λοιπόν ο ραγιάς ότι εδώ οπού κάμνου όλες τις ζημιές, εδώ να τρώγουντε τα λιανικά*» (δηλ. τα αιγοπρόβατα), φαίνεται ένα απλοϊκό πρόσχημα, όσο κι αν περιέχει κάποια λογική. Προηγείτο, βέβαια, η εξασφάλιση επάρκειας αγαθών για τους κατοίκους.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το έγγραφο της 29^{ης} Νοεμβρίου 1803. Από αυτό πληροφορούμαστε ότι το νησί Γιούρα, ήδη από το τελευταίο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα, μισθωνόταν με δημοπρασία σ' εκείνους που πλειοδοτούσαν για να το χρησιμοποιήσουν ως τόπο βοσκής. Γνωρίζουμε επίσης, από άλλα έγγραφα, ότι οι Συριοί έβοσκαν συνεταιρικά κατά ομάδες, αρκετοί μαζί, τα κοπάδια τους σε κοινούς βοσκότοπους.¹²

Το να μισθώσουν λοιπόν ολόκληρο το νησί Γιούρα δεν πρέπει να μας ξαφνιάζει, παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες, κυρίως στη μεταφορά των ζώων.

Το εν λόγω έγγραφο μάς κάνει γνωστό ότι η μίσθωση αυτή γινόταν για σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα και όχι μόνο για ένα ή δύο χρόνια. Η δεκαετία ήταν το σύνηθες χρονικό όριο, πράγμα το οποίο φαίνεται εύλογο λόγω των εξόδων και των δυσχερειών για τη μετακίνηση των ζώων από τη Σύρο σ' «Αγιούρα».

Όπως αναφέρει και σχολιάζει ο Ανδρέας Δρακάκης: «Μετά την διενέργειαν της δημοπρασίας συνετάσσετο συμβόλαιον μεταξύ

11. Έγγραφα 1691, Φλεβαρίου 4, 1792 Μαγίου 5 κ.ά.

12. βλ. *Συριανά γράμματα*, τεύχος 1, περίοδος Β' σελ.16-23, άρθρο Μιχ. Ι. Φραγκιά.

της Κοινότητος και του πλειοδότη συμφώνως προς το κατωτέρω διασωθέν ημίν πρωτότυπον»¹³ το οποίο και παραθέτουμε:

1781 Αγούστου 16 S. N.

Την σήμερον όλο το Κοινό, ο Επίτροπος και Προεστοί εμπροστά εις τον εκλαμπρότατο Χασάν Αγά βοηβόντα μας (διοικητής επαρχίας) δίνουσι και νοικιάζουσι **το νησί των Αγιούρω** διά χρόνια δέκα. Ξεκαθαρίζουνε όπως διά τούτο τον πρώτο χρόνο να έχει να δίνει ο πακτωτής γρόσια διακόσια Νο γρ. 200, και ακολουθόντας τα άλλα εννιά χρόνια να έχει να δίνει ο κάτωθεν πακτωτής από εκατό γρόσια τον κάθε χρόνο, τ' οποίο το πακτώνει ότι εις τούτα τα δέκα χρόνια να είναι το παρόν νησί στην εξουσία τού κάτωθεν πακτωτή και τελέβοντας ο βάντες (=προθεσμία) τα δέκα χρόνια, πάλε το νησί να απομένει στην εξουσία του κοινού. Τ' οποίο το πακτώνει ο σιόρ Γιαννούλης του Στρατή Αρχάγγελου.

Μαρίνος Δουράτζος-Επίτροπος

(ακολουθούν εννέα υπογραφές Προεστών)

Ας επανέλθουμε, όμως, στο έγγραφο του 1803, διότι παρουσιάζεται πολύ αποκαλυπτικό. Είναι μια επιστολή του σιορ Μπατίκου Λαπιέρα, Καπού Κεχαγιά της Σύρου στην Πόλη αυτή την περίοδο¹⁴, όπου εκθέτει την αντίθεσή του για την ενοικίαση του νησιού Γιούρα σε ιδιώτες. Γράφει μεταξύ άλλων στον «Επίτροπο σιόρ Γληγόρη Στέφανο και στους επίλοιπους Προεστούς»:

13. Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας, Α. Δρακάκη, τ. Α'. Αρχείο Δήμου Άνω Σύρου.

14. Ο Μπατίκος Λαπιέρας –ελληνοποιημένο επίθετο του γαλλικού *Lapierre*– είχε διατελέσει Επίτροπος στη Σύρα κατά το 1775-6 και το 1777, ενώ από το 1784 ως το 1805 ήταν Καπού Κεχαγιάς του νησιού «εις την Βασιλεύουσα»(!), όπως γράφει κάπου. Η θέση του αυτή τον βοήθησε να αποκτήσει ακόμη περισσότερες γνωριμίες ανθρώπων με κύρος και να ενισχύσει την «κοινωνική του επιφάνεια». Άνθρωπος δραστήριος, πραγματικά «δαιμόνιος» κατά τον Α. Δρακάκη, προώθησε τα συμφέροντα του νησιού κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Οι συμβουλές, οι υποδείξεις, οι συστάσεις και οι προτροπές του, οι έγκαιρες προειδοποιήσεις του σε θέματα τάξης, ασφάλειας, διοίκησης, φόρων, οικονομικών, προς τους άρχοντες του νησιού, υπήρξαν ευεργετικότητες. Προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες στους υπόδουλους Συριανούς είτε με εράνους από τις διακόσιες οικογένειες Συριανών που ζούσαν τότε στην Πόλη, είτε με τη μεσολάβησή του ενώπιον των Τουρκικών Αρχών για ελάφρυνση φορολογίας (έγγραφο 16ης Ιουνίου 1792), ρυθμίσεις καταβολής φόρων (κατά το 1784 και 20 Δεκεμβρίου 1803), την αποφυγή στράτευσης των Συριανών (κατά το δυνατόν, μέσω δωροδοκιών) στη συγκρότηση πληρωμάτων του Τουρκικού στόλου κ.ά.).

Περί εις ό,τι με γράφετε διά τα Γόρα πως δίνουν της Χώρας 200 γρόσια, δεν είναι αχαμνό(=λίγο, άνευ σημασίας)... Το βρίσκετε όμως τ' αλόγου σας έτσι έβλογο να πατικάσετε(=νοικιάσετε); Κάμετε ό,τι σας φωτίσει ο Θεός. Αν αρωτάτε όμως εμένα την βουλήν μου, με φαίνεται πως ήτον καλύτερο να το αφήσετε καθώς το ήβρετε και ο καθένας απ' τους Συριανούς να έχει την ελευθερία να πηγαίνει να σπέρνει εκεί όπου του αγγίζει(=ανήκε), όπου άλλος να μην έχει πριτού προτέρημα, και καθένας όποιος θέλει να πηγαίνει και τώρα, καθού και πρώταν, και εις ό,τι άλλο ήθελεν προξενέψει ο Επίτροπος της χρονιάς να συνάζει με λογαριασμό το δέκατο κατά το σουρούτι(=συνήθειο) της Σύρας και να είναι, το ολίγον ή πολύ που ήθελεν συνάζει, της Χώρας και να είναι πάντα το νησί των Αγιούρων ελέφθερο διά όλους τους Συριανούς μονάχα. Εμένα, σαν μου ζητάτε τη βουλή μου, έτσι μου φαίνεται. Αφτού έχει και πλέον παλαιοί από λόγου μου και πλέον στοχαστικοί και συμβουλευτείτε και πράξετε διά το καλυότερο, καθώς ο Θεός ήθελεν σας φωτίσει. Σας περικαλώ να με χαιρετάτε ολωνώ σας τα τίμια αρχοντικά και μένω ως λαβένω την τιμήν να απογράφομε.

Ένπιστος διά πάντα

Μπ. Λαπιέρα

Αν συγκρίνουμε τα δύο έγγραφα της 6^{ης} Αυγούστου 1781 και το της 29^{ης} Νοεμβρίου 1803, θα διαπιστώσουμε ότι έχει επέλθει μια σημαντική αλλαγή ως προς τη χρήση του νησιού «των Αγιούρων» και ως «καθώς ήτονε από το έκπαλαι» (από το καθεστώς που ίσχυε από παλιά) από πλευράς των Συριανών, τις τελευταίες δεκαετίες.

Η πληροφορία που δίνουν οι Επίτροποι στον Μπατίκο Λαπιέρα για τη μίσθωση των Αγιούρων, δεν φαίνεται να τον ενθουσιάζει ή να τον χαροποιεί. Αντίθετα μάλιστα. Τα διακόσια γρόσια –ορθότερα τα εκατό ετησίως– μπορεί να μην είναι ευκαταφρόνητο ποσό, αλλά η τακτική αυτή των τελευταίων δεκαετιών δεν συνάδει με εκείνα που ο ίδιος γνώριζε ότι γίνονταν τα προηγούμενα χρόνια για την εκμετάλλευση των Γιούρων. Ενδεχομένως μάλιστα η Κοινότητα να έβγαине περισσότερο κερδισμένη με την αλλοτινή τακτική.

Διότι, παλιότερα, κατά τον Λαπιέρα, το νησί ανήκε σε όλους τους Συριανούς, αφ' ης στιγμής κατέβαλλαν τους σχετικούς φόρους στον τιμαριούχο Τούρκο. Το νησί δεν μισθωνόταν ιδιαίτερα σε κανένα, αλλά κάθε

Συριανός είχε το δικαίωμα να αποβιβάζεται σ' αυτό, να σπέρνει όσα καλλιεργήσιμα χωράφια ήθελε, με την υποχρέωση να καταβάλει το 10% της παραγωγής του στην Κοινότητα. Το ίδιο ίσχυε και για τα παραγόμενα προϊόντα στο νησί: κριθάρι, τυρί, τυρόγαλα, κοπανιστή, μυζήθρα κλπ.

Βέβαια, λογικό είναι να έκαναν χρήση αυτού του δικαιώματος σχετικά λίγα άτομα, λόγω των δυσκολιών της μετάβασης εκεί. Αυτά τα άτομα, ωστόσο, είχαν δημιουργήσει έθιμο, σύμφωνα με το οποίο κάποιες οικογένειες είχαν αποκτήσει δικαιώματα βοσκής και καλλιέργειας πάνω στο νησί. Πώς να συνδυασθούν οι απόψεις του Λαπιέρα με τα γραφόμενα στο έγγραφο του 1781; Προσπαθώντας να συγκεράσει και τα δύο καταλήγει με συγκρατημένο τρόπο, αφήνοντας στους κατοίκους τούς γηραιότερους και σοφότερους να αποφασίσουν για το θέμα.

Η προσωπική του γνώμη, όμως, είναι ξεκάθαρη: να υπάρξει δυνατότητα σε οποιονδήποτε Συριανό –αποκλειστικά και μόνο– να μεταβαίνει στο νησί για καλλιέργεια ή βόσκηση, εφόσον δεν καταπατά τα κεκτημένα δικαιώματα των άλλων. Ωστόσο, επισημαίνει με ταπεινότητα, «αφτού έχει και πλέον παλαιοί από λόγου μου και πλέον στοχαστικοί και συμβουλευτείτε

και πράξετε διά το καλυότερο καθώς ο Θεός ήθελεν σας φωτίσει».

Θα μπορούσε, βέβαια, να προσθέσει κανείς ότι ο Λαπιέρας, ο οποίος λείπει από το νησί τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια, αγνοούσε προφανώς τη νέα κατάσταση του μισθώματος των Γιούρων, κυρίως όμως το σκεπτικό εκείνων που άλλαξαν τα δεδομένα και τα ισχύοντα «απέ το έκπαλαι». Κατά τη διάρκεια της θητείας του ως Επιτρόπου (1775-7), άλλα είχε γνωρίσει για το καθεστώς στο νησί, και αυτά που γνώριζε τότε, αυτά εκθέτει. Όμως, η μακρόχρονη απουσία του από τη Σύρα και το ποσόν που η Κοινότητα καρπώνεται από τη μίσθωση των Γιούρων, δε φαίνεται να του άλλαξε γνώμη. Σαφώς προτιμάει το παλαιό καθεστώς, το οποίο το βρίσκει πιο δημοκρατικό και συμφέρον για όλους. Υπάρχουν και άλλα έγγραφα που αναφέρονται στα Γιούρα. Σταθήκαμε σ' εκείνα που μας φάνηκαν πιο ενδιαφέροντα. Τα αρχεία του νησιού στην Καθολική Επισκοπή και στον Δήμο Σύρου-Ερμούπολης είναι πλούσια και ασφαλώς κρύβουν κι άλλα στοιχεία τα οποία δεν έχουν έλθει ακόμη στο φως. Είθε τα παρόντα να παρακινήσουν τους νεότερους, ώστε να σκύψουν πάνω απ' αυτούς τους ανεξερεύνητους θησαυρούς προς όφελος όλων. ■

ΤΡΙΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΟΥ 1530, 1534 ΚΑΙ 1582, ΠΟΥ ΚΑΤΟΝΟΜΑΖΟΥΝ ΤΑ ΓΙΟΥΡΑ

κείμενο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

- Ο κώδικας 46 της Δημόσιας Βιβλιοθήκης της Ζαγοράς (*Πορτολάνος της Ζαγοράς*), ο οποίος χρονολογείται μέσα στη δεκαετία του 1530 αναφέρεται ως Γιούρα και ως Γερά, σελ.181.
- Ο κώδικας 108 της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων (*Πορτολάνος της Βουλής*), ο οποίος χρονολογείται στο έτος 1534 στο νησί Γιούρα αναφέρεται ως Γερά, σελ.141. «*Η Ντζία με τα Γερά βλέπονται εις το κάρτο του λεβάντη...*».

Δύο χειρόγραφοι ελληνικοί πορτολάνοι. Φιλολογική έκδοση και πίνακες Αγαμέμνων Τσελίκας. Μεταγραφή χειρογράφων Λένα Κορομηλά. Εισαγωγή Βίκτωρ Θ. Μελάς. Σελίδες 312. ΜΙΕΤ Αθήνα 2003.

- Η Σύρα είναι ένα νησί γεμάτο βουνά και απόκρημνη από όλα τα μέρη με πολύ καλό λιμάνι προς τη μεριά του σιρόκου, με μερικούς μικρούς σκοπέλους στο στόμα του σιρόκου μπαίνοντας στα δεξιά, αλλά χωρίς σημασία. Αυτό το νησί έχει ένα κάστρο πάνω σ' ένα βουνό και κάτω, προς την παραλία, υπάρχει πόσιμο νερό. Έχει αρκετά σφάγια ζώα και οι κάτοικοι βαπτίζονται κατά το φράγκικο δόγμα, μολονότι μιλάνε ελληνικά και από τους σκοπέλους αυτούς μέχρι τον σκόπελο της Πιάνος προς τον σιρόκο είναι μίλια 8. Ούτε από αυτό το νησί βγαίνει κάτι εμπορεύσιμο. Προς τον μαΐστρο, 8 μίλια είναι το νησί Γιάρος. Η Γιάρος είναι ακατοίκητη και λένε ότι είναι γεμάτη ξωτικά και έχει γύρο 10 μίλια. Η Σύρα έχει περιφέρεια 40 μίλια. Από τη Σύρα προς την τραμουντάνα είναι το νησί της Τήνου μακριά 18 μίλια. Από το νησί μέχρι τη Φερμενία (Κύθνος) προς τον πουνέντε έχει 15 μίλια.

Πρόκειται για ένα χειρόγραφο του Antonio Millo του 1582, γραμμένο σε απλή καθομιλουμένη ιταλική γλώσσα της εποχής, το οποίο εκδόθηκε στην Αθήνα το 2006, στις εκδόσεις Ad Venture. Η μεταγραφή του ιταλικού πρωτοτύπου έγινε από τον Αγαμέμνονα Τσελίκας. Αποτελείται από 300 σελίδες και τυπωμένο συγχρόνως στα Ιταλικά, στα Αγγλικά και στα Ελληνικά με τίτλο *Isolario, Antonio Millo*. Πρόκειται για ένα σπουδαιότατο τεκμήριο του 1582. Όσο κι αν έψαξα σ' αυτό το βιβλίο δεν βρήκα πουθενά σε κανένα άλλο νησί των Κυκλάδων τη διαπίστωση αυτού του σπουδαίου Μήλιου Πλοιάρχου ότι οι κάτοικοι βαπτίζονται κατά το φράγκικο δόγμα, μολονότι μιλάνε ελληνικά. Τα ξωτικά των Γιούρων μπορεί να είναι οι βοσκοί ντυμένοι με προβιές, για να φοβίζουν τους πειρατές.

Ευχαριστώ τον Ιωάννη Βασιλειόπουλο, που με παρέπεμψε σ' αυτά τα βιβλία. ■

ΑΓΝΩΣΤΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

μέσα από χειρόγραφα έγγραφα
του Ιστορικού Αρχείου Άνω Σύρου (ΙΑΔΑΣ)

κείμενο: Ελπίδα Πρίντεζη-Καμπέλη

Ερευνώντας, πριν από αρκετά χρόνια, την ιστορία της ίδρυσης και λειτουργίας του Δημοτικού Σχολείου Άνω Σύρου στα αρχεία του τότε Δήμου Άνω Σύρου, έπεσα τυχαία στο υπ. αριθ. **58/21 Ιουλίου 1838** Πρακτικό του «Δήμου Σύρου». Στην προαναφερόμενη συνεδρίαση «ο κύριος Δήμαρχος [Ιω. Δούναβης], επροσκάλεσε τους ομηγύρους τού Συμβουλίου, δια να επιστή-σει την προσοχήν τους, εις το περί παραχωρήσεως της Επικαρπίας της Νήσου Γιάρου αντικείμενον, ενεργόν αύθι των καθηκόντων του, προς περισσότεραν επιτυχίαν της ανεγέρσεως και συντηρήσεως ενός Εκπαιδευτικού Καταστήματος, όταν ο Δήμος τούτος υστερούμενος τα πρόσφορα μέσα, κατά δυστυχίαν, αδικείται και η πρόοδος της Νεολαίας». Το «**Δημοτικό Σχολείο Αρρένων Σύρου**», που ήδη λειτουργούσε από το 1836, την ίδια περίοδο (1838), σύμφωνα με τις χειρόγραφες πηγές, στεγαζόταν σε ενοικιαζόμενο από το Δήμο κτίριο, που ανήκε στην οικογένεια της Άννας Γιαννοπούλου, μέσα στον οικισμό της Άνω Σύρου.

Ο Δήμος, επίσης, ήδη από την ίδρυση του Σχολείου, αδυνατούσε να πληρώνει τον μισθό του δασκάλου και το ενοίκιο της κατοικίας που, βάσει του νόμου, έπρεπε να του παραχωρεί, με αποτέλεσμα οι δάσκαλοι των οποίων καθυστέρουσε ο μισθός, να είναι δυσареστημένοι.

Ο Ιωάννης Μεντζελόπουλος (1836-1837) είχε μάλιστα παραιτηθεί, επειδή ο Δήμος δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του (ΙΑΔΑΣ, 970/513/5 Δεκεμβρίου 1836) και ο Μιχαήλ Κυριακού (1837-1839) παραπονιόταν επίσης, γιατί δεν μπορούσε να συντηρήσει την οικογένειά του, αφού «ούτε ο ψωμάς [του] έδινε βερεσέ ούτε ο τροφο-

Η Ελπίδα Πρίντεζη-Καμπέλη είναι Διδάκτωρ, Ιστορικός Εκπαίδευσης.

πώλης» (ΙΑΔΑΣ, 46/10 Ιουνίου 1838). Έτσι η εξεύρεση πόρων για την εύρυθμη λειτουργία του Σχολείου ήταν από τις προτεραιότητες του «Δήμου Σύρου».

Στο έγγραφο λοιπόν αναφέρεται ότι «η έλλειψη Εκπαιδευτηρίου και «η άμεση ανάγκη της Ανεγέρσεώς του, έδωσεν και λόγους δικαίας αφορμής εις το Συμβούλιον, να ενεργήση όλαις τας δυνάμεις του, ότι ανήκει, προς απόκτησιν ενός τοιούτου Επωφελούς Εκπαιδευτικού Καταστήματος». Ωστόσο «η ανέγερσις και συντήρησις τούτου», του σχολείου δηλ., απαιτούσε την οικονομική συνδρομή του Δήμου Σύρου, ο οποίος, ως φτωχός Δήμος, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες του Δημοτικού συμβουλίου, που θέσπισε επιπρόσθετο φόρο στα αγροτικά προϊόντα, όπως το κρασί, το σιτάρι, κλπ. αδυνατούσε να παρέχει τα απαραίτητα για τη συντήρησή του και την πληρωμή του δασκάλου, πόσο μάλλον να

οικοδομήσει ένα νέο κτίριο για τις ανάγκες στέγασής του.

Το αίτημα «της παραχωρήσεως του μικρού δικαιώματος της επικαρπίας της Νήσου Γιάρου, εις το διηνεκές...» σύμφωνα με τον Δήμο Σύρου, δεν ήταν μια παράλογη απαίτηση, «διότι απελάμβανεν αδιακόπως επί Τουρκοκρατίας, ουχί μόνον την της Γιάρου, αλλά δε και των περί της νήσου ταύτης ερημονησιδίων, καλλιεργουμένου ενός μέρους αυτής ανέκαθεν, έως τας πρώτας ημέρας της ανεξαρτησίας μας, εκ μέρους των εχόντων τίτλους ιδιοκτησίας και αναμφισβήτητα δικαιώματα καθυποβληθέντα υπ' όψιν εν ταις επί των Οικονομικών Γραμματείας, δια του ενταύθα Οικονομικού Επίτροπου, όταν εδημοπρατήθη, το της Επικαρπίας δικαίωμα, ακυρωθέν υπό της Κυβερνήσεως».

Ολόκληρο το έγγραφο «**Πρακτικό του Δημοτικού Συμβουλίου**», αποδελτιωμένο έχει ως εξής:

Αριθ. 53

Το Δημοτικόν Συμβούλιον Σύρου

Συγκείμενον [αποτελούμενο] από τον Πρόεδρον Αντώνιον Πρίντεζη Μοροζίνην και τους υπογεγραμμένους Συμβούλους. Επί τη σημερινή Συνεδρίαση τη 21 Ιουλίου 1838, ο κύριος Δήμαρχος προσκάλεσε τους ομηγύρους του Συμβουλίου, δια να επιστήσιν την προσοχήν του, εις το περί παραχωρήσεως της Επικαρπίας της Νήσου Γιάρου αντικείμενον, ενεργόν αύθι των καθηκόντων του, προς περισσοτέραν επιτυχίαν της ανεγέρσεως και συντηρήσεως ενός Εκπαιδευτικού Καταστήματος, όταν ο Δήμος τούτος υστερούμενος τα πρόσφορα μέσα κατά δυστυχίαν, αδικείται και η πρόοδος της Νεολαίας.

Παρατηρήσαν

Ὅτι ἡ ἔλλειψις Εκπαιδευτικοῦ Καταστήματος καὶ ἡ ἄμεση ἀνάγκη τῆς Ἀνεγέρσεώς του, ἔδωσεν καὶ λόγους δικαίας ἀφορμῆς εἰς τὸ Συμβούλιον, νὰ ἐνεργήσῃ ὅλαις τὰς δυνάμεις του, ὅτι ἀνήκει, πρὸς ἀπόκτησιν ἐνὸς τοιοῦτου Εὔωφελούς Εκπαιδευτικοῦ Καταστήματος, ἀλλ' ἡ ἀνέγερσις καὶ συντήρησις τούτου, προαπαιτεῖ ἱκανὰ καὶ μόνιμα μέσα, τὰ ὁποῖα κατὰ δυστυχίαν ὁ Δήμος τῆς Σύρου μὴ δυνάμενος νὰ χορηγῇ, ὅτι δε ἐξαναγκασθεὶς νὰ ἐξοικονομῇ ὅλα τὰ εἰς τὴν Δημοτικὴν Ὑπηρεσίαν, ἀπαιτούμενα ἐξόδα, προστρέχει ἀκολουθῶς εἰς τὴν φορολογίαν ἐπιπροσθετικῆς φόρου ἐφ' ὅλων τῶν προϊόντων τῆς νήσου.

Ὅτι τοιοῦτον ἀναγκαιότατον Εκπαιδευτήριον, δὲν θέλει διατηρεῖσθε μετὰ τὴν ἀνέγερσίν του, περὶ ἧς ὑπάρχουν χρησταὶ ἐλπίδες, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῆς Σ. Κυβερνήσεως, ἥτις περὶ πολλοῦ ποιούμενη τὸν φωτισμὸν τῆς Νεολαίας τῶν πολλῶν υπηκόων τῆς, δὲν παύει ἐπιδαψιλεύσει τῶν Βασιλικῶν Εὐεργετημάτων τῆς, πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ ἀπόρους Δήμους, ἐν οἷς καὶ ὁ τῆς Σύρου. Ὅτι τὸ μεγαλύτερον Εὐεργέτημα τὸ ὁποῖον δύναται νὰ δεχθῇ ὁ Δήμος ἀσμένως ἀπὸ τὴν Μεγαλοδωρίαν τῆς Α. Μ. ἢ το καὶ ἡ παραχώρησις τοῦ μικροῦ δικαιώματος τῆς ἐπικαρπίας τῆς Νήσου Γιάρου, εἰς τὸ διηνεκές, ὥστε χαίρων καὶ ὅποια προστιθέμεναι, διότι ἀπελάμβανεν ἀδιακόπως ἐπὶ Τουρκοκρατίας, οὐχὶ μόνον τὴν τῆς Γιάρου, ἀλλὰ δε καὶ τῶν περὶ τῆς νήσου ταύτης, Εὐρημονησιδίων καλλιεργουμένου ἐνὸς μέρους αὐτῆς ἀνέκαθεν, ἕως τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀνεξαρτησίας μας, ἐκ μέρους τῶν ἐχόντων τίτλους ἰδιοκτησίας καὶ ἀναμφισβήτητα δικαιώματα καθυποβληθέντα ὑπ' ὅσιν ἐν ταῖς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας, δια τοῦ ἐνταῦθα Οἰκονομικοῦ Εἰσιπλοῦ, ὅταν ἐδημοπρατήθῃ τὸ τῆς Ἐπικαρπίας δικαίωμα, ἀκυρωθέν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως.

Ὅτι τῆς Μνησθεΐσης Εὐρημονήσου, τὸ τῆς Ἐπικαρπίας δικαίωμα πρὸς μὲν τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖο, δὲν παρέχει σημαντικὸν ὄφελος, πρὸς δε τὸν Δήμον τούτον θέλει συντελέσει μεγάλως διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὴν πρὸς κατασκευὴν σχολείου, ἀγορὰς ἀκινήτου, ὅταν δε ὑστερεῖται ὁλοσχερῶς τῶν πρὸς ἀνεγέρσιν μέσων. Τὴν ἐπιχορήγησιν ταύτην ἀν δὲν ἀπαιτήσῃ ὁ Δήμος ὅπερ δι' ἧς ἐλπίζομεν, δὲν διστάζει νὰ ἀσκήσῃ τὸ Συμβούλιον τούτο, ὅτι θέλει ἐπιφέρει ὀλεθρίας συνεπειάς καὶ εἰς τὴν πρόοδον τῆς Νεολαίας, διότι οἱ δημόται ὑστερούμενοι πόρους ἀρνοῦνται νὰ διατηρήσωσι τὸ σχολεῖον, θέλουν περιορίζει τὰ τέκνα τῶν διὰ ἄλλας προσχέρους ἐργασίας, πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν πρὸς τοῦ ζῆν ἀναγκαίων.

καὶ ὅτι ἡ παραχώρησις τοῦ δικαιώματος τῆς ἐπικαρπίας τῆς Γιάρου, ὡς παρατηρεῖ τὸ Συμβούλιον, ἐσκεμμένως θέλει εἰσθαι πρόξενος σημαντικῶν ὀφελειῶν εἰς τὴν Γεωργίαν τῆς Σύρου, θέλει καταπαύσει διὰ παντός τὰ ατυχοτάτα παρὰ πονα τῶν κτηματιούχων, αἱ

μεταξύ τούτων των ποιμένων αναφερόμεναι έριδες και διενέξεις αίτινες λαμβάνουν χώραν ένεκα των εκ της στενότητας του τόπου συμβαινόντων ζημιών, και θέλει διαχυθεί η ενταύθα συγκέντρωσις των ποιμνίων, διαμενόντων μακράν της Γιάρου, χάριν οικονομικών σκοπών. Τούτο θέλει δώσει αφορμήν του Συμβουλίου ίνα λάβη τα προσφορότερα μέτρα υπέρ της προόδου και της Γεωργίας και της ποιμαντικής με όφελος του Εθνικού Ταμείου. Δια τούτους τους λόγους τούτο

Αποφαίνεται

A. Να καθυποβληθούν υπ' όψιν της Σεβαστής Διοικήσεως η παρούσα έκθεσις του αντιπροσωπεύοντος τον Δήμον τούτον Συμβουλίου, ήτις ενεργούσα δια του φιλομούσου ζήλου της αύτη εγκρίνει, να αξιωθεί να ειδή πραγματοποιηθέντα την υπέρ του φωτισμού της Νεολαίας επιθυμίαν του, δικαιωθέν, το οποίον απολάμβανε δικαίωμα Επικαρπίας επί της γειτνιαζούσης ερημονησίου Γυάρου.

B. Εις αντίγραφον θέλει κοινοποιηθεί η παρούσα προς την Δημαρχίαν, δια τα περαιτέρω.

Οι Σύμβουλοι

Αντ. Πρίντεζης Μοροζίνης Πρόεδρος

Αντ. Ρενουάρδος, δι' εμέ και δια τους αγραμμάτους Μ. Βουτζίνον και Ζ. Ρούσσον

Γ. Μαραγκός, Γ. Ιουστινιανός, Ιωάννης Βαμπακάρης, Γ. Ρούσσος, Ν. Στέφανος

Δια το ακριβές της αντιγραφής

Σύρω την 27η Ιουλίου 1838

Ο πρωτοκολλητής

[υπογραφή] Αντ. Ρενουάρδος

Ερευνώντας περαιτέρω, για να τεκμηριώσω αν πράγματι έγινε δεκτό το αίτημα της παραχώρησης της Επικαρπίας της νήσου Γυάρου, για τις ανάγκες της οικοδόμησης του Σχολείου της Άνω Σύρου και της συντήρησής του, στο Αρχείο του πρώην Δήμου της Άνω Σύρου, η προσοχή μου εστίαστηκε σε ένα φάκελο με αρκετά χειρόγραφα του 1839, σχετικά με το ρόλο του «**Ενοικιαστή**» της νήσου Γυάρου.

Πιο συγκεκριμένα, υπήρχε ένα έγγραφο του Δημάρχου Ιωάννη Δούναβη (745.772/401/Εν Σύρω 14 Νοεμβρίου 1839) προς την Β. Διοίκηση Σύρου, σχετικά με την αναφορά του ενοικιαστού της Γυάρου, κ. Νικολέτου Φωκά, στο οποίο επισυνάπτεται η απάντηση των εχόντων ποιμνία στα Γιούρα.

Σύμφωνα με τον νόμο Αρ. 37.495 που είχε εκδοθεί από τον Όθωνα, στις 20 Δεκεμβρίου 1838 (1 Ιανουαρίου 1839), οι ποιμένες

όφειλαν να πληρώσουν φόρο εις αυτόν,

«δια αίγας και πρόβατα τριάκοντα λεπτά κατά κεφαλήν», εξαιρουμένων των «θηλαζόντων αιγών και προβάτων» ... (άρθρο 1.) «εις τον ενοικιαστή της επαρχίας εις την οποίαν παρεχίμασαν και εγέννησαν τα ποίμνια...» (άρθρο 8.).

Ο κάθε ενοικιαστής επαρχίας, είχε ανακηρυχτεί κατόπιν δημοπρασίας (άρθρο 3.) όφειλαν να απαριθμήσουν τα ποίμνια εντός του Φεβρουαρίου 1839 (άρθρο 5.) και να εισπράξουν τον φόρο εντός του Μαρτίου Απριλίου 1839 (άρθρο 6.). Φαίνεται ότι οι ποιμένες της Γυάρου δεν είχαν πληρώσει μέχρι τον Νοέμβριο του 1839 τον προβλεπόμενο φόρο και ο ενοικιαστής είχε διαμαρτυρηθεί στην Διοίκηση, η οποία με τη σειρά της έστειλε την αναφορά του ενοικιαστού στον Δήμαρχο Σύρου Ιωάννη Δούναβη, με την προτροπή να ενημερώσει τους ποιμένες και να ενεργήσει τα δέοντα. Έτσι ο Δήμαρχος αφού έκανε τις απαραίτητες ενέργειες, αναφέρει στην Β. Διοίκηση Σύρου, στις 8 Νοέμβριου του 1839, ότι,

«...συγκαλέσαμε όλους όσους ηδυνήθημεν, εκ των εχόντων ποίμνια στα Γιούρα, τους οποίους επροτρέψαμεν να συμβιβασθώσιν μετά του ρειθέντος

κ. Ν. Φωκά ενοικιαστού των Γιούρων ως προς την τιμήν της νομής αλλ' εστάθη αδύνατον, δεν εκατορθώθη ουδείς συμβιβασμός. Στους έχοντες ποίμνια διετάξαμεν να σηκώσουν εκείθεν αυτά...»

Επισυνάπτεται ακόμη ένα έγγραφο, με **Αρ. 772/14 9βρ. 1839**, που υπογράφεται από τους ποιμένες της Γυάρου, οι οποίοι αναφέρουν μεταξύ άλλων ότι:

«Ο ενοικιαστής του ρηθέντος Νικολάου, φρονών ότι ως τοιούτος δύναται να αποκτήσει παρ' ημών τόσον φόρον περί της ποιμάνσεως των αιγιδοπροβάτων μας, όσον ήθελεν (τολμούμεν ειπώντες) η ακόρεστος αισχροκέρδειά του, μας εξήτησεν τιμήν υπέρογκον, την οποίαν δεν ηδυνάμεθα να πληρώσωμεν αν δεν αποκάμωμεν ολοκλήρως τα μικρά και ασήμαντα ποίμνια μας. Είναι αληθές ότι ο κυρ. Φωκάς χαίρεται δικαιώματα επί της νομής της Γιάρου, αλλ' ας μας συγχωρέσει να του παρατηρήσωμεν ότι μήπως ως μόνος της ενοικιαστής δύναται να εξολοθρεύσει τα ποίμνιά μας, από τα οποία ελπίζομεν πόρον του ζην και από τα οποία ωφελείται και το δημόσιον ταμείον, πλέον τοιούτων ενοικιάσεων»....

Ζητούν τρίμηνον προθεσμίαν για να μεταφέρουν τα ποίμνια, διότι έρχεται χειμώνας... και τα ζώα αρχίζουν να γεννούν...

«Όσον δε αφορά τα μελίσσια επειδή επιφυλάχθησαν εξαιρετικά δικαιώματα στους έχοντας εκεί κτήματα αναγνωρισμένα από της Β. Κυ-

βερνήσεως και κατά συνέπιναν εξαιρεμένα εις την πράξιν της ενοικιάσεως, δυνάμεθα να βεβαιώσωμεν τον κυρ. ενοικιαστή ότι θα τα αποκλείσωμεν εις τους ιδιοκτήτες μας αυτούς, από τους οποίους δεν δύναται να εξαιτήσκει δικαιώματα».

Συμπερασματικά

Δεν βρήκα στοιχεία, που να αποδεικνύουν ότι το αίτημα, για την παραχώρηση της Επικαρπίας της νήσου Γυάρου, στο Δήμο Σύρου, για να χρησιμοποιηθεί για την λειτουργία και την οικοδόμηση του Σχολείου έγινε δεκτό. Πιθανόν να υπάρχουν στοιχεία, στο Ιστορικό Αρχείο του πρώην Δήμου της Άνω Σύρου (ΙΑΔΑΣ), ίσως όμως και να μην υπάρχουν. Η πολύ σύντομη έρευνα που έκανα, δεν απέδωσε τους αναμενομένους καρπούς. Επιπλέον, η πρόσβαση στα Αρχεία (ΙΑΔΑΣ), του πρώην Δήμου Άνω Σύρου, που προς το παρόν είναι «κλειστά» στους ερευνητές, δεν διευκολύνει καθόλου την έρευνα, που είναι μια διαδικασία, για όσους γνωρίζουν, εκτός από επίπονη και εξαιρετικά χρονοβόρα.

Ωστόσο η δική μου εκτίμηση, κρίνοντας εκ του αποτελέσματος και λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, καθώς τα στοιχεία που έχω στη διάθεσή μου για την ίδρυση, λειτουργία και την οικοδόμηση του «Δημόσιου Σχολείου Αρρένων Σύρου», κρατώντας πάντα και μια μικρή επιφύλαξη, είναι ότι, το αίτημα του Δημοτικού Συμβουλίου και του Δημάρχου Ιω. Δούναβη, για την παραχώρηση της Επικαρπίας της Γυάρου, στο Δήμο Σύρου, για τις ανάγκες του σχολείου, τελικά δεν έγινε αποδεκτό από το κράτος.

Επίσης στη Γυάρο, εκτός από τους ποιμένες που δεν είχαν δική τους ιδιοκτησία, υπήρχαν και ιδιοκτήτες, που διέθεταν ισχυρούς τίτλους, από Τουρκοκρατίας, έμεναν μόνιμα στο νησί και το καλλιεργούσαν.

Στον δικαστικό αγώνα που ξεκίνησε ο Δήμος Σύρου το 1865, σύμφωνα με τις χειρόγραφες πηγές, ο Δήμος Σύρου, δια του τότε Δήμαρχου Γιάγκου Ξανθάκη, παρουσίασε αδιάσειστα στοιχεία, με ισχυρούς τίτλους ιδιοκτησίας, μέσα από χειρόγραφα έγγραφα, χρονολογούμενα, από το 1779 μέχρι το 1816, καθώς επίσης και δύο διαταγές του τότε Νομάρχη. ■

ΤΑ ΓΙΟΥΡΑ ΗΤΑΝ ΈΝΑΣ ΤΟΠΟΣ ΟΝΕΙΡΙΚΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΦΙΛΟΣΞΕΝΟΙ

Κείμενο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

Τ

α Γιούρα τα 'χω γυρίσει γύρω-γύρω πολλές φορές με το καϊκι. Το μέρος που αράζουνε τα καϊκια είναι το ανατολικό και το νότιο μέρος. Εκεί έχει αγκάλες –δηλαδή κόλπους μικρούς– που αράζουν τα καϊκια.

Πρωτοπήγα στα Γιούρα λίγο πριν το Πάσχα του 1929 με δυο καϊκια ιστιοφόρα από τον Πάνορμο της Τήνου. Και τα δυο ήτανε σαράντα τόνων και με πλήρες φορτίο, με μαυρόπλακες με προορισμό τον Πειραιά. Το ένα ήτανε δικό μας και το άλλο του Παράσχου, Σαλτανίγκο το παρατσούκλι. Το δικό μας ήταν κατασκευασμένο στη Σάμο και το άλλο στον Πειραιά. Το ένα το λέγανε Πρόδρομο και το άλλο Βασιλική. Στον δρόμο μας έπιασε δυνατός βοριάς και πήγαμε και αράξαμε στο ανατολικό μέρος των Γιούρων, το επίνεμο μέρος τους με τους βοριάδες, στην Παναϊτσα, εκεί που ήταν ο Αντώνης ο Μαραγκός. Μετά από δεκαεννιά μέρες σηκωθήκαμε και φύγαμε και τα δυο καϊκια μαζί και πήγαμε από το νότιο μέρος, αλλά μόλις βγήκαμε στο πέλαγος που πιάνει ο καβο-ντ' Όρος είχε κυματισμό μεγάλο και γυρίσαμε και πήγαμε και σταματήσαμε στο νότιο μέρος, στις Φυλλάδες. Εκεί είναι μια αγκάλα μικρή και στέκουν καλά τα καϊκια, αν είναι γερά αγκυροβολημένα.

Αφήγηση του Αργύρη Δούκα, από τον Πύργο της Τήνου, την 1.8.1993 στον Δημήτρη Β. Βαρθαλίτη.

Μείναμε εκεί άλλες έντεκα μέρες και γνωριστήκαμε και με άλλες δυο οικογένειες των Γιούρων. Τρεις οικογένειες ζούσαν τότε στα Γιούρα. Ζυμώνανε οι γυναίκες τους και μας δίνανε ψωμιά και κρέατα. Εμείς κάθε μέρα γεμίζαμε δυο καλάθια ψάρια, γιατί είχε πάρα πολλά ψάρια –χάνους και σπέρκες– και τους τα πηγαίναμε επάνω. Είχανε κι αυτοί, όπως ο μπαρμπα-Αντώνης, από δυο, τρεις τσομπαναραίους που τρέχανε αυτή την περίοδο και μαζεύανε τα κατσίκια για να τα στείλουν στη Σύρα για το Πάσχα. Τα μαζεύανε σε τρεις ειδικές «μαντρισιές» με ψηλά ευθύγραμμα κτισμένα ντουβάρια και κλείνανε τις πόρτες. Φαινόταν ότι ήταν από πολύ παλιά κτισμένα. Είχαν και σκυλιά που τους βοηθούσανε. Σπανά σκυλιά. Δεν είχαν τρίχωμα πολύ. Ήταν ψηλά σκυλιά, όπως τα λυκόσκυλα. Αυτοί όλοι οι άνθρωποι ήταν απ' τη Σύρα. Πού τα βρήκαν άραγε; Στην αρχή τα σκυλιά μας γαβγίζανε άγρια. Μετά ερχόταν επάνω μας σαν να ήμασταν τσομπαναραίοι τους.

Στις Φυλλάδες, που είχαμε αράξει, ήρθε και ένα καϊκι από τη Σύρα, καμιά ογδονταριά τόνους και το γέμισαν όλο κατσίκια. Πρόβατα δεν είχαν πολλά, γιατί πρέπει να είναι σε περιορισμένα κτήματα μέσα. Ενώ τα κατσίκια ζούσαν μοναχά τους. Το νησί ήταν χωρισμένο στα τρία και

καθένας είχε την περιφέρεια τη δική του. Για να ξεχωρίσουν τα ζώα χρησιμοποιούσαν τη χαραγή (χαρακιά). Όπως είναι το αυτί, άλλος έκανε μια χαραγή έτσι, άλλος αλλιώς και τα ξεχωρίζανε. Παρατήρησα όμως ότι κάποιο σημείο του ζώου ήταν βαμμένο. Ρωτώντας έμαθα ότι κάθε οικογένεια έβαφε με διαφορετικό χρώμα τα ζώα του. Άσε που όλο το νησί ήταν κτισμένο με μεγάλα ντουβάρια και δεν τα μπλέκαν τα ζώα.

Αυτός που είχε το μέρος που έβλεπε την Τζια είχε και κατσίκια άγρια εκεί πέρα. Ήταν δαιμόνοι, γιατί είχε και μέρη κατσάβραχα, καφκάρες, σκέτα γκρεμνά και δεν μπορούσαν να τα πιάσουν και τα σκοτώνανε με τα όπλα και τα τρώγανε αναμεταξύ τους. Εμείς φάγαμε πολλές φορές τέτοια αγρίμια. Πιάνανε κανένα δυο αυτοί, πιάνανε κι εμείς και τα παίρναμε. Ήταν πολύ καλοί άνθρωποι.

Μετά τον Αύγουστο του 1930 που βάλαμε μηχανή στο καϊκι πηγαίναμε πιο συχνά. Οπότε δεν ήταν καλός ο καιρός ή δεν είχαμε στεναχώρια να πάμε στον Πειραιά πιο γρήγορα, πηγαίναμε στα Γιούρα για ψάρια, για πεταλίδες και για κανένα αγρίμι. Πηγαίναμε από θέλησή μας, γιατί είχαμε γνωριστεί με τους ανθρώπους αυτούς. Μάλιστα κάποτε, αφού ξεφορτώσαμε εμπορεύματα

στη Σύρα και ετοιμαζόμαστε να γυρίσουμε στην Τήνο συνάντησε ο αδελφός μου ο καπετάνιος δυο νιόπαντρους –ήταν ανιψιός ή ανιψιά του μπαρμπα-Γιάννη– και μας ζήτησαν να τους πάμε στα Γιούρα και τους πήγαμε και το γλέντι που έγινε εκεί δεν περιγράφεται.

Στα Γιούρα ο βυθός δεν έχει πολύ βάθος και δεν είναι απότομος. Δεν απομακρύνεσαι πενήντα μέτρα από το νησί για να βρεις διακόσια μέτρα βάθος. Από το καϊκι αραγμένο βλέπαμε τη θάλασσα να καπνίζει, όταν ήταν φρέσκο το μελτέμι ή δυνατός ο βοριάς. Μια φορά είχαμε μείνει ένα μήνα. Είχαμε ξεχαστεί. Και να μην έχεις ούτε τηλέφωνο ούτε τίποτα. Όμως δεν βαρυγγωμήσαμε. Οι κάτοικοι ήσαν και φιλόξενοι και γενναιόδωροι. Κάθε μέρα πηγαίναμε επάνω στο νησί και πιάναμε κουβέντα. Πολλές φορές μας κουβαλούσαν με γαϊδούρια.

Τα Γιούρα έχουν πολλά θυμάρια, γι' αυτό κι έχουν κι εξαιρετικό μέλι. Το καλύτερο που έχω φάει στη ζωή μου. Μια σκάφη ολόκληρη μας δώσανε. Είχανε και ζώα και οργώνανε ο καθένας την περιοχή του και καλλιεργούσαν το κριθάρι, το αλωνίζανε στ' αλώνια που είχαν και το στέλνανε στη Σύρα στον Ασημομύτη και

τους το άλεθε και ζυμώνανε όλη τη χρονιά και κάνανε νοστιμότατα κρίθινα ψωμιά και για τους ίδιους και για τους τσομπαναραίους, αλλά και για τους φιλοξενούμενους.

Ήτανε ωραία στα Γιούρα. Καθαρός αέρας. Καθαρή θάλασσα. Δεν υπήρχαν εκεί απόβλητα ούτε υπόνομοι. Το νερό ήταν νοστιμότατο και πεντακάθαρο. Εκεί στην Παναϊτσα είχε ένα εκκλησάκι. Τα Γιούρα ήταν ένας τόπος ονειρικός, οι δε κάτοικοι φιλόξενοι. Δεν μας άφηναν να φύγουμε να πάμε στην κοσμοπολίτικη Σύρα που γέννησε και τον μεγάλο μπουζουζή τον Μάρκο Βαμβακάρη που είχα την τύχη να τον ακούσω και να τον γνωρίσω στον Βοτανικό¹ το 1936 που έπαιζε μαζί με τον Κερομύτη, τον Παπαϊωάννου και τον Χατζηχρήστο. Δεν μπορείς να φανταστείς, Δημήτρη, τι κόσμο τραβούσε!

Το 1937 βρισκόμουν στη Σύρα και ο Μάρκος έπαιζε στο καφενείο του Μπακαλιάρου². Πήγα και διασκέδασα. Σε κάποια στιγμή μάλιστα του μίλησα. Ιδιαίτερα μ' άρεσε η φωνή του κι όταν χόρευε. Κάθε φορά που βρισκόμουν στον Πειραιά πήγα να διασκεδάω μαζί του.

Είχαμε γνωριστεί καλά. ■

1. Σάρδη Ι. Γιώργου ή Μπακαλιάρου (ο.π., σ. 1018).

2. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης, Μάρκος Βαμβακάρης. Από τον μύθο στην ιστορία 1600-2017, εκδόσεις Εκπαιδευτήρια Άγιος Παύλος, Σύρος 2017, σ. 1167.

ΤΡΙΑ ΠΕΙΡΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΣΤΗ ΓΥΑΡΟ

κείμενο: Νίκος Κανακάρης

Ισως ο Πίτερ Παν του Μ. Μπάρι να είναι το μυθιστόρημα που έκανε τους πειρατές να περάσουν από την πραγματικότητα στη φαντασία. Ίσως ο κάπτεν Μίσιον και η θρυλική αποικία Λιμπερτάτια, η ιστορία των οποίων έφτασε παραλλαγμένη ως εμάς μέσω του Γουίλιαμ Μπάροουζ, να μας έκανε να πιστέψουμε πως η πειρατική ζωή μοιάζει να είναι η απόλυτη έκφραση ελευθερίας. Η καρδιά πολλών από εμάς χτύπησε δυνατά διαβάζοντας τις περιπέτειες στο Νησί των Θησαυρών του Λούις Στίβενσον. Κι ίσως οι Πειρατές του Αιγαίου του Ιούλιου Βερν, ο Μηνάς ο Ρέμπελος του Κωστή Μπασιτιά, οι πειρατικές ιστορίες του Φώτη Κόντογλου, αλλά και, πολύ πιο πρόσφατα, ο Γεώργιος Νέγρος ο τίγρης του Αιγαίου του Τέου Ρόμβου να μας έδωσαν μια γεύση από την εποχή που οι πειρατές ήταν κυρίαρχοι των ελληνικών θαλασσών. Όμως, η πραγματική ιστορία της πειρατείας στις ελληνικές θάλασσες είναι τόσο περίπλοκη κι εκπληκτική, ώστε είναι αδύνατον να χωρέσει στις σελίδες οποιουδήποτε μυθιστορήματος. Η γεωγραφική θέση, η εδαφική μορφολογία των παραλίων και των νησιών, αλλά και οι πολιτικές σκοπιμότητες, τα παιχνίδια κυριαρχίας και η επιδίωξη κέρδους, συντέλεσαν ώστε οι ελληνικές θάλασσες να καταστούν σημαντικότερα θέατρα πειρατικής δραστηριότητας.

Ο Νίκος Κανακάρης είναι βιβλιοπώλης.

Παρόλο που ο Τζόλι Ρότζερ, η πασίγνωστη μαύρη σημαία με τη νεκροκεφαλή και τα οστά, δεν κυμάτισε σχεδόν ποτέ στις ελληνικές θάλασσες, αφού οι πειρατές προτιμούσαν να δρουν έχοντας υψωμένες –τις περισσότερες φορές εντελώς αυθαίρετα– τις σημαίες διαφόρων κρατών, η ιστορία της πειρατείας στο Αρχιπέλαγος και στο Ιόνιο έχει πολύ βαθιές ρίζες.

Οι αναφορές της κλασικής γραμματείας στη δράση πειρατών κατά την αρχαιότητα είναι πάμπολλες, καλύπτοντας το φάσμα τόσο της μυθολογίας, όσο και της ιστορίας. Αναφορές σε πειρατικά περιστατικά κάνουν ο Ηρόδοτος, ο Όμηρος, ο Θουκυδίδης, ο Ξενοφώντας, ο Πλούταρχος, ο Δημοσθένης, ο Ισοκράτης, κλπ....

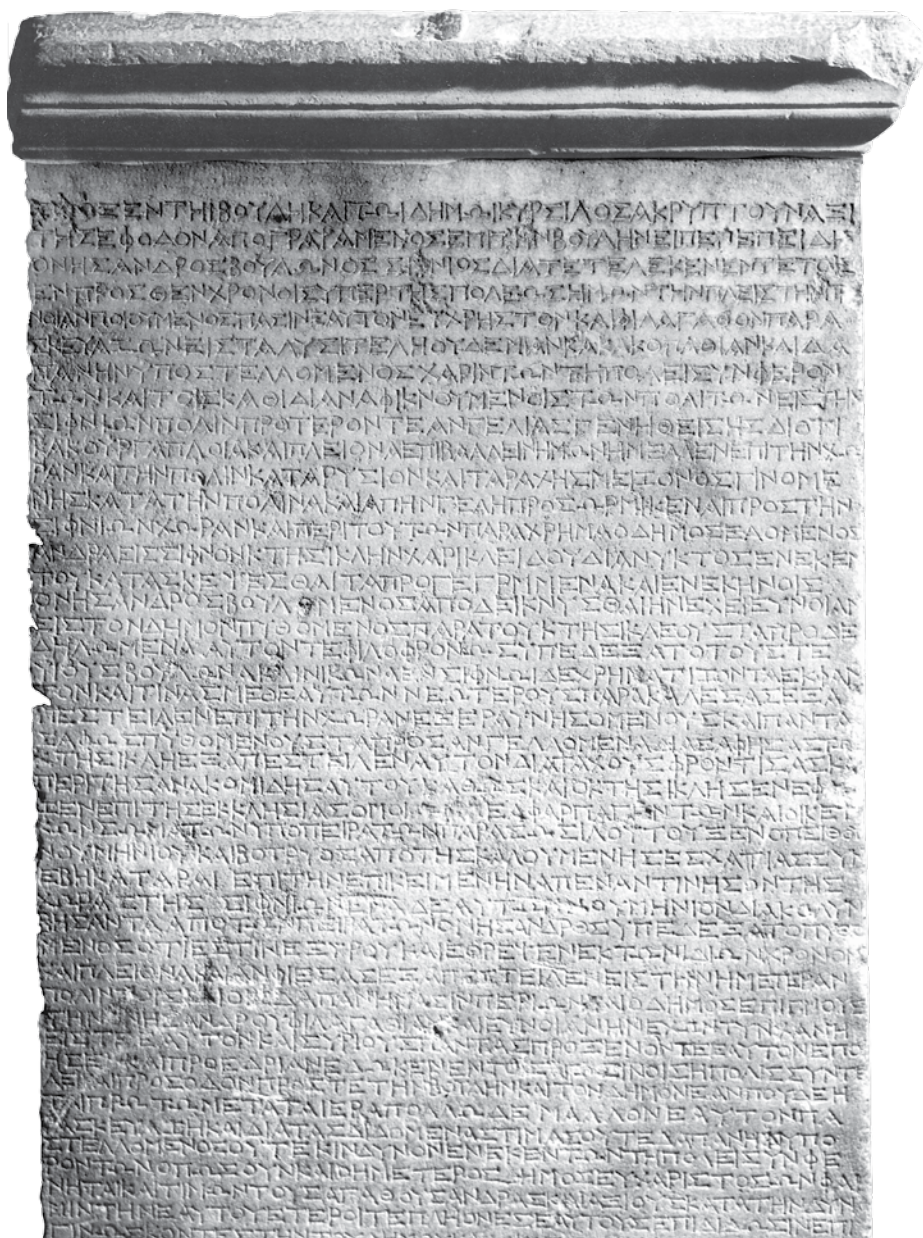
Για τη δράση των πειρατών κατά την αρχαιότητα δεν αντλούμε ωστόσο πληροφορίες μόνο από τα κείμενα της κλασικής γραμματείας. Εξίσου σημαντικές είναι και οι λαξευμένες σε πέτρα επιγραφές, που καταμαρτυρούν πειρατική δραστηριότητα. Τέτοιου είδους επιγραφές έχουν εντοπιστεί σε διάφορα νησιά του Αιγαίου και φυσικά και στη Σύρο.

Η επιγραφή αυτή, που χρονολογείται από τον 3ο π.Χ. αιώνα, αφορά ένα ψήφισμα του λαού του νησιού, σύμφωνα με το οποίο αποφασίστηκε να απονεμηθεί χρυσό

στεφάνι στον Σίφνιο Ονήσανδρο, που βοήθησε τους κατοίκους του νησιού να εκδιώξουν τους πειρατές που λεηλάτησαν το νησί και απήγαγαν αιχμαλώτους. Ο Ονήσανδρος είχε σπεύσει προς βοήθεια των κατοίκων της Σύρου, όταν ο Συριανός Κτησικλής πήγε στη Σίφνο με σκοπό να εντοπίσει τα πειρατικά καταφύγια και να ζητήσει τη βοήθεια των Σίφνιων κατά των πειρατών.

*Το ψήφισμα του Ονήσανδρου, 3ος αι. π.Χ.
(Επιγραφικό Μουσείο, Αθήνα).*

Προηγούμενως μάλιστα, ο Ονή-
σανδρος είχε περιθάψει στη
Σίφνο κι έναν Συριανό αιχμάλωτο
των πειρατών, τον Νουμήνιο, που

είχε καταφέρει να δραπετεύσει
κολυμπώντας από κάποιο πειρα-
τικό πλοίο.

Η πειρατική δραστηριότητα, όχι μόνο συνεχίστηκε κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, τη ρωμαϊκή και τη βυζαντινή περίοδο, τα χρόνια της ενετοκρατίας και της οθωμανικής κυριαρχίας, αλλά εντεινόνταν διαρκώς αποκτώντας διαστάσεις μάστιγας ως και τα μέσα του 19ου αιώνα, οπότε και επήλθε η οριστική της πάταξη.

Η έντονη πειρατική δραστηριότητα στις ελληνικές θάλασσες κατέστησε απαραίτητη για τους πειρατές την εξεύρεση πολλών ορμητηρίων. Ως τέτοια θεωρούμε τα φίλια λιμάνια ή τους ερημικούς κόλπους, όπου οι πειρατές μπορούσαν να αγκυροβολήσουν για να ανεφοδιαστούν ή να επισκευάσουν τα πλοία τους, φανερά ή μυστικά, πριν ξανοιχτούν ξανά στο πέλαγος για να στήσουν ενέδρες και να πραγματοποιήσουν ρεσάλτα. Κάθε γωνιά των ελληνικών θαλασσών ήταν γεμάτη από σημεία που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως πειρατικά ορμητήρια, εδώ όμως θα αναφερθούμε μόνο στα γνωστότερα και περισσότερο χρησιμοποιημένα. Συνήθως, τα ορμητήρια αυτά δεν ήταν σταθερά. Άλλαζαν ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες και ήταν συνηθισμένο φαινόμενο ορμητήρια που κάποτε χρησιμοποιούνταν από μουσουλμάνους να χρησιμοποιούνται άλλοτε από

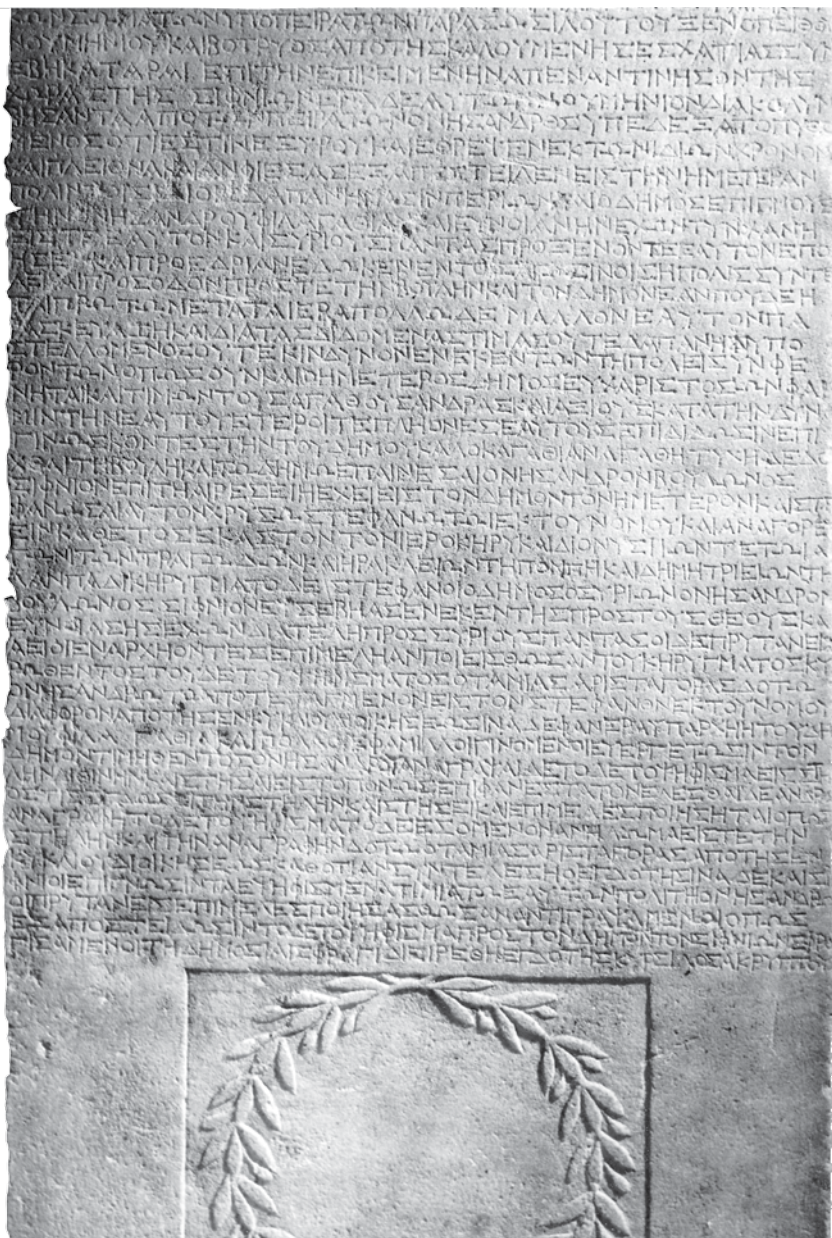
χριστιανούς πειρατές και το αντίστροφο.

Οι Κυκλάδες, που αναμφισβήτητα γνώρισαν το μεγαλύτερο μέρος τόσο των μουσουλμάνων όσο και των χριστιανών πειρατών, ήταν φυσικό να είναι κατάσπαρτες από πειρατικά ορμητήρια.

Το σημαντικότερο πειρατικό ορμητήριο των Κυκλάδων ήταν η Μήλος, ένα νησί που επί σειρά αιώνων χρησίμευσε και ως κέντρο πειρατικού εμπορίου, αλλά και που για ένα σύντομο χρονικό διάστημα ανακηρύχθηκε ακόμη και ανεξάρτητο πειρατικό κράτος υπό την εξουσία του πειρατή Ιωάννη Καψή. Το καλό φυσικό λιμάνι, καθώς και η επίκαιρη γεωγραφική θέση της, ήταν οι δυο κύριοι παράγοντες που κατέστησαν τη Μήλο σημαντικό ορμητήριο των χριστιανών πειρατών, ιδιαίτερα μεταξύ 17ου και 19ου αιώνα. Ιδίως στα μέσα του 17ου αιώνα, το νησί ήταν τόσο ισχυρή πειρατική βάση, ώστε όταν το 1670 ο τουρκικός στόλος θέλησε να αποκαταστήσει την τάξη, εκδιώχθηκε από τους πειρατές. Είναι χαρακτηριστικό επίσης, ότι ο Τούρκος καδής του νησιού εγκατέλειπε τη Μήλο κατά τη διάρκεια του χειμώνα, φοβούμενος τους δυτικούς πειρατές που έσπευδαν κατά εκατοντάδες να διαχειμάσουν στο νησί. Αν και στη Μήλο ξεχειμώνιαζαν κάθε εθνικότητας

δυτικοί πειρατές, ιδιαίτερα έντονη κατά τη διάρκεια του 17ου αιώνα ήταν η παρουσία των Λιβονέζων και των Άγγλων. Τα περισσότερα πειρατικά καταφύγια του

νησιού βρίσκονταν μέσα στον μεγάλο κόλπο του Αδάμαντα. Η Πάρος, από πολύ νωρίς, χρησιμοποιήθηκε ως πειρατικό ορμητήριο. Ιδιαίτερα το λιμάνι της

Νάουσας αποτελούσε σημαντικότερη πειρατική βάση κάθε εθνικότητας πειρατών. Αρχικά, χρησιμοποιήθηκε από τους μουσουλμάνους και αργότερα από τους χριστιανούς πειρατές και στα τέλη του 17ου αιώνα είχε καταστεί ένα από τα σημαντικότερα ορμητήρια των Λιβορνέζων. Άλλα σημαντικά ορμητήρια στο νησί βρίσκονταν στον κόλπο του Δρυού και τη μικρή νησίδα Δρυονήσι απέναντί του, καθώς και στους κολπίσκους της Τρυπητής, στο νοτιότερο άκρο του νησιού. Σημαντικά πειρατικά ορμητήρια βρίσκονταν και στην Αντίπαρο. Χρησιμοποιούνταν από κάθε εθνικότητας πειρατές και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του 17ου αιώνα είχε καταστεί κέντρο συνάντησης των Λιβορνέζων. Οι κυριότερες πειρατικές θέσεις βρίσκονταν στα δυτικά παράλια του νησιού, ιδιαίτερα στον κόλπο της Παναγιάς, αλλά και στις μικρές νησίδες του στενού της Αντιπάρου.

Κατά τη διάρκεια του 17ου αιώνα, πολλοί δυτικοί πειρατές και ιδιαίτερα Λιβορνέζοι και Μαλτέζοι, χρησιμοποίησαν ως ορμητήριο τους τη Μύκονο. Μάλιστα, σύμφωνα με αναφορές περιηγητών, οι περισσότεροι κάτοικοι του νησιού ζούσαν από την πειρατεία κι επάνδρωναν ως ναύτες τα λιβορνέζικα και τα μαλτέζικα πειρατι-

κά. Το σπουδαιότερο πειρατικό καταφύγιο του νησιού βρισκόταν στα βόρεια, στον κόλπο του Πάνορμου που αποτελεί σπουδαίο φυσικό λιμάνι.

Σημαντικά πειρατικά ορμητήρια βρίσκονταν στα γειτονικά της Μυκόνου νησάκια Δήλο και Ρήνεια. Το γνωστότερο πειρατικό καταφύγιο της Δήλου βρισκόταν σε μια μικρή νησίδα έξω από τις νότιες ακτές του νησιού, ενώ της Ρήνειας βρισκόταν στα δυτικά του νησιού.

Η Σύρος ήταν ένα ακόμη ορμητήριο των πειρατών, όπου στις αρχές του 19ου αιώνα λειτουργούσε και πειρατικό παζάρι. Τα γνωστότερα πειρατικά καταφύγια του νησιού βρίσκονταν στον όρμο της Βάρης στα νότια και στον όρμο της Βαρβαρούσας στα βορειοδυτικά.

Η Κέα (Τζια) ήταν ένα ακόμη πειρατικό καταφύγιο των Κυκλάδων, ως τις αρχές του 19ου αιώνα. Η γνωστότερη πειρατική θέση του νησιού βρισκόταν στα βορειοδυτικά και ήταν ο κόλπος Βουρκάρι. Η Κίμωλος ήταν πειρατικό ορμητήριο που χρησιμοποιήθηκε κυρίως από Μαλτέζους πειρατές μετά τα μέσα του 17ου αιώνα. Η γειτνίασή της με τη Μήλο την κατέστησε σπουδαίο πειρατικό κέντρο, με σημαντικότερο πειρατικό καταφύγιο τον όρμο Ψαθί στα νοτιοδυτικά του νησιού.

Σημαντικά πειρατικά καταφύγια υπήρχαν και σε άλλα νησιά των Κυκλάδων, όπως στην Αμοργό, την Ανάφη, τη Φολέγανδρο, την Κύθνο, τη Σίφνο, τη Σέριφο, τη Νάξο, τη Γυάρο, τα Κουφονήσια και την Ίο. Η Ίος μάλιστα συγκέντρωνε τόσους πολλούς δυτικούς πειρατές, ώστε την αποκαλούσαν και Μικρή Μάλτα.

Οι θέσεις που ενέδρευαν οι πειρατές για να επιτεθούν στα πλοία ήταν συνήθως στα περάσματα και στις διασταυρώσεις των θαλασσίων εμπορικών οδών. Οι θέσεις αυτές, τις περισσότερες φορές, δεν ήταν ασφαλείς και προφυλαγμένες, αλλά αντίθετα ήταν συνήθως μέρη επικίνδυνα για τη ναυσιπλοΐα, εκτεθειμένα στους ισχυρούς ανέμους και τα θαλάσσια ρεύματα, αφού με αυτό τον τρόπο οι πειρατές, ως έμπειροι ναυτικοί, με γνώση των τοπικών συνθηκών και τόλμη, επιχειρούσαν να εξουδετερώσουν ευκολότερα τον αντίπαλο που καταδίωκαν, όταν αυτός βρισκόταν αντιμέτωπος με αντίξοες καιρικές συνθήκες.

Τα περισσότερα σημεία ενέδρας των πειρατών στο Αρχιπέλαγος ήταν με τέτοιο τρόπο επιλεγμένα ώστε να προσφέρουν τη δυνατότητα ελέγχου των τριών κύριων θαλάσσιων οδών που ακολουθούσαν τα πλοία για να διασχίσουν το Αιγαίο. Δηλαδή της βαλ-

κανικής, της κυκλαδικής και της μικρασιατικής ρότας.

Η κυκλαδική ρότα, η οποία μας ενδιαφέρει περισσότερο εδώ, ένωνε την νοτιοδυτική άκρη του Κάβο Μαλέα με τη βορειοανατολική των Στενών, διατρέχοντας διαγωνίως τα νησιά των Κυκλάδων. Η ενδιαμέση αυτή διαδρομή διέσχιζε την πιο πυκνή σε νησιά ζώνη του Αρχιπελάγους, όπου άλλαζε διευθύνσεις ανάλογα με τους καιρούς που επικρατούσαν, χρησιμοποιώντας τα πολλά κανάλια ανάμεσα από τα νησιά, κρατώντας όμως σχεδόν πάντοτε ως σταθερά σημεία τη Μήλο ή τον Κάβο Ντόρο ή το στενό της Μυκόνου. Η συνήθης πορεία της κυκλαδικής ρότας ξεκινούσε λοιπόν από τα Κύθηρα και τον Κάβο Μαλέα κι έφτανε στη Μήλο, από όπου ξεκινούσαν οι επιμέρους διαδρομές προς το στενό της Σερίφου και τον Κάβο Αρμενιστή της Μυκόνου. Μια δεύτερη παραλλαγή της περνούσε από τα στενά της Κιμώλου στα στενά της Παροναξίας κι από εκεί, βόρεια της Μυκόνου. Μια τρίτη παραλλαγή της οδηγούσε από τα Κύθηρα στα στενά της Ύδρας, για να περάσει κατόπιν ανάμεσα από την Κύθνο και τη Τζια, το βόρειο άκρο της Σύρου, το στενό Γυάρου-Σύρου δηλαδή και να καταλήξει στο στενό της Μυκόνου. Και οι τρεις αυτές παραλλαγές συνεχίζονταν προς τη Χίο. Μια τέταρτη

παραλλαγή, που χρησιμοποιούνταν σπανιότερα, μετά τον διάπλου των στενών της Παροναξίας, συνεχιζόταν προς τα στενά της Ικαρίας. Μια πέμπτη, τέλος, περνούσε μεταξύ Μήλου και Κιμώλου, ακολούθως διέσχιζε τη θάλασσα μεταξύ Φολεγάνδρου και Σικίνου και τέλος, περνούσε βόρεια της Σαντορίνης και της Ανάφης.

Εξαιτίας των λόγων που αναφέρθηκαν, δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως πάνω στην ίδια τη Γυάρο ή στη γύρω θαλάσσια περιοχή, και ειδικά στο στενό Σύρου-Γυάρου, εκτυλίχθηκαν εκατοντάδες ή ακόμη και χιλιάδες πειρατικά περιστατικά. Ωστόσο, όπως άλλωστε συμβαίνει συνήθως, οι ιστορικές καταγραφές εκτός από ελάχιστες, είναι πολύ φειδωλές και συνήθως εντελώς επιγραμματικές.

Χάρη σε αναφορά του Βενετού βάλιου (πρέσβη) στην Κωνσταντινούπολη, είμαστε, για παράδειγμα, σε θέση να γνωρίζουμε πως στις 13 Μαΐου του 1611 έξι γαλέρες των Ιπποτών του Αγίου Στεφάνου υπό την ηγεσία του J. Inghirami, που δρούσαν για λογαριασμό του δούκα της Φλωρεντίας, άρπαξαν από τη Γυάρο ένα καϊκι Ελλήνων που πήγαινε στην Κωνσταντινούπολη κι αιχμαλώτισαν 13 άτομα. Λίγες ημέρες πριν, ο κουρσάρικος αυτός στολίσκος είχε αποπειραθεί χωρίς επιτυχία να καταλάβει το κάστρο του Δύ-

στου στην Εύβοια, κοντά στα σημερινά Στύρα. Αν και απέτυχαν να καταλάβουν το φρούριο, κατάφεραν αποχωρώντας να αιχμαλώτισουν 48 ανθρώπους. Στη συνέχεια, πλέοντας προς τις Κυκλάδες και πριν φθάσουν στα Γιούρα, αιχμαλώτισαν ένα καραμουζάλ που μετέφερε φορτίο σιταριού και 32 σκλάβους. Μετά τη Γυάρο, κατευθύνθηκαν βόρεια και το επόμενο θύμα τους ήταν μια σαΐκα φορτωμένη με βελανίδια, την οποία κούρσεψαν μεταξύ Σαμοθράκης και Λήμνου, αποκομίζοντας εκτός από το φορτίο και 13 ακόμη σκλάβους.

Την επόμενη χρονιά, ο ίδιος κουρσάρικος στολίσκος, που τη φορά αυτή αποτελούνταν από πέντε γαλέρες, κατά τη διάρκεια της ετήσιας εξόρμησής του στην Ανατολή, έδρασε για μια ακόμη φορά στη Γυάρο, όπου στις αρχές Μαΐου (1612) άρπαξε από ένα καραμουζάλ Ελλήνων έναν Τούρκο. Δεν γνωρίζουμε αυτή τη φορά πού είχαν δράσει οι γαλέρες των Ιπποτών του Αγίου Στεφάνου πριν εμφανιστούν στη Γυάρο, γνωρίζουμε όμως πως, αμέσως μετά, κατευθύνθηκαν στα μικρασιατικά παράλια και κατέστρεψαν το χωριό Χιερεμέν, πριν βρεθούν στην Κω όπου αιχμαλώτισαν 130 σκλάβους.

Το 1736, η πειρατική δραστηριότητα των Υδραίων στα Γιούρα

ήταν ιδιαίτερα έντονη, αφού παρενοχλούσαν συστηματικά τους βοσκούς του νησιού. Μάλιστα, σε μια προσπάθεια να ελεγχθεί κάπως η κατάσταση, ο σερασκέρης των βασιλικών φρεγάδων Μεχμέτ

μπέης αναγκάστηκε να εκδώσει διαταγή, προστάζοντας τους κατοίκους της Ύδρας να μην ενοχλούν τους βοσκούς της Γυάρου.

Η διαταγή ήταν η εξής:

*«Εκλαμπρότατος Μεχμέτ πέης
σερασκίερης των βασιλικών φιργάδων
Προστάζω εσάς τους Νυδριώτες όλους όσοι τύχετε να σταθήτε
απάνω στο νησί στ' Αγιόρα να μην τυχαίνεστε να πειράζετε τους βο-
σκούς οπού βρίσκονται απάνω εις σε αυτό το νησί, ούτε τα ζα ντως
ούτε πρόβατά ντως ούτε άλλα ζώα ντως, διατί κλαίγουνται από λό-
γου σας μάλιστα όσοι έρχονται με τις φιργάδες και ότις τύχη από
λόγου σας και τους πειράζει θέλει παιδευτή σκληρά και με παιδεία
και ζερεμέ.
Ιουλίου – 2 – 1736»*

Στις 10 Δεκεμβρίου 1794, Μαλτέζοι κουρσάροι έκλεψαν συριανό σαχτούρι που είχε αναλάβει να μεταφέρει πρόβατα των τσομπά-νηδων στα Γιούρα.

Αυτές είναι μερικές από τις αναφορές που αφορούν την πειρατική δραστηριότητα στη Γυάρο, οι οποίες ωστόσο είναι αρκετά επιγραμματικές. Γι' αυτό θα επικεντρώσουμε εδώ το ενδιαφέρον μας σε τρία άλλα πειρατικά περιστατικά για τα οποία σώζονται περισσότερα στοιχεία, μέσα από τις μαρτυρίες των εγγράφων της εποχής.

Το πρώτο περιστατικό συνέβη τον Μάιο του 1796. Μια φελούκα μαλτέζικη, έξω από τα Γιάλια της Άνδρου, συνέλαβε τη σακολέβα

του Αλεξανδρή Δημήτρη Αγιομαυρίτη, που ήταν παντρεμένος κι εγκατεστημένος στην Τήνο. Η σακολέβα ήταν φορτωμένη με σιτάρι. Οι πειρατές την οδήγησαν στα Γιούρα. Οι βοσκοί του νησιού και το πλήρωμα μιας βάρκας συριανής που βρίσκονταν εκεί κατέθεσαν στην καγκελαρία της Σύρας ότι ο Αγιομαυρίτης τελικά εξαγόρασε το ίδιο του το πλεούμενο καταβάλλοντας στους πειρατές 859 γρόσια. Κι επειδή δεν διέθετε το ποσό αυτό, έστειλε τη συριανή βάρκα στη Σύρα και δανείστηκε από εκεί το αντίτιμο των λύτρων.

Ιδού η σχετική μαρτυρία που έγινε ενώπιον του κατζίλλιέρη της Σύρας Πιέρου Βιτάλε:

«1796 Μαγίου 21, S. N. – Σύρα

Επαρουσιάστη στη παρών κανκιλλαρία ο караβοκύρης Αλεξαντρή του Δημήτρη Αγιομαυρίτη, οποίος βρίσκεται στην Τήνο παντρεμένος, έχοντας ένα σακολέβι φορτωμένο σιτάρι, τ' οποίο επήγαινε δια να το πουλήση. Ευρισκόμενος στην Άντρο από ΄ξω, στα Γιαλιά, εκεί ευρέθη μια φελούκα μαλτέζικη, την οποία σακολέβα την κιαμάρησε και την επήγε στ' Αγιούρα. Ο караβοκύρης Αλεξαντρή λέγοντας του καπετάνιου του Μαλτέζου δια να πάνε σε κανένα λιμνιώνα δια να ξαγοράσουνε το καγίκι και πράμα, όμως ο Μαλτέζος δεν ηθέλησε, μόνο τους επήρε και τους επήγε εκεί στ' Αγιούρα. Ευρισκόμενοι εκεί βοσκοί και μια βάρκα συριανή είδανε την αυτή φελούκα και πρέζα που εκάμανε την σακολέβα τον άνωθεν караβοκύρης Αλεξαντρή, τον οποίον είχανε τον ιδού οι βοσκοί και οι άνθρωποι της βάρκας της συριανής πως τον είχανε πρέζα και δώνου τη μαρτυρία τωνε εις φόβο Θεού και στην ψυχή τους ο καθένας, ήγουν και θέλοντας ο караβοκύρης να ξαγοράσει το καγίκι του και μην έχοντας άσπρα έπιασε ο караβοκύρης Αλεξαντρή μια βάρκα συριανή και την έστειλε στη Σύρα δια να πάρου άσπρα να ξαγοραστού. Λοιπόν δίνου την μαρτυρία τους ότι είδανε και μετρήσανε του καπετάνιου του Μαλτέζου γρ. 859 δια να ξαγοράσου το καγίκι, καθώς φανερώνει και το γράμμα των ίδιω Μαλτέζω, όπου μας εφανέρωσε ο ίδιος ο караβοκύρης εδώ στην κανκιλλαρία δια το καγίκι και το φορτίο του, τα οποία άσπρα δίνου την μαρτυρία τους ο καθένας ονόματι:

Ανκελής Παλσαμάκис, Ζάνε Μαρανγγό του Μάρκου, Γιαννούλης Βαρθαλίτης, Ζώρζης του Φρανζέσκου Σαλάχα
Μαρτυρώ τα άνωθε»

Το δεύτερο περιστατικό συνέβη τον Οκτώβριο του 1800. Συριανοί που πήγαν με τη βάρκα τους σ' έναν απομακρυσμένο κάβο του νησιού για να κόψουν ξύλα, δέχθηκαν επίθεση από Μανιάτες πειρατές. Οι περισσότεροι

άνδρες διέφυγαν κολυμπώντας, αλλά παρέμεινε στη βάρκα ένας Ανδριώτης τον οποίο αιχμαλώτισαν οι πειρατές και τον οδήγησαν στα Γιούρα. Στη διαδρομή, αιχμαλώτισαν και μια ακόμη βάρκα αγιορείτικη.

Ομάδα άλλων Συριανών, πήγαν τη νύχτα οπλισμένοι στα Γιούρα για να βρουν και να σώσουν τους συντοπίτες τους. Ψάχνοντας στα σκοτεινά και πυροβολώντας στα τυφλά σκότωσαν κατά λάθος

έναν άνδρα από το πλήρωμα της αγιορείτικης βάρκας, τον γιο του Γιώργη Μαραγκού. Να τι αναφέρει η σχετική μαρτυρία που έγινε ενώπιον του κατζίλλιέρη Ιωάννη Δαμόφλη:

«1800 8βρίου 20. S. N., Σύρα.

Ήλθε και εμφανίστηκε εις την παρών καντζιλλαρία ο καραβοκύρης Φρα(γκίς)κος Χαλαβαζής κάπος, ανεζητημένος από τον Γιώργη Μαραγκό, ο οποίος φανερώνει και ομολογά κατά φόβον Θεού και εις την ψυχήν του, ότι επήγαινε εις τα' Αγιούρα με τους συντρόφους του Ζάνε Μαραγκό και Ζάνε Μαραγκό του Γιώργη και Νικολό Ξανθάκι του Ζώρζη και πηγαινάμενοι απάνω εις κάβον του Μπιδάτου της Ματρίσσας τους ατακάρανε οι κλέφτες, τους οποίους εγδύσανε και εγδύνοντάς τους εγυρέψανε να στραφούν εις τα σπίτια τους. Όμως δεν τους αφήσανε, διγορίζοντάς τους να πάνε το δρόμο τους και φοβισμένοι λοιπόν απέ λόγου των επήγανε εις τα' Αγιούρα και εράξανε προ της γην εις το λαγγόνι ονομαζόμενο Φυκιαδάκι, όπου έχει το νερό, δια να πιούνε νερό και να δροσίσουν την δίψα τους, έστοντας και των επήρανε, τα βαρέλια τους οι κλέφτες.

Και πηγαινάμενοι εκεί λοιπόν κουρασμένοι και διψασμένοι έμειναν εκεί τη νύκτα δια να ησυχάσουν και το δε ταχύ να πάνε εις την δουλειά τους. Και μέσα εις τα καλά της νυκτός όπου αυτοί ήτονε εις τον ύπνον τους αριβάρησε ο καραβοκύρης Μανόλης Δάσκος με μίαν τράταν, αρματωμένος, με τους συντρόφους του, τους οποίους εκείνος ατός του ξεύρει, και ήλθανε κοντά τους ως δεκαπέντε είκοσι πάσα απάνω – κάτω και φεγγάρι ώσπερ την ημέρα, και μην κάνοντας την πρέπουσαν στόχασιν, μην φωνάζοντας δίδοντας μίαν παραμικρήν είδησιν, ξεύροντας πως είναι η βάρκα η Αγιορίτικη εκεί, μόνη παρευθύς εκαταχέρισαν τα σμπάρα και μη δίδοντας τελείως καιρόν εις τον γιαλόν, παίρνοντας το βουνό έσυραν και σκότωσαν το Ζάνε Μαραγκό του Γιώργη και ελάβωσαν τον Ζάνε Μαραγκό του Μάρκου, η

οποία δεν ήτονε θανατερή, καθού φαίνεται το σημάδι.

Την όμοιαν μαρτυρίαν και ο Νικόλας Ξανθάκης του Ζώρζη, ο Ζώρζης Αλτουβάς τ' Αντώνη και Ιωάννης Παμπακάρης του Γιαννούλη και Μάρκος Μαγιδιώτης του Ιωάννη.

Την ομοίαν ημέραν και μελέζιμο παρακαλετός και ο Ζώρζης Αλτουβάς τ' Αν(ντώνη), ανεζητημένος από τον άνωθ(εν) Γιώργη Μαραγκό ήλθε και εφανίστηκε εις την παρών κατζιλλαρία, ο οποίος Ζώρζης φανερώνει και ομολογά εις φόβον Θεού και εις την ψυχήν του, ότι την ημέρα που ήλθε το χαμπάρι δια τους κλέφτες πως επιάσανε τη βάρκα την Αγιορίτικη εμαζωχτήκανε μερικοί και επήγανε εις του επιτρόπου δια να ιδούνε τι έχουν να κάμου και να πάρουν την άδεια απέ λόγου ντου να πάνε γυρεύοντας τους κλέφτες. Επήγε και ατός του ο όμοιος Ζώρζης στου επιτρόπου να ιδή το αποτέλεσμα τους και εβγαίνοντας έξω εις το σπίτι του ομοίου επιτρόπου, φεύγοντας πλέον οι αυτοί άνθρωποι να πάνε να φύγουν γυρεύοντας τους κλέφτες, εστάθηκε αυτός εις το πουντί και εμιλούσε με το Λεονάρδο Ξανθάκι του Ζώρζη και έλεγε ο λεγόμενος Λεονάρδος πως ήτονε στην Απάνω Μεριά και είδε το σακκολέβι των κλεφτών και εμολάρησε απέ τον κάβον και ετράβα τα κάτω μέρη, μέρος του Γλαρότου, και εκατέβηκε παρευθύς εις το γιαλό εις τα μαγαζιά δια να προφθάση τον караβοκύρη Μανόλη Δάσκο να τον αβιζάρη, δίνοντας την αυτήν είδησιν να το ξεύρη, και, με το να ήτονε αμολαρητός εις λίγο διάστημα έτρεξεν παρευθύς ο Αν(τώνης) Σαλάχας του Φρ(αγκίς) κου και επήγε στην Προβασιά προφτάνοντάς τονε τον άνωθ(εν) Μανόλη και του έδωσεν την αυτήν είδησιν, πως οι κλέφτες δεν είναι εις τον κάβο του Μπιτάδου, αλλά έφυγαν και τραβού το μέρος του νησιού μας, μέρος του Γλαρότου και ευρίσκονται εδώ κάτω κοντά, απάνω στον τόπο, και αυτού γύρεψέ τους, και αυτός αποκρίθηκε λέγοντας «καλά».

Την ομοία ημέρα και μελέζιμο παρακαλετός και ο Ιω(άννης) Παμπακάρης του Γιαννούλη και Μάρκος Μαγιδιώτης του Ιω(άννη) ήλθασι εις την περών καντζιλλαρία, ανεζητημένοι απέ τον Γιώργη Μαραγκό και μαρτυρά και ομολογά ο λεγόμενος Ιω(άννης) πως ήλθε κάτω στο γιαλό, στα μαγαζιά, ο Ζώρζης Αλτουβάς εκεί παρών με κι' άλλους ανθρώπους και έλεγε πως

ο Λεονάρδος Ξανθάκης του Ζώρζη εκατέβηκε τώρα από την Απάνω Μεριά και του είπε πως οι κλέφτες εφύγανε από εκεί όπου ήτανε στον κάβο και έρχονται τα κάτω μέρη, μέρος του Γλαρότου και ευρίσκονται εδώ κοντά εις το Πιτάδο, εις το οποίο ήρχε δια ν' αβιζάρη τον караβοκύρη Μανόλη, και έστοντας αμολαρισμένοι γυρίζοντας την Κιουρά του Γιαλού έτρεξαν παρευτός ο Αν(τώνης) Σαλάχας του Φρ(αγκίς)κου και του εφώναξαν από την Προβασιά, δίνοντάς του την είδησιν ότι οι κλέφτες δεν είναι απάνω μήτε στ' Αγιούρα, μόνε είναι εδώ τα κάτω μέρη, κοντά μας, και εδώ να τους γυρέψετε. Μαρτυρά ομοίως και ο Μάρκος Μαγιδιώτης θεόψυχά ντου, ότι ήτανε παρών εις την Προβασιά όντας εφώναζε ο άνωθ(εν) Αν(τώνης) Σαλάχας του караβοκύρη Μανόλη εις τα' άνωθεν λεγόμενα, πως οι κλέφτες δεν είναι στ' Αγιούρα, μόνε ευρίσκονται εδώ κοντά μας, εις την οποίαν είδησιν εστάθηκε και την άκουσε πολλά καλά και δια ένδειξις δίνου ασφαλή μαρτυρία θεόψυχά τους.

Ιωάννης Δαμοφλής καντζιλλιέρης κοινός

Μαρτυρίες ωφέλιμες του Γιώργη Μαραγκού του Ζάνε δια τον σκοτωμό του υιού του του Ζάνε στ' Αγιούρα».

Το τρίτο περιστατικό συνέβη τον Μάρτιο του 1810, όταν πειρατές άρπαξαν αθηναϊκό καϊκι Τούρκου ιδιοκτήτη και το οδήγησαν στα Γιούρα. Αφού πήραν το φορτίο του, χάρισαν το σκάφος σε Συριανούς που ήταν στα Γιούρα κι εκείνοι το οδήγησαν στο λιμάνι της Σύρας. Όμως, στη Σύρο, το είδαν και το αναγνώρισαν κάποιοι και ειδοποίησαν τον Τούρκο ιδιοκτήτη. Οι μάρτυρες που αναγνώρισαν το καϊκι ήταν ο Υδραίος καπετάν Νικόλας, οι Αθανάσιος Τουρλακάκης και Παναγιώτης

Κούτουνας από τη Σαλαμίνα και ο Τζουάννης Μπαρμπαμάρκου.

Στο έγγραφο που ακολουθεί, με ημερομηνία 23 Μαρτίου 1810, οι δημογέροντες Αθηνών Άγγελος Χριστοδούλου, Συμεών Λογοθέτης, Σπυρίδων Καπετανάκης και Σταύρος Βροντογούνης, ειδοποιούν τους προεστούς της Σύρας ότι ο ιδιοκτήτης του καϊκιού στέλνει τον Δημήτρη Μπερτελή για να απαιτήσει την επιστροφή τού σκάφους και τους συμβουλεύουν φιλικά να το επιστρέψουν.

«Την ευγενείαν Σας αδελφικώς ασπαζόμενοι ηδέως προσαγορεύομεν μετά την ερώτησιν της αγαθής Σας υγείας Σας φανερόνωμεν ότι ένα καϊτζι αθηναίικο ενός τούρκου, το έκαμαν πρέζα οι κλέπται και επήγαν εις τα γιούρα, κι εκεί ήτον ειδικοί σας συριανοί, εις τους οποίους το εχάρησαν οι κλέπται, και αυτοί το ήφεραν εις την πατρίδα τους σύραν, και εκεί ευρέθησαν άνθρωποι ξένοι, οι οποίοι το είδαν και το εγνώρησαν και το εμαρτύρησαν του οικοκύρη του τούρκου και το μαρτυρούν την σήμερον, οι μάρτυρες είναι ο νικόλας υδριότης καϊχτζής θανάσιος κουλουριότης τουρλακάκης και παναγιότης κουτούνας κουλουργιότης και ο τζουάνης μπαμπαμάρκου, μανθάνοντες λοιπόν οι οικοκύρης του καϊτζιού αυτήν την μαρτυρία, Ιδού όπου στέλλει μαξούς τον παρόντα δημήτρι μπερτελή δια να ζητήσει και να λάβη το καϊτζη αυτό από τους ειδικούς σας όπου το έχουν, δια τούτο σας συμβουλεύομεν φιλικώς να τους ομιλήσετε να δώσουν το καϊτζη, δι-ατί δεν είναι καλή δουλιά και δεν σας συμφέρει να ακούεται το όνομα του νησιού εις τοιαύτα μουντάρικα πράγματα, και των φρονίμων ολίγα, επιδή αν δεν το δώσουν ο τούρκος έχει να κινηθή με κάθε τρόπον και έστω εις είδησιν σας και ταύτα μεν φιλικώς κι μένομεν.

1810: μαρτίου 23 αθήναι
εις τους ορισμούς σας πρόθυμοι
σπυρίδων καπετανάκης
σταύρος βροντογούνης
Συμεών λογοθέτης δημογέροντες αθηνών». ■

ΤΡΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΣΥΡΙΑΝΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΓΙΟΥΡΑ

κείμενο: Μιχάλης Ι. Φραγκιάς

Αυξημένο ενδιαφέρον για τον μελετητή παρουσιάζει πάντα ένα ανέκδοτο έγγραφο. Είναι σαν τον ανεξερεύνητο χώρο που τον παρακινεί και τον προκαλεί να εισχωρήσει στα μυστικά του· σαν τον εν δυνάμει να ανακαλύψει θησαυρό, που κεντρίζει την περιέργεια και διεγείρει όλες τις πνευματικές δυνάμεις του. Όσο του αντιστέκεται να αποκαλύψει το πλήρες περιεχόμενό του, τόσο φορτίζει την επιμονή και την υπομονή του. Ιδιαίτερα όταν σχετίζεται με το αντικείμενο μελέτης του, στο οποίο επιδιώκει να εισχωρήσει σε βάθος.

Χαρά, προσμονή, περιέργεια, αδημονία με συνέιχαν, όταν ο φίλος Δημήτριος Βαρθαλίτης μου πρότεινε να ασχοληθώ με τρία ανέκδοτα έγγραφα από το προσωπικό του αρχείο, τα οποία αναφέρονται στα Γιούρα. Δέχτηκα ασμένως. Χρονικά συνέπιπτε η ενασχόλησή μου αυτή με συγγενική εργασία ήδη στα σκαριά, και μάλιστα πάνω στο ίδιο αντικείμενο.

Σχετική ήταν η δυσκολία ανάγνωσης των χειρογράφων αυτών, με σημεία που απαιτούσαν πραγματική «αποκρυπτογράφηση».

Οι κυριότεροι λόγοι: η έλλειψη στοιχειωδών γραμματικών γνώσεων των συντακτών, με επακόλουθο την ανορθογραφία, την έλλειψη

Ο Μιχάλης Ι. Φραγκιάς είναι φιλόλογος.

σημείων στίξης, τονισμού και χωρισμού των λέξεων μεταξύ τους (π.χ. οτοτεκερου=ο τότε κερου=τον καιρό εκείνο, μιτετισαλις=μήτε της άλλης, μετισικι-εσ=με τις συκιές...). Με γραφή δηλαδή ακουστική. Εμείς διατηρήσαμε την αρχική τους ανορθογραφία, τονίσαμε ωστόσο τις λέξεις και τις χωρίσαμε σωστά. Κεφαλαία γράψαμε όσα πρέπει και διευκρινίζουμε το περιεχόμενο δυσνόητων λέξεων.

Το ένα είναι μια μαρτυρία για αχάραγα ζώα στα Γιούρα, το άλλο μια διαμαρτυρία-καταγγελία για κλοπή «αχαράσων» λιανικών (λιανών, δηλ. αιγοπροβάτων) και το τρίτο, νεότερο, ένα ιδιωτικό προικοσύμφωνο μόλις εκατόν εβδομήντα χρόνων.

Το πρώτο, μιας σελίδας περίπου έκταση, είναι κόπια από τον Καντζηλλιέρη της Κοινότητας *Μιχαίλ Ραγουζ(αί)ο*, ο οποίος διετέλεσε γραμματέας της Κοινότητας από

το 1803 έως το 1806 καθώς και το 1809, με περιεχόμενο μια *μαρτυρία τις Ζουγάνας γινι του ποτε γιοργι Μαραγκού δια τα γιούρα*, γραμμένη στις 15 αγούστου 1806 στη *σιρα*. Η μαρτυρία της αφορά στη μακροχρόνια παρουσία του άντρα της Γιώργη Μαραγκού του Ζάν(ν)ε στο νησί και την ενασχόλησή του με τα αιγοπρόβατα. Πρόκειται για τον πατέρα τού αδικοσκοτωμένου Ζάν(ν)ε Μαραγκού του Γιώργη, ο οποίος φονεύθηκε στο νησί κατά λάθος, τον Οκτώβρη του 1800.¹

Η μαρτυρία της Ζουγάνας (Ιωάννας), συζύγου του ποτέ Γιώργη Μαραγκού του Ζάν(ν)ε, ενισχυμένη από τον Γιόργη Βαμπακάρη του Ιωάννη, εστιάζεται στη μακροχρόνια παρουσία στο νησί (έστοντας και (=επειδή) *μας βρίσκουντον πάντοτε εκι απάνο εις το νησι τον αγιούρον*) τόσο της ίδιας και του κτηνοτρόφου άντρα της –*από την εμικρίν του ελικία*– όσο

1. Στο περιστατικό αυτό αναφέρονται κι άλλα έγγραφα μεταξύ των οποίων το σημαντικότερο, του 1800 8βρίου 20, όπου εκτίθενται οι συνθήκες κάτω από τις οποίες συνέβη το δυστύχημα. Πρωτοδημοσιεύτηκε από τον Νάξιο λόγιο Αντ. Φλ. Κατσουρό. Το επικαλείται και στο παρόν τεύχος των Συριανών γραμμάτων ο Νίκος Κανακάρης στο άρθρο του: «Τρία πειρατικά περιστατικά στη Γυάρο» πρόκειται για το δεύτερο περιστατικό που αναφέρει: ομάδα Συριανών υπό τον Μανόλη Δάσκο, επιδιώκοντας τη νύχτα να σώσουν συντοπίτες τους Αγιουργιανούς, θύματα πειρατών, επειδή νόμιζαν ότι οι ληστές είχαν προσορμισθεί στ' Αγιούρα, ενώ αυτοί πήγανε το δρόμο τους, όμως, αντίθετα, τα θύματα είχαν βρει προσωρινό νυχτερινό καταφύγιο στον ορμίσκο των Γιούρων Φυκιαδάκι, επιτέθηκαν βιαστικά, πυροβολώντας στα τυφλά και σκότωσαν τον Ζάν(ν)ε Μαραγκό του Γιώργη, ενώ τραυμάτισαν ελαφρώς τον Ζάν(ν)ε Μαραγκό του Μάρκου.

και άλλων συγγενών, μεγαλύτερης ακόμη ηλικίας, καθώς και άλλων βοσκών, όπως οι Ζαπαρδάκηδες.²

Ο μακαρίτης ο άντρας της και ο γιος τους Ζάν(ν)ες με τον Μάρκο Μα-
ραγκό, αδελφό του πρώτου, είχαν κολλιγιά βοσκή, δηλαδή έβοσκαν
από κοινού τα ζώα και καρπώνονταν τα αγαθά του κόπου τους συ-
νεταιριστικά, προφανώς μαζί με τα παιδιά τους και κάποιους άλλους
συγγενείς, όπως στο παρόν κείμενο με τους Βαμπακάρηδες (*πριχού τον
θάνατον του Μακαρίτι του Ζάνε μαρανογού είχαν μερικί(-ούς) τράγι(-ους)
μαζί...*). Ο Γιώργης Βαμπακάρης είναι βαφτισιμιός του μπάρμπα Μάρκου
(σάντουλος=νονός) και όσα γνωρίζει τα μεταδίδει στη χήρα Ζουγάνα, η
οποία αναφέρεται στην πληθώρα των ζώων της κοινής Μάνδρας, στη
μοιρασιά του κοπαδιού και κυρίως στην έλλειψη δυνατότητας να γίνει
χαραγή-μαρκάρισμα στα νεότερα ζώα, αφότου πέθανε ο άντρας της
(Μάιος του 1802) και σκοτώθηκε το παιδί τους (Οκτώβρης του 1800).
Αποτέλεσμα ήταν τα περισσότερα αιγοπρόβατα να είναι αμαρκάριστα,
«τα πλεότερα ζα αχάραγα» ενώ υπήρχε μεγάλος φόβος να μπερδεύο-
νται με ζώα άλλης κολλιγιιάς ή, όπως το αποκαλύπτει το επόμενο έγ-
γραφο, το οποίο είναι η λογική συνέχεια του παρόντος που σχολιάζου-
με, οι βοσκοί από άλλες μάντρες χαλούσαν ανενόχλητοι το βιος της,
σκοτώνοντας ακριβώς αυτά τα αχάραγα ζώα.

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να υπενθυμίσουμε κάτι που είχαμε αναφέρει
στο προηγούμενο τεύχος των *Συριανών γραμμάτων* για το θέμα αυτό.
Όλοι όσοι κατείχαν και νέμονταν την ίδια βοσκή είχαν κοινή *μάντρα*,
η οποία συγκροτούνταν από το *μιτάτο*, δηλαδή το στρογγυλό κτίσμα
με ξερολιθιά, μέσα στο οποίο ο βοσκός εύρισκε καταφύγιο χειμώνα
καλοκαίρι, την καλύβα του. Η μάντρα ήταν αρκετά ευρύχωρη, ώστε να
συμπεριλάβει όλα τα αιγοπρόβατα, των οποίων τα μικρά τά απέκλειαν
στο λεγόμενο *ριφοκέλι*–μικρό κτίσμα μέσα στη μάντρα– για να μη βυ-
ζαίνουν τις μανάδες τους.

Το έγγραφο που σχολιάζουμε αναφέρεται στην αδυναμία των αφε-
ντικών της συγκεκριμένης μάντρας του ποτέ Γιώργη Μαραγκού να
περιορίσουν όλα τα ζώα τους μέσα στη μάντρα για να μπορέσουν να

2. Ζαπαρδάκηδες: σπάνιο επίθετο-παρτσούκλι. Ετυμ. –ζα: πρόθημα, επιτατικό μόριο,
με επαύξηση της έννοιας της λέξης με την οποίαν συντίθεται. –*πάρδας, πάρδος* ή
παρδαλός, πολύχρωμος, πιτσιλωτός, στικτός ή με *ροζέτες*. Επιβιώνει ως οικογενειακό
επίθετο σήμερα. Πρβλ. *αφορδακός=βάτραχος* στην Κρήτη και σε νησιά του Αιγαίου.
Πρβλ. λατ. *pardus*. Συζητήσιμη η προέλευση από το *παρδακός: νοτερός, βρεγμένος*.

χαράξουν στ' αυτιά τους το αναγνωριστικό κόψιμο της κολλιγιάς τους. Πολλά λοιπόν ήταν «αχαράσωτα», «αχάραγα», και παρέμεναν «άγρια», που με δυσκολία τα αιχμαλώτιζε κάποιος για να τα σημαδέψει ή να τα σκοτώσει. Πληροφορούμαστε μάλιστα ότι ο μακαρίτης ο Γιώργης τον καιρό που ζούσε, από όσα ήταν «αχάραγα μια τριανταριά εσκότωνε και από τα ίμερα μίαν πενηνταριά».

Η χαραγή ήταν ένα κόψιμο στ' αυτιά των αιγοπροβάτων, ένα σημάδι που γινόταν με μαχαίρι, όταν τα ζώα ήταν σε νεαρή ηλικία. Αυτή η χαραγή στη Σύρο είχε διάφορες ονομασίες σύμφωνα με το σχέδιό της στο αυτί των ζώων. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας αυτές οι χαράξεις χρησιμοποιούνταν ως διακριτικά της ιδιοκτησίας πάνω σ' αυτά. Βρίσκουμε σε έγγραφα τις ονομασίες *φουρκί, κόκκα, λαβώκομμα, κλουσί, σχιστό* κ.ά.³ Τέλος η μαρτυρία αυτή αφήνει να εξυπακουστεί ότι τα Γιούρα ήταν ένας καλός βοσκότοπος για αιγοπρόβατα, τα οποία αφθονούσαν εκεί, και πως χρειάζονταν χέρια προκειμένου να επιτελεστούν όλες οι δουλειές της Μάντρας.

Ολόκληρο το ανέκδοτο έγγραφο έχει ως ακολούθως :

*Μαρτυρία τις Ζουγάνας του Γιώργι Μαρανγού διά τα Γιούρα
Σου μιλί δια τα Ιούρα*

Κόπια - 15 αγούστου 1806 σίρα

Ανεξιτιμένος ο Γιώργης Βαμπακάρις του Ιω. στην παρόν Καντζηλαρίαν από τιν Ζουγάνα γινί του ποτέ Γιώργι Μαρανγού του Ζάνε, διά να δόκι τιν παρόν μαρτυρίαν, οπίος τιν δίνι άσφαλι επάνο εις τιν ψιχίν του, ότι έστοντας και να (επειδή) εβρίσκουντον πάντοτε εκί απάνο εις το νισί τον Αγιούρον από τιν εμικρίν του ελικίαν και να εβρίσκουντον πάντα εκί εις τιν Μάνδρα τον Ζαπαρδάκιδον, ειξέβρι και μαρτιρά ότι, πριχού τον θάνατον του μακαρίτι του Ζάνε Μαρανγού,⁴ ίχαν μερική τράγι μαζί με τον πάρπαν του τον Μάρκο, αδελφός του μακαρίτι του Κιούρου του και είστερα μετά τον θάνατον του μακαρίτι του Ζάνε, και ο Κίρις

3. βλ. *Συριανά γράμματα* τ. 1 σ. 21, σημ. 11, και *Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας*, Α. Δρακάκης, τ. Β' σ. 197 και 340. Σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει επιβάλει την ηλεκτρονική σήμανση με μικροτσιπ σε όλα τα ζώα. Βλ. σχετικά στο τέλος του άρθρου.

(τ)ου να μιν επλάκονε να κι<νι> γά τόσο κοπάδι, είγουν τα αχάραγα τα έβαλε κάτω είγουν στην μέσι είγουν όσαν δεν έπενα μέσα στην μάνδρα, και τα μιράζασι ομού με τον αδελφό ν του τον Μάρκο· ο τότε κερού ο ριθέν Γιόργις Βαπακάρις τον αρότιξεν και του ίπεν: καλέ σάντουλε, και όλα τα έβαλες εις την μέσι, είμερα και άγρια; Και αφτός αποκρίθηκεν: όχι, μόνον τα σερνικά. Προσέτι μαρτιρά ότι μετά τον θάνατον του μακαρίτου Κίρου και Ιού, εμίνανε τα πλεότερα ζα αχάραγα, έστοντας και να μιν έχομεν ασιντροφιάν πέρσι να τα βάλομεν στην μάνδρα. Μαρτιρά έτι πως εσκότονε ο μακαρίτις ο Γιόργις απάνο κάτω εις τον κερόν όπου εξούσεν από τ' αχάραγα μιαν τριανταριά, εσκότονε και

σελ. 2

από τα ίμερα μιαν πενι<νταρι>ά. Ετούτα τα όπιστεν περιέγραψεν, εμαρτίρισεν ο άνωθεν Γιόργις επάνο εις την ψιχίν του, και διά τ' αλιθές

Μιχαιλίς Ραγουζ(αί)ος Καντζηλιέρης

Το δεύτερο έγγραφο, αντιγραφή από το πρωτότυπο «λογον προς λογον και απααραλακτον», είναι απαίτηση της χήρας Μαραγκού δικαστικής αποζημίωσης από κτηνοτρόφους, για μακροχρόνιες ζημιές που έχουν προκαλέσει στα ζώα της.

Είναι περίεργο που δεν έχει το όνομα τής διαμαρτυρομένης και καταγγέλλουσας, πράγμα σπάνιο. Ωστόσο, η πρώτη γραμμή του εγγράφου και το περιεχόμενο εκείνου που μόλις σχολιάσαμε, μας βοηθούν να συμπεράνουμε ότι πρόκειται για τη «Ζουγάνα γινί του ποτέ γιόργι Μαρανγού του ζάνε».

Αναφέρεται στη *μεγαλότατη ζημιά* που έχει υποστεί από τους βοσκούς

4. Το έγγραφο αυτό, το οποίο δημοσιεύει ο Αντώνης Κατσουρός στο βιβλίο του Κουρσάροι και Σκλάβοι, Σύρος 1948, φαίνεται να μην ταιριάζει σε όλα με εκείνα τα οποία αναφέρει για το άτυχο αυτό συμβάν ο Ανδρέας Δρακάκης στα βιβλία του Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας, κυρίως στον Α' τόμ. σ. 256 και συμπληρωματικά στον Β' τόμ. σ. 427-9. Ο φόνος δεν έλαβε χώρα κατά το 1804, ούτε από κάποιον «επί της νήσου διαμενόντων», ούτε ότι τελικά ο φονιάς ήταν κάποιος «αλιεύς περίφημος σκοπευτής...». Οι μαρτυρίες μάλιστα που δόθηκαν γι' αυτό το τραγικό γεγονός στον Καντζηλιέρη της Κοινότητας Ιωάννη Δαμόφλη, το 1800, τότε δηλαδή που συνέβη το τραγικό γεγονός, είναι από τέσσερα διαφορετικά άτομα, συντρόφους του φονευθέντος. Προφανώς ο Α. Δρακάκης δεν είχε υπόψη του το συγκεκριμένο έγγραφο.

της μάντρας του Βαδέκα οι οποίοι σκοτώνουν, τρώνε και πουλούν στα περαστικά καϊκία, τα αχάραγα αιγοπρόβατά της –*αρφανισμένα πράγματα* τα χαρακτηρίζει– μιας και μετά τον θάνατο του άντρα της (1802) δυσκολεύεται να τα μαντρώνει. Γνωρίζει όμως ότι είναι δικά της, ότι ανήκουν στη μάντρα του Θυμαρωπού, αν και εκείνα, χωρίς το αντρικό χέρι να τα φροντίζει και να τα καθοδηγεί, συνήθισαν να περιφέρονται σε τόπους αχαράσωτους, κατά τη μεριά των Βαδεκιανών βοσκών, αλλά και σε όλο το νησί.

Όμως, δεν μπορεί πια να ανέχεται τον συστηματικό αποδεκατισμό του κοπαδιού της και προσφεύγει στο δικαστήριο (*εις την κρίσιν*) ζητώντας αποζημίωση. Σε περίπτωση μάλιστα μη συμμόρφωσης των ενόχων θα αξιώσει, μπρος στον αντιπρόσωπο τής τιμαριούχου Σαχ Σουλτάνας, Χασάν Αγά, διπλάσια χρηματική παροχή για επανόρθωση της ζημιάς.

Το χειρόγραφο επανέρχεται στο ουσιαστικό, ζωτικής σημασίας θέμα της χαραγής των αιγοπροβάτων. Αυτή η τακτική απέβαινε σωτήρια, εφόσον βοηθούσε αποτελεσματικά στον διαχωρισμό των κοπαδιών και στην ταυτότητά τους· αλλά και σε αποφυγή παρεξηγήσεων και προστριβών. Η παθούσα χήρα Ζουγάνα Μαραγκού, από τότε που το κοπάδι τής

Μάντρας του Θυμαρωπού μένει απαρφανισμένο, βλέπει το βιος της να διαρπάζεται, να καταληστεύεται και να το καρπώνονται ξένοι. Κι αυτό κρατάει χρόνια. Αδυνατώντας να το προστατέψει επιτυχώς, καταφεύγει στη δικαιοσύνη για να τεθεί ένα τέλος στην απαράδεκτη ληστρική συμπεριφορά βοσκών γειτονικής μάντρας, απαιτώντας μάλιστα αποζημίωση.

Πληροφορούμαστε επίσης ότι σπανιότατα επισκεπτόταν το νησί Γιούρα κάποιο όργανο της τάξης για να ρυθμίσει διαφορές μεταξύ των κατοίκων. Αυτό σημαίνει ότι οι κάτοικοι ζούσαν ειρηνικά και είχαν αγαστές σχέσεις μεταξύ τους. Πράγματι ο Χασάν Αγάς είχε παρουσιαστεί στη Σύρο, από ό,τι γνωρίζουμε, το 1771-2 και το 1790. Το έγγραφο του 1810 αφήνει να εξυπακουστεί πως πάτησε ζαμπίτης (=αστυνομικός υπάλληλος) στα Γιούρα τότε με το φονικό του Ζάν(ν)ε Μαραγκού, δηλαδή το 1800. Έκτοτε ατόνησε η συνήθεια της χαραγής των ζώων –προφανώς θα το λέει για τα αιγοπρόβατα που της ανήκαν λόγω ελλείψεως αντρικών χεριών– με αποτέλεσμα να μπορεί ο οποιοσδήποτε να επωφελείται (να γοδέρει=χαίρομαι, απολαμβάνω) θανατώνοντας τα αχαράσωτα λιανικά της κατά το κέφι του.

Το συγκεκριμένο πρωτοδημοσιευόμενο έγγραφο είναι το ακόλουθο:
2^ο έγγραφο

Κόπια Σίρα 1810 Ιουνίου 7 Σ. Ν

Ἐστοντας και (επειδή) μετά τον θάνατον του μακαρίτη αντρούς μου να έμιναν άβαλτα, πλέον από μian φορά, τα ζα εις τιν μάντρα μας εις το Θιμαροπό, και να έμιναν πολλά από αφτά αχάραγα, πέρνοντασ τιν βολίν να πιγένου εις τα μέρι και βουνά τισ αλονίς μάνδρας, Βαδέκα μεριά και τόπι αχαράσοτι, καθόσ και του Θιμαροπού και επιλίπου νισιού Γιούρα, και με κάθε αφοβιά (με περισσό θράσος) ει αφτού Βαδέκα βοσκή να πιά- νου τα αφτά πράγματα (ζώα) να τρόνε, να σκοτόνουνε, και να πουλούνε τον καγικιό (καϊκιών), καθού το μαρτιρούνε, κά- μνοντάσ με μεγαλότατι ζιμιά εις αφτά τα αρφανικά πράγματα (ζώα χωρίς αφεντικό, βοσκό), διά ετούτο λιπόν τιν σίμερον τους πρετεσάρο (καταγγέλλω) με δύναμιν του παρόν κανκιλιερικού προτέστου (έγερση αγωγής) ότι ζιτό από τους άνοθεν, και θέλο να είμε πλιρομένι εις κάθε πράγμα όπου με ζιμίοσαν, καθόσ κοστίζι ει πιότιτα του κάθε αφτού ζόο μου. Αν ίνε να κλουθούν πάλε εις το ερχόμενο (μελλοντικά) καθόσ έπραξαν ει στο απε- ρασμένο, ζιτό διά πλιρομί το διπλό ει σтин κρίσιν (δικαστήριο), μα σαν σταθούν ανιπάκουγι τισ κρίσις, τότε εις τον πρότον αγά ζαμπίτι (αστυνομικό) του τόπου μας όπου θέλι έρχι, θέλο ζιτίσι και πρετεντέρι (αξιώνω, απαιτώ) όχι μόνον το κόστος του κάθε πραγμάτου, αμί και τιν ανεθροφίν, όπου έχασα και χάνο από αφτά, έστοντασ κε καθόσ είνε και μαρτιρούν ει προ απερασμέ- νι όπου εστάθισα Επίτροπι και Προεστί, ότι μετά τον κερόν του Χασάν Αγά, όπου είρχε ζαμπίτισ στον τόπο μας, έμιναν πάλε τα Γιούρα αχαράσοτα, ειστα οπία κάθε ένας ελέφτερα εμπορί να γοδέρι (χαίρεται) τον αφτόν τόπον όπου θελίσι, ομίος λέγο και διά τους βοσκούς εις το Θιμαροπό, καθόσ άνοθεν λέγο διά τους Βαδεκιανούς εβγάζοντας με τιν άδιά μου
= Γιανούλιν Δάσκος μάρτιρας
= Ιω. Ροσολάτος του Γιόργι μαρτιρό

φανερόνο εγώ ο κάτωθεν ειπογιεγραμένοσ Κανκιλάριος ότι εσίκοσα το παρόν απέ το καθολικόν του προτότιπον όπου εβρίσχετε εις τιν Κανκιλαρίαν μας,

λόγον προσ λόγον και απαράλακτον

στα 1812 Ιουλίου 22

Γιουζέπε Σεστρίνι Κανκιλάριος Κινός

όπισθεν: μαρτιρία διά τα Γιούρα
αχαράκοτα

Το τρίτο έγγραφο, χρονολογικά νεότερο, του 1847, είναι το *Προικοσύμφωνο του Ζά(ν)νε Γ. Μαραγκού*, προφανής συγγένεια με τον φονευθέντα του 1800⁵.

Το παρόν παρουσιάζει ουσιαστικές διαφορές σε σύγκριση με άλλα γνωστά προικοσύμφωνα⁶.

Σημειώνουμε ευθύς αμέσως τις πιο κραυγαλέες. Ενώ τα συνήθη προικοσύμφωνα καταρτίζονταν στην Καθολική Επισκοπή από τον Επισκοπικό Γραμματέα και φυλάσσονταν σε ιδιαίτερους φακέλους, το παρόν φαίνεται να είναι γραμμένο από τον Γ. Μαραγκό, πατέρα του Ζάν(ν)ε, και όχι από κάποιον Καντζηλλιέρη, όπως ήταν η συνήθεια· έτσι δεν έχει την επισημότητα και την ισχύ, τη νομιμότητα των άλλων προικοσυμφώνων. Δεν θα μπορούσε, λοιπόν, να υπάρχει κατατεθειμένο στο αρχείο της Καθολικής Επισκοπής, όπου τηρούνταν τα πρωτότυπα των προικοσυμβολαίων και των διαθηκών. Για το παρόν είμαστε σχεδόν βέβαιοι ότι συντάχθηκε στο νησί Γιούρα από τον υπογράφοντα, και είναι ο λόγος για τον οποίο διαφέρει σε σύγκριση με τα άλλα.

Όμως οι διαφορές του δεν περιορίζονται στα παραπάνω. Αν και κρατάει, σε γενικές γραμμές τη δομή ενός προικοσυμφώνου (επίκληση

5. Για να βοηθήσουμε τον αναγνώστη, λόγω συνωνυμίας των προσώπων που αναφέρονται στα τρία αυτά έγγραφα, να βρει μια άκρη, σημειώνουμε ότι στο πρώτο έγγραφο της 15/8/1806 ο Γιώργης Μαραγκός του Ζάννε, σύζυγος της Ζουγάνας-Ιωάννας Πρίντεζη του Ιωάννη (1741-17/5/1802), παντρεμένος στις 8/11/1767) είναι ο πατέρας του Ζάννε, ο οποίος σκοτώθηκε στα Γιούρα (1774-1800). Ο Ζάννης αυτός δεν γνώρισε το δεύτερο αγόρι του, τον Ζάννε του Ζάννε Μαραγκό (1800-), διότι όταν σκοτώθηκε, η γυναίκα του Ειρήνη Μαρινέλλη του Αντωνίου είχε ακόμη λίγες ημέρες για να λευτερωθεί. Ο συντάκτης του τρίτου μας εγγράφου, του προικοσυμφώνου, είναι ο Γιώργος Μαραγκός του Ζάννε, εγγονός του συνονόματού του, πρωτότοκος αδελφός του φονευθέντος, ο οποίος συντάσσει το έγγραφο του 1847 για λογαριασμό του παιδιού του, του νεότερου Ζάννε Γεωργίου Μαραγκού [στοιχεία από το Αρχείο της Καθολικής Επισκοπής Σύρου].

6. βλ. Α. Δρακάκης, Β' τ. της 8^{ης} - 11-1590, της 17^{ης} -6-1548, της 15^{ης} -10-1615, της 24^{ης} -7-1763 κ.ά

στον Θεό και στην Παναγία, ονόματα μελλονύμφων και γονιών, κατάλογοι ακινήτων, ζωντανών, κινητών αντικειμένων, ευχές γονιών, υπογραφές γονιών), στο παρόν δίνονται «συμπυκνωμένα» τα ονόματα των πατεράδων καθώς και το πατρικό των γυναικών συζύγων τους. Απουσιάζουν οι δωρεές των συμπεθέρων με τα προικιά της νύφης. Προικοδοτείται αποκλειστικά ο γαμπρός, ο οποίος μάλιστα –πράγμα πρωτοφανές σε παρόμοια έγγραφα– συμπληρώνει στο τέλος του χειρογράφου το προικοσύμφωνο ο ίδιος, επισημαίνοντας το τι λείπει από τον κατάλογο των κινητών πραγμάτων που του υποσχέθηκαν.

Έτσι γράφει με το δικό του το χέρι: «*μία κασαρόλα δεν τιν έλαβα, το 'να ζεβγάρι τα σεντόνια δεν τα 'λαβα, ένα τραπεζομάντιλο δεν τόλαβα, έξε πεκέτες δεν τις έλαβα, ένα σεντούκι δεν τόλαβα, ένα τραπέζι δεν τόλαβα*».

Τα ονόματα στη δεύτερη και τρίτη γραμμή του προικοσυμφώνου οδηγούν, ίσως, σε κάποια σύγχυση: το ζευγάρι είναι ο Ζάν(ν)ες Γ. Μαραγκός (ο γιος του Γιώργου Μαραγκού Ζάννης) και η Μαραγαρίτα Ζ(άννε) Ξανθάκη. Όμως, κοντά σ' αυτά, τα άλλα δύο γυναικεία ονόματα, μετά τη λέξη «γινί» (γυνή) προσθέτουν ασάφεια στο νόημα. Εννοεί ο συντάκτης ότι η

Νικολέτα είναι σύζυγος του Γ. Μαραγκού, το γένος της οποίας είναι Παπακάρη (Βαμβακάρη). Το ίδιο ισχύει και στην επόμενη γραμμή, όπου η Μεντελένα είναι η σύζυγος του Ζ(άννε) Ξανθάκη, το γένος της οποίας είναι Βακονδίου.

Στην καταγραφή των ακινήτων ο συντάκτης βάζει το ρήμα στον πληθυντικό: «*του δίνουμε*», εννοώντας τον εαυτό του και τη γυναίκα του· στη συνέχεια όμως, κυριαρχεί ο ενικός αριθμός με τις εκφράσεις «*του δίνω*», «*που έχω*», «*το έχω*», οι οποίες επανέρχονται δέκα οχτώ φορές, για να καταλήξει και πάλι στον πληθυντικό αριθμό: «*αφτα τα δίνουμε με την εφχιν μας*». Αυτή η εναλλαγή γίνεται αντιληπτή, επειδή ο ίδιος ο πατέρας είχε προβεί κάποτε στις συγκεκριμένες αγορές ακινήτων, που τώρα τα δίνει στον γιο του. Προφανώς θα ήταν τα προικιά του καθώς και ο διαχειριστής αυτών, γι' αυτό εμφανίζεται ως ο μόνος προικοδότης.

Επί πλέον ας σημειωθεί ότι, ενώ σε άλλα προικοσύμφωνα, *προυκοχάρτια*, όπως συνήθως τα αποκαλούσαν στη Σύρο, σπανιότατα αναφέρονται οι γείτονες που συνορεύουν με τα ακίνητα που προικοδοτούνται, εδώ γίνεται μνεία και της πηγής προέλευσης του ακινήτου και του συνορεύοντος με αυτό γείτονα στη συγκεκριμένη τοποθεσία.

Προσθέτουμε ακόμα ότι από τα χωράφια που δίνονται ως προίκα «*ις τα γιορα*», μόνο το 1/3 από την πατρική περιουσία περιέρχεται στον γιο, τόσο από τη συνολική έκτασή τους όσο και από την παραγωγή καρπού, και αυτό με την προϋπόθεση («*με τούτο*») να δουλεύουν τα χωράφια μαζί πατέρας και γιος, χωρίς να τα μοιραστούν.

Τέλος παρατηρούμε ότι μια συνήθεια παλαιότερη, του 16^{ου} και 17^{ου} αι., να μετέχουν δηλαδή συγγενείς και φίλοι στο προικοχάρτι δωρίζοντας κάτι στον νιόπαντρο, αναφέρεται εδώ:

*«του δίνι και ι νενέ του (γιαγιά)
το χοράφι ις τη Σκορδιά, με τι(ς)
σικιές που έχι πουρκί τις» (προί-
κα της).*

Το έγγραφο κλείνει μόνο με την υπογραφή του πατέρα τού γαμπρού.

Από την ανάγνωση παρόμοιων εγγράφων εξάγουμε ότι η σύσταση της προίκας προηγείτο, κατά κανόνα, της τελέσεως του γάμου⁷. Το παρόν δεν εξαιρείται, αλλά το κύρος του, αφ' ης στιγμής δεν συντάχθηκε στην Καντζελλαρία της Καθολικής Επισκοπής και δεν καταχωρήθηκε, η έλλειψη μαρτύρων και υπογραφών, η απουσία της καταγραφής της προίκας από τους γονείς τής συμβαλλόμενης Μαργαρίτας Ζ. Ξανθάκη, φαίνεται να περιορίζεται ανάμεσα στους γονείς τού γαμπρού και τον γιο τους.

Γι' αυτό εξάλλου τολμά ο γιος και συμπληρώνει το ιδιωτικό αυτό «προυκοχάρτι» με προσωπικές του παρατηρήσεις, που αφορούν στην επαλήθευση των υποσχεμένων. Το έγγραφο είναι το ακόλουθο:

σίρα Στόνομα του αλιθινού θεού Αμίν 1847 Ιεναρίου 12 Σ.Ν.
Με το να ύλθε το άγιο θέλιμα διά να πάρι το άγιο Στάσιμο
(Σαντίσιμο;=Πανάχραντο Μυστήριο) τις υπαντριάς, ο Ζάνες Γ.
Μαραγκού και Νικολέτας γινί Γ. Παπακάρι με τιν Μαργαρίτα Ζ.
Ξανθάκι και γινί Μεντελένας Α. Βακονδίου⁸, διά τούτο ας ίνε με
τιν εφχίν του Θεού και τις Παναγίας, και δέφτερον οσά να να ξιγι
(ωσάν ανάξιοι) με τινε δικίν μας, και να τον φωτίσι το Άγιο Πνέμα

7. Συνήθως ήταν μερικές μέρες ή εβδομάδες πριν από την ημέρα του γάμου. Για παράδειγμα το προικοσύμφωνο του «παππού» Γιώργη Μαραγκού του Ζάννε και της Ζουγάννας (Ιωάννας) Πρίντζη του Ιωάννη συντάχθηκε στις 4/11/1767 και ο γάμος τους έγινε στις 8/11/1767. [Από το Αρχείο της Καθ. Επισκοπής Σύρου. Κώδικας Προικοσυμφώνων, αριθμ. 7 (1751-1781), φύλλα 98-99.]

8. Νικολέτας γινί Γ. Παπακάρι = η Νικολέτα σύζυγος του Γ. Μαραγκού, το γένος Παπακάρι Μεντελένας Α. Βακονδίου = η Μεντελένα σύζυγος του Ζ(άννε) Ξανθάκη το γένος Βακονδίου.

το άγιο Στάσιμο να ύνε δια καλό πνεματικό και σωματικό. Έτι δια πουρκίν του τού δίνομε ισ τον Σαμιχάλι τιν θεμονιά και χοράφι και με τρις σικιές, όπου έχο απέ το Λινάρδο Ρούσο του Γιόργι. Έτι του δίνο το χοράφι με διο σικιές, όπου έχο αγορά από τον Αντόνι Ρούσο του Γιάνι. Έτι του δίνο τα χοράφια που έχο πουρκί από τιν μάνα μου ισ τα Καμίνια, όλα καθός τα έχο εγώ.

Αρχινού από του Γιζέπι Βακονδίου του Μάρκου έοσ του Γιανούλι Παλαιολόγου, έτι του δίνο ισ το Κοϊμό το θεμονίδι με το χοράφι με τ' αλόι, που έχο αγορά από τιν Καλι Αντόνι Βακονδίου και να χιέρετε τάβλισμα (το αύλισμα) τισ (σ)κλερίς, να μιν εμπορί να εμποδί[σι] τις μιας θεμονιάς τάβλισμα μίτε τις άλις, μόνου να χιέρετε το ίδιο δικιέομα να βλίζοντε τα ζόα τους, ακόμα να μιν ε(μ)πορί να ενποδίσι το νάλονε [να] βγούνε ισ το αλόι. Επιδί και το κάτω αλόι δεν λιχνίζι με κάθε κιερό · έτι του δίνο στον ίδιο τόπο το κλιμάτι (κληματάκι) που έχο αγορά από τον (Νι)κόλα Βουκίνο, στον ίδιο (τόπο) τ' απάνο κλιμάτι, που έχο αγορά από τον ίδιο Νικόλα.

Έτι του δίνο το κλίσμα (κλήμα) υς τα Μάλια καθός ύνε και εβρίσκιετε με τιν κουτουριδιά και με τι(ς) σικιές · το έχο αγορά από το Γλιγόρι Παμπακάρι του Μάρκου. Στον ίδιο τόπο τιν σκληρί πέχο από το νόμιο (τον όμοιο) με τα παλιοθεμονίδια, πλισίο τ' Αντόνι Ρούσου · και από τα χοράφια πέχομε ισ τα Γιόρα να έχι το δικιέομα το τρίτο (το ένα τρίτο), τόσον υς τον καρπό τόσον και ισ τιν γι, με τούτο (υπό τον όρο) να τα δουλέβομε ανάκατα δίχος να μεράζουντε τα χοράφια. Του δίνι και ι νενέ του (γιαγιά) το χοράφι ισ τη Σκορδιά με τι(ς) σικιές που έχι πουρκί τισ(προίκα).

Έτι από ζοντανά του δίνο γιδοπρόβατα σαράντα κεφάλια ένα κτινό, (βόδι) όπιο θέλι να πάρι, του δίνο τι μιανα γιελάδα

σελ. επόμενη:

με τούτο (υπό τον όρο) όχι να πάρι τιμία, αλλά να μετέχι μισό από τόνα ζόο και μισό από το άλο, διά να μι κιντινέβι το άλο μίτε κίνου μίτε εμένα· και τα δαμάλια όπου θα κάνου, αν έχου τιν ιγιά τους, να τα μεράζομε ίσια, εκτός τα εφετινά μόνου να μιν μετέχι. Έτι του δίνο δέκα μελίσια, δυο μουκτερά, (χοίρους) ένα ασερνικό ένα θιλικό, του δίνο και από τα δύο καζάνια τις μάντρασ το ύμισι από καθένα, ένα τένζερε, μία κατζαρόλα ένα στρόταμα (στρώμα ;), ένα πάπλομα, δύο ζεβγάρια σεντόνια, ένα τραπεζο-

μάντιλο, έξυ πεκιέτες, μια τουζίνα πιάτα, μισί τουζίνα μαχιέρια, μισί τουζίνα περούνια, μισί τουζίνα κουτάλια, ένα σεντούκι και τα φορέματά του, ένα τραπέζι και τρισ καρέκλες. Αφτά τα δίνομε με τιν εφχίν μασ διά να τα έχου να τα χιέρουντε αφτί και τα πεδιά τους και υποφενόμαστε
Γ. Μαραγκός

(συνέχεια με άλλο χαρακτήρα γραφής και άλλο χρώμα μελάνης):

μια κασαρόλα δεν τιν έλαβα, το να ζεβγάρι τα σεντόνια δεν τά-
λαβα, ένα τραπεζομάντιλο δεν τόλαβα, έξε πεκέτες δεν τισ έλα-
βα, ένα σεντούκι δεν τόλαβα, ένα τραπέζι δεν τόλαβα

Πρικοσίνφονο
Ζάνε Γ. Μαραγκού

Γλωσσικές παρατηρήσεις

Η απλή ομιλούμενη δημοτική

Ως φιλόλογος υποκύπτω στον πειρασμό να εκθέσω μερικές παρατηρήσεις για τη γλώσσα των Συριανών εγγράφων. Στηρίζομαι στο σύνολο των παρόντων χειρογράφων του δεύτερου τεύχους των *Συριανών γραμμάτων*, καθώς και αρκετών άλλων σχετικών, φωτοαντιγράφων κυρίως του αρχείου μου. Θα αρκεστώ στα σπουδαιότερα γλωσσικά φαινόμενα, προς αποφυγή κόπωσης των αναγνωστών.

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία όλα τα παλαιά Συριανά έγγραφα είναι συνταγμένα στην ελληνική γλώσσα. Η γλωσσική τους ταυτότητα είναι η απλή ομιλούμενη ελληνική: λιτή, αφτιασίδωτη, ανόθευτη. Θυμίζει «την γλώσσαν την οποίαν εθηλάσαμεν με το γάλα», όπως αναφέρει στα «Προλεγόμενά» του ο Αδαμάντιος Κοραής (σελ. 41). Είναι μια γλώσσα πηγαία, αυθεντική, αυθόρμητη, με τους απαραίτητους, βέβαια, ιδιωτισμούς, τους οποίους συναντάμε στο νότιο Κυκλαδικό ιδίωμα.

Η προφορικότητα

Εντυπωσιάζει η προφορικότητα του λόγου αυτού, όπου οι γράφο-ντες εκθέτουν δημοσίως τα λεγόμενά τους, όπως ακριβώς θα τα έλεγαν προφορικά, με την ίδια απλότητα, αμεσότητα και ελευθερία, με φυσικότητα και ευθύτητα. Είναι μια γλώσσα ανεπιτήδευτη, ειλικρινής, χωρίς υπερβολές και προσποιήσεις.

Θα διαπιστώσει επίσης κανείς την παρατακτική σύνδεση, δηλαδή την ευρεία χρήση των παρατακτικών, αντιθετικών, διαχωριστικών κλπ. συνδέσμων, των ασύνδετων φράσεων και προτάσεων, με περιορισμένη την υποτακτική σύνταξη, όπου εκεί οι δευτερεύουσες προτάσεις αφθονούν. Αλλού η παραστατικότητα είναι πιο φανερή, καθώς και η εναλλαγή πλαγίου και ευθέος λόγου. Εντονότερη είναι σε άλλα έγγραφα και η άτακτη εναλλαγή των χρόνων. Όλα αυτά είναι γλωσσικά αποδεικτικά στοιχεία της προφορικότητας, η οποία προσδίδει ζωντάνια και γνησιότητα στα γραφόμενα.

Επειδή τα έγγραφα αυτά δεν είναι γραμμένα από ένα άτομο, αλλά από δεκάδες Καντζηλλιέρηδες και μεμονωμένα άτομα, οι γραμματικές γνώσεις των οποίων είναι ποικίλες (από ικανοποιητικές έως μετριότητες ή κακές), η διατύπωση των εγγράφων δεν είναι ενιαία, ομοιόμορφη, ούτε πάντοτε σαφής. Είναι ο λόγος για τον οποίο συναντάμε μια σύνταξη απλοϊκή, συχνά παρατακτική, όπως αναφέραμε ήδη, με χαρακτηριστικές τις επαναλήψεις, τη μεγάλη ελευθερία στη διάταξη των λέξεων, τις ασυνταξίες, τους σολοικισμούς, τις ασυναρτησίες, το αφρόντιστο ύφος και λάθη κάθε λογής.

Είναι, λοιπόν, εκ των πραγμά-

των λογικό ο αναγνώστης να μην περιμένει την ορθή γραφή των λέξεων, κυρίως όπως τη γνωρίζουμε σήμερα. Η ορθογραφία, τα σημεία στίξεως, ο τονισμός, ο ορθός συλλαβισμός και χωρισμός των λέξεων τις περισσότερες φορές λείπουν ή δεν συναντώνται με σταθερή μορφή. Το ίδιο ισχύει και με τα κύρια ονόματα ή τις τοπωνυμίες, που συναντώνται άλλοτε με κεφαλαία και άλλοτε – συνηθέστερα – με πεζά.

Τα κείμενα δίνουν λαβή για λεπτομερείς παρατηρήσεις γλωσσικού, μορφολογικού ετυμολογικού και συντακτικού περιεχομένου. Αρκούμαι σε λέξεις και εκφράσεις τις οποίες διαβάζουμε στα τρία τελευταία έγγραφα, όπως: *μεγαλότατη ζημιά, κλημάτι, θεμονίδι, παλιοθεμονίδια, τα πλεότερα, παίρνω την βολή, αρφανικά πράγματα, με κάθε αφοβία...* χωρίς επί πλέον σχόλια. Τα τοπωνύμια *Θυμαρωπό, Βαδέκα μεριά, μάνδρα Ζαπαρδάκηδων* είναι πρωτόγνωρα και μπορούν να ενσωματωθούν στο τοπωνυμικό της Γυάρου, το οποίο συναντάμε στα *Συριανά γράμματα* τ. 32, σελ. 187-8. Έτσι το «*Θυμαρωπό*» θα συμπληρώσει το *Αγκαθωπό, Αλιφονωπό και Σκληρωπό* του νησιού, με την τόσο διαδεδομένη κατάληξη και στη Σύρο, η οποία δηλώνει τον τόπο που υπάρχει *θυμάρι, αγκάθια, αλίφονες* κλπ.

Αξιοπρόσεκτο στοιχείο είναι ο περιορισμένος αριθμός των ξένων λέξεων στη γλώσσα των Συριανών εγγράφων. Θα ανέμενε κάποιος να βρίθουν τα κείμενα αυτά από λέξεις ξενόφερτες, λόγω της μακροχρόνιας Ενετοκρατίας (1207-1566), αλλά και της Τουρκοκρατίας (1566-1821), που αμέσως ακολούθησε. Ωστόσο συμβαίνει το αντίθετο, ενώ είναι γνωστό ότι σ' ολόκληρη τη Βενετοκρατούμενη και Οθωμανοκρατούμενη Ελλάδα το πλήθος των ξενισμών στη γλώσσα μας είναι δεδομένο. Το κατέχουν τούτο καλά όσοι γνωρίζουν την προσπάθεια που καταβλήθηκε από τους Έλληνες Διαφωτιστές, αρχής γενομένης από τον Αδαμάντιο Κοραή (1748-1833), για «τον καθαρμό της γλώσσης από αλλοφύλους λέξεις».

Αντίθετα, στο λεξιλόγιο των Συριανών εγγράφων οι ξενισμοί είναι περιορισμένης έκτασης και εστιάζονται σε συγκεκριμένες λέξεις και έννοιες. Αν καταμετρηθούν αυτές οι λέξεις θα διαπιστωθεί ότι δεν αγγίζουν, κατά μέσον όρο, ούτε το 3%, πράγμα που σημαίνει ότι η γλώσσα είχε τόσο σμιλεύσει τους κατοίκους αυτού του μικρού Κυκλαδτικού νησιού, ώστε ριζωμένη βαθιά μέσα τους να τους κάνει να αντισταθούν στις μακροχρόνιες

ξενικές επιρροές και να προσαρμόσουν πολλούς ξενικούς όρους στο δικό τους λεξιλόγιο. Θαυμάζει και απορεί ταυτόχρονα κανείς μπρος σ' αυτήν την αστείρευτη δύναμη της γλώσσας, η οποία καλλιέργησε αποτελεσματικούς αμυντικούς μηχανισμούς, υπερσχύοντας τελικά κάθε γλωσσικού ιμπεριαλισμού και επεκτατισμού. Κι αυτό παρά τη σχετική απαιδευσία (βλ. *Η ιστορία της Εκπαίδευσης στη Σύρο κατά τον 17^ο-19^ο αιώνα*, Δρ. Ελπίδα Πρίντεζη-Καμπέλη) και την παντελή απουσία κάποιας κινητοποίησης υπέρ της μητρικής γλώσσας, όπως διαπιστώνεται αργότερα στα χρόνια του Κοραή.

Είναι, βέβαια, αναμενόμενο η ιταλική, η βενετσιάνικη, η λατινική και η τουρκική να έχουν αφήσει τ' αχνάρια τους στα έγγραφα της περιόδου αυτής.

Η χρησιμοποίηση λέξεων ιταλικής και βενετσιάνικης καταγωγής συναντάται κυρίως σε διοικητικά έγγραφα, στη νομική ορολογία και γενικά σε δικαιοπραξίες, όπως προτέστο-έγερση αγωγής, πρετεντέρω-αξιώ, απαιτώ, κοντενάρω-καταδικάζω/τιμωρώ, ορντινάρε-διατάζω/ρυθμίζω, ... καντσελλερία, καντσηλλιέρης-καγκελάριος, γραμματέας (λατ. cancellarius) κ.ά.

Οι τουρκικής προελεύσεως σχετίζονται περισσότερο με χαρακτηρισμούς δημοσίων εγγράφων, με όρους φορολογίας, διαταγές και αξιώματα: ζαμπίτης-χωροφύλακας, αγάς-τοπάρχης, βοεβόδας-ειδικός μισθωτής νησιού, καδής-δικαστής, ουσούρι-φόρος της δεκάτης, χαράτζ(σ)ι-κεφαλικός φόρος κλπ.

Βασικός κορμός του λεξιλογίου: η ελληνική

Δε θα σταθούμε στο θέμα επί μακρόν. Ο αναγνώστης των παλιών αυτών Συριανών εγγράφων, παρά τις δυσκολίες που αναφέρθηκαν, είναι σε θέση να διαπιστώσει εύκολα ότι ο βασικός κορμός του λεξιλογίου τους παραμένει η ελληνική γλώσσα, η απόγονος της κλασικής και φυσικής εξέλιξης της μεσαιωνικής Ελληνικής γλώσσας, ιδιαίτερα μάλιστα της λεγόμενης «μεταβυζαντινής». Είναι η ζωντανή δημοτική γλώσσα της εποχής των συντακτών τους, η ακαλλιέργητη, φυσικά, δημοτική, όμως με γνήσια τη νησιώτικη λαϊκότητα, χωρίς επιδράσεις καμιάς λόγιας προϋπάρχουσας παράδοσης, χωρίς τα διαλεκτικά εκείνα στοιχεία, αναγνωριστικά των «μορφωμένων», των «ανθρώπων του πνεύματος».

Προσπερνάμε επίσης όλες τις άλλες γλωσσικού, μορφολογικού, ετυμολογικού και συντακτικού περιεχομένου παρατηρήσεις, στις οποίες δίνουν λαβές τα παραπάνω κείμενα. Ωστόσο, ιδιαίτέρως σημειώνουμε για τα τρία πρωτοεμφανιζόμενα έγγραφα τα εξής: λέξεις και εκφράσεις τις οποίες δεν συναντάμε, ακόμη και στα σημερινά μεγάλα λεξικά μας, όπως: *παίρνω την βολή, αρφανικά πρά(γ)ματα, με κάθε αφοβιά, μεγαλότατη ζημιά, θεμονίδι, παλιοθεμονίδια, κλιμάτι κ.ά.*

Το γλωσσικό ιδίωμα των Συριανών αποτυπωμένο στα έγγραφά τους, ενδέχεται να μας απασχολήσει εκτενέστερα στο μέλλον και στις σελίδες των *Συριανών γραμμάτων*. Αντιλαμβανόμαστε ότι πρέπει να είναι αντικείμενο έρευνας και μελέτης μακροχρόνιας και ότι χρήζει ιδιαίτερης προσοχής και γνώσεων.

Τέλος, η γλώσσα των εγγράφων αυτών έρχεται να επιβεβαιώσει αυτά που ο αείμνηστος πανεπιστημιακός δάσκαλος, εισηγητής της γλωσσικής επιστήμης στην Ελλάδα και κύριος θεμελιωτής του νεοελληνικού λόγου Γεώργιος Χατζηδάκης (1848-1941) υποστήριζε, ότι «η σύγχρονη προφορική ελληνική γλώσσα δεν έπαυσε ποτέ να αποτελεί όργανο εκφράσεως του Ελληνισμού στις μακράινες ιστορικές εξελίξεις του». (βλ. Ελληνική Γλώσσα, Παρελθόν, παρόν, μέλλον, Γ. Μπαμπινιώτης, σ. 84). Και σ' αυτήν ακριβώς τη γλωσσική παράδοση εντάσσονται τα έγγραφα Συριανής καταγωγής και προελεύσεως.

Συμπληρωματικά για τη χαρα(γ)ή

Βιομηχανία υποταγής και χάραγμα Τσιπάκι και στα πρόβατα...

«Σε εφαρμογή αναμένεται να τεθεί και στην Ηλεία η απόφαση της υποχρεωτικής ηλεκτρονικής σήμανσης των αιγοπροβάτων με μικροτσιπ (ενώτια και στομαχικός βώλος), που επιβάλλεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η απόφαση αυτή, την οποία υπέγραψε η υφυπουργός Αγροτικής Ανάπτυξης Μιλένα Αποστολάκη, αποτελεί πλήρη συμμόρφωση προς τους όρους που θέτει η ΕΕ για την αναγνώριση και καταγραφή των αιγοπροβάτων, παρέχοντας πλέον στους κτηνοτρόφους και μια δεύτερη επιλογή, εκτός από την τοποθέτηση του συμβατικού ενωτίου το οποίο μέχρι σήμερα έφεραν. Το ηλεκτρονικό ενώτιο, όπως και ο ηλεκτρονικός στομαχικός βώλος, θα εισάγεται στα αιγοπρόβατα που έχουν γεννηθεί μετά την 1-1-2010 και έχουν ηλικία άνω των 6 μηνών, καθώς και σε όσα πρόκειται να μετακινηθούν από την εκμετάλλευση προς άλλο προορισμό.

Η κ. Αποστολάκη δήλωσε ότι με τη διαδικασία αυτή ενισχύεται η προσπάθεια των ελεγκτικών μηχανισμών να καταπολεμηθεί η πρακτική των «ελληνοποιήσεων». Παράλληλα θα είναι ευκολότερη και αποτελεσματικότερη η επιτήρηση και καταπολέμηση των ασθενειών των αιγοπροβάτων. Το πρόγραμμα αυτό εντάσσεται στην προσπάθεια τήρησης της ιχνηλασιμότητας του ζωικού κεφαλαίου της χώρας και εξυγίανσης της αγοράς κρέατος από παράνομες πρακτικές, που θέτουν σε κίνδυνο την υγεία των ζώων και κατ' επέκταση τη δημόσια υγεία και στρέφονται σε βάρος της προστασίας τόσο των κτηνοτρόφων όσο και των καταναλωτών». (στοιχεία από το Διαδίκτυο). ■

ΓΥΑΡΟΣ, ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

κείμενο: Τέος Ρόμβος

α σας μιλήσω για μια συκιά, τη συκιά της Γυάρου.

Σύμφωνα με τον παριανό ποιητή Αρχίλοχο, που έχει γράψει για την τέχνη της καλλιέργειας της συκιάς, κατά το μήνα Ιούλιο κρεμούσαν στα κλαριά του δένδρου αρμαθιές με ορνούς (αγριόσυκα) και από αυτά ξεμυτούσε ένα έντομο, ο ψήνας, που συμβιώνει στην άγρια συκιά και χώνεται από τον αφαλό του αγίνωτου σύκου μέσα στον καρπό και έτσι προκαλείται η επικονίαση. Δεν χρειάζονται όλα τα είδη σύκων επικονίαση. Υπάρχουν παλαιές περιγραφές για το πώς γίνονταν τα σύκα νοστιμότερα, μπιγγοντας για παράδειγμα ένα μικρό άχυρο στο μάτι κάθε σύκου. Η ποικιλία των σύκων είναι μεγάλη: υπάρχουν τα βασιλικά σύκα, τα μαρώνια, τα λομβάρδικα, τα άσπρα, τα μαύρα κ.ά. Η μαλακιά και γλυκιά σάρκα του ώριμου σύκου ήταν πάντα σπουδαία τροφή για τους κατοίκους των νησιών. Τα διατηρούσαν όλο το χρόνο ξεραίνοντάς τα στον ήλιο.

Ο σοφιστής Αγχίπυλος τρεφόταν αποκλειστικά με σύκα και νερό και ήταν σφριγηλός και υγιής ως τα βαθιά του γεράματα. Στην αρχαιότητα υπήρχαν συκοφάντες που έσειαν τις συκιές για να αποκαλύπτουν τα σύκα, υπήρχαν συκοφάντες που έδειχναν τα γεννητικά τους όργανα, υπήρχαν συκοφάντες που κατέδιδαν τους κλέφτες των δημοσίων συκιών και υπήρχαν συκοφάντες που συκοφαντούσαν.

Ο Τέος Ρόμβος είναι συγγραφέας.

Υπήρχαν και συκωροί-φύλακες. Στα κλαδιά της συκιάς της Γυάρου κρέμονταν άνθρωποι. Οι ανθρωποφύλακες κρεμούσαν τους εξορίστους από το δέντρο και διασκέδαζαν βλέποντάς τους να βασανίζονται. Η συκιά των Γιούρων ήταν ο προθάλαμος για να περάσουν οι άνθρωποι από τον πολιτισμό στη βαρβαρότητα κι έμεινε γνωστή σαν «συκιά του Γλάστρα», από το όνομα του αρχιβασανιστή.

Η πρώτη γνωστή αναφορά στο νησί της Γυάρου είναι του Λέσβιου φιλοσόφου Θεόφραστου, τον 3ο αιώνα π.Χ., που αναφέρει ότι το νησί ερημώθηκε, όταν τα ποντίκια έδιωξαν τους κατοίκους. Τον 1ο αιώνα π.Χ. οι Ρωμαίοι συγγραφείς Μάρκος Τερέντιος Βάρρων και Πλίνιος μιλούν για «ποντίκια τεράστια, που μπορούσαν ακόμη και σίδερο να φάνε και ανάγκασαν τους κατοίκους της Γυάρου να εγκαταλείψουν το νησί τους...»

Ο Τάκιτος ιστορεί ότι: «η νήσος Γυάρος ήταν η κυριωτάτη εκείνων, εις ας οι Ρωμαίοι έπεμπον τους πολιτικούς αυτών εξορίστους, ως μαρτυρούσι πολλά αρχαίων συγγραφέων χωρία. Κατά το 66 π.Χ. τοσούτοι διάσημοι Ρωμαίοι είχαν εξοριστεί εις Γυάρον, ώστε πληθύς νέων Ελλήνων συνέρρεον ίνα ακροασθώσι ιδίως τον Ρωμαίο φιλόσοφο, Μουσώνιο Ρούφο».

Ο στωικός φιλόσοφος Μουσώνι-

Το «δέσιμο στη συκιά», σχέδιο του πολιτικού κρατούμενου ζωγράφου Ασαντούρ Μπαχαριάν.

ος Ρούφος είχε εξοριστεί στη Γυάρο επειδή, σύμφωνα με την κατηγορία, είχε συνωμοτήσει κατά του Νέρωνα και έμεινε από το 65 μέχρι το 68 μ.Χ. οπότε του επετράπη να επιστρέψει στη Ρώμη.

Ο μαθητής του Επίκτητος λέει: «Εάν βρεθείς στη Γυάρο, ο νους σου να μην τρέχει στη ζωή της Ρώμης. Είναι προτιμότερο να παραμένεις προσηλωμένος στην πραγματικότητα –διότι αυτός που βρίσκεται στη Γυάρο ζει σαν άνθρωπος του πνεύματος».

«Είμαστε φυλακισμένοι επάνω στη γη και δέσμιοι ενός γήινου σώματος. Θα πεθάνω, αλλά πρέπει γι' αυτό να πεθάνω βογκώντας; Θα

φυλακισθώ. Αλλά πρέπει γι' αυτό να θρηνολογώ; Θα εξοριστώ. Αλλά ποιος μπορεί να με εμποδίσει να φύγω χαμογελώντας, εύθυμος και ήρεμος;

-Πες μου το μυστικό.

-Δεν το λέω, γιατί αυτό εξαρτάται από τη θέλησή μου.

-Θα σε ρίξω τότε στα σίδερα.

-Άνθρωπε, τι λες; Εμένα; Μόνο το πόδι μου μπορείς να αλυσοδέσεις. Τη θέλησή μου ούτε ο Δίας μπορεί να καταβάλει.

-Θα σε φυλακίσω.

-Το καημένο μου κορμί, εννοείς.

-Θα σε αποκεφαλίσω.

-Πότε εγώ δήλωσα πως μονάχα ο δικός μου τράχηλος δεν μπορεί να κοπεί;

Αυτές είναι οι σκέψεις που πρέπει να κάνει ένας φιλόσοφος, αυτά πρέπει να γράφει κάθε μέρα, σ' αυτά πρέπει να γυμνάζεται».

Στη Γυάρο φύτευε ένα εξαιρετικά δηλητηριώδες αγκάθι, ο άχεδρος, που ξήραινε τη βλάστηση, ενώ υπάρχει και ένα θρυλικό είδος φιδιού, ο μαύρος όφης. Κατά τους Βυζαντινούς χρόνους το νησί φαίνεται πως συνέχισε να χρησιμοποιείται σαν τόπος εξορίας. Στη Γυάρο έβρισκαν καταφύγιο οι πειρατές και τη χρησιμοποιούσαν σαν ορμητήριο. Υπάρχει πληθώρα ιστοριών με πνιγμένους σε ναυάγια, σκοτωμένους σε ρεσάλτα πειρατών, τραγικές ιστορίες που συνέβησαν στα

νερά των Γιούρων.

Ο Τουρνεφόρ στο βιβλίο του (*Relation d'un voyage du Levant, 1700-02*) αναφέρει ότι στη διάρκεια του ταξιδιού του προσέγγισαν τη νήσο Γυάρο κι αντίκρισαν τρεις θεονήστικους βοσκούς από την Άνω Σύρο, ξεχασμένους από τα αφεντικά τους που έπεσαν λιμασμένοι στα παξιμάδια τους και τα έφαγαν όλα. Περιπλανήθηκε στο νησί και κατάλαβε γιατί οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες εξόριζαν εδώ τους πολιτικούς τους αντιπάλους. «Δεν υπάρχει πιο άγονος και άσχημος τόπος σε ολόκληρο το Αρχιπέλαγος. Εδώ δεν φυτρώνει η συνήθης βλάστηση. Είδα μόνον μεγάλους αρουραίους, ίσως της ίδιας ράτσας με εκείνους που ανάγκασαν τους κατοίκους του νησιού να το εγκαταλείψουν. Ορισμένοι συγγραφείς, για να περιγράψουν την αθλιότητα του μέρους, έγραψαν ότι τα τρωκτικά αυτά ήταν αναγκασμένα να ροκανίζουν ακόμη και το σίδερο, όπως το έβγαζαν από τα ορυχεία. Με τις σκέψεις αυτές, ξαπλώσαμε τη νύχτα σε μια ερειπωμένη εκκλησία, αλλά δεν μας έπαιρνε ο ύπνος, από φόβο ότι θα έρχονταν οι ποντικοί να μας φάνε τα αυτιά. Και πριν καλά καλά ξημερώσει σαλπάρουμε για την Άνδρο για να μπορέσουμε να κοιμηθούμε λίγο στο πλοίο».

Το 1922 και για λίγους μήνες, το νησί μετεβλήθη από το ελληνικό

κράτος σε στρατόπεδο ανεπιθύμητων οπλιτών. Το 1936, η κυβέρνηση Μεταξά επέλεξε τη Γυάρο ως τόπο εξορίας, αλλά η υγειονομική επιτροπή που στάλθηκε στο νησί το έκρινε ακατάλληλο. Το 1943, μεταφέρθηκαν εκεί από τους Γερμανούς Ιταλοί αιχμάλωτοι. Και από τις 11 Ιουλίου 1947 και σε όλη τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου, η Γυάρος λειτούργησε σαν τόπος εξορίας πολιτικών κρατουμένων. Συνολικά από το νησί πέρασαν μεταξύ 1947 και 1950, 18.000 πολιτικοί εξόριστοι. Η Γυάρος έκλεισε το 1962. Πέντε χρόνια αργότερα, το 1967, η χούντα των συνταγματαρχών θέτει και πάλι τη Γυάρο σε λειτουργία μέχρι τις 24 Ιουλίου του 1974. Ο αριθμός των πολιτικών κρατουμένων αυτή τη φορά έφθασε συνολικά τις 7.500.

Όταν το νησί έπαψε πλέον να είναι τόπος εξορίας χρησιμοποιήθηκε σαν πεδίο βολής για το Πολεμικό Ναυτικό.

Στην απογραφή του 1981 ουδείς

κάτοικος κατεγράφη, υπήρχαν μόνο οι 23 τάφοι των πολιτικών εξορίστων. Το 2002 αποχαρακτηρίστηκε από «Ναυτικό Οχυρό» και έπαψε να είναι Πεδίο Βολής. Άθικτα βλήματα από βολές υπάρχουν σκόρπια στην ξηρά και στη θάλασσα και σύμφωνα με το Παρατηρητήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μέχρι και το 2004 υπήρχε ενεργό ναρκοπέδιο.

Σήμερα το νησί είναι ένας έρημος τόπος, απομένουν μόνο οι ερειπωμένες εγκαταστάσεις των φυλακών, οι αγιουργιανοί βοσκοί της Άνω Σύρου και τα λίγα κότερα που δένουν το καλοκαίρι. Μετά από διαβήματα των επιζώντων μαρτύρων της Γυάρου, αποφασίστηκε τελικά να κηρυχτεί το νησί τόπος μνήμης γι' αυτούς που αλυσοδέθηκαν εκεί από το Κράτος και τη Βία.

Αυτές είναι οι σκέψεις που πρέπει να κάνει ένας φιλόσοφος, αυτά πρέπει να γράφει κάθε μέρα και σ' αυτά πρέπει να γυμνάζεται. ■

ΠΕΝΤΕ ΛΟΓΙΟΙ ΚΑΤΑΓΟΜΕΝΟΙ ΑΠΟ ΤΗ ΓΥΑΡΟ

Σ

κείμενο: Μιχαήλ Μ. Ρούσσος

τη μελέτη που ακολουθεί, παρουσιάζονται οι σύντομες βιογραφίες πέντε Συριανών, που διακρίθηκαν στον εκκλησιαστικό, εκπαιδευτικό και ιατρικό τομέα από τα μέσα του 19ου έως τις αρχές του 20ού αιώνα. Συγγενείς μεταξύ τους, ανήκαν στην πολυάριθμη οικογένεια Μαραγκού, μέλη της οποίας είχαν εγκατασταθεί περί τον 17ο αιώνα στη Γυάρο, όπου ασχολήθηκαν με τη γεωργία, την κτηνοτροφία και τη μελισσοκομία. Οι πέντε αυτοί λόγιοι ήταν εγγονοί και δισέγγονοι του Ζάννε Γ. Μαραγκού, ο οποίος δολοφονήθηκε τον Οκτώβριο του 1800 στη Γυάρο, σε ηλικία μόλις 26 χρόνων. Κατά τη διάρκεια της νεανικής τους ηλικίας, οι ίδιοι ή οι γονείς τους έζησαν και εργάστηκαν στο μικρό αυτό νησί, αποδεικνύοντας έτσι τη συμβολή της Γυάρου στην πνευματική ανάπτυξη της Σύρου και γενικότερα της Ελλάδας.

Ιωάννης Ζ. Μαραγκός

Γιος του δημάρχου και βουλευτή Σύρου Ζάννε Ζ. Μαραγκού¹ υπήρξε ο καθολικός αρχιεπίσκοπος Αθηνών Ιωάννης Μαραγκός, ο οποίος γεννήθηκε στις 31 Μαρτίου 1833 στην Άνω Σύρο.

Τη στοιχειώδη μόρφωση έλαβε στη Σύρο και στο σχολείο των Λαζαριστών της Νάξου.

Από το 1846 έως το 1856 έζησε στην Ιταλία, όπου σπούδασε φιλοσοφία και θεολογία στο Ουρβάνειο Κολλέγιο της Ρώμης. Μετά την ιερατική του χειροτονία, επέστρεψε στην Ελλάδα και διορίστηκε εφημέριος της καθολικής ενορίας Πατρών.

Το 1865 εξελέγη τιτουλάριος επίσκοπος Τρωάδας και τον επόμενο χρόνο ονομάστηκε καθολικός επίσκοπος Τήνου και Μυκόνου. Συμμετείχε σε τοπική Σύνοδο στη Σμύρνη (1869) και στην Α' Σύνοδο του Βατικανού (1869-1870), κατά την οποία διακρίθηκε ως μέλος της δογματικής επιτροπής. Στην Τήνο αποπεράτωσε τον νέο καθεδρικό ναό

Ο Μιχαήλ Μ. Ρούσσος είναι υπεύθυνος του Ιστορικού Αρχείου της Καθολικής Επισκοπής Σύρου.

της Παναγίας του Ροδαρίου, έκτισε μεγάλη επισκοπική κατοικία, σύστησε ιερατική σχολή, μελέτησε και οργάνωσε το αρχείο της εκκλησιαστικής του επαρχίας, το οποίο χρονολογείται από τα τέλη του 14ου αιώνα.

Το 1875 η Αγία Έδρα προήγαγε τον Ιωάννη Μαραγκό σε πρώτο καθολικό αρχιεπίσκοπο Αθηνών. Στην ελληνική πρωτεύουσα ο διαπρεπής ιεράρχης αποπεράτωσε τον καθεδρικό ναό του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου, ανήγειρε το αρχιεπισκοπικό μέγαρο και ίδρυσε το Λεόντειο Λύκειο Αθηνών. Ασχολήθηκε επίσης με τη συγγραφή ιστορικών μελετών, σημαντικότερη από τις οποίες είναι η ανέκδοτη εκκλησιαστική ιστορία της Σύρου.

Ο Ιωάννης Ζ. Μαραγκός πέθανε στις 17 Δεκεμβρίου 1891 στη Σμύρνη, όπου είχε μεταβεί για λόγους υγείας. Ήταν 58 χρόνων. Για τον θάνατο και την κηδεία του, έγραψε ο Παύλος Γρηγορίου στο βιβλίο του *Ιστορικά δοκίμια. Διαπρεπείς Έλληνες Καθολικοί*, σ. 72-76:

«Άμα τη αγγελία του θανάτου του, εσήμαινον πενθίμως οι κώδωνες όλων των εκκλησιών. Αι σημαίαι εκυμάτιζον μεσίστιοι επί των δημοσίων κτιρίων και των οικιών της Σμύρνης. Μεγάλη ελληνική σημαία εκυμάτιζε μεσίστιος επί του κτιρίου του Ελληνικού Προξενείου.

Ο νεκρός του Αρχιεπισκόπου Μαραγκού τεταριχευμένος και εναποτεθειμένος εντός καρύνου κι-

Ιωάννης Ζ. Μαραγκός
(Αρχείο Καθολικής Επισκοπής Σύρου).

βωτίου, μεταφέρθη εκ Σμύρνης εις Πειραιά δια του Αυστριακού ατμοπλοίου «Αργώ». Πλήθος καθολικών και ορθοδόξων ανέμενεν εις την βασιλικήν αποβάθραν την αποβίβασιν. Άμα τω κατάπλω του ατμοπλοίου παρέλαβον τον νεκρόν οι εξ Αθηνών κατελθόντες Ιερείς και συγγενείς του μεταστάντος. Πλήθος κόσμου συνώδευσε πεζή εκ Πειραιώς εις Αθήνας την νεκροφόρον. Ο νεκρός διεκομίσθη εις τον ενταύθα Μητροπολιτικόν Ναόν του Αγίου Διονυσίου. Χιλιάδες πιστών εξερράγησαν εις δάκρυα. Οι κώδωνες των εκκλησιών της ελληνικής πρωτεύουσης εσήμαινον πενθίμως.

Η κηδεία του εγένετο μετά πάσης μεγαλοπρεπείας και επιβλητικότητος, αποδοθειςών εις τον αείμνηστον ιεράρχην, την διαταγή της Ελληνικής Κυβερνήσεως, τιμών στρατηγού εν ενεργεία. Εις την επικήδειον ακολουθίαν παρέστησαν ο Πρόεδρος της Κυβερνήσε-

ως [Θεόδωρος Δηλιγιάννης] μεθ' όλων των υπουργών, οι τελετάρχαι του Βασιλέως και του Διαδόχου Μπουντούρης και Σαπουντζάκης, το προεδρείον της Βουλής μεθ' όλων των εν Αθήναις Βουλευτών, ανώτεροι αξιωματικοί όλων των επιτελείων, ο φρούραρχος Αθηνών, ο Δήμαρχος Αθηνών [Μιχαήλ Μελάς], ο πρόεδρος του Δημοτικού συμβουλίου, Δημαρχιακοί πάρεδροι και Δημοτικοί σύμβουλοι, ο πρύτανης του Πανεπιστημίου μετά των κοσμητόρων των Σχολών και καθηγητών, ο πρόεδρος, ο εισαγγελεύς και οι δικασταί του Εφετείου και του Πρωτοδικείου και πλείστοι άλλοι ανώτεροι λειτουργοί του Κράτους συμφώνως την γενομένη υπό του υπουργείου των Εκκλησιαστικών προσκλήσει, το διπλωματικόν Σώμα, οι πρόξενοι, πράκτορες ξένων μεγάλων εταιριών και πλήθος κόσμου.

Η εκφορά του νεκρού εγένετο μετά πάσης μεγαλοπρεπείας συμφώνως προς το εκδοθέν υπό του υπουργείου των Εκκλησιαστικών πρόγραμμα. Όλοι οι επίσημοι παρηκολούθησαν την εκφοράν. Ο φωτογραφικός φακός του μεγάλου της εποχής φωτογράφου Κ. Δημητρίου διέσωσεν εις θαυμασίας φωτογραφίας την μεγαλοπρέπειαν της κηδείας.

Ανθυπολοχαγός του Μηχανικού εν στολή και δύο έτεροι προπορευόμενοι έφερον τα παράσημα του σεβαστού νεκρού, εν οίς το παράσημον των Ταξιαρχών του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος,

τον Μεγαλόσταυρον του Τάγματος του Φραγκίσκου Ιωσήφ κλπ. Του νεκρού φερομένου επί τεθρίππου νεκροφόρου του Συντάγματος του Πυροβολικού, είποντο οι αδελφοί και συγγενείς του μεταστάντος. Ένθεν και ένθεν της συνοδείας ηκολούθει, τα όπλα φέρων υπό μάλης, είς λόχος πυροβολητών, είς λόχος πεζικού, είς λόχος του μηχανικού Συντάγματος, μία ίλη ιππέων και μία πυροβολαρχία υπό την γενικήν διοίκησιν του συνταγματάρχου του πυροβολικού Κολοκοτρώνη. Κατατεθέντος του νεκρού εν τω τάφω η παρακολουθούσα πυροβολαρχία απέδωσε τιμάς δια των νενομισμένων βολών τηλεβόλου. Επί της σορού κατετέθεισαν πολυάριθμοι πολυτελείς στέφανοι».

Ιωάννης-Υάκινθος Γ. Μαραγκός

Ο καθολικός ιερέας Ιωάννης-Υάκινθος Μαραγκός γεννήθηκε στις 5 Μαρτίου 1827 στην Άνω Σύρο και ήταν γιος του Γεωργίου Ζ. Μαραγκού ή Μαλλάκια, ο οποίος ανδραγάθησε κατά την τρίτη επιδρομή του κακοποιού Νέστορα Φαζιόλη εναντίον της Σύρου τον Ιούλιο του 1823. Ο Γεώργιος Μαραγκός διετέλεσε αστυνόμος και πολιτάρχης Άνω Σύρου, καθώς και δημοτικός σύμβουλος του Δήμου Συρίων από το 1835 έως το 1874. Είχε παντρευτεί την Νικολέτα Γεωργίου Βαμβακάρη, η οποία ήταν συγγενής του μεταγενέστερου μεγάλου ρεμπέτη μου-

σικού Μάρκου Βαμβακάρη³. Μετά την αποφοίτησή του από το Γυμνάσιο Σύρου ο Ιωάννης Γ. Μαραγκός σπούδασε στο Διδασκαλείο Αθηνών και το 1848, ύστερα από εξετάσεις, έλαβε πτυχίο τριτοβάθμιου δημοδιδασκάλου. Τον επόμενο χρόνο διορίστηκε διευθυντής του δημοτικού σχολείου αρρένων της Άνω Σύρου. Στη συνέχεια, εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη και το 1855 έγινε δεκτός, με το όνομα Υάκινθος, στο μοναστικό τάγμα των Δομινικανών, στο οποίο παρέμεινε έως το 1861. Τον ίδιο χρόνο ίδρυσε στην Πόλη την πρώτη ελληνική καθολική κοινότητα, η οποία ακολουθούσε το βυζαντινό λειτουργικό τυπικό. Προέβη επίσης στην έκδοση της ελληνογαλλικής εφημερίδας *Το Πνεύμα-L'Esprit*, σύστησε ιδιωτικό σχολείο, την ιερατική σχολή της Αγίας Τριάδος και την αδελφότητα των καλογραιών της Αγίας Οικογενείας. Το 1878 η Αγία Έδρα μετέθεσε τον δραστήριο αυτό κληρικό στην Αθήνα, όπου ο εξαδελφός του αρχιεπίσκοπος Ιωάννης Ζ. Μαραγκός τον διόρισε ιεροκήρυκα στον καθεδρικό ναό του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου. Όπως γράφει το *Καθολικόν Ημερολόγιον του 1926* «ο άμβων της καθολικής μητροπόλεως αντήχησε πλειονάκις εκ της ευφραδούς ρητορείας του» και «η τότε καθολική εφημερίς Σύρου Ανατολή πλειονάκις εδημοσίευσε άξια λόγου άρθρα του».

Ιωάννης-Υάκινθος Μαραγκός
(Αρχείο Καθολικής Επισκοπής Σύρου).

Ο Ιωάννης-Υάκινθος Μαραγκός πέθανε στις 4 Ιουνίου 1885 στην Αθήνα, σε ηλικία 58 χρόνων⁴.

Νικόλαος Γ. Μαρέγκος

Αδελφός του Ιωάννη-Υακίνθου Μαραγκού, ήταν ο γνωστός στη συριανή κοινωνία του 19ου αιώνα γιατρός Νικόλαος Γ. Μαραγκός ή Μαρέγκος. Γεννήθηκε στις 18 Αυγούστου 1839 στην Άνω Σύρο και σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη. Για πολλά χρόνια εξάσκησε το επάγγελμα του οδοντιάτρου και οδοντοτεχνίτη στην Ερμούπολη. Ασχολήθηκε επίσης με τα κοινά στον Δήμο Συρίων και υπήρξε συντάκτης τοπικής εφημερίδας, της οποίας όμως αγνοούμε τον τίτλο. Στις 25 Νοεμβρίου 1868 παντρεύτηκε την Αγνή Γεωργίου Σταυράκη. Διατηρούσε εξοχική κατοικία στο χωριό Κίνι της Σύρου, στο

οποίο είχε κατασκευάσει ένα πρωτότυπο θαλάσσιο λουτρό για τις δύο θυγατέρες του, την Αναστασία και την Νικολέτα⁵. Η έπαυλη του Νικολάου Μαρέγκου στο Κίνι, που είχε κτισθεί το 1871 και έφερε την ονομασία Villa Miramar, περιήλθε αργότερα στους Αδελφούς των Χριστιανικών Σχολών (φρερ).

Μετά τις δημοτικές εκλογές του 1891 η εφημερίδα Χρόνος (αρ. φύλ. 91, 17 Σεπτεμβρίου 1892), η οποία ανήκε στην παράταξη του επιτυχόντος τότε δημάρχου Σύρου Αντωνίου Φ. Ρούσσου ή Λάλε, επιτίθεται κατά του Νικολάου Μαρέγκου, θείου του αποτυχόντος δημάρχου Γεωργίου Ζ. Μαραγκού ή Μαλλάκια⁶, γράφοντας τα εξής:

«Ούτος ως γνωστόν κατάγεται εκ τηςνήσου Γυάρου. Είναι μεν αληθές ότι την εποχήν εκείνην της Κωνσταντινουπόλεως δια την οικογένειάν του, έλαβε και ούτος την τέχνην να φάγη το ευλογημένο ψωμί της Προπαγάνδας, μέσω του οποίου έμαθε να αναγινώσκη και γράφη, περί πλέον μάλιστα έμαθε και την τέχνην του δοντίστα, από Λαϊκόν τινά μιας Μονής. Επιστρέψας δε ενταύθα εις εποχήν καθ' ην μόνος οδοντίατρος ήτο ο εις πάντας γνωστός εν Άνω Σύρω Σταυρής Φωλερός, ήρχισεν εργαζόμενος εκεί σιγά-σιγά, εφόρεσεν ημίψηλον, ρεντιγκότα, γάντια και ορθά κολάρα, εσχάτως μάλιστα έγινε και συντάκτης εφημερίδος, προσποιείται τον αριστοκράτην, ήλλαξε μάλιστα και

το επίθετον αυτού...

Ημείς εξεφράσαμεν την γνώμην, ότι το πρώτον φαγητό το οποίον του έδωσεν η μήτηρ του να φάγη, αφού έπαυσε να τον βυζαίνει, ήτο απόχτι (προϊόν της Γυάρου –Μπαστρουμάς) το οποίον έκτοτε δεν εχώνευε και ότι ο φυσικός αυτού προορισμός είναι να φορέση πατατούκα, να παραγγείλη του Σεστρίνη ένα κασκέτο με φαρδύ γύρο, να αγοράση από τον Αρφάνη μίαν χονδρή μαγκούρα και έξωθεν του Παντοπωλείου να ζητήση τον συνέταιρόν του...».

Ο Νικόλαος Γ. Μαρέγκος πέθανε στις 7 Φεβρουαρίου 1921, σε ηλικία 82 χρόνων, και ο τάφος του βρίσκεται στο δάπεδο του μικρού ναΐσκου του Αγίου Πέτρου στο Κίνι.

Ιωσήφ Ι. Λαγκάδης

Ανιψιός των Ιωάννη-Υακίνθου Μαραγκού και Νικολάου Μαρέγκου από την μητέρα του Ιωάννα ήταν ο Ιωσήφ Φιλιππούσης ή Λαγκάδης, ο οποίος διακρίθηκε ως καθηγητής Γαλλικών, ποιητής, μεταφραστής και συγγραφέας διδακτικών βιβλίων για τη γαλλική γλώσσα.

Γεννήθηκε την 1η Απριλίου 1854 στην Άνω Σύρο. Ο πατέρας του, Ιωάννης Φιλιππούσης ή Λαγκάδας, καταγόταν από το χωριό Κάμπος της Τήνου. Την στοιχειώδη εκπαίδευση έλαβε ο Ιωσήφ στη Σύρο και στη συνέχεια σπούδασε στο σχολείο του θείου του ιερέα

στην Κωνσταντινούπολη. Από το 1878 έως το 1904 διετέλεσε καθηγητής της γαλλικής γλώσσας στα Γυμνάσια Καλαμάτας, Τρίπολης, Ναυπλίου, Χαλκίδας, Γυθείου και Πειραιά. Στον ελεύθερο χρόνο του, ασχολούνταν με το κυνήγι.

Μέλος του *Κεντρικού Μακεδονικού Συλλόγου* στις αρχές του 20ού αιώνα, ο Ιωσήφ Λαγκάδης έδινε ποιητικές και εθνικές διαλέξεις στη Σύρο «υπέρ της ακεραιότητας της ελληνικότητας Μακεδονίας». Επίσης, ποιήματά του διαβάζονταν στα καφενεία και στα προαύλια των εκκλησιών της Άνω Σύρου, μετά τη θεία λειτουργία της Κυριακής⁷. Από τα στιχουργήματα αυτά, που άκουγε στην παιδική του ηλικία, εμπνεύστηκε ο Μάρκος Βαμβακάρης τους στίχους ορισμένων ρεμπέτικων τραγουδιών του.

Ο γιος του Ιωσήφ Λαγκάδη, Γεώργιος, φονεύθηκε στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913 και το όνομά του αναγράφεται στο μνημείο πεσόντων Κυκλαδितών, που βρίσκεται στην πλατεία Ηρώων της Ερμούπολης⁸.

Από τα έργα που δημοσίευσε ο Λαγκάδης, ξεχωρίζουν τα εξής: *Γαλλική ποίησις* (Poésies, 1892),

Ιωσήφ Ι. Λαγκάδης
(Στίχοι. Δάκρυα και γέλοια).

Στίχοι. Δάκρυα και γέλοια (1896), *Γαλλική Χρηστομάθεια*, σε τέσσερεις τόμους (1903-1904), *Νέα γαλλική γραμματική προς χρήσιν των μαθητών των Γυμνασίων* (1906) και *Γαλλικόν αναγνωσματάριον προς χρήσιν των ελληνικών σχολείων και παρθεναγωγείων* (1907)⁹.

Ο Ιωσήφ Λαγκάδης πέθανε στις 22 Δεκεμβρίου 1909 στον Πειραιά, σε ηλικία 55 χρόνων. Ακολουθεί απόσπασμα από ποίημα του Λαγκάδη, αφιερωμένο στη γενέτειρά του Σύρο:

Θα έψαλλα το Γαλησσά, το Μπάο, τα Ποσειδία,
το Μάννα, την Παρακοπή, τη Βάρη και τα Χρούσα
το πλούσιο Επισκοπιό κι' αυτή την Κυπερούσα,
ως την Απάνω τη Μεριά που βόσκουνε τα γίδια.
Δεν θ' άφηνα μισό χωριό μα ουδ' αυτό το Κίνι
αν και του είπα κάποτε δενδρί να μην του μείνη.

Δεν θ' άφηνα, πατρίδα μου, απάνω σου ακρούλα,
δεν θ' άφηνα ελάχιστη που πάτησα ραχούλα
να μην την εξυμνήσω
γιατί καιρός επέρασε που ζω στην ξενητειά
μα σένα, Σύρα, δεν 'μπορώ, πατρίδα μου γλυκειά,
ποτέ να λησμονήσω.

Ιάκωβος Ι. Λαγκάδης

Ο αδελφός του Ιωσήφ Λαγκάδης, Ιάκωβος, γεννήθηκε στις 30 Μαΐου 1856 στην Άνω Σύρο και σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη, κοντά στον θείο του Ιωάννη-Υάκινθο Μαραγκό. Από το 1885 έως το 1910 υπήρξε καθηγητής του Ελληνογαλλικού Λυκείου Χατζηχρήστου της Πόλης και από το 1913 έως το 1921 δίδασκε τη γαλλική γλώσσα στο Γ' Γυμνάσιο Αθηνών. Το 1915 εξέδωσε το βιβλίο *Γαλλική Χρηστομάθεια δια την Α' τάξιν του Γυμνασίου*¹⁰. Από το 1912 διετέλεσε μέλος του διοικητικού συμβουλίου της φιλόπρωχης εταιρείας «Άγιος Αντώνιος» της Καθολικής Αρχιεπισκοπής Αθηνών.

Ο Ιάκωβος Λαγκάδης πέθανε το 1934 στη Βηρυτό του Λιβάνου, σε ηλικία 78 χρόνων. Στη νεκρολογία του, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Καθολική* (αρ. φύλ. 186, 22 Μαρτίου 1934), διαβάζουμε:

«Πληροφορούμεθα εκ Βυρηττού τον επισυμβάντα εκεί την 27 Φεβρουαρίου ε. ε. θάνατον του εκ Σύρου γνωστού και αγαπητού τοις πάσι καθηγητού Ιακώβου Λαγκά-

Ιάκωβος Ι. Λαγκάδης
(εφημερίδα Καθολική).

δη. Γόνος πατριαρχικής οικογενείας ο μεταστάς υπήρξε καθ' όλον τον βίον του πρότυπον καλού χριστιανού με εδραίαν χριστιανικήν μόρφωσιν, ην εγνώριζεν όσον ολίγοι να μεταδίδη όχι μόνον δια των μαθημάτων, του αλλά και δια του παραδείγματος. Ζηλωτής πάσης χριστιανικής δράσεως, είχεν εκ νεανικής ηλικίας συνδεθεί εν Σύρω μετά του αιμνήστου Ησαΐου Παπαδοπούλου¹¹, όστις μετά συγκινήσεως ανεπόλει τας προ της αποστολικής του δράσεως και παρά τη οικογενεία Λαγκάδη, διελθούσας εν Σύρω ημέρας και το εποικοδομητικόν παράδειγμα όπερ αύτη προσέφερεν εις πάντα επισκέπτην

της με τας χριστιανικάς αρετάς, τας κοινάς προσευχάς και την εν γένει πολιτείαν της.

Γενεαὶ ἐλλήνων νέων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Αθήναις ἐξεπεδύθησαν παρὰ τοῦ αειμνήστου Λαγκάδῃ, κατὰ κοινήν δε ὁμολογίαν τῶν μαθητῶν τοῦ, ὁ αειμνήστος κατείχε το μυστικόν ὄχι τοῦ ἀπλῶς διδάσκειν ἀλλὰ τοῦ μορφώνειν ψυχικῶς, καὶ εἰς τοῦτο οὐκ ὀλίγον συνέτεινε, περισσότερον ἔτι καὶ τῆς

παιδείας τοῦ, το ἐπιβάλλον τοῦ παραδείγματός τοῦ.

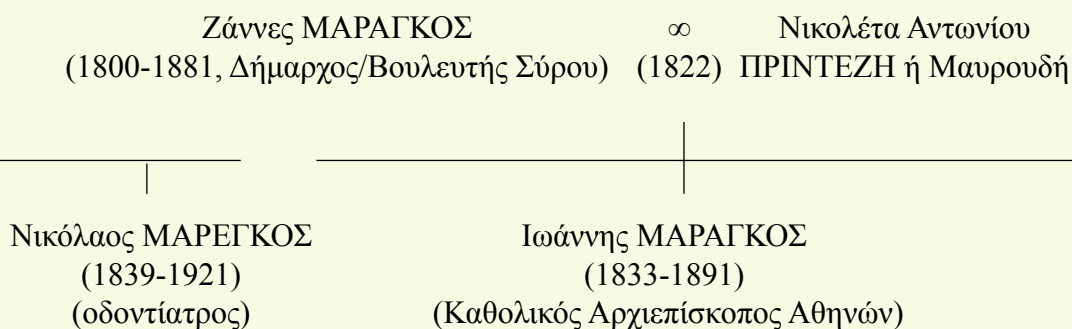
Εἰς τοὺς τόσον δοκιμασθέντας οἰκείους τοῦ υποβάλλομεν τα θερμὰ ἡμῶν συλληπητήρια με τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν θὰ παύσωμεν νὰ τρέφωμεν ἀσβεστον τὴν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ μεταστάντος φλόγα ἀγάπης, ἱκετεύοντες ἐν ταυτῷ τὸν Ὑψιστον ὅπως κατασκηνώσῃ ἐν σκηναίς Δικαίων τὴν μακαρίαν αὐτοῦ ψυχὴν». ■

Σημειώσεις:

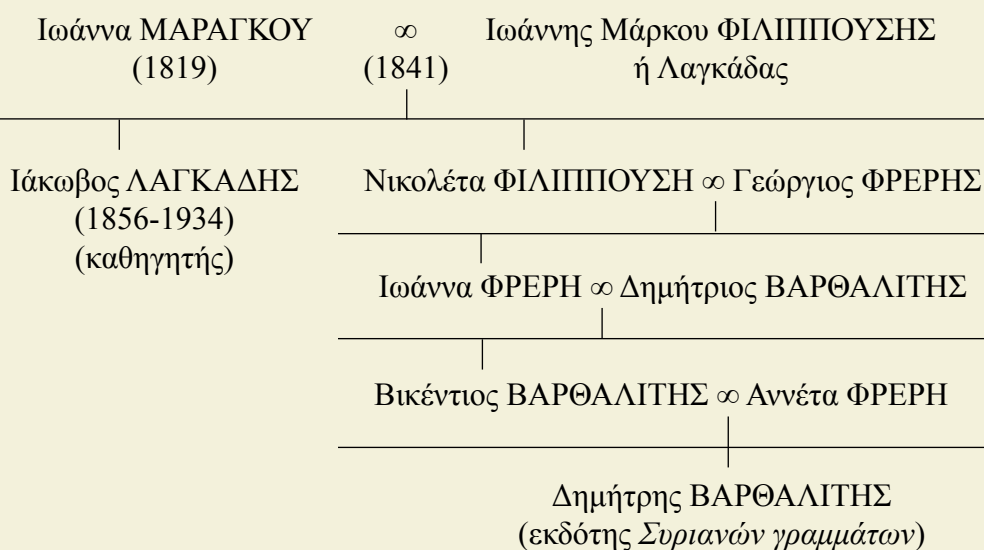
1. Ο Ζάννης Ζάννε Μαραγκός (1800-1881) διετέλεσε δήμαρχος Συρίων ἀπὸ τὸ 1841 ἕως τὸ 1847 καὶ βουλευτὴς τῆς ἐπαρχίας Σύρου ἀπὸ τὸ 1849 ἕως τὸ 1853.
2. Παῦλος Γρηγορίου, *Ἱστορικά δοκίμια. Διαπρεπεῖς Ἕλληνες Καθολικοί*, Αθήνα 1985, σ. 43-76· Μάρκος Ν. Ρούσσος, *Επιφανεῖς Συριοὶ*, Αθήνα 1986, σ. 53-58.
3. Απόγονος τοῦ Γεωργίου Μαραγκοῦ καὶ τῆς Νικολέτας Βαμβακάρῃ ἀπὸ τὴν προγιαγιά τοῦ Νικολέτα Φιλίππουση-Φρέρῃ, εἶναι ὁ ἐκδότης τῶν *Συριανῶν γραμμάτων* Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης.
4. *Καθολικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1926*, Κωνσταντινουπόλη 1926, σ. 48-56· ἐφημερίδα *Καθολικὴ*, ἀρ. 488 (30 Ὀκτωβρίου 1941)· Παῦλος Γρηγορίου, ὁ. π., σ. 153-165· Δαυὶδ Ἀντωνίου, *Συριοὶ ἐκπαιδευτικοὶ τοῦ 19οῦ αἰῶνα. Βιογραφικά καὶ ἐργογραφικά στοιχεία*, Αθήνα 2013, σ. 192-193.
5. ΓΙΑ τὸ κτίσμα αὐτό, βλ. Κωνσταντῖνος Κριτσίνης, *Ἡ ἱστορία τῆς Σύρου, τῆς Ἄνω Σύρου καὶ τῆς Ερμούπολης, ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ ἐποχὴ μέχρι τὸν 20ὸ μ.Χ. αἰῶνα*, Σύρος 2008, σ. 329.
6. Ο Γεώργιος Ζάννε Μαραγκός (1847-1929) ἐξελέγη γιὰ πρώτη φορὰ δήμαρχος Συρίων τὸ 1883 καὶ ἐπανεξελέγη τὰ ἔτη 1887, 1895, 1903, 1907 καὶ 1911. Ο γιὸς τοῦ, Ἰωάννης Γ. Μαραγκός (1872-1959), φαρμακοποιὸς στὸ ἐπάγγελμα, διετέλεσε βουλευτὴς Σύρου με τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ἀπὸ τὸ 1915 ἕως τὸ 1920 καὶ ἀπὸ τὸ 1923 ἕως τὸ 1926.
7. Μιχαὴλ Π. Στεφάνου, *Συριανές σελίδες*, τ. Β', Αθήνα 1973, σ. 59. Ο συγγραφέας συγχεῖ τὸν ποιητὴ Ἰωσήφ Λαγκάδῃ, με τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἰάκωβο Λαγκάδῃ.
8. Ἀθανάσιος Στυλιανόπουλος, *Οἱ τρισένδοξοι καὶ ἀθάνατοι ἥρωες Κυκλαδίται οἱ πεσόντες εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πολέμους 1912-1913*, Ερμούπολη 1915, σ. 4.
9. Δαυὶδ Ἀντωνίου, *Διδάσκαλοι-καθηγητὲς τῆς γαλλικῆς γλώσσας στὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα τοῦ 19οῦ αἰῶνα. Βιογραφικά καὶ ἐργογραφικά στοιχεία*, Αθήνα 2012, σ. 234-237, ὅπου πλήρης κατάλογος τῶν ἔργων τοῦ Ἰωσήφ Λαγκάδῃ· Εὐάγγελος Ν. Ρούσσος, *Ἡ γαλλικὴ ποίησις τοῦ Συριανοῦ Ἰωσήφ Λαγκάδῃ, Συριανὰ γράμματα*, περίοδος Α', ἀρ. 9 (Ἰανουάριος 1990), σ. 49-52.
10. Δαυὶδ Ἀντωνίου, ὁ. π., σ. 232-234.
11. Ο Ησαΐας Παπαδόπουλος γεννήθηκε τὸ 1852 στὸν Πύργο Ἠλείας. Τὸ 1883 χειροτονήθηκε καθολικὸς ἱερέας τοῦ βυζαντινοῦ τυπικοῦ στὴν Κωνσταντινουπόλη. Ἀρθρογραφοῦσε στὴ συριανὴ ἐφημερίδα *Ἀνατολή*. Ἀπὸ τὸ 1912 ἕως τὸ 1917 διετέλεσε ἐπίσκοπος τῶν ἐλληνορρυθμῶν καθολικῶν τῆς Τουρκίας. Πέθανε τὸ 1932 στὴ Ρώμη.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α'

Γεώργιος Ζάννε ΜΑΡΑΓΚΟΣ (1741-1802) ή Ζαμπαρδάκος		∞ (1767)	Ιωάννα Ιωάννη ΠΡΙΝΤΕΖΗ
Ζάννες Γεωργίου ΜΑΡΑΓΚΟΣ (1774-1800) φονευθείς στη Γυάρο		∞ (1794)	Ειρήνη Αντωνίου ΜΑΡΙΝΕΛΛΗ
Ιωάννα (1795)	Γεώργιος ΜΑΡΑΓΚΟΣ (1798-1883) ή Μαλλάκιας	∞ (1817)	Νικολέτα Γεωργίου ΒΑΜΒΑΚΑΡΗ
Ζάννες ΜΑΡΑΓΚΟΣ (1817-1902) ∞ (1846) Μαργαρίτα Τζώρτζη ΞΑΝΘΑΚΗ		Ιωάννα (βλ. Πίνακα Β')	Υάκινθος ΜΑΡΑΓΚΟΣ (1827-1885) (Ιερέας, ιδρυτής κοινότητας ελληνορρύθμων καθολικών)
Γεώργιος ΜΑΡΑΓΚΟΣ (1847-1929) (Δήμαρχος Σύρου) ∞ Μαρία-Καρμέλα Γεωργίου ΡΟΥΣΣΟΥ		Ισίδωρος ΜΑΡΑΓΚΟΣ (1868-1914) ∞ Τερεζίνα Ιωάννη Στεφάνου	Ιωσήφ ΛΑΓΚΑΔΗΣ (1854-1909) (καθηγητής, ποιητής)
Ιωάννης ΜΑΡΑΓΚΟΣ (1872-1959) (Βουλευτής Σύρου)		Γεώργιος ΜΑΡΑΓΚΟΣ	
		Ισίδωρος ΜΑΡΑΓΚΟΣ	
		Γεώργιος ΜΑΡΑΓΚΟΣ Δήμαρχος Σύρου-Ερμούπολης	

ΠΙΝΑΚΑΣ Β'

ΤΟ '43, ΓΙΑ Ν' ΑΠΟΦΥΓΩ ΤΗ ΣΥΡΙΑΝΗ ΠΕΙΝΑ, ΠΡΩΤΟΠΗΓΑ ΣΤΑ ΓΙΟΥΡΑ

Κείμενο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

Την πρώτη φορά που πήγα στα Γιούρα ήταν με ένα μεγάλο υπερωκεάνιο, με ένα βαρκάκι ούτε τριάμισι μέτρα, του συγχωρεμένου του Μανόλη Μαντατού που έμενε τότε στον Βροντάδο, κοντά στου Τεμπέλη το καφενείο. Τότε εγώ έμενα στην Άνω Σύρα και από τη λαχτάρα μου να πάω στα Γιούρα και να αποφύγω τη συριανή πείνα¹, μόλις ξημέρωσε πήρα δρόμο σαν παιδάκι και πήγα και τον βρήκα και με πήρε. Έπρεπε οπωσδήποτε να περάσουμε μέσα από μια υπηρεσία γερμανική που ήταν στο Νεώριο, εκεί είχε το βαρκάκι και έναν βοηθό, με το ψευδώνυμο Μαρίδα. Ο μόνος επιβάτης ήμουνα εγώ. Εκείνος πήγαινε για να ψαρέψει ή να κάνει εμπόριο. Ξεκινήσαμε οκτώ το πρωί, αρχές καλοκαιριού του '43, μόλις είχαν κλείσει τα σχολεία, αφού τελείωσαν οι διαδικασίες με τους Γερμανούς και μας πήραν τα ονόματα. Φτάσαμε το απόγευμα με τα κουπάκια, επειδή δεν φυσούσε καθόλου, κατά τις πέντε. Αυτή ήταν η πρώτη μου επίσκεψη.

Όταν πρωτοπήγα ήταν η εποχή του θέρους, είχανε σπείρει κριθάρια, σιτάρια και πήγαιναν οι μεγάλοι και θέριζαν. Το μόνο που μπορούσα να

¹ Συριανά γράμματα ,τεύχος 15, Ιούλιος 1991. Αφιέρωμα: Η Σύρα κατά την ιταλογερμανική Κατοχή (5.5.1941-10.10.1944)

Διήγηση του Γιάννη Δαλέζιου στον Δημήτρη Β. Βαρθαλίτη.

κάνω, πιο πολύ για παιχνίδι, ήταν να βοηθήσω λίγο στο αλώνισμα, να τραβάω τα γαϊδούρια και τις αγελάδες που γυρίζανε γύρω-γύρω στο αλώνι, το οποίο βρισκόταν εκεί που μέναμε και λεγότανε το Χωράφι της Παναγιάς. Ήτανε πολύ μεγάλο, επτά ημέρες ζευγάρι. Το αλώνι είχε πλάκες κάτω και γύρω-γύρω όρθιες, στητές και σχηματίζουν έναν κύκλο. Εμείς κάτω είχαμε μόνο γαϊδούρια και μας είχανε δώσει από πάνω και μια αγελάδα για να βοηθήσει στο αλώνι. Στο σπίτι ήμαστε οι εξής: ο Αντώνης ο Μαραγκός ο παππούς, ο γιος του Γιώργος Μαραγκός, ο αδερφός του Αντώνη, ο Πασχάλης, εγώ ο μικρός και ο Μιχάλης Προβελέγγιος, που αργότερα έγινε και γαμπρός του Αντώνη, όταν πήρε την κόρη του τη Μαρία.

Γιώργος Μαραγκός.

Το σπίτι ήταν σαν ένα παλιό απανωμερίτικο συριανό σπίτι. Μια αυλή σκεπαστή απέξω με καλάμια, κάτω είχε πλάκες και πεζούλες γύρω-γύρω. Δεξιά, όπως μπαίναμε στην αυλή που ήταν το άνοιγμα, ήταν ο φούρνος, ο χειρόμυλος που αλέθαμε το κριθάρι ήταν πλάκες που εγώ σαν μικρός ούτε που μπορούσα να τις σηκώσω. Είχε μια πόρτα φάτσα στη αυλή που ήταν το μεγάλο δωμάτιο και μέσα σχημάτιζε μια πολύ μεγάλη γωνία, ένα γάμα, το οποίο ήταν κρεβάτι από καστανιές και από καλάμια. Κατά το εγκάρσιο του κρεβατιού μπορούσαν να κοιμηθούν και επτά επάνω. Το στρώμα μέσα είχε άχυρα. Δίπλα ήταν ένα άλλο μικρό πορτάκι που πήγαινε σε ένα άλλο δωμάτιο με εξωτερική πόρτα δική του και το ονομάζαμε το δωμάτιο των παιδιών. Εκεί είχανε κρεβατάκια από κάτι σιδερένια στρίποδα και απάνω είχε ξύλα και το στρωματάκι. Απέναντι από την αυλή ήταν ένα μικρό καμαράκι φιλοξενούμενων και έμενε εκεί μόνος του ο θείος Πασχάλης ως μεγαλύτερος. Πιο δίπλα υπήρχαν άλλα δωμάτια και οι μάντρες από πάνω που ήταν τα πρόβατα μέσα, και προπολεμικά μένανε οι παραγσιοί. Δίπλα στις μάντρες ήτανε το τυροκομείο με τη βούτα.

Η συνηθισμένη πρωινή μας δουλειά με τον ξάδερφό μου τον Γιώργο ήταν να μαζέψουμε τα

πρόβατα σε κάποια γωνιά, σε μια σκληρή, να βάλουμε το γάλα στα καρδάρια (κουβάδες με μεγάλα στόμια) και να το κατεβάσουμε στο τυροκομείο, να το ρίξουμε μέσα στη βούτα (μακρόστενο ψιλό βαρέλι, ανοιχτό από το ένα άκρο, ξύλινο) και μέσα εκεί υπήρχε μια γαλέτα, που περνούσε σχεδόν εφαρμοστά μέσα στο βαρέλι με ένα μεγάλο κοντάρι. Τότε άρχιζε η επεξεργασία του χτυπήματος του γάλατος. Το χτυπούσε ο Γιώργος με το χέρι. Κρατούσε το κοντάρι και το ανεβοκατέβαζε ώρες ολόκληρες μέχρι να βαρεθεί ή να δει ότι δεν βγαίνει πια ποσότητα βουτύρου. Γινότανε μια διάσπαση του βουτύρου από το γάλα, το μεν βούτυρο επέπλεε επάνω και κολλούσε και στα τοιχώματα του βαρελιού, το μάζευε με ένα κουτάλι, το έβαζε σε ένα κατάλληλο μέρος και μετά το γάλα το πήγαινε μέσα στο κυρίως τυροκομείο, γιατί αυτή η δουλειά γινότανε στην ύπαιθρο. Είχε ανάψει φωτιά και σε ένα μεγάλο καζάνι έβαζε μέσα το γάλα για να βράσει, να του ρίξει μια πιτιά, για να πήξει και να το βάλει σε διάφορα τουλουπάνια, για να γίνει μυτζήθρα ή τυροβολιά, δηλαδή τυρί ανάλατο. Το βούτυρο, όσο τρώγανε φρέσκο, και το υπόλοιπο το βάζανε στους ντενεκέδες και το φυλάγανε για τον χειμώνα. Στο νοτιοανατολικό άκρο βρίσκεται το Γλαρονήσι που το βλέπου-

με και με το βαπόρι της γραμμής από Πειραιά. Δίπλα είναι μια μεγάλη Σπηλιά. Στο νότιο μέρος είναι ένα μέρος που λέγεται Φυλλάδες, εκεί πηγαίνανε τα καϊκια και οι βάρκες της εποχής, όταν υπήρχε δυνατός βοριάς για να απαγκιάσουνε και είναι το πλησιέστερο σημείο για τις Απάνω Μάντρες. Τις λέγανε έτσι παρόλο που ήταν σπίτια, χωριατόσπιτα, κανονικά. Λέγανε πάμε στη Μάντρα του Γιάννη, στη Μάντρα του Σαραντάκη, στη Μάντρα του Αντώνη. Πιο κάτω υπάρχει το Φούι.

Από το βόρειο μέρος επάνω, είναι το Βαθύ Ρέμα. Είναι πράγματι βαθύ, διότι βλέπεις από το βουνό το πανύψηλο να φτάνουμε στην αμμουδιά, στη θάλασσα κάτω. Εκεί κάτω είχε μια καλή αμμουδιά και ήταν καλό μέρος για να συγκεντρώσουνε τα άγρια κατσίκια κάποιες εποχές του χρόνου. Είχε ντουβάρια υψηλά γύρω γύρω, είχε νερό μέσα. Τα κατσίκια θέλανε να πιούνε γιατί τους γυάλιζε, πηδούσανε και μετά λόγω του ύψους του ντουβαριού δεν μπορούσαν να ξαναβγούνε. Εκτός αυτού τα κυνηγούσανε γύρω γύρω όλοι μαζί οι Αγιουργιανοί που ήτανε επάνω και τα πετούσανε μέσα σε αυτό το Βαθύ Ρέμα. Στη συνέχεια τα πιάνανε με τα χέρια και ανάλογα με το τι σόι είναι και τι χρώμα είχαν τα μικρά κατσίκια, αν δηλαδή μοιάζαν σε μια μεγάλη που ήταν μαζί τους και βλέπα-

νε πως τα τραβούσε μαζί της και ήταν σημαδεμένη, τα μοιράζανε. Όλοι επάνω είχανε τα δικά τους σημάδια στα κατσίκια τους.

Μόλις τα πιάνανε είχανε τα κοφτερά μαχαίρια μαζί τους και τους κόβανε ένα κομμάτι από το αυτί ή και από τα δύο αυτιά. Ο θείος ο Αντώνης Μαραγκός σχημάτιζε και στο δεξί και στο αριστερό αυτί ένα γάμμα. Έπιανε το αυτί, το έκλεινε και του έκοβε το μισό από την κάθε πλευρά. Μετά από μια δυο μέρες σταματούσε η αιμορραγία και έμενε σημαδεμένο το ζώο αυτό. Ο Σαραντάκης τού είχε το ένα τρίτο κομμένο και όλοι είχαν ένα άλλο δικό τους κόψιμο. Έτσι λοιπόν, την ώρα που μπαίνανε μέσα σε αυτό το μέρος και συγκεντρωνόντουσαν τα άγρια κατσίκια και βλέπανε ποια μικρά ακολουθούν αυτή τη μάνα, καταλαβαίνανε ποιανού ήταν το σημάδι, πιάνανε τα μικρά και τους κάνανε το ανάλογο σημάδι και τα αμολούσανε. Ενώ τα αρσενικά τα μαζεύανε στα καϊκια και τα φέρνανε στη Σύρα να τα πουλήσουνε για κρέας. Στην περίοδο της Κατοχής δεν είχανε φορτώσει καϊκι, μόνο κρυφά τα βγάζανε στην Απάνω Μεριά και τα πουλούσαν.

Το εκκλησάκι της Παναγιάς γύρω στα έξι τετραγωνικά ή και πιο μικρό ακόμα, σαν το εκκλησάκι της

Χαλανδριανής² ή του Αγίου Γεωργίου που είναι στον Κάμπο.

Είχε ένα παράθυρο που έβλεπε από το νότιο μέρος και η πόρτα του ήταν βορειοδυτικά. Η ταράτσα ήτανε με πλάκες. Είχε πεζούλια γύρω-γύρω και ήταν και ένας τόπος συγκεντρώσεως. Ήταν ένα μέρος που φαινότανε πολύ καθαρά από τον Σαμιχάλη, κι απ' το βόρειο μέρος της Σύρας. Όταν υπήρχε λοιπόν κάποια ανάγκη στα Γιούρα, ανάλογα με την ανάγκη, αν ήταν επείγουσα ή λιγότερο επείγουσα, ανάβανε διάφορες φωτιές πάνω στον Λόφο της Παναγιάς. Τις βλέπανε από το Σαμιχάλη και αν ήταν τρεις φωτιές στο βουναλάκι επάνω, ήταν μεγάλη ανάγκη. Τότε γινότανε κινητοποίηση στη Σύρα και στέλνανε καϊκι. Όταν τη γιορτάζαμε το καλοκαίρι, πηγαίναμε επάνω να πούμε κανένα ροδάριο και να ανάψουμε το καντηλάκι. Δεν ξέρω τι έγινε εκείνη η ωραία εικόνα που είχε μέσα. Το εκκλησάκι ήταν δίπλα σε μια πηγή που μπορεί να έπρεπε να πάω και δυο φορές τη μέρα σαν πιο μικρός που ήμουν. Έπαιρνα ένα σταμνάκι το μεσημέρι πριν καθίσουμε για φαγητό, το γέμιζα νερό και το κατέβαζα για να έχουμε δροσερό και φρέσκο νερό, το ίδιο και το σούρουπο.

Ήταν μια απόσταση περίπου εκατό μέτρα, ένα ανηφορικό γραφι-

1. Συριανά γράμματα, τεύχος Α', Απρίλιος 2017. Αφιέρωμα στην Απάνω Μεριά της Σύρου, σ. 38

κό δρομάκι. Ο μόνος φόβος μου ήταν τα φίδια που υπήρχαν πολλά στα Γιούρα, ήταν μαύρα και άκακα, άλλα εγώ ήμουν τότε παιδάκι και πήγαινα ξυπόλυτο και ανέβαινα πατώντας τις πλακίτσες που σχημάτιζαν το δρομάκι. Άκουγα κάθε τόσο να πετιούνται φίδια και είχα εξοικειωθεί. Ήταν κάπου εβδομήντα πόντοι και δεν πειράζανε, δεν ήταν δηλητηριώδη. Το νεράκι κατέβαινε, όσο περίσσευε από την πηγή και για αυτό τα δυο χωραφάκια που ήταν από πάνω ήταν γεμάτα φλισκούνι που βγαίνει πάντα κοντά σε νερό και κάτι σαν αγριοκρίθαρο. Το νερό ήταν καθαρό, είχε γύρω βατράχια και βδέλλες. Η πηγή αυτή ήταν μια μικρογραφία του Σύριγγα. Μπροστά είχε μια στερνίτσα και εκεί πάνω είχαμε ένα κυπελλάκι και περνούσαμε το νερό, με το χωνάκι στο τουλουπανάκι, μη τυχόν και υπάρχει καμιά βδέλλα. Κάτω είχε πλάκες και δίπλα μια μεγάλη ελιά πολύ γέρικη, που έβγαζε κάτι ωραίες πράσινες ελιές. Άλλη μια πιο γέρικη ακόμα ελιά ήταν στο σπίτι που ήταν το Ποτιστικό, κάτι χωραφάκια δηλαδή που τα χρησιμοποιούσαμε το καλοκαίρι και είχανε καμιά μελιτζάνα, κολοκυθάκι, ντομάτα κ.τ.λ. Το νερό που έτρεχε από κάτω και περίσσευε από την πηγή συγκεντρωνότανε σε μια στερνούλα στο Ποτιστικό, τη γέμιζε και ποτίζαμε τα ζαρζαβατικά.

Στα Γιούρα περπατούσαμε ξυπόλυτοι και μες στα αγκάθια. Θυμάμαι μια φορά που ο Γιώργος μου χάρισε τα παπούτσια του, δηλαδή κάτι τσαρούχια που φορούσε. Ήτανε φτιαγμένα από ένα κομμάτι λάστιχο αυτοκινήτου και από πάνω είχανε κάτι πέτσινα κορδόνια που τα ένωνες. Από μπρος και από πάνω ήταν ελεύθερα, μόνο από κάτω προστάτευαν το πόδι. Εκείνος θα έφτιαχνε καινούρια από κάτι ρόδες αυτοκινήτου που άφησε ένα καϊκι σε μια ακτή πιο πάνω.

Θυμάμαι μια φορά, είχα πάει με τον Γιώργο κυνήγι για να πιάσουμε κανένα κατσίκι να το φέρουμε στο σπίτι και να έχουμε το κρέας της εβδομάδας. Αντί για ένα είχαμε πιάσει πέντε. Έτρεχε εκείνος και τα έπιανε και μετά δεν είχαμε τι να τα κάνουμε. Σ' έναν Κάβο που παλιά πρέπει να είχε εκκλησάκι, για να το λένε του Αγιαντώνη, ήξερε ότι υπήρχε μια μικρή σπηλίτσα και αφού δέσαμε τα κατσίκια, μάζεψε πέτρες και έκτισε το μπροστινό μέρος. Θα μου μείνει αξέχαστο που, όπως σήκωνε τις διάφορες πέτρες, ήταν και ένα φίδι κουλουριασμένο στη δροσιά, δίπλα σε νεράκι. Την άλλη μέρα πήραμε δυο γαϊδούρια και φορτώσαμε τα ζώα στις κάσες για να τα μεταφέρουμε στο σπίτι.

Υπήρχε ένας ασύρματος στα Γιούρα από τον Μάη του 1944. Ο ασυρματιστής Γιώργος Βαλαβάνης από την Κρήτη και ο παρατηρητής Κώστας Δεμούλας από τον Πειραιά μένανε στο σπίτι του Σαραντάκη. Αυτός τους τάζε. Πάντα εκεί τους έβρισκα. Και μάλιστα μια φορά που είχε γίνει έφοδος των Γερμανών στο νησί, είχανε περάσει έξω από ένα μαντράκι που ήτανε μέσα ο ασύρματος και ο ασυρματιστής, στην τοποθεσία Αλωνάκι, μεταξύ Σαραντάκη και Γιάννη Μαραγκού, και ρώτησαν τον παραγιό Μιχάλη τι έχει αυτό το καμαράκι μέσα. Τους είπε ότι είναι ένα καμαράκι που όταν πιάνει βροχή πάνε τα πρόβατα μέσα για να μην βρέχονται και δεν το άνοιξαν. Έπειτα οι Γερμανοί κατέβηκαν κάτω κι έκαναν μια γενική έρευνα όλης της περιοχής που μέναμε εμείς στην Παναγιά και δεν βρήκαν τίποτα. Έψαξαν σπιθαμή προς σπιθαμή το νησί καθώς και τις ακτές όλες μη τυχόν και βρουν κάτι, από τις υποψίες που είχανε ότι υπάρχει ασύρματος επάνω. Οι υποψίες αυτές πρέπει να είχανε προέλθει από συζητήσεις που είχανε γίνει στη Σύρα.

Ο ασύρματος είχε απευθείας επαφή με τη Μέση Ανατολή και από 'κεί, το Αρχηγείο Αλεξάνδρειας με τη σειρά του, ειδοποιούσε τα βομβαρδιστικά, ερχόντουσαν και βρίσκανε τον στόχο τους. Ήταν σε

ένα ψηλό παρατηρητήριο στον Αϊ-Λια και δίνανε και παίρνανε μηνύματα. Κάθε μήνα περνούσε και ένα καϊκι αγγλικό από εκεί και ο Γιώργος Φουρτουνάκης, αντιπρόσωπος της Αγγλικής υπηρεσίας, άφηνε τρόφιμα για τους δυο ανθρώπους που ήταν πάνω και άφηνε και κάποια περισσότερα για να τρώμε και οι υπόλοιποι: ρύζι, μακαρόνια, βούτυρο, λάδια, καμιά πάστα, αλεύρι άσπρο, γαλέτες, παξιμάδια και ψωμί. Θυμάμαι που χρησιμοποιούσαμε εκείνο το αλεύρι το άσπρο-άσπρο, τη φαρίνα και την αναμειγνύαμε με κριθαράλευρο και γινότανε ένα θαυμάσιο ψωμί, μια φορά τον μήνα, πολύ νόστιμο.

Την ημέρα της Απελευθέρωσης πάλι βρισκόμουν στα Γιούρα επάνω και θυμάμαι συγκεκριμένα ότι στις 9 Οκτωβρίου του '44, που την άλλη μέρα πραγματοποιήθηκε η απελευθέρωση της Σύρας, είχε αγκυροβολήσει ένα καϊκι το βράδυ, στον Όρμο του Μανόλη. Μας ρώτησαν αν είναι εκεί πέρα το σπίτι του Αντώνη Γ. Μαραγκού για να του πούμε να έρθει κάτω που ήθελαν να τους δώσει μερικές πληροφορίες. Ήταν τέσσερις άνθρωποι του Ιερού Λόχου, Έλληνες, ντυμένοι στρατιώτες και είχανε πρόγραμμα, αφού πάρουν ορισμένες πληροφορίες, που τελικά δεν τους τις έδωσε ο θείος ο Αντώνης, γιατί δεν έδωσαν το κατάλληλο σύνθημα φύγανε λυ-

πημένοι. Από ό,τι μας είπαν, την άλλη μέρα θα γινόταν η απελευθέρωση της Σύρας. Εμείς από την μια είχαμε χαρά και από την άλλη φοβόμασταν μην είναι κατάσκοποι που προσπαθούσαν να μας πάρουνε λόγια και δεν ξέραμε τι θα συνέβαινε.

Την άλλη μέρα το μεσημέρι ήρθε ένα μεγάλο καϊκι τύπου “τρέχαντήρι” μονοκάταρτο, βαμμένο μαύρο, που είχε επάνω και την Ελληνική και την Αγγλική σημαία. Αφού έριξε ένα πλαστικό βαρκάκι στη θάλασσα, στην Παναγιά, μπήκαν μέσα τέσσερεις και ήρθανε γραμμή επάνω. Έδωσαν σωστά το σύνθημα και τους είπε και ο θεός το παρασύνθημα και καταλάβαμε ότι επρόκειτο περί εθνικού στρατού. Ο θεός ο Αντώνης, μου είπε τότε και πήρα ένα γαϊδουράκι και πήγα επάνω στου Σαραντάκη και τους είπα ότι ήρθε Εγγλέζικο καϊκι κάτω με Έλληνες μέσα και ζητούσαν τον Γιώργο, τον ασυρματιστή, ο οποίος στη συνέχεια ετοιμάστηκε και κατέβηκε κάτω στη Παναγιά και τον πήρε το καϊκι και τελείωσε ο πόλεμος και η περιπέτεια αυτή στα Γιούρα επάνω.

Μετά την Κατοχή δεν ξαναπήγα εκτός από μια φορά με το μεγάλο ρυμουλκό του Νεωρίου το “Φοίνιξ”, με την μεταπολίτευση του

1974, την άλλη μέρα που είχε γυρίσει ο Καραμανλής από τη Γαλλία, να πάρουμε τους τελευταίους κρατούμενους που ήταν επάνω, γύρω στα τριάντα με τριάντα πέντε άτομα. Το προσωπικό έμεινε εκεί και θα έφευγε με κρατική μέριμνα μετά. Μεταξύ αυτών, θυμάμαι που καπνίσαμε και μαζί τσιγαράκι, ήτανε και ο Γιάννης Χαραλαμπίδης, ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ και πρώην υπουργός. Δεν βγήκα καθόλου έξω, είδα μόνο αυτά τα κτίρια που είχανε κτιστεί και δεν τα ήξερα καθόλου. Το μεγάλο κτίριο των Φυλακών και δίπλα ένα Νοσοκομείο. Είχανε φυτέψει και κάτι πεύκα. Είδα μια άλλη όψη του νησιού. Το '44 έφυγα και πήγα πάλι το '74. ■

Γιάννης Δαλέζιος.

ΟΤΑΝ ΗΡΘΕ ΤΟ ΥΠΟΒΡΥΧΙΟ ΣΤΑ ΓΙΟΥΡΑ, (ΤΟΝ ΜΑΗ ΤΟΥ 1944 ΜΕ ΤΟΝ ΑΣΥΡΜΑΤΟ) ΗΜΟΥΝΑ ΕΠΑΝΩ

Κείμενο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

Τ

*εννήθηκα τον Δεκέμβρη του 1924 στον Μπάο.
Μπήκα στα 94 μου χρόνια.*

Όταν κηρύκτηκε ο πόλεμος, πήγα παραγιός στα Γιούρα, στο κτήμα του θείου μου Γιάννη Μαραγκού. Είναι θείος μου, γιατί ήταν ξαδέρφια με τη μάνα μου. Η Ερηνούλα, η συγγενής του Μάρκου Βαμβακάρη, η γυναίκα του Γιάννη και η μάνα μου, του Φάκαρη η κόρη, ήταν ξαδέρφια. Είμαι εγγονός του Βακόνδιου Ιωσήφ του Φάκαρη¹, που είχε την κατώα στην Απάνω Σύρα και στη Σεντούκα της Παρακοπής, ένα καμαράκι για καφενείο. Ερχόντανε οι χωρικοί με τα γαϊδουράκια και τους έδινε ένα λουκούμι και πίνανε νερό κι ήτανε εντάξει.

Τον Μάη του 1944 τσακώθηκα με τον θείο μου Αντώνη, γιατί μανουριάζαμε, εγώ με τον συνομήλικό μου τον Σιδερέη, τον γιο του και πήγα παραγιός στον Αντώνη τον Μαραγκό, στο σπίτι της Τερεζής, για ένα φεγγάρι.

Και μου λέει ο Αντώνης: «Γιώργο, θα πάω στη Σύρα –γιατί είμαι αρραβωνιασμένος με την Φραγκίσκα, από τη Χώρα– και να 'χεις το νου σου στα ζα».

Μαγειρεύω μόνος μου, σβήνω τη φωτιά και πάω στο Χέρρωμα, που βλέπει την Τζιά, να κόψω ξύλα για να τα 'χω για το τζάκι και βλέπω ένα πράγμα να μπαίνει μέσα στο λιμάνι, στο Χέρρωμα.

Ήτανε υποβρύχιο εγγλέζικο. Είχε φέρει τον ασύρματο στα Γιούρα κι ο καπετάνιος με διερμηνέα, μιλούσαν μαζί με τον θείο μου τον Γιάννη τον Βλαστημίδα, στην πλώρη. Κατέβηκα κι εγώ στο υποβρύχιο.

1. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης, Μάρκος Βαμβακάρης. Από τον μύθο στην ιστορία, 1600-2017, εκδόσεις Εκπαιδευτήρια Άγιος Παύλος, Σύρος 2017, σ.417, 919.

Αφήγηση του Γιώργου Γ. Παλαιολόγου στον Δημήτρη Β. Βαρθαλίτη.

Με πλησίασαν δύο Κρητικοί διερμηνείς και με ρωτούσαν, αν ήρθαν επάνω στο νησί Ιταλοί ή Γερμανοί. «Δεν έχει πατήσει κανένας στο νησί», τους απάντησα. Στο τέλος, μου λένε: «Πάμε στην πλώρη» Πάμε στην πλώρη και βρίσκουμε τον θείο μου Γιάννη και μου λέει: «Τα 'χω κανονίσει με τον καπετάνιο. Θα πας μαζί με το υποβρύχιο και θα 'σαι ως ναύτης. Θα πληρώνεσαι, θα πηγαίνεις και θα 'ρχεσαι και θα σε βλέπουμε τακτικά».

Τον ασύρματο τον πήγανε στον Βώλακα. Κάτσανε μια βδομάδα, για να τον στήσουνε. Εκεί πρέπει να 'χεις μέσο για να τον βρεις. Ήτανε το μέρος κρυφό.

Με το υποβρύχιο πιάσαμε τη Σέριφο, την άλλη μέρα τη Σαντορίνη και την τρίτη μέρα την Αμμόχωστο. Μόλις πάμε στην Κύπρο, με πουλάνε οι μάγκες. Μου λέει ο καπετάνιος: «Πάρε δέκα λίρες χαρτζιλίκι κι έχω κανονίσει να πας στο Μαυροβούνι».

Από την Κύπρο με βαπόρι με πήγανε στο Πορτ Σάιντ κι από 'κεί σε μια παραλιακή τοποθεσία. Εκεί κάναμε κωπηλασία και σε κάνα μήνα γυρίσαμε στο Πορτ Σάιντ, όπου υπήρχαν δύο σκάφη, το "Φαρούκ" και το "Μιφλόξ", 250 τόνοι το καθένα με πανιά και δίχως μηχανή και τα φέραμε στον Περαία. Κάναμε πέντε μήνες να 'ρθουμε.

Όταν γύρισα, ξαναπήγα στα Γιούρα, στου θείου μου του Γιάννη τα κτήματα κι έκανα γεωργικές δουλειές. Έβοσκα, ζευγαρίζα, ζύμωνα.

Γιώργος Παλαιολόγος

Ο θείος μου και στην Παναγιά είχανε και καλαμιώνα.

Αμπέλι είχε στα Γιούρα μόνο ο θείος μου ο Γιάννης, τέσσερεις σκάλες σερφιώτικα σταφύλια και ο Αντώνης στην Παναγιά. Δεν τα 'κανε κρασί. Τα 'στελνε στις μάντρες, που δεν είχανε.

Είχαμε χερόμυλο. Αλέθαμε το κριθάρι, βγάζαμε το αλεύρι και κάναμε μαύρα κρίθινα ψωμιά του κιλού. Ζυμώναμε μια φορά τη βδομάδα και περνάγαμε.

Ο θείος μου είχε για σημάδι δυο μαχαιριές στο αυτί κάθε προβάτου. Το κάθε ζώο είχε την τοποθεσία του. Μόνο, άμα τα αρσενικά θυμότανε φεύγανε από μένα κι ερχόντανε σ' εσένανε. Κι αφού τα κριάρια γκραστρώνανε τις προβατίνες, ξαναγυρίζανε στην τοποθεσία που ήτανε.

Το νησί είχε γλάρους, κοράκους, τρυγόνια, ορτύκια, καμιά μπεκάτσα. Το μόνο που δεν ζούσε πάνω στο νησί ήταν η πέρδικα. Δεν είχε την τροφή, που έπρεπε να φάει για να ζήσει και δεν την σήκωνε το μέρος.

Τα Κόκκινα είναι δίπλα στο λιμάνι της Παναγιάς. Ήταν κοκκινοχώματα. Εκεί θάβανε τους φυλακισμένους αργότερα. Οι Αυλάκες ήταν δίπλα στο μνήμα του Στέλιου. Το Φούι έχει δυο σπηλιές, που μπαίνεις μέσα μόνο με μικρό βαρκάκι. Μέσα-μέσα έχει άμμο. Εκεί ο Σιδερός κι εγώ πήγαμε για αθερίνα με το βαρκάκι, το οποίο το 'χαμε από βραδύς στανιάρει και ακούσαμε πιπίλες. Τσο, τσο, τσο. Βυζάγματα. Ήταν πέντε έξι φώκιες με τα φωκάκια τους. Σκοτώθηκαν να πέσουν στην θάλασσα. Αφού πιάσαμε ένα καλάθι αθερίνα, ψαρέψαμε με καθετί (α) σπρεκόχανους και σαργούς. Θυμάμαι μια φορά, που ήμουν ανοικτά στη Σαντορίνη, συναντήσαμε εκεί φάλαινες.

Οι κότες στα Γιούρα ήτανε ελεύθερες κι είχα χάσει μια κότα για καιρό. Καμιά φορά τη βλέπω και κατεβαίνει με δώδεκα πουλάκια από πίσω. Και πώς την μπάνισε το γεράκι, βουτάει, την αρπάει και πάει η κότα.

Στο Γλαρονήσι είχε βαρβακίνες. Μόλις αρχίζανε και φτερώνανε και πριν πετάξουνε μάζευα τα μικρά και τα 'κανα πιλάφι. Τι ήταν αυτό το φαγητό! Τι ωραίο κρέας που 'χανε! Οι βαρβακίνες κυνηγούσαν πούλες, κεφαλάδες, τρυ-

γόνια. Όποιο το πιάνανε, το τρώγανε.

Λίγο πιο πέρα απ' τις Φυλλάδες, η τοποθεσία λεγόταν Φλόμος, επειδή έβγαζε ένα δηλητηριώδες φυτό, το οποίο έβγαζε γάλα και το πετούσαμε στη θάλασσα για να πιάνουμε ψάρια.

Την οικογένεια του Μιχάλη Μαύρη την ήξερα καλά. Ο Μιχάλης ήταν ο έμπιστος του Μαραγκού. Δεν ήταν παραγιός. Αφεντικό ήτανε. Αυτός έκανε κουμάντο. Ο Μιχάλης εκεί έκανε τα έξι παιδιά του. Εκεί τα μεγάλωσε.

Στα Γιούρα πέρασα καλά στην Κατοχή. Στη Σύρα πεινούσανε κι εγώ τα 'χα όλα. Το γάλα μου, το βούτυρό μου, το κεφαλοτύρι μου, τα κρέατά μου, τα ψάρια μου, τα μέλια μου. Τα πάντα. Κι έστελνα και στο σπίτι μας στη Σύρα. Δεν πέθανε κανένας δικός μου απ' την πείνα, στη Σύρα. Δεν δυστυχούσαμε απάνω στα Γιούρα, κατάλαβες, Δημήτρη μου.

Το 1945, φεύγει ο Αντώνης ο Μαραγκός από τα Γιούρα και το κτήμα του το νοίκιασε ο θείος μου και αφήνουμε το κτήμα επάνω και κατεβαίνουμε στην Παναγιά. Ενώ κτυπούσα τα γάλα με τη βούτα, βλέπω ένα καϊκι φορτωμένο με κόσμο να μπαίνει στο λιμάνι της Παναγιάς. Ήταν πολιτικοί κρατούμενοι απ' τη Μακρόνησο και τους φέρνανε στα Γιούρα. Λίγο μετά πήγα φαντάρος. Το '47, παντρεύτηκα και με τη γυναίκα μου πήγαμε ένα μήνα στο θείο μου του Γιάννη στα Γιούρα. ■

ΤΑ «ΑΓΙΟΡΑ» ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΡΙΑΝΑ ΑΡΧΕΙΑ

*“Και τη έδωκε να είναι ακίνητος και να καταφρονεί των ανέμων”
“Detitque coli immotam et contenmere ventos”*

Βιργίλιος, Αινειάδα

Σ

κείμενο: Θωμάς Δρίκος

το τρίτο βιβλίο της Αινειάδας, ο μεγάλος ποιητής των Λατίνων Βιργίλιος, αναφερόμενος στη δημιουργία της Δήλου από τον Θεό Απόλλωνα, γράφει τα πιο πάνω. Θα μπορούσε να αφορούν βέβαια και την υψηλή Γυάρο celsa Gyaro, όπως την αποκαλεί στο ίδιο ποίημα.

Σπαρμένη στο φοβερότερο μπογάζι του Αιγαίου, στη μέση του ακριβώς, του «βοριά ξανέμου», όπως μας λέει μια μαρτυρία του 1808 από τα συριανά αρχεία, η μικρή αλλά υψηλή Γυάρος με τα 17,5 μόλις τετραγωνικά της χιλιόμετρα, καταφρονεί τους τρομερούς ανέμους και προσφέρει στους τολμηρούς ναύτες τη λύτρωση από τους αμέτρητους θαλασσινούς κινδύνους. Αυτή η θέση του νησιού, ορισμένη από τον Απόλλωνα ή τον Ποσειδώνα, τον Άγιο Φουκά, τον Άγιο Νικόλαο ή δεν ξέρω εγώ ποιον Θεό και ποιον Προφήτη, είναι η κεντρική ιδέα, ο πυρήνας για τη θέση που του επιφύλαξε η ανθρώπινη ιστορία πλέον.

Σκληρός τόπος, βουνίσιος, με απρόσμενα προφυλαγμένα από τον βοριά λιμανάκια στην απάνεμη μεριά του.

Τόπος για καταφυγή και για κτηνοτροφία αλλά και για αλιεία, όπως μας

Ο Θωμάς Δρίκος είναι δικηγόρος και συγγραφέας.

μαρτυρεί ο Στράβων το 30 π.Χ αλλά και το W.W.F στις δικές μας μέρες. Όμως και ιδανικός τόπος για απομόνωση, τιμωρία και εξορία πολιτικών αντιπάλων από την εκάστοτε εξουσία.

Γιατί όμως αυτό το νησί συνδέθηκε τόσο στενά με τη γειτονική του Σύρο, από τους χρόνους της Οθωμανικής κυριαρχίας στο Αιγαίο ή μήπως και νωρίτερα; Γιατί όχι με την Άνδρο, γιατί όχι με την Τήνο ή την Κέα αλλά και γιατί δεν κατάφερε να έχει αυτόνομη παρουσία από τότε που ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος μας λέει ότι εγκαταλείφθηκε λόγω των ποντικών που μάλιστα έτρωγαν μέχρι και σίδερα; Και πού είναι αυτοί οι ατρόμητοι ποντικοί σήμερα;

Η πρώτη πληροφορία που αφορά τη Γυάρο για τα νεώτερα χρόνια προέρχεται από τα συριανά αρχεία. Σε κάποια δωρεά που γίνεται το έτος 1590 στη Σύρο, ο δωρητής πατέρας μεταξύ άλλων

δωρίζει στον γιό του μερίδιο από τα ζώα του στη Γυάρο. Από το έγγραφο αυτό προκύπτει η σχέση των Συριανών με το νησί αυτό ήδη από τότε. Όμως περισσότερες ειδήσεις δεν μπορεί να μας δώσει το έγγραφο αυτό. Περισσότερο φώς για το τι συμβαίνει στη Γυάρο, ρίχνουν μεταγενέστερα συριανά έγγραφα. Κάποια από αυτά ήδη έχει δημοσιεύσει και σχολιάσει ο Ανδρέας Δρακάκης το 1948, αλλά και ο Αντώνιος Κατσουρός την ίδια χρονιά.

Αυτά που μπορώ να προσθέσω, σε ό,τι ήδη πολύτιμα έχει γράψει ο Ανδρέας Δρακάκης, προκύπτουν και αυτά από τα συριανά αρχεία της τουρκοκρατίας που διασώθηκαν μέχρι σήμερα.

Ας ξεκινήσουμε όμως με την πληροφορία που μας δίνει ο ιερέας Στέφανος Δελαρόκας στο γνωστό του βιβλίο περί των μελισσών που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1790.

“Στο έρημο νησί της Γιούρας ή των Γιούρων (de Yura) που τους είναι (των Συριανών) εξάρτημα, ένας κάποιος Γεώργιος ή Ζωρζής (George) Ξανθάκης, ξακουστός σε όλο το Αρχιπέλαγος για την γενναιότητά του, μαζί με έναν άλλο σύντροφο, κατέλαβαν και ξαρμάτωσαν δέκα οκτώ Ζακυνθινούς (Zantiotes)”,

προφανώς ληστοπειράτες.

Ποιος όμως είναι αυτός ο Γεώργιος ή Ζωρζής Ξανθάκης με τα πιο πάνω κατορθώματα; Πιστεύω ότι πολύ πιθανόν να είναι το πρόσωπο που αναγράφεται στο φορολογικό κατάστιχο του 1768 όπου έχουμε τη δεύτερη λεπτομερή καταγραφή για την κτηνοτροφική ζωή στα «Αγιόρα», όπως καταγράφεται στο πιο πάνω κατάστιχο. Πρώτα όμως ας

δούμε ένα άλλο κατάστιχο, αυτό του 1761, στο οποίο καταγράφονται οι μάντρες της Σύρου αλλά και των «Αγιόρον», ήτοι :

*“1761 , Ει μάντρες στην παρόν χρονιά
Στο βόλακα / νίκολας ρουσος φούρλας K 320
Ρέστο παράδες 5
Στον κριό / αντώνης βακόντιος του ζωρζή K 270 (διαγράφεται ο αριθμός και από πάνω αναγράφεται) - 310
Στες νίτες / φραγκούλης γας του ζάνε K 190 (διαγράφεται ο αριθμός και από πάνω αναγράφεται) 184
Αγιά μαρίνα / Αντώνης Κάπελος του νίκολου K 229 (διαγράφεται ο αριθμός και από πάνω αναγράφεται) 213
Έλαβα γρόσσια 4 παράδες 14
Στις ανγκαθωπές / μάρκος σιγάλας του σάντου K 310 (διαγράφεται ο αριθμός και από πάνω αναγράφεται) 270
Στη σκλαβαντριά / γιόργος βουτζίνος του νίκολου 400
Στου πασπαδιά / μάρκος μαιδιότης του γλιγόρι 210
Στα λακώματα / γιόργις πρίντεζις του λίναρδου 280
Στη κουκουβά / γιαννούλης ρούσος του μάρκου 250
Έλαβα γρόσσια 4.
Στο Γαλισιά / πέτρος ρούσος του λίναρδου 260
Σύνολο 2.697
Γλαρόντα / Ιωάννης ρούσος του μάρκου K 260 (διαγράφεται ο αριθμός και από πάνω αναγράφεται) 230
Φιλαδάκια / αντώνης φρέρης του δομίνικου 350 (διαγράφεται ο αριθμός και από πάνω αναγράφεται) 325
Στα ρασίδια / νίκολος ρούσος πενίζελος 35.0
Σύνολο 905
Ει μάντρες των αγιόρο
Ιωάννης Ξανθάκης του Ζωρζή K 280
Έλαβα γρόσσια 4 παράδες 8
Ζωρζής Βαμπακάρης κατζίκια 270
Πρόβατα 100
Γρόσσια 7
Σύνολο κεφ (κεφάλια) 650”*

Βλέπουμε λοιπόν από αυτό το κατάστιχο, ότι ο ένας από τους κτηνοτρόφους που στέκει στα «Αγιόρα» είναι πράγματι κάποιος Ιωάννης

Ξανθάκης του Ζωρζή, αλλά όχι ο ίδιος ο γενναίος Ζωρζής. Αυτός θα φανεί στο κατάστιχο της σπέτζας του 1768 που συντάχθηκε στην «επιτροποσίνη» του κυρ Γιανούλη Ρούσου, από τον χαρατζή Φραγκούλη Βαρθαλίτη του Ιωάννη.

“Ει μάντρες από έναν μπαρά το κεφάλη
Πενεδέτος νδούναβις στα μαντρόνια Κ 180
Στο στιβοπό / λινάρδος βαρθαλίτης του Ιωάννη Κ 170
Σταις βουδόμαντρες / Γιάκουμος Πρίντεζης του Γιωργή Κεφ. 290
Στα κατάστεγια / μάρκος σιγάλας του σάντου κεφ. 290
Ρε (ρέστο ;) παράδες 6 .
Νικολέτος στέφανος του λουτζάρδου / στην αζόλιμνο κεφ. 380
Στο όρος / αντώνης φρέρης του δομίνικου 320
Στη Βάρη / αντώνης κάπελος του νίκολου 85
Στο Κουρούπη / μάρκος Βουτζίνος του Ζάνε 210
Στη σπιλιά / νικολός Ρούσος μαργαριτίνης 490
Στο Πλατύ Βουνί / Γιοργίς Βουτζίνος του νίκολου κρικιά 266
Στον τροχό / ιωάννης περίς του λινάρδου 240
Στο Δερφίνι / φραγκούλις ρούσος φούρλας 290
Σύνολο 3.661
Στο μαλο / λουρέτζος ρούσος του λινάρδου κεφ 370
Στου διακοπού / δομίνικος δαμόφλις του λουρέτζου 190
Σύνολο 560
Ει μάντρες των αγιορον
Ζωρζής Ξανθάκης του Ιωάννη κεφ
Πρόβατα 100
Κατζίκια 150
Ζωρζής Βαμπακάρης του Γιοργή κεφ
Πρόβατα 140
Κατζίκια 160
Τα πρόβατα από παράδες 1, τα κατζίκια παράδες 2”

Ο δε σύντροφος του Ζωρζή Ξανθάκη, που αναφέρει ο Δελαρόκας ότι τον συνέδραμε στον αφοπλισμό των ληστοπειράτων, ίσως είναι ο Ζωρζής Βαμπακάρης από την άλλη μάντρα του νησιού ή ακόμη κάποιος άλλος «κολίγας» από τη μάντρα του ίδιου του Ξανθάκη, ίσως ο Γιώργης Μαραγκός του Ζάνε.

Αν συγκρίνουμε τα έσοδα από το φόρο βοσκής, το λεγόμενο προβατονόμιστρο, στα πιο πάνω κατάστιχα των ετών 1761 και 1768 με αυτό του 1717, που έχει ως εξής :

“από προβατονόμιστρο κεφαλιών 4. 922 γρόσια 82 παράδες 4 τα γιούρα edώσανε γρόσια 9 παράδες 18”

συνάγεται το αρχικό συμπέρασμα ότι η κτηνοτροφία των Συριανών στα Αγιούρα, μετρούμενη σε ποσοστό επί της κτηνοτροφίας της Σύρου, κυμαίνεται από 9% με βάση το κατάστιχο του 1717, σε 18% με βάση το κατάστιχο του 1761 και σε 13% σύμφωνα με το κατάστιχο του 1768.

Αποτελούσαν λοιπόν τα Αγιούρα, κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αλλά και του 19^{ου} αιώνα, σημαντικό διατροφικό πόρο για τη Σύρο, μάλλον δε εξ αυτού του λόγου προέρχονται και διάφορες μαρτυρίες της εποχής, όπως του Δελαρόκα, για την επάρκεια του κρέατος στην τοπική οικονομία του νησιού.

Ως προς τις κυμαινόμενες σχέσεις της Αγιουργιανής κτηνοτροφίας και της αγοράς της Σύρου είναι σημαντικό το εξής έγγραφο του 1796:

“1796 ιουνιου 13 Σιρα

εστοντας και να βλεπομε πως ο κοσμος γινετε απο μερικους ακαταστασιες δια ετοτο εμαζοκτισαν στιν παρον κανκιλαρια απο μερος του κοσμου νικοκιριδες ει κατοθεν ειπογραμενι πιτροπι προεστι κε επιλιπι νικοκιριδες κε ζιτουνε οτι να γενι μια κιβερνισι δια το καθε ενα οπου λογατε δια εκινους οπου εχουνε κοπαδια οσον δια τα τοπικα οσον δια τα γιοριτικα οτι με τον ερχομο τον κοπαδιο τον αγιορο βλεπομε οτι γινετε μεγαλι ζιμια στους καρπους εις ολον τον κοσμο δια ετοτο ζιτουνε να γενι κιβερνισι οσον δια τα γιοριτικα οσον δια τα τοπικα να εινε το καθε ενα στιν βοσκι του οχι κε παραβι να εινε κοντεναρισμενο εις προτο αγα που θελι ερχι εκατο γροσα: μερικα ξεδιαλιζομε οτι εστον κε ει αγιοριτες να πουλε τους καρπους τονε εις εις αλα μερι κε οχι απανο στον τοπο κε μερικα πλεο ακριβα στον τοπο που καμουν μεγαλο στραπατζο δια ετούτο ζιτουμε οτι τα κοπαδια τον αγιοριτο να μιν εινε τρομιζαμενι να τα φερου απανο στιν σιρα οχι κε τα φερου να εινε κοντεναρισμενι στο μουτουπακι τις σουλτανας 500 γρο κε δια δυναμι το παρον ειπογραφοντε οες φενοντε κε οπια βαρκα παγι κε τα φερι να εινε κοντεναρισμενι τα πεντακοσα”

Από το πιο πάνω έγγραφο και από άλλα μαθαίνουμε ότι τα κοπάδια των «Αγίορο» μεταφέρονταν από τα «Αγιόρα» στη Σύρο, όχι μόνο για να πουληθούν σαν κρέας, αλλά και για να βόσκουν, ιδίως στην Απάνω Μεριά και στον σημερινό αρχαιολογικό χώρο στο Καστρί της Χαλανδριανής, όπως προκύπτει από το πιο κάτω έγγραφο:

“1804 Ιουλίου 17

*προτεστο βαλμενο απο τιν ανα τι γινι του μακαριτι γιοργι ρουσο
φουρλα*

*εστοντας κε οτι ειθελισεν μα τι στιρεσμον απο αντρα και απο δια
τις πεδια κε να μινι ορφανι εος ξενι και με το να εχι εκι απανο εις τον
τοπον λεγομενον καστρι κε εκι να εχι τα ορφανικα σπαρμενα δια τιν
λογο τροφι τον αλονον αρφανον πεδιον κε να θελίσουν απο τις μα-
ντρες του τροχου κε χαλαντριανις διχος να εχον τιν πρεπουσαν εγνια
να απαντιξου τα κοπαδια ντους κε να τιν ζιμιονου εστοντας λιπον κε
τιν σιμερον αφτες ι διο μαντρες χαλαντριανις κε τροχου κε ακομα με-
ρικα οπου εφεραν απο τα γιουρα κε με το ζορι γιρεβουν να τα ξαπο-
λίσουν πανταπασις τα κοπαδια τους κε να φανε κε τα πασκουλα κε
να μιν εινπορουσε κε απομονιν αφτι ει ορφανι να εβρι ανθρωπο εος
ει τρις να φανε τα πασκουλα κε να τις το καμου ζεβγαρι εις τον κερων
τον χριαζουμενο εστοντας λιπον κε τιν σιμερον με διναστιαν θελου
να ξαπολίσουν τα κοπαδια τους μεσα εις τα πραματα τις κε να τιν ζιμι-
οσουν φανερωνι οτι με το παρον τις προτεστο προτεσταρι εκ μερος
του αγα μας να μιν εινε τονας τρομιζαμενος απο τις ανοθ μαντρες να
αφισι να ξαπολίσι κοπαδι να φανε τις αφτις νομις οχι κε το εναντιο
πραξουν τις κοντεναρι εις τον αγα μας τιν καθε μαντρα γρ. 50 κε δεκα
κεφαλια λιανικα κε ...”*

αλλά και από τη μαρτυρία που έχει δημοσιευτεί στα «Συριανά γράμματα» τ. 32, με τίτλο «αγονας τον αγιορο», και στην οποία καταγράφεται η αρπαγή των «αγιορίτικων» αιγοπροβάτων, στην παραλία της Κλεισούρας στην Απάνω Μεριά της Σύρου από τους Υδραίους κατά τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης του 1821.

Η αναφορά σε κάποια έγγραφα της εποχής του 1800 περί του ότι τα αιγοπρόβατα του Γιώργη Μαραγκού του Ζάνε πρέπει να μεταφερθούν από το Πιτάδο πίσω στα Αγιούρα, με έβαλε σε απορία για το πού είναι αυτό το Πιτάδο. Το τοπωνύμιο ο Δημήτρης Βαρθαλίτης το καταγρά-

φει πάνω στο νησί των Αγιούρων, στη σπηλιά που βρίσκεται απέναντι από το Γλαρονήσι, που πολλές φορές μέσα στους αιώνες πρέπει να χρησιμοποιήθηκε σαν τόπος πειρατικής ενέδρας, αλλά τα έγγραφα καθαρά μας λένε για κάποιο Πιτάδο εκτός των Αγιούρων, μιας και τα πρόβατα πρέπει να μεταφερθούν με βάρκα από εκεί,

πίσω στα Αγιούρα. Επίσης οι μαρτυρίες που δόθηκαν στα 1800 με αφορμή το φόνο του Ζάνε Μαραγκού μας λένε, για το ότι οι κλέφτες «ατακάρανε» τη βάρκα την «αγιορίτικη» στον κάβο του Πιτάδου, όταν αυτή μετέβαινε από τη Σύρα προς τα Αγιούρα. Νομίζω ότι το πιο κάτω έγγραφο περιέχει την απάντηση:

“ 1762 μν μαρτιου 20 την σιμερον ο επιτροπος кир μπενεδετος ρουσος κε ει κατοθεν προεστι δονουση κε πουλου το χορταρι τις στακτις οπου εμπορη να βγαλη εις τιν εφετινι χρονια το νισιο του τοπου τις σιρας ειγουν τα ριμονισια εξεχος το εμπιταδο κε τα γιουρα δια γροσια 13 κε αγοραζιτα ο караβοкиρις αν κριεζι μποριατις κε ομολογα ει καντζιλαρια προς ελαβεν τα ασπρα απο τον ανοθεν караβοкиρι ειγουν τα γρ 13 κε ειποσκουντε να μιν τινε μεταπουλησουν ατι τους εις αλο μέρος δια τιν εφετινι χρονια κε δια ταλιθες ειπογραφουντε πενεδετος ρουσος επιτροπος λιναρδος καπελος τ αν γιοργη χαλαβαζη του ζορζι βεονι”.

Δηλαδή, ως Πιτάδο ή Εμπιτάδο ονομάζεται ερημονήσι ξεχωριστό που ανήκει στην κοινότητα της Σύρου, μεταξύ Σύρου και Γιούρων, σχετιζόμενο άμεσα με τα Γιούρα. Η λέξη Πιτάδο ή Μπιτάδο έχει ιταλοβενετική καταγωγή και σημαίνει τον τόπο τον κατοικημένο (αμπιτάδο). Το ερημονήσι αυτό, όπως συμπεραίνεται από το συνδυασμό διαφόρων εγγράφων των συριανών αρχείων, συνδέεται με τοπική εγγύτητα με τα Αγιούρα. Μάλλον, αν όχι σίγουρα, πρόκειται για παλαιότερη ή παράλληλη ονομασία που είχε

το Γλαρονήσι, το νησάκι των 190 στρεμμάτων στον νοτιοανατολικό κάβο των Αγιούρων. Ως προς την καταγωγή της ονομασίας του ως Μπιτάδου, Πιτάδου ή Εμπιτάδου, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι έχει σχέση με τις δοξασίες των ναυτικών και των επισκεπτών, αλλά και των κατοίκων του νησιού, για τις φωνές που ακούγονταν συχνά από εκεί, κάτι σαν θρήνος ή φωνές νεράιδων ή εξωτικών. Ας σημειώσω στο σημείο αυτό και την πληροφορία που έχει καταγραφεί στο τ. 32 των «Συριανών γραμμάτων», για το ότι το

νησάκι αυτό έχει χρησιμοποιηθεί, προφανώς μέσα στους αιώνες, σαν τόπος όπου αποκόβονταν τα νέα αρνάκια από τις μάνες τους, αλλά και το ότι οι φώκιες, παλαιότατοι κάτοικοι του θαλασσινού αυτού τόπου, βγάζουν μικρές κραυγές που πολύ μοιάζουν με κλάμα ανθρώπινου μωρού ή ανθρώπινη ομιλία.

Αλλά το ίδιο πιο πάνω έγγραφο μας προκαλεί άλλο ερώτημα. Τι είναι αυτό το «χορταρι τις στακτις» για το οποίο ο Ποριώτης караβοκύρης Κριεζής δίνει στην κοινότητα μίσθωμα 13 γροσίων για την «εφετινι χρονια»; Ο Ανδρέας Δρακάκης στη “Σύρο επί τουρκοκρατίας” τ. Α, έχει μια σχετική αμήχανη αναφορά στο ίδιο ζήτημα, δηλαδή αυτό της πώλησης του “χορταριού” της στάχτης με παράθεση σχετικού αχρονολόγητου εγγράφου, το οποίο από τα συμφραζόμενα μπορεί να χρονολογηθεί στο έτος 1761 και στο οποίο επίσης υπάρ-

χει αναφορά στο Πιτάδο. Συνεχίζοντας εκεί που είχε σταματήσει αυτός, με τη βοήθεια του εγγράφου του 1762 που δημοσιεύω πιο πάνω, το οποίο περιέχει την πληροφορία ότι η πώληση της στάχτης που μπορεί να παραχθεί από κάποιο ποώδες φυτό που φύεται την εποχή εκείνη σε μεγάλες ποσότητες στα ρημονήσια του Εμπιτάδου και των Γιούρων, γίνεται προς τον Ποριώτη караβοκύρη Κριεζή, είμαστε σε θέση κατ’ αρχήν να αναγνωρίσουμε τη σημασία της χρήσης της στάχτης στα πλοία της εποχής εκείνης, ως πρώτης ύλης για την παραγωγή της υγρής αλυσίβας, πολύτιμης για τις καθαριστικές και απολυμαντικές της ιδιότητες, αλλά και την ιδιότητα της στάχτης ως συντηρητικού τροφίμων και φρούτων. Το ερώτημα από ποιο άραγε χόρτο προήρχετο η στάχτη αυτή, μπορεί να απαντηθεί ως εξής: Πιθανότατα πρόκειται για τον φλόμο, (*Verbascum thapsus*)¹, διετές

1. Φλόμος κοινά ονομάζεται επίσης και το φυτό *Euphorbia dendroides* (εφόρβια δενδροειδής), ο οποίος φύεται στη Γυάρο. Για το Θάψο (*Verbascum thapsus*), ο Διοσκουρίδης το αναφέρει ως “βερμπάσκο το μέλαν”, ενώ και ο Πλίνιος αναφέρεται στις θεραπευτικές του ιδιότητες. Τα άνθη του “θάψου”, με το βρασμό τους σε νερό, δίνουν ένα διάλυμα με δυνατό κίτρινο χρώμα. Όταν χρησιμοποιείται με αραιό θειικό οξύ παράγει μία, μάλλον μόνιμη, πράσινη βαφή, ενώ γίνεται καφέ με την προσθήκη αλκαλίων. Μια έγχυση των λουλουδιών χρησιμοποιείται για βαφή των μαλλιών σε χρυσαφί χρώμα. Οι στάχτες από το θάψο χρησιμοποιούνταν για να φτιάξουν σαπούνι, που επαναφέρει το φυσικό χρώμα των μαλλιών. Αναφέρεται από συγγραφείς ότι οι κυρίες στην αρχαία Ρώμη έβαφαν τα μαλλιά τους κίτρινα με λουλούδια φλόμου, που βουτούσαν σε ισχυρό αλκαλικό διάλυμα (πλούσιο σε αλυσίβα). Οι πληροφορίες αυτές ισχυροποιούν την άποψη ότι η αναφορά στο έγγραφο του 1762 αφορά το *Verbascum thapsus*, το οποίο φύεται ευρέως σε όλες τις Κυκλάδες, παρότι δεν αναφέρεται στις πρόσφατες καταγραφές βλάστησης της Γυάρου. (σχόλιο: Κώστας Καταγάς, δασολόγος)

πωδές φυτό, το οποίο καταγράφεται ακόμη και σήμερα ως παραγωγό στάχτης χρήσιμης για τη βαφή των μαλλιών, το οποίο φυτό δεν μπορεί να αποτελεί τροφή για τα αιγοπρόβατα, λόγω καυστικής ιδιότητας που έχουν τα φύλλα του, και το οποίο πιθανά υπάρχει και σήμερα πάνω στο νησί των Γιούρων.

Ως προς την καταγωγή και χρήση του τοπωνυμίου Μπιτάδο ή Πιτάδο θα ήμουν εντελώς βέβαιος και κατηγορηματικός για την απόδοση της ονομασίας Μπιτάδος, εκτός από τη σπηλιά πάνω στα Γιούρα, απέναντι από το Γλαρονήσι και στο ίδιο, καθεαυτό, το Γλαρονήσι των Αγιούρων, αν από επιτροπική απόφαση του Μαΐου 1799 δεν προέκυπτε η ονομασία Πιτάδος και κάπου πάνω στη Σύρο :

" 1799 Μαγίου 7 Σ. Ν

*Εμεις επιτροπος κε προεστι του παρον νισου συρας κατοθεν ειπο-
γραμενη κατα την εξουσηα όπου εχομε απο τιν Ειψιλοτατην Βα-
σιλησα τιν κερα μας Σαχ Σουλτανα και τον Αφέντη μας Σουλταν
κιαζοσητζης εφεντης και ωλλου του κοσμου προστακτικος προ-
σταζομεν καθου ολλος ο ραγηας εκλαυτικε προς εμας δια τους
αγιοριτες οτη με τα προβατα τους ζιμιουνουν ολλον τον κοσμον
εις κερων όπου τα φερνουν απο τα γιουρα εδο εις τον πιταδον
και ολλος ω ραγηας ειποφερνε ταις ζημηες όπου αυτη εκαμνα,
ομος εστοντας κε μεγαλιν αποκοτη να δοσουν τα αρνηα τους
εις αλα νισηα κε οχη να τα δοσουν ει να τα φερουν να σφαξουν
εδο εις τον τοπον δια τουτο τους προσταζομεν να μιν εινε τρο-
μιζαμενος κανενας να αποκοτηση να φερι ουτε ενα προβατο
εις τον τοπον απανο και οποιος απο αυτους εφγαλη πραματα
εις τον τοπον εχουν να γινουντε αφεντηκα, ομιος προσταζομεν
ακομια και ολλες τες βαρκιες σηρηανες ολλους τους караβοκι-
ριδες να μιν εινε τρομιζαμενος κανις να παγη να φερι προβατα
ει μιν μονο τους ανθρωπους κε απο προβεζιονες, οχη κε σταθη
κανης ανηπακοος κε πραξι το εναντηο απο τους караβοκιριδες,
τον κονταναρομεν στον Αγα μας γροσηα διακοσια νρ: γρ: 200 κε
εκατον ξιλιες κε δια δυναμιν του παρον μας πρετεστου τηπονο-
μεν κε τιν βουλα της κινωτης, εστοντας εκινη να εινε νικοκιριδες
να δινου όπου θελουν τα αρνια τους και επιλιπους καρπους τον
αγιορον ετζι και ολλος ο ραγηας να εινε νικοκιριδες εις τα χο-
ραφια τους και αμπέλια τους Πιερος βιταλες επιτροπος Marcos
Vucinos proestos",*

εκτός βέβαια από την περίπτωση που η χρήση της λέξης Πιτάδος στο πιο πάνω έγγραφο δεν προσδιορίζει τόπο συγκεκριμένο πάνω στη Σύρο, αλλά απλά τονίζει την ιδιότητα του τόπου της Σύρας ως Πιτάδου, ήτοι κατοικημένου, σε αντιδιαστολή με τα Αγιούρα που ορίζονται ως ερημονήσι γενικώς.

Γιατί όμως, αφού τα Αγιούρα είχαν οικονομική σημασία, δεν διεκδικήθηκαν εξ ίσου από κτηνοτρόφους των κοντινών νησιών της Άνδρου ή της Τήνου ή και της Κέας; Απάντηση σε αυτό το κεντρικό ερώτημα δεν μπορούν να μας δώσουν από μόνα τους τα τοπικά συριανά αρχεία. Θα προσπαθήσω να απαντήσω ως εξής:

Η Σύρος πλεονεκτεί ως προς τα λοιπά νησιά σε εγγύτητα, υπολογιζόμενη της αποστάσεως μεταξύ των δύο νησιών από άκρο σε άκρο. Η χρονική περίοδος που συμπλέκονται τα Αγιούρα με τη Σύρο πρέπει να είναι αυτή της Οθωμανικής κυριαρχίας στο Αιγαίο. Εξ αυτού του λόγου αποκλείεται ο ανταγωνισμός από τη γειτονική και πολυπληθή Τήνο που αποτελεί μια βενετική νησίδα σε μια τουρκική θάλασσα. Μάλιστα οι προφανείς ανάγκες του τηνιακού πληθυσμού, ο οποίος τον 17^ο και 18^ο αιώνα ήταν οκταπλάσιος αυτού της Σύρου, ήταν ένα πρόσθετο κίνητρο και συγκριτικό πλεονέκτημα των Συριανών σε σχέση με την Κέα και

την Άνδρο, αφού η Σύρα και το λιμάνι της είναι σαφώς εγγύτερα με την Τήνο, από ότι αυτή με την Άνδρο και την Κέα.

Όμως η εγγύτητα της Σύρου, σε σχέση με τα άλλα ανταγωνιστικά της νησιά, ενισχύεται ως πλεονέκτημα από το γεγονός ότι η πλευρά της Σύρου που γειτνιάζει με τη Γυάρο είναι αυτή της Απάνω Μεριάς, της κατ' εξοχήν ορεινής και κτηνοτροφικής περιοχής της Σύρου. Μάλιστα καθόλου τυχαίο δεν είναι ότι οι πιο γνωστοί κτηνοτρόφοι των Αγιούρων, ήτοι οι οικογένειες Ξανθάκη, Βαμπακάρη και Μαραγκού είναι όλοι Απανωμερίτες Συριανοί. Κατά κάποιο τρόπο δηλαδή μπορεί να υποστηριχθεί βάσιμα ότι τα Αγιούρα είναι η φυσική στεριανή προέκταση της κτηνοτροφικής Απάνω Μεριάς της Σύρου. Μαθημένοι οι άνθρωποι της Απάνω Μεριάς στις δυσκολίες του κτηνοτροφικού βίου, αλλά και με προφανή επίγνωση της προσαρμογής σε τέτοιες συνθήκες, εξόρμησαν και εγκατέστησαν στα Αγιούρα μια δεύτερη ζωή.

Παρόλα αυτά οι δυσκολίες της ζωής στα Αγιούρα, το μικρό μέγεθος και οι φυσικοί πόροι του νησιού σε σχέση με τους διαθέσιμους γύρω ανθρώπινους πληθυσμούς, εμπόδισαν τη ζωή στο νησί να θεμελιωθεί αυτόνομα. Το κρίσιμο κατώφλι της αναγκαίας οικονομικής συσσώρευσης δεν

έγινε δυνατό να ξεπεραστεί και έτσι η ζωή παρέμεινε σε επίπεδο των μόλις αναγκαίων εγκαταστάσεων για τη διεξαγωγή της κτηνοτροφικής εκμετάλλευσης. Έτσι οι κάτοικοι του νησιού θα είναι μεν γνωστοί στη Σύρο ως «Αγιορίτες» ή «Αγιουργιανοί», όμως το τοπικό αυτό παρωνύμι δεν θα μπορέσει να υπερβεί τα όρια του κόσμου και της κοινωνίας της Σύρου.

Στα κτηματολόγια της προεπαναστατικής Σύρου, αυτό του 1750- 1790 και αυτό του 1800-1830, δεν υφίσταται εγγραφή ιδιοκτησίας πάνω στο νησί των Αγιούρων. Αν ληφθεί υπόψη ότι τα βιβλία αποτελούν στην πραγματικότητα καταγραφή ακίνητης περιουσίας για το σκοπό της φορολογίας της, για την επιβολή χαρτασιού της γης, ήτοι είναι αμιγώς βιβλία εντός της φορολογικής

λειτουργίας της κοινότητας της Σύρου για τον επιμερισμό φόρων με βάση την ακίνητη περιουσία, άσχετα αν από αυτά αναδύθηκαν μορφές ιδιοκτησίας, το ότι δεν περιλαμβάνονται εγγραφές ακινήτων των Αγιούρων έχει να κάνει με το ότι τα ακίνητα του νησιού αυτού, εκτός των κτισμάτων, θεωρούνταν τότε ως κοινοτικά. Γι' αυτό άλλωστε είναι δυνατόν να εκτίθεται περί το 1780 σε δημοπράτηση ολόκληρο το νησί προς είσπραξη μισθώματος με μίσθωμα 100 γροσίων το χρόνο και μισθωτή τον Στρατή Αρχάγγελο.

Για την κατάσταση στα Αγιούρα και για το ότι όλη η γη θεωρούνταν τότε κοινοτική, χωρίς να αναγνωρίζεται ιδιοκτησία ατομική παρά μόνο σε κτίσματα, είναι διαφωτιστικά δύο έγγραφα του 18^{ου} αιώνα, το πρώτο του 1771:

*“ στους 1771 οκτομβρίου 24 : σίρα
με το παρον ομολογου έδο παρον ομπροστα εις εμενα τον κατοθεν
ειπογραμενο κατζιλερι του Κινου και ομπρος στους κατοθεν
ειπογραμενους μαρτιρες οτι προς ετεριασανε ο νίκολας Χαλαβα-
ζις με τον αντονιο πριβελεζιο του νίκολου και κανουν τον παρον
τεριασμο να παγι ο ανοθεν αντονιος πρεβελεζιος εις αγορα να
δουλεψι τα χοραφια του ανοθεν Νίκολα και ινα τα σπιρι φανερο-
νοντας εδω παρον προς να δινι ο νίκολας τα βοδια του σενεργα
σιδερο και τα οσα εινε χριαζομενα δια το ζεβγολατιο και αντο-
νις να τα δουλεψι και να τα σπιρι κρατιμενος εις ολο τον κοπο
και καθος λεγι να παρι και τον αδελφο του μαζι του δια βοιθια
του κοπου του και καμιαν εξοδια να μιν εχι να κανι ο αντονιος
παραξις τις βαρκακς οπου θενα τις δουλεβγι να πλερονετε απο
την μεσι τις ειντραδας οπου τα χοραφια ειθελε καμουν κατα το*

διαταγμενο και νανε κρατιμενος ο αντονις αν εχου μερικες εν-
γλαστρες τα χοραφια να τις κτιζι τοσον αν εβρι πιγιενοντας οσον
και αν γινουν ειστερα και αν τιχι και χαλασου τιχι περισι και εινε ει
δουλια πολι ειποσχετε ο νίκολας να τα πλιρνοι αν βαλι αλους αν-
θρωπους ο αντονις και τον βοιθισουν και με το να μιν εχι ο αντο-
νις ασπρο να βαλι δια εφετος επαρακαλεσε το νίκολα να τουτονε
δανισι και ερχομενος ο κερως οπου ειθελε αλονεφτου ει καρπι τον
αφτον χοραφιο να μιραζου εισια στιν μεσι τον καρπο οπου ο θεος
ειθελε στιλι και μιραζοντας ειποσχιεται ο αντονις να στρεφι του
νίκολα τον τοσο σπορο οπου ειθελε του δοσι απο το μερτικο του
ειγουν αντονιος και δια τον αδελφον του αντονιου δεν εχει καμια
κρατισι πλιρωμις ο ανωθεν Νικολας ειμιτα ανο νικολας ειθελε να
καμι απο θελिसι του κανενα χαρισμα του αδελφου του εις αφο
το παρον ειπογραφοντε και τα διο μερι στρεκτι κε θελιματικος
βαζοντας κε μαρτυρες παρακαλετι ομπρος εις εμενα τον κατοθεν
ειπογεγραμενο κατζιλιερι και βεβεονο ος ανοθεν καθος ειπογρα-
φομε και φερνοντας τα βοδια στιν σιρα να μιν εχει καμια κρατισι
αντονιος να τα εχι ενια αλα μιτε να εχι να καμι εις κανενα ρεζιγο
τον βουδιον τοσον στα γιορα οσον κε στιν σιρα”.

Το πιο πάνω έγγραφο παρ’ ότι είναι ελλιπές στην κατάρτισή του, αφού λείπουν τα ονόματα τόσο του κατζηλιέρη όσο και των μαρτύρων, είναι χωρίς αμφιβολία της εποχής που αναφέρει και καθότι δεν αποτελεί μέρος κώδικα, αλλά μεμονωμένο έγγραφο, είναι προφανές ότι είναι αντίγραφο του αρχικού στο οποίο παραλείφθηκαν τα πιο πάνω στοιχεία. Έχει δε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού είναι ένα από τα λίγα που έχω εντοπίσει εκτός της περιοχής της κτηνοτροφίας και μας δείχνει ότι στα 1770 στα Αγιούρα υπήρχαν δικαιούχοι καλλιέργειας χωραφιών εκτός των κτηνοτροφικών οικογενειών Ξανθάκη και Βαμπακάρη. Το δεύτερο έγγραφο είναι της ίδιας δεκαετίας 1770-1780, στα 1779, όμως η ορθογραφία του είναι του 1865 όταν και αντιγράφηκε από τον Δήμο Άνω Σύρου και υπογράφηκε από τον Δήμαρχο Γιάνκο Ξανθάκη.

“Σύρα Αυγούστου 24 1779

Έστοντας και να εμφανίστηκε εμπροστά στον Επίτροπον Γιαννουλά-
κη Σαλάχα και εις τους προεστούς ο Ιω. Πρεβελέζιος του Νικολού και

με το να φανερώση ένα γράμμα από το Νικόλα Γαυρίνα με το οποίο το να πώλησε τον κόπον τον οποίον είχε κάμει στα Γιούρα εις τα δύο χωράφια είγουν της Παναγιάς και του Μανώλη και την οποίαν πωλησιά την έχη καμωμένη εις τα δύο αδέρφια Ιωάννη και Γιουζέπε και δια τούτην την διαφορά αποφασίζουν ο Επίτροπος και οι Προεστοί πως όσον μεν διά τους κόπους όπου έχει καμομένους δια τουβάρια όπου έκτισεν εις αυτό του δίδουν την άδειαν και η πωλησιά να είναι στερεά αμέ δια τα χωράφια να είναι πάντα εις την εξουσίαν του κοινού και δια να έμπουν και τα δουλεύουν αυτοί έστοντας και επληρώσανε ως άνωθεν τους κόπους ο Γαβρίνας περό να δίνουν από την εντράδα όπου κάμουν τα χωράφια το δεκατότоне του κοινού ευρίσκουνε εύλογο, ο Επίτροπος με τους Προεστους και τα αυτά χωράφια να είναι και να γροικούνται πάντα του κοινού, καθώς το κοινό πλερώνει το χαράτζι όλο του αυτού νησιού των Αγιόρων και έστοντας και κατά τό παρόν ο επιτροπικός του Γαβρίνα μαζί και οι απερασμένοι επίτροποι να τα έχωσι δώσει δια να πάνε να τα δουλέψουνε του Μάρκου Μαραγκού κε του Νικόλα Βουτζίνου αποφασίζουν οπού τελέβοντας οι καρποί κατά το αντέτι να τα αφήνουν εις τα χέρια του άνωθεν Γιουζέπη δίχως κοντράτο και αν μεν και το δέκατο ακολουθήση να μην το δώση καμμίαν χρονιά παρευθύς το κοινό να τον βγάξη από τα χωράφια αυτά

Γιαννούλης Σαλάχας επίτροπος

Μαρίνος Δουράτζος βεβαιώνει

Γιαννούλης Ρούσσος

Αυγουστής Καπέλας

Γιαννούλης Στρατής

Marcos Vucinos

Τζώρτζης Δελαρόκας

Δια την αντιγραφήν Εν Σύρω τη 2 8βρίου 1865

Ο Δήμαρχος Σύρου

Γιάνκος Ξανθάκης"

Εξ ίσου σημαντικό και αυτό το έγγραφο, αφού μας ξεκαθαρίζει με μεγάλη σαφήνεια ότι το νησί των Αγιούρων θεωρείται εξ ολοκλήρου κοινοτικό και μάλιστα μας δίνει και την καθαρή σύνδεση μεταξύ χαρατσιού της γης και ιδιοκτησίας, δηλαδή εκείνος που πληρώνει το χαράτσι θεωρείται και ιδιοκτήτης, εξού και τα φορολογικά κατάστιχα πληρωμής και επιμερισμού του χαρατσιού της γης καταλήγουν να

δηλώνουν ιδιοκτησιακά δικαιώματα καλούμενα και κτηματολόγια και εξού βέβαια και το ότι δεν υπάρχουν εγγραφές για τα Αγιούρα στα πιο πάνω βιβλία.

Το πρόσωπο που εμφανίζεται με το επώνυμο Γαβρίνας στο πιο πάνω έγγραφο είναι ο σιορ Νικολός Χαλαβαζής που ξεχωρίζει από την ευρύτερη οικογένεια των Χαλαβαζήδων με αυτό το παρωνύμιο, όπως φαίνεται από «τεριασμό» και «αγάπη», που έκανε με τον Ζορζή Λούβαρη στις 5 Απριλίου 1763 στην «κατζιλάρια» της Σύρου. Ακόμη ο ίδιος εμφανίζεται και στο ακόλουθο έγγραφο του 1762,

“ ηλθασι εφανεροθικασι εις τιν παρο κανζιλιαρια ο λινάρδος παλιολογος του Ιωάννη κε νικολος πρεβελεζιος του γιοργι ει οππι καθου αλπιτρι οπου είτονε βαλμενι απο τον νικολα χαλαβαζη του ιωαννη κε απο τον ζορζι ξανθακι του ιωαννη κατα το κομπρομεσο οπου εκαμασι το οπιο διαλαμβανι να ειδουσι αναμιταξίτου εις τιν κολιγια οπου ειχασι καμομενι δια τα χοραφια τον αγιορο εις τες εντραδες κοπους κε οτι αλι διαφορα ειχασι αναμεσαν τους φανερονουσι κε ομολογουσι εδο παρον τουτι ει διο αλπιτρι ειγουν νικολας πρεβελεζιος λιναρδος παλεολογος πως εξεταξασι με καθε επιμελια κε φοβον θεου ολα τα παντα κραζοντας κε στοχαζοντας του καθε μερους τες διαφορες εις ολα τα πάντα τοσον εις τα χοραφια κε εις το σπιτι κε εις ολα κε εκρινανε προς εχι να δινι ο ζορζις του νικολα γροσια τριαντα τεσερα κε παραδες οκτο νρ γρ 34 π 8 κε εις τουτο ομολογου προς κατα φοβο θεου κε εις τιν ψιχιν τονε ετσι εκριναν κε εποφασισαν”,

να κλείνει διαφορές που είχε με τον γνωστό μας, από τη διήγηση του πρε Στέφανου Δελαρόκα, Ζωρζή Ξανθάκη πάνω σε χωράφια και σπίτι στα Γιούρα.

Έχει αρκετό ενδιαφέρον να συνεχιστεί στο ζήτημα της εκμίσθωσης όλου του νησιού του 1781, η εξιστόρηση εκεί που την έχει αφήσει το 1948 ο Ανδρέας Δρακάκης. Αυτός καταγράφει τη δημοπράτηση του 1781 και την αντίθετη γνώμη σε αυτήν του καπου-κεχαγιά στην Κωνσταντινούπολη Μπατίκου Λαπιέρα στα 1803 και εκεί σταματά. Όμως στα συριανά αρχεία υφίσταται συνέχεια στο ζήτημα αυτό.

Αρχικά πρέπει να παρατηρηθεί και να κατανοηθεί ότι η εκμίσθωση του νησιού σε δημοπρασία για 100 γρόσια το χρόνο η οποία γίνεται το 1781, αποτελεί μια σαφή πρόσθετη επιβαρυντική φορολογία για

το εισόδημα που μπορεί να προκύψει από το νησί των Αγιούρων και οπωσδήποτε πρόσθεσε καινούργια βάσανα στους κτηνοτρόφους του. Μέχρι τότε ο φόρος που κατέβαλλαν οι Αγιορίτες ήταν το προβατονόμιστρο, ήτοι ένας παράς το κεφάλι τα πρόβατα και 2 παράδες το κεφάλι τα κατσίκια και ο φόρος της δεκάτης για τα τυροκομικά προϊόντα τους, το κρέας των ζώων και τη μικρή αγροτική παραγωγή τους. Από το 1781 και μετά θα έπρεπε πλέον να καταβάλλουν και φόρο (χαράτσι της γης) και για τη γη που χρησιμοποιούσαν είτε για καλλιέργεια είτε για βοσκές. Δηλαδή, ο μισθωτής Στρατής Αρχάγγελος που κατέβαλλε το ετήσιο μίσθωμα των 100 γροσίων για ολόκληρο το νησί, από κάπου θα έπρεπε να εισπράττει τουλάχιστον το ποσόν αυτό, το δε προβατονόμιστρο ως αυτόνομος φόρος επί της βοσκής ήταν ξεχωριστή υποχρέωση των βοσκών προς την κοινότητα της Σύρου. Στην ουσία τα Αγιούρα υποβλήθηκαν σε χαράτσι επί της γης – χαρατσώθηκαν– το 1781, ενώ πριν ήταν αχαράτσωτα. Από έγγραφο του 1783 φαίνονται ήδη οι πρώτες δραματικές συνέπειες από τη δημοπράτηση όλου του νησιού:

“ 27 Αγ Την σιμερον ο ιωαννης ρουσος του μιχελι κατα το γραμα της αγορας οπου έχουσι του νισιου τον αγιορο βαζι το παρο πρετεστο του πατιστα κε λιναρδου ξανθακι του ζορζι εις διορια τεσερις μινες να πανε να βγαλουνε τα πραγματα ντονε απο πανο απο το νισι τον αγιορο ειτε κε περασοντας το τερμινε κε δεν τα βγαλου να γινουντε αφεντικα απανο στον ομιο ιωαννη”.

Ο «αγοραστής» των «Αγιοόρο», ήτοι αυτός που το μίσθωσε από τον Στρατή Αρχάγγελο, απαιτεί την απομάκρυνση των Ξανθάκηδων από το νησί σε διορία τεσσάρων μηνών, διαφορετικά τα πράγματά τους θα θεωρηθούν «αφεντικά», ήτοι δημόσια, του τούρκικου δημοσίου, «απάνο» του, δηλαδή με χρέωση και εκμετάλλευσή τους από τον ίδιο. Όπως όμως μαθαίνουμε από τη συνέχεια της ιστορίας αυτής, οι Ξανθάκηδες δεν έφυγαν από το νησί, αλλά υποχρεώθηκαν σε καταβολή φόρου ή μισθώματος.

Δυστυχώς ένα από τα πιο σημαντικά έγγραφα των συριανών αρχείων για τα Αγιούρα δεν έφτασε ολόκληρο έως τις ημέρες μας. Πρόκειται για επιτροπική απόφαση του 1783 του επιτρόπου Λινάρδου Μακρυωνίτη που κρίνει διαφορές μεταξύ του Γιώργη Μαραγκού του Ζάνε και του Ζωρζή Βαμπακάρη πάνω στα ζώα που είχαν στα Αγιούρα. Η σελίδα είναι σκισμένη και το νόημα είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτό. Όμως

η πληροφορία για το ότι από «τον καιρό της Μοσκοβιάς», δηλαδή το 1770, οι Μαραγκοί ήταν ήδη στα Αγιούρα, και σίγουρα ως «κολίγες» στη μάντρα του Ξανθάκη, μπορεί να εξαχθεί με βεβαιότητα.

Αλλά και η κατάσταση που επιβλήθηκε μετά το 1781, δεν κράτησε για πάνω από είκοσι χρόνια, αφού όπως μας αποκαλύπτει η μαρτυρία της Ζουάνας χήρας του Γεωργίου Μαραγκού και μητέρας του φονευθέντος πάνω στο νησί Ζάννε Μαραγκού το 1800, που δόθηκε στις 7 Ιουνίου 1810 και κοπιαρίστηκε το 1812 από τον κοινό κανκελλάριο Γιουζέπε Σεστρίνι,

“μετά τον κερόν του Χασάν Αγά, όπου είρχε ζαμπίτης στον τόπο μας, έμιναν πάλι τα Γιούρα αχαράσοτα, εις τα οπία κάθε ένας ελέφτερα εμπορεί να γοδέρι τον αφτόν τόπον όπου θελίσι”
(παρακάτω παραθέτω ολόκληρο το σημαντικό αυτό έγγραφο).

Για την εξέλιξη της πρόσθετης αυτής φορολογίας μεταξύ 1781 και 1805-1810 είναι σημαντικό το πιο κάτω έγγραφο της 6 προτογουλίου (Ιουλίου) του 1810 της «κανκιλαρίας» της Σύρου:

“Επαρουσιάστηκε τιν σίμερον εις τιν παρόν κανκιλαρία ο σιορ Στεφανίς Βίταλες παρακαλετός από την Ζουάνα γιενί του ποτέ γιόργι μαρανκού του ζάνε κε μαρτιρά και λέγι ότι εις κερόν όπου έγινε το κομπάρτο του πολί χρέους εκρακτίκανε εις του γιαννουλάκι εος επίτροπος ει αγιορίτες κε εγώ ως προεστός του κερού εκίνου είμουνα παρόν κε εμαλόνανε ει αγιορίτες ανάμεσον τους το ένα μέρος ο λορέζακας από το άλλο μέρος ει ζαμπαρδάκηδες κε ο γιαννουλάκις με τις προεστούς τους εστίλανε τον γιέρο γιώργι πρίντεζι μαφρουδί κε τον νίκολο δάσκο κε τον λορέζο βουτζίνο κε εμιράσανε το νησί κε εβάλανε ροθεσία δια να μιν τρώγι ο ένας περί του άλου τα πάσκουλα έος δέκα χρόνια δια να ξεπλερόσουν τα χίλια γροσσία όπου τους ετανσάρανε να πλερώνουν τον κάθε χρόνο από εκατό γροσια εος να τελιόσουν τα δέκα χρόνια όμος δια να σκοτόνι ο ένας του άλου αφτό δεν εμιλίθικε ούτε έγινε απόφασι μόνε το γράμα όπου έγινε του κερού εκίνου έγινε να μιν πιράζουν ο ένας του αλονου τα πάσκουλα αμα δια να σκοόουν τα πράγματα αφτό δεν εμιλίθικε ούτε γράμα έγινε
Στέφανος βίταλες γράφο κε μαρτιρό τα άνοθεν”

Λίγα επεξηγηματικά σχόλια για το έγγραφο αυτό: Κατ αρχήν μας δίνει για μια ακόμη φορά το παρωνύμι «Αγιορίτες», παρωνύμι που κατά το 19^ο αιώνα το βρίσκω σαν προσδιοριστικό ενός κλάδου της οικογένειας των Μαραγκών. Ως χρόνος στον οποίο αναφέρεται η ως άνω μαρτυρία προσδιορίζεται ο καιρός που έγινε το κουμπάρτο του πολύ χρέους, όταν δηλαδή αφαιρέθηκαν τα «διάφορα» από την «κεφαλή» του χρέους, ήτοι εξέπεσαν οι τόκοι και πληρώθηκε μόνο το κεφάλαιο των καθυστερούμενων και απλήρωτων φόρων, όταν έγινε η «ξεπεσούρα των διάφορων», ήτοι των τόκων του χρέους όπως αναφέρεται αλλού, και όταν ήταν επίτροπος ο Γιαννουλάκης, εννοεί τον Γιαννουλάκη Σαλάχα, δηλαδή το έτος 1784 -1785 ή το 1790. Ακόμη φαίνεται για μια ακόμη φορά ότι κατά τον χρόνο εκείνο υπάρχουν πάνω στα Γιούρα οι γνωστές δύο μάντρες, του Ξανθάκη και του Βαμβακάρη, που αυτή τη χρονική στιγμή φαίνεται να εκπροσωπούνται από τους Ζαμπαρδάκηδες και τον Λορέζακα, στις οποίες έχουν τα ζώα τους οι οικογένειες που μαρτυρούνται αυτή την εποχή στο νησί, ήτοι οι Βαμπακάρηδες, οι Ξανθάκηδες και οι Μαραγκοί. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Μάρκο Ρούσσο-Μηλιδώνη, το παρωνύμι «Ζαμπαρδάκος» αποδίδεται στον πρώτο

Μαραγκό που εγκαταστάθηκε στα Αγιούρα, τον Γιώργη Μαραγκό του Ζάνε, άρα οι «Ζαμπαρδάκηδες» φαίνεται να είναι οι Μαραγκοί. Σε αυτές τις μάντρες πιθανώς έχουν και άλλοι Συριανοί «μερτικά» συμμετοχής ως «κολίγες». Επιβεβαιώνεται δηλαδή η καταγραφή των καταστίχων του 1761 και 1768 για την ύπαρξη δύο ξεχωριστών μαντρών στο νησί.

Ακόμη από τη μαρτυρία του σιορ Στέφανου Βιτάλε προκύπτουν οι βαριές επιπτώσεις πάνω στους Αγιορίτες από την καινοτομία του 1781 με τη δημοπράτηση ολόκληρου του νησιού εκ μέρους της κοινότητας για 100 γρόσια το χρόνο. Δηλαδή, ενώ ο πλειοδότης Στρατής Αρχάγγελος καταβάλλει το ετήσιο μίσθωμα των 100 γροσίων στην κοινότητα, εμφανίζονται οι Αγιορίτες να είναι επιβαρυνμένοι (τανσαρισμένοι) με τάνσα 100 γροσίων ετησίως τουλάχιστον. Αλλά δεν έφτανε αυτό, δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν πού πρέπει να βόσκει τα πρόβατα και κατσίκια του ο καθένας και χρειάστηκε γι' αυτό να μεταβούν ο γερο-Γιώργης Πρίντζης με το παρωνύμι Μαυρουδής, ο Λουρέζος Βουτσίνος και ο Νικολός Δάσκος στα Αγιούρα, για να θέσουν την οροθεσία των βοσκών.

Περαιτέρω από το πρετέστο (δι-αμαρτυρία έγγραφη) που έγινε

από τη χήρα του Γιώργη Μαραγκού του Ζάνε στις 7 Ιουνίου 1810 και έχει καταγραφεί σαν κόπια στις 22 Ιουλίου 1812 από τον κοινό καγγελάριο Γιουζέπε Σεστρίνι, προκύπτει ότι τα Αγιούρα μετά το τέλος της παρουσίας του ζαμπίτη Χασάν-Αγά στη Σύρο, «έμιναν πάλε τα Γιούρα αχαράστοα, εις τα οπία κάθε ένας ελέφτερα εμπορίνα γοδέρι τον αφτόν τόπον όπου θελίσι» απαλλάχτηκαν από το πιο πάνω δυσβάστακτο βάρος. Δεδομένου δε ότι δεν υφίσταται άλλη μεταγενέστερη του 1800 δημοπρασία για ολόκληρο το νησί, πρέπει να συμπεράνουμε ότι καταργήθηκε αυτό το έσοδο για την κοινότητα και εισακούστηκαν οι συνετές απόψεις του καπου-κε-

χαγιά στην Κωνσταντινούπολη Μπατίκου Λαπιέρα, όπως αυτές φαίνονται στο από 1803 έγγραφό του προς την κοινότητα της Σύρου, που έχει δημοσιεύσει ο Ανδρέας Δρακάκης το 1948.

Στο ερώτημα αν οι Αγιορίτες πλήρωναν εκτός από το προβατονόμιστρο –και την τάνσα για το χρονικό διάστημα 1780-αρχές του 19^{ου} αιώνα– και άλλους φόρους, η εύλογη απάντηση είναι πως πρέπει να πλήρωναν και δεκάτη επί των παραγομένων προϊόντων τους. Τόσο το πιο πάνω έγγραφο του Μπατίκου Λαπιέρα το 1803 όσο και κυρίως το εξής αχρονολόγητο έγγραφο, το οποίο χρονολογώ μεταξύ των ετών 1792 και 1800, το επιβεβαιώνουν:

*“βάζι σε εθίμιση ο επίτροπος ότι είλαβε
Είλαβε απο το κουμερκι απο το Ιωαννη Βελι γροσια 18
παράδες 8.
Είλαβε απο τον Αντωνι Αγγελι δια τι δεκατια τον αγιουρο
γροσια 7.
Είλαβε απο τον γιαννουλι Βαμπακαρι δια δέκατο τον
αγιουρο γροσια 6.
Είλαβε απο το μαρκο μαρκο δια το δεκατο τον αγιουρο
γροσια 3.”*

Αποδεικνύεται έτσι ότι το δέκατο πληρωνόταν κανονικά από τους Αγιορίτες και προκύπτει ακόμη ότι η αξία της γεωργικής παραγωγής στα Αγιούρα κατά τον χρόνο συντάξεως του ως άνω εγγράφου ανερχόταν σε 160 γρόσια ετησίως. Ακόμη για φόρους που πλήρωναν οι Αγιορίτες, εδώ μάλλον πρόκειται για την «τάνσα» ή το χαράτσι της γης, που

έχει προκύψει από τον νεωτερισμό της δημοπράτησης ολόκληρου του νησιού, μας δίνει πληροφορίες για το έτος 1791 το πιο κάτω έγγραφο:

*“Ο λογαριασμος του επιτροπου λιναρδου μακρινονιτι εις τα οσο ειλαβε απο τα καταστιχα τις παρον χρονιας κε απο οπου αλου ειλαβε. Ειλαβε κε απο τιν πακτοσις τον αγιουρο στιν παρον χρονια γροσια 22.
Ειλαβε κε απο τιν πακτοσις τον αγιουρο τις απερασμενις χρονιας γροσια 137.....”*

Η ζωή στα Αγιούρα τη χρονική περίοδο λίγο πριν την επανάσταση του 1821 διασώζεται σε κάποιες ακόμη εγγραφές στα ίδια πιο πάνω αρχεία: Πρώτα μια περίπτωση πειρατείας του έτους 1797:

“1797 αγούστου 5

με το παρον μας γραμα φανερονομε κε ομολογουμε οτι εις τες 22. ιουλιου σαβατο ειμερα εος τες τρις ορες τις ειμερας πιγεναμενος ο караβοкиρις γιανουλις ξανθος με τιν σακολεβα του φορτομενι κουτζα σοταβεντου τιν αντρο δια тарβανιτοχορια δια να πουλίσσου τοπραμα οπου ειχανε τιν ομιαν ειμεραν βαζοντας πολι φουρτουνα κε μιν ενποροντας να βασταξου εποδισανε κε επιγανε στα γιουρα κε πιγεναμενι εκι ειπον μια φελουκα μαλτεζικι ει οπια ειτον σενα λανκони араμενι κε ει ανθρωπι του παρεφτις οπου εραξαμε μας πατροнаране λιπον εβρισκομενι απανο εις εκινο το ριμονισι ειγουν τον αγιουρο капи βοски ο капетανιος τις φελουκας εδοσε ενα απο τους ανθρωπους τους сиριανους με το караβοкиρι τον γιανουλι να ερχου εδο απανο στο νισι μας δια να εβρου ασπρα να ξαγορασου το καγικι τους οπιος караβοкиρις еδανисτι απο εδο απο ενα ανθρωπο сиριано γρ 1696 με το διαφορο τους ονομαζομενος кир γιανις βαμπακαρις κε εστραφικανε στα γιουρα κε τα εδοσανε του μαλτεζου κε εξαγορασανε το καγικι κε το φερανε εδο στο πορτο τις σираς κε δια каουτελα του ομιου караβοкиρι ειρχανε εδο στιν канкиларια μας аκοми κε ει ομii ανθρωπι οπου εβρεθισа εκι онτος τους επiасανε ει μαλτεζi ονοματις капетан микеле κε τον δiноме το παρον μας εις βεβεоси τις αλιθιας аκοми ο карабокиρις γιανουλις παρον κε οта ειkra τους μαρτιρου каταν θεо κε στιν ψιχι τους ποс ειχανε ασπρα μετριτα γροσια του карабокиρι 850 κε το ρολογι του κε διο κανονια миситета κε μερικα λιανоскина аκοми επιране απο ασπρα μετριτα του лουка γροσια 242 του

κινία γροσια 80 αφτα εμαρτιρισαν καταν θεο ει ομμι ανθρωπι πος τον επιρανε τα ασπρα μετριτα κε τιν ανοθεν σουμα τα 1696 οπου εξαγοραστισαν πιερο βιταλες κατζ”

από την οποία φαίνεται ότι τα Γιούρα χρησίμευαν για πειρατική ενέδρα ακόμη και για Μαλτέζους πειρατές και το «πόρτο της Σύρας» ως τόπος εξευρέσεως κεφαλαίων για την εξαγορά των πειρατευθέντων πλοίων ή άλλης λείας. Και μετά η απόφαση του κριτηρίου της 17 Αυγούστου 1812:

“Σιμερον επαρουσιάστικεν εμπροσθεν εις ελογου μας τους κατοθεν ειπογιεγραμενους κριτες, επιτροπον και προεστοτε τις νισου σιρας και σтин παρουσία του μειμετ αγα ζαμπιτι του τοπου μας ο σιορ αθανασιος ρουσος του μιχελι, εις προσοπον τον ορφανον πεδιον του μακαριτι λίναρδου ξανθακι του τζορζι ζιποντας να γινι κριτιριον απανο σтин διαφοραν και παραπονο οπου ειχανε τα νοθεν πεδια του μακαριτι λίναρδου ξανθακι εναντιον εις το νικολο ροσολατο του Ιωαννη, ει οπια διαφορα ειτονε ετουτι, οτι εδο ενια πια χρονια οπισο ειχε πουλισι ο νίκολος ξανθακις του τζορζι, το μερτικο του απο τα ζα οπου είχε εκι σταγιουρα και τα αγόρασεν ο φρανκουλις φρερις του Αντωνι και αφου τα εγορασε εισφαξε απο αφτα τα ομια ζοα και εικανε αποκτια, οθεν καθου εμαρτιρισανε ει βοσκι οπου ειτονε εκι σταγιουρα οπου εθορουσαν ποσο ειχε σκοτοσι δια τιν πρωτιν φορα και ποσα εκολουθαν να σκοτωνι, μαλιστα καθου εμαρτιρισεν ο γιοργις βαμπακαρις του Ιωαννη, οπου εσταθικεν μαζί με τον ανοθεν φρανκουλι φρερι δια να τον βοειθισι να καμι τα αποκτια, οθεν εμαρτιρισανε ολι ει βοσκι ος ειπαμεν πος ο ανοθεν φρανκουλις ειχε σκοτοσι παραπανοαπε οσο ειγορασε και δεν φτανι αφο αλα εμεταπουλισεν απο αφτα τα ομια ζοα του νίκολου ροσολατου του Ιωαννη τα οπια δεν ιμποριε να τα πουλισι επιδι κε κατα τις μαρτιριες τον ανο λεγομενον βοσκον ειχε σκοτοσι ος ανοθεν ειπαμεν πλεον παρα εκινα οπου εγορασε, τιν σιμερον λιπον, τα ανοθεν ορφανα πεδια του μακαριτι λίναρδου ξανθακι βλεποντας οτι ο ριθεν νίκολος ροσολατος με το να του πουλισι ο λεγομενος φρανκουλις απο αφτα τα ζοα χορις να ιχεν πλεον κατα τις ανοθεν μαρτιριες, ερχίνισεν κε ο ανοθεν νίκολος να σκοτονι κε αφοτος βλεποντας λιπον τα ανοθεν ορφανα τιν μεγαλιν ζιμιαν οπου τον εκολουθαν εσιντρεξαν εις ελογου μας τους κριτες δια μεσου του ανολεγομενου σιορ Αθανασι ρουσου εμις λιπον τιν σιμερον

στοχαζοντας ολα τα παντα κε αγρικοντας καταλεπτος τις ανοθεν μαρτιριες εβεβεοθηκαμεν οτι ο λεγομενος φρανκουλις δεν εμποριε να πουλισι απο αφτα τα ζοα, ουτε ο νίκολος ροσολατος να αγορασι, επιδι κε καθου ανοθεν ειπροειπαμεν ολα εκινα οπου είχε αγορασι απε το νίκολο ξανθακι, τα είχε σκοτοσι ατος του κε διαφτο αποφασίζομεν τιν σιμερον, οτι ταοσα ζοα οπου εος τιν σιμερον ειχε σκοτοσι ο νικολος ροσολατος, να του εινε σινχορμενο, οθεν εις το ερχομενον να φιλακτι να μιν σκοτοσι πλεον ουτε ενα, ετζι εκριναμεν κε εποφασισαμεν καθου με το παρον μας, κρινομεν κε αποφασίζομεν κε αν ουτος ομος κε πραξι το εναντίον να εινε πεδεμενος κε κοντεναρισμενος πεντακοσια γροσια εις το κριτιριον οπου ειθελεν ειστε παρον ει ερχομενον κε εις ενδιξιν εγινε το παρον μας ειπογεγραμενο ειδιοχερος μας εος φενετε Νικολακις Καπελος Κοντζις
Ιωαννης Δαμοφλις προεστος
Γλιγοριο Στεφανος προεστος
Γιωργης βαμπακαρις προεστος
Βορτολος Λεχος προεστος
Αποστολις Κουκουλας προεστος
Λινάρδος Πριβιλετζιος προεστος
Γιοργις Βαμπακαρις του γιανουλι προεστος”,

και οι τρεις μαρτυρίες της 31 Αυγούστου 1812:

“1812 αγουστου 31

Τιν σιμερον επαρουσιαστικεν προσοπικος εις τιν παρον καντζι-
λαρίαν τις
κινότητος του νισου σιρας, εμπροστέν εις εμενα τον κατοθεν
γιεγραμενον καντζιλαριον ο τζανες μαρανγος του μαρκου, ανε-
ζιτιμενος απε τιν κира τζουγανα πριντεζι του ιωάννη, ο οπίος
μαρτιρα εις φοβον θεου κε εις τιν ψιχι του, οτι εστοντας κε απο
μορο πεδι να είτνε εκι στο νισι ονοματι αγιουρα κε εις αφο
ακολουθουσα σταθικεν εις σε ολον τον γιερον τις ζοεις του εος
τιν σιμερον οπου εινε λογατε πινιντα χρονον ανθρωπος, ξεβρι
βεβεα κε αλαθαστα οτι απε τα ζα οπου τιν σιμερον εβρισκοντε

εκι στα αγιουρα, απε το μερος και βοσκιου τον γλιγοριδον κε το να ελθουντε εκι ο καθε ενας να πρετεντερικε να σκοτονι ζοα απο αφο το μερος ξεβρι βεβεα πος απο αφα οπου σκοτονου δεν ινε δικατονε, παρα εινε του μακαριτι του παρπα του του γιοργι μα-
ρανγου του τζανε, εις τον ομιον κε κερν ι ανοθεν κира τζουγα-
να εροτισεν τον ριθεν τζανε να τις ειπι ποσα ζα ξεβρει πος ειχε ο
μακαριτις τζορτζις βαμπακαρις κε επιλογιθικεν ο ανοθεν τζάνες
πος ξεβρι και γνοριζι μοναχα τεσερα κεφαλια τζα πος εινε του
μακαριτι τζορτζι βαμπακαρι κατα το παρον, αφα ξεβρι και αφα
εμαρτιρισεν εις τιν παρουσιαν μου”.

“1812 αγουστου 31

ανεξιτιμενος τιν σιμερον ο τζανες μαρανγος του μαρκου απε τιν
κира τζουγανα

πριντεζι του ιωαννη επαρουσιαστικεν εις το οφίτζιο τις παρον
καντζιλαριας τις κινωτητος του νισου σιρας εμπροστεν εις εμενα
τον κατοθεν γιεγραμενον καντζιλαριον ο οπιος μαρτιρα εις τιν
ψιχι του, οτι μετα τον θανατον του μακαριτη του παρπα του του
γιοργι μαρανγου του τζανε, εσφαξανε με τον κირι του τις τραγι
κε εκανανε τα αποκτια κε αφα τα αποκτια τα εκανανε εις πεντε
μεριδια κε ειπερνε ο κιρις του τα διο και ει αμια του ει τζουγανα
γινι του ριθεν γιοργι τα τρια μεριδια, ομος κατα το παρον λεγι ο
ανοθεν τζανες πος στοχαζετε οτι τα ζα του κிரு του ελιοστε-
ψανε κε του μακαριτι του μπαρμπα του εφξανανε οθεν απεδο
κε ομπρος τα οσα αποκτια θελουν καμι, πρεπι να γινοντε πεντε
μεριδια να περνι ει αμια του ει τζουγανα τα τεσερα κε ο κιρις του
το ενα, αφα εμαρτιρισεν εις παρουσιαν μου”.

“1812 αγουστου 31

Επαρουσιάστικεν τιν σιμερον προσοπικος εις τιν παρον Καντζι-
λαριαν τις κινωτιτος του νισου σιρας εμπροστεν εις εμενα τον κα-
τοθεν γιεγραμενον κανκιλαριον ο μαρκος μαρανγος του τζανε
ανεξιτιμενος απε τιν κира τζουγανα πριντεζι του ιωαννη ο οπιος

μαρτιρα εις φοβον θεου και εις τιν ψιχι του οτι τον κερων τις προ-
τις μοσκοβιας με το να αγριεψουνε τα ζα οπου ειτονε εκι στο νισι
ονοματι γιουρα εσινφονισανε ει τεσερις βοσκι ονομαζομενι ιω-
άννης βαμπακάρις του γιοργι, με τον αδελφον του τον τζορζι κε
γιοργις μαρανγος του τζανε με τον ανοθεν κε αδελφον του τον
μαρκο και εσφαξανε τις τραγους κε εκανανε αποκτια κε ειμιρα-
ζανε κε ειπερνε ο καθε ενας κατα τον αριθμο τονπραγματο οπου
ειχε, κε επιτα ερχινισανε ει τρις τους, ειγουν Ιωαννης βαμπακά-
ρης με τον αδελφο του τον τζορζι κε ο ανοθεν μαρκος μαρανγος
κε εσκοτονανε ο καθε ενας τα ζα οπου ειχε, εις τροπον οπου τα
ελιοστεψανε, ομος ο αδελφος του ο γιοργις δεν εσκοτονε απε τα
δικα του κε δι αφοτο επιλθενανε, επιτα με καπια χρονια μιν εμπο-
ροντας ο προλεγομενος τζορτζις βαμπακαρις να παγι πλεον στα
αγιουρα να κινιγισι, εδοσεν ολιν τιν ελεφτερειαν του ανοθεν μαρ-
κου, οπου εβρεθι πραγμα δικο του τοσον ασερνικα οσο κε θιλικα
να τα σφαζι να του τα κανι αποκτια κε ετζι εκλουθουσε εος τον
κερων οπου ειλθεν ο γιος του ο λιναρδος απε τιν πολι κε του τα
επιρε δινοντας τα του αξαδελφου του του γιοργι βαμπακαρι του
Ιωαννη, αφα ξεβρι και αφα εμαρτιρισε θεοψιχα του”.

Ακόμη με τη μαρτυρία της 17 Σεπτεμβρίου 1812 έχουμε και άλλες ει-
δήσεις απο τη ζωή στα Αγιούρα εκείνης της εποχής:

“1812 σετεμπριου 17

τιν σιμερον επαρουσιαστικεν προσοπικος εμπροσθεν εις εμενα
τον κατοθεν γιεγραμενον Καντζιλαριον ο Ιωαννης δασκος του
γιοργι ανεζιτιμενος απε τον λιναρδο βαμπακαρι του τζορζι ο οπιος
μαρτιρα εις φοβον θεου κε εις τιν ψιχι του, οτι οντας πεδι ειχε καμι
κοπελι με τον μακαριτι τον τζορζί βαμπακαρι του γιοργι εκι στα
αγιουρα κε δι αφοτο ξεβρι βεβεα κε αλαθαστα, πος ο Ιωαννης βα-
μπακαρις του γιοργι αδελφος του ρηθεν τζορζί ειχε περισσοτερα
ζα απε τους αλους οπου ειτονε εκι κε ειστερα απε τον προλεγο-
μενο ιωαννη ειτονε ο αδελφος του ο τζορτζις ειγουν εις τιν πο-
σοτητα των ζοον κε αφα τα ξεβρι βεβεα επιδιτις κε εις αφοτον
κερων ολα τα ζοα ειτονε ειμερα κε τα φερνανε εις τιν μαντραν κε
τα βλεπε με τα ματια του ξεβρι ακομα οτι ο μακαριτις ο γιερο μαρ-

κος ο γλιγορις ειχε παλι αφτος περισσότερα προβατα απο τους αλους, ομος ζα δεν ιχε πολλα, ακολουθα ει ομια μαρτιρια αντικρι, κε αφου εφιε απε λογουτου, ο ριθεν ιωαννης δασκος τον εχε ο κιρις του εις τιν βαρκα τους κε εδουλεβγανε τους αγιοριτες κε τον κερων οπου εφερνανε τα αποκτια τον εδινασι το ναβλο τους κε περνασι παντα περισσότερα αποκτια απε τον ιωαννη και απε τον ζορζί παρα απε τους αλους, επιδι κε τα περισότερα ζα ειτονε δικατονε, αφτα μαρτιρα δια εκινον τον κερων”.

Λίγα σχόλια για τα πιο πάνω έγγραφα, τα οποία ναι μεν μας δίνουν απαντήσεις, μας προκαλούν όμως και ερωτήματα όπως: Ποιοι είναι οι «Γλιγόριδες»; Από έγγραφο του 1791 έχω βρει το μικρό όνομα «Γλιγόρις» εντός της ευρύτερης οικογενείας Βαμβακάρη, αλλά και το πιο πάνω έγγραφο καθαρά αναγράφει «ο γερο μαρκος ο γλιγορις» ,εξ αυτού πρέπει να θεωρείται βέβαιο ότι οι «Γλιγόρηδες» είναι οι Βαμβακάρηδες, οι δε μάντρες παραμένουν δύο, η μια των Βαμβακάρηδων και η άλλη των Ξανθάκηδων, στις οποίες πρέπει κατά χρονικές περιόδους να υπάρχουν μεταβολές ως προς τα μερτικά συμμετοχής, που έχουν προκύψει με κάποιο τρόπο είτε οικονομικής συναλλαγής (μεταβιβάσεως του μερτικού) είτε συγγενικής συνδέσεως. Μάλιστα, από το πιο κάτω έγγραφο του 1787:

“Εφανιστηκε στι παρο καντζιλαρια ο πατίστας ξανθάκις του ζορζι ανεζιτιμενος απο το γιανουλι βαμπακαρι του γιοργι οπιος μαρτιρα στιν ψιχιν του πος οντας ειτονε στα γιουρα στι μαντρα τονε μαζι με το παρπα του το ιωαννη ρουσο του μιχελι τοτες ειλθανε προς εκινο το μερος διο σκροφες μια του ανοθεν γιαννουλι και ει αλι του ανγγελι κε ο ανοθεν Ιωαννης ρουσος επιγε κε τες εσκοτοσε κε τες ελατισε κε τας επιρε. Επιτα ειλθεν ο γιοργις μαραγος του ζανε κε εβρικε τον ανοθεν Ιωαννη ρουσο κε τον επιρε κε πιγασι πισο στου ζαβαλου κε ευρικανε μιαν αλι σκροφα ακομα του ομιου γιαννουλι κε τινε σκοτοσανε κε τιν επιρανε κε αφτι τουτο μαρτιρα στιν ψιχιν του αλαθαστα”

επιβεβαιώνεται ότι οι Μαραγκοί το 1787 ήδη είναι στα Γιούρα και ότι συμμετέχουν προφανώς ως κύριοι «κολίγες» στη μια μάντρα, αυτή του Ξανθάκη, αφού ο Γιαννούλης Βαμβακάρης ο κύριος μέτοχος της άλλης

μάνδρας, παραπονείται κατά του Γιώργη Μαραγκού του Ζάνε για τα γουρούνια που του σκότωσαν εκεί. Ως προς τον αριθμό των ζώων που υπάρχουν στο νησί επιβεβαιώνονται από τις πιο πάνω μαρτυρίες τα κατάστιχα του 1761 και 1768.

Για τον τρόπο σύστασης και λειτουργίας των μαντρών στα Αγιούρα είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα και διαφωτιστικά και τα εξής έγγραφα των συριανών αρχείων:

“1719 μηνος Ιουλίου 26

*μαρτιρα ο μαρκος μαειδιωτις του μο γλιγορι ανεξιτιμενος απο το λινάρδο δαλεγγιο του φραν: πος τον κερν οπου ειπνε στα γιου-
ρα επιγεν κε ο λιναρδος κε επρετεντεριζε τις μανας του τα ζοα κε
ειστερνα ειλθεν ο βιτοριος απο τιν μικονο μαζί με των γιανουλι κε
εγυρεβεν ο γιανουλις να πουλισι τα ζοα της πεθερας το: κε ο λιναρ-
δος ειπεν αν πουλιουντε τις μανας μου τα ζοα εγο προτιμουμε: κε
αν echis δικα σου πουλισε κε ο γιανουλις εβαλεν μαρτιραις πος δεν
τον αφινι να τα πουλισι κε του γιανουλι το μερτικο τα ζοα ειχεν ο
μαρκος τιν εγνιαν τονε απο ορδινα του γιανουλι κε του εδινα τον
δικιο του ετουτο μαρτιρα στιν ψιχιν του κε τα εβαστα προτα ο πε-
τριτζικε ειστερνα τα εκρατα κε ο μαρκο κε του εδινεν το δικιο του
τρεις χρονους δια τουτο μαρτιρα στιν ψιχι του” και της ίδιας ημέ-
ρας: “μαρτιρα ο ζορζις μαρινελος του ιωαννη εις φοβο θεου κε εις
τιν ψιχι του ανεξιτιμενος απο το λιοναρδο δαλεγγιο του φραν οτι
ξευρι τον κερν οπου εστιλεν αφεντις ω επισκοπος να μιρασου τα
ζοα του κιουρου του στα γιουρα ελιπε ο λιναρδος κε ετζι επιγαν οι
παπαδαις κε ο γιανουλις σαλαχας κε τα εμιρασαν κε τα εκαμανε
τρια μερτικα κε επιρεν ω επισκοπος τα τριτα κε ο γιανουλις τα τρι-
τα κε ει πεθερα του τα τριτα κε ειστερνα διο χρονι ελαχεν επεσεν
ψοφος εις το νισι κε ειλθεν κε ο λιναρδος απο το σμιρνι κε ειλθεν
εις τα γιουρα κε επρετεντεριζε τις μανας του το μερτικον: ετούτο
μαρτιρα στιν ψιχεις του.”*

Εξαιρετικά σημαντικά τα πιο πάνω έγγραφα για την ιστορία των Αγιούρων, αφού στα 1720, ήτοι περίπου την εποχή που ο Tournefort πέρασε από το νησί και μόλις πέντε χρόνια μετά την κατάληψη της Τήνου από τους Τούρκους το 1715, μας μαρτυρούν δύο τουλάχιστον πράγματα. Πρώτον για το ότι και η Εκκλησία δια του Επισκόπου συμμετέχει με «μερτικό» πάνω στα αιγοπρόβατα των Αγιούρων, έστω και αν αυτό

προκύπτει από πατρική κληρονομία, ήτοι ατομική περιουσία του Επισκόπου, αλλά και το ότι «ειστερνα διο χρονι επεσεν ψοφος εις το νισι», είχε ενσκήψει επιδημική ασθένεια στα Αγιούρα ή πείνα, από την οποία πρέπει να καταστράφηκε το ζωικό κεφάλαιο εκεί.

Αλλά και το εξής έγγραφο, παρ' ότι δεν αναφέρεται στα Αγιούρα καταδεικνύει τον τρόπο λειτουργίας των μαντρών εκείνη την εποχή:

*"1720, μινως Ιουλιου 6 S N σιρα Επιδι κε να ειχασι διαφορα η κολιγια τις μαντρας τον καταστεγιο με τον νικολο χαλαβαζι: ηγουν ω Γιανουλις πριβιλεγγιος κε βαρτολομεος πριβιλεγιος, Γεοργις πριβιλεγγιος του ζορζι κε Γεοργις πριβιλεγγιος του μαρκου κε η επιλιπι ολοι η κολιγια τις ανοθεν μαντρας ενεφανιστικανε ομπροσθεν εις εμας τους κατποθεν ειπογεγραμενους επιτροπους και προεστους να τους γενι δικεοσινι ετζι κε εμис εκραξαμεν κε τα διο μεροι να ειπουν τα δικεοματα ντονε κε απιλογιθικανε ος ακολουθα Ηγουν η κολεγια λεμινταροντας οτι ω ανθ: νικολος ειτονε κολιγας εις την ομιαν μαντρα κε επιγεν κε ελαξεν απο το μερτικο οπου ειχεν με το ζορζι ταπολα του μαρκου κε εδοκεν ο ανθ: νικολος απο το μερτικον του να μετεχι κε ο ζορζις: κε ω λεγομενος ζορζις εδοκεν απο το πιγαδι του στο τιραφι να μετεχει κ ανθ: νικολος κε ετζι η κολεγια δεν στεργι λεγοντας οτι εσι νικολο νεισε παιδι σαν κε εμας κε εβαζις κε αλο ανθρωπον εις το μερτικον σου να πεδουγγανιζιτε εις την μαντρα η ολοσου το μερτικο δοσε και επаре το νερο η εχε την μαντρα σου κε αφες το νερο δια τουτο κε εμис η κατοθεν γεγραμενι επιτροπι κε προεστι γρικοντας πως να ειναι δυσκολια αναμεσα εις τα πειθικονα να μην εμπορι να εμπενι ξενι κλερα εις τα γονικοντα κρινομεν κε αποφασιζομεν οτι ο ανθ: νικολος αν θελι να ειναι στερια κε αχαλαστι η αλαξια να εχει το νερο ος καθος ελαξεν κε απο την μαντρα ναμμη πρετεντερι πλιο μερτικο με τουτο ωπιος αλος κολιγας τις ομιας μαντρας ειθελεν εχει τετια λογις αλαξια καμομενι με κανενα αλο ξενο ανθρωπον οπου δεν ειχεν να καμι εις την μαντρα να γινετε κε αυτουνου σαν του ανθ: νικολου κε δια να φενετε εις πασα κερων ηπογραφομινω απο χερι του κατζιλερι Κιρ νικολος Πριβιλεγγιος επίτροπος
Κιρ ζανες Πριντεζις επίτροπος"*

Από τα πιο πάνω έγγραφα γίνεται άμεσα κατανοητό ότι στην κάθε μάντρα των Γιούρων, όπως και όλης της Σύρου, μπορεί να υπήρχαν περισσότερα μερτικά και το ότι η μεταβίβαση του κάθε μερτικού ήταν μεν αυτοτελές περιουσιακό δικαίωμα, με περιορισμούς όμως, αλλά και το ότι ο κάθε μεριδούχος-«κολίγας» μπορεί να είχε μισθωτό ή μισθωτούς βοσκούς (κοπέλια) για τη φύλαξη των ζώων. Η διαφοροποίηση των ζώων στο λεξιλόγιο της εποχής είναι σαφής. Τα κατσίκια αναγράφονται ως «ζα» ενώ τα πρόβατα ως «πρόβατα». Αυτή όμως η διαφοροποίηση δεν είναι απλώς γλωσσική, αλλά αντανακλά και τη διαφορετική φορολογική μεταχείριση των δύο αυτών κατηγοριών ζώων, όπως μας παραδίδει το κατάστιχο του 1768, ήτοι ένας παράς το κεφάλι το προβατονόμιστρο για τα πρόβατα, δύο για τα κατσίκια.

Ακόμη οι έριδες μεταξύ των κτηνοτρόφων των Αγιούρων είναι εμφανείς με διάφορες πηγές προστριβών, είτε για τα βοσκοτόπια που δικαιούται ο καθένας και κυρίως για τα ζώα που είχαν αγριέψει, για το ποιος είχε εξουσία πάνω σε αυτά, αλλά και για αγροζημίες μεταξύ τους, όπως μαρτυρείται και στο ακόλουθο έγγραφο του 1791:

“Εφανιστικε στι παρο κατζιλαρια αντωνις βουτζινος του νικολου ανεζιτιμενος απο τον γιανουλι βαμπακαρι του γιοργι οπιος μαρτιρα στιν ψιχιν του ποσ οντα ειτονε στα γιουρα μαζι με τον κριν του τοτες ο μαρκος μαραγγος του ζανε ειβαλε τι γαδαραν του κε ενα ζο μεσα στο κλισμα του ανοθεν γιανουλι κε τιν εχε μεσα ξαπολιτι το οπιο κλισμα ειτονε σπαρμενο κριθαρι τουτου μαρτιρα”.

Τέλος, επιβεβαιώνεται η υπόθεση ότι η κτηνοτροφική παραγωγή των Αγιούρων, σε μεγάλο βαθμό, είχε σαν στόχο την παραγωγή κρέατος, κυρίως από τα κατσίκια, για τούτο δε, εκτός από το ως άνω έγγραφο του 1719, μας δίνει ειδήσεις και το πιο κάτω του 1808.

“Κοπια, Ιουνίου 13 1808

Ενεφανιστηκε στο οφιτζιο τις παρον κινκαλεριας ει κατερνα του νικηφόρου βαρθαλιτη κε βαζι προτεστο εναντιο εις τον νικόλο ροσολατο του ιωαννη τον οπιον με το παρον τις αβιζαρι οτι να μιν ινε τρομιζαμενος να παγι στο νισι γιουρα να κινιγισι κε να πιασι απο τα τραγια οπου εινε κε εβρίσκοντε ξανεμου του βορια, επιδι

κε αφα τα ζοα ανκαλα κε να ιχα τα βαλο κατο δια να περνο κε
εγο το μεριδιο μου να ζισου τα αρφανα μου καθου είνε γνωστο
εις τον παρπα σου τον φρανκουλι φρερι όμος με το να ποδικτε-
τε με μαρτιρους οτι εις ει διο σας γιρεβγιετε μονε δια λογου
σας κε εμενα τροτε τον ορφανον του κιρουτονε τον κοπον δια
ετούτο προτεσταρο κε εσενα φρανκουλι να πεχis κε εσι οπου
εγορασες κε αν πραξετε το εναντιο θέλετε είστε παραδομενι
γροσια διακοσια νου.[νούμερο] γρ. 200 προτι κρισι οπου θελε
ελθι στο νισι μας κε δια ενδιξις καθε κερο εβαλθι το παρον δια
να εχι τιν δυναμιν κε κiros στιν κρισιν οπου θελο σιντρεξο
Φανερονο εγο ο κατοθεν ειπογιεγραμενος κανκιλαριος οτι εκο-
πιαρισα το παρον απο το ρενγιστρο οπου εβρίσκετε στιν κανκι-
λαριαν μας
Καμομενο εις ετος 1808 απριλιου 26, λογον προς λογον κε απα-
ραλακτον
Σιρα 16 Απριλιου 1812
Γιουζέπε Σεστρίνι Κινκιλάριος κινος” .

Στην περίφημη υπόθεση που τάραξε την κοινωνία της Σύρου το 1800, ήτοι τον φόνο του άτυχου Ζάνε Μαραγκού του Γιώργη, αναφέρεται το πιο κάτω έγγραφο:

“1802 Με δυναμιν του παροντος αποφασιστικου γραματος απο
εμας τους κατοθεν γεγραμενους επιτροπον κε προεστους φενε-
ρονομεν οτι με το να προσκλεγετε παντα στιν κρισιν μας η Ερι-
νη γενη του ποτε ζανε μαρανγγου του Γιοργη, απανο προς την
σιμφοραν του σκοτομου, οπου εκολουθουσε του αντρου της εις
το ριμονιση γιούρα εξετιας των κλευτον γιρεβγοντας της απεδο
αρματονοντας την τραταν ο Μανολις δασκος κε Αντωνης Ξαν-
θακις του Ιωαννη, πεβες, με τους απολιωτε συντροφους τους,
πιγενοντας λοιπον εκι στο ριμονιση νικτα μιν καμνοντας τιν πρε-
πουμενιν στοχασιν κατα τες μαρτιριες της οπου ειξεβρουν πως
ειτονε κε αλλη βαρκα στον τοπον αυτον γιουρα ο αντρας της της
ανοθ ερινης με την βαρκαν του κε καθου λεμε ανοθ. κατα τες
μαρτιρίες οπου εχη μιν κανοντας πρεπουμενιν στοχασιν περνο-
ντας της δια κλευτες εισιραν κε εσκοτοσαν τον αντραν της, δια
τουτο επροσκληαυτηκε κε προσκλεγετε να γενη ελεος κε κιβερ-

νισιν προς τιν συμφοραν αυτην δια των ορφανον πεδιον της τιν αναθροφιν εστοντας στιρεμενα εξετιας τους απο τον κირι τους. Το ποσο αυτο εινε γνωστο κε φανερο κε εις τον αφεντι μας σιορ πατικο λαπιερα κε εις τον Μονσινιορε αρχιεπισκοπον της παροναξίας κατα τες ειδικες οπου εχομεν απε λογου τους τοσον εμοις οσον κε ο παρον Μονσινιορες μας ροσιν κε εστοντας μιαν παρομιαν διαφοραν εδο στα Εμοις λοιπον μιν θελοντας να περασι τιποτας αδικο τοσο δια το ενα μερος οσον και δια το αλλο εσιντρεξαμε στον ανο λεγομενο Μονσινιορε μας με συμβουλη εδικιν του να γενη ει παρον αποφασις κε εβρικαμεν ολι μας στιν παρουσια του κε εκριναμε κε εποφασισαμεν οτι αν πλεροσουν τορα κατα το παρον να πλερονουν ολι τους οκτακοσια γροσια αν μιν κε δεν ειπακουσουν να εχουν να πλερωνουν γροσια 1000 εστοντας κε εινε κε αποφασισμενο κε απο τους ανο λεγομενους αξιον ειποκιμενον πως εξ αποφασεος πρεπη να πληροθη ο αυτος ανεκαφας των ορφανον τους οποιους εδιορισαμεν οτι πος ετζη εποφασισαμε κε να σεναχθη αυτος ο αριθμος ος μουκατίδες απο τον Μανολη δασκο κε Αντωνη Ξανθάκι τους ανολεγομενους τους οποιους επροσκαρτερεψαμε κε τιποτα δεν εδοσαν δια τουτο εδοσαμεν αποφασιν να δοθουν τα χιλια γροσια κε δια ενδιξις κε διναμιν του παροντος απογραφομενα ος ακολουθα Πορτολος λεχος επιτροπος βεβεονο
Γιοργις βαμπακαρις προεστος
Αποστολις κουκουλας προεστος
Marcos vucinos, prestos"

Εδώ θα ήθελα να επισημάνω τον μεγάλο πράγματι αγώνα που έκανε η χήρα του Ζάνε Μαραγκού, τόσο στη Σύρο όσο και στην Κωνσταντινούπολη, με τη βοήθεια των συγγενών της και ιδίως του αδελφού της, για να μπορέσει να αποζημιωθεί για τη συμφορά που βρήκε αυτή και τα παιδιά της. Η πιο πάνω απόφαση των επιτρόπων δεν ήταν αρκετή και χρειάστηκε και άλλη με τη συνδρομή του αρμόδιου κρατικού οργάνου, ήτοι του Τούρκου ζαμπίτη στη Σύρο, μετά από ένα χρόνο. Από την ίδια απόφαση, σε συνδυασμό με τα όσα έχει δημοσιεύσει ο Ανδρέας Δρακάκης το 1948, μαθαίνουμε και την ταυτότητα του δράστη του φονικού, Μπέβε ή Πέβε. Η είδηση που έχουμε από το από 8 Σεπτεμβρίου 1798 έγγραφο για την εμπλοκή του φονευθέντος Ζάνε Μαραγκού σε τραυματισμό άλλου Συριανού:

*“Ενεφανιστικε ει σтин παρον καντζια ο Γιοργις Βαμπακαρις του Ιω-
αννη ανεζιτιμενος απο τον ζανε μαρανγο του γιοργι οπιος μαρτη-
ρα κε ομολογα εις φοβον θεου κε ει σтин ψιχιν του οτη τον κερων
οπου ειτоне στο παναγيري σтин λιγα κε ειρχανε ει σε παραπονο ει
ασιντροφια αναμεταξιντονε κε ο ζανες μαρανκος δεν ιχε να καμι
μάλιστα ειτανε χαμο το γιλεκι του λεγομενου νικολα στεφανου κε
το επιασε ο ζανες κε του τοδινε λεγοντας του οτη να επारे το γι-
λεκι σου κε ερτε πιγενομε κε φτανι σε κε δε το χαλι οπου σε καμανε
κε εσι δεν καταλαγιας, αφτος παρεφτης ο νικολος εσικοσε το χερι
του και του εδοσε ενα πατζο κε ξαναδεφτερονοντας να του δοκι
κι αλο χορις καμια ετια εβγαλε κε ο ζανες το μαχερι κε του εκτιπισε
Ετουτο μαρτιρα θεοψιχαν του*

*Τιν ομια ειμερα και μελεζιμο ενεφανιστικε σтин παρον καντζια κε ο
Ιωαννης δούναβις του φρανκουλι ανεζιτιμενος απο τον ομιο ζανε
μαρανγο του γιοργι και μαρτιρα και ομολογα κε αφτος εις φοβον
θεου και ει σтин ψιχιν του οτι μιλι και ξεδιαλινι ο ανοθεν μαρτιρας
γιοργης βαμπακαρις εις τα ομια λογια θεοψιχαν του κε δια ταλι-
θες”;*

φαίνεται πως δεν σχετίζεται με το φόνο του Ζάνε, που έγινε δύο χρόνια αργότερα, αφού από άλλο έγγραφο μαθαίνουμε ότι ο Ζάνες Μαραγκός ανέλαβε την πληρωμή για όλη την ιατρική φροντίδα και θεραπεία του τραυματισμένου και ο ίδιος ο Νικολός Στεφάνου αποδέχτηκε ότι δεν είχε άλλη αξίωση.

Αλλά ποια είναι στ’ αλήθεια η βάρκα που ευρισκόμενη στα Αγιούρα θα έπρεπε να βάλει σε μεγαλύτερη στόχασση τους φονιάδες του Ζάνε Μαραγκού του Γιώργη, αφού σε άλλη μαρτυρία καθαρά ονοματίζεται σαν «αγιορίτικη»; Η αναφορά σε αγιορίτικη βάρκα είναι σημαντική, καθότι αν υποτεθεί ότι είναι των κτηνοτρόφων των Αγιούρων, αυτό μας οδηγεί σε σκέψη περί του ότι η κτηνοτροφική παραγωγή του νησιού μπορούσε να στηρίξει το απαραίτητο κεφάλαιο για την αγορά και εκμετάλλευσή της. Είχα δισταγμό να αποδώσω την ιδιοκτησία της βάρκας αυτής στους Αγιορίτες, αφού η ονομασία της ως αγιορίτικη θα μπορούσε να σημαίνει τη βάρκα τρίτου που εξυπηρετούσε μόνιμα τους Αγιορίτες, όμως τα πιο κάτω έγγραφα δείχνουν ότι πράγματι η βάρκα ήταν ιδιοκτησία των Αγιοριτών και μάλιστα του Γιώργη Μαραγκού του Ζάνε και της γυναίκας του Ζουάνας.

«1796 απριλίου 18

Τιν σιμερον δινι κε πουλι ο γιοργις μαρανγγος του ζανε ομαδι με τιν γινεκα του τιν ζουανα τιν εμισι βαρκα οπου εχου δια γροσια 125 καθο ετεριασανε αναμεσο τους κε αγοραζι τινε στεφανις βιταλες κε ζορζις φρερις του διμιτρι ει οπια μισι βαρκα να γρικετε τον εδιονο στεφανι κε ζορζι καθος ει βαρκα βρισκετε αρματομενι με ολα τις τα χαλατια. Εχι κουπια: 5 με τα πανια τις με τιν τετα τις 1. παρακοσκινο ενα σιδερο κε τα επιλιπα χαλατια οτι τις εβρισκετε: με τουτο να εινε οπλιγαδα ει βαρκα να περνα τα προβατα κε να τα φερνι απο τα γιουρα κε οταν δεν εβρο αλι βαρκα οταν εχο ανανγγι να πιγενι στα γιουρα να εινε ει βαρκα οπλιγαδα να πιγενι με το ειντερεσο τις κε δια βεβεον κε φανερωσι εις καθε κερων εγινε στιν κανκιλαρια μας με μαρτιρες κε ειμον κε καμια φορα α θέλου να πουλίσου απο τιν ειδια βαρκα που εγορασανε στεφανισκε ζορζις να εχο εγω ο γιοργις με τιν γινεκα μου τιν προτιμισι να αγοραζο τοσο α πουλίσουμε κε ιμις ειγουν γιοργις κε ζουανα να εχι τιν προτιμι ο στεφανις κε ζορζις Γιανις πρεβελεζιος μαρτιρο τα ανοθ.

Αν βουροπουλος του ζανε μαρτιρα οσα ανοθ.

Ακομι φανερονομε πως ειλαβε τον αριθιμον τις εφκαριστιμενα ειγουν τα 125 γροσια

Πιερος βιταλες κανζ”

έχει όμως και συνέχεια η ιστορία με την «αγιορίτικη» βάρκα:

“1797 γεναριου 29

επαρουσιάστισαν στιν παρον κανκιλαρια ει παρσινεβελι τις βαρκακς οπου εχου μαζι με τον γιοργι μαραγγο ει οπια βαρκα να επιασε ναβλο κε ει ζουγανα να εσικοθι τι νικτα να παγι στο γιαλο να παρι το τιμονι τις βαρκακς κε ναλικοτιζι οτι ει βαρκα να χασι το ναβλο τις εις κερων οπου ειπον το σινφορο τοσο του γιοργι μαραγγου οσον κε το παρσινεβελο στεφανι βιταλε κε διμιτρι φρερι λιπον εστοντας απο τους επιτροπους κε προεστους να τις εμινισανε να φερι το τιμονι κε αφτι να μιν θελι ει παρσινεβελι στεφανις κε ζορζις τις βαζου το παρον πρετεστο οτι τιν βαρκα τιν βαζου γρ. 200 ει να δοκι ει να παρι εστοντας αλικοτισμενι απο

λογου τις οχι κε δεν οπιτιρι οτι τανα τichου τις βαρκαs να ρισπο-
ντερι κε ο ναβλος οπου εχι πιασμενος οπου εινε γρ 35 να εχι να
ρισποντερι κε το ρακι οπου εχου μεσα βαρλ. 3 οκάδες 2 οτι ζιμια
τρεχι να εχι να ρεσποντερι εις οτι αμα θελι ερχι απανο στο τοπο
μαs εκραξα τον γιοργι μαραγγο κε διαβασα το παρον πρετεστο
οπιος βαζι κοντρα πρετεστο οταν ει βαρκα περασι τα προβατα
στα γιουρα αs ακολουθισι αν εχι ταξιδι εστοντας κε τα προβατα
μου στο πιταδο θελο να τα περασo στα γιουρα”,

εδώ κάνει εξαιρετική εντύπωση η τόλμη της Ζουάνας που μόνη της
σηκώνεται νυχτιάτικα και αφαιρεί το τιμόνι της βάρκας, ώστε να μην
μπορέσει να αναχωρήσει για ναύλο, προτού μεταφέρει τα πρόβατα
της στα Αγιούρα. Αλλά εξ ίσου εντύπωση κάνει και η έγνοια των «παρ-
σινέβελων», ήτοι των συνεταίρων πάνω στη βάρκα, για την τύχη των
μικρών βαρελιών με το ρακί που είχαν σε αυτήν.

Ένα ακόμη έγγραφο του 1810 είναι εξαιρετικά διαφωτιστικό για την
κατάσταση στα Αγιούρα ή Γιούρα τότε:

«Σιρα Γιουνίου 7 1810

Εστοντας κε μετα τον θανατον του μακαριτι αντρους μου νε εμι-
ναν αβαλτα πλεο απο μια φορα τα ζα εις τιν μανδρα μας εις το
θιμαροπο κε να εμιναν πολα απο αφα αχααραγα περνοντας τιν
βολιουν να πιγενουν εις τα μερι κε βουνα τις αλονιs μανδρας
βαδεκα μερια κε τοπι αχαρασoτι καθoς κε του θιμαροπου κε
επιλιπου νισιου γιουρα κε με καθε αφοβία ει αφτου βαδεκα βο-
σκι να πιανου τα αφα πραματα, να τρονε να σκοτονουνε κε να
πουλουνε τον καγικιο καθου το μαρτιρουνε, καμνοντας με μεγα-
λοτατι ζιμια εις αφα τα ορφανικα πραματα δια τουτο λιπον τιν
σιμερον τους προτεσταρο με δυναμιν του παρον κανκιλιερικου
προτεστου, οτι ζιτο απο τους ανοθεν κε θελο να ιμε πλερομενι
εις καθε πραμα οπου με εζιμιοσαν, καθoς κοστιζι ει πισοτητα του
καθε αφτου ζο. Ομως αμιν εν ανακλουθουν παλε εις το ερχομε-
νο καθoς επραξαν εις το απερασμενο ζιτο δια πλερομι το διπλο
εις τιν κρισιν μα εαν σταθου ανιπακουγι τις κρισιs, τοτε εις τον
προτον αγα ζαμπιτιτου τοπου μας οπου θελι ερχι θελα ζιτισι κε
πρετεντερι οχι μονον το κοστος του καθε πραματου αμι κε την

αναθροφιν οπου εχασα κε χανο απο αφα εστοντας κε καθος
εινε κε μαρτιρουν ει προπερασμενι οπου εσταλισα επιτροπι κε
προεστι οτι μετα τον κερων του χασαν αγα οπου ειρχε ζαμπιτις
στον τοπο μας εμιναν παλε τα γιουρα αχαρασοτα εις τα οπια
καθ ενας ελεφτερα ειμπορι να γοδερι τον αφτον τοπον οπου
θελισι ομιος λεγο κε δια τους βοσκους εις το θιμαροπο καθος
ανοθεν λεγο δια τους βαδεκιανους εβιαζοντας με τιν αδιαν
μου

Γιανουλις δασκος μαρτιρας

Γιαννις ροσολατος του γιοργι μαρτιρο»

Στο περιθώριο δε του βιβλίου όπου έχει καταγραφεί η πιο πάνω επίσημη διαμαρτυρία–ειδοποίηση, υπάρχει η σημείωση:

“πρετεστο οπου εβαλε ει ζουανα κουκουλενα τον βοσκον στα
γιουρα”.

Το έγγραφο, πλούσιο σε πληροφορίες για τα Γιούρα του 1800, μας επιβεβαιώνει τη βασική υπόθεση ότι η κτηνοτροφική παραγωγή των Γιούρων, πέρα από την αγορά της Σύρου και των άλλων νησιών, είχε σαν βασικό πελάτη τα κάθε είδους πλοία που διέσχιζαν τον Καβοντόρο, ο οποίος πελάτης βέβαια πολλές φορές, όπως στις περιπτώσεις των πειρατών αλλά και των Υδραίων του 1736, δεν ήταν και πολύ διατεθειμένος να πληρώσει και προτιμούσε να γδύνει από το βιος τους άτυχους Αγιορίτες. Κατά δεύτερον επιβεβαιώνει και αυτό το έγγραφο τη διαίρεση των βοσκών σε δυο μάντρες, αυτή του Θυμαρωπού, ήτοι του τόπου του γεμάτου με θυμάρια, και αυτή της Βαδέκα. Ακόμη μας επιβεβαιώνει ότι η γνωστή πρακτική του χαράγματος στα αυτιά των κατσικιών (κόκα), η οποία ήταν διακριτά διαφορετική για κάθε μάνδρα, είχε δύο άμεσους λόγους: Ο ένας για τη διάκριση της ιδιοκτησίας πάνω στο ζώο και ο άλλος για τον επιμερισμό του προβατονόμιστρου, δηλαδή του φόρου βοσκής πάνω σε κάθε μάντρα. Τέλος, μας δίνει την πληροφορία ότι τα αχάραγα ζώα μπορούσε να διεκδικηθούν και από τις δυο μάντρες των Γιούρων, με αποτέλεσμα συχνές και έντονες προστριβές μεταξύ τους και ότι ο πληθυσμός τους ανερχόταν σε σημαντικό αριθμό, με ανάλογη οικονομική σημασία, μόνο για το κρέας τους βέβαια.

Όμως, πριν την τραγική ιστορία του φόνου του άτυχου Ζάνε Μαραγκού το 1800 μια άλλη διένεξη, του πατέρα του Γιώργη Μαραγκού με άλλον κτηνοτρόφο των Αγιούρων, έφτασε μέχρι την Κωνσταντινούπολη και απασχόλησε για πολλά χρόνια τους επιτρόπους της Σύρου αλλά και τους Τούρκους αρμοδίους:

“1796 αγουστου 24

εστοντας κε ναχανε διαφορα τα διο μερι γιοργις μαραγγος του ζανε κε ζανες σιγαλας του καρλου απάνο στα ζα οπου ειχε ο γιοργις κολιγικα στα αγιουρα κε με το να επερασανε χρονια πολα κε ο λεγομενος ζανες να μιν ειλαβε τιποτις απο τον γιοργι κε να εκαλεθικασι στον μονσινιορε κε να τον εκαμε σετεντζα δια να λαβι κατζικια 140 κε δια καρπο τονε γρ. 140 κε μιν δινοντας αφα τα ασπρα του ο ζανες σιγαλας επιγεστιν πολι κε μας εφερε πουγιουρτι απο τον αφεντι μας δια να κιταξουνε την αφτιν διαφορα ος προς εις τον μειμετ αγα ζαπιτι μας κε πιτροπι κε προεστι λιπον παρουσιαζοντας τα διο μερι ζανες κε γιοργις εις τον μειμετι αγα κε πιτροπι κε προεστι εκρινανε κε κρινουνε ολι εις μια βουλι κε αποφασιζουνε οτι να δοκι ο γιοργις μαρακος γρ. 280 του ζανε τα οπια τα ειλαβε ο ζανες κε κατα τιν αποφασι να μιν εινπορι εστοντας κε ιβαλανε μιτε το ενα μερος μιτε το αλο να παγι πλεον εις κρισι κε δια διναμιν του παρον απογγιγουτε δια χερους τους εστοντας κε τα διο μερι γιοργις κε ζανες να εβαλανε βεκιλιδες απανοστιν αποφασι εις οτι καμου να ινε καλα καμομενα λιπον ομπρος στους πιτροπους κε προεστους εποφασισανε κε βρικανε εβλογο κατα τιν σετεντζα του μονσινιορε να λαβι ο ζανες τα 280 γροσια οσα ανοθεν κε να μιν ενπορι να γιρεβι πλεον τιποτις μιτε ο ενας μιτε ο αλος κε περι ετουτις τις αποφασις δινομε ξοφιλισι του νους κε του αλονου ακαθος διαλανβανι

Γιωργις πρεβελεζιος επιτροπος

Γιοργις βαμπακαρις επιτροπος

Λιναρδος μακριονιτις

Αποστολις κουκουλας προεστος

Αν πρεβελεζιος του γιοργι προεστος

Domenico vucino

Μιχελις ραγουζεος εις προσοπο του γιοργι

Διμιτρις δακροτσις εις προσοπο του γιοργι”

Και ένα άλλο έγγραφο για την ίδια υπόθεση:

*“προς τον τιμιωτατον κε χρισιμοτατο σιορ πατικο τιν εβγενια τις ακριβος χερετουμε 1796 αγουστου 25
ελαβαμε ενα τις γραμα με τον ερχομον του αγα μας το οπιο
εχαρικαμε δια τιν ειγιαν τις καθος απεθιμούμε κε δι ολι σας τιν
αρχον φαμελια τιν οπιαν κατα πολα τιν χερετουμε ειδου οπου
σας φανερονομε οτι κατα τιν προσταγι του αφεντος οπου μας
ειγραψε δια να γραψομε τον ξορισμενο στιν καριστο δια να
βαλου διο βεκιλιδες δια να θεωρεφτουν ει λογαριασμι τους κε
παρεφτις του εδοσαμε χαμπαρι κε βαλανε τους βεκιλιδες καθος
θελετε μαθι απο τιν ξοφιλισι οπου εχομε κλισμενι μεσα στον ει-
διον πλικον ακομι ελαβαμε το πουγιουρτι δια τον ζανε σιγαλα κε
κατα τον θεον εκινο οπου εγνωρίσαμε εβλογο κε κατα τιν σετε-
ντζα του μονσινιορε εποφασισαμε να δοκι ο γιοργις δια τα 140
κεφαλια ζα προς ενα γροσι το κεφαλι ειτον κε ο καρπος τους
αλα 140 γροσια οπου είλαβε ο ζανες γροσια 280 εγιρεψε εξοδα
διατι ειρχε στιν πολι κε αλι θροφι τον πραματο δια ενα χρονο
ομος δεν τα πιασαμε αφτα οτι να μιν αφανιστι τελια κε ο γιοργις
διατι εις τιν αποφασι οπου εγινε κανενας δεν εβαστα πελοψα
να ξεβρι πος τις ανηψου τελια να πλεροσι ολα μονο εκοψαμε
απανο κατο να λαβι τα 280 γροσια κε τον εκαμαμε πραισκα να
μιν εχι ο ενας περι του αλονου να δινι τιποτις ομος ο ζανες ζιτα
να ινε τα εξοδα του πλερομενα κε λεγι πος θεναρχι ει να γραψι
κε εκι ας ινε εισει ειδισιν σας ακομι στελνομε τον δομινικο πρε-
βελεζιο με τα σκριτα κε περικαλουμε να εχι το θαρο σας με βοι-
θια εδικι σας να ξεφιλισι το εμιρι κε στελνομε το μελι ταπεσκεσι
κατα το συνιθι”*

Εξαιρετικά κατατοπιστικά τα πιο πάνω έγγραφα, τόσο για την εξέλιξη της διαφοράς για τα κατόικια των Αγιούρων όσο για την επιμονή των διαφωνούντων κτηνοτρόφων, αλλά και για τη δαιδαλώδη πορεία των διαφορών μεταξύ των Συριανών, όταν αυτές έφταναν να κριθούν από την τούρκικη διοίκηση στην Κωνσταντινούπολη, με την παρέμβαση χίλιων δύο παραγόντων, μεταξύ των οποίων αναπόφευκτα και του εκπροσώπου της κοινότητας της Σύρας εκεί Πατίκου Λαπίέρα.

Σύμφωνα με τα συριανά αρχεία ο αριθμός των αιγοπροβάτων που ευρίσκονται στις μάντρες των Αγιούρων για τον 18^ο αιώνα δεν ξεπερνά

τα 650. Ο πληθυσμός αυτός για την έκταση του ορεινού αυτού νησιού μου μοιάζει για μικρός. Νομίζω πως ο αριθμός των 3.000 αιγοπροβάτων, που υπολογίζει ο συντάκτης της απογραφής του 1833 ότι μπορούν να θρέψουν τα Αγιούρα, είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα, αλλά και ο αριθμός των 1.000 που μας παραδίδει η ανυπόγραφη μαρτυρία των μέσων του 19^{ου} αιώνα, η οποία έχει δημοσιευτεί στα «Συριανά γράμματα» τ. 32, την οποία χρονολογώ στα 1865, και αναφέρεται στη χρονική περίοδο της ελληνικής επανάστασης του 1821, τείνει προς ένα τέτοιο συμπέρασμα. Αν σκεφτούμε ότι τα αγάραγα ή αγριεμένα αιγοπρόβατα των Αγιούρων μαρτυρούνται σε πολλά έγγραφα και ότι λογικά αυτά

δεν υπολογίζονταν σαν βάση για την καταβολή προβατονόμστρου, αφού δεν ήταν δυνατόν να καταλογιστούν σε ποιον ανήκουν ώστε να επιβληθεί ο ανάλογος κεφαλικός φόρος, τότε μπορεί να προστεθεί στα 650 κεφάλια των φορολογικών καταστίχων και ένας άλλος αριθμός, ίσος με αυτόν ή και λίγο μεγαλύτερος, δηλαδή να φτάνουμε την επαναστατική περίοδο σε έναν αριθμό αιγοπροβάτων μεταξύ 1.300 και 1.500.

Αλλά δεν ήταν μόνο κρέας, τυροκομικά προϊόντα και λίγο κριθάρι, ρεβίθια και φακές που προμήθευαν τα Αγιούρα στους Συριανούς.

Όπως μαθαίνουμε από την ακόλουθη μαρτυρία του 1720:

“1720, μαρτιρα κε ομολογα ω μαρκος μαιιδιοτις του μο γριγορι οτι εκι οπου λενε του γεωργι πριβιλεγγιο πος εκλεψεν κριας απο τα γιουρα λεγει ο μαρκος πος ειτονε εδικον του αμι επιγανε εις τα γιουρα δια καρβουνα κε ει σιντροφια τις βαρκας ειχεν χρια κε το εσκοτοσανε κε σαν ειλθανε στο πορτο ελαχε ο μαρκος κε του εδοσανε καρβουνα ο οπιος ομολογα πος ει καλοσινι τους το εκαμε κε τα εδοκανε αμι εκινος δεν ειθελεν τιποτις”

και τα κάρβουνα ήταν ακόμη μια προμήθεια που πρόσφεραν τα Γιούρα στους Συριανούς.

Όσο για την περίοδο της ελληνικής επανάστασης του 1821 είναι πολύ σημαντική η μαρτυρία

«ξέχως με την επανάστασιν όπου εχάσαμεν όλοι οι κάτοικοι όλα μας τα έχη μόνον εδικά μας ήσαν χίλια αιγίδια ξέχως άλλα

ζώα. Και αν δεν ήθελον φθάσει να φύγουν ήθελαν να τους σκοτώσουν όλους και ήρχανε εις την Σύραν ελεηνοί διότι όλη των η τροφή ήταν εις τα Γιούρα και άλαιο επήραν την θάλασα άλλοι δυστυχούσαν και απέθανον ελεηνοί διότι δεν είχαν πλέον σηρά να ζήσουν. Ο πενθερός μου Τζόρτζης Ξανθάκης επρόφθασεν και έφερε τα πρόβατά του εις την Σύραν και του τα πήραν τα Υδραίηκα καράβια του πολέμου από την θέσιν Κλειςούρα και τον άφησαν ελεηνόν και έκαμνε ασβέστη δια να βγάλη ψωμί να φάγη»

που έχει δημοσιευτεί αχρονολόγητη στο τ. 32, αφιέρωμα στα Γιούρα των «Συριανών γραμμάτων». Από αυτό το έγγραφο επιβεβαιώνεται η υπόθεση για αριθμό αιγοπροβάτων μεγαλύτερο από αυτό των καταστίχων, όπως επιβεβαιώνεται και ο σύνδεσμος των Αγιοριτών και ειδικότερα της οικογένειας Ξανθάκη με την Απάνω Μεριά της Σύρου, αφού η παραλία της Κλειςούρας ευρίσκεται στην περιοχή της Χαλανδριανής και μάλιστα τα ασβεστοκάμινα που υπονοούνται σαφώς είναι ακριβώς πάνω στον όρμο της Κλειςούρας και τον διπλανό του Μπέρτουνα.

Ερχόμαστε τώρα στον εντυπωσιακό 19^ο αιώνα, τον αιώνα που άλλαξε εκ θεμελίων την κοινωνία και τη ζωή στη Σύρο, με τη δημιουργία της περίφημης Ερμούπολης. Τα πρώτα χρόνια αυτού του αιώνα κύλισαν στον ρυθμό της προεπαναστατικής περιόδου. Κάποια έγγραφα από τια αρχές του αιώνα αυτού:

“Σιρα 10. φλεβριου 1808

Εχοντας μιαν διαφοραν ο Sr Κοσταντακις Χαλαβαζις του δομενικου με τον αντ. Πρεβελεζιο εσιντρεξεν εις εμας τους ειποκατοθεν ειποιεγραμενους επιτροπον κε προεστι δια να στοχαστουμεν τιν αφτιν διαφοραν ει οπιαν εινε δια τους κοπους οπου ειχεν καμι δια τους τιχους όπου εκτισεν ο Νικολας Χαλαβαζις γαβρινας ο παρπας του εις τα διο χοραφια εις τα αγιουρα ονομαζομενα εις τιν παναγιαν κε εις του μανολι δια τους οπιους ο ειδιος Νικολας τους επουλισεν του αντονι κε γιζεπι πρεβελεζιου δια γροσια 250 ος καθος το αποδικτι ει ομια πουλισια εις τα 1778: νοεμβριου 6: τιν σιμερον ο ανοθεν Sr Κοσταντακις ανοχλιζι τους αγοραστες λεγοντας οτι θελι να εχι τιν προσιμιαν του εις αφτιν τιν πουλισια κε να του αποδιξουν

λογαριασμον εις τες νιτραδες οπου εδιναν αφα τα χοραφια λιπον εκρακτικεν κε ο ανοθεν αντονις Πρεβελεζιος δια να φανερωσι τες αποδιξες εις οτι αναφερνι ο ανοθεν Sr Κοσταντακις κε μας εφανερωσε προτο τιν ανοθεν αγορα απε χειρι του Νικολα γαβρινα δεφτερον μιαν αποφασιν του 1779: αγουστου 26: ειποιεγραμενι απε τον επιτροπον κε προεστι ετοτε κερου ει οπια ξεδιαλινι κε αποφασιζι πος ει αγορα οπου εκαμαν ο ανοθεν αντονις κε γιζεπις πρεβελεζιος δια τους κοπους τον τιχον εις τα διο χοραφια τον αγιορον απε τον Νικολα γαβρινα εινε καλα κε νομιμα αγορασμενα κε να τα δουλεβγουν διχος να τους ανοχλisci κανις μα τα χοραφια να εινε παντα εις τιν εξουσιαν τις κινωτις κε να δινουνε απε τον καρπον όπου θελι καμουν αφα τα διο χοραφια το δεκατον τις κινωτις εστοντας κε ει χορα να πλερονι το χαρατζι του νισιου κε ολο το νισι να εινε τις κινωτις. Βλεποντας λιπον κε εμεις τιν σιμερον αφτες τες αποδιξες, τιν πουλισια, κε τιν αποφασιν τον προαπερασμενον επιτροπον κε ακόμι αλα γραματα οπου τον κρινουνε εις βοιθιαν του ανοθεν αντονι Πρεβελεζιου δια τιν αφτιν αγορα κε αποφασιν τον προαπερασμενον κριταδον, ος ανοθεν ξεδιαλινομεν κε ο Sr Κοσταντακις τα γραματα όπου αποδιξεν δεν εινε εικανετα να τον δυναμοσουν εις οτι πρετεντερι τιν σιμερον, λιπον στοχαζοντας κε εμεις τιν σιμερον ολες τις αποδιξες τοσον του ενος οσον κε του αλου κρινομεν κε αποφασιζομεν ος καθος δεν εχι προσιμια εις αφτι τιν πουλισια διατι εστοντας κε τα χοραφια εις τιν εξουσιαν τις κινωτις οπιος λαχι εμπορι να αγοραζι τις κοπους του αλονου, δεφτερον σταθερονομεν κε εμεις τιν ανοθεν αποφασιν τον 1779: κε ακομι αποφασιζομεν κε εμεις οτι τα αφα διο χοραφια ος καθος κε ολο το νισι τον αγιορον να εινε παντα εις τιν εξουσιαν του επιτροπου τις κινωτις κε οποτες εκινι οπου τορα γι εις το ερχομενο δεν δοσουνε το δεκατο τις κινωτις καθος το αποφασιζι κε ει προτι ανοθεν σεντεντζα να εινε εξουσιαστις ο Επιτροπος να περνι αφα τα χοραφια να τα δινι οτινος θελι δια να πλερονι τιν δεκατιαν ετζι αποφασιζομεν

Γιοργις βαμπακαρις επιτροπος

Marcos Vuccinos, prestos

Βορτολος λεχος προεστος

Γιοργις βαμπακαρις προεστος του γιανουλι

Στεφανις βιταλες προεστος”

όπως και το έγγραφο πωλήσεως του 1816:

“1816 οκτοβριου 23

*Τιν σιμερον επαρουσιαστηκεν προσοπικος εις τιν παρον καντζι-
λαριαν τις κινωτιτος ει κира Ана του ποτε Ιω Πριντεζη, ει οπια θε-
λιματικι δινι κε πουλι κε ελευτερα παραδινι απε τιν σιμερον το
μερτικο τις τα ζα οπου εχι στα γιορα, τα οπια αγρικουντε απε τιν
αγορα οπου εκαμανε με τον μακαριτι τον αντρα τις δια γροσια
τον αριθμόν εκατο, Ν. 100 κε τα αγοραζι ο διμιτρис στεφανος του
λιναρδου δια τιν ανοθεν σουμα κε ομολα ει ανολεγομενι κира
Ана προς ελαβε τον αριθμον ευχαριστιμενα κε κραζετε πληρομενι
οθεν απε τιν σιμερον δινουντε εις τιν εξουσιαν του αγοραστι να
τα καμι ος θελι κε βουλετε κε εις ενδιξιν αλιθιας εγινε το παρον κε
τινας να μιν εμπορι να τον ανοχλισι τοσον εδικος οσον κε ξενος
κε ειποσχετε να τον διαφεντεβι εις καθε κερων εναντιοτουτας”*

με το οποίο η δραστήρια Άννα, χήρα του Ιωάννη Πρίντεζη, πωλεί το μερίδιο από τα ζώα της επάνω στα Γόρα, αλλά και το έγγραφο της 27 Δεκεμβρίου 1816:

*“ Τιν σιμερον επαρουσιαστικανε εμπροστέν εις εμένα τον ειπο-
γιεγραμενον καντζιλιερι τις κινωτιτος τα κατοθεν διο μερι, το ενα
μερος η Καλογρια του ποτε γιανουλι βαμπακαρι κε το δε αλο
μερος ο ζανες μαραγγος του μαρκου ει οπιγι καμνου το παρον
σινφονιτικο γραμα με το οπιο φανερονου κε ξεδιαλιζουν οτι η
ανολεγομενι καλογρια δινι του ζανε να δουλευγι τα χοραφια
οπου εχι στα γιουρα πουρκι απε τον μακαριτι τον κირι τις κε απε
το αλο μέρος ειποχριονετε ο ζανες να δινι τις καλογριας πενιντα
γροσια εις τον καθεκαστον χρονον με τεριασμόν οτι να μιν εμπο-
ρι ει καλογρια να παρι απο τον ζανε αυτα τα χοραφια εδο κε εις
δεκα χρονια ος καθος ακομα ουτε ο ζανες να μιν εμπορι να τα
παρατισι πριχου τα δεκα χρονια ευγαζοντας αν τιχι καμια νομιμι
ετινα οπου να μιν εμπορι να παγι στα γιουρα κε ειστερα αφου
περασι αυτος ο διορισμενος κερως εος ειπαμε να ινε παλε αυτα
τα χοραφια εις τιν εξουσιαν τις ομιας καλογριας να τα καμνι εος
θελι ουτος στρεκτα κε τα διο μερι εις τιν παρον σινφονια γινετε*

*το παρον εις ενδιξις καθε κερων, Σιρα εις τες 27 δικεμβριου 1816",
"ομιος ξεδιαλιζομεν οτι απανο στα πενιντα γροσια οπου εχι να
δινι τις ριθεν καλογριας ο ανολεγομενος τζανες να τις δινι εις τον
καθεκαστον χρονο 15 πινακια κριθαρι δια τριαντα γροσια κε πε-
ντε αποκτια δια γροσια δεκα κε 10 οκαδες μιζιθρα δια τα ρεστα
κε οποτε ο ανολεγομενος ζανες αποφεβγι απο οτι διαλαμβανι το
παρον να εμπορι ει καλογρια να περνι τα ομια χοραφια απε τον
ζανε εις καθε κερων*

*Νικολαος Βαρθαλιτις Κλιρικος Μαρτυρω τ' ανοθεν
Αποστωλης Ρεγκος μαρτυρω τ' ανωθεν".*

Τα «απόκτια» που αναφέρονται σε αυτό το έγγραφο, όπως και σε άλλα, είναι κρέας παρασκευασμένο και αλατισμένο για να διαρκεί, κάτι σαν τον παστουρμά, και αυτό το εξηγεί η μαρτυρία της Ελπίδας Σαλάχα, όπως έχει δημοσιευτεί στο τ. 32 των *«Συριανών γραμμάτων»*.

Ας παρακολουθήσουμε όμως λιγάκι τους Απανωμερίτες Συριανούς, Αγιορίτες ή Αγιουργιανούς, και εδώ να σημειώσω ότι η ονομασία Αγιορίτες φαίνεται να είναι παλαιότερη από αυτή των Αγιουργιανών και ότι εξ αυτού προκύπτει ότι η ονομασία «Αγιόρα» ή «Γιόρα» είναι αρχαιότερη αυτής των «Αγιούρων» ή «Γιούρων», όπως και το ότι ο πληθυντικός στην ονομασία του νησιού πρέπει να οφείλεται στα διπλανά του νησάκια, ήτοι στον Εμπιτάδο ή Μπιτάδο ή Γλαρονήσι και στον Φούη, στις εντελώς νέες κοινωνικές συνθήκες και συνήθειες που προκύπτουν με τη δημιουργία της Ερμούπολης. Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, πέρα από το κατάστιχο του 1833 που μας δίνει πληροφορίες για το δέκατο από τη μικρή παραγωγή των Αγιούρων (σιτάρι, κριθάρι, ρεβίθια και κουκιά) και το ότι αυτή η μορφή φόρου εισπράχθηκε από τους καλλιεργητές των Αγιούρων, Ζωρζή Ξανθάκη του Ιωάννη και Γιαννούλη Βαμπακάρη του Γιώργη, οι πληροφορίες μας προέρχονται βασικά από τα βιβλία του Υποθηκοφυλακείου της Σύρου το οποίο ιδρύεται το 1858.

Όπως τα συριανά φορολογικά κατάστιχα της τουρκοκρατίας που, παρ' ότι ο σκοπός τους ήταν να επιμερίσουν τα χαράτσια της γης στους κατόχους της, απέκτησαν με την πάροδο του χρόνου και ιδιότητα κώδικα ιδιοκτησιών και μεταβολών σε αυτές, έτσι και στο Υποθηκοφυλάκειο της Σύρου που ιδρύθηκε, όπως σε όλη την Ελλάδα, με νόμο του 1857, παρ' ότι και αυτό δεν θεσμίστηκε ως βιβλίο απόδειξης ιδι-

οκτησίας επί των ακινήτων, αλλά εντός καθαρής λειτουργίας διευκόλυνσης της κυκλοφορίας του χρήματος και εξασφάλισης των πιστώσεων, γι' αυτό άλλωστε και ονομάστηκε Υποθηκοφυλακείο και όχι κτηματολόγιο, υφίστανται αρκετές εγγραφές σχετικές με το νησί των Γιούρων –το ευφωνικό αρχικό φωνήεν α εκλείπει πλέον από τα σχετικά έγγραφα.

Η οικογένεια που κυριαρχεί στα Γιούρα από το 1840 μέχρι το 1948, όταν και απαλλοτριώνονται όλες οι ιδιοκτησίες στο νησί και πλέον αυτό περιέρχεται εξ ολοκλήρου στο ελληνικό δημόσιο, είναι η απανωμερίτικη οικογένεια Μαραγκού με διάφορους κλάδους της και κυρίως η ρίζα που κατάγεται από τον αδικοσκοτμένο στα 1800 Ζάνε Μαραγκό, γιού του Γιώργη Μαραγκού. Ορισμένες από τις εγγραφές του 19^{ου} αιώνα, όπως προκύπτουν από σχετικά συμβόλαια συμβολαιογράφων της Σύρου είναι αρκετά ενδιαφέρουσες.

Τα πρόσωπα που εμφανίζονται ως αγοραστές από τις άλλες οικογένειες, ήτοι από την οικογένεια του Μάρκου Μαραγκού του

Ζάννε (Αγιορίτης), την οικογένεια Βαμπακάρη και την οικογένεια Βουτζίνου (Φίλιου), είναι ο Γεώργιος Μαραγκός του Ζάννε και ο γιός του Ζάννης Μαραγκός του Γεωργίου (μικρός). Τα συμβόλαια που έχω επισημάνει είναι τα υπ' αριθμ. 2788/1862, 2801/1862 του συμβολαιογράφου Σύρου Αντωνίου Ρενουάρδου, τα υπ' αριθμ. 15078/1878 και 15763/1879 του συμβολαιογράφου Ερμουπόλεως Πέτρου Πολυδώρου και το υπ' αριθμ. 474/1898 του συμβολαιογράφου Ερμουπόλεως Σωκράτους Ανδρούτσου.

Από την ανάγνωση αυτών των εγγράφων προκύπτουν αρκετές πληροφορίες για τοπωνύμια της Γυάρου, για τις θέσεις στις οποίες ήταν οι μάντρες αλλά και τα σπίτια ή τα αλώνια των Αγιοριτών ή Αγιουργιανών, για την έκταση της καλλιεργημένης γης κλπ. αλλά και σχηματοποιούνται πορτραίτα διαφόρων προσώπων.

Θα παραθέσω εδώ αποσπάσματα από το συμβόλαιο υπ' αριθμ. 15763/1879 του συμβολαιογράφου Ερμουπόλεως Πέτρου Πολυδώρου.

“ ...ο μεν Αντώνιος Μαραγκός του Γεωργίου, γεωργοκτηματίας πωλεί και παραχωρεί προς τον Γεώργιο Μαραγκό του Ζάννε, λαχανοπώλη, άπαντα τα εις την νήσον Γιούρα ευρισκόμενα ζώα του, ήτοι τριακόσια αιγοπρόβατα διαφόρων χρωμάτων, πέντε βόας, επίσης διαφόρων χρωμάτων, μίαν όνον, δέκα μελίτσια επί τιμή-

ματι δραχμών της ελληνικής διατιμήσεως τεσσάρων χιλιάδων επτακοσίων εξήντα (4.760) το οποίον τίμημα ωμολόγησεν ο πωλητής ότι έλαβεν εκτός του γραφείου μου ... πωλεί δε και παραχωρεί τα εις την αυτήν νήσον εξής κτήματά του δια το ως άνω αναφερόμενο τίμημα, ήτοι τα προς την θέσιν Παναγία χωράφια, πλησιάζοντα με την παραλίαν και Βουνόν, τας εις την αυτήν θέσιν μάνδρας, θεμωνιάς, καλύβας, με εν περιβολάκι με διάφορα δένδρα πλησίον του Γ. Μαραγκού, το εις την αυτήν θέσιν περιβολάκι με εννέα συκόδενδρα πλησίον αδέσποτου βουνού, το εις θέσιν Λυγαριά χωράφιον με εν συκόδενδρον και θεμωνιάν πλησίον βουνού αδεσπότου, το εις την αυτήν θέσιν χωράφιον με δεκαπέντε φυτείας συκοδένδρων, τα δύο μερίδιά του τού εις την θέσιν Κανάλι χωραφίου πλησίον αδέσποτου βουνού, το εις θέσιν Γαρυ (;) χωράφιον με θεμωνιάν πλησίον ομοίου Ζάννε Γ. Μαραγκού και παραδίδει ταύτα από σήμερον..."

Με την ανάγνωση αυτού του συμβολαίου και την αναφορά του στα διάφορα χρώματα των αιγοπροβάτων, αμέσως συνδεόμαστε με το σχετικό κεφάλαιο του βιβλίου της Γενέσεως στην Παλαιά Διαθήκη, στο οποίο περιγράφονται οι τεχνικές και τα κόλπα του Ιακώβ για την παραγωγή πιο δυνατών και πιο παραγωγικών αιγοπροβάτων και για το πώς κατάφερε να ξεγελάσει και να ξεφύγει από τον πεθερό του, τον σκληρό Λάβαν. Από την εποχή της Παλαιάς Διαθήκης οι κτηνοτρόφοι γνώριζαν ότι τα παρδαλά αιγοπρόβατα ήταν πιο βαρβάτα και γόνιμα σε σύγκριση με τα μονόχρωμα –λευκά ή μαύρα– και κάποιες τεχνικές είχαν επινοήσει για να πετυχαίνουν αυτή τη διασταύρωση, κυρίως με την ανάμιξη άσπρων και μαύρων ζώων. Όμως ο παρατηρητικός και εφευρετικός Ιακώβ της Αγίας Γραφής με το κόλπο των ξεφλουδισμένων παρδαλών βεργών που έβαζε μέσα στις ποτίστρες, όταν τα δυνατό θηλυκά ήταν σε οργασμό και με το ζευγάρωμά τους μπροστά σε αυτές τις βέργες, κατάφερνε να γεννιούνται παρδαλά ζώα από πρόβατα ομοίου χρώματος.

Γράφει σχετικά ο Τόμας Μαν στο βιβλίο του «Ο Ιωσήφ και τα αδέρφια του».

“ Αυτή η ιδέα αναγόταν στην εποχή πριν τον γάμο του Ιακώβ, όταν ο ίδιος αγαπούσε και περίμενε και το κτηνοτροφικό μυαλό του ήταν

ακόμη πολύ ζεστό και φωτεινό. Ξεπήδησε μέσα από τη διαρκή κατάσταση μιας έμπνευσης γεμάτης συμπάθεια και μιας βαθιάς διαίσθησης. Πραγματικά ήταν ανεκτίμητη η αίσθηση και το προ-αίσθημα που τον καθοδηγούσαν, για να εκμαιεύσει από τη φύση ένα από τα θαυμαστά μυστικά της και να πειραματισθεί πάνω σε αυτό. Ανακάλυψε το φαινόμενο της μητρικής παραδρομής. Απέδειξε ότι η θέα παρδαλών πραγμάτων κατά την περίοδο της οχείας ενός θηλυκού ζώου επηρέαζε τον καρπό που συλλάμβανε βλέποντάς τα και ότι παρδαλό- δίχρωμο ήταν και το νεογνό που έφερνε στον κόσμο"

και καταλήγω με το σχετικό απόσπασμα της Γένεσης:

"... εγένετο δε τα μεν άσημα του Λάβαν, τα δε επίσημα του Ιακώβ και επλούτισεν ο άνθρωπος σφόδρα – σφόδρα και εγένετο αὐτῷ κτήνη πολλά και βόες και παῖδες και παιδίσκαι και κάμηλοι και όνοι".

Βέβαια δεν μπορούμε, από τη γραφειοκρατική παράδοση που συντηρείται στα αρχεία της Σύρου, να φτάσουμε σε τέτοια συμπεράσματα για τους κτηνοτρόφους των Αγιούρων, αν δηλαδή γνώριζαν ή όχι τα κόλπα του Ιακώβ με τις ξεφλουδισμένες παρδαλές βέργες στις ποτίστρες, πάντως ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν μπορεί παρά να ευρίσκεται εντός των ορίων της ιστορικής πιθανότητας.

Εξ ίσου ενδιαφέρον για την ιστορία των Γιούρων έχει και η ανταλλαγή κτημάτων που έγινε με το υπ' αριθμ. 474/1898 συμβόλαιο του συμβολαιογράφου Ερμουπόλεως Σωκράτους Ανδρούτσου, με το οποίο ανταλλάσσουν κτήματα ο Γεώργιος Νικολάου Μαραγκός και ο Ζάννες Γεωργίου Μαραγκός:

"έχοντες εις την πλήρη αυτών κυριότητα ο μεν Ζάννες Γ. Μαραγκός εξ αγοράς από τον Στέφανον Βαμβακάρην εν σκληροχώραφον κείμενον εις θέσιν Λεία της Άνω Μεριάς του Δήμου Σύρου, εντός του οποίου ευρίσκονται μελισσότοποι πλησιάζον γύρωθεν με κτήματα Γιαννούλη Δάσκου ή Ζωγράφου, Φρειδερίκου Βουτσίνου και με χείμαρρον, ο δε Γεώργιος

Ν. Μαραγκός εκ κληρονομίας του πατρός του διάφορα σκληροχώραφα κείμενα κατά την θέσιν Γιούρα του Δήμου Σύρου, εμπεριέχοντα ύδωρ βορείως, μετά του εν αυτοίς υπάρχοντος μελισσότοπου και μελισσοτρύπων εις το αλωνάκι και ετέρου κειμένου εις Ζαλαδιά με μάνδραν και σπήλαιον πλησιάζοντα με κτήματα Ζάννε Μαραγκού και χείμαρρον, αξίας έκαστον δραχμάς εκατόν, αντηλλάξαντο σήμερον τα κτήματα τούτα και έλαβον εις την κατοχήν και κυριότητά των ο μεν Ζάννης Γεωργίου Μαραγκός τα κτήματα του Γεωργίου Ν. Μαραγκού, ο δε Γεώργιος Νικολάου Μαραγκός τα κτήματα του Ζάννε Γ. Μαραγκού”.

Από την υπ’ αριθμ. 150/1955 τελεσίδικη απόφαση του Εφετείου Αιγαίου, με την οποία γράφεται ο επίλογος των προηγούμενων αιώνων, μαθαίνουμε, τέλος, ότι η απαλλοτρίωση του 1948, για την ανέγερση των φυλακών αφορούσε έκταση 3.596 στρεμμάτων –το υπόλοιπο νησί θεωρήθηκε εξ αρχής δημόσια έκταση– εκ των οποίων 3.170 στρέμματα βοσκότοποι και 426 στρέμματα καλλιεργήσιμη γη και κτίσματα. Τα δε 2.450 στρέμματα των βοσκότοπων θεωρήθηκαν πετρώδη και κατωτέρας ποιότητας. Οι δε οικογένειες που θεωρήθηκαν δικαιούχοι της αποζημιώσεως ήταν οι Μαραγκοί και οι Σαραντάκηδες. Από ιδιωτικό συμφωνητικό της ίδιας εποχής μαθαίνουμε επίσης ότι τα $\frac{3}{4}$ των αιγοπροβάτων των Γιούρων ανήκαν στους Μαραγκούς και το $\frac{1}{4}$ στους Σαραντάκηδες.

Ελπίζω ότι στους επόμενους αιώνες το νησί των «Αγιόρο» θα μπορέσει να ξεφύγει από την καταστροφή που το απειλεί με τη μορφή των ανεμογεννητριών, καταστροφή που δυστυχώς συνέβη στο νησί Σαν Τζόρτζιο στην είσοδο του Σαρωνικού κόλπου, προς όνειδος της σημερινής ελληνικής κοινωνίας, που αποδέχθηκε αδιαμαρτύρητα ένα τέτοιου μεγέθους περιβαλλοντικό έγκλημα απέναντι από τον ναό του Ποσειδώνα στο Σούνιο, το «ιερόν Σούνιον» του Ομήρου, και να αναδειχθεί σε ένα πρότυπο συμβίωσης της ιστορικής μνήμης με τη φυσική ζωή της στεριάς και της θάλασσας του Αιγαίου, του «βοριά ξανέμου», που λέει η Αικατερίνη του Νικηφόρου Βαρθαλίτη το 1808 στο «προτέστο» της για τους αγριεμένους τράγους των Αγιούρων. ■

Πηγές

Γενικά Αρχεία του Κράτους – Ιστορικό Αρχείο Δήμου Άνω Σύρου.

Σύμμεικτα λυτά έγγραφα (κοινοτικά – δικαιοπρακτικά – λογαριασμοί): έτη 1719 - 1829

Πρωτόκολλα πράξεων Καγκελαρίας Σύρου: έτη 1703-1834

Λογιστικά και φορολογικά κατάστιχα: έτη 1692-1833

Υποθηκοφυλακείο Σύρου

Βιβλιογραφία

Δημήτρης Δημητρόπουλος: «Ένα Συριανό Κτηματολόγιο του 19^{ου} Αιώνα», ΙΝΕ/ ΕΙΕ, Αθήνα 2008.

Δημήτρης Δημητρόπουλος: « Η Μύκονος τον 17^ο αιώνα. Γαιοκτητικές σχέσεις και οικονομικές συναλλαγές», Αθήνα 1997.

Ανδρέας Θεοδ. Δρακάκης: «Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας τόμος Α΄», Εν Ερμούπολει Σύρου 1948.

Ανδρέας Δρακάκης: « Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας τόμος Β΄, Η Δικαιοσύνη και το Δίκαιον», ΕΕΚΜ 1967, Αθήνα.

Ευάγγελος Ρούσσος: «Τοπωνύμια της Σύρου, τόμος Α΄ Καταγραφές», Αθήνα 2011.

Μάρκος Ρούσσος- Μηλιδώνης: «Στα ίχνη των προγόνων μου, 1. Τα Γιούρα (Γυάρος)», Σύρος 2017.

Συριανά γράμματα, τεύχος 32, «Αφιέρωμα στα Γιούρα», Αθήνα, Οκτώβριος 1995.

P. 103

Ap. 62.

④

[illegible][illegible]

Bois aux Capucins de la Rivière
de la Zia 3 3 Nov 1812

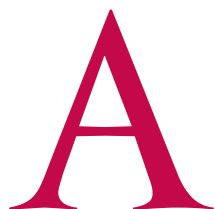

Leptotarsus 21 02 05 opaias Tms 21

ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ ΤΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΛΟΙΠΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

ιστορία, περιγραφές, μνήμες, σκέψεις για το μέλλον

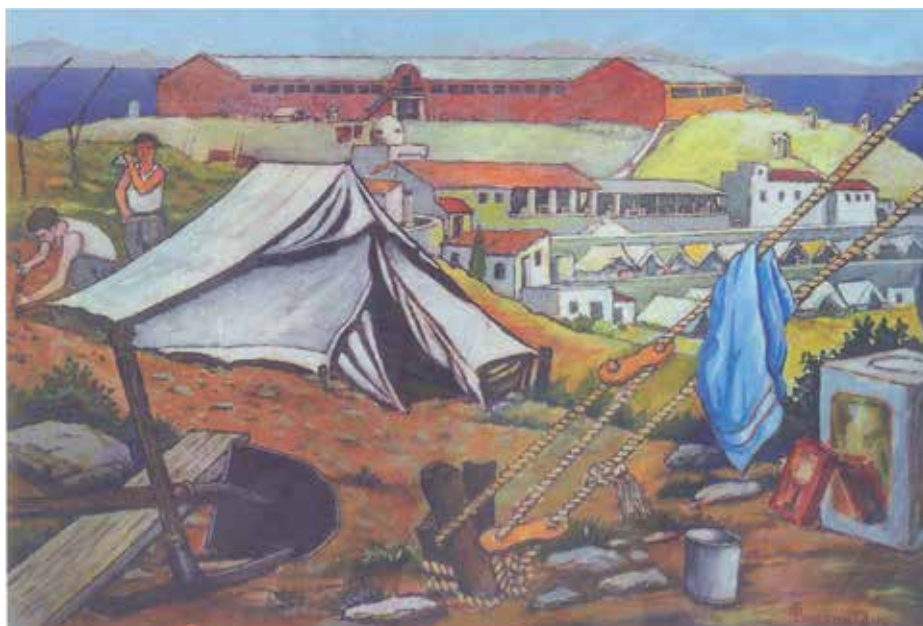
κείμενο: Τάκης Γαλανόπουλος

. Εισαγωγή - Γυάρος 1984

Τι φέρνει στο νου η λέξη Γυάρος; Σ' εμένα πάντως φέρνει τη λέξη εξορία, την εικόνα του ογκώδους κοκκινόχρωμου κτιρίου των φυλακών και τον ήχο του αέρα να λυσομανά σχεδόν κάθε φορά που το καράβι περνάει τον Κάβο ντ' Όρο.

Η εικόνα αυτή του κτιρίου των φυλακών σε ένα εγκαταλελειμμένο και ακατοίκητο πλέον νησί, βεβαρημένη με όλη την ιστορική και συναισθηματική φόρτιση που προκαλεί ο τόπος της εξορίας, μου είχαν προκαλέσει την έντονη επιθυμία να το επισκεφτώ και να το γνωρίσω. Η πρώτη ευκαιρία μου δόθηκε την οργουελική χρονιά του 1984, όταν η Νομαρχία Κυκλάδων σε συνεργασία με τον Δήμο Άνω Σύρου, στον οποίο ανήκε διοικητικά η Γυάρος, οργάνωσε, με την ευκαιρία της 10^{ης} επετείου από την πτώση της χούντας και το κλείσιμο των φυλακών της Γυάρου, εκδηλώσεις μνήμης με επίσκεψη στον τόπο της εξορίας και του μαρτυρίου. Μια μεγάλη κινητοποίηση με τη συμμετοχή των οργανώσεων της Εθνικής Αντίστασης και των συλλόγων φυλακισθέντων και εξορισθέντων της δικτατορίας είχε σαν αποτέλεσμα την προσέλευση χιλίων και πάνω επισκεπτών στο νησί της Γυάρου. Για τον σκοπό αυτό είχε κανονιστεί το «Ναϊάς II» να σταματήσει στα ανοικτά του όρ-

Ο Τάκης Γαλανόπουλος είναι πολιτικός μηχανικός.

Γιώργος Φαρσακίδης: Γυάρος 1967.

μου των φυλακών, απ' όπου με παντόφλες του πολεμικού ναυτικού ο κόσμος θα αποβιβαζόταν στην παραλία. Συγχρόνως, με άλλο πλοίο, θα ερχόταν κόσμος και από τη Σύρο. Όμως ο καιρός, ίσως για να μας δείξει πιο ρεαλιστικά τις συνθήκες που είχαν να αντιμετωπίσουν οι εξόριστοι, είχε άλλη γνώμη. Την ημέρα της επίσκεψης ο άνεμος άγγιζε τα 9 μποφόρ, οριακά για να μπορέσει να ταξιδέψει μεν το Ναϊάς, αλλά με έντονη ταλαιπωρία και βέβαια χωρίς δυνατότητα να σταματήσει στην ανατολική και εκτεθειμένη στον κυματισμό πλευρά των φυλακών. Αντ' αυτού σταμάτησε ανοικτά στη νότια υπήνεμη μεριά

του νησιού, απ' όπου ο κόσμος με ταλαιπωρία και κίνδυνο μετεπιβιβαζόταν, εν μέσω του πελάγους, σε ρυμουλκά του Νεωρίου, που τους οδηγούσαν στον όρμο των φυλακών, απ' όπου με μικρότερες βάρκες έβγαιναν στην παραλία. Όσοι θα έρχονταν από τη Σύρο, ανάμεσα σε αυτούς και εγώ, επιβιβαστήκαμε σε ένα αρματαγωγό του πολεμικού ναυτικού. Μας βάλανε στο αμπάρι του πλοίου, όπου καθίσαμε στο δάπεδο ακουμπώντας στα πλαϊνά τοιχώματά του. Θυμάμαι τα έντονα σκαμπανεβάσματα του πλοίου, τους συνεχείς τριγμούς των μεταλλικών του στοιχείων, ενώ βλέπαμε με τρόπο τις οριζόντιες

μεταλλικές δοκούς που στήριζαν το πλοίο να υφίστανται μεγάλες και εναλλασσόμενες παραμορφώσεις. Προσεγγίσαμε και εμείς τη νότια πλευρά του νησιού και ακολουθήσαμε την ίδια διαδικασία με όσους είχαν έρθει από τον Πειραιά, προκειμένου να αποβιβάσουμε στην παραλία των φυλακών. Αν και υπό φυσιολογικές συνθήκες θα είχαμε φτάσει στο νησί το πολύ μέχρι τις 9 η ώρα το πρωί, η δικιά μου φουρνιά δεν κατόρθωσε να αποβιβάστεί παρά στις 4 η ώρα το απόγευμα.

Δεν θα ξεχάσω ποτέ την πρώτη εντύπωση. Το βραχώδες, ξερό, ανεμοδαρμένο και έρημο τοπίο, που είχε ξαφνικά και προσωρινά ζωντανέψει από περιπλανώμενους σκεπτικούς και συγκινημένους επισκέπτες. Δεν θα ξεχάσω την αίσθηση της παράλογης ύπαρξης αυτού του κυκλώπειου κοκκινόχρωμου όγκου των φυλακών, εντελώς ξένου, παράταιρου και αφύσικου στο κυκλαδίτικο τοπίο ενός μικρού και ακατοίκητου νησιού. Δεν θα ξεχάσω τα συναισθήματα που γέννησε η περιπλάνηση στο εσωτερικό των φυλακών, η επαφή με τα λίγα εναπομείναντα υπολείμματα από τα έπιπλα και τα προσωπικά είδη των φυλακισθέντων. Ένα ξεχαρβαλωμένο ράντζο εδώ, ένα σκουριασμένο μεταλλικό πιάτο εκεί, μία πρόχειρα καρφωμένη ραφι-

έρα, μια κουτσή καρέκλα. Δεν θα ξεχάσω το γραμμένο στους τοίχους των φυλακών σύνθημα «Όχι πια άλλα Γιούρα», ανεξίτηλο μέχρι και σήμερα.

Γυρίζοντας στη Σύρο, βράδυ πια, η μέρα έκλεισε με έναν υποβλητικό και συνάμα συμβολικό τρόπο. Αντικρίσαμε μian Ερμούπολη κατασκότεινη, παραδομένη σε μία πολύωρη διακοπή ρεύματος.

Οι τρεις περίοδοι λειτουργίας των φυλακών της Γυάρου

Το άρθρο αυτό έχει σαν αντικείμενο μία παρουσίαση των κτιριακών εγκαταστάσεων των φυλακών της Γυάρου, αλλά και όλων των λοιπών εγκαταστάσεων και κατασκευών, με βάση τις οποίες λειτούργησε το νησί της Γυάρου ως τόπος φυλακής και εξορίας. Στόχος της παρουσίασης αυτής είναι αφενός να δοθεί η δυνατότητα σε όσους δεν έχουν επισκεφτεί τη Γυάρο να αποκτήσουν μία πρώτη αλλά αρκετά σαφή εικόνα για τις φυλακές και τις λοιπές εγκαταστάσεις και αφετέρου να παρουσιαστούν οι συνθήκες και η ιστορία κατασκευής των εγκαταστάσεων αυτών και μέσα από αυτό να γίνει κατανοητό το πλαίσιο των συνθηκών ζωής των εξορίστων.

Η Γυάρος λειτούργησε ως χώρος εξορίας και φυλακής σε τρεις δι-

αφορετικές περιόδους. Η πρώτη περίοδος ξεκίνησε τον Ιούλιο του 1947, ενώ ήδη μαινόταν ο εμφύλιος πόλεμος. «Τον Ιούλιον του 1947 το Γεν. Επιτελείον Στρατού ηξίωσεν επιτακτικώς την εκκένωσιν των φυλακών δι' ας υφίστατο κίνδυνος απελευθερώσεως των εν αιταίς κρατουμένων κομμουνιστών και εντεύθεν ενισχύσεως των δυνάμεων των κομμουνιστοσυμμοριτών... Μετά σύντομον εξέτασιν του θέματος το υπουργείον Δικαιοσύνης εδέχθη την σύστασιν και υπόδειξιν του ΓΕΣ περί μεταγωγής των άνω κρατουμένων εις Γυάρον» (πόρισμα Μπιζίμη σελ 1[323]). Η πρώτη αυτή περίοδος τέλειωσε τον Οκτώβριο του 1952 (μετά τη λήξη δηλαδή του εμφυλίου τον Αύγουστο του 1949) με

το κλείσιμο των φυλακών από την κυβέρνηση Πλαστήρα (ΦΕΚ 285Α/7.10.1952), λίγες μέρες πριν την προκήρυξη των εκλογών του 1952.

Η δεύτερη περίοδος ξεκίνησε με την επαναλειτουργία των φυλακών το 1955 από την κυβέρνηση Παπάγου και τέλειωσε το 1961 με την εκκένωση των φυλακών από την κυβέρνηση Καραμανλή.

Η τρίτη περίοδος αφορά τη χρήση της Γυάρου ως τόπου εξορίας από τη δικτατορία, την περίοδο 1967-1974.

Η κατασκευή των φυλακών και των λοιπών εγκαταστάσεων έγινε στο μεγαλύτερό τους μέρος κατά την πρώτη περίοδο 1947-1952 και για τον λόγο αυτό θα αναφερθούμε κυρίως σε αυτήν.

Β. Το κτίριο των φυλακών

Περιγραφή

Το πιο εντυπωσιακό στοιχείο του κτιρίου των φυλακών είναι ο όγκος του, το αφύσικο μέγεθός του σε σχέση με το μέγεθος του νησιού. Η Γυάρος είναι ένα από τα πιο μικρά νησιά των Κυκλάδων, αφού η έκτασή της δεν ξεπερνά το ένα εικοστό πέμπτο από την έκταση της Νάξου. Και όμως σε ένα τόσο μικρό νησί το ελληνικό εμφυλιοπολεμικό κράτος αποφάσισε να κτίσει το μεγαλύτερο κτί-

ριο των Κυκλάδων.

Το κτίριο των φυλακών έχει ανεγερθεί στη βραχώδη μικρή χερσόνησο που βρίσκεται ανάμεσα στον 4° και τον 5° όρμο, σύμφωνα με την αρίθμηση των όρμων που είχαν γίνει την περίοδο της εξορίας και την οποία θα εξηγήσουμε παρακάτω. Έχει ορθογώνιο σχήμα διαστάσεων 70X150 μ. περίπου, με την μικρή του πλευρά, που είναι και η πρόσοψή του καθώς και η κύρια είσοδος της

φυλακής, να κοιτάζει προς ανατολάς. Η κατασκευή του ακολουθεί την σημαντική κλίση του εδάφους και χωρίζεται σε τέσσερα τμήματα, θεμελιωμένα σε πέντε διαφορετικές στάθμες, καθεμία εκ των οποίων βρίσκεται σε πιο ψηλό επίπεδο από την προηγούμενη. Το πρώτο τμήμα, που βρίσκεται ανατολικά και είναι το πιο κοντινό προς τη θάλασσα, είναι θεμελιωμένο σε δύο στάθμες. Ένα μέρος του πρώτου τμήματος, αυτό που βρίσκεται στην πρόσοψη του συγκροτήματος, είναι διώροφο, θεμελιωμένο πιο χαμηλά και ένα μέρος είναι ισόγειο, θεμελιωμένο πιο ψηλά. Στο διώροφο μέρος του πρώτου τμήματος στεγαζόταν η διοίκηση της φυλακής και συγκεκριμένα στο μεν ισόγειο τα γραφεία της φυλακής, στον δε όροφο τα δωμάτια του προσωπικού των φυλακών. Στο ισόγειο μέρος βρίσκονταν τα μαγειρεία και ο φούρνος. Το δεύτερο τμήμα είναι θεμελιωμένο ακόμα πιο ψηλά και περιλαμβάνει τους χώρους του πειθαρχείου και της απομόνωσης, ένα μικρό προαύλιο των πειθαρχείων καθώς και δύο θαλάμους κρατουμένων με τις αυλές τους. Το τρίτο τμήμα περιλαμβάνει και αυτό δύο θαλάμους κρατουμένων με τις αυλές τους, στη μία εκ των οποίων έχει προστεθεί εκ των υστέρων ένα μαγειρείο. Τέλος, το τέταρτο και

τελευταίο τμήμα έχει θεμελιωθεί στο ψηλότερο σημείο και περιλαμβάνει 8 θαλάμους κρατουμένων με δύο μεγάλες εσωτερικές αυλές. Μια εικόνα της διάταξης των φυλακών μπορούμε να πάρουμε από το σκαρίφημα κάτοψης που είχαν φτιάξει οι ίδιοι οι κρατούμενοι και περιλαμβάνεται στο βιβλίο «Γιούρα-Το θανατονήσι», που πρωτοκυκλοφόρησε με τον τίτλο «Γιούρα. Ματωμένη βίβλος», το 1952. Στην κάτοψη αυτή παρατηρούμε ότι, τουλάχιστον μέχρι το 1952, οι δύο αυλές του τέταρτου τμήματος ήταν ενιαίες και προφανώς χωρίστηκαν μεταγενέστερα. Με τον χωρισμό αυτό ο κεντρικός διάδρομος της φυλακής που χωρίζει τη φυλακή στα δύο με κατεύθυνση από ανατολή προς δύση, έφτασε μέχρι τη δυτική όψη της φυλακής, όπου υπάρχει η δεύτερη κεντρική είσοδός της. Ο χωρισμός αυτός εξυπηρέτούσε συγχρόνως την ενοποίηση όλων των διαδρόμων κυκλοφορίας των φρουρών, που ευρίσκονταν στο επίπεδο της ταράτσας, έτσι ώστε να ελέγχουν πλήρως τις εσωτερικές αυλές, αλλά και το εσωτερικό των θαλάμων, αφού από εκεί είχαν πρόσβαση σε ειδικά φυλάκια-παρατηρητήρια που βρίσκονταν αρκετά πιο ψηλά από το δάπεδο σε κάθε θάλαμο. Μαζί με τον όγκο του, κύριο χαρακτηριστικό των φυλακών είναι

οι κόκκινοι εξωτερικοί τοίχοι του. Κτισμένοι με κόκκινο συμπαγές τούβλο, τόσο οι εξωτερικοί, όσο και οι εσωτερικοί τοίχοι του κτιρίου των φυλακών, παρέμειναν ανεπίχριστοι εξωτερικά και εσωτερικά. Μόνοι σοβατισμένοι τοίχοι, οι τοίχοι της απομόνωσης, ίσως για να μπορούν να βράφονται οι ακαθαρσίες και τα αίματα. Οι οροφές από δίριχτες μπετονένιες στέγες, ασοβάτιστες και αυτές εσωτερικά και εξωτερικά χωρίς κεραμίδια. Ο τρόπος αυτός κατασκευής, δηλαδή χωρίς καμία προστασία και θερμομόνωση, καθιστά τους θαλάμους εντελώς απροφύλακτους από τις καιρικές συνθήκες, κρύους τον χειμώνα, ζεστούς το καλοκαίρι. Τα δάπεδα είτε από απλό σκυρόδεμα, είτε από μωσαϊκό, πολύ καλής ποιό-

τητας και με εντυπωσιακό φινίρισμα στα σκαλοπάτια. Στον κεντρικό διάδρομο, που διασχίζει όλη τη φυλακή, χειροποίητα υαλότουβλα διαφόρων χρωμάτων κοσμούν την οροφή και εξασφαλίζουν έναν απαλό φωτισμό. Οι ηλεκτρικές σωληνώσεις και εγκαταστάσεις εξωτερικές, με κουτιά διακλαδώσεων, διακόπτες, πίνακες, πρίζες και φωτιστικά παλαιού τύπου. Τα είδη υγιεινής στις τουαλέτες ή στα κελιά αποκλειστικά από μασίφ σκαλιστό μάρμαρο μεγάλης σημερινής αξίας. Τουαλέτες τούρκικου στυλ με καζανάκια «νιαγάρας». Στα ντους εγκατάσταση ψυχρού και ζεστού νερού, άγνωστο το αν και πότε λειτουργούσε. Στο αναρρωτήριο μια παλιά εγκαταλελειμμένη χυτοσιδηρή μπανιέρα κοσμεί τον

χώρο. Οι πόρτες άλλοτε κλασικές μεταλλικές, όπως στον κεντρικό διάδρομο, στις εισόδους των αυλών, στο πειθαρχείο κλπ. ή ξύλινες στους υπόλοιπους χώρους, διαφόρων ειδών. Τζαμωτές, σανιδωτές, περσιδωτές, ταμπλαδωτές. Τα παράθυρα στους χώρους του προσωπικού ξύλινα με καΐτια, φεγγίτη και γαλλικά τετράφυλλα πατζούρια σε κάποιες περιπτώσεις. Στους θαλάμους των κρατουμένων φεγγίτες ξύλινοι σε μεγάλο ύψος με κάγκελα, παρά τις αρχικές υποσχέσεις και το άσκοπο του πράγματος. Να δραπετεύσει κάποιος να πάει πού;

Το μεγαλύτερο κτίριο των Κυκλάδων

Το κτίριο των φυλακών, όπως ήδη αναφέραμε καταλαμβάνει μία έκταση 70 X 150 μέτρων περίπου, δηλαδή μια έκταση 10.500 μ² (10,5 στρεμμάτων). Αν αφαιρέσει κανείς όμως την επιφάνεια των εσωτερικών αυλών, τότε προκύπτει ότι το κτίριο καλύπτει μία επιφάνεια περίπου 7.500 μ². Συνυπολογίζοντας και την επιφάνεια του δευτέρου ορόφου, εκτιμάται ότι η συνολική δομημένη επιφάνεια του κτιρίου των φυλακών ανέρχεται περίπου σε 9.000 μ², ο δε όγκος του ότι ξεπερνά τα 45.000 μ³.

Τα μεγέθη αυτά καθιστούν το

κτίριο των φυλακών της Γυάρου το μεγαλύτερο κτίριο των Κυκλάδων. Για να κάνουμε μία σύγκριση: το πασίγνωστο Δημαρχείο της Ερμούπολης, που σχεδίασε και κατασκεύασε ο βαυαρός αρχιτέκτονας Ερνέστος Τσίλερ, καλύπτει μία έκταση περίπου 2.800 μ² με συνολική δομημένη επιφάνεια περίπου 7.000 μ².

Συγκρίνοντας όμως τις φυλακές της Γυάρου και με όλα τα γνωστά μεγάλα κτίρια των νησιών των Κυκλάδων, παλιά εργοστάσια της Σύρου ή της Σαντορίνης, το Δημαρχείο της Νάξου, τα κτίρια των αεροδρομίων της Μυκόνου και της Σαντορίνης κλπ. οι φυλακές της Γυάρου παραμένουν με διαφορά το μεγαλύτερο κτίριο των Κυκλάδων.

Η ιστορία κατασκευής του κτιρίου των φυλακών

Με τη μεταφορά στη Γυάρο των πρώτων εξορίστων, τον Ιούλιο του 1947, ξεκινά και η τεράστια προσπάθειά τους να οργανώσουν τη διαμονή τους. Κατασκευάζουν τις πρώτες βάσεις για το στήσιμο και το στερέωμα των σκηνών, τα πρώτα πηγάδια, τις πρώτες στοιχειώδεις εγκαταστάσεις. Όμως το έργο των εξορίστων δεν θα περιοριστεί στις εργασίες εγκατάστασης και διαμονής. Με την απαίτηση και την επιβολή των φυλακών

τους, οι κρατούμενοι θα αναγκαστούν σε εκτέλεση εξοντωτικών οικοδομικών εργασιών δεκάωρης και δωδεκάωρης διάρκειας. Σπάσιμο και μεταφορά πέτρας, κτίσιμο διαχωριστικών ντουβαριών, φυλακίων και μικρών βοηθητικών κτισμάτων, τοποθέτηση συρματοπλεγμάτων, μεταφορά οικοδομικών υλικών κλπ. Οι εργασίες γίνονται με τις πιο σκληρές συνθήκες. Οι εξόριστοι δεν είχαν μόνο να αντιμετωπίσουν τις αφιλόξενες συνθήκες του νησιού, τον αέρα, το κρύο, την υγρασία, τον καυτό ήλιο, είχαν κυρίως να αντιμετωπίσουν τον βούρδουλα, το ξύλο, το πειθαρχείο. Η εργασία των κρατουμένων δεν γίνεται με σκοπό την ίδια την ανέγερση των κατασκευών, αλλά κυρίως τη σωματική και ψυχολογική τους εξότωση.

Στις αρχές Αυγούστου του 1947 επισκέπτεται το νησί ο περιβόητος Π. Μεταξάς, Γενικός Διευθυντής των τεχνικών υπηρεσιών του υπουργείου Δικαιοσύνης. Στην ομιλία του ο Μεταξάς ανακοινώνει τα σχέδια της κυβέρνησης για την ανέγερση φυλακών για να μην μένουν πλέον οι εξόριστοι σε σκηνές, ξενοδοχείων για να διαμένουν οι συγγενείς των εξορίστων, όταν θα τους επισκέπτονται, για την κατασκευή δρόμων και πλατειών, για το φύτεμα δέντρων και γενικότερα για

τη διαμόρφωση στη Γυάρο μιας μοντέρνας «πόλης». Για την εκτέλεση των εργασιών υπόσχεται εθελοντική εργασία των κρατουμένων με αξιόλογη αμοιβή.

Το φθινόπωρο του 1947 ξεκινάνε εργασίες εκσκαφών στο βάθος του 4^{ου} όρμου, όπου αρχικά προβλεπόταν η ανέγερση του κτιρίου των φυλακών. Η θέση όμως κρίνεται εκ των υστέρων ακατάλληλη και επιλέγεται εν τέλει η σημερινή τους θέση. Τον Οκτώβρη του 1947 ξεκινάει στον 4^ο όρμο η κατασκευή τριών πολύ σημαντικών κτιρίων. Του κτιρίου του αναρρωτηρίου, που αναφέρεται και ως νοσοκομείο, επιφανείας 850 μ² περίπου, του κτιρίου των αποθηκών, επιφανείας επίσης 850 μ², και τέλος του κτιρίου του ηλεκτρικού εργοστασίου επιφανείας 325 μ² περίπου.

Παράλληλα, ξεκινάνε οι εκσκαφές για τη θεμελίωση του κτιρίου των φυλακών στην τελική του θέση. Λόγω της σημαντικής κλίσης του βραχώδους εδάφους απαιτείται η κλιμακωτή θεμελίωση του κτιρίου. Μεταξύ της πρόσοψης των φυλακών και της δυτικής όψης παρατηρείται μία υψομετρική διαφορά του εδάφους περίπου 12 μ. Η θεμελίωση γίνεται σε πέντε διαφορετικά επίπεδα και για το σκοπό αυτό το βουνό πρέπει να σκαφτεί, ώστε να διαμορφωθούν τα πέντε αυτά επίπεδα. Με

τους πιο συντηρητικούς υπολογισμούς, ένας όγκος ατόφιου βράχου πάνω από 70.000 μ3 σκάφτηκε με τα χέρια από τους εξόριστους, ενώ ένα βάρος πάνω 140 τόνους πέτρας μετακινήθηκε και μεταφέρθηκε με τα χέρια. Αν δε σκεφτεί κανείς ότι στη δυτική πλευρά των φυλακών υπάρχει ένα μεγάλος ισοπεδωμένος χώρος 5 τουλάχιστον στρεμμάτων, τότε οι παραπάνω ποσότητες αυξάνονται αναλόγως. Και βέβαια οι ποσότητες αυτές αφορούν μόνο το κτίριο των φυλακών και όχι τις υπόλοιπες εγκαταστάσεις της Γυάρου.

Σκάβοντας οι κρατούμενοι τον Αύγουστο του 1947 για να κάνουν τις πρώτες εγκαταστάσεις, βρήκαν μια σειρά από αρχαία μνήματα. «Οι άνθρωποι, που είχαν θαφτεί στο καθένα ήταν πάρα πολλοί. Θάταν όμως θεόφτωχοι. Δε βρέθηκε τίποτα μέσα που να δείχνει πως ζούσαν κοντά σε κατοικημένο τόπο. Μπορεί νάναι οι Ρωμαίοι του Σύλλα ή και άλλοι που δε θα μπορέσει άνθρωπος ποτέ να ξέρει. Όλα αυτά τα μνήματα είχαν σκαφτεί από πολλούς και οι πέτρες και οι πλάκες είναι πελώριες. Έγινε μεγάλο σούσουρο και οι φύλακες φώναζαν πως δε πρέπει να τα χαλάσουμε γιατί θα χρειαστούν...» (Νενεδάκης σελ. 45). Και ο Πέτρος Αναστασόπουλος στο «Εδώ και εκεί», Αθήνα 1974 σελ.

78-85 (αναδημοσίευση Συριανά γράμματα, πρώτη περίοδος, τεύχος αφιερωμένο στα Γιούρα) αναφέρει «Ξεχωριστά στο σημείο που είναι χτισμένο το Διοικητήριο της φυλακής τα αρχαιολογικά ευρήματα ήσαντε πολύ πλούσια, γιατί εδώ ήσαντε οι μεγάλες εκσκαφές για τη θεμελίωση ετούτου του οικοδομικού μεγαθήριου. Πήλινα κυρίως αγγεία με παραστάσεις από τη ζωή εκείνων που είχαν πεθάνει κοσμούσανε τους τάφους αυτούς. Σκηνές από τη ζωή κυνηγών, ψαράδων, ναυτικών κ.ά. Και ήσαντε οι τάφοι αυτοί λαξεμένοι μέσα στους σχιστολιθικούς βράχους του νησιού ή θολωτοί χτιστοί, άλλοι ολότελα απλοί, άλλοι περιποιημένοι, άλλοι ανέπαφοι κι άλλοι στραπατσαρισμένοι». Δυστυχώς βέβαια όλα τα αρχαιολογικά ευρήματα καταστράφηκαν, βορά στις εμφυλιοπολεμικές ανάγκες της στιγμής.

Στις 25 Απριλίου 1948 τοποθετείται ο θεμέλιος λίθος του κτιρίου των φυλακών. Τέσσερις μέρες πριν, η εφημερίδα «Ελευθερία» αναφέρεται στην ανέγερση των «πρότυπων γεωργικών και βιοτεχνικών φυλακών εις την νησίδα Γιούρα», των μεγαλύτερων και τελειότερων φυλακών των Βαλκανίων, κατά τα πρότυπα «ομοίου προορισμού ιδρυμάτων εις Ηνωμένας Πολιτείας, Αγγλίαν και Ιταλίαν», στις οποίες πρόκειται να με-

ταφερθούν 10.000 «κατάδικοι». «...Βάσει του εγκριθέντος υπό του υπουργείου Δικαιοσύνης προγράμματος, πλην των κυρίως φυλακών, ανεγείρεται εκτεταμένον συγκρότημα κτιρίων, εις τα οποία θα εγκατασταθούν, το προσωπικόν των φυλακών, η διοίκησης, άλλαι επικουρικάι υπηρεσίαι, ως και νοσοκομείον, διαθέτον περί τας 100 κλίνας και ανάλογον επιστημονικόν εξοπλισμόν. Εκτός των ανωτέρω, ανεγείρεται ηλεκτρικόν εργοστάσιον, ως και εργοστάσιον βιοτεχνίας, κατασκευάζεται πλήρες οδικόν δίκτυον και λιμήν και δημιουργούνται όλαί αι τεχνικάι προϋποθέσεις δια μίαν πλήρη αγροτικήν εκμετάλλευσιν της νησίδος. Ο ρυθμός των εργασιών είναι τόσοσιν ταχύς, ώστε εντός μίας μόνον εβδομάδος να κατασκευασθεί οδός εις μήκος 2,5 χιλιομέτρων...».

Η πορεία προόδου των εργασιών ανέγερσης των φυλακών δεν θα προχωρήσει όμως σύμφωνα με τις προβλέψεις των υπευθύνων και της εφημερίδας Ελευθερίας, για λόγους που θα αναφέρουμε παρακάτω.

Τον Αύγουστο του 1948, ο υπουργός Μελάς, όταν επισκέπτεται τα Γιούρα διαπιστώνει μεγάλη καθυστέρηση των εργασιών. Το φθινόπωρο του 1948 κατασκευάζονται οι πρώτοι εξωτερικού τοίχοι των φυλακών. Ένα χρόνο μετά, το φθινόπωρο του 1949, η φυ-

λακή έχει πάρει το εξωτερικό της σχήμα, παραμένει όμως ασκεπής, εκτός από τις δύο από τις 12 μεγάλες αίθουσες των κρατουμένων. Μετά από έξι μήνες, τον Απρίλιο του 1950, έχουν σκεπαστεί ακόμα 7 θάλαμοι, ενώ παραμένουν ασκεπείς οι υπόλοιποι 3.

Απομένουν βέβαια ανολοκλήρωτες πολλές ακόμα εργασίες, όπως η τοποθέτηση των πορτοπαραθύρων, των ηλεκτρικών και υδραυλικών εγκαταστάσεων, δαπέδων κλπ. Στις αρχές Οκτωβρίου του 1951, όταν τη Γυάρο επισκέπτονται ο Γ.Γ του υπ. Δικαιοσύνης Μ. Παπαγεωργίου με τον διευθυντή των Τεχνικών Υπηρεσιών του υπουργείου Π. Μεταξά και ενώ η κυβέρνηση Πλαστήρα εξετάζει ήδη «μέτρα επιεικείας», ανακοινώνουν ότι οι φυλακές βρίσκονται υπό αποπεράτωση. Στις 4 Οκτωβρίου 1951 η εφημερίδα Ελευθερία γράφει ότι στη νέα σύγχρονη, πρότυπη, αγροτοεπαγγελματική σωφρονιστική σχολή των φυλακών θα κατασκευάζονται «πλείστα είδη, λέμβοι κλπ.» και ότι η φυλακή θα είναι «άνευ σιδηρών κιγκλιδωμάτων», ότι θα «φωτίζεται ολόκληρος με άπλετον φώς φθορισμού» και ότι θα διαθέτει παντού «ντους θερμού και ψυχρού ύδατος, αθλοπαιδιάς, νοσοκομείον και ταχυδρομείον» και γνωστοποιεί ότι ήδη «φυτεύθησαν 60.000 δενδρύλλια».

Παρόλα αυτά, όταν στις 7 Οκτωβρίου του 1952 η κυβέρνηση Πλαστήρα κλείνει τις φυλακές της Γυάρου, το κτίριο των φυλακών δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα. Φαίνεται ότι μετά το καλοκαίρι του 1950 τόσο πολιτικοί, όσο και οικονομικοί λόγοι επιβράδυναν την κατασκευή των φυλακών. Τις φυλακές θα ολοκληρώσει στη

συνέχεια η κυβέρνηση Παπάγου, η οποία και θα τις επαναλειτουργήσει το 1955. Τον Αύγουστο του 1955 ο υπουργός Δικαιοσύνης Θεοφανόπουλος, απαντώντας στη βουλή σε ερώτηση βουλευτών, ανακοινώνει την ολοκλήρωση των εργασιών κατασκευής των φυλακών της Γυάρου και την επαναλειτουργία τους.

Κτισμένες με πόνο και αίμα

Οι φυλακές της Γυάρου δεν κτίστηκαν μόνο με τον κόπο και τον ιδρώτα των εξορίστων, κτίστηκαν κυρίως με τον πόνο και το αίμα τους, σε αρκετές περιπτώσεις και με τη ζωή τους.

Όταν στις αρχές Αυγούστου του 1947 ο Π. Μεταξάς, Γενικός Διευθυντής των τεχνικών υπηρεσιών του υπουργείου Δικαιοσύνης, ανακοινώνει την έναρξη εργασιών για το κτίσιμο των φυλακών, υπόσχεται ότι η συμμετοχή των εξορίστων στις εργασίες αυτές θα γίνεται με την εθελοντική συμμετοχή τους και μάλιστα υπό αμοιβή. Παρόμοιες αναφορές υπάρχουν και στον τύπο της εποχής. Όμως ποιος εξόριστος θέλει να κτίσει το κελί της φυλακής του; Η εθελοντική συμμετοχή των εξορίστων αποδεικνύεται ασήμαντη, οπότε και η διοίκηση των έργων αποφασίζει να την καταστήσει υποχρεωτική με τον

βούρδουλα. Τυπικά η υποχρεωτική εργασία των πολιτικών κρατουμένων απαγορεύεται από το νόμο. Όμως η διοίκηση μετονομάζει τους πολιτικούς κρατούμενους σε κατάδικους του κοινού ποινικού δικαίου και τους αναγκάζει να συμμετέχουν υποχρεωτικά στο κτίσιμο των φυλακών. Όταν στις 12.4.1950 επισκέπτεται τη Γυάρο ο γενικός επιθεωρητής των φυλακών της χώρας Χ. Τριανταφυλλίδης, διαπιστώνει το γεγονός, διατάσσει την κατάργηση της καταναγκαστικής εργασίας και την καθιέρωση – στα χαρτιά – της «εθελοντικής και αμειβόμενης». Βέβαια οι διαταγές αυτές δεν εφαρμόστηκαν ούτε για μία μέρα και στις 7.9.1950 ο Χ. Τριανταφυλλίδης αναγκάζεται να εκδώσει νέα διαταγή που αναφέρει «*παρακαλούμε όπως δι' ημερησίας διαταγής υμών ανακοινώσετε εξ ονόματός μου προς πάντας τους*

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ ΠΡΩΤΗΝ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΚΥΡΙΑΚΗ, 25 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1948

ΕΙΣ ΓΙΟΥΡΑ ΑΝΕΓΕΙΡΟΝΤΑΙ ΠΡΟΤΥΠΟΙ ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΑΙ ΦΥΛΑΚΑΙ

ΘΑ ΜΕΤΑΦΕΡΘΟΥΝ 10.000 ΚΑΤΑΔΙΚΟΙ

Κατά πληροφορίας παρασχέταις εκ τού υπουργείου δικαιοσύνης ανεγείρονται γεωργικαί και βιοτεχνικαί φυλακαί εις τήν νήσον Γκούρα, ενοικουμένην εντός τής Σύρου.

Αι εργασίαι άναγκαστως έρχονται πρό ιαυτού τράνου και προχρόνις μέ τυχόν ρυθμόν άποστολαιομένων εις αύτας 1500 εις τών 6000 καταδικών, οι οποίοι έχουν μεταφερθί μέχρι σήμερον εις τήν νήσον (ε διαφέρουν φυλακών του κράτους. Οι πλείστοι τούτων είναι τεχνικοί και ελκινόμενοι εργασίας, προσκείμενοι δε της υπηρεσίας των έργων εξολόγουν άνομιαν, έπαρκος τρέφης και άναλόγου συστήματος. Υπολογίζεται ότι θ συνολικώς άρθους τών υπό έγκρίστασις εις Γκούρα μεταδικών, πολιτικών, του κοινού ποινικού δικαίου και διοριστών θα υπεβεί τας 10.000.

Αι ανεγερόμεναι φυλακαί θα είναι αι μακροτάται τών βαλκονίων, και αι τελευταίαι άπό άσφινκς δογανίσματος. Ελκόμενοι δε εις πρότυπον έργοι προοριζόμενοι ιδρύματα λειτουργούν εις τήν

νύκτα Πολιτείας, Άγγλων και Ιταλών.

Βάσει του έγκριθέντος υπό του υπουργείου δικαιοσύνης προγράμματος, πλύν τών νυκτός φυλακών, ανεγείρονται έκτεταμένοι συγκρότημα κτιρίων, εις τα οποία θα εγκατασταθύν τή προσωπικών των φυλακών, ή διοικήσις, άλλαι επί κοινωκαί υπηρεσίαι, ως και κοσμοκομίδιον, διαβότων περί τας 100 κλινάς και άνάλογοι (πιστοποιημένοι) εξοπλισμοί.

Εκτός τών άκροτέρων, ανεγείρονται φρεατικά έργοιστάσιον, ως και έργοιστάσιον βιτεργίας, κατασκευάζονται πλύνος δόκοι διπλύν και λιμνί και εμφορηγούται όλοι οι τεχνικοί και προοριστές εις μέσην πλήρη άρροσμήν έργοιστάσιον τής νήσου. Ο ρυθμός των έργων είναι τόσον ταχύς, ώστε εντός μίας μόνον έβδομάδος να κατασκευασθί έδω εις μέκος 2 ή χιλιόμετρον.

Δις τήν έκτέλεσιν τού έργου διατίθενται μέτροι στήριξης, οι του κρατικού προϋπολογισμού 2 ή διατεταμένους άρχοντες. Το όλον έργον θα (χη άποπερασθή εντός μικρού χρονικού διαστήματος.

ΠΕΜΠΤΗ, 4 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1931

ΑΝΕΓΕΙΡΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΓΙΟΥΡΑ ΜΕΓΑΛΑ ΑΓΡΟΤΟΕΡΓΑΤΕΜΑΤΙΚΑΙ ΦΥΛΑΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΚΑΤΑΔΙΚΟΥΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ο γενικός γραμματέας του υπουργείου δικαιοσύνης κ. Μ. Παπαγεωργίου, ανακοινώνει υπό τού άνωθεν τών Τεχνικών Υπηρεσιών κ. Γ. Μεταξά, μέλη εις τήν Γούρα, όπου έκτελούνται τήν έκεί φυλακή.

Τά προκείμενα τής ανακοινώσεως αυτής έδ διαβιβασθύν εις τών κ. πρωθυπουργόν και τών ύπομαχόν δικαιοσύνης, έν όσας τών συστατικών, των μέτρων έκτελέσεως.

Ες άπονομήν, εις τήν Γούρα κατασκευάζονται άπό άναγκαστικής ανάγκης ποσειών άγροτοεργατεματικής σωφρονιστικής σχολής δια 3 γυλιόδας κατασκευάζουσ τού κοινού ποινικού δικαίου, οι συσταμένοι έργοιστάσιον από έργοιστάσιον, εις τήν έ.

πρώτη θα κατασκευάζονται πλείστα εργασίον (τόν, λείψο, κλπ. Η συσταμένη αυτή σχολή-φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

υδ έκδοται υπό κατασκευής. Εκδόται ποσειών εντός έβδομου και έπτασού ύδατος, άπονομήν, άλλω-καρίδιος, ισσοκαίσιον και ταχυδρόμειον.

Όταν ή Γούρα, εις τήν οποίαν έκτελούνται 60.000 άειφύλακτοι, πλύν τής αναγκαίας άνομιαν της, ή οποία είναι προορισμένη, θα άπετελεθί εις τήν πλέον ήσαν σωφρονιστικού τύπου, όστι, του κοινού δικαίου, άλλω τού κοινού ποινικού δικαίου, ίσοιζόμενοι εις γυναικινάς έργοιστάσιον και ιδίως κλειόμενες εις κλειόμενες βιτεργίας έργοιστάσιον δια βιτεργίας, τήν ό-ποιαν άποπερασθήν ή τεχνική υπηρεσία του υπουργείου.

Ο κ. Πρωθυπουργός μετά έκτελέσεως εις τήν Γούρα και άλλας νύκτας των Κελών, όπου έκτελούνται τή έκεί δικαιοσύνη.

Εις τήν Γούρα τή δικαιοσύνη λειτουργούν κανονικώς, σφραγίζεται ό-ποια (έκτελεση, έκδοται και γυναικινά έργοιστάσιον. Άντιθέτως ή λειτουργία τού-λάς έργοιστάσιον, εις τήν Νάυον, Τραπεζίας, Γυνών, Μελών, Κίρας είναι αμείνων, άλλω τήν έργοιστάσιον και γυναικινά.

ΚΥΡΙΑΚΗ 7 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1955

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΙΝ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΓΥΑΡΟΝ

Ο Υπουργός της Δικαιοσύνης κ. Θεοδοπούλης έμωλν επί κατασκευής έργοιστάσιον βιτεργίας εντός τής νήσου Γούρα, άπονομήν τας τήν έκεί φυλακή.

Εις τήν νήσον Γούρα κατασκευάζονται έργοιστάσιον, όστιον, και σφραγίζεται τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

Εν τούτοις, μετά τας τήν έκεί φυλακή, ή οποία άναγέρθη επί τής βάσεως έργων τής τεχνικής υπηρεσίας τού υπουργείου δικαιοσύνης, σφραγίζεται εις τήν εντάξει μεθόδους και είναι απηλλαγμένη από σφραγισμένης κλεισίαν περί τήν φυλακή, ούτω εφόσον κτηλίσθωσαν, σφραγίζεται άσφαλτος.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εν Αθήναις
τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1948 ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ Ἀριθμ. φύλλου 988

ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

(3)

Περί καταργήσεως τών Έγκληματικῶν Φυλακῶν Γούρας.

ΠΑΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Έχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς διατάξεις τοῦ άρθρου 1 παράγρ. 1 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1137(1942 Νομ. Δ)τος ἀπὲρ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν περὶ διοικήσεως τῶν Σωφρονιστικῶν καὶ Ἀναποροστικῶν Ἱδρυμάτων, κεμένων διατάξεων καὶ τῆν ὑπ' ἀριθ. 7273 ε. ε. γ'νομολογηθῆναι τοῦ Συμβουλίου Σωφρονιστικῆς Διοικήσεως, προτάσει τοῦ ἡμετέρου ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργοῦ, ἀποφασίσαντες καὶ διατάσσαντες:

Καταργούμεν τὰς Ἑγκληματικὰς Φυλακὰς Γούρας. Αἱ ὀργανικαὶ θέσεις τοῦ προσωπικοῦ τῶν φυλακῶν τούτων προτείνονται εἰς ἄλλας φυλακάς ὡς νεώτερον Διάταγμα θέλει ὁρίσει.

Εἰς τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸν ἀντιστέμιν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Διατάγματος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4 Ὀκτωβρίου 1952.

ΠΑΥΛΟΣ
Β.

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργός
ΑΝΗ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΟΥ

καταδίκους ότι η εργασία είναι υποχρεωτική και αποτελεί στοιχείον εκτίσεως της ποινής. Επίσης παρακαλούμε όπως επιβάλλητε εκάστοτε αυστηράς πειθαρχικής κυρώσεις κατά των αρνουμένων να εργάζονται καταδίκων» (Γιούρα-Το θανατονήσι, σελ.468).

Όμως η επιβολή της εργασίας ως καταναγκαστικής γίνεται με τον πιο βίαιο, βάρβαρο και απάνθρωπο τρόπο, σε βαθμό που διαμορφώνεται κοινή πεποίθηση των εξορίστων, διατυπωμένη σε πάμπολλα βιβλία αναμνήσεων, ότι η εργασία δεν είναι ο σκοπός, αλλά το μέσο για τη σωματική και ψυχολογική τους εξόντωση. Με πρόσημα την καθυστέρηση στην εργασία οι κρατούμενοι δέρονται ανηλεώς μέχρι αναισθησίας και σε αρκετές περιπτώσεις μέχρι παραφροσύνης ή θανάτου. Αναγκάζονται να σηκώνουν πέτρες βάρους 50-60 οκάδων (64-77 κιλά) και να τις μεταφέρουν για μεγάλες αποστάσεις, πολλές φορές σε μεγάλη ανηφορική κλίση. Αρκετές φορές, οι εργασίες αυτές δεν αποσκοπούν καν σε κάποιο συγκεκριμένο σκοπό αλλά επιβάλλονται αποκλειστικά σαν καψόνι. Χαρακτηριστική η περίπτωση που «ο αρχιφύλακας του Δ' όρμου Κούτρας (Νοέμβριος 1949 – Μάρτιος 1950) επί μήνες βγάζει τους 2.000 κρατούμενους του όρμου του, καθημερινά, προς

το Γλαρονήσι (απόστασις 2-3 χιλίόμετρα), φέρνουν πέτρα και την ρίχνουν στη θάλασσα! Όταν κατένεας διαμαρτύρεται, ο Κούτρας φωνάζει "Θα πεθάνετε όλοι, μόνο όταν κάνετε το γεφύρι απ' τη Γυάρο στη Σύρο, τότε μόνο θα φύγετε"» (Γιούρα-Το θανατονήσι, σελ.412). Επίσης βαθιά χαραγμένο στην ιστορική μνήμη έχει παραμείνει το ξεφόρτωμα του αρματαγωγού «Αξιός» στις 18.1.1948 από εκατοντάδες χιλιάδες τούβλα, όπου όλοι οι κρατούμενοι που συμμετείχαν στο ξεφόρτωμα και στη μεταφορά των τούβλων μέχρι τις αποθήκες μακελεύτηκαν από το ξύλο μέσα σε ένα πρωτοφανές όργιο τρομοκρατίας και βασανιστηρίων. Ο Α. Νενεδάκης στο «Απαγορεύεται» σελ.86 γράφει «Πάνω από το καράβι το πλήρωμα και ο καπετάνιος έπεσαν στους κάβους. Αξιωματικοί και ναύτες δε μπορούν να μείνουν ασυγκίνητοι μπρος στο μακελειό που γίνεται. Φοβερίζουν το Γλάστρα πως αν συνεχιστεί αυτό θα φύγουν με τα τούβλα μαζί».

Οι εξόριστοι όμως δεν χρησιμοποιούνται μόνο στις εργασίες για τις ανάγκες ανέγερσης της φυλακής. Ξεφορτώνουν και μεταφέρουν οικοδομικά υλικά, είδη τροφοδοσίας κλπ., υποχρέωση που ανήκε στους εργολάβους που τα προμήθευαν. Μεταφέρουν νερό από μεγάλες αποστάσεις. Ανοί-

Το νεκροταφείο των κρατουμένων.

γουν δρόμους, κτίζουν γεφύρια, ανοίγουν πηγάδια, κατασκευάζουν δύο μικρές λιμενικές εγκαταστάσεις στον πρώτο και τέταρτο όρμο, φυλάκια, πυροβολεία, μονοκατοικίες για τους διευθυντές, κατοικίες για τους φύλακες κλπ.

Από την πρώτη περίοδο λειτουργίας της Γυάρου (1947-52) υπάρχουν 20 νεκροί που πέθαναν και θάφτηκαν στο νησί. Όταν το 1951 επισκέφτηκε το νησί ο Δ. Παπασπύρου, υπουργός Δικαιοσύνης στην κυβέρνηση του στρατηγού Πλαστήρα, οι κρατούμενοι του υπέβαλλαν ένα αναλυτικό, πολυσέλιδο υπόμνημα περιγράφοντας με στοιχεία, περιστατικά, ημερομηνίες και ονόματα τις απάνθρωπες συνθήκες της ζωής τους στα Γιούρα και τα βασανιστήρια που

υφίσταντο. Στο υπόμνημα αυτό υπάρχει ονομαστικός κατάλογος 97 ατόμων με στοιχεία τού πού, πότε και από ποια αιτία πέθανε ο καθένας. Συνηθισμένη τακτική της διοίκησης των φυλακών ήταν, όταν οι κρατούμενοι ήταν ετοιμοθάνατοι από τα βασανιστήρια, τις κακουχίες ή την φυματίωση να στέλνονται με καϊκια στο νοσοκομείο της Σύρου για να πεθάνουν εκεί και να μη μεγαλώνει ο αριθμός των θαμμένων στη Γυάρο. Αρκετοί από αυτούς δεν πρόλαβαν καν να φτάσουν στη Σύρο, ξεψύχησαν στο καϊκι.

Πρέπει να προσθέσουμε ότι στους νεκρούς της Γυάρου περιλαμβάνονται και δύο φύλακες που βρίσκονται θαμμένοι μεταξύ 3^{ου} και 4^{ου} όρμου και να αναφέρουμε ότι για πολλούς απ'αυτούς

Ο σταυρός του ενός από τους δύο φύλακες που είναι θαμμένοι στη Γυάρο.
 «Ενθάδε κείται Χρησ. Καραούλης φύλαξ, εκ Καληκόμη Τρικκάλων – ετών 31, θανών τη 10
 Μαρτίου 1948. Άφησες φίλους γυναίκα παιδί Πικρά λυπημένους, ρωτώντας γιατί;»

οι συνθήκες ζωής στη Γυάρο – χωρίς να συγκρίνονται βεβαίως με αυτές των κρατουμένων – ήταν εξαιρετικά δύσκολες και ότι η παραμονή τους εκεί ήταν και για αυτούς μία εργασιακή εξορία. Ενδεικτικά και μόνο για να γίνει κατανοητό το κλίμα μέσα στο οποίο έγιναν οι εργασίες για την κατασκευή των φυλακών θα αναφέρουμε λίγες από τις πολλές περιπτώσεις νεκρών και βασανισμών της Γυάρου (από το υπόμνημα κρατουμένων προς τον υπ. Δικαιοσύνης σελ. 220, 163, 219, 163, 169, 226 αντίστοιχα).

«Στις 27.5.1948 200 κρατούμενοι ξεφορτώνουν τσιμέντα της Τεχνικής Υπηρεσίας απ' το καϊκι, με συνεχή ξυλοδαρμό και χωρίς ανά-

παυση και νερό. Ο κρατούμενος Καραμούτσος Βασ. πεθαίνει με το σακκί στον ώμο από το ξύλο και την εξάντληση». Θάφτηκε στη Γυάρο.

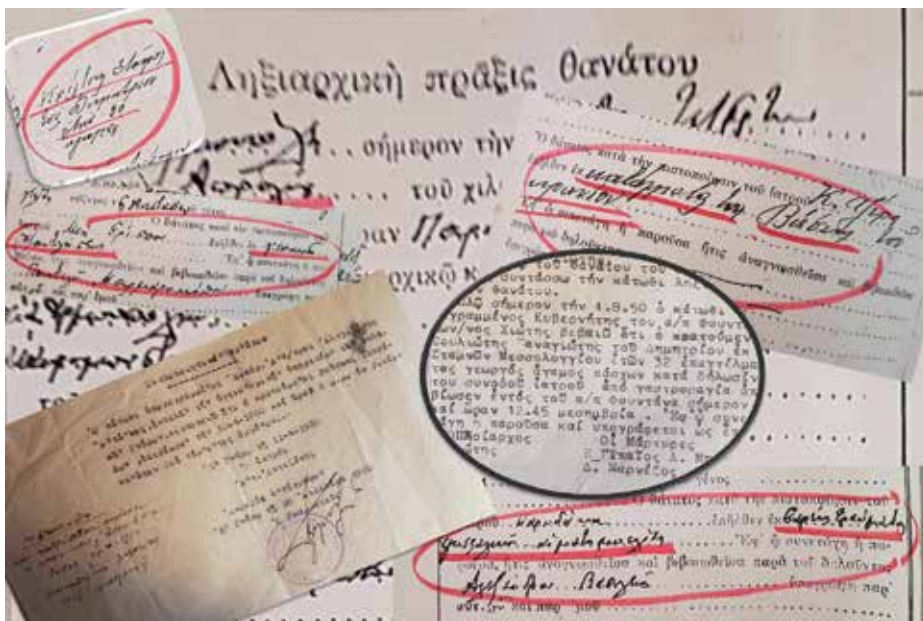
«Ο Νικολαΐδης οδηγήθηκε στην πειθαρχική γιατί πηγαίνοντας στην ιατρική εξέταση του 1ου όρμου αγόρασε ντομάτες από την καντίνα του 1ου όρμου. Επί δύο μέρες δούλεψε σκληρά στην κατασκευή δρόμου για τον 6ο όρμο, χωρίς φαγητό και νερό, μαστιγούμενος συνεχώς... Αιμόφυρτος μεταφέρεται στο αναρρωτήριο του 1ου όρμου κι έπειτα από δύο μέρες πέθανε (4.7.48).... Ας σημειωθεί πως η καντίνα του 4ου όρμου ήταν οικονομική επιχείρηση του αρχ/κα Τσολάκη και του γαμπρού του και

επειδή θιγόντουσαν τα οικονομικά τους συμφέροντα τιμωρούσαν καθ' έναν που αγόραζε τρόφιμα από άλλες καντίνες». Θάφτηκε στη Γυάρο.

«Κούκιερης Περικλής. Δάσκαλος. Ξυλοκοπήθηκεν αγρίως κατά την αποβίβασιν της 18.7.47... εβασανίσθη επί ημέρας ολοκλήρους εις την χαράδραν του 2ου όρμου. Όταν έγινε δια θάνατον, τον μετέ-

φεραν εις μίαν μοναχική σκηνή του 1ου όρμου, όπου και απέθανε εις τας 19.8.47. Είναι ο πρώτος νεκρός της Γυάρου. Ήτο μόνο 30 ετών». Θάφτηκε στη Γυάρο.

«Ο Μπαρμπάτσος Αναστ. οδηγείται χωρίς λόγο στην πειθαρχική. Ο βασανιστής Στράτος αφού τον κρέμασε του χάραξε το σώμα με ξυράφι, ενώ ταυτόχρονα ο επιστάτης βασανιστής Αιγινίτης τον χτυ-

Αιτιολογίες θανάτου που αναγράφονται σε ληξιαρχικές πράξεις θανάτου: «...εκ κατάγματος της βάσεως του κρανίου...», «...εκ γενικής εξαντλήσεως...», «...εκ βιαίου θανάτου δια τέμνοντος οργάνου...», «...εν πλώ από γαστρορραγία...», «...εκ βαρέως τραύματος εγκεφαλικού – αιματομυελίας...»

πούσε με συρμάτινο μαστίγιο στο πρόσωπο, στο κεφάλι, παντού σ' όλο το σώμα. Στη διάρκεια των βασανιστηρίων ο Μπαρμπάτσος τρελάθηκε». «Στις 28.8.48 οι βασανιστές Γλάστρας και Στράτος βασανίζουν τόσο φρικτά τον κρατούμενο Μισοκύλη Κων., ώστε στην απελπισία του αποπειράται ν' αυτοκτονήσει. Τελικά τρελάθηκε και αλυσόδετος μετήχθη και κλείστηκε στο φρενοκομείο».

Και μία περίπτωση απίστευτης απανθρωπιάς. Ήθελαν στο κατώφλι του θανάτου να του αφαιρέσουν την αξιοπρέπεια:

«Βοναπάρτης Ναπολέων. Πάσχων από όγκον εις τον εγκέφαλον είχεν μεταχθεί εκτάκτως εις τα τέλη Φεβρουαρίου 1950 εις κακήν κατάστασιν στα Γιούρα. Από εκεί, μετήχθη εις φυλακάς Σύρου, δια να μεταχθή πάλιν εις Γιούραν επειδή δεν υπέγραφεν δήλωσιν μετανόιας. Επαναμεταχθείς δια Σύρον απέθανεν επάνω εις την υδροφόρον την 22α Αυγούστου 1950».

Όλα τα παραπάνω φαντάζουν σήμερα ως απίστευτες και απάνθρωπες ακρότητες. Πρέπει όμως να σκεφτούμε το κλίμα της εποχής. Τα δύο πρώτα χρόνια λειτουργίας των Γιούρων ταυτίζονται με την περίοδο ενός σκληρού εμφυλίου πολέμου, όπου τίποτα ακόμα δεν είχε κριθεί και όπου, όπως έχει δείξει η ιστορία, διαπράττονταν φρικαλεότητες και από τις δύο πλευρές. Μετά δε τη λήξη του εμφυλίου, είναι γνωστό το καθεστώς βίας και τρομοκρατίας που εφάρμοσαν οι νικητές στους ηττημένους.

Ένα μεγάλο οικονομικό σκάνδαλο της εποχής

Τέλος σχετικά με τις συνθήκες κατασκευής των φυλακών πρέπει να αναφέρουμε και τη μεγάλη έκταση κλεψιάς και ρεμούλας που πλούτισε αρκετούς από τους πρωταγωνιστές της διαχείρισης και διεκπεραίωσης του έργου. Ο εφέτης κ. Μπιξίμης στο πόρισμά του –για το οποίο αναφέρουμε παρακάτω– υπολογίζει σαν συνολικό κόστος ανέγερσης των φυλακών το ποσό των 10,7 δις δρχ. Οι ίδιοι οι κρατούμενοι εκτιμούν το ποσό σε 19 δις δρχ. Στα ποσά αυτά δεν υπολογίζεται το κόστος των υλικών που παραχώρησε και μετέφερε δωρεάν ο στρατός και το υπ. Ανοικοδόμησης, ούτε βέβαια το κόστος της απλήρωτης

εργασίας των κρατουμένων. Οι ίδιοι οι κρατούμενοι υπολογίζουν την εργασία που αναγκάστηκαν να παράσχουν σε 5.000.000 μεροκάματα, κόστους περίπου 30 δις δρχ, από τα οποία δεν καταβλήθηκαν στους κρατούμενους παρά μόνο ψίχουλα 0,06 δις δρχ. Το 1953, μετά από συνεχείς καταγγελίες για το μεγάλο μέγεθος της ρεμούλας, ο υπουργός Δικαιοσύνης παραγγέλλει στον εφέτη κ. Μπιξίμη τη διενέργεια έρευνας, την οποία και υποβάλλει αυτός στον υπουργό τον Αύγουστο του 1953. Η εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ στο φύλλο της 1/9/1953 αναφέρεται στην ποινική δίωξη του υπαλλήλου του υπ. Δικαιοσύνης

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΤΡΙΤΗ 1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1953

ΚΑΤΑΧΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΜΕΛΕΙΑΙ ΔΙΕΠΙΣΤΩΘΗΣΑΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΙΝ ΤΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

Εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ ἐφέτου κ. Ἀντιζιμη τὸ πόρισμα τῆς ἐνεργηθείσης ὑπ' αὐτοῦ, κατόπιν παραγγελίας τοῦ ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης, ἀνακρίσεως ἐπὶ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν φυλακῶν τῆς Γυάρου.

Εἰς τὸ πόρισμα ἀναφέρεται, μετὰ ξὺ ἄλλων, ὅτι ἡ ἰδρυσις μονίμου φυλακῆς ἐν Γυάρῳ σωφρονιστικῶς καὶ οἰκονομικῶς δὲν ἦτο σκόπιμος, οὐδὲ ἐξυπνοτική καὶ συμφέρουσα, λόγω τῆς θέσεως τῆς νήσου, τῆς ἐλλείψεως ὕδατος, τῶν δυσχερειῶν διαδίκου, ὡς κρατουμένων καὶ προσωπικοῦ, πῆς ἰδιαίτερας, οἰκονομικῆς ἐπιβαρύνσεως ἐκ τῆς λειτουργίας μίας τοιαύτης φυλακῆς, κυρίως δὲ λόγω τῆς προσωρινότητος τῆς ἄλλης ἐγκαταστάσεως ἣτις σιτιστικῶς ἐπεδιδόκηθη καὶ μεταβλήθη εἰς ἐγκατάστασιν φυλακῆς μονίμου.

Τέλος διατυπῶνται τὰ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἐισηγηθέντες καὶ προκαλίσαντες τὴν τοιαύτην ἰδρυσιν, εἰσι ἐλεγκτέοι ἐπὶ ἀμελείᾳ.

Ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι ἀναιτέθησαν ἐξ ἀμελείας εἰς τὸν ἑκτακτον ὑπάλλον τοῦ ὑπουργείου Δικαιοσύνης Ι. Παναγιωτόπουλον, πολλὰ πλὴσι ὑπορρίσαι, ἥτοι διωρίσθη αὐτὸς τὸ μὲν διευθυντὴς τοῦ γραφείου

τῶν ἔργων Γυάρου καὶ ἐπιβλέπων μηχανικός, τὸ δὲ ὑπόλογος διαχειρίσεως τῶν ἔργων τούτων, ἐνῶ ἡ φύσις ἡ σπουδαιότης, τὸ μέγεθος τῶν ἔργων ὁ λόγος ἔργων καὶ ἡ στοιχειώδης πρόνοια τῆς καλῆς διεξαγωγῆς καὶ τῆς προληπτικῆς διαχειρίσεως ἀνωμαλιῶν καὶ καταχρήσεων ἀσπῆτων προφανῶς τὴν ἀναθεσιν τῶν ἔργων τούτων εἰς δύο διαφόρα πρόσωπα. Ἐν τῷ πορίσματι ἐκτιθεῖται ἐνδεικτικῶς περιπτώσεις, ἐκ τῶν ὧν προκύπτει ὅτι ὁ ὡς ἀνω ὑπάλληλος ἀνελαμβάνει ἀλευθείας μέχρις ἀτυθείας ἐξικονομηνῶν. Ὁ Ι. Παναγιωτόπουλος ἰδιοποιήθη οὕτω ποσὰ ἀνερχόμενα, κατὰ τὰς μέχρι τούδε διακριθῶσες, εἰς δραχμὰς 506.961.010, διαπράξας καὶ κατ' ἐξακολουθήσιν πλαστογραφίας.

Ὡς ἀνεκρίνωθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Δικαιοσύνης, αἱ καταχρήσεις ἄρτιαν ἀπὸ τοῦ 1948 μέχρι τοῦ 1951 εἰς τὸ λειτουργήσαν ἐδικὸν Γραφεῖον ἔργων Γυάρου, τὸ ὅποιον ἦτο ὑπὸ τὸν ἀπ' εὐθείας ἑλεγχον τοῦ τότε διευθυντοῦ τῶν τεχνικῶν ἐπηρεασιῶν τοῦ ὑπουργείου.

Διὰ τὴν πραινικὴν δίδωσιν τῶν ὑπευθύνων τὸ ὑπουργεῖον Δικαιοσύνης διεδίδασκε τὸν σχετικὸν φακέλλον εἰς τὸν Εἰσαγγελίαν.

καὶ ὑπευθύνου τοῦ γραφείου τῶν ἔργων Ι. Παναγιωτόπουλο γιὰ ἰδιοποίησιν ποσοῦ 506.961.010 δρχ. καὶ κατ' ἐξακολουθήσιν πλαστογραφίες καὶ συμπληρώσεις:

«Εἰς τὸ πόρισμα ἀναφέρεται, μετὰ ξὺ ἄλλων, ὅτι ἡ ἰδρυσις μονίμου φυλακῆς ἐν Γυάρῳ σωφρονιστικῶς καὶ οἰκονομικῶς δὲν ἦτο σκόπιμος,

οὐδὲ ἐξυπηρετική καὶ συμφέρουσα λόγω τῆς θέσεως τῆς νήσου, τῆς ἐλλείψεως ὕδατος, τῶν δυσχερειῶν διαβιώσεως τῶν κρατουμένων καὶ προσωπικοῦ, τῆς ἰδιαίτερας οἰκονομικῆς ἐπιβαρύνσεως ἐκ τῆς λειτουργίας μίας τοιαύτης φυλακῆς, κυρίως δὲ λόγω τῆς προσωρινότητος τῆς ὅλης ἐγκαταστάσεως,

ήτις αστόχως επεδιώχθη να μεταβληθή εις εγκατάστασιν φυλακής μονίμου. Τέλος διαπιστούται το σύμπερασμα ότι οι εισηγηθέντες και προκαλέσαντες την τοιαύτην ίδρυσιν, είναι ελεγκτέοι επί αμελεία».

Βέβαια το πόρισμα αυτό ουδόλως απέτρεψε την ίδια κυβέρνηση του στρατηγού Παπάγου να επαναλειτουργήσει τις φυλακές μετά από δύο χρόνια.

Διαφορές προγραμματισμού και εφαρμογής

Στη διάρκεια της συλλογής στοιχείων για τη συγγραφή του άρθρου αυτού, η Χαρά Πελεκάνου μου έδωσε φωτογραφίες από δύο κορνιζαρισμένες κατόψεις των φυλακών, που βρίσκονται στο ιστορικό αρχείο του τέως Δήμου Άνω Σύρου (στον οποίο σημειωτέον υπάγονταν διοικητικά η νήσος Γυάρος). Οι κατόψεις αυτές υπογράφονται από τον Π. Μεταξά, Γενικό Διευθυντή των τεχνικών υπηρεσιών του υπουργείου Δικαιοσύνης. Είχα δει αρκετές φορές τις φωτογραφίες αυτές, όπως και το σκαρίφημα κάτοψης που είχαν φτιάξει οι ίδιοι οι κρατούμενοι και περιλαμβάνεται στο βιβλίο «Γιούρα-Το θανατονήσι», αλλά μόνο όταν άρχισα να γράφω το κείμενο και μελέτησα επισημασμένως τις κατόψεις αυτές, σε συνδυασμό με την αεροφωτογραφία του google earth, διαπίστωσα με έκπληξή μου ότι πέρα από κάποιες εμφανείς διαφορές, που είχα δει με την πρώτη ματιά, μου είχε περιέργως διαφύ-

γει μία σημαντική διαφορά, από την οποία προκύπτουν αξιόλογα ιστορικά συμπεράσματα σχετικά με το κτίσιμο των φυλακών.

Είναι ορατό με την πρώτη ματιά ότι οι κατόψεις του Μεταξά δεν είναι οι τελικές, βάσει των οποίων κατασκευάστηκαν οι φυλακές. Το γεγονός αυτό δεν είναι παράδοξο κατά την κατασκευή ενός δημόσιου έργου, ιδιαίτερα της επώχλης εκείνης. Όμως, σίγουρο είναι ότι τα σχέδια αυτά είναι σχέδια της μελέτης του έργου, τα οποία τροποποιήθηκαν μάλλον κατά τη φάση της κατασκευής.

Αντιθέτως το σκαρίφημα των κρατουμένων, αν και πρόχειρο, βρίσκεται πιο κοντά στην πραγματική διάταξη του κτιρίου, με εξαίρεση την επέκταση του κεντρικού διαδρόμου της φυλακής, που χώρισε στα δύο την ενιαία σύμφωνα με το σκαρίφημα αυτό εσωτερική αυλή του τέταρτου τμήματος της φυλακής.

Παρατηρώντας προσεκτικά τις κατόψεις του Μεταξά, θα διαπι-

3. Αεροφωτογραφία Google Earth (δεξιά φαίνεται το ίχνος θεμελίωσης των τριών αιθουσών της πτέρυγας που εγκαταλείφθηκε). Για λόγους ομοιομορφίας με το σχέδιο Μεταξά, ο βορράς είναι προς το κάτω μέρος της σελίδας.

είναι η πρόβλεψη ανέγερσης ενός ναού επιφανείας περίπου 400 μ², που θα λειτουργούσε επίσης και σαν «μορφωτική αίθουσα», στην ενιαία εσωτερική αυλή του δυτικού μέρους του συγκροτήματος. Δεδομένου ότι και το σκαρίφημα των κρατουμένων έδειχνε μία ενιαία εσωτερική αυλή στο δυτικό τμήμα των φυλακών, είχα υποθέσει λανθασμένα ότι απλά δεν κατασκευάστηκε η εκκλησία. Όμως το λάθος μου ήταν ότι η κάτοψη του Μεταξά προέβλεπε ένα ακόμα πέμπτο τμήμα των φυλακών, προς τη δυτική πλευρά, στο οποίο και θα γινόταν η κατασκευή του ναού. Δηλαδή στα αρχικά

σχέδια του υπουργείου Δικαιοσύνης η φυλακή δεν θα είχε διαστάσεις 70X150 μ., αλλά 70X220 μ. περίπου, δηλαδή θα ήταν κατά 50% περίπου μεγαλύτερη. Εκ των υστέρων, παρατηρώντας την αεροφωτογραφία του google earth, διαπίστωσα ότι η εργασία του πέμπτου αυτού τμήματος είχε αρχίσει, αλλά εγκαταλείφθηκε στην πορεία. Έτσι εξηγείται η ισοπέδωση μεγάλης έκτασης στα δυτικά των φυλακών και η κατασκευή της θεμελίωσης τριών αιθουσών στη βόρεια πλευρά του δυτικού αυτού τμήματος, που φαίνεται καθαρότατα στην αεροφωτογραφία.

Πρέπει επίσης να προσθέσουμε ότι στις κατόψεις του υπουργείου περιλαμβάνεται και ένα δεύτερο μικρότερο ισόγειο κτίριο με έξι αίθουσες εργαστηρίων και εσωτερική αυλή, που δεν κατασκευάστηκε ποτέ.

Όμως αυτό που είναι πιο σημαντικό δεν είναι τόσο οι διαφορές στις εσωτερικές διαρρυθμίσεις, που αναφέραμε παραπάνω, αλλά κυρίως οι εντελώς διαφορετικές χρήσεις, που αναφέρονται και που θα έδιναν ένα πραγματικά διαφορετικό χαρακτήρα στις φυλακές, αν είχαν υλοποιηθεί.

Συγκεκριμένα στα σχέδια αυτά, που σημειωτέον είχαν σαν τίτλο «αγροτοβιοτεχνικό σωφρονιστήριο», προβλέπονταν 10 μεγάλοι θάλαμοι κρατουμένων, 74 ατομικά κελιά, 8 ατομικά κελιά προσωρινής διαμονής των νεοφερμένων κρατουμένων, 8 αίθουσες εργαστηρίων, που με το δεύτερο κτίριο που αναφέραμε ανέβαιναν σε 14, «ομιλητόρια», όπου οι συγγενείς των κρατουμένων θα επισκέπτονταν τους δικούς τους, καθώς και πλήρες ιατρικό κέντρο με αίθουσες για αρχίατρο, παθολόγο, πρόχειρο χειρουργείο, οδοντιατρείο, οφθαλμιατρείο, δερματολογικό, ωτορινολαρυγγολογικό, αποθήκη φαρμάκων κλπ. Και βέβαια όλα αυτά πέρα από τους χώρους γραφείων της φυλακής και διαμονής του προ-

σωπικού της, καθώς και του ναού-«μορφωτική αίθουσα», που ήδη αναφέραμε.

Τα παραπάνω οδηγούν, κατά τη γνώμη μου, στο συμπέρασμα ότι οι μεγαλόστομες διακηρύξεις του Μεταξά και του υπουργού Δικαιοσύνης, καθώς και οι σχετικές αναφορές στον τύπο για πρότυπη αγροτοβιοτεχνική φυλακή, για εργοστάσια βιοτεχνίας, νοσοκομείο και φυλακή χωρίς σιδεριές δεν ήταν ενδεχομένως απλά προπαγανδιστικά κόλπα, αλλά ότι, τουλάχιστον σε επίπεδο υπουργείου Δικαιοσύνης, γίνονταν αντίστοιχα σχέδια, η υλοποίηση των οποίων εγκαταλείφθηκε στην πορεία, είτε λόγω κυβερνητικής απόφασης, είτε λόγω αλλαγής των πολιτικών συνθηκών, είτε ακόμα και για οικονομικούς λόγους. Έτσι το αποτέλεσμα ήταν να ανεγερθεί μία φυλακή κλασικού τύπου, με τις ιδιομορφίες βέβαια μιας φυλακής-τόπου εξορίας (μεγάλες αίθουσες, αυλές κλπ.).

Στους σχεδιασμούς όμως του υπουργείου Δικαιοσύνης ήταν και η στέγαση πολύ μεγαλύτερου αριθμού κρατουμένων. Οι φυλακές, όπως εν τέλει κατασκευάστηκαν, διαθέτουν 12 μεγάλους θαλάμους επιφανείας 170 μ² (11,8 μ. x 14,35 μ.) ο καθένας. Στους θαλάμους αυτούς με μεγάλο στρίμωγμα μπορούν να

χωρέσουν 100 περίπου άτομα. Όμως από τα σχέδια που σώζονται στο ιστορικό αρχείο της Άνω Σύρου (αρχεία 418, 419, 420, 421 και 422) φαίνεται ότι το υπουργείο προέβλεπε να κατασκευάσει στους θαλάμους τριώροφα κρεβάτια από σκυρόδεμα, έτσι ώστε

σε κάθε θάλαμο να χωράνε 153 άτομα, ενώ υπάρχουν σημειώσεις και για τετράωροφα κρεβάτια, οπότε η χωρητικότητα ανέβαινε στα 204 άτομα ανά αίθουσα. Σε κάθε θάλαμο προβλεπόντουσαν και πάγκοι εστίασης για 130 άτομα.

Η σημερινή κατάσταση

Η σημερινή εικόνα των φυλακών της Γυάρου και η εικόνα που αποκομίζει κανείς εάν τις επισκεφτεί, είναι η εικόνα της ερήμωσης και της εγκατάλειψης. Οι πόρτες ανοικτές, ελεύθερες στην είσοδο και στη διαμονή των κατσίκιων που γεμίζουν τα δάπεδα με περιτώματα, τα τζάμια σπασμένα και τα ξύλινα παράθυρα ορθάνοικτα ή σπασμένα, όλα τα μεταλλικά στοιχεία σκουριασμένα, οι οροφές από οπλισμένο σκυρόδεμα, ειδικά στο μέρος που γειτνιάζουν με τη θάλασσα, με εμφανώς οξειδωμένα σίδερα που έχουν προκαλέσει τοπικές καταρρεύσεις. Τα δάπεδα γεμάτα με μπάζα και κουφάρια κατσίκιων, οι παλιές εγκαταστάσεις των φούρνων, των μαγειρείων, των τουαλετών με σημαντικές φθορές. Ηλεκτρικές εγκαταστάσεις κατεστραμμένες, ψευδοροφές πεσμένες, πόρτες ξηλωμένες, μισογκρεμισμένοι τοίχοι και στηθαία. Ελάχιστα εναπομείναντα στοιχειώδη έπιπλα

και προσωπικά είδη. Μαρμάρινες γούρνες μεγάλης ομορφιάς που ξηλώθηκαν για να κλαπουν, αλλά το βάρος τους τις γλύτωσε. Εικόνα γενικευμένης λεηλασίας. Η ιστορική μνήμη που καταρρέει και χάνεται.

Έχει αναφερθεί η άποψη ότι το κτίριο των φυλακών, κατά την περίοδο που η Γυάρος ήταν πεδίο βολής του ναυτικού, αποτέλεσε και αυτό στόχο των βολών, οι οποίες και προκάλεσαν τις τρύπες που υπάρχουν στις μπετονένιες οροφές. Η άποψή μου, ως τεχνικού, είναι ότι κάτι τέτοιο, τουλάχιστον για το κτίριο των φυλακών, δεν αληθεύει. Πράγματι, εάν παρατηρήσει κανείς προσεκτικά την αεροφωτογραφία του google earth, θα διαπιστώσει ότι στις οροφές του κτιρίου υπάρχουν 13 περίπου οπές, που όλες βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με τη θάλασσα. Εάν μάλιστα παρατηρήσει κανείς εσωτερικά την κατάσταση των οροφών –όπως φαίνεται και

Οι φυλακές

Τα φυλάκια

Πόρτες

Οι τουαλέτες

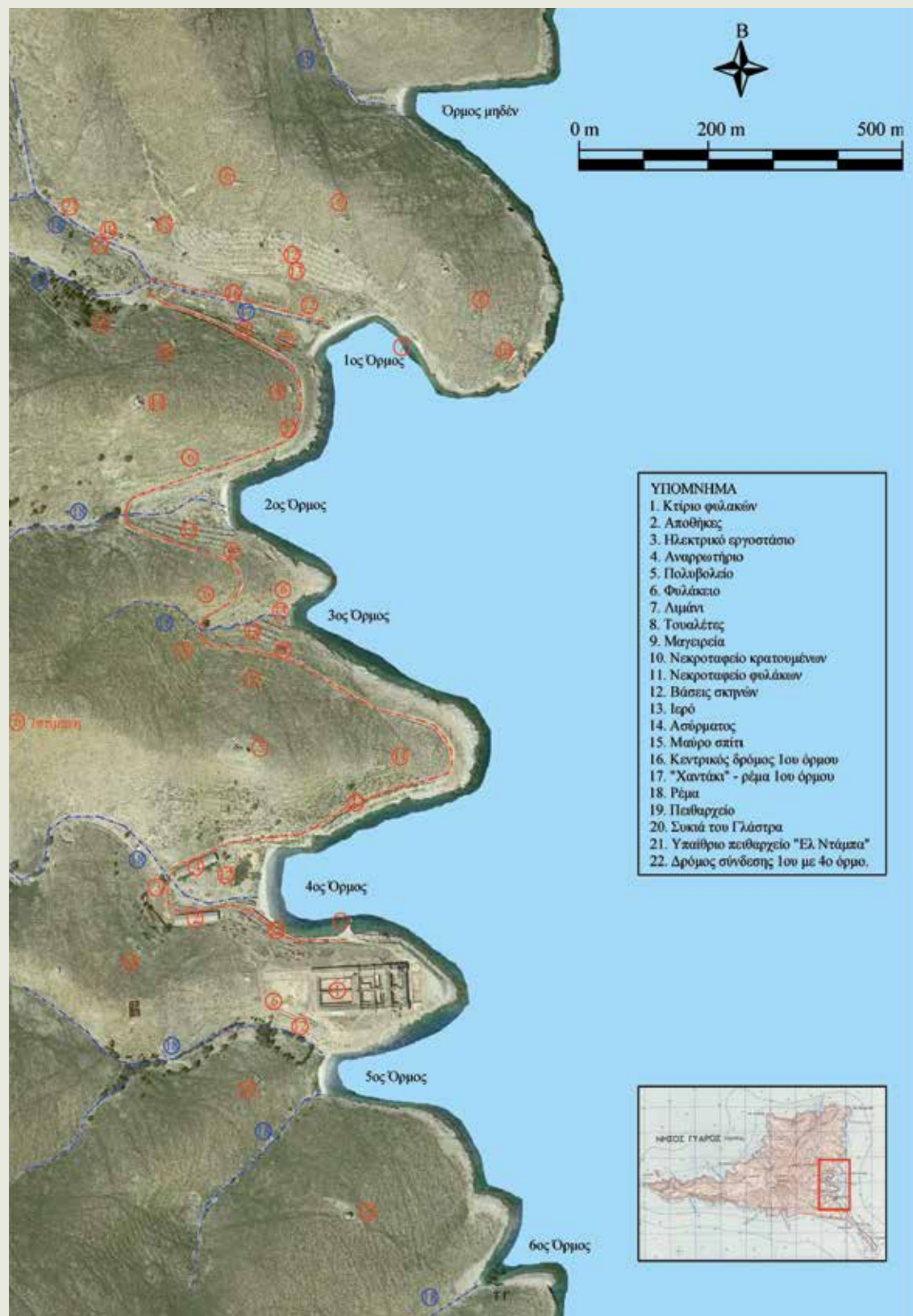

Έπιπλα-προσωπικά είδη

από τις φωτογραφίες– τόσο στα σημεία των οπών, όσο και στις παράπλευρες πλάκες, θα διαπιστώσει ότι οι καταρρεύσεις οφείλονται αποκλειστικά στην εκτεταμένη οξείδωση του οπλισμού των πλακών, ο οποίος στην κάτω πλευρά αυτών έχει προκαλέσει την πτώση της επικάλυψής τους, με αποτέλεσμα να είναι σε όλη την επιφάνεια των πλακών εμφάνις και ευάλωτος σε παραπέρα

οξείδωση, γεγονός που προκάλεσε τις υπάρχουσες καταρρεύσεις και θα προκαλέσει περισσότερες στο μέλλον. Συγκρίνοντας μάλιστα την αεροφωτογραφία του google earth (2016) με αυτή του κτηματολογίου (2008) –αν και αυτή είναι κακής ποιότητας– διαπιστώνει ότι τουλάχιστον 5 οπές δεν υπήρχαν το 2008, ενώ ήδη από το 2000 το πολεμικό ναυτικό είχε σταματήσει τις βολές.

Γ. Οι λοιπές εγκαταστάσεις των φυλακών της Γυάρου

Αν και ο όγκος των φυλακών είναι αυτός που δεσπόζει στο τοπίο και αυτός που προκαλεί εντύπωση, όμως μικρό μόνο ποσοστό των κρατουμένων διέμεναν στο κτίριο της φυλακής, όταν αυτό ολοκληρώθηκε.

Στη Γυάρο, ανάλογα με την περίοδο λειτουργίας της, διέμενε διαφορετικός αριθμός κρατουμένων. Την πρώτη περίοδο της λειτουργίας της υπολογίζεται ότι πέρασαν από το νησί 18.000 περίπου κρατούμενοι, με μέγιστο αριθμό συγκέντρωσης περίπου 15.000. Στην περίοδο αυτή το κτίριο των φυλακών δεν είχε ολοκληρωθεί. Στην τρίτη περίοδο, δηλαδή την περίοδο της δικτατορίας, στο νησί μεταφέρθηκαν 7.500 περίπου εξόριστοι. Η δυναμικότητα της φυλακής υπολο-

γίζεται σε 1.200 άτομα. Συνεπώς μόνο το 16% των εξορίστων διέμενε στο κτίριο των φυλακών. Το μεγαλύτερο μέρος τους διέμενε σε σκηνές.

Δεν μπορούμε συνεπώς να αποκτήσουμε μία σωστή και ολοκληρωμένη εικόνα για το πώς ήταν η ζωή στη Γυάρο, επικεντρωνόμενοι μόνο στο κτίριο των φυλακών. Για το σκοπό αυτό θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε και τις λοιπές εγκαταστάσεις που φτιάχτηκαν από τους κρατούμενους για τους ίδιους και τους φύλακές τους στο νησί.

Οι εγκαταστάσεις της Γυάρου, ως τόπου εξορίας και φυλακής, βρίσκονται σε πέντε όρμους του δυτικού μέρους του νησιού. Πρόκειται για πέντε πολύ ωραίες από άποψη φυσικού κάλλους παρα-

λίες, ευρισκόμενες σε κοντινή απόσταση η μία από την άλλη. Οι πέντε αυτοί όρμοι αριθμήθηκαν (δεν γνωρίζουμε αν αυτό έγινε με πρωτοβουλία των ίδιων των κρατουμένων ή αν έγινε από τη διοίκηση των φυλακών) από το 1 μέχρι το 5 ξεκινώντας από βορρά προς νότο. Έτσι η Παναγιά η Δεκάρμενη, η Αλυγαριά, του Μανόλη, του Βαβά, του Σορόκου, χάσανε το όνομά τους και κατάντησαν αριθμοί. Ο χωμάτινος δρόμος, που και αυτόν τον έφτιαξαν οι κρατούμενοι, που συνδέει τον 1^ο όρμο με τον 4^ο και τις φυλακές διανύει συνολικά μίαν απόσταση 2,2 χλμ.

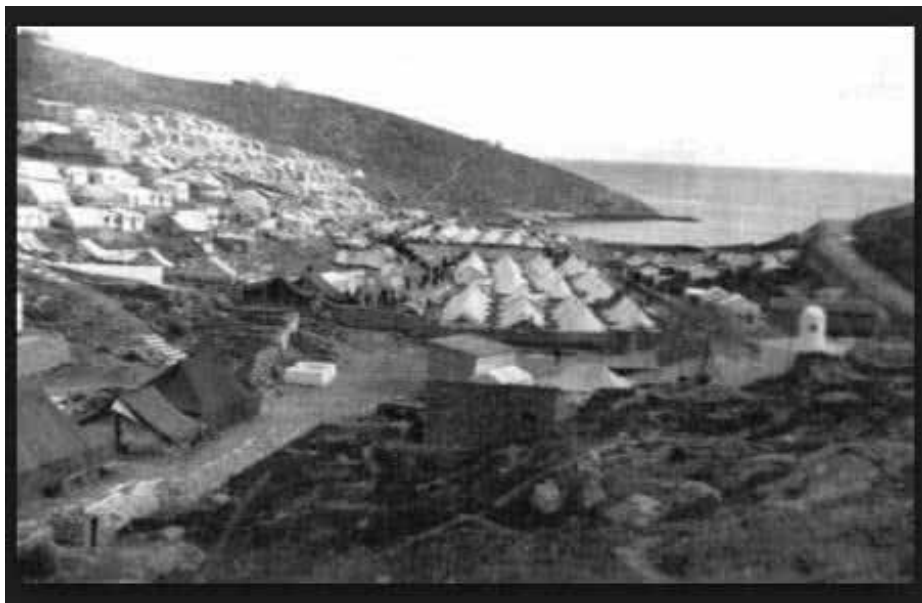
Αρχικά κατοικήθηκε ο 1^{ος} όρμος, που είναι αρκετά μεγάλος και διαθέτει αρκετό βάθος, επίπεδο, μέσα στη ρεματιά. Το κτίριο των φυλακών, όπως ήδη αναφέραμε, βρίσκεται μεταξύ 4^{ου} και 5^{ου} όρμου. Στον τέταρτο όρμο βρίσκεται μικρό μισοκατεστραμμένο λιμενικό έργο, όπου γίνεται συνήθως η προσέγγιση. Κατά την πρώτη περίοδο έγιναν προσπάθειες επέκτασης των εγκαταστάσεων και σε έναν ακόμα όρμο προς βορρά, που αναφέρεται ως όρμος μηδέν και έναν προς νότο, που αναφέρεται ως 6^{ος} όρμος. Στους δύο αυτούς όρμους τα έργα που ξεκίνησαν δεν ολοκληρώθηκαν ποτέ και εγκαταλείφθηκαν. Σε κάθε όρμο λειτουρ-

γούσε ξεχωριστό στρατόπεδο κρατουμένων, περιφραγμένο με αγκαθωτό συρματόπλεγμα ή και με μάντρες.

Η πρώτη εγκατάσταση των κρατουμένων έγινε σε σκηνές που στήθηκαν στην επίπεδη έκταση 15 περίπου στρεμμάτων, που βρίσκεται δίπλα στην παραλία του 1^{ου} όρμου. Την έκταση αυτή διασχίζει ο κεντρικός δρόμος του όρμου και αριστερά του το «χαντάκι», δηλαδή το ρέμα, που μετά το στρατόπεδο διακλαδώνεται σε δύο μικρότερα ρέματα. Όταν η έκταση αυτή γέμισε, οι σκηνές επεκτάθηκαν σε μια έκταση 15 περίπου στρεμμάτων στη βορεινή πλαγιά του όρμου, ενώ παράλληλα άρχισαν να χρησιμοποιούνται και οι άλλοι όρμοι.

Οι πρώτες σκηνές ήταν λευκές διαστάσεων 4Χ4 μ., τύπου «180 Λ». «Της Λιβύης όπως τις λέγαμε. Πάνω τους είχανε περάσει οι άνεμοι και οι κάψες της ερήμου. Στα παραπέτα διαβάζαμε ονόματα παράξενα. Άγγλοι, Γάλλοι, αφρικανοί, ασιάτες. Όλοι είχαν αφήσει μία διεύθυνση, μία πατρίδα. Ο καιρός και ο ήλιος τις είχε αποχρωματίσει, μέσα από τα δέρματα μαζί με τη σκηνή όταν λυνόνταν, ξεχύνονταν άμμος κατακίτρινη...» (Νεφεδάκης σελ.85).

Οι κρατούμενοι έστησαν την πρώτη φορά τις σκηνές, αφού έσκαψαν λίγο το έδαφος, έτσι ώστε να τις προφυλάξουν από

Ο 1^{ος} όρμος. Μια ολόκληρη πολιτεία 5.000 ατόμων με σκηνές.

τον αέρα. Όμως αυτό αποδείχτηκε λάθος επιλογή, γιατί έτσι οι σκηνές γέμιζαν με την υγρασία του ρέματος, άμμο και χώμα από τον αέρα και νερό όταν έβρεχε. Έτσι αναγκάστηκαν να τις ξεστήσουν, να φτιάξουν υπερυψωμένες βάσεις με διαδρόμους ανάμεσα στις σκηνές και να τις ξαναστήσουν, στερεώνοντάς τις όσο μπορούσαν. Όμως ο δαιμονισμένος αέρας των Γιούρων συνέχισε τις έσκιζε. Τις μπάλωναν με τα ίδια τους τα ρούχα. Σε κάθε σκηνή φτιάχνανε και μια μικρή γούρνα για να μαζεύουν το νερό της βροχής, που ήταν πολύτιμο. Επίσης ανοίχτηκαν και αρκετά

χισαν να βγάζουν σκέτη θάλασσα. Το θέμα του νερού ήταν ένα τεράστιο πρόβλημα. Το νερό για τουλάχιστον 10.000 κρατούμενους μεταφέρονταν καθημερινά με υδροφόρες. Όταν είχε κακοκαιρία –κάτι πολύ σύνηθες– η υδροφόρα δεν μπορούσε να προσεγγίσει, οπότε έπεφτε αφόρητη δίψα.

Σε κάθε σκηνή 4Χ4 μ. ήταν στριμωγμένα 18 άτομα. Ένας μικρός διάδρομος στο κέντρο και εννιά άτομα σε κάθε πλευρά, 45 πόντοι για τον καθένα. Όταν κοιμόντουσαν και κάποιος ήθελε να αλλάξει πλευρό, έπρεπε να αλλάξουν πλευρό και οι εννιά, αλλιώς δεν γινόταν. Για προσκεφάλι χρησι-

μποποιούσαν τα πράγματά τους. Τον Γενάρη του 1948 φέρνουν νέες σκηνές, αμερικάνικες. Όμως οι νέες σκηνές είναι σχήματος πυραμίδας διαστάσεων 5Χ5 μ. Αυτό σήμαινε ότι όλη η δουλειά που είχε γίνει για τις βάσεις των σκηνών, τους διαδρόμους, τα πεζούλια πήγαινε χαμένη. Έπρεπε να ξαναγίνουν όλα από την αρχή. Ο χειμώνας του 1949 είναι πολύ σκληρός. Τον Γενάρη έχει παγωνιά φριχτή, χιόνι, αέρα δαιμονισμένο που ξεσηκώνει και ξεσκίζει τη μία μετά την άλλη όλες τις σκηνές. Πιο μεγάλη ζημιά έπαθαν οι σκηνές των φυλάκων, έτσι που αναγκάστηκαν να πάνε να καταλάβουν το σπίτι του διευθυντή Γλάστρα.

Ο 1^{ος} όρμος πέρα του ότι κατοικήθηκε πρώτος, ήταν και το πιο κεντρικό και σημαντικό σημείο του νησιού –σαν όρμο-πρωτεύουσα τον αναφέρουν οι κρατούμενοι– τουλάχιστον μέχρι την κατασκευή και λειτουργία του κτιρίου των φυλακών. Στον πρώτο όρμο δεσπόζει πάνω από το στρατόπεδο η κατοικία του διοικητή των φυλακών, μια μικρή βίλλα στον βορεινό λόφο πάνω από τη διακλάδωση του ρέματος, κτισμένη με κόκκινα τούβλα και μπετονένια στέγη, γνωστή και ως «μαύρο σπίτι», αφού εκεί διέμεναν οι δύο περιβόητοι διοικητές της πρώτης περιόδου Γλάστρας και Μπουζά-

κης, που έμειναν στην ιστορία ως οι πιο απάνθρωποι βασανιστές.

[Σημείωση: Το όνομα του Μπουζάκη ήταν τόσο μισητό και αποτρόπαιο, που όταν κυκλοφόρησε ως βιβλίο το υπόμνημα των κρατουμένων της Γυάρου, που παρέδωσαν το 1951 στον τότε υπουργό Δικαιοσύνης, ο συνονόματος του Μπουζάκη εκδότης του βιβλίου θεώρησε αναγκαίο να γράψει (σελ.5) : «Ο εκδότης, αφού με σχολαστικότητα έλεγξε το οικογενειακό δέντρο της οικογενείας του από το 1740 μέχρι σήμερα, επιθυμεί να δηλώσει πως ο αναφερόμενος από τους κρατούμενους του κολαστηρίου των Γιούρων, σαν διευθυντής του στρατοπέδου Μπουζάκης, καμία σχέση δεν έχει με την οικογένεια ή τους προγόνους του ιδίου»!]

Το ρέμα του 1^{ου} όρμου 300 μέτρα μετά την παραλία διακλαδίζεται σε δύο ρέματα. Η βορεινή διακλάδωση του ρέματος υπήρξε ο τόπος μαρτυρίου των κρατουμένων. Εδώ υπήρξε το πρώτο πειθαρχείο, μία χτιστή σπηλιά 2Χ2 μ., γεμάτη κρύο, λάσπη, υγρασία και σκορπιούς, όπου βασανίστηκαν πολλές εκατοντάδες κρατουμένων. Απέναντι από το πειθαρχείο η στοιχειωμένη «σुकιά της Γιούρας». Από τα κλαδιά της «κρεμούσαν τους κρατούμενους απ' τους αγκώνες νύχτες ολόκληρες και το πρωί δέρνονταν εκεί

Το μαύρο σπίτι των Γλάστρα και Μπουζάκη και η αρχή του ρέματος του μαρτυρίου, όπου το πειθαρχείο, η συκιά του Γλάστρα και το υπαίθριο πειθαρχείο «Ελ Ντάμπα».

πάνω το παραλυμένο κορμί μέχρι που παρέλυε. Τότε φώναζαν το γιατρό!!» (Γιούρα-Το θανατονήσι, σελ. 137). Στην ίδια χαράδρα, μακριά από το στρατόπεδο χτίστηκε την άνοιξη του 1948 ένα νέο πειθαρχείο 3Χ2 μ. μέσα στο οποίο πολλές φορές στριμώχνονταν μέχρι και 20 κρατούμενοι. Ακόμα πιο μακριά μέσα στη χαράδρα ο διοικητής Μπουζάκης ιδρύει το υπαίθριο πειθαρχείο «Ελ Ντάμπα» (που πήρε το όνομά του από το ομώνυμο στρατόπεδο αιχμαλώτων της Αιγύπτου, το οποίο είχε «φιλοξενήσει» πολλούς Έλληνες αριστερούς μετά τα Δεκεμβριανά του '44). «Ένας χώρος περιφραγμένος με σύρμα μες στη γνωστή χαράδρα. Σε ρίχνουν χωρίς ρούχα μέσα, κουρεμένο και ξυπόλυτο»,

«Εκεί τους περιμένει ο φύλακας με το μαστίγιο, η δίψα, η πείνα, και ο ήλιος που θα ξεροψήσει τα κορμιά, που θα πάρει τα λογικά και θ' αποτελειώσει κάθε ικμάδα» (Γιούρα-Το θανατονήσι, σελ. 53).

Στον μικρό λόφο που βρίσκεται ανάμεσα στους δύο κλάδους του ρέματος είναι σκορπισμένα μερικά μικρά λιθόκτιστα κτίρια, σπίτια χωροφυλακής, φυλάκων, του υποδιευθυντή, ο φούρνος της χωροφυλακής, τα γραφεία της γραμματείας. Στη νότια διακλάδωση του ρέματος βρίσκεται ίσως το πιο πράσινο σημείο του νησιού, μια μικρή όαση μέσα στην ξεραϊλα του υπόλοιπου τοπίου.

Πιο μικροί από τον 1^ο όρμο, αλλά παρόμοιοι σε διάταξη και λει-

τουργία, είναι και οι υπόλοιποι όρμοι. Σε όλους θα δει κανείς τα υπολείμματα των βάσεων πάνω στις οποίες ήταν στερεωμένες οι σκηνές, τα βασικά κτίρια λειτουργίας των στρατοπέδων, όπως το αρχιφυλακείο, το κτίριο των μαγειρείων και των αποχωρητηρίων, τα φυλάκια και πυροβολεία, τα κτίρια των φυλάκων κλπ. Θα διακρίνει κανείς και μια απλή κατασκευή σαν βωμό, που χρησίμευε σαν ιερό εκκλησίας για να βγάζει πύρινους λόγους «αναδιαπαιδαγώγησης» ο τακτικός επισκέπτης, ιερέας των Γιούρων, περιβόητος πατήρ Προκόπιος, που έγινε γνωστός για το γεγονός ότι έκανε πως δεν έβλεπε τους άπειρους ξυλοδαρμούς και τα βασανιστήρια που γίνονταν μπροστά του. Εντυπωσιακό σε απλότητα, ηρεμία και ομορφιά το ιερό του 3^{ου} όρμου, ακριβώς πάνω στην παραλία, με φόντο το απέραντο γαλάζιο του Αιγαίου, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τον τόπο εξορίας και μαρτυρίου που το πλαισιώνει.

Στον 4^ο όρμο δεσπόζουν δύο στενόμακρα κτίρια 13Χ65 μ. περίπου, το αναρρωτήριο ή νοσοκομείο προς βορρά και το κτίριο αποθηκών προς νότο. Στο βάθος του όρμου ένα ακόμα κτίριο 13Χ25 μ. περίπου, όπου στεγάζονταν το ηλεκτρικό εργοστάσιο των φυλάκων. Και τα τρία κτίρια είναι κτισμένα με κόκκινα συμπαγή ορατά τούβλα και μπετονένιες στέγες και παρουσιάζουν την ίδια εικόνα εγκατάλειψης με το κτίριο των φυλάκων.

Με εξαίρεση τις φυλακές, τα τρία παραπάνω κτίρια και το μαύρο σπίτι, όλα τα υπόλοιπα κτίσματα είναι κτισμένα με πρόχειρο τρόπο, με απλή ξερολιθιά, χωρίς κονίαμα, και για το λόγο αυτό όλα τα δώματα και πολλοί τοίχοι έχουν καταρρεύσει. Είναι θέμα χρόνου να αφανιστούν τελείως. Σε λίγο καλύτερη κατάσταση βρίσκονται 1-2 κτίρια των φυλάκων στον λόφο του 1^{ου} όρμου ανάμεσα στους δυο κλάδους του ρέματος.

Δ. Τι θα απογίνουν στο μέλλον οι φυλακές και οι λοιπές εγκαταστάσεις της Γυάρου; Ιστορικός τόπος και διατηρητέα μνημεία

Το 2001 οι αρμόδιες ελληνικές αρχές αφυπνίζονται προσωρινώς. Ξαναθυμούνται τις εγκαταλελειμμένες φυλακές της Γυάρου και τη

μεγάλη ιστορική τους σημασία και αρχίζουν έναν αγώνα δρόμου μεταξύ τους, ποια θα προλάβει πρώτη να χαρακτηρίσει τις εγκα-

Το ιερό του 3^{ου} όρμου.

ταστάσεις των Γιούρων ως διατηρητέα μνημεία. Ο κάθε υπουργός διεκδικεί για τον εαυτό του τη δάφνη για την προστασία τους – στα χαρτιά τουλάχιστον. Τον αγώνα κερδίζει το υπουργείο Αιγαίου, που με το ΦΕΚ772Δ/19.9.2001 χαρακτηρίζει ως διατηρητέα μνημεία το κτίριο των φυλακών και όλα τα κτίρια, εγκαταστάσεις και κατασκευές που βρίσκονται στις περιοχές των 5 όρμων. Ακολουθεί το υπουργείο Πολιτισμού, που με το ΦΕΚ 1680Β/17.12.2001 χαρακτηρίζει το σύνολο του νησιού ως ιστορικό τόπο, «διότι αποτελεί σημαντικό χώρο ιστορικής μνήμης, που έχει αναπόσπαστα συνδεθεί με την ιστορία της νεώτερης Ελλάδας και αποτελεί ζωντανή μαρτυρία των αγώνων του ελληνικού

λαού για ελευθερία και δημοκρατία, σύμβολο καταδίκης των βασιανιστηρίων και του περιορισμού των δημοκρατικών ελευθεριών» και ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία το κτίριο των φυλακών και όλα τα κτίρια, εγκαταστάσεις και κατασκευές που βρίσκονται στις περιοχές των 5 όρμων γιατί:

- «Αποτελούν στο σύνολό τους χώρο μνήμης, σύμβολα ελευθερίας και τεκμήρια μίας εποχής, που σημάδεψε την ιστορία της νεώτερης Ελλάδας
- Αποτελούν κατασκευές, που ολοκληρώθηκαν με προσωπική εργασία των ίδιων των κρατουμένων κάτω από δυσμενείς συνθήκες

- Διατηρούν, χωρίς μεταγενέστερες αλλοιώσεις, την αρχική τους δομή, διάταξη και χαρακτήρα και δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για τις συνθήκες διαβίωσης, που επικρατούσαν την περίοδο λειτουργίας τους και για τα ιστορικά γεγονότα της εποχής τους
- Είναι κτίρια με αξιόλογη λιτή αρχιτεκτονική, στην οποία τα υλικά, η μορφή και η κατασκευή διακρίνονται από αλληλουχία και συνέπεια».

Βέβαια 7 χρόνια μετά, ύστερα από ισχυρές πιέσεις για δημιουργία πάρκου ανεμογεννητριών στο νησί, το υπουργείο Πολιτισμού με το ΦΕΚ 182ΑΑΠ/21.7.2011 καταργεί τον χαρακτηρισμό του ιστορικού τόπου για το σύνολο του νησιού, περιορίζοντάς τον μόνο στην στενή έκταση που περικλείει το σύνολο των 5 όρμων. Αν και το υπουργείο Αιγαίου το 2001 ανακοινώνει (από την ιστοσελίδα του υπ. Αιγαίου) ότι:

- «Ανατέθηκε στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο η σύνταξη φωτογραμμετρικού τοπογραφικού υποβάθρου των στρατοπέδων του νησιού.
- Προκηρύχθηκε η ανάθεση εκπόνησης μελέτης κατασκευής μικρού λιμενικού έργου στο νησί με σκοπό τη δυνατότητα

προσέγγισης μικρού επιβατηγού πλοίου.

- Ολοκληρώνεται η διαδικασία προκήρυξης για ανάθεση εκπόνησης της μελέτης στερέωσης και ανάδειξης του κεντρικού κτιρίου των φυλακών και τριών άλλων γειτονικών κτιρίων.
- Δρομολογείται η ανάθεση εκπόνησης από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (Σχολή Αρχιτ/νων Μηχανικών) ειδικής μελέτης δημιουργίας ενός δικτύου διδρομών σε όλο το χώρο των στρατοπέδων για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης με την τοποθέτηση σε κατάλληλες θέσεις αναθηματικών πλακών ιστορικής επεξήγησης όλων των περιόδων λειτουργίας των στρατοπέδων»

και ότι:

«Σε δεύτερη φάση και με βάση τις παραπάνω μελέτες θα ξεκινήσουν τα έργα ανάδειξης του χώρου των στρατοπέδων της Γυάρου με Φορέα Χρηματοδότησης και Εκτέλεσης το υπουργείο Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής»

16 χρόνια μετά, τίποτα από αυτά δεν φαίνεται να έχει πραγματοποιηθεί. Έτσι η προστασία της Γυάρου αποδεικνύεται ότι παραμένει μόνο στα χαρτιά.

Μοναδική εξαίρεση η διπλωματική εργασία των αρχιτεκτόνων Μυρτώς Κουτσοβούλου, Αναστασίας-Μυρσίνης Γλέζου και Νεφέλης Καλαντζή, που έγινε το 2011 στο Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο με θέμα «ΓΥΑΡΟΣ: Τόπος και τοπίο μνήμης - Δίκτυο

διαδρομών ιστορικού και συμβολικού χαρακτήρα στο στρατόπεδο εξορίας της Γυάρου», για την οποία δεν θα αναφέρουμε περισσότερα στοιχεία, αφού αυτά θα παρουσιαστούν σε ξεχωριστό άρθρο του περιοδικού από τις ίδιες τις μελετήτριες.

WWF και ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE

Μία ξεχωριστή διάσταση –θετική αυτή τη φορά– στην εγκατάλειψη της Γυάρου, η οποία, σημειωτέον, εντάχθηκε το 2011 στο Ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο προστατευόμενων περιοχών Natura 2000, έρχεται να δώσει τα τελευταία χρόνια το WWF Ελλάς, που μαζί με το υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, την Αποκεντρωμένη Διοίκηση Αιγαίου, τη ΜΟm/Εταιρία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας και άλλους φορείς, μέσα από το Πρόγραμμα ΚΥΚΛΑΔΕΣ Life: «Ολοκληρωμένη προστασία για τη Μεσογειακή φώκια στις Βόρειες Κυκλάδες» επιχειρεί να δημιουργήσει, από κοινού με τις κοινωνίες της Άνδρου και της Σύρου, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, μια νέα θαλάσσια προστατευόμενη περιοχή στοχεύοντας στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος στην ευρύτερη περιοχή της Γυάρου αλλά

και στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών.

Η επιστημονική μελέτη και η διατήρηση του πληθυσμού της απειλούμενης με εξαφάνιση Μεσογειακής φώκιας στη Γυάρο –στις παραλίες και τις σπηλιές της οποίας ζει και αναπαράγεται περίπου το 12% του παγκόσμιου πληθυσμού της απειλούμενης με εξαφάνιση Μεσογειακής Φώκιας, ενός από τα σπανιότερα θαλάσσια θηλαστικά της Ευρώπης–, η καταγραφή και χαρτογράφηση των οικοτόπων προτεραιότητας (λιβάδια ποσειδωνίας, τραγάνα, υποβρύχιες σπηλιές), η προώθηση εναλλακτικών δραστηριοτήτων και η προβολή της περιοχής αποτελούν τη βάση για τη διαμόρφωση των κατάλληλων μέτρων προστασίας, συμβάλλοντας παράλληλα στη βιώσιμη ανάπτυξη.

Το μέλλον των φυλακών και των λοιπών εγκαταστάσεων της Γυάρου;

Σε αυτό το πλαίσιο των αποφάσεων κήρυξης ως διατηρητέων των φυλακών και λοιπών εγκαταστάσεων της Γυάρου και ως ιστορικού τόπου του ανατολικού τμήματος του νησιού, μαζί με την προβλεπόμενη κήρυξη ως προστατευόμενης περιοχής όλου του θαλάσσιου φυσικού περιβάλλοντος του νησιού, ποιο προβλέπεται να είναι το μέλλον όλων αυτών των εγκαταστάσεων; Είναι δυνατόν να αποτραπεί η φυσική εξέλιξη της παραπέρα φθοράς, των αναμενόμενων καταρρεύσεων, του αφανισμού, όσο η εγκατάλειψη συνεχίζεται; Τι πρέπει να επιλέξει κανείς; Την απλή στερéωση, ώστε να αποτρέψει σήμερα την επερχόμενη καταστροφή, απλά

αναβάλλοντάς την για το μέλλον; Ή την ολοκληρωμένη επισκευή και αξιοποίησή τους; Ποιος μπορεί να χορηγήσει τέτοιου ύψους κονδύλια και ποια μπορεί να είναι η χρήση μιας τέτοιας αξιοποίησης, ώστε αυτή να είναι συμβατή, τόσο με το ιστορικό βάρος όσο και με την περιβαλλοντική διάσταση;

Είναι προφανές ότι δεν μπορούμε να δώσουμε απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα, στα πλαίσια του άρθρου αυτού. Θα προσπαθήσουμε μόνο να σκιαγραφήσουμε τα δεδομένα, που θα επέτρεπαν να αναπτυχθούν οι προβληματισμοί και να ανοίξει ένας διάλογος με προτάσεις για το θέμα.

Η λύση της πλήρους ανακαίνισης και αξιοποίησης

Το κτίριο των φυλακών μαζί με τα 3 κτίρια του 4^{ου} όρμου αθροίζουν μια συνολική επιφάνεια 10.000 περίπου τ.μ. Το κόστος για μια ριζική επισκευή αυτών με σκοπό την αξιοποίησή τους, συμπεριλαμβανομένου και του κόστους διαμόρφωσης ενός μουσείου, θα ανέρχονταν σε ένα ποσό 20.000.000 ευρώ περίπου.

Πέρα από τις εργασίες αυτές, αναγκαίες κρίνονται επίσης και οι εργασίες κατασκευής ενός στοιχειώδους λιμενικού έργου (του ελάχιστου δυνατού), που θα εξασφαλίζει την ασφαλή προσέγγιση στο νησί, την εξασφάλιση ηλεκτροδότησης, είτε με σύνδεση με τη Σύρο, είτε με επαναλειτουργία του ηλεκτρικού εργοστασίου στο

νησί, μια απλή επισκευή του δρόμου, την κατασκευή κάποιων δεξαμενών ύδρευσης και την απλή στερέωση όλων των λοιπών εγκαταστάσεων και των 5 όρων με ελάχιστες αναστηλώσεις –για λόγους ιστορικής μνήμης–, ώστε να αποτραπεί η κατάρρευσή τους, τις επόμενες δεκαετίες τουλάχιστον. Το κόστος για τις εργασίες αυτές –εξαιρουμένης της ηλεκτροδότησης– εκτιμάται σε ένα ποσό 5.000.000 ευρώ. Το ποσό αυτό των 25.000.000 ευρώ θα μπορούσε να εξασφαλιστεί μόνο από συγχρηματοδότηση του Ελληνικού Κράτους με την Ευρωπαϊκή Ένωση υπό τις παρακάτω προϋποθέσεις:

- Ότι θα είχε εξασφαλιστεί η λειτουργία των εγκαταστάσεων μετά την ολοκλήρωση των κατασκευών. Αυτό σημαίνει ότι θα είχε αποσαφηνιστεί απόλυτα και εκ των προτέρων η χρήση τους.
- Ότι θα είχε εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα λειτουργίας της χρήσης αυτής. Αυτό σημαίνει να έχει οριστεί ο φορέας λειτουργίας και να έχει εξασφαλιστεί το κόστος λειτουργίας και περαιτέρω συντήρησης των εγκαταστάσεων. Ένα τέτοιο κόστος για μία απλή χρήση 3 μηνών εκτιμάται σε 1.500.000 ευρώ το χρόνο (π.χ. για εξυπηρέτηση 200 από-

μων x ημερήσιο κόστος –χωρίς κέρδος– φαγητού, εξυπηρέτησης, μεταφορών και δραστηριοτήτων 80 ευρώ/ημέρα x 90 ημέρες = 1.440.000 €). Το ποσό αυτό ή θα έπρεπε να καλύπτεται από τα έσοδα της χρήσης αυτής ή να εξασφαλίζεται από άλλες επιχορηγήσεις ή πόρους.

- Ότι θα είχε προηγηθεί η εκπόνηση –και χρηματοδότηση– όλων των απαιτούμενων μελετών και η λήψη όλων των απαιτούμενων αδειών και εγκρίσεων (υπ. Πολιτισμού, έγκριση Περιβαλλοντικών όρων, άδεια εκτέλεσης λιμενικού έργου κλπ.). Το κόστος μόνο των μελετών αυτών θα έφτανε περίπου τα 2.000.000 ευρώ. Και βέβαια τον συντονισμό όλων αυτών των μελετών και εγκρίσεων, αν κάποιος θα ήθελε να ολοκληρωθούν σε έναν λογικό χρόνο 3-4 χρόνων, δεν θα έπρεπε να αναλάβει κατά τη γνώμη μου το δημόσιο, αλλά ένας ιδιωτικού τύπου φορέας.

Θα μπορούσε βέβαια θεωρητικά το παραπάνω κόστος των έργων να αναλάβει και ένας ιδιωτικός φορέας (π.χ. τουριστική εγκατάσταση ή εκμετάλλευση αιολικής ενέργειας), αλλά αυτό θα σήμαινε μία εντατική κερδοφόρα χρήση, που θεωρώ ότι δεν θα ήταν συμβατή με τον περιβαλλοντικό και ιστορικό παράγοντα.

Η λύση της απλής στερέωσης

Η λύση της απλής στερέωσης του κτιρίου των φυλακών και των λοιπών εγκαταστάσεων περιλαμβάνει τις ελάχιστες εργασίες, ώστε να αποτραπούν περαιτέρω καταρρεύσεις και συνεπώς να αναβληθεί το πρόβλημα για μερικές δεκαετίες. Στις εργασίες αυτές θα έπρεπε τουλάχιστον να περιλαμβάνεται και η αποκατάσταση του υπάρχοντος λιμενικού έργου του 4^{ου} όρμου και ενδεχομένως η στοιχειώδης επισκευή ενός ελαχίστου τμήματος ενός κτιρίου (π.χ. του αναρρωτηρίου του 4^{ου} όρμου) για προσωρινή διαμο-

νή όσων θα ασχολούνται με τον έλεγχο και την εφαρμογή της περιβαλλοντικής προστασίας που θα προκύψει από το ΚΥΚΛΑΔΕΣ Life ή/και την ιστορική έρευνα και προστασία.

Η λύση αυτή δυστυχώς δεν είναι εύκολο να περιλαμβάνει τη λειτουργία μουσείου, που πιστεύουμε ότι θα ήταν αναγκαίο.

Το κόστος για τη λύση της απλής στερέωσης εκτιμάται και για τους 5 όρμους, ανάλογα με το εύρος των εργασιών που θα επιλεγούν, σε 3-5.000.000 ευρώ.

Η χρήση των εγκαταστάσεων σε περίπτωση πλήρους ανακαίνισης

Το θέμα της ενδεχόμενης χρήσης στην περίπτωση της πλήρους ανακαίνισης και αξιοποίησης των εγκαταστάσεων είναι το πιο ακανθώδες, αφού πρέπει να ικανοποιεί τόσο τις ιστορικές και περιβαλλοντικές δεσμεύσεις, όσο και να εξασφαλίζει τα απαιτούμενα έσοδα για την κάλυψη, όχι του ίδιου του κόστους της ανακαίνισης, αλλά τουλάχιστον του ετήσιου κόστους λειτουργίας και συντήρησης, που όπως αναφέραμε εκτιμάται τουλάχιστον σε 1.500.000 ευρώ.

Για να ορίσουμε τη χρήση αυτή πρέπει να απαντηθεί ένα βασικό

ερώτημα, που πιστεύω ότι μόνο η WWF θα μπορούσε να απαντήσει υπεύθυνα. Ποιος είναι ο μέγιστος αποδεκτός αριθμός επισκεπτών, που δεν θα διαταράσσει την ευαίσθητη περιβαλλοντική ισορροπία του νησιού; Θα μπορούσε π.χ. το νησί να σηκώνει έναν αριθμό 230 ατόμων (200 επισκέπτες, 30 προσωπικό) για 3-4 μήνες, περιορισμένους στους 5 όρμους και ενδεχόμενη ελεγχόμενη πρόσβαση σε άλλα σημεία του νησιού; Εάν το ερώτημα αυτό απαντηθεί, θα μπορούσε κατά τη γνώμη μου να εξεταστεί η ιδέα ανάθεσης σε 2-3 πανεπιστήμια του εξωτερι-

κού, σε συνεργασία με το Εθνικό Καποδιστριακό, της διοργάνωσης καλοκαιρινού camp προπτυχιακών και μεταπτυχιακών φοιτητών, που θα περιλαμβάνει σεμινάρια ιστορικού περιεχομένου καθώς και περιβαλλοντικές δράσεις. Μια τέτοια χρήση θα επέτρεπε και την παράλληλη λειτουργία ενός μουσείου μνήμης με δυνατότητα ημερήσιας επίσκεψης μικρού αριθμού επισκεπτών. Υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι το κόστος λειτουργίας θα αναλάμβαναν τα ίδια τα πανεπιστήμια, είτε με χρηματοδότηση των συμμετεχόντων, είτε με χορηγίες.

Τελειώνοντας το άρθρο μου αυτό θέλω να υπογραμμίσω την αυτονόητη υποχρέωση, κατά τη γνώμη μου, της πολιτείας αλλά και των πολιτών για τη διάσωση του κτιρίου των φυλακών και των λοιπών εγκαταστάσεων της Γυάρου, καθώς και της ιστορικής μνήμης που τα συνοδεύει. Κάτι τέτοιο όμως προϋποθέτει δράση και όχι αδράνεια.

Η παράταση του σημερινού καθεστώτος της εγκατάλειψης μόνο παραπέρα καταστροφή μπορεί να επιφέρει. Για να σωθεί η Γυάρος χρειάζεται προβληματισμός, ορθή κρίση και λήψη τολμηρών αποφάσεων. ■

Ε. Πηγές

Βασική πηγή για τη σύνταξη του άρθρου αυτού υπήρξαν οι ίδιες οι αναμνήσεις των κρατουμένων της πρώτης περιόδου λειτουργίας της Γυάρου 1947-1952, όπως αυτές αποτυπώνονται στα έργα:

1. «Γιούρα-Το θανατονήσι», εκδόσεις Γνώσεις, ομαδικό έργο, ανατύπωση του βιβλίου «Γιούρα. Ματωμένη βίβλος» εκδόσεις Νέα Ελλάδα 1952.
2. Γιούρα. Υπόμνημα κρατουμένων προς τον υπουργό Δικαιοσύνης της κυβέρνησης Πλαστήρα 1951, πρόλογος Γ. Πετρή, εκδόσεις Γνώση, 1984.
3. Αντρέα Νενεδάκη «Απαγορεύεται. Το ημερολόγιο της φυλακής». Εκδόσεις Θεμέλιο, 1964.
4. Φαλιάγκα – Παπανικολάου Ελένη «Νήσος Γυάρος – Γιούρα», εκδόσεις «Από φωτιά και σίδερο» 1989.

Ως επίσημη κυβερνητική πηγή το πόρισμα της έρευνας του εφέτη κ. Ι. Μπιζίμη, ύστερα από εμπιστευτική παραγγελία του υπουργού Δικαιοσύνης της κυβέρνησης του στρατηγού Παπάγου, 21.08.1953, όπως αυτό περιλαμβάνεται στο παράρτημα του βιβλίου του Αντρέα Νενεδάκη «Απαγορεύεται», όπως παραπάνω.

Έρευνα έγινε στη βιβλιοθήκη της Σύρου και στο ιστορικό αρχείο της Άνω Σύρου.

Εκτεταμένη έρευνα έγινε στο διαδίκτυο, όπου με διάφορες μορφές αναπαράγονται στοιχεία από τις 4 πρώτες αναφερόμενες πηγές με τις αναμνήσεις των κρατουμένων. Επίσης στοιχεία συνέλεξαν και από τις εκπομπές της NET «Μηχανή του χρόνου : Γυάρος, το θανατονήσι» και της EPT «Τόπων μνήμες : Γυάρος» κλπ.

Τέλος εκτεταμένη έρευνα έγινε στο ψηφιακό αρχείο εφημερίδων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας και κυρίως των εφημερίδων Ελευθερία, Ριζοσπάστης και Εμπρός.

ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗ ΓΥΑΡΟ

(1947-1951). Τεκμήρια από τα ΓΑΚ-Αρχία Νομού Κυκλάδων

κείμενο:
Χρήστος Λούκος - Λούλα Κλήμη

Μετά τα Δεκεμβριανά του 1944 και τη συμφωνία της Βάρκιζας (12 Φεβρουαρίου 1945), και κυρίως από την έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου (1946), η Κυβέρνηση της Δεξιάς του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη αναζήτησε χώρους όπου θα αποκλείονταν οι συνεχώς καταδικαζόμενοι από τα έκτακτα δικαστήρια αριστεροί πολίτες. Η επιλογή της Γυάρου ή Γιούρων ως χώρου αποτελεσματικού εγκλεισμού, το ξερονήσι κοντά στη Σύρο, αποδίδεται συνήθως σε ξένο στρατηγό¹. σύμβουλο της ελληνικής Αστυνομίας. Ωστόσο η ιδέα είχε και Έλληνες εμπνευστές. Η μεταφορά των καταδικασθέντων άρχισε το 1947. Οι συνθήκες της πρώτης εγκατάστασης ήταν πράγματι δραματικές, γιατί δεν υπήρχαν στο έρημο νησί υποδομές. Οι πολιτικοί κρατούμενοι έμεναν σε σκηνές, ήταν εκτεθειμένοι στον άνεμο, το κρύο και τη ζέστη, η τροφή τους ήταν ανεπαρκής και τις περισσότερες φορές ακατάλληλη, το νερό δεν ήταν καθαρό κλπ.²

1. Τον Άγγλο στρατηγό Ουϊκάμ, σύμβουλο της ελληνικής Αστυνομίας. Βλ. Γιάννης Φάτσης (κείμενο) – Αглаΐα Φανουράκη (φωτογραφίες), Γυάρος, Αθήνα, Ερμείας, 1974, χ.α

2. Οι προβληματισμοί για την έλλειψη νερού στο νησί φαίνονται κιόλας στο υπ' αριθ. 97/ 5.4.1947 φύλλο της εφημερίδας «Κυκλαδική Φωνή» σε άρθρο της με τίτλο «Μια απάνθρωπη απόφαση. Μετάτρεψαν και τα Γιούρα σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως», όπου αναφέρεται πως «...Ήδη οι εκεί φαντάροι έστειλαν το σήμα του κινδύνου: ο επισιτισμός τους είναι οικτρός και υποφέρουν από έλλειψη νερού...».

Ο Χρήστος Λούκος είναι ιστορικός, ομότιμος καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης.
Η Λούλα Κλήμη είναι υπάλληλος ΓΑΚ - Αρχείων Νομού Κυκλάδων.

Αν προστεθεί σ' αυτά το γεγονός ότι ήσαν υποχρεωμένοι να δουλεύουν σκληρά καθημερινά και ανελλιπώς επί πολλές ώρες για την κατασκευή φυλακών, η βιαιότητα των φρουρών τους και τα ποικίλης μορφής βασανιστήρια στα οποία υποβάλλονταν, εύκολα γίνεται αντιληπτό το πόσο ήταν εκτεθειμένοι σε διάφορα νοσήματα.

Μαρτυρίες της εποχής, κυρίως αφηγήσεις των ίδιων των κρατουμένων, δείχνουν το μέγεθος των δεινών που υπέστησαν οι έγκλειστοι στα Γιούρα.³ Μερικά τεκμήρια που εντοπίστηκαν στο Αρχείο Υγείας-Πρόνοιας της Νομαρχίας Κυκλάδων, το οποίο απόκειται στα ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Κυκλάδων, μας βοηθούν να αντιληφθούμε και από άλλη πηγή τις συνθήκες υγιεινής των κρατουμένων στη Γυάρο.

Η ακαταλληλότητα των φρεάτων από τα οποία γινόταν η ύδρευση των κρατουμένων οδήγησε σε ένα κρούσμα κοιλιακού τύφου τον Σεπτέμβριο του 1947.

Ο ασθενής μεταφέρθηκε για νο-

σηλεία στο Νοσοκομείο της Σύρου και καταβλήθηκε προσπάθεια να εμφανιστεί το κρούσμα ως τυχαίο.

Ωστόσο, όπως φαίνεται από την εμπιστευτική αλληλογραφία και τα τηλεγραφήματα (αρχές Σεπτεμβρίου 1947) μεταξύ του Τμήματος Δημόσιας Υγιεινής Κυκλάδων, του Υπουργείου Δικαιοσύνης, του Εφετείου Αιγαίου, της Νομαρχίας Κυκλάδων και του Διευθυντή Φυλακών Γυάρου, το κρούσμα αυτό είχε ανησυχήσει σοβαρά τους κυβερνητικούς παράγοντες, γιατί ανέτρεπε την «ειδυλλιακή» εικόνα που με την προπαγάνδα τους προσπαθούσαν να δώσουν για τον τρόπο διαβίωσης των εγκλειστών της Γυάρου. Ο νομάρχης, μάλιστα, σε εμπιστευτική επιστολή του (4.9.1947) προς τον Διευθυντή του Υγειονομικού Κέντρου Κυκλάδων, μεταξύ άλλων, ανέφερε πως δεν πρέπει «... το τυχαίο και συμπτωματικό αυτό γεγονός...» [της εκδηλώσεως κρούσματος τύφου] «...να περιέλθῃ εἰς γνώσιν των κομμουνιστικῶν ἐντύπων πρὸς ἀντιπατριωτικὴν ἐκμετάλλευσιν...».⁴

3. Βλ. κυρίως τα όσα σχετικά αναδημοσιεύονται από την εφημερίδα «Μάχη» του 1950 στο: Ευάγγελος Μαχαίρας, *Πίσω από το γαλανόλευκο παραπέτασμα. Μακρόνησος, Γιούρα και άλλα κάτεργα*, Αθήνα, Εκδόσεις Προσκήνιο, 1999, σ. 418-443· «Μαρτυρίες κρατουμένων στα Γιούρα», *Συριανά γράμματα* τχ. 32, Οκτ. 1995. Βλ. επίσης Γιάννης Φάτσης (κείμενο) – Αγλαΐα Φανουράκη (φωτογραφίες), *Γυάρος, Αθήνα, Ερμείας, 1974· Γυάρος, Ημερολόγιο 2002*, έκδοση Υπουργείου Αιγαίου 2001· Σύνδεσμος φυλακισθέντων και εξορισθέντων αντιστασιακών 1967-1974 (εκδ.), *Γυάρος ή Γιούρα. Ξερονήσι των Κυκλάδων, βορειοδυτικά της Σύρου*, Αθήνα 1995

4. Φάκελος 1815/υπ. 1,4 / Αρχείο Υγείας - Πρόνοιας, ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Κυκλάδων.

Ακολούθησε σχετική αλληλογραφία στην οποία δίνονται οδηγίες για την πρόληψη επεκτάσεως της νόσου, όπως άμεση ενημέρωση του Υγειονομικού Κέντρου σε παρόμοιες περιπτώσεις, εμβολιασμός των κρατουμένων με αντιτυφικά εμβόλια, απολύμανση και αποστείρωση των φρεάτων, διενέργεια ψεκασμού με D.D.T.⁵

Ωστόσο, η προβληματική κατάσταση της υδρεύσεως των φυλακών φαίνεται ξεκάθαρα από την επιστολή που λίγες ημέρες αργότερα (23.9.1947) απέστειλε ο Γενικός Διευθυντής Υγιεινής του Τμήματος Δημόσιας Υγιεινής προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Στο έγγραφο αναφέρεται πως η ύδρευση των φυλακών γίνεται από απροστάτευτα και ακάλυπτα φρέατα εντός των καταυλισμών όπου «...η εκ του περιβάλλοντος μόλυνσις του ύδατός των είναι διαρκής και λαμβάνει χώραν εις μεγάλον αριθμόν...». Αυτό που ενδείκνυται, κατά τον Γεν. Δ/ντή, είναι η άμεση διακοπή υδρέυσεως από τα φρέατα, μέτρο όμως που δεν μπορεί να συστήσει, λόγω ελλείψεως άλλου μέτρου υδρεύσεως. Προς εξεύρεση λύσης, κι αφού η μεγάλη ποσότητα απολυμαντικών φαρμάκων που απαιτείται για να απολυμανθεί το νερό θα το έκανε ακατάλληλο

για πόση, προτείνεται ο άμεσος εμβολιασμός των κρατουμένων με αντιτυφικά εμβόλια, η έναρξη προστασίας των φρεάτων και η προσπάθεια εξεύρεσης πηγαίων υδάτων. Όπως φαίνεται από την υπόλοιπη αλληλογραφία, ο εμβολιασμός με αντιτυφικά εμβόλια πραγματοποιήθηκε περί τα μέσα Οκτωβρίου του ίδιου έτους.⁶

Περίπου ένα χρόνο αργότερα, τον Ιούλιο του 1948, ο βουλευτής Κυκλάδων Ν. Καμπάνης, επισκέπτεται τα Γιούρα. Οι εντυπώσεις του από τις φυλακές καταγράφονται σε φύλλο της εφημερίδας της Ερμούπολης «Θάρρος» «...Εις όλην την κατασκήνωσιν επικρατεί απόλυτος καθαριότης, οι κρατούμενοι διαιτώνται καλώς, εις τρόπον ώστε ουδείς να έχη ασθενήσει μέχρι σήμερον, εκτός βεβαίως των πασχόντων εκ χρόνιων νοσημάτων...».⁷ Έπειτα από τα θετικά σχόλια και εντυπώσεις που διατυπώνει, ο Ν. Καμπάνης αναφέρει και την ανάγκη αποστολής γεωτρύπανου από το Υπ. Γεωργίας για την ανόρυξη φρεάτων καθώς και την ανάγκη ψεκασμού με D.D.T από το Υπουργείο Υγιεινής, αφού, όπως αναφέρει, δεν έχει γίνει ακόμη κανονική αποχέτευση. Άρα τα προβλήματα ύδρευσης σε μεγάλο βαθμό παρέμεναν τα ίδια.

5. Στο ίδιο.

6. Στο ίδιο.

7. Υπ' αριθ. 74- 15/7/1948 φύλλο εφημερίδας «Θάρρος», ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Κυκλάδων.

Παρά κάποια υγειονομικά μέτρα που φαίνεται ότι πάρθηκαν υπέρ των κρατουμένων με τη μεσολάβηση του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, όπως η σύσταση ιατρείων σε κάθε έναν από τους πέντε όρμους όπου στρατωνίζονταν οι έγκλειστοι, τα υγειονομικά προβλήματα συνεχίζονταν, δεδομένου ότι οι συνθήκες διαβίωσης παρέμεναν προβληματικές, αφού αυτοί συνέχισαν –ζώντας πάντα σε σκηνές, με ελλιπή διατροφή, με σκληρή καθημερινή εργασία και ποικίλους σωματικούς και ψυχολογικούς καταναγκασμούς– να κτίζουν τις φυλακές, στις οποίες τελικά οι ίδιοι δεν θα εγκατασταθούν, επειδή θα απομακρυνθούν από το νησί πριν αυτές ολοκληρωθούν, με τα φιλελεύθερα μέτρα της Κυβέρνησης Πλαστήρα του 1951.

Τα αρχειακά τεκμήρια που εντοπίστηκαν είναι εύγλωττα ως προς την κατάσταση υγείας των κρατουμένων για το έτος 1951 και δύσκολα μπορούν να αμφισβητηθούν.

Σε μηνιαίες εκθέσεις πεπραγμέ-

νων⁸ του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού / Υγειονομική Υπηρεσία Φυλακών Γυάρου / Ιατρεία Α', Β', Γ', Δ' και Ε' Όρμου επισυνάπτονται καταστάσεις για τους μήνες Απρίλιο έως και Δεκέμβριο, όπου εμφανίζεται ανά μήνα ο αριθμός των εξετασθέντων ασθενών (ο οποίος κυμαίνεται από 1150 έως 3850 περίπου μηνιαίως, βλ. σχετικό πίνακα). Δίνονται επίσης αναλυτικά ο αριθμός νοσημάτων αναπνευστικού, πεπτικού, κυκλοφορικού συστήματος, ο αριθμός διαφόρων άλλων νοσημάτων, ο αριθμός νοσούντων από επιδημίες, καθώς και το σύνολο δαμολισθέντων και εμβολιασθέντων. Μαζί με τις εκθέσεις, κάθε μήνα, επισυνάπτεται (για τους πρώτους 5 μήνες) και στατιστική κατάσταση με τους νοσηλευθέντες, όπου αναφέρονται οι ημέρες νοσηλείας και αναλυτικότερα τα νοσήματα. Αν τώρα θεωρήσουμε, με βάση την επίσημη απογραφή της 7 Απριλίου 1951, ότι ο αριθμός των κρατουμένων το 1951 ήταν περίπου 7.000 (ακριβώς 7.139)⁹ και ο αριθμός των εξετα-

8. Φάκελος 1104/υπ.1/ Αρχείο Υγείας – Πρόνοιας, ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κυκλάδων.

9. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 7ης Απριλίου 1951*, Αθήνα 1955, σ. 122:

Δήμος Άνω Σύρου	9.208 κάτοικοι:
Άνω Σύρος	1.729
Γυάρος	7.139
Επισκοπείον	165
Κίνιον	175

Οι μαρτυρίες για τον αριθμό των κρατουμένων στη Γυάρο ποικίλλουν: 14.500, 12.000, 10.290 κλπ. (βλ. δημοσιεύματα της σημ. 2). Οι διαφορές οφείλονται στο ότι αυτές αναφέρονται σε διαφορετική χρονική στιγμή, ενώ οι αφίξεις νέων κρατουμένων ήταν συνεχείς, όπως και κάποιες μεταφορές τους σε άλλους τόπους εγκλεισμού.

Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός- Υγειονομική Υπηρεσία Φυλακών Γυάρου
Μηνιαία Έκθεσις Πεπραγμένων

	Απρίλιος 1951	Μάιος 1951	Ιούνιος 1951	Ιούλιος 1951	Αύγουστος 1951	Σεπτέμβριος 1951	Οκτώβριος 1951	Νοέμβριος 1951	Δεκέμβριος 1951
Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	692	576	971	472	456	407	800	324	421
Νοσήματα πεπτικού συστήματος	803	1026	901	604	682	1082	1125	498	225
Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	324	323	434	255	321	215	100	161	253
Διάφορα άλλα νοσήματα	997	1108	1238	988	977	945	400	230	252
Επιδημικά [Γρίπη]	246	254	292	236	664	65	93	0	0
Σύνολο εξετασθέντων ασθενών	3062	3287	3836	2555	3100	2714	2518	1213	1151
Σύνολο δαμαλισθέντων	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σύνολο εμβολιασθέντων	0	150	694	0	0	0	0	0	0

σθέντων ασθενών στα ιατρεία της Γυάρου να κυμαίνεται κατά μήνα, όπως παραπάνω αναφέρθηκε, από 1150 έως 3850, προκύπτει μηνιαίος μέσος όρος 2604 άτομα, δηλαδή ένας στους τρεις κρατουμένους επισκέφθηκε καθημερινά για εξέταση ένα από τα πέντε ιατρεία, με τα πεπτικά και αναπνευστικά νοσήματα να είναι τα επικρατέστερα (772 και 569 αντίστοιχα κατά μηνιαίο μέσο όρο). Από όλους τους εξετασθέντες κρατήθηκαν για νοσηλεία από 1-31 ημέρες και στους πέντε μήνες (Απρ.-Αύγ.1951) για τους οποίους υπάρχουν σχετικοί πίνακες, 2404 άτομα, 481 κατά μηνιαίο μέσο όρο, και συνολικά στους πέντε αυτούς μήνες χειρουργήθηκαν 32 κρατούμενοι.¹⁰

Μερικά συμπληρωματικά στοιχεία για την υγειονομική κατάσταση των κρατουμένων στη Γυάρο την περίοδο 1947-1951 προκύπτουν από άλλα σχετικά τεκμήρια. Το 1950 στάλθηκαν από το Κέντρο Υγιεινής στην Ερμούπολη στις φυλακές της Γυάρου αντισυφιλιδικά φάρμακα για τις ανάγκες των 250 συφιλιδικών κρατουμένων.¹¹ Επίσης, από ένα μικρό δείγμα πινάκων νοσηλείας¹² που πρόσφατα βρέθηκαν στο Βαρδάκειο και Πρώιο Νοσοκομείο Σύρου και ανήκουν στις χρονιές 1950-1952, εντοπίστηκαν 6 πίνακες νοσηλείας κρατουμένων της Γυάρου. Από αυτούς οι 4 νοσηλεύτηκαν στο Χειρουργικό τμήμα του Νοσοκομείου και οι 2 στο Οφθαλμολογικό. ■

**Μέσος Όρος νοσηλευθέντων
και χειρουργηθέντων κρατουμένων
κατά τους μήνες Απρίλιο έως Αύγουστο 1951**

	Απρίλιος 1951	Μάιος 1951	Ιούνιος 1951	Ιούλιος 1951	Αύγουστος 1951
Νοσηλευθέντες	489	401	461	524	529
Χειρουργηθέντες	5	23	4	0	0

10. Στο ίδιο. Κατά μία μαρτυρία του 1950 (βλ. Ευάγγελος Μαχαίρας, ό.π., σ. 431, «το Υπ. Δικαιοσύνης διέταξε την μεταφορά 500 φυματικών κρατουμένων σ' άλλες υγιεινότερες φυλακές. Και μένουν πίσω χιλιάδες φυματικοί, προφυματικοί και αδονοπαθείς».

11. Φάκελος 1320/υπ.1/ Αρχείο Υγείας Πρόνοιας, ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κυκλάδων

12. Φάκελος 15/υπ. 1/ Αρχείο Νοσοκομείου Ελπίς/ Βαρδακειού Νοσοκομείου Σύρου, ΑΒΕ 443, ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κυκλάδων

ΤΟ ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

Ανθολόγηση-επιμέλεια:
Απόστολος Χατζηπαρασκευαΐδης

Α

«Άγονος, άδενδρος, άνυδρος»

«Τον Ιούλιον του 1947 το Γεν. Επιτελείον Στρατού ηξίωσεν επιτακτικώς την εκκένωσιν των φυλακών δι' ας υφίστατο κίνδυνος απελευθερώσεως των εν αιταίς κρατουμένων κομμουνιστών και εντεύθεν ενισχύσεως των δυνάμεων των κομμουνιστοσυμμοριτών (...) ανέκυψεν ως εκ τούτου πρόβλημα οξύ και δύσκολον περί την μεταγωγήν των κρατουμένων εις μέρος ασφαλές και μη εκτεθειμένον εις κίνδυνον επιδρομής των αναρχικών (...) η περί ης ο λόγος νήσος είναι ορεινή, δύσβατος, άγονος, άδενδρος, άνυδρος (...) η εν αυτή δε διαμονή εθεωρείτο και ήτο πράγματι αληθινόν κολαστήριον»

(Από έκθεση του εφέτου Ι. Μπιζίμη, 21 Αυγούστου 1953)

Β

Βασανιστήρια

«Από το Σεπτέμβρη μέχρι το Δεκέμβρη του 48 πέρασαν από την Πειθαρχική Ομάδα εκατοντάδες κρατούμενοι για να φύγουν με αιμόπτυση ή με 40 πυρετό. Από τα χαράματα ως τη νύχτα οι κρατούμενοι, φορτωμένοι με 50 οκάδες πέτρες τρέχουν στον ανήφορο και κατήφορο των βουνών κάτω από το άγριο ξυλοκόπημα του δήμιου φύλακα και εγκληματία επιστάτη. Είναι πολλοί λίγοι αυτοί που μπόρεσαν και κρατήθηκαν κάπως στα πόδια τους ως τις 10 μέρες που έμειναν και κανένας δεν έφευγε νωρίτερα αν δε γινόταν του πεθαμού».

Γυάρος-Το θανατονήσι (συλλογικό έργο των κρατουμένων, Εκδοτικό ΝΕΑ ΕΛΛΑΔΑ, χ.χ, σελ. 144)

Γ

Γουίκαμ (Άγγλος οργανωτής των φυλακών)

16-7-47

«Ακούστηκε πως πριν 'ρθει το τάγμα των σκαπανέων πέρασε από 'δω ο κουλοχέρης, ο Γουίκαμ, ο Άγγλος οργανωτής για τις φυλακές στην Ελλάδα. Γύρισε όλη τη χώρα σε νησιά και σε πέλαγα και στο τέλος διάλεξε τη Γιούρα. Ένας φύλακας, που είναι από τους ανθρώπους που δεν παίρνουν μέρος στις επιχειρήσεις εναντίον μας, είπε:

- Ας όψεται ο κουλοχέρης, που στύλωσε τούτη τη φυλακή και βασανίζεστε και σεις και μεις».

(Αποσπάσματα του ημερολογίου φυλακής του Αντρέα Νενεδάκη, που υπό τον τίτλο «Απαγορεύεται» κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 30-7-17)

Δ

Δικομματική συναίνεση

Κατά τη συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Σύρου - Ερμούπολης, την Τρίτη 8 Μάρτη 2011, με πρόταση της δημοτικής αρχής εγκρίθηκε με τις ψήφους των παρατάξεων του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ, απόφαση που ζητά να γίνουν οι απαραίτητες νομοθετικές αλλαγές, προκειμένου να εγκατασταθούν ανεμογεννήτριες στη Γυάρο.

«Η πλειοψηφία του Δημοτικού Συμβουλίου(ΠΑΣΟΚ-ΝΔ), προτάσσοντας δήθεν το ενδιαφέρον

της για την ανάδειξη του ιστορικού αυτού τόπου, όπου φυλακίστηκαν και βασανίστηκαν αγωνιστές του λαού μας, **λειτουργεί ως πλασιέ** γνωστού και «αξιόπιστου» (κατά την επιχειρηματολογία της) επιχειρηματικού ομίλου που ενδιαφέρεται να «αξιοποιήσει» το ιστορικό αυτό νησί», κατήγγειλε σε ανακοίνωσή της η παράταξη ΛΑΪΚΗ ΣΥΣΠΕΙΡΩΣΗ.

Ε

Εγκατάλειψη

Σήμερα η Γυάρος μαστίζεται από την εγκατάλειψη και τη μανία της φθοράς του χρόνου. Όπως έχουν καταγγείλει οι αντιστασιακές οργανώσεις, το νεκροταφείο των πολιτικών κρατουμένων 1947-1952 βεβηλώνεται συνεχώς, ενώ το κτίριο της φυλακής και άλλες εγκαταστάσεις έχουν μετατραπεί σε χώρους σταβλισμού.

Η πρόσβαση στο νεκροταφείο των κρατουμένων είναι σχεδόν αδύνατη, καθώς έχει κλείσει και το υποτυπώδες μονοπάτι που οδηγούσε εκεί. Στον 2ο και 3ο όρμο επικρατεί επίσης ρημαδιό, ενώ στον 4ο όρμο, όπου ορθώνεται η μεγάλη φυλακή, παραμένουν επίσης όρθια τα περιβλήματα από ορισμένα κτίρια (το νοσοκομείο, η αποθήκη και το ηλεκτρικό εργοστάσιο), το εσωτερικό των οποίων καλύπτεται από τόνους κοπριάς και δεκάδων ψόφινων αιγοπροβάτων.

Ζ

Ζήτηση ηλεκτρικής ενέργειας

Το 2005 συγκροτήθηκε κοινοπραξία εταιρειών με την επωνυμία ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΝΑΝΕΩΣΙΜΩΝ ΠΗΓΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ (ΕΚΑΠΕΚ). Την κοινοπραξία αποτελούν οι εταιρείες: J&P ΑΒΑΞ (με ποσοστό 45%), ΓΕΚ- ΤΕΡΝΑ (με ποσοστό 45%) και ΙΤΑ (με ποσοστό 10%). Η κοινοπραξία, το 2005, κατέθεσε την επενδυτική της πρόταση στο υπουργείο Πολιτισμού. Σύμφωνα με την πρότασή του, το ΕΚΑΠΕΚ θα φτιάξει στη Γυάρο –αξιοποιώντας όλο το νησί– αιολικό πάρκο εγκατεστημένης ισχύος 288 MW. Επίσης, θα υλοποιηθεί η μελέτη του ΕΜΠ για την ανάδειξη του ιστορικού τόπου και θα φτιαχτεί λιμανάκι για να είναι δυνατή η πρόσβαση στο νησί.

Το 2006 η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΟΔΟΜΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ Α.Ε. θυγατρική του ομίλου ΕΛΛΑΚΤΩΡ, συμφερόντων Μπόμπολα, κατέθεσε πρόταση με τίτλο «Ανάπτυξη αιολικού πάρκου 100 MW στη Ν. Γυάρο», όπου αναφέρεται:

«Η ετήσια παραγωγή του αιολικού πάρκου στη Γυάρο αναμένεται να είναι της τάξης των 350.000.000 kWh ανά έτος». Ο Αιολικός Σταθμός στη Γυάρο «ισχύος 100MW θα καλύπτει το 60% - 65% της

ζήτησης των ΚΥΚΛΑΔΩΝ σε ηλεκτρική ενέργεια το 2010».

Η εταιρεία υπόσχεται ότι δε θα θιγεί το περιβάλλον και ότι θα δημιουργηθούν υποδομές και θέσεις εργασίας «για τη λειτουργία, συντήρηση και φύλαξη τόσο του αιολικού πάρκου αλλά και των ιστορικών κτιριακών εγκαταστάσεων και μνημείων του νησιού».

(«Στο στόχαστρο επιχειρηματικών συμφερόντων», Γ.Πετρόπουλου, Ριζοσπάστης 3/8/2008)

Η

Ημερομίσθια

«Αν υπολογίσουμε πως δουλέψαμε κατά μέσο όρο 5.000 κρατούμενοι 1.000 μέρες είναι 5.000.000 μεροκάματα. Κι αν ακόμα τα υπολογίσουμε 8 ώρες το καθένα, καταναλώθηκε στη Γυάρο δουλειά 40 εκ. ωρών. Προβλεπόταν για όσους εργάζονται στα έργα της φυλακής μεροκάματο 6.000-9.000 δραχμές. Θα έπρεπε να πληρωθούμε 5.000.000x 6.000=30.000.000.000 δραχμές. Η Τεχνική Υπηρεσία της φυλακής αναφέρει δαπάνες ημερομισθίων (1947-1950) 60 εκατομμύρια. Τα άλλα τα καταχράστηκαν».

Γυάρος-Το θανατονήσι (συλλογικό έργο των κρατουμένων, Εκδοτικό ΝΕΑ ΕΛΛΑΔΑ, χ.χ, σελ.191)

Θαλάσσιο πάρκο;

Το νησί των βασανιστηρίων θα μπορούσε να μεταμορφωθεί σε προστατευόμενη οικολογική περιοχή και παράδεισο για... καταδύσεις. Το εν λόγω έργο υποστηρίζεται από την περιβαλλοντική οργάνωση WWF με το πρόγραμμα **Cyclades Life**. Στη θαλάσσια περιοχή γύρω από τη Γυάρο ζει το 15% του πληθυσμού της μεσογειακής φώκιας *monachus monachus*. Από το 2011 η Γυάρος είναι προστατευόμενη περιοχή NATURA και θεωρείται βέβαιη η αρχική χρηματοδότηση από ευρωπαϊκά κονδύλια για τις δράσεις του Cyclades Life. Άλλοι –ευλόγως- κάνουν λόγο για προσπάθεια αποχαρκτηρισμού του μαρτυρικού νησιού.

Ισιδώρου Γιάννης (Μπαρμπαγιάννης)

«Όλοι οι κάτοικοι του νησιού είναι όλο-όλο 3 οικογένειες, λιγότεροι από 15, κι αυτοί είναι φτωχοί και αξιοθρήνητοι και ζουν κυρίως από τα λίγα πρόβατα που έχουν, τα οποία με χίλιες δυο δυσκολίες τα διατηρούν, γιατί από το Μάη μέχρι το Νοέμβρη ξεραίνονται τα πάντα. Ήμερα πρόβατα υπάρχουν μόνο 300 περίπου πρόβατα του ιδιώτη

Γιάννη Ισιδώρου (Μπαρμπαγιάννη).

Το χειμώνα 1947-48 έπειτα από 7 μέρες αποκλεισμό του νησιού, λόγω θύελλας, οι κρατούμενοι μένουν νηστικοί.

Ο ταγματάρχης Βούρβαχης επιτάσσει μερικά πρόβατα του Μπαρμπαγιάννη, τα βράζουν και τα δίνουν στους κρατούμενους.

Φέρνουν όμως δυσεντερία (ήταν άδεια τα στομάχια) – υποφέρει όλο το στρατόπεδο».

Γυάρος-Το θανατονήσι (συλλογικό έργο των κρατουμένων, Εκδοτικό ΝΕΑ ΕΛΛΑΔΑ, χ.χ. σελ.19 και σελ 81)

Αρχιμανδρίτης Κορνάρος

Υπηρέτησε ως Ιεροκήρυκας στη Μητρόπολη Σύρου. Μετά τις σπουδές του διορίστηκε στη Μακρόνησο στρατιωτικός ιερέας. Επισκεπτόταν και το κάτεργο της Γυάρου. Σύμφωνα με μαρτυρίες αντιστασιακών πολιτικών κρατουμένων ο εν λόγω «κάρφωνε» τυχόν πληροφορίες στους διοικητές του στρατοπέδου, που αποσπούσε μέσω της εξομολόγησης. Αργότερα εξελέγη Μητροπολίτης Πρεβέζης.

29-10-48

Σήμερα ήρθε και ο επίσκοπος Κυκλάδων Φιλάρετος με τον βοηθό του αρχιμανδρίτη Κορνάρο.

– 'Η θ' αλλάξετε μυαλό ή θα πεθά-

νετε, είπε και «εβόα» ο θεοφιλέστατος.

Μας αποκάλεσε Σλάβους, εγκληματίες και κάλεσε τον κόσμο ν' αλλάξει πίστη, αλλιώς θα ρημάξει στις φυλακές. Τη Σοβιετική Ένωση και όλα τα ανατολικά κράτη τα ονόμασε «χαβάνι του εξαποδώ»!..

Στον Τέταρτο και στον Τρίτο όρμο ο αρχιμανδρίτης Κορνάρος ήταν «ομιλητικότερος».

–Είσαστε εγκληματίες και κατακάθια της κοινωνίας, φώναζε.

(αποσπάσματα του ημερολογίου φυλακής του Αντρέα Νενεδάκη, που υπό τον τίτλο «Απαγορεύεται» κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή». ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 20-8-17)

Λ

«Λαμβάνω την τιμήν»

Αριθ. 30.550

Λαμβάνω την τιμήν να αναφέρω υμίν ότι επειδή εσχάτως παρετηρήθη σχετική απειθαρχία πλείστων κρατούμενων με τάσεις επιθετικής εναντίον του φυλακτικού προσωπικού, παρακαλώ όπως διατάξετε την αποστολήν 200 κλομπς αστυνομικών, απαραίτητων δια την επιβολήν της τάξεως παρά των ημετέρων οργάνων.

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΕΜΜ. ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ

Μ

Μελέτες ανάδειξης

Με απόφαση του Υπουργού Αιγαίου συγκροτήθηκε Ειδική Επιτροπή Εισηγήσεων για ενέργειες απότισης τιμής στους αγωνιστές της Γυάρου. Μετά από σχετικές προτάσεις της εν λόγω επιτροπής αποφασίστηκαν –αλλά δεν υλοποιήθηκαν– οι παρακάτω ενέργειες:

- Ανατέθηκε στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο η σύνταξη φωτογραμμετρικού τοπογραφικού υποβάθρου των στρατοπέδων του νησιού.

- Προκηρύχθηκε η ανάθεση εκπόνησης μελέτης κατασκευής μικρού λιμενικού έργου στο νησί με σκοπό τη δυνατότητα προσέγγισης μικρού επιβατηγού πλοίου.

- Ολοκληρώθηκε η διαδικασία προκήρυξης για ανάθεση εκπόνησης της μελέτης στερέωσης και ανάδειξης του κεντρικού κτιρίου των φυλακών και τριών άλλων γειτονικών κτιρίων.

- Δρομολογήθηκε η ανάθεση εκπόνησης από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, επιστημονική υπεύθυνη: καθηγήτρια Α. Βρυχεία) ειδικής μελέτης δημιουργίας ενός δικτύου διαδρομών σε όλο τον χώρο των στρατοπέδων για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης με την τοποθέτηση σε κατάλληλες θέσεις

αναθηματικών πλακών ιστορικής επεξήγησης όλων των περιόδων λειτουργίας των στρατοπέδων.

Σε δεύτερη φάση και με βάση τις παραπάνω μελέτες επρόκειτο να ξεκινήσουν τα έργα ανάδειξης του χώρου των στρατοπέδων της Γυάρου με φορέα χρηματοδότησης και εκτέλεσης το Υπουργείο Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής.

N

Νερό

Προς το Υπουργείον Δικαιοσύνης Εν Γυάρω 1-6-50

«..Επειδή η ημερησία μεταφορά ύδατος είναι πρακτικώς αδύνατος, καθόσον λόγοι ανωτέρας βίας αναγκάζουν την υδροφόραν ΦΟΥΝΤΑΝΑ να διακόπτη τα δρομολόγιά της, δια τούτο παρίσταται ανάγκη όπως ενισχυθή και δι' ετέρας υδροφόρου προς δημιουργίαν αποθέματος ύδατος.

Σήμερον λόγω ελλείψεως ύδατος, οι κρατούμενοι του Α, Β και Γ όρμου προέβησαν εις αντιπειθαρχικάς εκδηλώσεις, φωνάζοντες επί 10 λεπτά ΝΕΡΟ, παραμένοντας όμως εντός του στρατοπέδου, άνευ άλλης αντιπειθαρχικής εκδηλώσεως».

Ευπειθέστατος
Ο Διευθυντής

Ξ

Ξενοδοχείο

«Ως τυγχάνει υμίν γνωστόν αποφασίσαμεν την ταχίστην αποπεράτωσιν των υπό εκτέλεσιν έργων της αγροτο-βιοτεχνικής φυλακής Γυάρου, ένθα θα στεγασθή προς το παρόν μέγας αριθμός των ήδη υπό σκηνάς διαβιούντων κρατουμένων. Ωσαύτως ενεκρίναμεν την κατασκευήν λιμενοβραχίονος, ξενοδοχείου εκ 50 κλινών και αριθμόν τινά κατοικιών δια τας οικογενείας προσωπικού των φυλακών. Αξιούμεν όπως καλέσετε το υφ' υμάς προσωπικόν και συστήσετε την αμέριστον συνδρομήν όλων δια την ταχείαν αποπεράτωσιν των έργων δια της αγρύπνου παρακολουθήσεως των εις τα έργα ασχολουμένων κρατουμένων».

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
Κ.ΤΣΑΤΣΟΣ

Ο

Όρμοι

«Τον Ιούλιο του 1947 άρχισαν να μετάγονται στη Γιούρα οι πολιτικοί κρατούμενοι με πρώτους τους αγωνιστές των φυλακών της Καλαμάτας. Ακολούθησαν οι των φυλακών Αβέρωφ (Αθήνας), της Θεσσαλονίκης κ.ά. όπου σε σύντομο χρονικό διάστημα η Γιούρα «δέχτηκε» 14.000 έως 15.000

κρατούμενους απ' όλες τις φυλακές της χώρας. Οι χιλιάδες αυτοί κρατούμενοι αγωνιστές ήταν κατανεμημένοι στους πέντε όρμους (μικρά λιμανάκια). Μεγαλύτερος σε έκταση ήταν ο 1^{ος} όρμος (όπου και το Διοικητήριο του στρατοπέδου) με 4.500 έως 5.000 κρατούμενους. Ακολουθούν ο 2^{ος} όρμος με 4.000 κρατούμενους, ο 3^{ος} (που ήταν όρμος της απομόνωσης, γιατί σ' αυτόν οι κρατούμενοι ήταν χαρακτηρισμένοι από τη διεύθυνση του στρατοπέδου ως «στελέχη») με 1.000 κρατούμενους, ο 4^{ος} με 4.000 κρατούμενους, που ήταν επιλεγμένοι για τις πιο βαριές καταναγκαστικές εργασίες (εκβραχισμός, σπάσιμο πέτρας, μεταφορά υλικών, χτίσιμο της φυλακής κλπ.) και ο 5^{ος} με 1.500 έως 2.000 κρατούμενους, που ήταν επιλεγμένοι για τα διάφορα συνεργεία».

(Ιστορικό της Γυάρου, του ΚΩΣΤΑ ΚΑΤΣΙΜΠΙ-ΝΗ, 28-6-2012 εφ. ΑΠΟΨΗ)

Π

Πρωτόκολλο Διοικητικής Αποβολής

Σύμφωνα με όσα καταγγέλλει ο Σύλλογος «Γυάρος - Ιστορική Μνήμη», αν και το νησί αποτελεί δημόσιο κτήμα, είναι ακατοίκητο και άγονο, το 1970 το δημόσιο ανέθεσε σε κάποιους ιδιώτες τη φύλαξη των κτιρίων έναντι αμοι-

βής. Αυτό μέχρι το 1976, οπότε το Πολεμικό Ναυτικό ζήτησε να χαρακτηριστεί η Γυάρος πεδίο βολής. Αυτά τα έξι χρόνια, όμως, οι ιδιώτες βρήκαν την ευκαιρία να μεταφέρουν, άνευ αδείας των αρμόδιων αρχών, γιδοπρόβατα και άλλα ζώα. Από το 1976 εκδόθηκε, από τον οικονομικό έφορο Σύρου, Πρωτόκολλο Διοικητικής Αποβολής των ιδιωτών «από το παρανόμως καταληφθέν κτήμα νήσου Γυάρου», που εκτελέστηκε στις 6/11/1976.

Όμως, όπως αναφέρεται στην καταγγελία του Συλλόγου, παρά την αποβολή του από τη Γυάρο, ο Ιωάννης Μαυρής επισκεπτόταν το νησί και εκμεταλλευόταν τις εκτάσεις ως βοσκότοπο, τις εγκαταστάσεις για το στάβλισμα των ζώων, την παραμονή του και τη φύλαξη ζωοτροφών. Αποτέλεσμα ήταν να καταστραφούν τα κινητά πράγματα (έπιπλα και ιδιοκατασκευές των κρατουμένων) αλλά και τα κτίρια, όπως τοίχοι, πόρτες, προκειμένου να μετακινούνται τα ζώα του από τον ένα θάλαμο στον άλλο... Όταν μάλιστα επισκέφθηκε ο Σύλλογος το νησί στις 30/11/2002, είχε προβεί και σε περίφραξη στον 4ο όρμο! Εκδόθηκε επίσης πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής των καταπατητών - κτηνοτρόφων του προϊσταμένου της Κτηματικής Υπηρεσίας Κυκλάδων (αριθμ. 1596/08.04.2003).

Ρ

Ρεμούλα

Σε αναφορά του προς το υπουργείο Δικαιοσύνης σχετικά με τις καντίνες ο Επιθεωρητής Φυλακών Χ.Τριανταφυλλίδης αναφέρει στις 20/7/1950: «Οι δύο καντίνες που λειτουργούν δεν έχουν κανένα είδος βιοτικής ανάγκης. Οι καντινιέρηδες φέρνουν πράγματα β' και γ' ποιότητας, τα οποία πωλούν σε πολύ μεγαλύτερες τιμές από τη Σύρο. Το δημόσιο εισπράττει από τις δυο καντίνες 84.500.000 δραχμές τον χρόνο, αλλά το ποσό ουσιαστικά πληρώνουν από το υστέρημά τους οι φτωχοί υπάλληλοι και κρατούμενοι». Προτείνει να κηρυχθούν έκπτωτοι οι καντινιέρηδες και να ιδρυθούν 5 παντοπωλεία στη Γιούρα, αφού το νησί έχει 9.900 κατοίκους.

Σ

Σκηνές

Οι κρατούμενοι σε όλους τους όρμους έμεναν σε παλιές σκηνές του στρατού, που στις μικρότερες, των 6 ατόμων, στριμώχνονταν ως και 22 κρατούμενοι και σε μεγαλύτερες των 40 ως 60 άτομα. Με την έναρξη λειτουργίας του στρατοπέδου, και για πολύ καιρό, οι σκηνές στηρίζονταν στο έδαφος και οι κρατούμενοι

έστρωναν στο χώμα. Αργότερα, οι ίδιοι οι κρατούμενοι κατασκεύασαν τις βάσεις των σκηνών, που διατηρούνται ακόμη. Αυτό βελτίωσε σημαντικά την κατάσταση διαμονής τους.

Τ

Τριανταφυλλίδης Χαράλαμπος (Γενικός Επιθεωρητής Φυλακών)

«Τον Οκτώβρη του 1947 ήρθε ο Γενικός Επιθεωρητής Φυλακών Τριανταφυλλίδης. Την πρώτη μέρα γύρισε τους όρμους. Παντού, παρά τις φοβέρες και απειλές του Γλάστρα, οι κρατούμενοι αξίωσαν να τους ακούσει και να πάρει υπόψη του τα παράπονά τους. Οι κρατούμενοι του εκθέσανε όλα τα ζητήματα: την τρομοκρατία, την πείνα, την κατάσταση των αρρώστων, τα ζητήματα των υποδίκων, το νερό κλπ. Άκουγε ψύχραιμος, με προσοχή, σημείωνε και όπου άκουγε να μιλούν για ξυλοδαρμούς, με δράστες τους φύλακες, συμπλήρωνε το «κάθαρμο», τον «αλήτη» κ.ά. Για το συσσίτιο, αρρώστους κλπ. είπε ότι θα φροντίσει. Τίποτε δεν έγινε με κανένα ζήτημα. Μόνο λίγες μέρες μετά την αναχώρησή του κόπασε κάπως η τρομοκρατία για να γίνει αργότερα πιο έντονη και χειρότερη».

Γυάρος-Το θανατονήσι (συλλογικό έργο των κρατουμένων, Εκδοτικό ΝΕΑ ΕΛΛΑΔΑ, χ.χ. σελ.256)

Υ

Υλικά οικοδομής

«Φέρνουμε την άμμο από τη Σύρο, το χαλίκι από την Τήνο και το νερό από την Άνδρο. Τα σίδερα και πολλά εργαλεία διατέθηκαν από τον Οργανισμό Διαχειρίσεως Συμμαχικού Υλικού(ΟΔΙΣΥ). Τσιμέντα και τούβλα διατέθηκαν από το υπουργείο Ανοικοδόμησης. Τα μεταφορικά είναι τα περισσότερα δωρεάν. Τα υλικά τα φέρνουν κυρίως μεταγωγικά. Άμμο φέρνει το καΐκι της φυλακής. Το νερό κουβαλιέται από την υδροφόρα της φυλακής. Τα ποσά που διατέθηκαν για το έργο κατασκευής της φυλακής έφτασαν τα 19 δις δραχμές».

Γυάρος-Το θανατονήσι (συλλογικό έργο των κρατουμένων, Εκδοτικό ΝΕΑ ΕΛΛΑΔΑ, χ.χ. σελ.198)

Φ

Φιλάρετος (μητροπολίτης Σύρου)

« Για τον μητροπολίτη Φιλάρετο τώρα, δε χρειάζονται πολλά. Τον είδα και τον άκουσα, όταν ήμουν κρατούμενος στη Γιούρα, στην εμφυλιοπολεμική περίοδο. Ήρθε να μας βγάλει κήρυγμα χριστιανισμού και αυτά που ακούσαμε απ' το στόμα του, πάνω από δέκα χιλιάδες κρατούμενοι, ήταν ανατριχιαστικά: "Εσάς, δεν μπορεί να σας συγχωρέσει ούτε ο Θεός"... Εμάς, που

πολεμήσαμε για την πατρίδα, την ελευθερία, την πρόοδο, δεν μπορεί ο θεός του Φιλάρετου να μας συγχωρέσει. Κλείνοντας, αναφέρω ακόμη το πιο τρομερό και φοβερό που εκστόμισε ο Φιλάρετος, απευθυνόμενος σε μας: "Και αν ακόμα σας συγχωρέσει, δε θα είναι τότε Θεός...».

(Ν. Κεπέσης, "Θα νικήσουμε". "Σύγχρονη Εποχή", Β' έκδοση, σ. 150)

«Ο επίσκοπος Φιλάρετος μίλησε στον Α' όρμο. Επιτέθηκε στους κρατουμένους εντελώς ανοιχτά. Είπε: _Η θα αλλάξετε μυαλό ή θα πεθάνετε - ο κομμουνισμός έληξε. Μας αποκάλεσε Σλάβους, εγκληματίες και μας κάλεσε να μετανοήσουμε ειλικρινά, αλλιώς θα ρημάξουμε στις φυλακές».

Γυάρος-Το θανατονήσι (συλλογικό έργο των κρατουμένων, Εκδοτικό ΝΕΑ ΕΛΛΑΔΑ, χ.χ. σελ. 265)

Χ

Χαρακτηρισμός ιστορικών κτιρίων

Τον Σεπτέμβρη του 2001 δημοσιεύτηκε απόφαση του τότε υπουργού Αιγαίου Ν. Σηφουνάκη (ΦΕΚ 772/19-9-2001, τεύχος Δ'), με την οποία «Χαρακτηρίζονται διατηρητέα το κτίριο των φυλακών καθώς και όλα τα κτίρια, εγκαταστάσεις και κατασκευές, που βρίσκονται στις περιοχές των πέντε (5) όρμων της νήσου Γυάρου». Τρεις μήνες αργότερα, με από-

φαση του τότε υπουργού Πολιτισμού Ευ. Βενιζέλου (ΦΕΚ 1680/17-12-2201, τεύχος Β'), η Γυάρος χαρακτηρίστηκε ιστορικός τόπος και τα κτίριά της διατηρητέα.

Η απόφαση ανέφερε: «Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό τόπο που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, τη νήσο Γυάρο ή Γιούρα που βρίσκεται στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων και διοικητικά υπάγεται στον Δήμο Άνω Σύρου, διότι αποτελεί σημαντικό χώρο ιστορικής μνήμης που έχει αναπόσπαστα συνδεθεί με την ιστορία της νεότερης Ελλάδας.

Αποτελεί ζωντανή μαρτυρία των αγώνων του ελληνικού λαού για ελευθερία και δημοκρατία, σύμβολο καταδίκης των βασανιστηρίων και του περιορισμού των δημοκρατικών ελευθεριών. Επίσης, χαρακτηρίζουμε ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία το κτίριο των φυλακών, καθώς και όλα τα κτίρια, εγκαταστάσεις και κατασκευές, που βρίσκονται στις περιοχές των πέντε (5) όρμων στη νήσο Γυάρο».

Ψ

Ψωμί

«Στις αρχές μέχρι το 1948 το ψωμί ερχόταν έτοιμο από τη Σύρα. Τις περισσότερες φορές ερχόταν

στις 6 ή 7 μέρες. Κατά κανόνα ερχόταν τριμμένο-ψίχουλα, γαλάζιο από τη μούχλα και βρεγμένο από τη θάλασσα, έτσι που δεν καθάριζες ούτε το 1/3 του ψωμιού για να φας. Τον Απρίλη του '48 άρχισε να λειτουργεί ο φούρνος κι ανέλαβε τη χορήγηση αλεύρων ο ιδιοκτήτης αλευρομύλου Σύρου Ασημομύτης και πλουτίζει κι αυτός σε βάρος της ζωής των κρατουμένων».

Γυάρος-Το θανατόνησι(συλλογικό έργο των κρατουμένων, Εκδοτικό ΝΕΑ ΕΛΛΑΔΑ, χ.χ, σελ. 216)

Ω

Ωρολόγιο πρόγραμμα

Π.Μ

Εγερτήριο	4.50
Ρόφημα	5.00
Προσκλητήριο	5.30
Έναρξης εργασίας	5.45
Παύσις εργασίας	11.15

Μ.Μ

Προετοιμασία	3.00
Προσκλητήριο	3.10
Έναρξης εργασίας	3.15
Παύσις εργασίας	6.00
Συσσίτιον	6.30
Κατάκλισις	7.15
Προετοιμασία	9.45
Σιωπητήριο	10.00

Από την ημερήσια διαταγή καταστήματος (1-8-48).■

Η ΜΑΡΙΑ ΠΪΝΙΟΥ-ΚΑΛΛΗ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΣΤΗ ΓΥΑΡΟ

επιμέλεια: Χαρά Πελεκάνου

Η Μαρία Πίνιου-Καλλή, πρόεδρος του Διεθνούς Συμβουλίου Κέντρων Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων, με συμβουλευτικό ρόλο στα Ηνωμένα Έθνη και την Ευρωπαϊκή Ένωση (εκπροσωπώντας 200 οργανώσεις απ' όλο τον κόσμο), ήταν μια γυναίκα που αφιέρωσε τη ζωή της στον αγώνα κατά των βασανιστηρίων.

Εργάστηκε σκληρά για την προετοιμασία του «Πρωτοκόλλου της Κωνσταντινούπολης για τα βασανιστήρια», το οποίο αναγνωρίστηκε το 1999 από τον ΟΗΕ, και το οποίο παρείχε το πρώτο συστηματικό διεθνές πλαίσιο για την αναγνώριση και αξιολόγηση θυμάτων βασανιστηρίων, παρέχοντας τεκμήρια σε δίκες βασανιστών, αιτήσεις ασύλου κλπ. Η Μαρία Πίνιου-Καλλή γεννήθηκε στη Θάσο και μεγάλωσε στη Θεσσαλονίκη όπου σπούδασε γιατρός. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας (1967-1974) συνελήφθη και εξορίστηκε στη Γυάρο. Οι ιατρικές σπουδές της της έδωσαν τη δυνατότητα να εξετάζει θύματα βασανιστηρίων, όταν έγινε μέλος του ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας και συγχρόνως συντονίστρια των ιατρικών ομάδων της. Το 1989 ίδρυσε στην Αθήνα το Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων. Το 1993, ως μέλος του προεδρείου του Διεθνούς Συμβουλίου Κέντρων Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων, εκπροσωπώντας την Ελλάδα και τα Βαλκάνια, ήταν υποψήφια

Η Χαρά Πελεκάνου είναι φιλόλογος.

Η Μαρία σε διάσκεψη του ΟΗΕ, όταν ήταν πρόεδρος του κέντρου για τα βασανιστήρια.

για το Νόμπελ Ειρήνης. Το 1993 ήταν επίσης υποψήφια για το βραβείο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Γαλλικής Δημοκρατίας.

Την ίδια χρονιά, εν μέσω πολέμων στα Βαλκάνια, προσκάλεσε στην Ελλάδα γιατρούς από τις αντιμαχόμενες χώρες και οργάνωσαν το Βαλκανικό Δίκτυο ενάντια στα βασανιστήρια και τον πόλεμο. Το Δίκτυο, που υπάρχει μέχρι σήμερα, ασχολείται με την επανασυμφιλίωση των κοινωνιών στα Βαλκάνια, προσπαθώντας να συσπειρώσει σε έναν οργανισμό ανθρώπους από διαφορετικές εθνότητες που αντιμάχονται τον πόλεμο και τα βασανιστήρια. Σε Διεθνή συνάντηση που οργάνωσε στην Αθήνα δημιουργήθη-

κε το Δίκτυο Κέντρων Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων της Μέσης Ανατολής και Β. Αφρικής, με έδρα την Αθήνα, του οποίου διετέλεσε Γενική Γραμματέας. Από το 1998 έως το 2003 υπήρξε η πρώτη εκλεγείσα πρόεδρος του Διεθνούς Συμβουλίου Κέντρων Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων, με συμβουλευτικό ρόλο στα Ηνωμένα Έθνη και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Κατά τη δράση της για τα ανθρώπινα δικαιώματα ανά τον κόσμο συνελήφθη πέντε φορές και η τελευταία ήταν όταν επισκέφθηκε την Παλαιστίνη και προσπάθησε να εξετάσει θύματα από τη σφαγή στην Τζενίν (2002) οπότε θεωρήθηκε από το Ισ-

Άρθρο στο περιοδικό ΕΝΑ για την υποψηφιότητα της Μαρίας.

ραήλ ανεπιθύμητο πρόσωπο. Δυο φορές υπήρξε υποψήφια για την Επιτροπή της Διεθνούς Σύμβασης για την Κατάργηση των Βασανιστηρίων στα Ηνωμένα Έθνη. Δίδαξε στο New Jersey State University Rietgers ως επισκέπτρια καθηγήτρια καθώς και στο Πανεπιστήμιο των Φιλιππίνων. Δίδαξε επίσης στο Μάστερ της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα «αντιμετώπιση διεθνών κρίσεων».

Υπήρξε ιδρυτικό μέλος του Δικτύου ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ SOS και της Οικολογικής Εταιρείας Ανακύκλωσης και συμμετείχε στην επιτροπή αντιρρησιών συνείδησης. Υπήρξε σύζυγος του γιατρού Βασίλη Καλλή και μητέρα δύο

παιδιών, δραστήριων σε θέματα προστασίας περιβάλλοντος και δικαιωμάτων ζώων.

Η νεαρή γιατρός της Γυάρου

Η Μαρία Πίνιου-Καλλή το 1967, σε ηλικία είκοσι τριών ετών, συνελήφθη από τη χούντα και εξορίστηκε στη Γυάρο.

Η ίδια περιγράφει την περιπέτεια της σύλληψης και της εξορίας της ως εξής:

«Κατ' αρχήν ήταν ο πατέρας μου εκεί. Ήμουν τεσσάρων χρονών όταν μ' αφήσανε στην Ασφάλεια να δω τον πατέρα μου που ήταν στο κελί, μετά από βασανιστήρια, για να πω στον δικηγόρο ότι ήταν ζωντανός, γιατί ο δικηγόρος έλεγε ότι ο πατέρας μου είχε πεθά-

Η Μαρία στα 22 της χρόνια, λίγο πριν τη σύλληψή της.

νει. Το πρώτο θύμα βασανιστηρίων που είδα στη ζωή μου ήταν ο πατέρας μου. Αυτά στην περίοδο 1945-50. Ο πατέρας μου ήταν φυλακισμένος, εξόριστος, καταδικασμένος σε θάνατο τρεις φορές και έζησε στη Γυάρο έξι χρόνια, κατά κάποιο τρόπο κτίζοντας, κάτω από καταναγκαστικά έργα, αυτή τη φυλακή, στην οποία θα πήγαινα εγώ μετά από χρόνια.

Φαντάζεστε τον πατέρα μου να είναι εκεί στη Σύρο, τη μέρα που μας πήγανε και μας βάλανε μέσα σε μια βάρκα για να μας πάνε απέναντι στη Γυάρο. Κι ο πατέρας μου ήτανε μαζί με όλο τον κόσμο κι έβλεπε ...

Με πιάσανε κάτω στον Πειραιά, έφευγα για τη Λωζάννη να πάω να κάνω ειδικότητα, μόλις είχα τελειώσει την ιατρική.

Ήμουν στη νεολαία Λαμπράκη, αλλά ήμουν αρκετά δραστήρια στον συνδικαλιστικό τομέα στην ιατρική σχολή. Δούλεψα πολύ για να γίνει ο σύλλογος φοιτητών ιατρικής. Όταν έγινε η χούντα βγήκα στην παρανομία. Με συλλάβανε, ένα μήνα μετά, στα γραφεία του Τυπάλδου, γιατί δεν είχα λεφτά να φύγω για Λωζάννη και πήγα για να με πάρουν ως γιατρό στα καράβια του Τυπάλδου. Με προσλάβανε, θα πήγαινα Αυστραλία, αλλά είχα κάνει συνεννόηση με

την αδελφή μου να με περιμένει στη Γένοβα, όπου θα κατέβαινα, θα το 'σκαγα και θα πήγαινα στη Λωζάννη.

Με συλλάβανε λοιπόν μέσα στα γραφεία του Τυπάλδου. Όλο εκείνο το βράδυ εγώ έβαφα τα νύχια μου, έκανα τα μαλλιά μου, είχα κάτι περίεργα προαισθήματα, διαισθητικά, ήξερα ότι θα πάω την άλλη μέρα εξορία. Πήγα λοιπόν το πρωί με τον πατέρα μου εκεί πέρα και τον περίμενα να φέρει τις βαλίτσες, γιατί αρχικά μπήκαμε στο γραφείο χωρίς βαλίτσες, ώστε αν δούμε κάτι περίεργο να μπορούμε να τρέξουμε. Μπαίνουν δυο κύριοι εκεί, ρωτούν, με δείχνει κάποια κυρία και μου λένε συλλαμβάνεστε. Δεν σηκώνομαι από τη θέση μου. Λέω: «το ξέρω, αλλά επειδή ο μπαμπάς πήγε να φέρει τις βαλίτσες, σάς παρακαλώ περιμένετε λίγο», και τους έχω όρθιους μπροστά μου περίπου ένα τέταρτο. Πάγωσε όλο το γραφείο, με κοιτούσαν: «το παιδί γιατί να το συλλάβετε», φαινόμενουν και δεκαπέντε χρονών ίσως τότε, γιατί να το συλλάβετε, με κοιτούσανε περίεργα, «γιατρός είναι, τι έκανε»; Εντάξει, εγώ καθόμουν, σε λίγο μου λένε «έχουμε κι άλλες δουλειές να κάνουμε, άντε σηκωθείτε, γράψτε ένα σημείωμα στον μπαμπά». Εύχομαι να μην πάρετε εσείς ποτέ τέτοιο σημείωμα στη ζωή σας, και γράφω στον πατέρα μου έλα να με βρεις στην Ασφά-

λεια. Μετά με πήγανε στη Γυάρο, εικοσιτριών ήμουνα, μόλις είχα τελειώσει το πανεπιστήμιο. Εκεί έμεινα ένα χρόνο στη φυλακή της Γυάρου, αποφυλακίστηκα γιατί αρρώστησα βαριά και για δύο χρόνια έμεινα σε κατ' οίκον περιορισμό.

Εδώ είναι ο πρώτος θάλαμος που με φέρανε. Δεν υπήρχε κρεβάτι. Είχαμε κάτι στρώματα από σανό και είμαστε γύρω στις 110-120 γυναίκες. Ήμαστε σ' αυτό το θάλαμο –που μπορεί να φαίνεται μεγάλος– αλλά ήμασταν τόσο πολύς κόσμος που κοιμόμασταν κεφάλι-πόδια, το κεφάλι της μας στα πόδια της άλλης, όπως είναι οι σαρδέλες μέσα στο κουτί.

Δε θα μιλήσω για τις στιγμές της φρίκης, τις κραυγές των γυναικών, μέσα στη νύχτα, τις κραυγές από τ' αγριοκούνελα που είχανε λυσοάξει και που το βράδυ μας δαγκώνανε, εδώ στο λαιμό ιδιαίτερα, για να πιουν αίμα, δεν ξέρω γιατί ακριβώς γινόταν αυτό, αλλά συνήθως βρίσκαμε δυο ίχνη από δόντια εδώ στο λαιμό και τα άτομα αυτά τα πήγαινα φυσικά στο νοσοκομείο και μετά τα στέλναμε στη Σύρο για αντιλυσσική θεραπεία.

Εδώ είχα το κρεβάτι μου, εδώ είχα κάτι ραφάκια που μου κάνανε και ονόμαζα βιβλιοθήκη και είχα βάλει γύρω γύρω κάτι κορμούς

από ένα δέντρο που μου κόψανε και τα έλεγα σαλόνι μου και εδώ είχα την καρέκλα κι ένα καφάσι κι έγγραφα. Αυτήν την καρέκλα μου τη χάρισε ένας μαραγκός.

Αυτά ήταν τα παρατηρητήρια. Σκεφτείτε ότι ιδιωτική στιγμή δεν είχαμε σαν γυναίκες, γιατί οι χωροφύλακες περπατούσαν έξω απ' αυτά τα παράθυρα συνέχεια.

Δε φανταζόμουν ποτέ ότι θα βγω από εδώ. Έχεις μια κάποια στιγμή την αίσθηση ότι αυτό είναι στη ζωή, δεν μπορεί να υπάρξει καμιά αλλαγή κι έρχομαι ξανά μετά από τριάντα δύο χρόνια και βλέπω τον ίδιο χώρο όπου φοβήθηκα, έκλαψα, υπέφερα, χάρηκα, σκέφτηκα...

Επειδή, λοιπόν, πολιτικά είχα υποστεί ένα τρομακτικό σοκ, δηλαδή μια μέρα πριν τη δικτατορία εγώ έβγαζα λόγο στη Νάουσα για ποιους λόγους δεν θα γίνει η δικτατορία, –με είχε στείλει ο Χρόνης ο Μίσσιος γι' αυτή τη δουλειά– και την άλλη μέρα έγινε δικτατορία, έγινα γιατρός της Γυάρου γι' αυτό τον λόγο, γιατί δεν ήθελα να εμπλακώ σε ομάδες πολιτικές. Λυπάμαι που το λέω αυτό, ήμαστε όλοι κάτω από το ίδιο καθεστώς και σύντροφοι φυσικά, αλλά έβλεπα όλη αυτή την ιστορία, χρώματα και κόμματα. Ούσα λοιπόν απογοητευμένη – έλεγα ότι δεν θα γίνει δικτατορία

και την επόμενη μέρα έγινε– έβαλα την άσπρη μου ποδιά, κρέμασα τ' ακουστικά και πάω στη Μαρία την Καραγιώργη και της λέω: Δώσε μου νόημα ζωής σ' αυτόν τον τόπο, ειδάλλως θέλω να φύγω. Η Μ.Κ. ήταν η γυναίκα του μεγάλου Καραγιώργη, βουλευτίνα της ΕΔΑ και υπεύθυνη του θαλάμου των επαρχιωτισσών γυναικών, γιατί ήμασταν χωρισμένες οι Αθηναίες από τις επαρχιώτισσες! Και μου λέει η Μαρία, ναι Μαράκι μου, είμαστε ο μόνος ομφαλός αντίστασης. Εντάξει, λέω, μου αρκεί αυτό.

24-7-2001. Επίσκεψη στη Γυάρο με τον πρωθυπουργό Σημίτη.

Μετά δηλώνω την ιατρική μου ιδιότητα, πάω στο αναρρωτήριο της φυλακής και παρουσιάζομαι στον Μανώλη τον Σιγανό, άλλη τρομερή μορφή της εποχής εκείνης, γιατρός από την Κρήτη που στην ιστορία την ελληνική έχει παίξει σημαντικό ρόλο, και με παίρνει κοντά του «γιατρουδάκι μου έλα εδώ κοντά μου, εσύ θα με βγάζεις βόλτα και συ θα 'ρχεσαι και θα μου λες τι γίνεται με τους ασθενείς μας» και από κείνη την ημέρα ξεκίνησα, στην ουσία, την πρακτική ιατρική, μετά το πτυχίο στη Γυάρο, εκεί έφτιαξα ιατρείο και είχαμε τους ασθενείς μας. Τότε, στη Γυάρο, αποφάσισα να ασχοληθώ με τα βασανιστήρια.

Όταν ήμουν εννέα χρόνων μου επιτρέψανε να μπω στο κελί του πατέρα μου να τον δω, τα πόδια του πρησμένα μετά από φάλαγγα, οι μασχάλες του πληγωμένες από βρασμένα αυγά και τότε κατάλαβα ότι κάτι κακό συμβαίνει σ' αυτό τον κόσμο. Μετά βέβαια, με τον πατέρα εξορία για έξι χρόνια και στη συνέχεια ακολουθώντας όλη τη γνωστή πορεία της ελληνικής πραγματικότητας αποφάσισα, φυσικά, να ασχοληθώ με τα βασανιστήρια. Την απόφαση αυτή την πήρα στη Γυάρο. Είπα τότε στον εαυτό μου: Δεν θα εμπλακείς με τα κόμματα, δεν θα γίνεις στέλεχος κόμματος ποτέ, θα ασχοληθείς με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Κι όταν βγήκα από τη φυλακή και πέρασαν κάποια χρόνια και συνήλθα, παρουσιάστηκα στη Διεθνή Αμνηστία και λέω εδώ είμαι. Θέλω να δουλέψω μαζί σας. Με βάλανε, αμέσως σχεδόν, στο Διοικητικό Συμβούλιο και δούλεψα οκτώ χρόνια με τη Διεθνή Αμνηστία. Αλλά εγώ ασχολήθηκα ειδικά με τις ιατρικές ομάδες, χωρίς να είναι εκείνη την εποχή το θέμα

των βασανιστηρίων υπόδειξη της Διεθνούς Αμνηστίας. Τότε ήταν ο Χομεινί και ήρθαν στην Ελλάδα ως πρόσφυγες πολλοί Μουτζαχεντίν, θύματα βασανιστηρίων, που είχαν ανάγκη από άμεση βοήθεια. Και ανέπτυξα τότε σε τρία νοσοκομεία κάποιες ομάδες γιατρών που εξετάζαν τα θύματα βασανιστηρίων.

ΣΤΗ ΣΥΡΟ

Έμεινα, λοιπόν, στη Γυάρο ένα χρόνο. Μέχρι που με άφησαν ελεύθερη επειδή ήμουνα σοβαρά άρρωστη, πέθαινα και η Ντόιτσε Βέλε έλεγε «πεθαίνει η νεαρή γιατρός Μαρία Πίνιου στα χέρια της χούντας και πρέπει να αφεθεί ελεύθερη». Όχι από βασανιστήρια, βασανιστήρια δεν κάνανε στη Γυάρο, όταν φτάναμε εκεί ήμαστε ήδη θύματα βασανιστηρίων. Είχα συνεχείς αιμορραγίες και ο αιματοκρίτης μου έφτασε στα 22, πράγμα ασύμβατο με τη ζωή, αν έπεφτε ακόμα λίγο. Τότε, λοιπόν, με τύλιξαν σε μια κουβέρτα και με μετέφεραν στο νοσοκομείο της Σύρου. Η κατάσταση χειροτέρευε, έτσι με απομονώσανε σε ένα δωμάτιο και μου κάνανε μεταγγίσεις, αλλά μου ζητούσανε κάθε μέρα να υπογράψω δήλωση νομιμοφροσύνης για να απελευθερωθώ. Πράγμα το οποίο φυσικά δεν έκανα, έτσι με κρατούσαν στο νοσοκομείο κάτω από αυτές

τις συνθήκες. Είχα αποφασίσει ότι εδώ θα πεθάνω. Ήταν Χριστούγεννα και ο φρουρός έφυγε από δίπλα μου και πήγε στην τουαλέτα. Άκουσα απ' έξω φωνές παιδιών, απαγορευόταν να πλη-

σιάσω παράθυρο, αλλά ήμουν και ακίνητη στο κρεβάτι. Βρήκα τη δύναμη, σηκώθηκα, πήρα τον ορό στο ένα χέρι και το αίμα στο άλλο και πήγα στο παράθυρο. Έξω είδα μια ομάδα παιδιών, πολύ καλοντυμένα παιδάκια, κοριτσάκια με παλτουδάκια και οργανάκια στα χέρια τους, αγοράκια πολύ περιποιημένα με μικρά ακορντεόν και λέγαν τα κάλαντα. Και τότε, στο παράθυρο αυτό μπροστά, έδωσα την υπόσχεση στη ζωή μου ότι το χώρο αυτό από τόπο μαρτυρίου θα τον μετατρέψω σ' ένα ερωτικό χώρο. Εδώ θα ερωτευτώ, εδώ θα κάνω οικογένεια, εδώ θα χτίσω κάτι ονειρικό. Στη ζωή θα πρέπει τα πράγματα που μας πληγώνουν,

τις άσχημες εμπειρίες, όσο το δυνατόν να τις γυρίζουμε, να τις μετατρέπουμε στην καλύτερή τους έκφραση. Έτσι λοιπόν αν μου πει κανείς «ω, καημένη Μαρία, έχασες ένα χρόνο της ζωής σου στην εξορία και τη φυλακή» λέω «μη το λέτε αυτό, αυτός ο χρόνος ήταν καθοριστικός για τη ζωή μου, ίσως είναι ο πιο σημαντικός χρόνος, η πιο σημαντική περίοδος της ζωής μου που συμπύκνωσε τη σκέψη μου, τη συναισθηματικότητά μου, την ύπαρξή μου σε κάτι καλύτερο».

Αν δε συγχωρήσεις, δεν τα 'χεις καλά με τον εαυτό σου. Οι άνθρωποι που κουβαλάνε μέσα τους αυτό το συναίσθημα της εκδίκησης, βασανίζονται περισσότερο από το ίδιο το βασανιστήριο που έχουν υποστεί, διότι θέλουν να εκπληρώσουν κάποια στιγμή τον σκοπό να αποδώσουν τα ίσα. Το να συγχωρήσεις θέλει μεγαλύτερη δύναμη από το να ανταποδώσεις δικαιοσύνη ή να ανταποδώσεις τα ίσα στα ίσα. Δικαιοσύνη είναι να καταλάβεις γιατί έγινε το κακό και πώς το 'καναν και πώς δεν πρέπει να ξαναγίνει. Αυτή είναι η διαδικασία της δικαιοσύνης για μένα».

Η Μαρία Πίνιου-Καλλή έφυγε από τη ζωή τον Ιανουάριο του 2015. ■

Το κείμενο βασίστηκε σε δυο συνεντεύξεις που έδωσε η Μαρία Πίνιου-Καλλή στους Λάμπη Ταγματάρχη, Ανδρέα Ρουμελιώτη (εκπομπή ΛΑΜΠΑΤΕΡ, NOVA) και Στέλιο Κούλογλου («Σημάδια Ανθρώπων» από την εκπομπή «Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα») και σε πληροφορίες που μας έδωσε η οικογένειά της. Οι φωτογραφίες μάς παραχωρήθηκαν από το γιο της Γιώργο Καλλή.

ΓΥΑΡΟΣ ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΟ ΜΝΗΜΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μυρσίνη Γλέζου
Νεφέλη Καλαντζή
Μυρτώ Κουτσοβούλου

Το μικρό νησί της Γυάρου αποτέλεσε τόπο εξορίας και φυλακής ήδη από τα ρωμαϊκά χρόνια, όταν οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες εξόριζαν εκεί τους πολιτικούς τους αντιπάλους. Σε ένα από τα ταξίδια του ο Γάλλος βοτανολόγος Ζοζέφ Πιτόν ντε Τουρνεφόρ (1656-1708) αναφέρει: “Δεν υπάρχει πιο άγονος και άσχημος τόπος σε ολόκληρο το Αρχιπέλαγος. Εδώ δε φυτρώνει η συνήθης βλάστηση. Είδα μόνον μεγάλους αρουραίους, ίσως της ίδιας ράτσας με εκείνους που ανάγκασαν τους κατοίκους του νησιού να το εγκαταλείψουν” (Pitton de Tournefort, *Joseph, Relation d’ un voyage du Levant*, Amsterdam, 1718), αντιλαμβανόμενος έτσι το λόγο που το νησί επιλέχθηκε ως τόπος εξορίας.

Στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, ξεκινώντας από την περίοδο του Εμφυλίου, το όνομα του νησιού συνδέεται πια άρρηκτα με την πολιτική καταπίεση και τα βασανιστήρια. Συνολικά από το νησί πέρασαν, μεταξύ 1947 και 1952, 18.000 πολιτικοί εξόριστοι. Η Γυάρος έκλεισε το 1962. Πέντε χρόνια αργότερα, το 1967, η χούντα των συνταγματαρχών θέτει και πάλι τη Γυάρο σε λειτουργία μέχρι τις 24 Ιουλίου του 1974. Ο αριθμός των πολιτικών κρατουμένων αυτή τη φορά έφθασε συνο-

Η Μυρσίνη Γλέζου, η Νεφέλη Καλαντζή και η Μυρτώ Κουτσοβούλου εκπόνησαν τη διπλωματική αυτή εργασία ως φοιτήτριες του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Ε.Μ.Π., με επιβλέποντες καθηγητές τους Σταύρο Σταυρίδη, Κώστα Καραδήμα και Γιώργο Γυπαράκη, τον Ιούλιο του 2011.

λικά τις 7.500. Αργότερα το ίδιο έτος, ο θεσμός των εκτοπίσεων πλέον καταργείται, αφήνοντας το σύνολο των εγκαταστάσεων του νησιού ανενεργό. Στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε σαν πεδίο βολής για το Πολεμικό Ναυτικό και σε απογραφή που πραγματοποιήθηκε το 1981 δεν καταγράφηκαν κάτοικοι. Το μόνο που υπήρχε ήταν οι 23 τάφοι των πολιτικών εξόριστων. Η χρονιά που αποκατακτήθηκε από Ναυτικό Οχυρό είναι το 2002 και τότε είναι που έπαψε να αποτελεί και πεδίο βολής.

Σήμερα, σαράντα χρόνια μετά από το κλείσιμο του στρατοπέδου, η Γυάρος θεωρείται πια

ιστορικός τόπος αναγνωρισμένος από το Ελληνικό κράτος. Η πορεία της στον χρόνο, με τα σημάδια των όσων συνέβησαν εκεί να είναι ακόμα φανερά, κατέστησε έντονη την επιθυμία, τα ίχνη αυτά της ιστορίας και της μνήμης να μη σβηστούν από τις επόμενες γενιές. Έτσι, αντικείμενο της διπλωματικής μας εργασίας στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου ήταν η ανάδειξη του τόπου της Γυάρου και η αποτύπωση του πώς αντιληφθήκαμε την ιστορική αυτή περίοδο της Ελλάδας σε σχέση με το πώς τη διδαχθήκαμε, πώς μας μεταφέρθηκε μέσω προσωπικών βιωμάτων.

Ανάγνωση τοπίου και οργάνωση στρατοπέδου.

Το νησί της Γυάρου χαρακτηρίζεται από μία σχετικά ήπια διαδοχή ορεινών όγκων στο ανατολικό του τμήμα, ενώ στο υπόλοιπο κομμάτι της, και ιδιαίτερα στο δυτικό, το φυσικό ανάγλυφο γίνεται αισθητά πιο έντονο. Η ψηλότερη κορυφή, φτάνει στα 490 μέτρα υψόμετρο και είναι επιβλητική στο τοπίο του νησιού. Η επαναληψιμότητα είναι ένα από τα βασικά στοιχεία του συνόλου του νησιού, με τους ορεινούς όγκους και τις χαράδρες να συνθέτουν την τελική εικόνα της κορυφογραμμής. Οι απολήξεις των ψηλότερων ορεινών όγκων του νησιού σχημάτισαν λόφους, με αρκετά ήπιες

καμπύλες, που φτάνουν ανάλογα σε ύψος από 48 μέχρι 62 μέτρα. Στις κορυφές αυτών κτίστηκαν τα πολυβολεία, γιατί από εκείνα τα σημεία είχαν τη δυνατότητα να ελέγχουν την κίνηση στο στρατόπεδο. Πρόκειται για μικρά κτίσματα - κάποια από τα οποία έκτισαν οι κρατούμενοι - με παράθυρα παρατήρησης και διπλή κυκλική περίφραξη από συρματοπλέγμα. Οι φύλακες ανέβαιναν στα πολυβολεία από διαδρομές που τα ίχνη τους σβήστηκαν με το πέρασμα των χρόνων. Εκτός από τα πολυβολεία, έχουν απομείνει σε κοντινή σ' αυτά απόσταση ερείπια βοηθητικών χώρων.

Οι λόφοι, οι χαράδρες και τα ερειπωμένα κτίσματα συνθέτουν την εικόνα του νησιού.

Το στρατόπεδο οργανώθηκε στην ανατολική πλευρά του νησιού και αναπτύχθηκε σε μήκος ακτογραμμής 3,5 χιλιομέτρων. Αποφασίστηκε οι 5 όρμοι της περιοχής να χρησιμοποιηθούν για τη διαμονή των κρατουμένων κι έτσι στήθηκαν οι σκηνές σε σειρές, ακολουθώντας το λόφο που βρίσκεται στη βορεινή πλευρά του όρμου (στον 1ο, 4ο και 5ο όρμο) και στη νότια πλευρά (στον 2ο και 3ο όρμο).

Όσον αφορά στην εσωτερική οργάνωση σε κάθε όρμο, δημιουργήθηκαν χώροι συγκέντρωσης, καντίνες, μαγειρεία, δεξαμενές

νερού, αναρρωτήρια, αποθήκες και ηλεκτροπαραγωγικός σταθμός στον 4ο όρμο, καθώς και ένας ηλεκτρικός υποσταθμός στον 1ο όρμο. Η λειτουργία των καντινών (μαύρες σκηνές) και των μαγειρειών ανατέθηκε σε ομάδα κρατουμένων ανά όρμο. Οι κεντρικές δεξαμενές βρίσκονταν πάνω από τη φυλακή, ενώ σε κάθε όρμο υπήρχαν πηγάδια και σε κάθε σκηνή αντιστοιχούσε επιπλέον μία μικρή δεξαμενή νερού. Ενώ σαν εγκαταστάσεις φαίνονται να πληρούν τις ανάγκες του στρατοπέδου, το πρόβλημα της έλλειψης νερού ήταν ιδιαίτε-

ρα έντονο. Το νερό των σκηνών ήταν βρώμικο, αφού βρισκόταν σε σκουριασμένους τενεκέδες, ενώ τα πηγάδια ήταν συχνά άδεια. Οι κρατούμενοι επιχείρησαν κάποιες φορές, ξεφεύγοντας, να πάρουν νερό απ' τις πηγές που έπαιρναν και οι φύλακες. Λόγω καιρικών συνθηκών, η υδροφόρα δεν μπορούσε να προσεγγίσει το νησί σε τακτά χρονικά διαστήματα. Τα αναρρωτήρια λειτούργησαν με πρωτοβουλία γιατρών κρατουμένων του στρατοπέδου, οι περισσότεροι των οποίων μεταφέρθηκαν στο «νοσοκομείο» που κτίστηκε αργότερα στον 4ο όρμο. Ανάλογα με την περίοδο, οι γιατροί που βρίσκονταν στη Γυάρο, εκτός από τους γιατρούς κρατούμενους, ήταν γιατροί του Ερυθρού Σταυρού και με-

τατεθειμένοι γιατροί, οι οποίοι φαίνεται να αδιαφορούσαν σε εγκληματικό βαθμό. Τα ποσοστά φυματίωσης ήταν υψηλά, ενώ τα περισσότερα φάρμακα και ο βασικός εξοπλισμός απουσίαζαν. Αποτέλεσμα ήταν ο θάνατος και οι μεταγωγές βαριά αρρώστων στη Σύρο, ώστε να μη «χρεωθεί» θάνατος στο στρατόπεδο. Τέλος, παρά την εγκατεστημένη γεννήτρια στον ηλεκτροπαραγωγικό σταθμό, το φως προοριζόταν μόνο για τη διευκόλυνση της περιφρούρησης του στρατοπέδου. Οι πιο γενικές «υπηρεσίες» αφορούσαν όλους τους κρατούμενους και περιλάμβαναν οικοδομικές εργασίες και άλλες αγγαρείες ή καψόνια, όπως το ξεφόρτωμα και η μεταφορά πρώτων υλών και άλλα.

Ανάλυση σημερινής εικόνας

Μετά την επίσκεψή μας στη Γυάρο, συνδυάζοντας τα όσα είχαμε ακούσει και διαβάσει με τις εικόνες που αντικρίσαμε, διαπιστώσαμε ότι το νησί έχει έναν ιδιαίτερα υποβλητικό χαρακτήρα, που διατηρεί την αίσθηση του παραλογισμού των όσων συνέβησαν εκεί. Μέσα από τη διαρκή σύγκριση του φυσικού με το κτισμένο περιβάλλον, παρατηρήσαμε ότι το φυσικό επανακαταλαμβάνει το χώρο με έναν τρόπο που προσδίδει μία διαφορετική ένταση στα

εναπομείναντα ερείπια. Η φθορά, η ερήμωση, η εγκατάλειψη, η αχρήστευση και η απουσία, συνθέτουν πια αυτό τον τόπο, αντικαθιστώντας την εικόνα τού τότε με ίχνη, όχι πάντα αντικειμενικά αναγνώσιμα, μα φορτισμένα. Η εγκατάλειψη μας προβληματίζει ανάλογα με το πόσο κοντά είμαστε στο να σβηστούν, πριν μας προβληματίσουν, τα ίχνη άλλης μιας σειράς απάνθρωπων ενεργειών.

Ανάγνωση του τόπου.

Αρχιτεκτονική ιδέα

Με άξονα τον χρόνο, διαπιστώσαμε ότι οι τρεις πρώτοι όρμοι που χρησιμοποιήθηκαν για την απομόνωση των εξορισθέντων, κυρίως κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, έχουν λίγα κτίσματα, ενώ κυριαρχούν οι βάσεις των σκηνών στις πλαγιές των λόφων. Αντιθέτως, στον 4ο και 5ο όρμο, την προσοχή μονοπωλεί το κτισμένο περιβάλλον και κυρίως η γιγαντιαία κλίμακα της φυλακής. Καταλήξαμε έτσι στο νδιαχωρισμό μεταξύ φυσικού και τεχνητού εγκλεισμού, διαπίστωση που αποτέλεσε ένα από τα δομικά στοιχεία της πρότασής μας. Εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε και συγκροτούν τις αρχές σχεδιασμού είναι: κατακόρυφα στοιχεία, γραμμική πορεία, απόκρυψη-εμφάνιση θέας, όριο-αδιέξοδο,

αλλαγή πορείας. Τα υλικά που χρησιμοποιούμε στο σύνολο της σύνθεσης είναι το ξύλο, η λαμαρίνα, το μπετόν, η πέτρα. Στόχος μας είναι να μην αλλοιωθεί η τοπογραφία του νησιού, μέσα από επεμβάσεις που σέβονται την ιστορία και το τοπίο, συνδιαλέγονται με αυτό και δείχνουν τη σημερινή τους ημερομηνία. Βασική μας αρχή ήταν η μη αποκατάσταση ή ο εξωραϊσμός κτιρίων. Έχουν χτιστεί από τους κρατούμενους και κάθε πέτρα τους μαρτυρά και μία διαδικασία εξόντωσης. Αφήνουμε έτσι τα κτίσματα να συμβαδίζουν με τη φυσική φθορά τους. Παρόλα αυτά για την κάλυψη του σεναρίου που προτείνουμε, κρίναμε απαραίτητο να χρησιμοποιηθούν τρία από τα υπάρχοντα κτίρια τα οποία απλά στηρίζονται

με ξένο, μεταλλικό σκελετό για να στεγάσουν πρακτικές ανάγκες (αναψυκτήριο, τουαλέτες, κατοικία ενός φύλακα) όπως και τα δύο πολυβολεία που προτείνουμε να χρησιμοποιηθούν απλά για στάση και ξεκούραση κατά το μήκος της διαδρομής.

Συνθετικά, κινηθήκαμε προς τη χάραξη μίας πορείας που ξεδιπλώνεται από τον όρμο 0 προς τον 5ο όρμο, εναλλάσσοντας τη συνολική και την επιμέρους αντίληψη του στρατοπέδου. Μέρος αυτής της πορείας αποτελεί ένα δίκτυο νέων διαδρομών, οι οποίες χαράσσονται εν μέρει πάνω σε υπάρχοντα ίχνη παλαιότερων πορειών και πάνω στους δύο λόφους που επιλέξαμε, με βάση τις θεάσεις στους όρμους, τον άξονα του χρόνου και τα ιστορικά γεγο-

νότα. Η εναλλαγή στον χειρισμό αυτών των διαδρομών σε επαφή ή μη με το φυσικό έδαφος σχετίζεται με την αίσθηση που θέλουμε να αποκτήσει ο επισκέπτης σε σχέση με το υπάρχον.

Μέσα στους όρμους προβλέπουμε παύσεις-στάσεις με ταυτόχρονη ιστορική πληροφόρηση, ενώ στα σημεία που ο επισκέπτης πληροφορείται εκτός των όρμων, η πληροφόρηση γίνεται μέσω μαρτυριών που υπάρχουν για τον τόπο.

Παράλληλα με το δίκτυο διαδρομών, επικεντρωθήκαμε σε 4 βασικές έννοιες (βασανισμός, δήλωση, αντίσταση, εγκλεισμός) που με τον διαχρονικό τους χαρακτήρα στιγμάτισαν τα όσα συνέβησαν στη Γυάρο:

Δίκτυο προτεινόμενων διαδρομών και στάσεων με αφετηρία τον όρμο 0 και κατάληξη στο κτίριο των φυλακών.

Σημείο – έννοια 1 [Βασανισμός]

Μέσα στα κοιλώματα των λόφων υπάρχουν επιμήκη ανοίγματα

του εδάφους, μικρές χαράδρες, που προσδίδουν ρυθμό στην το-

πιογραφία του νησιού. Αυτές οι ισχυρές τομές στο ανάγλυφο του εδάφους καταλήγουν στα πλατώματα των όρμων, όπου και έγινε η εγκατάσταση του στρατοπέδου. Κατά μήκος των χαραδρών κυλούσε νερό, που πήγαζε από τις ψηλές κορυφές του νησιού και κατέληγε στη θάλασσα.

Τα κοιλώματα αυτά, λόγω της θέσης τους, χρησιμοποιήθηκαν ως τόποι τόσο σωματικών βασανιστηρίων όσο και καταναγκαστικής εργασίας των κρατούμενων κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας του στρατοπέδου. Στις χαράδρες του 1ου, του 2ου και του 4ου όρμου οι κρατούμενοι, με σκοπό την ηθική και φυσική εξόπτωσή τους, ακολουθούσαν τη λεγόμενη "αγγαρεία της πέτρας", στην οποία, κάτω από βίαιους

ξυλοδαρμούς, υποχρεούνταν να σπάνε το βράχο, να κουβαλούν στην πλάτη τους τις πέτρες και να τις μεταφέρουν έως το εργοτάξιο του 4ου όρμου για το κτίσιμο της φυλακής.

Στη χαράδρα του 1ου όρμου, ο επισκέπτης ακολουθεί μία διαδρομή στον άξονα της αγγαρείας της πέτρας, ορισμένη από κάθετα στοιχεία τοποθετημένα με απόσταση μεταξύ τους. Σωροί από πέτρες, τοποθετημένες στην έντονη κλίση του λόφου, τείνουν να ανατρέψουν αυτά τα στοιχεία, γεγονός που πραγματοποιείται στην κορύφωση της διαδρομής. Ταυτόχρονα, στο σημείο αυτό, το βλέμμα στρέφεται προς σωρούς πέτρας που έχουν απομείνει στο στρατόπεδο μέχρι και σήμερα.

Σημείο – Έννοια 2 [Δήλωση]

Ο μόνος τρόπος εξόδου από τη Γυάρο ήταν η υπογραφή δήλωσης που κατά την πρώτη περίοδο προϋπέθετε την αποκήρυξη του ΕΑΜ και παραφυάδων αυτού, ενώ κατά τη δικτατορία την «υπόσχεση» ότι ο υπογράφων δε θα ασχοληθεί ξανά με την πολιτική. Σε περιόδους, όπως στον εμφύλιο και στη χούντα του '67, που οδηγήθηκε στη Γυάρο μεγάλος αριθμός κρατούμενων, οι δηλώσεις ήταν περισσότερες. Άνθρωποι ηλικιωμένοι, άρρωστοι, βασανισμένοι ήδη από προηγούμενες περιό-

δους συχνά υπέγραφαν δήλωση για να αφεθούν ελεύθεροι.

Σημαντικός ήταν κι ο αριθμός αυτών που είχαν συλληφθεί χωρίς να έχουν μεγάλη σχέση με την αριστερά, μόνο έχοντας κάποιο συγγενή για παράδειγμα. Βέβαια οι φύλακες και οι διοικητές, με τους βασανισμούς, τις αγγαρείες και το γραφείο εθνικής επανασυνταξιοδότησης που είχαν ιδρύσει στον πρώτο όρμο, απειλούσαν συχνά τους κρατούμενους λέγοντάς τους να υπογράψουν δήλωση.

Μακέτα αρχιτεκτονικής πρότασης.

Πέρα από αυτά, το δίλημμα για κάθε κρατούμενο που είχε να διαλέξει ανάμεσα στο δικαίωμά του να δρά πολιτικά και στην οικογένεια που είχε αφήσει πίσω τον βασάνιζε καθημερινά. Γι' αυτό τον λόγο δεν νοείται να πάρει κάποιος θέση και να χαρακτηρίσει την κίνηση της δήλωσης με οποιονδήποτε τρόπο.

Ο όρμος που προβλεπόταν αρχικά για τους κρατούμενους, που είχαν υπογράψει δήλωση και περιμέναν να φύγουν αλλά και για αυτούς που θα υπέγραφαν, ήταν ο 2ος. Από εκεί και αποχωρούσαν.

Στην περίοδο της δικτατορίας οι

κρατούμενοι υπέγραφαν δήλωση σε ένα τραπέζι στημένο έξω από το αναρρωτήριο και διέμεναν στον 4ο και 3ο όρμο μέχρι την αναχώρησή τους.

Εδώ, η διαδρομή που ακολουθεί ο επισκέπτης αναπτύσσεται και πάλι στον άξονα του ρέματος, με μία αυστηρή γραμμική κίνηση που αποκολλάται από το έδαφος και για λίγο ίπταται πάνω από τη θάλασσα.

Η κίνηση αυτή όμως -που μοιάζει να σπάει τον υπάρχοντα τοίχο που απαγόρευε τη φυγή προς τη θάλασσα- καταλήγει σε φυσικό και ηθικό αδιέξοδο.

Σημείο – Έννοια 3 [Αντίσταση]

Η επικοινωνία και η οργάνωση των ίδιων των κρατουμένων σε κάθε όρμο αλλά και η αναζήτηση

τρόπων επικοινωνίας μεταξύ των όρμων ήταν τα στοιχεία που κράτησαν δεμένους και δυνατούς

Απόψεις της προτεινόμενης διαδρομής στον άξονα της αγγαρείας της πέτρας.

τους κρατούμενους απέναντι στις κακουχίες. Η σύνδεση αυτή γίνεται πια εμφανής με πολλά γεγονότα, ιδιαίτερα της πρώτης περιόδου. Ένα από αυτά είναι η επικοινωνία των κρατουμένων του 3ου όρμου με τους κρατούμενους της φάλαγγας που περνούσαν από τον αμαξιτό δρόμο. Ένα άλλο περιστατικό ήταν η συγκέντρωση των κρατουμένων του 3ου τρίτου στα όριά του, μία φορά για να διαμαρτυρηθούν με

τους κρατούμενους του 1ου όρμου ότι έλειπε νερό και μία φορά για να παρακολουθήσουν την κηδεία του κρατούμενου Κώστα Συρηνιώτη. Η οργάνωση αυτή, σε επίπεδο κράτησης, έδειξε μία ιδιαίτερη δύναμη παρά τις επιβαλλόμενες και ούτως ή άλλως επικρατούσες συνθήκες.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα, οι κρατούμενοι κατάφεραν να μη χτίσουν τελικά οι ίδιοι τη φυλακή τους. Επί δυόμιση χρόνια έκαναν

Απόψεις της προτεινόμενης διαδρομής / φυγής προς τη θάλασσα.

καταναγκαστική διαδρομή με συνεχόμενα βασανιστήρια, γιατί μεταφέροντας τα υλικά έκαναν ένα βήμα μπρος και δύο πίσω, τα έριχναν κάτω κτλ.

Παράλληλα, έχτισαν θέατρο στον 1ο και 2ο όρμο το οποίο λειτούργησε με τη συμβολή των εξόριστων καλλιτεχνών, όπως του Ασσαντούρ Μπαχαριάν ο οποίος σχεδίαζε τα σκηνικά. Είχε, επίσης, οργανωθεί ένας χώρος εκδηλώσεων στον 3ο όρμο.

Οι κρατούμενοι έβρισκαν τρόπους, μέσα στην καθημερινότητά τους, να αμύνονται στη στέρηση της ελευθερίας τους, τους βασανισμούς και την απομάκρυνσή τους από την κοινωνία. Είναι χα-

ρακτηριστικό το γεγονός ότι σ' ένα νησί γυμνό, φύτεψαν δέντρα τα οποία μεγάλωσαν και ενίσχυσαν την ελπίδα τους ότι θα ζήσουν ελεύθεροι. Λέγεται μάλιστα ότι ένας κρατούμενος βλέποντας το δέντρο που είχε φυτέψει να μεγαλώνει, τρελάθηκε, έκανε δήλωση και έφυγε. Οι γυναίκες που οδηγήθηκαν στη Γυάρο, κατά την περίοδο της δικτατορίας, φύτεψαν μέσα σε τενεκεδάκια αγριολούλουδα και έπειτα τα κρέμασαν σε στύλους. Είχαν οργανώσει επίσης και την καθαριότητα χρησιμοποιώντας για σκούπες τούς ξερούς θάμνους του νησιού.

Η αρχιτεκτονική απόδοση της έννοιας αυτής έγινε με τη χρήση

Απόψεις της προτεινόμενης διαδρομής / φυγής προς τη θάλασσα.

του μοτίβου της σκηνής και της μεταφοράς του σε πέντε κάθετα στοιχεία που στρεφόμενα ορίζουν την κίνηση του επισκέπτη. Η χωροθέτησή τους έγινε με τέτοιο

τρόπο, ώστε να φανεί η αντίταξή τους ενάντια σ' έναν ογκώδη στύλο, αντιμετώπιση που υποδηλώνει την ένταση μεταξύ των δύο πλευρών.

Σημείο – Έννοια 4 [Εγκλεισμός]

Τέλος, η διαδρομή εισέρχεται στο κτίριο των φυλακών και έχει σαν άξονα τον κεντρικό υποβλητικό διάδρομο. Παράλληλα, δευτερεύουσες διαδρομές, κάθετες στην κεντρική, καθοδηγούν τον επισκέπτη σε συγκεκριμένους χώρους του κτιρίου, όπου συνοψίζονται οι συμβολισμοί που χρησιμοποιήθηκαν για να συνθέσουν τις πρωταρχικές έννοιες της

απομόνωσης και του εγκλεισμού, που διέπουν όλη τη σύνθεση. Στον κεντρικό διάδρομο της φυλακής, με οδηγό τα επαναλαμβανόμενα κάθετα στοιχεία, απομνημονεύονται όλα τα ονόματα των κρατουμένων που πέρασαν από τη Γυάρο. Το σύνολο της διαδρομής κορυφώνεται με την τελική έξοδο από τη φυλακή και τη φυγή-λύτρωση προς τη θάλασσα.

Απόψεις της προτεινόμενης διαδρομής.

Ανάδειξη του παρελθόντος

Η σχεδιαστική πρόταση στο σύνολό της χαρακτηρίζεται από μία δυναμική πορεία στο τοπίο, με σταδιακή εξέλιξη, κορυφώσεις, παύσεις και τέλος τη λύση που επέρχεται κατά την έξοδο από το κτίσμα της φυλακής και τη θέα της θάλασσας. Η μορφολογία του νησιού δεν μπορούσε παρά να είναι βασικό στοιχείο του σχεδι-

ασμού, καθώς, λόγω της σχετικής απουσίας κτισμάτων, συνδέθηκε η ίδια άμεσα τόσο με τα βασανιστήρια όσο και με τα λοιπά γεγονότα, με κέντρο την ανθρώπινη παρουσία, που έλαβαν χώρα εκεί. Η επιβλητική παρουσία του μικρού αυτού νησιού φορτίστηκε και ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο με τον τρόπο αυτό, δείχνον-

Απόψεις της καταληκτικής διαδρομής / λύτρωσης προς τη θάλασσα.

ντας ότι τα ίχνη αυτά σβήνονται μόνο εάν ξεχαστούν.

Η όλη πορεία της μελέτης ξεκίνησε και τελείωσε με την επιθυμία να προσεγγίσουμε ερμηνευτικά αυτή την ιστορική περίοδο που ανήκει στο άμεσο παρελθόν μας και που αποτελεί τελικά ακόμα μία ανοικτή πληγή. Με το σκεπτικό και την πεποίθησή μας ότι η ιστορία, ο τόπος και η μνήμη πορεύονται μαζί, θεωρούμε ότι εί-

ναι αναγκαίο να αναπτύξουμε το διάλογο και την κριτική, ενάντια στη λήθη που οδηγεί κάθε είδος βεβήλωσης ή εγκατάλειψης.

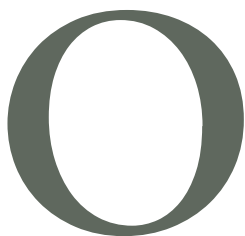
Η πρότασή μας συνιστά έκφραση αυτού του κινήτρου και ελπίζουμε η συμβολή της στην ενεργοποίηση του παρελθόντος της Γυάρου να αποτελέσει μία πρόσκληση για την ανάδειξη της σύγχρονης ιστορίας και κληρονομιάς μας. ■

Βιβλιογραφία

- Πετρίης Γ., *Γιούρα – Υπόμνημα Κρατουμένων*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1984
Συλλογικό έργο, *Γιούρα - Το θανατονήσι*, Εκδόσεις Αλφειός, Αθήνα 1990
Βαρδινογιάννης Β., Αρώνης Π., *Οι μισοί στα σίδερα*, Εκδόσεις Φιλίστωρ, Αθήνα 1995
Πολυμέρης, Βόγλης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα
Συλλογικό έργο, *Ιστορικό τοπίο και ιστορική μνήμη: Το παράδειγμα της Μακρονήσου*, Εκδόσεις Φιλίστωρ, Αθήνα
Γιούρα, Έκδοση κρατουμένων της Γιούρας, Εκδοτικός οίκος Γνώσεις, Αθήνα 1950
Ζακ Λε Γκοφ, *Ιστορία και Μνήμη*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1998
Παντινάκης Μανόλης, *Νικητές στο απόσπασμα: το Αμάρι στις φλόγες*, Εκδόσεις Καλαϊτζάκης, Ρέθυμνο 2008
Φαλιάγκα - Παπανικολάου Ελένη, *Νήσος Γυάρου- Γιούρα*, Εκδόσεις: Από φωτιά και σίδερο, Αθήνα 1989
Ζιάγκος Νικόλαος, *Το Ημερολόγιό μου στη Γυάρο και Παρθένι*, Αθήνα 1982
Καρρά Μαρία, *Εμείς οι απ' έξω*, ΠΕΟΠΕΦ: μια «μικρή» εποποιία, Εκδοτικός οίκος Π. Τραυλός, Αθήνα 2000
Αποστολοπούλου Ναταλία, *Περίφανες κι αδούλωτες*, Εκδόσεις Εντός, Αθήνα 1997
Μπενβενίστε Ρ. - Παραδέλλης Θ., *Διαδρομές και Τόποι της Μνήμης*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Πανεπιστήμιο Αιγαίου 1999
Στεφάνου Στέφανος Δ., Συνοδινός Ζήσιμος Χ., *Τα αρχεία της EMIAN, Γενικό Ευρετήριο*, Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας (EMIAN), Αθήνα 2010
Μαχαίρας Ευάγγελος, *Πίσω από το γαλανόλευκο παραπέτασμα: Μακρόνησος, Γιούρα κι άλλα κάτεργα*, Εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1999
Ρίτσος Γιάννης, *Τα Επικαιρικά*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1975
Δουκέλλης Παναγιώτης Δ., *Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τόπου*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2005
Μωραΐτης Κώστας, *Το τοπίο, πολιτισμικός προσδιορισμός του τόπου*, Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα 2005
Simmel Georg, Ritter Joachim, Gombich Ernst H., *Το τοπίο*, Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2004
Betsky Aaron, *Landscrapers*, Thamer and Hudson, London 2005
Αρχιτεκτονική Τοπίου: Εκπαίδευση, Έρευνα, Εφαρμοσμένο Έργο, Συνέδριο Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 2005
Βόγλης Πολυμέρης, Μαργαρίτης Γιώργος, Μπενάς Τάκης, Μπουρνάζος Στρατής, Σταυρίδης Σταύρος, *Τόποι Εξορίας - ένα σημερινό βλέμμα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2009
Συλλογικό έργο, *Αρχιτεκτονική: ιδέες που χάνονται - ιδέες που συναντιούνται*, Εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα 2004
Only with nature, Catalogue of the III European Landscape Biennial 2003, Coac Publications
Διάλεξη: 2007/79, *Σύγχρονοι Landscrapers*, Βασιλείου Λαέρτης - Αντώνιος, Ιωαννίδου Ελένη
Διπλωματική: 2007/4, *Μακρόνησος: τόπος μνήμης*, Ντουφεξή Ανδρομάχη, Μανδελενάκη Ζωή
Διπλωματική: 2005/141, *Τομές στην ιστορία της πόλης: επέμβαση στην Ελευσίνα*, Ξυνταράκη Μαριάννα
Ερευνητικό Πρόγραμμα Υπουργείου Αιγαίου - Ε.Μ.Π., *Δημιουργία διαδρομών ιστορικής μνήμης στον χώρο των στρατοπέδων της Ν. Γυάρου και Ν. Κυκλάδων*, Επιστημονική υπεύθυνη: Α. Βρυχεία

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ ΣΤΗ ΓΥΑΡΟ

του Νίκου Αλμπανόπουλου

Ο πατέρας μου, **Αντώνης Ν. Αλμπανόπουλος** (γ. 1928), γνώρισε τη Γυάρο και το καθεστώς της μικρός, δέκα οχτώ ετών. Όχι όμως ως πολιτικός κρατούμενος ή δεσμοφύλακας. Ούτε καν στρατιώτης δεν είχε πάει τότε ακόμα. Με άλλη ιδιότητα ταξίδεψε στο νησί, πολλές φορές μάλιστα, στη διάρκεια του εμφυλίου. Να τα περιστατικά όπως μου τα αφηγήθηκε ο ίδιος.

Πριν τη Γυάρο

Λίγα χρόνια πιο πίσω ο πατέρας μου μαθήτευσε πλάι στον **Βασίλη Μαντό** που ήταν μηχανικός προβολής στο θέατρο Απόλλων. Το Απόλλων από το 1936 λειτουργούσε ταυτόχρονα ως θέατρο και κινηματογράφος. Όταν ερχόταν κάποιος θίασος από την Αθήνα, την ευθύνη λειτουργίας την είχε ο δήμος με δικό του προσωπικό. Τις υπόλοιπες μέρες, που ήταν και οι περισσότερες, γίνονταν προβολές ταινιών και τότε τη διαχείριση είχε ο επιχειρηματίας **Παναγιώτης Δασκαλέας**.

Με την άφιξη των στρατευμάτων κατοχής όλα άλλαξαν. Σταμάτησαν να έρχονται θίασοι από την Αθήνα, αφού οι Ιταλοί είχαν φροντίσει να διακοπεί η επικοινωνία με το Κέντρο. Ήταν πολιτική τους να μην έχουν οι Κυκλάδες πάρε-δώσε με την κυβέρνηση Τσολάκογλου και τη γερμανική διοίκηση. Ταινίες όμως έρχονταν μέσω του μηχανισμού του στρατού κατοχής και προβάλλονταν για τη διασκέδαση των στρατιωτών. Το προσωπικό του Δασκαλέα συνέχισε να κάνει τις προβολές, αν και με ισχνό πλέον έσοδο: εισιτήριο πλήρωναν μόνο οι λιγοστοί ντόπιοι

Ο Νίκος Αλμπανόπουλος είναι χημικός.

Ο Αντώνης Αλμπανόπουλος (αριστερά) με τον Βασίλη Μαντό.

θεατές που επιτρεπόταν να παρακολουθήσουν από τα πίσω καθίσματα.

Ο λόγος που ο πατέρας μου βρέθηκε στο θεωρείο με τη μηχανή προβολής ήταν πρακτικός.

Ο Μαντός, που είχε έρθει στη Σύρο πρόσφυγας από τη Μικρά Ασία το 1922, ήταν κωφάλαλος. Είχε μάθει μεν την τέχνη του μηχανικού, δεν άκουγε όμως τον ήχο της ταινίας. Έτσι, χρειαζόταν κάποιον πλάι του να τον ειδοποιεί όταν κάτι πήγαινε στραβά. Επιπλέον, εκείνο τον καιρό οι ελληνικοί υπότιτλοι στα ξένα έργα δεν ήταν τυπωμένοι πάνω στο φιλμ και έπρεπε κάποιος να τους «ρίχνει» στην οθόνη περιστρέφοντας ένα δεύτερο φιλμ χειρω-

νακτικά, την κατάλληλη στιγμή βέβαια, από διάλογο σε διάλογο. Και αυτό προφανώς μπορούσε να το κάνει σωστότερα ένας άνθρωπος που άκουγε τους ηθοποιούς να μιλούν.

Αυτή ήταν η πρώτη επ' αμοιβή δουλειά του πατέρα μου.

Μαζί κάθε μέρα εκείνα τα δύσκολα χρόνια, Αλμπανόπουλος και Μαντός, έχτισαν μια πολύ στενή σχέση που διατηρήθηκε ωστόσο ο δεύτερος έφυγε από τη ζωή. Τους θυμάμαι, μικρός εγώ, να «μιλάνε» πάντα με χαμόγελο, με αγάπη.

Και στις δεκάδες ασπρόμαυρες φωτογραφίες της εποχής το συχνότερο εικονίζεται ο Μαντός πλάι στον πατέρα μου, παρά κά-

ποιος συγγενής ή συνομήλικός του. Πατρική φιγούρα ίσως, πατέρας στη θέση εκείνου που έχασε ο πατέρας μου το 1943.

Με την αποχώρηση των Ιταλών οι προβολές ταινιών δεν σταμάτησαν. Μάλιστα η γερμανική επιμελητεία, καλύτερα οργανωμένη από την ιταλική, έστελνε μαζί και ενημερωτικά «επίκαιρα» που προβάλλονταν πριν την κανονική ταινία. Τον Αύγουστο 1944 ο πατέρας μου έζησε κάτι μοναδικό. Το θέατρο Απόλλων έκλεισε αυστηρά τις πόρτες του για τους ντόπιους και τις θέσεις κατέλαβαν αποκλειστικά οι Γερμανοί αξιωματικοί και στρατιώτες. Το γιατί έγινε γρήγορα φανερό. Στα «επίκαιρα» προβλήθηκαν εκτενείς σκηνές από την εισβολή των συμμάχων στη Νορμανδία. Και μάλιστα δοσμένες με μάτι ψυχρό, ουδέτερο, που έδειχνε το γερμανικό στρατό να υποχωρεί.

Θυμίζω, δεν υπήρχαν άλλες ειδήσεις ή εφημερίδες για τους Έλληνες, μόνο τα φερέφωνα του στρατού κατοχής, συνεπώς η διαφαινόμενη ήττα του γερμανικού στρατού ήταν στα μάτια του πατέρα μου και του Μαντού, των μόνων δύο ντόπιων στην αίθουσα, «αποκάλυψη». Μου είπε: «βλέπαμε Γερμανούς να υποχωρούν ή να παραδίδονται και δεν πιστεύαμε στα μάτια μας».

Το βράδυ, το κοινό αποχώρησε

με τη συνηθισμένη τάξη αλλά πέτρινο βλέμμα.

Το μέλλον διαφαινόταν, αν και οι θεατές δεν μπορεί να μην σκέφτηκαν: «Είμαστε τουλάχιστον στη Σύρο· ούτε στο ανατολικό μέτωπο, ούτε στη Νορμανδία...»

Ο κόσμος του κινηματογράφου ήταν στα μάτια ενός εφήβου συναρπαστικός και ο πατέρας μου δεν απομακρύνθηκε ποτέ από κοντά του. Η κινηματογραφική περιπέτεια του πατέρα μου όμως είναι άλλο κεφάλαιο. Το θέμα εδώ είναι πώς μέσω της επαγγελματικής του σχέσης με τον Παναγιώτη Δασκαλέα έφτασε στη Γυάρο.

Εμπόριο τροφίμων

Με την απελευθέρωση ο επιχειρηματίας αποφάσισε να ανοιχτεί και σε άλλες δραστηριότητες. Με την πείνα που είχε περάσει ο κόσμος, την καταστροφή της αγροτικής παραγωγής και την κατάρρευση του εμπορίου η ζήτηση για τρόφιμα ήταν μεγάλη και το χονδρεμπόριο φαινόταν επικερδής δραστηριότητα.

Έτσι, χωρίς να αφήσει τη διαχείριση του Απόλλων, ο Δασκαλέας νοίκιασε μαγαζί πάνω στην παραλία, λίγο μετά την οδό Κέας, και άρχισε τις παραλαβές τροφίμων. Καθώς η ακτοπολική σύνδεση της Σύρου με την ηπειρωτική Ελλάδα και τα γειτονικά νησιά

δεν είχε ακόμα ομαλοποιηθεί, ο Δασκαλέας έγινε και «πλοιοκτήτης» παίρνοντας δάνειο από την Εθνική Τράπεζα. Ξεκίνησε με ένα μεγάλο καϊκι, την Αγία Ελένη και γρήγορα απέκτησε δύο ακόμα, τον Άγιο Γεώργιο και τον Κωστίκο. Δεν μιλάμε για ψαροκάικα, το μεγαλύτερο μπορούσε να φορτώσει ως 80 τόνους.

Τα πράγματα ήρθαν έτσι που στάθηκε τυχερός. Με το ξεκίνημα σχεδόν, εμφανίστηκε η πρώτη καλή ευκαιρία: ο διαγωνισμός για την τροφοδοσία με τρόφιμα του νέου στρατοπέδου εξορίστων στη Γυάρο. Είτε επειδή έδωσε καλή προσφορά είτε επειδή ήταν «εθνικόφρων», ο Δασκαλέας τον κέρδισε και ετοιμάστηκε για τις παραδόσεις.

Αμέσως όμως έγινε αντιληπτό ότι η «κλίμακα» άλλαζε. Άλλο να τροφοδοτείς τα μανάβικα της οδού Χίου με κρεμμύδια, πατάτες και ό,τι άλλο βρισκόταν και άλλο να καλύπτεις σταθερά τις ανάγκες κρατουμένων και δεσμοφυλάκων, ο αριθμός των οποίων (... δόξα τω θεώ!) καθημερινά μεγάλωνε. Και μάλιστα πάνω σε άλλο νησί.

Τον πρώτο κιόλας μήνα ο Δασκαλέας ήταν υποχρεωμένος να παραδώσει, ανάμεσα σε άλλα τρόφιμα, μια μεγάλη ποσότητα από μακαρόνια. Ως το 1941 λειτούργούσε στην Ερμούπολη το

Ο πατέρας μου έξω από το Θέατρο Απόλλων, μια μέρα του 1947 που έπαιζε Ζορό...

εργοστάσιο ζυμαρικών του **Ασημομύτη**, στη μετέπειτα Νικηφόρου Μανδηλαρά. Φυσικά στην κατοχή είχε κλείσει ελλείψει πρώτης ύλης. Πρόσκαιρα άνοιξε με την απελευθέρωση αλλά έκλεισε πάλι σχεδόν αμέσως, αυτή τη φορά οριστικά. Πού θα βρισκόντουσαν τώρα τα μακαρόνια; Στην Αθήνα. Το Αγία Ελένη έφυγε επειγόντως για ψώνια με καπετάνιο τον **Κώστα Ρήγο** (ή Ρήγα), ένα ναύτη και δύο επιβάτες, τους δύο μικρότερους σε ηλικία υπαλλήλους του Δασκαλέα. Τον πατέρα μου και τον **Γιάννη Μελεΐση**, που αργότερα έγινε ο ίδιος ναυτικός. Φτάνοντας στον Πειραιά οι δύο μικροί ξεχύθηκαν στους

δρόμους, σε όλες τις επιχειρήσεις Αθηνών και Πειραιώς, χονδρικής και λιανικής, και αγόρασαν όσα κουτιά μακαρόνια βρήκαν.

Από κάθε μαγαζί τα χαρτόδετα πακέτα με τα μακαρόνια, πέντε οκάδες (δηλ. 6 κιλά) έκαστο, μεταφέρονταν στο Αγία Ελένη με αχθοφόρο τον ναύτη και κανέναν βοηθό από το μαγαζί του εκάστοτε πωλητή, ωστόσο γέμισε το αμπάρι και ολοκληρώθηκε επιτυχώς η αποστολή.

Από εκείνο το ταξίδι είναι η φωτογραφία της επόμενης σελίδας: Τελευταίο πρωί στην Αθήνα, ο πατέρας μου (δεξιά) με τον Γιάννη Μελεΐση έχουν τελειώσει με τις υποχρεώσεις τους και κάνουν μια βόλτα στην Αθήνα. Διακρίνονται Λυκαβηττός και Κοινοβούλιο.

Για προμήθεια τροφίμων που κατέληγαν στη Γυάρο, ο πατέρας μου έκανε περισσότερα από είκοσι ταξίδια, όχι μόνο με τα τρία καϊκια του Δασκαλέα, αλλά και με άλλα μικρότερα που ναυλώνονταν όταν το απαιτούσαν οι ανάγκες. «Πολλές επείγουσες παραδόσεις έγιναν με το ναυλωμένο καϊκι πέντε τόνων του **Μανδηλαρά**», θυμάται συγκεκριμένα.

Για δύο από αυτά τα ταξίδια έχει να πει κάτι πιο ιδιαίτερο:

«Επιστρέφοντας μια φορά από Πειραιά φορτωμένοι τρόφιμα για τη Γυάρο, καταχeyίμωνο, κοντά Χριστούγεννα, βρήκαμε στο Σούνιο

Ο Αντώνης Αλμπανόπουλος (δεξιά) με τον Γιάννη Μελεΐση, έχοντας ψωνίσει μακαρόνια για τη Γυάρο.

κακοκαιρία τόσο άσχημη που το πέρασμα του Κάβο Ντόρο, το λιγότερο, θα έβρεχε τα τρόφιμα που κουβαλούσαμε. Αποφάσισε λοιπόν ο καπετάνιος να πιάσουμε σε έναν κολπίσκο λίγο πριν το Σούνιο. Από εκεί, σχετικά κοντά, είδαμε ένα σπίτι κλειστό χωρίς κανένα φως. Κρυώναμε, μαζί με την τρικυμία έβρεχε κιόλας, και αποφασίσαμε να δούμε αν γινόταν να βρούμε εκεί καταφύγιο. Δέσαμε όσο καλύτερα μπορούσαμε το καϊκι, έμεινε ένας πίσω, μην το ξεσύρει ο αέρας, και βγήκαμε στη στεριά. Πλησιάζοντας το σπίτι βεβαιωθήκαμε ότι ήταν έρημο, αλλά επίσης διαρρηγμένο, οι

πόρτες είχαν ξεμανταλωθεί. Μέσα ήταν ευρύχωρο, καλοδιατηρημένο, αλλά τελείως άδειο. Είχαν φυσικά μπει πολλοί άλλοι πριν από εμάς έχοντας κάψει μέχρι και τα έπιπλα να ζεσταθούν, φαίνονταν τα αποκαΐδια στο πάτωμα. Παρόλα αυτά, κάτω από μια στέγη ήταν καλύτερα από ό,τι στο καΐκι. Καθίσαμε δυο μέρες ώσπου να μαλακώσει ο καιρός, περνώντας όλοι εναλλάξ ναύτες «υπηρεσίας» στο καΐκι.

Ψυχή γύρω, μέχρι την αναχώρηση, που μας πλησίασε διστακτικά ένας ντόπιος κοιτώντας να δει ποιοι ήμασταν. Από αυτόν μάθαμε ότι το σπίτι ήταν του εφοπλιστή **Εμπειρίκου**, αλλά ο ίδιος είχε να φανεί από πριν την κατοχή. Τα προηγούμενα χρόνια το είχαν επιτάξει οι Γερμανοί, για εξοχική κατοικία αξιωματικών»...

Το δεύτερο περιπετειώδες ταξίδι ήταν στο Ηράκλειο για αγορά λαδιού. Καθώς κατέβαιναν, βρήκαν καιρό στη Σαντορίνη και χώθηκαν για καταφύγιο στην Καμένη. Έμειναν εκεί πάλι δυο μέρες και φυσικά τους έκανε μεγάλη εντύπωση ένα τέτοιο νησί, κατάμαυρο, από στερεοποιημένη λάβα, τόσο αλλιώτικο από αυτά που ξέρανε. Σε ένα βράχο ο πατέρας μου χάραξε το όνομά του. «Λες να υπάρχει ακόμα;» με ρώτησε. Φυσικά η Καμένη δεν είναι Γράμματα, είναι «ζωντανή». Οι χαραγμένες λέξεις θα έχουν εξαφανιστεί εδώ

και δεκαετίες.

Στην Κρήτη προμηθευτής ήταν η οικογένεια **Χάλαρη** από την οποία παρέλαβαν 25 μεγάλα βαρέλια με λάδι. Από σύμπτωση το ίδιο βράδυ υπήρχε παράσταση από αθηναϊκό θίασο και την παρακολούθησαν με τα εισιτήρια πληρωμένα από τον Χάλαρη. Από εκεί κατευθείαν Γιούρα.

Σε τέτοιες περιπτώσεις, που το φορτίο ήταν πλήρες, η παράδοση γινόταν απευθείας, ενώ άλλοτε το καΐκι έπιανε πρώτα Σύρο για να ξεφορτώσει ορισμένα τρόφιμα (που κατέληγαν στην τοπική αγορά) και να συμπληρώσει με άλλα.

Στη Γυάρο!

Εκείνη την εποχή, αν και 19-20 χρονών πια, ο πατέρας μου πήγαινε ακόμα γυμνάσιο, στις τελευταίες τάξεις, λόγω της υποχρεωτικής κατοχικής διακοπής που είχε μεσολαβήσει. Είχε λοιπόν τις γνώσεις να επιμεληθεί όχι μόνο την προμήθεια, αλλά και την παράδοση των προϊόντων στη Γυάρο, αφού εκεί απαιτούνταν καταμέτρηση και υπογραφή πρωτοκόλλων. Το καΐκι έφυγε πρώτη φορά φορτωμένο με τα μακαρόνια που είχαν ψωνίσει στην Αθήνα και άλλα τρόφιμα: λάδι, ελιές, αλεύρι, κρέας και κάποια φρούτα, κυρίως λεμόνια. Πλησιάζοντας από νότια έβλεπαν μόνο τα συνηθισμένα

γυμνά βράχια, ίχνος ζωής. Έπρεπε να περάσουν στην ανατολική πλευρά για να αντικρίσουν λίγες σκηνές, τίποτα παραπάνω. «Ήταν η αρχή τότε», λέει ο πατέρας μου. «Μας είχε πει ο Δασκαλέας «στρατόπεδο στήνουν» χωρίς διευκρινίσεις: και πράγματι μόνο ένστολους βρήκαμε στο νησί και αυτοί λίγοι». Οι ένστολοι ήταν βέβαια δεσμοφύλακες και στρατιώτες, κατά κάποιο τρόπο «τιμωρημένοι» και αυτοί. Προφανώς δυσμενής ήταν η μετάθεση στη Γυάρο. Καλύτερα να φυλάει κανείς ποινικούς στην Αθήνα παρά κομμουνιστές σε ένα βράχο που δέρνει ο βοριάς χωρίς να μπορεί να κάνει τίποτα απολύτως, όταν τέλειωνε η υπηρεσία του. Ίσως για αυτό ξεπερνούσαν κάθε όριο σε σκληρότητα οι δεσμοφύλακες: Ήταν θυμωμένοι που μοιράζονταν μαζί με τους κρατούμενους μια τόσο σκληρή εξορία, μακριά από οικογένεια και φίλους.

Αν και δεν θυμάται λεπτομέρειες, ο πατέρας μου πιστεύει τώρα ότι εκείνη την πρώτη φορά στη Γυάρο δεν υπήρχαν καθόλου πολιτικοί εξόριστοι. Η παράδοση των τροφίμων σε έναν υπαξιωματικό έγινε με τυπικότητα και το καϊκι ήταν έτοιμο για αναχώρηση το ίδιο απόγευμα. Ήταν καλοκαίρι –η μέρα μεγάλη– και τα τρόφιμα όχι τόσο πολλά ακόμα.

Ταξίδεψε πολλές φορές ο πατέρας μου για παράδοση τροφίμων

στη Γυάρο και κάθε φορά η εικόνα ήταν διαφορετική: περισσότερες σκηνές, σιγά σιγά κάποια κτίρια, κόσμος μυρμήγκια στους λόφους, να εργάζεται ασκόπως. Μια φορά συνάντησαν εκεί και πλοίο του πολεμικού ναυτικού και τους έκαναν σήμα να απομακρυνθούν και να περιμένουν, να μη δουν από κοντά την αποβίβαση των εξορίστων. Τα φορτία στα καϊκια διαρκώς μεγαλύτερα –χρυσές δουλειές ο προμηθευτής– και όχι αποκλειστικά τρόφιμα. Τουλάχιστον δυο φορές ο πατέρας μου θυμάται ότι από Ερμούπολη πήγαν Κάλυμνο να φορτώσουν ξύλα για θέρμανση και μαγείρεμα. Και ήταν τέτοια η ποσότητα, που ξεφόρτωναν τρεις ή τέσσερις μέρες συνεχόμενες στη Γυάρο. Την εκφόρτωση οι εξόριστοι φυσικά, με φωνές και χτυπήματα από τους δεσμοφύλακες, αδιάφοροι που τους παρακολουθούσε κάποιος απέξω. Τώρα πια κάθε παράδοση-παραλαβή κρατούσε μέρες, ιδιαιτέρως το χειμώνα που νύχτωνε γρήγορα.

Σε όλα σχεδόν τα ταξίδια, ιδιαίτερα τον πρώτο χρόνο, ο πατέρας μου θυμάται έναν αξιωματικό, το επίθετο του οποίου ήταν **Γλάστρας**. Δεν είχε ησυχία ο Γλάστρας, δεν καθόταν ποτέ στο γραφείο του, πάντα σε διέγερση ανάμεσα στους εξορίστους.

Η λέξη «απάνθρωπη» δεν περιγράφει τη συμπεριφορά του

απέναντί τους. Ο πατέρας μου θυμάται ότι περιφερόταν με ένα μαστίγιο, έβριζε και χτυπούσε χωρίς φανερό λόγο. Ήταν η διασκέδασή του, αυτό που ήξερε να κάνει.

Για αυτόν τον Γλάστρα που θυμόταν ο πατέρας μου διάβασα και έμαθα. Ήταν δωσίλογος, με εμπειρία στη διαχείριση φυλακών, αφού είχε υπηρετήσει δεσμοφύλακας στις φυλακές του κατοχικού στρατού στην Καβάλα. Οι δωσίλογοι είναι μια πάστα ανθρώπων πολύ ιδιαίτερη.

Πριν τον πόλεμο είναι συνήθως εκείνοι που λένε τις μεγαλύτερες κουβέντες, είναι δηλαδή στα λόγια οι πιο «πατριώτες».

Στο μυαλό τους, όμως, δεν ταυτίζουν την πατρίδα με τον λαό της, αλλά με το έδαφος, την ιδέα, τη φανταστική της συνέχεια. Έτσι, αν αλλάξει χέρια η διοίκηση, είναι οι πρώτοι που θα μεταπηδήσουν στο νέο στρατόπεδο, αφού πάλι την «πατρίδα» υπηρετούν, δεν έχει σημασία που τώρα δεν τη διοικεί ο λαός της, αλλά κάποιοι ξένοι αξιωματικοί.

Αυτό ισχύει βέβαια για τους «ιδεολόγους» δωσίλογους, γιατί υπάρχουν και οι καιροσκόποι, οι παντός καιρού. Το κακό για το είδος είναι ότι οι δωσίλογοι δεν έχουν ορίζοντα: Νομίζουν ότι η νέα κατάσταση θα κρατήσει για πάντα και την υπηρετούν με πάθος. Δίνονται σε αυτήν, δείχνουν

μεγαλύτερη σκληρότητα και από τους κατακτητές, γιατί πρέπει να τους αποδείξουν ότι είναι πιστοί. Χιλιάδες τέτοιοι υπήρξαν το 1941-1944 ως γνωστό.

Όπως όμως έχει δείξει η ιστορία, καμία κατοχή και κανένα καθεστώς δεν κρατάει για πάντα. Όταν έφυγαν άρον άρον οι Γερμανοί, οι δωσίλογοι πρέπει να ένιωσαν τρόμο, ειδικά βλέποντας το ΕΑΜ να μπαίνει στις πόλεις.

Οι περισσότεροι, όσοι δεν συνελήφθησαν, κρύφτηκαν.

Μόνο μετά τα Δεκεμβριανά αναθάρρησαν, βγήκαν ξανά στο προσκήνιο και τάχθηκαν με το νέο καθεστώς, το οποίο με τη σειρά του δεν έκανε «διακρίσεις» σε ποιους θα στηριχθεί για να επικρατήσει, ήταν πολλά αυτά που παίζονταν. Για αυτό, πιστεύει ο πατέρας μου, ήταν τόσο σκληρός ο Γλάστρας: *«Εβλεπε ότι γλίτωσε αυτό που προς στιγμή θα είχε θεωρήσει βέβαιο, την κρεμάλα από ένα δένδρο, και χαιρόταν να βασανίζει και να κρεμάει αυτούς που παρ' ολίγο να είναι δικαστές του. Τον μισούσαν και τον φοβόντουσαν όλοι, όχι μόνο οι εξόριστοι. Τέτοιο υποκείμενο ήταν ο Γλάστρας».*

Εκτός από την τροφοδοσία των μαγειρείων ο Δασκαλέας είχε αναλάβει και την τροφοδοσία της καντίνας που βέβαια διαχειριζόταν αποκλειστικά η διοίκηση του στρατοπέδου. Υποτίθεται ότι η καντίνα θα διέθετε προϊόντα εξί-

σου για τους δεσμοφύλακες και τους εξόριστους, αλλά φυσικά οι τελευταίοι ελάχιστα μπορούσαν να αγοράσουν.

Από τις μαρτυρίες γνωρίζουμε ότι είχε γίνει πλιάτσικο ακόμα και στα λιγοστά πράγματα που είχαν νομίμως φέρει μαζί τους οι εξόριστοι ως κινητή περιουσία καταγεγραμμένη κατά τη σύλληψή τους. Σε μια κοινή φυλακή σε αστικό κέντρο κάποια προσχήματα τηρούνταν, όπως φαίνεται. Στη Γυάρο, όμως, κανείς δεν ένιωθε ότι θα ελεγχθεί ποτέ και από κανέναν. Στο βράχο πάνω κάθε αναστολή, κάθε κανόνας έπαυε να ισχύει. Το στήσιμο της καντίνας το ανέλαβε ο πατέρας μου.

Οι οδηγίες του από τον Δασκαλέα ήταν να φτιάξει πάγκο, ράφια, αποθήκη, να δείξει πώς βάζουμε τιμές, πώς κρατάμε εισερχόμενα-εξερχόμενα, να συνεννοηθεί τι πράγματα επιτρεπόταν να πωλούνται, για να ξεκινήσει η τροφοδοσία. Κατόπιν θα την παρέδιδε. Το προσωπικό, οι δεσμοφύλακες, έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον· η καντίνα ήταν ένα σύμβολο κανονικότητας. Δεν είναι μόνο ότι θα υπήρχαν πλέον διαθέσιμα είδη πρώτης ανάγκης· ακόμα και να στέκεσαι μπροστά στα ράφια, να διαλέγεις και να ψωνίζεις, να παίρνεις ρέστα, σε κάνει να νιώθεις ξανά λίγο άνθρωπος.

Στον πατέρα μου «παραχώρησαν» δύο πολιτικούς κρατούμενους ως βοηθούς, να στηθεί η καντίνα όσο πιο γρήγορα γινόταν. Δεν βιάστηκε. Του πήρε 20 μέρες και ήταν η πρώτη και τελευταία φορά που έμεινε τόσο πολύ στα Γιούρα. Η μόνη περίοδος που δεν κοιμόταν στο καϊκι αλλά μέσα στο ξύλινο (στην πρώτη μορφή του τουλάχιστον) κτίριο της καντίνας, η μόνη φορά που μίλησε ασταμάτητα με εξόριστους, τους δύο «βοηθούς». Κομμουνιστές, αμφότεροι, ήσυχoi άνθρωποι, ευγενικοί, απίστευτα ταλαιπωρημένοι αλλά τυχεροί που για τρεις βδομάδες έκαναν κάτι καλύτερο από το να κουβαλάνε πέτρες. Του ανοίχτηκαν μετά την πρώτη βδομάδα, όταν κατάλαβαν ότι το παιδί απέναντί τους δεν είχε κάποια σχέση με το καθεστώς και την πολιτική. Μάλιστα ο ένας είχε επιλεγεί να βοηθήσει, επειδή ήταν επαγγελματίας ξυλουργός και στη διάρκεια των 20 ημερών έφτιαξε στο διάλειμμά του ένα μικρό βιολί (!) και ένα ξύλινο κασελάκι με μυστικό χώρο «για να φυλάς κάτι κρυφό» και τα χάρισε του πατέρα μου. «Δυστυχώς δεν θυμάμαι πια το όνομά τους...» μου λέει.

«Δεν πειράζει. Αρκεί να έφυγαν από εκεί ζωντανοί, να είδαν ξανά τα παιδιά τους».

«Αναγέννηση»

Από τον δεύτερο χρόνο τα ταξίδια του πατέρα μου στη Γυάρο μειώθηκαν, καθώς εκείνος ήταν πιο απαραίτητος στον κινηματογράφο τον οποίο, όπως είπαμε, ο Δασκαλέας δεν παράτησε ποτέ.

Θα τον θυμούνται εξάλλου τον Δασκαλέα οι παλιότεροι να είναι πάντα στην είσοδο του Αθηνά και του Ερμής σε προχωρημένη ηλικία.

Βρέθηκαν λοιπόν άλλοι για τις προμήθειες και τις παραδόσεις των τροφίμων και ο πατέρας μου αφοσιώθηκε λίγο στο γυμνάσιο το πρωί, στη μηχανή προβολής του Απόλλων το βράδυ, και ενδιάμεσα, μεσημέρι και απόγευμα, στο χονδρεμπορικό στο λιμάνι, να φτιάχνει πίνακες και λίστες.

Εκεί, θυμάται ότι μια φορά το μήνα, τακτικότερος, έφτανε από την Αθήνα ένας επόπτης των φυλακών της Γυάρου, απεσταλμένος του υπουργείου, δήθεν να επιθεωρήσει τον κυριότερο προμηθευτή.

Ο Δασκαλέας περίμενε πάντα με τα καλά του, οι δυο τους κλείνο-

νταν για πέντε λεπτά στο γραφείο του και τότε ακουγόταν το τρίξιμο του χρηματοκιβώτιου, μονίμως αλάδωτο, να ανοίγει και μισό λεπτό μετά να κλείνει. Από το γραφείο έβγαιναν πάντα με αβρότητες και ο επόπτης αναχωρούσε με την τσέπη γεμάτη... Όλοι οι εργαζόμενοι το ήξεραν αυτό. Ήταν το απαραίτητο δώρο, για να δουλεύουν τα πάντα ρολόι και να μην ασχολείται κανείς ιδιαιτέρως με τις τιμές και την ποιότητα των προϊόντων.¹

Στο ενδιαμέσο κάθε επίσκεψης ο κ. Επόπτης θα έβγαζε σίγουρα λογύδρια για το έργο που επιτελούνταν στη Γυάρο και την αναγέννηση του έθνους.

«Γράψ' το κάπως έτσι» καταλήγει ο πατέρας μου «κάθε περίοδος ανωμαλίας φέρνει πόνο, αίμα, υποκρισία και πλουτισμό. Οι δεσμίδες στην τσέπη του επόπτη θα έγιναν βίλα ή αυτοκίνητο και από αυτά σήμερα μπορεί να μην έχει μείνει τίποτα. Το αίμα των εξορίστων στα βράχια της Γυάρου, θυμάρι. Αυτό που αναπνέει ακόμα όποιος πατάει το πόδι στα βράχια της»... ■

1. Στο χρονικό της Γυάρου του Αντρέα Νενεδάκη με τίτλο «Απαγορεύεται» (Σύγχρονη Εποχή, 2017) δημοσιεύεται επιστολή του Παναγιώτη Δασκαλέα σε υπάλληλο ή συνεργάτη του στο νησί (σελ. 156). Σε αυτή, ο Δασκαλέας ενημερώνει ότι επίκειται «αιφνιδιαστικός» έλεγχος εισαγγελέα, κατόπιν εμπιστευτικής (που όλως παραδόξως ήταν σε γνώση του ιδίου...) διαταγής του υπουργείου Δικαιοσύνης. Και του ζητά να αναρτήσει πινακίδες τιμών σύμφωνες με τις προβλεπόμενες από τις αγορανομικές διατάξεις και να «καταστήσει προσεχτικούς» όσους διαχειρίζονται τις καντίνες, ώστε «ερωτώμενοι αυτοί να πουν ότι είναι πολύ ευχαριστημένοι και ότι τους πηγαίνομεν απ' όλα τα πράγματα και ότι οι τιμές μας είναι πολύ καλές». Δεν πήγαινε χαμένο το τακτικό «δώρο» από το αλάδωτο χρηματοκιβώτιο...

ΜΝΗΜΟΣΥΝΗΣ

(θυμίαμα, λίβανον)

Μνημοσύνην καλέω,
Ζηνὸς σύλλεκτρον, ἄνασσαν,
ἢ Μούσας τέκνωσ' ἱεράς,
ὀσίας, λιγυφώνους,
ἐκτὸς ἐοῦσα κακῆς λήθης
βλαψίφρονος αἰεὶ,
πάντα νόον συνέχουσα
βροτῶν ψυχαῖσι σύνοικον,
εὐδύνατον κρατερὸν
θνητῶν αὔξουσα λογισμόν,
ἡδυτάτη, φιλάγρυπνος
ὑπομνήσκουσά τε πάντα,
ὦν ἂν ἕκαστος αἰεὶ
στέρνοις γνῶμην κατ<ά>θεται,
οὔτι παρεκβαίνουσ',
ἐπεγείρουσα φρένα πᾶσιν.
ἀλλά, μάκαιρα θεά,
μύσταις μνήμην ἐπέγειρε
εὐιέρου τελετῆς,
λήθην δ' ἀπὸ τῶν <δ'> ἀπόπεμπε.

Της Μνημοσύνης (θυμίαμα, λίβανον)

Επικαλούμαι την Μνημοσύνη,
την ομόκλινη του Διός,
την ἀνασσα,
αυτή που τεκνοποίησε
τις ιερές Μούσες,
τις ὀσιες, τις γλυκύφωνες,
που βρίσκεται μακριά
ἀπὸ την κακή λήθη
την πάντα φρενοφθόρα,
που των ἀνθρώπων ὅλων
συγκρατεῖ τον νοῦ
με τις ψυχές συντροφιασμένο,
που αυξάνει τον πανίσχυρο
στέρεο λογισμό των θνητῶν,
ἡ γλυκυτάτη, φιλάγρυπνη
και που τα πάντα υπενθυμίζει,
εκείνα που πάντοτε ο καθένας
μπορεῖ ν' αποθηκεύει μέσα του,
αυτή που δεν παρεκτρέπεται,
τις φρένες που αφυπνίζει ὅλων.
ἀλλά, μακάρια θεά,
στος μύστες ξύπναγε τη μνήμη
της πανιέρου τελετῆς,
κι ἀπόδιωχνε ἀπ' αὐτούς τη λήθη.¹

1. Ο ορφικός ὕμνος για την Μνημοσύνη.

Πρωτόλειο σχέδιο του Κωνσταντίνου Καταγά για το σχέδιο «Η Ενσωμάτωση της Μνήμης», μελάνι σε Fabriano χαρτί 360 γραμ. 20X30cm. (βλ. οπισθόφυλλο).

ΓΥΑΡΟΣ

«Η ΤΕΧΝΗ

ΚΑΙ Η ΕΝΣΑΡΚΩΣΗ

ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ»

«Όταν η τέχνη δρα σαν καταλύτης στο βασανισμό του σώματος και της ψυχής και ως μέσο για την ενσάρκωση της μνήμης».

Χ

κείμενο: Κωνσταντίνος Καταγάς

ιλιάδες αντικείμενα και ζωγραφιές δημιουργήθηκαν από τους φυλακισμένους στους τόπους εκτόπισης, έτσι έγινε και στις φυλακές της Γυάρου. Ήταν τα μέσα που θα συνέδεαν την παραμονή τους, τα βάσανά τους, τους φόβους τους, τις αγωνίες τους, τη βάρβαρη αδικία εις βάρος του ανθρώπου και της κοινωνίας, αρχικά με τη συνειδησή τους και στη συνέχεια με τους ανθρώπους έξω, την οικογένεια, τους φίλους, τους επίγονους.

Το ίδιο το νησί, οι συνθήκες και οι αδικίες, η βαρβαρότητα και η προσπάθεια εξαθλίωσης των τροφίμων θα αποτελούν διαρκώς το συγκείμενο αυτών των τεχνουργημάτων.

Έχει ιδιαίτερη σημασία να επιτελεσθεί η ενσάρκωση της μνήμης αυτής, ώστε αυτόματα να ανακαλείται η φρίκη των ενεργειών αυτών σε κάθε άνθρωπο, με την ελπίδα να μην επαναληφθούν. Η Γυάρος αποτελεί ένα από τα σύμβολα για την ενσάρκωση αυτής της μνήμης, για να επιφέρει τον αποκλεισμό της υποκειμενικής πληροφορίας και την ανεμπόδιστη διασπορά όποιας προπαγάνδας εξυπηρετεί σύγχρονα συμφέροντα, τα οποία βγαίνοντας από το αστραφτερό περιτύλιγμά τους, τελικώς είναι «ασχημίες» οι οποίες λειτουργούν εις βάρος μας.

Η τέχνη ανέκαθεν ήταν μέρος της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Γεννήθηκε συνδεδεμένη με την καθημερινή ζωή, τις ανάγκες, τις ιδέες, τις ανησυχίες. Εξέφραζε πάντα την ανάγκη των ανθρώπων να αισθητοποιήσουν και να επικοινωνήσουν αυτό που ήταν μέσα τους ορατό.

Ο Κώστας Καταγάς είναι δασολόγος-περιβαλλοντολόγος απόφοιτος της ΓΔΣ του Α.Π.Θ.

Σχέδιο Άννας Κινδύνη-Μαυρουδή, *Εγκατάλειψη*, (1959), κάρβουνο σε χαρτί, 20 x 35 εκ.

«Η τέχνη δεν αναπαριστά το ορατό, η τέχνη κάνει τα πράγματα ορατά» (Paul Klee).

Επιτρέπει στους ανθρώπους να επικοινωνούν μεταξύ τους, να αισθάνονται και ταυτόχρονα εμπεριέχει νοήματα και ιδέες (Walling, 2006)².

Έχει το χάρισμα να αισθητοποιεί και να διασώζει με μοναδικό τρόπο τα νοήματα και τις ιδέες.

Ο Habermas³ μας πληροφορεί ότι

η τέχνη, υπογραμμίζει, αναπτύσσεται σε μια αυτόνομη σφαίρα ανάλογη με αυτήν της επιστήμης και της ηθικής με ειδικούς κανόνες εγκυρότητας, την αλήθεια, την κανονιστική ορθότητα, την αυθεντικότητα και το κάλλος.

Η σημασία της σχέσης του καλλιτεχνικού αντικειμένου με το συγκείμενό του είναι πολύ ισχυρή⁴, ώστε το τεχνούργημα εκτός από

2. Walling Donovan (2006), *"Brainstorming Themes that Connect Art and Ideas Across the Curriculum"*, Art Education 59:1, σ. 18-23.

3. Habermas, J. (1990). *«Modernity versus postmodernity»*, στο In H. Risatti (Ed.), *Postmodern perspectives: Issues in contemporary art*, σ. 54-66, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

4. Πηγή: Κείμενο και συγκείμενο στην τέχνη, Προσεγγίζοντας την τέχνη μέσα από την ιστορία. Μαθαίνοντας ιστορία μέσα από την τέχνη, Το παράδειγμα του εγχειριδίου της ΣΤ' Δημοτικού. Μαρία Ρεπούση, Παιδαγωγική Σχολή ΑΠΘ.

«ιστορικό τεκμήριο και μαρτυρία για την εποχή του⁵, το θέμα και τον χώρο που δημιουργήθηκε», να γίνεται η σκανδάλη ενεργοποίησης της μνήμης για ό,τι σχετίζεται με αυτό.

Η ισχυρή σύνδεση εικόνων γνώσης, μνήμης αλλά και ανάμνησης έχουν μελετηθεί και περιγραφεί ήδη από την αρχαιότητα.⁶

Ο Νίκος Βασιλάκος⁷, μας θυμίζει ότι «είναι σύνηθες να προσπαθούμε να εξερευνούμε τη μνήμη και προσπαθούμε να την αναλύσουμε στα εξ'ων συντίθεται. Έτσι, ενώ μια ζωή προσπαθούμε να θυμηθούμε πράγματα, υπάρχει κάτι στον ρού των γεγονότων που διαρκώς προσπαθούμε, εκόντες άκοντες, να ξε-

χάσουμε. Πρόκειται για την υπέρβαση της αγωνίας του θανάτου. Συσχετίζουμε τον θάνατο με τον ύπνο ή με τον κύκλο της φύσης για να εξομαλύνουμε την ιδέα του. Τον καταδικάζουμε στα πεδία της Λήθης (λησμονιάς) για να μπορούμε να ζούμε ήσυχα. Έτσι νομίζουμε... Μαζί με τον θάνατο όμως καταδικάζουμε και τις δυσάρεστες αναμνήσεις. Επικαλούμαστε την επιλεκτική μνήμη και της ζητούμε να θυμάται μόνον τα καλά και συμφέροντα. Εκεί στην ραστώνη της λησμοσύνης, που δημιουργεί τεχνητά η επιλεκτική μνήμη, μας κρούει τη θύρα ο φιλόσοφος Σενέκας λέγοντας: «Η μνήμη, βλέπεις, είναι εκείνος ο βωμός, το ιερό αυτό

5. Νίκος Βασιλάκος: *Μνήμη - Τέχνη και Τεχνική της Μνήμης, Ψηφιακός Κόσμος, του Νίκου Βασιλάκου. «Η τέχνη της μνήμης»*. Στα χρόνια της προσωκρατικής εποχής, ένα τυχαίο περιστατικό στάθηκε αφορμή για ν' ανακαλύψει ο ποιητής Σιμωνίδης ο Κείος την τέχνη της μνήμης.

6. Η σύνδεση εικόνων γνώσης και μνήμης απαντάται και στην πλατωνική φιλοσοφία. Στον διάλογο «Μένων» (82.b και εξής) υπάρχει ένα πείραμα του **Σωκράτη** με έναν δούλο, ο οποίος μέσω λειτουργιών της μνήμης ανακαλύπτει ότι γνωρίζει πράγματα και γεωμετρικές αλήθειες που δεν διδάχθηκε ποτέ. Ο **Πλάτωνας** με την θεωρία των ιδεών προχωρά ένα βήμα παραπέρα, ισχυριζόμενος ότι οι άνθρωποι μπορούν να γνωρίσουν την αλήθεια για την ουσία των πραγμάτων του κόσμου, όχι εμπειρικά, αλλά ανακαλώντας στην μνήμη τους τις ιδέες των πραγμάτων που ο νους τους είχε γνωρίσει πριν έλθουν σε αυτόν τον κόσμο.

Ο **Αριστοτέλης** υπογραμμίζει την αναφορά της μνήμης στο παρελθόν και συμπεραίνει ότι πρόκειται για μια λειτουργία της ικανότητας με την οποία αντιλαμβανόμαστε τον χρόνο, δηλαδή της πρώτης αντιληπτικής ικανότητας (του πρώτου αισθητικού), της κοινής αίσθησης. Η μνήμη, προσθέτει, είναι αδύνατη χωρίς εικόνα (φάντασμα). Επομένως, είναι μια λειτουργία του μέρους της ψυχής στο οποίο ανήκει η φαντασία. Αντικείμενό της δεν είναι όμως η παρούσα εικόνα, αλλά το παρελθόν γεγονός.

Πώς μπορεί αυτό να συμβαίνει; Η απάντηση του **Αριστοτέλη** είναι ότι αυτό που η αντίληψη παράγει στην ψυχή είναι ένα είδος ζωγραφιάς (ζωγραφήματος), ή αποτύπωσης του αισθήματος, σαν τη σφραγίδα ενός δαχτυλιδιού. Όταν βλέπουμε την εικόνα ενός πίνακα, αντιλαμβανόμαστε ταυτόχρονα το πρότυπό της. Με τον ίδιο τρόπο είναι δυνατό, όταν

Σχέδιο Γιάννης Μαρρές, 28-4-67. Γυάρος, Μεγάλη Παρασκευή. Πηγή https://lispolydrosou.blogspot.gr/2015/04/blog-post_28.html

αντιλαμβανόμαστε ένα φάντασμα, να το αντιλαμβανόμαστε ταυτόχρονα ως εικόνα κάποιου πράγματος και κάποιου παρελθόντος πράγματος. Όταν πληρούνται αυτές οι δύο προϋποθέσεις, δεν έχουμε μόνο φαντασία, αλλά το συνθετότερο εκείνο ενέργημα που ονομάζεται **μνήμη**.

Από τη μνήμη ο **Αριστοτέλης** προχωρεί στην **ανάμνηση** που διακρίνεται τόσο από τη **συνεχή ενεργό μνήμη**, όσο και από τη **δεύτερη μάθηση** εκείνου που έχει τελείως ξεχαστεί. Η ανάμνηση είναι η επίπονη ή μη επίπονη ενεργοποίηση της μνήμης που έχει γίνει απλώς δυνητική, δηλαδή έχει εξαλειφθεί από τη συνείδηση. Η αρχή στην οποία βασίζεται η ανάμνηση είναι ότι οι κινήσεις που άφησαν οι αισθήσεις στα όργανά μας τείνουν να διαδέχονται κανονικά η μία την άλλη. Ο συνειρμός των ιδεών -ένα ζήτημα που βρίσκει εδώ την παλαιότερη διατύπωσή του- προκύπτει από ομοιότητα, εναντιότητα ή συνάφεια. Η ανάμνηση ενός αντικειμένου τείνει να ακολουθείται από την ανάμνηση ενός στοιχείου ομοίου ή εναντίου ή σύνεγγυς στην αρχική εμπειρία. Αυτή η αρχή που λειτουργεί στην ακούσια ανάμνηση πρέπει να μας καθοδηγεί και στην εκούσια ανάμνηση.

Ο **Αριστοτέλης** όμως, δεν σταματά εκεί. Δίνει εν συνεχεία στο "Περί μνήμης και αναμνήσεως" μια ενδιαφέρουσα και αναλυτική περιγραφή της διαδικασίας της ανάμνησης και της σημασίας που έχει γι' αυτήν η αίσθηση της χρονικής απόστασης. Δεν μπορεί να υπάρξει μνήμη, αν δεν προηγηθεί χρόνος. Η έπαυλη της μνήμης είναι το παρελθόν και ο κήπος της η θάλασσα του μέλλοντος. Το τι έρχεται είναι άδηλον... (Πηγή: Νίκος Βασιλάκος: *Μνήμη - Τέχνη και Τεχνική της Μνήμης*, Ψηφιακός Κόσμος, του Νίκου Βασιλάκου).

7. Μνήμη ζωής και μνήμη θανάτου. (πηγή βλ. 4)

κομμάτι του χρόνου μας, στο οποίο υποτάσσεται η παντοδυναμία της μοίρας. Εκεί όλες οι ανθρώπινες κακοτυχίες έχουν ξεπεραστεί, έτσι ώστε ούτε η πενία, ούτε ο φόβος, ούτε οι επιδημίες να μπορούν να τη διαταράξουν. Δεν μπορεί ούτε να παραβιαστεί, ούτε να κλαπεί. Την κατέχουμε σταθερά και διαρκώς. Μία μία οι στιγμές, μία μία οι μέρες, δημιουργούν το παρόν. Κι όλες οι στιγμές, όλες οι μέρες θα αναδυθούν μόλις το προστάξεις, και θα αφεθούν να τις εξετάσεις και να τις επεξεργαστείς. Αυτό όμως, είναι κάτι που δεν μπορούν να κάνουν οι πολυάσχολοι, επειδή η περιπλάνηση σε οποιαδήποτε περίοδο της ζωής προϋποθέτει μια σίγουρη και ήσυχη συνείδηση. Αντίθετα τα πολυάσχολα πνεύματα, σαν να βρίσκονταν κάτω από

ζυγό, δεν μπορούν ούτε να στραφούν ούτε να κοιτάξουν προς τα πίσω. Η ζωή τους, κατά συνέπεια, θα χαθεί σε μιαν άβυσσο. Και όπως είναι μάταιη σπατάλη να αδειάζεις ένα υγρό, όταν δεν έχεις βάλει ένα δοχείο από κάτω για να το μαζέψει, κατά τον ίδιο τρόπο, ελάχιστη σημασία αποκτά ο χρόνος που έχουμε ζήσει, όταν δεν μπορεί να απομνημονευθεί και χύνεται στο κενό από τις ρημαγμένες και διάτρητες ψυχές». Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε τις συνθήκες της εποχής και τι προηγήθηκε, ώστε η ενσάρκωση στη μνήμη του συγκεκριμένου να είναι ολοκληρωμένη ηθικά και ιστορικά.⁸

Θεωρούμε κρίσιμο να ανατρέξουμε αντίστοιχα στα 30-35 χρόνια πριν την δημιουργία της Γυάρου και τα τεκταινόμενα στην

8. Τριανταπέντε χρόνια πριν το επίσημο άνοιγμα της Γυάρου και την κατασκευή της φυλακής (1947) η Ελλάδα προερχόταν από τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913), εισήρχετο στο Α' Παγκόσμιο πόλεμο (1914-1918) ενώ ταυτόχρονα βρισκόταν σε εσωτερικές διαφορές (Βενιζέλος-Κωνσταντίνος, 1915-1917).

Ακολουθούν η απόβαση του Ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη (Μάιος 1919), η συνθήκη του Νεϊγύ (14-27 Νοεμβρίου 1919), η Συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου – 10 Αυγούστου 1920), η ήττα από τους Τούρκους και η Μικρασιατική καταστροφή (1922), η καταφυγή Ελλήνων προσφύγων στη Συρία (1922-1923), οι 2.000-3.000 Έλληνες πρόσφυγες στη Δαμασκό, η γενοκτονία στο Χαρπούτ της Τουρκίας και η φυγή προσφύγων από εκεί (τουλάχιστον όσοι πρόλαβαν) με συνέπεια 8.000-12.000 Έλληνες πρόσφυγες να πορευτούν στις σπηλιές στο Χαλέπι (800 χιλιόμετρα από το Χαρπούτ), η Σύμβαση ανταλλαγής Ελληνικών και Τουρκικών πληθυσμών (1923), ο ειδικός νόμος του 1919 και ο Ν.4229/1929 με τους οποίους εγκρίνεται το μέτρο της εκτόπισης και φυλάκισης των πολιτικών αντιπάλων κάθε καθεστώτος, η απόφαση του υφυπουργείου Δημόσιας Ασφάλειας με την οποία ορίζονται ως τόποι εξορίας τα νησιά Άγιος Ευστράτιος, Ανάφη, Σίφνος και Φολέγανδρος, τα 29 νησιά του Αιγαίου (Άγιος Ευστράτιος, Αίγινα, Αλόνησος, Αμοργός, Ανάφη, Αντικύθηρα, Αντίπαρος, Γαύδος, Γυάρος, Θήρα, Ικαρία, Ίος, Κίμωλος, Κύθηρα, Λέρος, Λήμνος, Μακρόνησος, Μήλος, Νάξος, Πάρος, Σαμοθράκη, Σέριφος, Σίκινος, Σίφνος, Σκύρος, Τρίκερι, Φολέγανδρος, Φούρνοι, Χίος), που χρησιμοποιήθηκαν ως τόποι εξορίας κατά την περίοδο

Σχέδιο Γιάννης Μαρρές, 1-5-67. Γυάρος, Δευτέρα - Πρωτομαγιά. Πηγή https://lispolydrosou.blogspot.gr/2015/04/blog-post_28.html

1928-1973, ενώ σε αυτά προστέθηκαν τα νησιά Άνδρος, Τήνος, Σύρος, Κύθνος, Μύκονος και Σκιάθος για μικρότερους αριθμούς εξορίστων, τους Έλληνες πρόσφυγες από τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου (κυρίως Χιώτες) στην έρημο του Σινά, μέχρι τα πρόθυρα του 2ου παγκόσμιου με την κατάληψη από τους Τούρκους της Αλεξανδρέττας (ιδρύθηκε από τον Αλέξανδρο το 333π.Χ. μετά τη μάχη της Ισού) από τους Τούρκους (1938), η επανεκδίωξη (1939-1940) Ελλήνων (11.000-12.000 Έλληνες πρόσφυγες) και Αρμενίων (26.000-27.000 αρμένιοι πρόσφυγες) από την περιοχή, η λειτουργία των φυλακών στα Λαζαρέτα για την φυλάκη αντιφρονοούντων (1938) η οποία χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή και κατά τη διάρκεια της κατοχής, η εμπλοκή στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο (28-10-1940), η ίδρυση του ΕΑΜ (27-09-1941), η γερμανική εισβολή στην Ελλάδα (1941), η κατοχή των Γερμανών (1941-1944), ο μεγάλος λιμός στην Ελλάδα (1941-1942, η Σύρος επλήγη περισσότερο από κάθε άλλο ελληνικό νησί), η ίδρυση του ΕΛΑΣ (16-02-1942), τα τάγματα ασφαλείας του Ράλλη (Νόμος 260/1943, 18-06-1943 / ΦΕΚ 180 Α'), η Εθνική Αντίσταση (1941-1944), η επικράτηση των εθνικοφρόνων και η εκκαθάριση των προοδευτικών από τα κοινά της Σύρου (1945), ο Εμφύλιος πόλεμος (1946-1949) στη διάρκεια του οποίου κτίζεται και η φυλακή στο χώρο εκτόπισης της Γυάρου (1947) και προστίθενται ως νησιά εξορίας η Ικαρία και η Λήμνος ενώ δημιουργούνται και τα στρατόπεδα εξορίας στη Μακρόνησο, το Τρίκερι και τη Χίο, το κλείσιμο της φυλακής στα Λαζαρέτα της Σύρου (1949) [αλλά συνέχισε να χρησιμοποιείται και ως φυλακή].

Χαρακτικό με την Παναγία της Γυάρου και στίχους του Βάρναλη.
Μέσα της φυλάχτηκαν παράνομα σημειώματα. Πηγή Κόκκινος Φάκελλος.

Χειροτεχνήματα από ξερό ψωμί και αχιβάδες, ζωγραφισμένα, του Σωτήρη Κράνια στην Γυάρο
το 1968. Η οικογένεια, ο θαλασσοκόρακας. Πηγή Κόκκινος Φάκελλος.

Γιώργος Φαρσακίδης: Το πλυντήριο στην
Γυάρο. Πηγή Κόκκινος Φάκελλος.

Γιώργος Φαρσακίδης: Η μπουγάδα στην
Γυάρο. Πηγή Κόκκινος Φάκελλος.

Θανάσης Κωνσταντινίδης, 26-08-68,
Κάρβουνο, Αυτοπροσωπογραφία.
Πηγή Κόκκινος Φάκελλος.

Αντώνης Καραγιάννης: Η μάνα του
κρατούμενου, χαρακτηριστικό.
Πηγή Κόκκινος Φάκελλος.

ευρύτερη περιοχή και να αναδείξουμε και το ηθικό πλαίσιο της εποχής.

Σε όλη αυτή την πορεία δραστηριοποιήθηκαν και μεγαλούργησαν μισάνθρωποι «δωσίλογοι-μελανοχίτωνες», οι οποίοι όχι μόνο δεν τιμωρήθηκαν για τις πράξεις τους, αλλά προστατεύτηκαν και τους επιτράπηκε να μετέχουν σε συμβούλια, ιερατικά αξιώματα, κομβικές οικονομικές θέσεις, επιτροπές διαχείρισης, δημοτικά αξιώματα, σκοτεινές συνεργασίες, συνέχιση της δωσιλογικής τους δραστηριότητας προς το κράτος, αλλά και της ληστρικής δραστηριότητάς τους εις βάρος του λαού.

Σήμερα, είμαστε μάρτυρες της δραστηριοποίησης αυτών των «υπανθρώπων» στο πρόσφατο παρελθόν, αλλά και της συνέχισης δραστηριοποίησης ομοίων τους. Δημιουργήθηκε άνιση μεταχείριση του απλού πολίτη από συντεχνίες, αλλά και από εκμοντερνισμένες απόψεις λήθης και ατιμωρησίας αυτών των εγκλημάτων που διεπράχθησαν. Ακόμα και σήμερα που ακούμε φωνές κρατικών λειτουργών, βουλευτών κλπ “μισανθρώπων” να διατρανώνουν ότι στη Γυάρο

οι εκτοπισμένοι έκαναν διακοπές, στο Πολυτεχνείο δεν είχαμε νεκρούς και πολλές άλλες συναφείς γελοιότητες και είμαστε μάρτυρες μια σύγχρονης εγκληματικής μεθόδευσης υπέρ οικονομικών μοντέλων, με επιμονή στη λήθη, με μεθόδους επιβολής, με αποεκπαίδευση, με στέρηση της βούλησης άμεσα ή έμμεσα, αγνοώντας ότι με την εκχώρηση των δικαιωμάτων μας ως πολιτών σε οποιαδήποτε «αρχή» ή η «ανάθεση» σε οποιονδήποτε να «καθαρίσει» για λογαριασμό μας, σημαίνει αυτόματα υποταγή και συνενοχή. Σημαίνει συνειδητή αποδοχή «προϊόντων εγκλήματος». Απέναντι στην τεχνητή «αμνησία του λαού» ελπίζουμε στην «ενσάρκωση της μνήμης».

«Ο οίκτος προς τον ένοχο,
είναι βαναυσότητα
απέναντι στον αθώο».⁹

Από αυτή την αδρομερή αναδρομή γίνεται ευκρινές ότι και το ηθικό πλαίσιο είναι βασικό συστατικό του συγκειμένου των τεχνουργημάτων της Γυάρου, παρ' όλο που σήμερα ίσως δεν μπορούμε να συμπάσχουμε ειλικρινά για τα δεινά αυτά.¹⁰

Μπορούμε να αντιληφθούμε ότι ένα απλό τεχνουργήμα είναι ικα-

9. 1759 [Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*]

10. Δανείζομαι και επεκτείνω ένα απόσπασμα από τη θεωρία των ηθικών συναισθημάτων του Adam Smith (1759). [...] Μπορούμε να συμπάσχουμε με την οδύνη που προκαλείται από υπερβολική πείνα, εκδιώξεις, φυλακίσεις, δολοφονίες όταν διαβάζουμε την περιγραφή τους στο χρονικό μιας πολιορκίας, μιας ποντοπορίας ή κάθε εμπόλεμης ιστορικής καταγρα-

Κατερίνα Χαριάτη-Σισμάνη, *Όταν το κρεβάτι γίνεται τραπέζι* (1948-52), μολύβι σε χαρτί, 16×20εκ., Μουσείο Πολιτικών Εξορίστων Άη Στράτη, Αθήνα.

Γιώργος Φαρσακίδης: «Γυάρος 1967».

φής. Φανταζόμαστε τον εαυτό μας στη θέση των πασχόντων και έτσι εύκολα αντιλαμβανόμαστε τα αδιέξοδα, τη θλίψη, τον φόβο και την ταραχή που πρέπει κατ' ανάγκη να αποσπούν την προσοχή τους. Αισθανόμαστε οι ίδιοι έναν κάποιο βαθμό αυτών των παθών και επομένως συμπάσχουμε μαζί τους. Καθώς όμως δεν μας πιάνει η πείνα, δεν διωκόμαστε σήμερα, δεν φυλακίζόμαστε, δεν δολοφονούμε, διαβάζοντας την περιγραφή, δεν μπορούμε, ακόμα και σε αυτή την περίπτωση, να πούμε κυριολεκτικά ότι συμπάσχουμε στα δεινά τους [...]. Δεν μπορούμε όμως να συμμεριστούμε όποιον ήρωα όποιας εμφύλιας διαμάχης.

νό να ανασύρει την ενσωματωμένη μνήμη της Γυάρου.

Η «ενσάρκωση της μνήμης της κατοχικής πείνας» έχει συντελεστεί. Αναφέρουμε και σήμερα... «_της έχει μείνει από την κατοχή», όταν η γιαγιά μας ή η μητέρα μας προσπαθεί να μας ταΐσει ή επιδιώκει ένα πλούσιο σε φαγητά τραπέζι ικανό να ταΐσει τους διπλάσιους από τους συνδιαιτημόνες και έτσι αποδεικνύουμε την συντέλειά της σε εμάς μέσω αυτών. Η στατιστικές της δαπάνης για προμήθειες τροφίμων των ελλήνων σε σχέση με τους άλλους ευρωπαίους, επίσης το αποδεικνύει.

Η ενσάρκωση της μνήμης του διχασμού όμως έχει; Οι χιλιάδες αποκλεισμένοι στη Γυάρο είχαν μια ελευθερία που δεν μπορούσε να τους την πάρει κανείς. Παρέμεναν άνθρωποι και κατέφευγαν άμεσα ή έμμεσα στη λαϊκή τέχνη, στην τέχνη από το “τίποτα” επανακατακτώντας έτσι την ελπίδα τους ενάντια στις εξαντλητικές εκτοπίσεις και μεταγωγές, στα βασανιστήρια, την ψυχική και σωματική βία, τον φόβο, τις εκτελέσεις και τις απώλειες συντρόφων, τους εκβιασμούς της οικογένειας, των παιδιών, την ληστρική απώλεια της παρουσίας τους ή ό,τι άλλο τους στερούσε η τότε λευκή κρατική τρομοκρατία.

Η ενσάρκωση της μνήμης του διχασμού μπορεί και πρέπει να γίνει μόνο με τη διατήρηση της αλήθειας¹³ των ιστορικών γεγονότων, της αληθινής και ευρείας κοινωνίας των και όχι με παραπληήσεις, κουκουλώματα, διαστρεβλώσεις κλπ, ενέργειες που θα επιτρέπουν διαρκώς στους επιτήδειους να προωθούν προπαγάνδες και αφορισμούς εξ αιτίας προσωπικών.

Η «συλλογική μνήμη»¹¹ υφίσταται. Η τέχνη λειτούργησε κάτω από αυτές τις συνθήκες, έβγαλε τους βασανισμένους μελλοθάνατους κρατούμενους, από τον μονοδιάστατο τρόπο να αντιμετωπίζουν την ύπαρξή τους και δημιούργησε ρωγμές φωτός, καταλάγιασε συναισθήματα, πρόσφερε στιγμές ελπίδας, φανέρωσε και έδωσε διεξόδους σε πολλούς από αυτούς τους ανθρώπους στη Γυάρο.

Τα τεχνουργήματά τους διασκορπίστηκαν εμπεριέχοντας όλες τις μνήμες της κράτησής τους εκεί.

Παρατέθηκαν, κατά τη ροή αυτού του κειμένου, ελάχιστα τεχνουργήματα από τη Γυάρο ως τεκμήρια της συμβολής της τέχνης στην προσπάθεια διατήρησης της πνευματικής υγείας στις συνθήκες ζωής τους, αλλά ταυτόχρονα παρατέθηκαν ως στοιχεία για την εγκαθίδρυση της μνήμης

11. Κατά τον Maurice Halbwachs, η συλλογική μνήμη είναι μια βιωμένη και βέβαιη μνήμη. Η βιωματική της διάσταση πηγάζει από μια κοινή νοηματοδότηση, κάτι ανάλογο με την εμπειρία της συλλογικής σκέψης.

Γιάννης Ρίτσος, σχέδια εξορίας¹², 16-09-1948.

Σκεύη κατασκευασμένα από τον εξόριστο Χρόνη Μίσσιο στο στρατόπεδο του Άη Στράτη, 1947-1952

Σκίτσο του Γιάννη Ρίτσου από τη συλλογή σχέδια εξορίας¹², 13-03-1950.

Σκίτσο του Γιάννη Ρίτσου από τη συλλογή σχέδια εξορίας¹², 16-03-1950.

Σκίτσο του Γιάννη Ρίτσου από τη συλλογή σχέδια εξορίας¹², 1-06-1967.

Σκίτσο του Γιάννη Ρίτσου από τη συλλογή σχέδια εξορίας¹², 3-06-1967.

Σκίτσο του Γιάννη Ρίτσου από τη συλλογή σχέδια εξορίας¹², 12-11-1951.

ΤΑ ΥΠΟΒΡΥΧΙΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

κείμενο: Ελίνα Σαμαρά

Η Γυάρος είναι ένα μικρό νησί στο κέντρο των Βόρειων Κυκλάδων με μια ιστορία συνυφασμένη με τον πόνο και τη θλίψη. Για τους περισσότερους επισκέπτες η εμπειρία περιήγησης στις φυλακές είναι βαθιά συναισθηματική. Οι τοίχοι είναι ζωντανοί από τα βιώματα των ανθρώπων που αναγκάστηκαν να χτίσουν για να ζήσουν μέσα στα θηριώδη κτίρια των φυλακών που τώρα καταρρέουν. Η Γυάρος όμως είναι κάτι πολύ περισσότερο από αυτό και αναλόγως από ποια πλευρά την ψάξεις (κυριολεκτικά και μεταφορικά) ξετυλίγονται ιστορίες για όλα τα ενδιαφέροντα. Κανείς δεν γνώριζε ότι η Γυάρος κρύβει ένα φυσικό πλούτο πάνω και κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας που εντυπωσιάζει ακόμα και τους ερευνητές που έχουν κληθεί να τη μελετήσουν.

Το Πρόγραμμα ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE

Το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE, από το 2013 έως σήμερα, έχει ανοίξει ένα δρόμο πρωτότυπο για τα ελληνικά δεδομένα.

Στόχος του προγράμματος είναι

να δημιουργήσει μία θαλάσσια προστατευόμενη περιοχή γύρω από τη Γυάρο, με σεβασμό προς το περιβάλλον και τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Στο πλαίσιο του προγράμματος υλοποιήθη-

Η Ελίνα Σαμαρά είναι θαλάσσια βιολόγος, ερευνήτρια/υπεύθυνη τεχνικός πεδίου, WWF Ελλάς.

Εικόνα 1. Το κοινό χταπόδι είναι πολυσύχναστος κάτοικος της Γυάρου και όσο υπάρχει διαχείριση της αλιείας στο νησί το μέγεθος και οι αριθμοί τους αναμένεται να αυξηθούν. (© Γ.Πηγούτσος/WWF Ελλάς).

καν δράσεις έρευνας εξ αρχής σε θέματα όπως η ορνιθοπανίδα, τα χερσαία και θαλάσσια οικοσυστήματα αλλά και οι κοινωνικο-οικονομικές διαστάσεις της Σύρου και της Άνδρου. Πάνω σε αυτή την οικοσυστημική προσέγγιση στηρίζονται και οι δράσεις διαχείρισης αυτής της υπό ίδρυση Θαλάσσιας Προστατευόμενης Περιοχής (ΘΠΠ). Μια τέτοια δράση είναι και η δημιουργία Υποβρύχιων Μονοπατιών με πρωταρχικό ρόλο την προσέλκυση καταδυτικού τουρισμού και την προώθηση της βιωματικής εμπειρίας ανθρώπου-θάλασσας.

Η πρόσφατη βιβλιογραφία δείχνει πως τα μέγιστα οφέλη μιας σωστά διαχειριζόμενης ΘΠΠ

έχουν πρώτα απ' όλα αντίκτυπο στον καταδυτικό τουρισμό και συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής. Αυτό συμβαίνει σταδιακά καθώς τα είδη εντός της Θαλάσσιας Προστατευόμενης Περιοχής αναμένονται να αυξηθούν ή και να γίνουν μεγαλύτερα, προσφέροντας μια όαση ζωής ανάμεσα στις υπερ-αλιευμένες θάλασσές μας (Εικόνα 1). Τα Υποβρύχια Μονοπάτια είναι σχεδιασμένα με στόχο την προσέλκυση κοινού όλων των ηλικιών και επιπέδων, παρόμοια με τα μονοπάτια της στεριάς στα οποία είμαστε όλοι πιο εξοικειωμένοι. Επιτυχημένα παραδείγματα στην Ευρώπη βρίσκονται σε ΘΠΠ κυρίως της Ισπανίας, Γαλλίας και Ιταλίας.

Ο σχεδιασμός και η δημιουργία των Υποβρύχιων Μονοπατιών

Για τη δημιουργία των μονοπατιών αφιερώθηκε πολύς χρόνος στην έρευνα του βυθού της Γυάρου, της θαλάσσιας ζωής, της μορφολογίας του βυθού αλλά και τις συνθήκες που επικρατούν σε κάθε περιοχή, την προσβασιμότητα σε αυτές αλλά και τον χερσαίο χώρο που τις περιβάλλει (Εικόνα 2).

Με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά, επιλέχθηκαν οι δύο πιο ενδιαφέρουσες διαδρομές που θα εξυπηρετούν όλα τα επίπεδα των δυτών και κολυμβητών. Μετά τη χρονοβόρα έρευνα και τελική επιλογή των διαδρομών, ήρθε το στάδιο της χαρτογράφησης. Η χαρτογράφηση στα χερσαία μονοπάτια δεν είναι απλή διαδικασία, πόσο μάλλον για τα υποβρύχια μονοπάτια.

Με την ολοκλήρωση της αποτύπωσης σε χαρτί, φωτογραφίες και βίντεο, ξεκίνησε το έργο μεταφοράς όλων αυτών των στοιχείων σε έναν όμορφο χάρτη, φιλικό προς τον υποβρύχιο επισκέπτη και ανθεκτικό για χρήση ακόμα και κάτω από το βυθό.

Για αυτό το πολυσύνθετο αλλά και δημιουργικό κομμάτι, είχα την τύχη να συνεργαστώ με φοιτητές της σχολής Μηχανικών Σχεδίασης Προϊόντων και Συστημάτων του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Οι φοιτητές Χρήστος Δομούζης, Ιωάννα Παπαδοπούλου και Λυδία Κοκκινάκη ανέλαβαν εθελοντικά αυτό το δύσκολο κομμάτι και είμαστε όλοι περήφανοι γι' αυτήν την εκπληκτική συνεργασία, τα αποτελέσματα της οποίας μιλούν από μόνα τους. (Εικόνες 3α & 3β). Παράλληλα με τους υποβρύχιους χάρτες, φτιάξαμε αδιάβροχες κάρτες αναγνώρισης ειδών από τα πιο κοινά είδη ψαριών και ασπόνδυλων που κατοικούν στο Νότιο Αιγαίο.

Οι κάρτες αναγνώρισης ειδών είναι ένα πολυζήτητο αξεσουάρ για φυσιοδίφες και δύτες σε όλον τον κόσμο. Κάθε Θαλάσσια Προστατευόμενη Περιοχή ή περιοχή με υψηλού επιπέδου καταδυτικό τουρισμό, που σέβεται την οντότητά της, έχει διαθέσιμους οδηγούς για όλα τα θαλάσσια είδη και έχει χαρτογραφήσει τις πιο πολυσύχναστες περιοχές.

Με αυτό τον τρόπο η φαινομενικά σκοτεινή και απροσπέλαστη θάλασσα έρχεται στην επιφάνεια και προσκαλεί τον επισκέπτη να καταδυθεί ή, εάν δεν καταδύεται ακόμα, μπορεί να προκαλέσει αυτή την επιθυμία και στο τέλος να φέρει πιο κοντά τον άνθρωπο με τη θάλασσα.

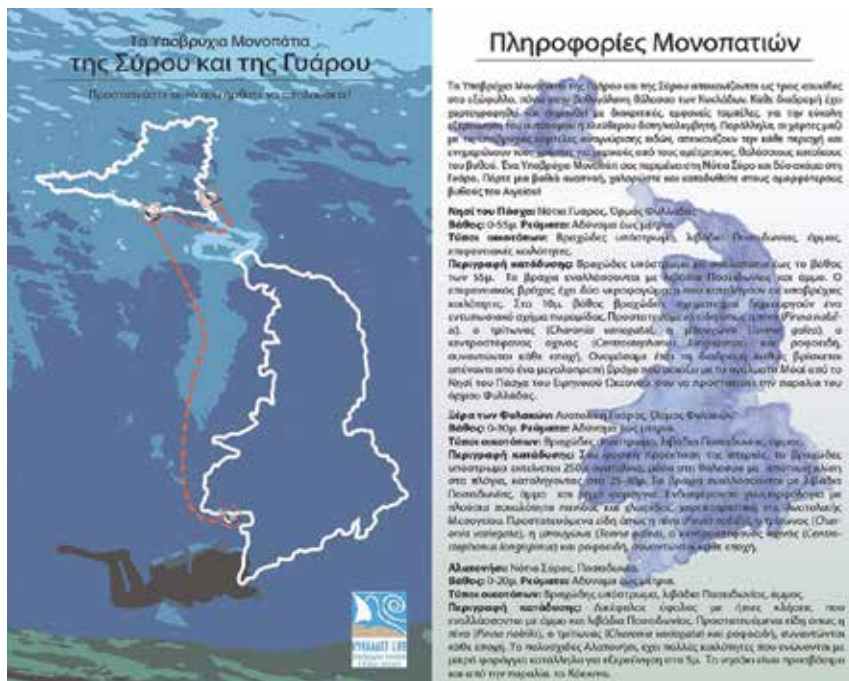

Εικόνα 2. Έρευνες της ομάδας πεδίου στο βυθό της Γιάρου για την επιλογή και σχεδίαση των καταλληλότερων περιοχών για τη δημιουργία των Υποβρύχιων Μονοπατιών. (© Γ.Ρηγούτσος/WWF Ελλάς).

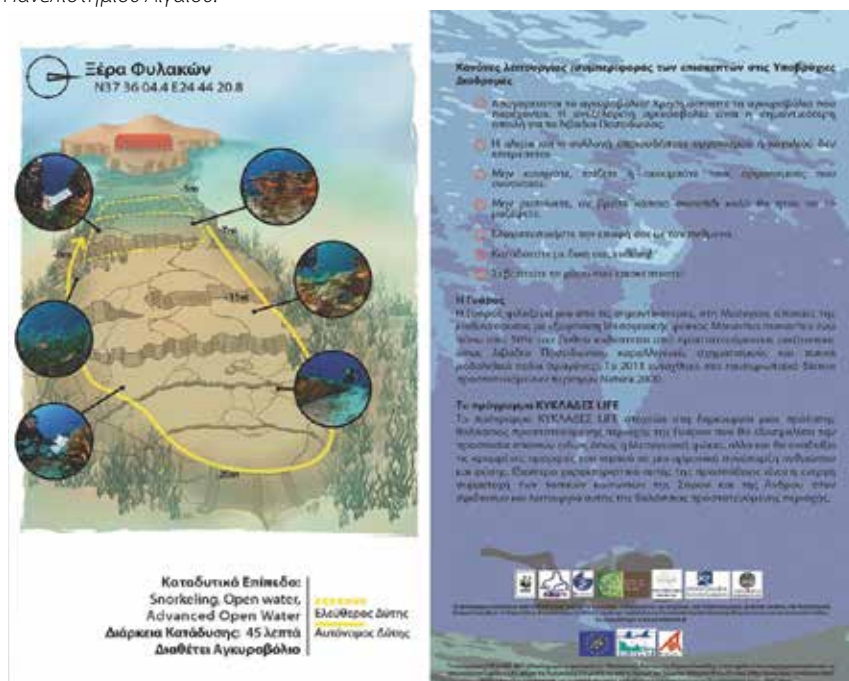
Τα Υποβρύχια Μονοπάτια της Γιάρου

Η πρώτη διαδρομή βρίσκεται στη νότια πλευρά της Γιάρου η οποία προσφέρει απάγκιο από τους δυνατούς βοριάδες, που επικρατούν τον περισσότερο χρόνο. Ο πιο χαρακτηριστικός όρμος της νότιας Γιάρου είναι περίπου στο κέντρο της νότιας πλευράς και έχει το όνομα Φυλλάδες. Σε παλαιότερο τεύχος των *Συριανών γραμμάτων* με αφιέρωμα στη Γιάρο, μαθαίνουμε από την Αγιουργιανή κ. Ελπίδα Σαλάχα (το γένος Μαραγκού), ότι ήταν ο κόλπος όπου η οικογένειά της φύλαγε τη βάρκα τους, έκαναν το μπάνιο τους και

υποδέχονταν τους ψαράδες που ήταν και οι μόνοι τους επισκέπτες. Στην είσοδο του κόλπου, ένας επιβλητικός βράχος μοιάζει με τα αγάλματα Μοάι, από το διάσημο Νησί του Πάσχα, έτσι πήρε και το όνομά του το Υποβρύχιο Μονοπάτι. Πάνω στην επιφάνεια τα μονοπάτια ορίζονται από δύο σημαδούρες (μία στην αρχή και μία στο τέλος της διαδρομής) που φέρουν την ίδια ταμπέλα που υπάρχει και κάτω από το νερό (κάθε 30 μέτρα) για την καθοδήγηση των επισκεπτών.

Εικόνα 3α και 3β. Τετράπτυχο έντυπο για τα Υποβρύχια Μονοπάτια, ανθεκτικό στο νερό, που δημιουργήσαμε σε συνεργασία με φοιτητές από το Τμήμα Μηχανικών και Σχεδίασης Προϊόντων και Συστημάτων, του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Εικόνα 4. Στη σημαδούρα εξόδου του Υποβρύχιου Μονοπατιού «Νησί του Πάσχα» βρίσκονται δύο ογκόλιθοι πεσμένοι πλάγια, δημιουργώντας ένα σχηματισμό πυραμίδας στα 10 μέτρα βάθος. Από την κάτω πλευρά των βράχων, οι περιοχές που δεν φωτίζονται από φυσικό φως, φιλοξενούν πολύχρωμες αποικίες ασπόνδυλων οργανισμών, όπως σφουγγάρια, βρυόζωα, ασκίδια κλπ. (© Γ.Ρηγούτσος/WWFΕλλάς).

Υποβρυχίως, κάτω από την σημαδούρα εισόδου, ο βυθός βαθαίνει κλιμακωτά μέχρι τα 55 μέτρα και τα σκαλοπάτια έχουν ιδιαίτερη ομορφιά, ζωή και εναλλαγές. Οι περισσότεροι δύτες θα ακολουθήσουν τη διαδρομή στα 20-40 μέτρα βάθος, για περίπου 25-30 λεπτά μέχρι να φτάσουν στη σημαδούρα εξόδου. Σε αυτό το σημείο, βρίσκονται δύο ογκόλιθοι πεσμένοι πλάγια, δημιουργώντας ένα σχηματισμό πυραμίδας στα 10 μέτρα βάθος (Εικόνα 4). Από την κάτω πλευρά των βράχων, οι περιοχές που δεν φωτίζονται

από φυσικό φως, φιλοξενούν πολύχρωμες αποικίες ασπόνδυλων οργανισμών, όπως σφουγγάρια, βρυόζωα, ασκίδια κλπ. Ανάμεσα και γύρω από τα βράχια, ψάρια μικρά και μεγάλα βρίσκουν καταφύγιο και τροφή.

Ανάλογα με τον αέρα που έχει καταναλώσει ο δύτης, μπορεί να αποφασίσει να τελειώσει την κατάδυση εδώ, στη σημαδούρα εξόδου ή να συνεχίσει σε βάθος 10 μέτρων. Σε αυτό το επίπεδο του μονοπατιού υπάρχουν δύο νεροφαγώματα που δημιουργήσαν εσοχές από την επιφάνεια,

πολύ όμορφα σημεία για φωτογράφηση και εξερεύνηση των οργανισμών. Οι επισκέπτες που δεν καταδύονται αλλά κολυμπούν στην επιφάνεια με μάσκα και βατραχοπέδιλα, ακολουθούν την πορεία του βράχου και έχουν πρόσβαση στα νεροφαγώματα και την πυραμίδα από την επιφάνεια, ακολουθώντας τα αντίστοιχα ταμπελάκια (Εικόνα 5).

Η αγαπημένη μου εποχή για κατάδυση στο μονοπάτι «Νησί του Πασχα» είναι κατά την άνοιξη, αρχές καλοκαιριού, όταν οι φλώμοι (*Euphorbia dendroides*) ανθίζουν και δημιουργούν ένα μωσαϊκό τριών χρωμάτων (κόκκινο, κίτρινο, πράσινο) που καλύπτει όλες τις πλαγιές του όρμου Φυλλάδες και ακόμα παραπέρα! Σε καταδύσεις εκεί, έχω συναντήσει κατόικες στα βράχια πάνω από το κεφάλι μου, μαυροπετρίτες, καλικοτσούδες αλλά και φώκιες, οι οποίες πάντα κρατούν την απόστασή τους.

Το δεύτερο μονοπάτι βρίσκεται στο ανατολικό κομμάτι του νησιού και συγκεκριμένα στην ξέρα που εκτείνεται μπροστά από τα κτίρια των φυλακών προς την Ανατολή (Εικόνα 6). Το μέγιστο βάθος της διαδρομής είναι τα 27 μέτρα, ενώ οι σηματοδότες επιφανείας που σηματοδοτούν την αρχή και το τέλος της διαδρομής έχουν τοποθετηθεί σε μια ευθεία με βάθος τα 6 μέτρα. Το μονοπά-

τι ξεκινάει εκεί και ο επισκέπτης μπορεί να ακολουθήσει τα υποβρύχια ταμπελάκια περιμετρικά της ξέρας και να τελειώσει την κατάδυσή του στη δεύτερη σηματοδοτεί την αρχή και το τέλος της κατάδυσης είναι ένα ρηχό φαράγγι ανάμεσα από βράχους και Ποσειδωνίες και είναι, παράλληλα, η μια πλευρά της διαδρομής που συστήνεται για τους κολυμβητές, ενώ οι αυτόνομοι δύτες θα βρουν εδώ έναν ενδιαφέροντα διάδρομο για τη στάση ασφαλείας, στο τέλος της κατάδυσης. Από αυτή την ευθεία του φαραγγιού και προς τις φυλακές, βρίσκεται η ρηχότερη περιοχή που συστήνεται και έχει οριοθετηθεί με υποβρύχια ταμπελάκια για τους κολυμβητές, ενώ από αυτή την ευθεία και προς τα ανοιχτά έχει οριοθετηθεί η διαδρομή με υποβρύχια ταμπελάκια για τους αυτόνομους δύτες. Σε όλη τη διάρκεια της κατάδυσης ο επισκέπτης μπορεί να συναντήσει λιβαδάκια Ποσειδωνίας ανάμεσα στο βραχώδες υπόστρωμα και τέσσερα μικρά φαράγγια που διασχίζουν την ξέρα παράλληλα με την ακτή. Κάπου εκεί, ανάμεσα στα φαράγγια, σε μια από τις καταδύσεις χαρτογράφησης, συνάντησα μια σύναξη που δεν έχω ξαναδεί τόσα χρόνια υποβρυχίως. Με την άκρη του ματιού μου γύρω στα 10 μέτρα βάθος, παρατηρώ μια

Εικόνα 5. Τα ταμπελάκια που τοποθετήθηκαν κάτω από το βυθό με στόχο την καθοδήγηση των δυτών στο Υποβρύχιο Μονοπάτι (© Β.Γαβαλλάς/WWFΕλλάς).

μεγάλη σμέρνα αλλά ακίνητη, έξω από τη φωλιά της. Κοιτώντας καλύτερα, διακρίνω γύρω από τη σμέρνα έξι στήρες, και αυτές ακίνητες, να την κοιτάνε κάπως απειλητικά. Φυσικά, γύρω από τις στείρες είχαν συγκεντρωθεί όλα τα μικρόψαρα της ξέρας, σκάροι, καλόγριες, γύλοι, καμπανάδες και σπάροι! Όλο το «καφενείο» είχε μαζευτεί γύρω από τη σύναξη και κουτσομπόλευαν το θέαμα περιμένοντας τις εξελίξεις. Βέβαια, δεν μπορούσα να μείνω μακριά, έπρεπε να βιντεοσκοπήσω αυτή την πρωτόγνωρη για μένα συνά-

ντηση, και όσο πλησίαζα τόσο αραίωναν οι στήρες, μέχρι που έμειναν οι δύο πιο θαρραλέες! Όχι για πολύ όμως, έφυγαν κι αυτές και έμεινε η σμέρνα η οποία με όπισθεν κούμπησε γρήγορα να κρυφτεί στη φωλιά της. Επίσης σ' αυτή τη διαδρομή πολύ συχνά συναντάμε σκαθάρια, ροφούς, τρίτωνες, μονόχοιρους, μπουχώνες, βασιλικά στρείδια, αστακουδάκια και άλλα πολλά (Εικόνα 7). Στο μέλλον, με τη διαχείριση της αλιείας και της κατάδυσης στη Γυάρο, αναμένεται να υπάρξει αύξηση των ειδών σε μέγεθος

Εικόνα 6. Μια κολυμβήτρια περιεργάζεται την κάρτα αναγνώρισης ειδών και η θέα από το Υποβρύχιο Μονοπάτι της ξέρας των Φυλακών. (© Γ.Ρηγούτσος/WWFΕλλάς).

και αφθονία. Έτσι σιγά σιγά οι διαδρομές θα έχουν όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τους δύτες και τους κολυμβητές. Για την παρακολούθηση των υποβρύχιων μονοπατιών έχει προβλεφθεί ένα σχέδιο δειγματοληψιών που θα εφαρμόζεται δύο φορές τον χρόνο, πριν και μετά το άνοιγμα των μονοπατιών, την άνοιξη και το φθινόπωρο αντίστοιχα. Με αυτόν τον τρόπο, θα καταγράφεται η πορεία των Υποβρύχιων Μονοπατιών και θα παρακολουθείται όχι μόνο η πιθανή αύξηση των ψαριών αλλά και η επίδραση που μπορεί να έχουν οι δύτες πάνω στις διαδρομές ή όχι. Το κεντρικό μήνυμα των μονοπατιών άλ-

λωστε είναι «Προστάτευσε αυτό που ήρθες να απολαύσεις!»! Για κάθε δύτη ή επισκέπτη που ενδιαφέρεται να επισκεφτεί τα μονοπάτια, υπάρχουν διαθέσιμα η κάρτα αναγνώρισης ειδών και ένα τετράπτυχο έντυπο (Εικόνες 3α & β), στα ελληνικά και αγγλικά, ανθεκτικό στο νερό, με τις βασικές πληροφορίες των διαδρομών και τους χάρτες. Στην τελευταία σελίδα του τετράπτυχου αναγράφονται οι κανόνες λειτουργίας και συμπεριφοράς που προτείνονται για τους επισκέπτες και που στόχο έχουν την προστασία και διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος. ■

Εικόνα 7. Πολύ συχνά στις καταδύσεις μας στα Υποβρύχια Μονοπάτια συναντάμε προστατευόμενα είδη όπως αυτός ο Τρίτωνα, που αναγράφεται και στις κάρτες αναγνώρισης ειδών! (© Γ. Ρηγούτσος/WWF Ελλάς).

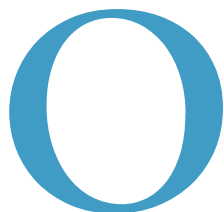
Κανόνες λειτουργίας

- Απαγορεύεται το αγκυροβόλιο/ Χρησιμοποιείτε τα αγκυροβόλια που παρέχονται. Η ανεξέλεγκτη αγκυροβολία είναι η σημαντικότερη απειλή για τα λιβάδια Ποσειδωνίας.
- Απαγορεύεται η αλιεία και η συλλογή οποιουδήποτε οργανισμού (ζωντανού ή νεκρού).
- Μην κυνηγάτε, ταΐζετε ή ακουμπάτε τους οργανισμούς που συναντάτε.
- Μην ρυπαίνετε, αν βρείτε κάποιο σκουπίδι καλό θα ήταν να το μαζέψετε.
- Ελαχιστοποιήστε την επαφή σας με τον πυθμένα.
- Καταδύστε με δική σας ευθύνη!
- Σεβαστείτε τον χώρο που επισκέπτεστε!

ΕΞΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΑ ΥΠΟΘΑΛΑΣΣΙΑ ΤΟΠΙΑ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

κείμενο: Γεώργιος Παπαθεοδώρου
Ξενοφών Δήμας, Νίκος Γεωργίου
Δημήτρης Χριστοδούλου,
Ηλίας Φακίρης

Ο Νικόλας ο Σπανόπουλος, 15 χρονών παιδί, νέο μέλος μιας ψαράδικης τσέτας (κομπανίας), αντίκρισε τα Γιούρα για πρώτη φορά το Μάη του 1938¹. Επτά ψαροκάικα και μια ψαροπούλα αποτελούσαν τον μικρό στόλο που έπιασε στο λιμανάκι της Παναγιάς. Το νησί ήταν «αμάλαγο» και είχε ψαρέματα πολλά. Τα βάθη που θα ψάρευαν ήταν μεταξύ μιας και είκοσι (20) οργιών. Το νησί δεν είχε ξέρες αλλά «αποχές», δηλαδή απότομα νερά. Έτσι ήταν και τα πιο πολλά σημεία του νησιού. Τελικά, τα καλύτερα ψαρέματα τα έκαναν στο Γλαρονήσι, που έβγαζε μια ρηχή γλώσσα προς τα έξω και προς τη μεριά του γαρμπή (δυτικά), καθώς με το κλάπανο (ψιλό δίχτυ) ζώσανε τη ζώνη. Καλές ψαριές έκαναν και προς τη μεριά της Τζιας, στο ακρωτήρι Φούι. Εκεί ψάρεψαν μπαρμπούνια, γιατί ο τόπος είχε κάτι λάκκους όχι μόνο με άμμο αλλά και με λάσπη.

Τρία τέταρτα του αιώνα μετά, τον Ιούλιο του 2014, το σκάφος «Άγ. Γεώργιος» νηολογίου Αγ. Νικολάου 92, με καπετάνιο τον Γ. Κλώντζα, έπιασε πρώτη φορά στο λιμανάκι της Παναγιάς (Εικ. 1).

Γεώργιος Παπαθεοδώρου, Ξενοφών Δήμας, Νίκος Γεωργίου, Δημήτρης Χριστοδούλου, Ηλίας Φακίρης. Εργαστήριο Θαλάσσιας Γεωλογίας και Φυσικής Ωκεανογραφίας (Ε.ΘΑ.ΓΕ.Φ.Ω, Ocean-Lab), Τμήμα Γεωλογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών, Ρίο, Πάτρα, 26 504.

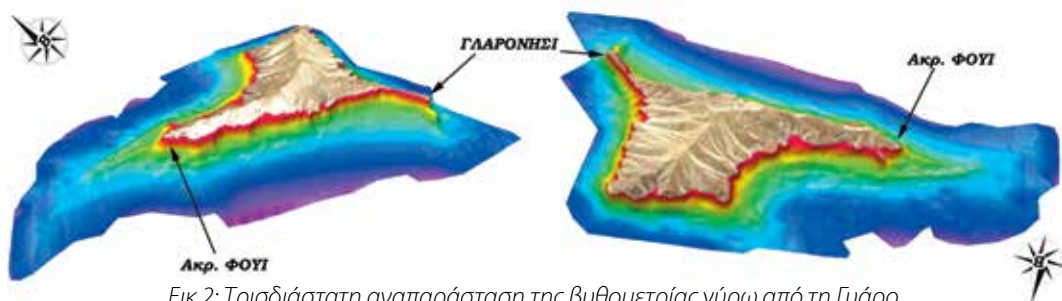

Εικ. 1: Ο «Άγ. Γεώργιος» (N. AN. 92) των ερευνών.

Το σκάφος εξοπλισμένο με τελευταίας τεχνολογίας εξοπλισμό θαλάσσιας γεωφυσικής διασκόπησης και με τα μέλη του Εργαστηρίου Θαλάσσιας Γεωλογίας και Φυσικής Ωκεανογραφίας (Ε.Θ.Α.ΓΕ.Φ.Ω) του Τμήματος Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Πατρών στο κατάστρωμα, ξεκίνησε τη συστηματική χαρτογράφηση του βυθού γύρω από τα Γιούρα. Η έρευνα ήταν τμήμα του ευρωπαϊκού προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE: «Ολοκληρωμένη προσπάθεια για τη Μεσογειακή φώκια στις Βόρειες Κυκλάδες» με συντονιστή το WWF Ελλάς. Σκοπός των ερευνών ήταν ο εντοπισμός και η αποτύπωση δύο εξαιρετικά σημαντικών ενδιαιτημάτων της

θάλασσας της Μεσογείου: των λιβαδιών Ποσειδώνιας (Posidonia) και των ενασβεστωμένων ροδοφυκών (τραγάνας) (Coralligene formations). Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηριχθεί ότι η υφαλοκρηπίδα της Μεσογείου θα είχε διαφορετική εικόνα, αν έλειπαν αυτά τα δύο ενδιαιτήματα, και αναμφίβολα διαφορετική βιοποικιλότητα.

Τα λιβάδια του φυτού της Ποσειδώνιας –φυκιάδες για τους αλιείς– αναπτύσσονται από την ακτογραμμή μέχρι ένα βάθος περίπου 40-50 μέτρων, ανάλογα με τη φωτεινότητα της υδάτινης στήλης και ωφελούν πολλαπλώς το παράκτιο περιβάλλον. Παρέχουν οξυγόνο στη θάλασσα, τα

Εικ.2: Τριδιάστατη αναπαράσταση της βυθομετρίας γύρω από τη Γυάρο.

φύλλα τους ανανεώνονται συνεχώς προσφέροντας τεράστιες ποσότητες οργανικής ύλης στο θαλάσσιο οικοσύστημα, προστατεύουν τις ακτές από τη διάβρωση και αποτελούν τον «βρεφονηπιακό» σταθμό πολλών θαλάσσιων οργανισμών, είτε αυτοί μένουν μέσα στο λιβάδι είτε μεταναστεύσουν προς τα βαθύτερα νερά. Επιπλέον, φαίνεται να μειώνουν τα παθογόνα μικρόβια στο θαλασσινό νερό.

Τα ενασβεστωμένα ροδοφύκη είναι βιογενείς σχηματισμοί κοραλλιογενούς τύπου, οι οποίοι σχηματίζουν ένα σκληρό υπόστρωμα στον πυθμένα που αποτελεί σημαντικό αλιευτικό πεδίο, γνωστό στους αλιείς ως «τραγάνα». Το ενδιαίτημα των ροδοφυκών προστατεύεται από την ευρωπαϊκή οδηγία 1967/2006, καθώς δέχεται μεγάλη πίεση από την αλιευτική δραστηριότητα. Η οικολογική τους αξία, αν και δεν έχει μελετηθεί συστηματικά, είναι πολύ μεγάλη καθώς χαρακτηρίζονται από μεγάλη συγκέντρωση θρεπτικών συστατικών, μεγάλη

ποικιλία πηγών τροφής λόγω της αποίκησης τους από πληθώρα ειδών, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν καταφύγιο για πολλά εμπορικά είδη ψαριών. Έρευνες του Εργαστηρίου μεταξύ των νησιών των Κυκλάδων έδειξαν ότι οι μεγάλες εμφανίσεις ενασβεστωμένων ροδοφυκών παρατηρούνται σε βάθη νερού μεταξύ 75 και 90 μέτρων, με μέγιστη εμφάνιση τα 80 m².

Ο ηχοβολιστικός εντοπισμός των δύο αυτών ενδιαιτημάτων, η διάκρισή τους από άλλους φυσικούς σχηματισμούς και η ακριβής αποτύπωσή τους, δεν είναι ένας εύκολος στόχος. Η πολυετής εμπειρία του Εργαστηρίου σε παρόμοια θέματα έχει οδηγήσει στον καθορισμό πρωτοκόλλων για την ηχοβολιστική αναγνώριση των λιβαδιών της Ποσειδωνίας και της τραγάνας, ενώ ειδικά σχεδιασμένα λογισμικά εντοπίζουν και αποτυπώνουν αξιόπιστα τα δύο αυτά ενδιαιτήματα.

Ο πλούσιος επιστημονικός εξοπλισμός αιχμής του σκάφους αποτελούνταν από: (α) έναν το-

Εικ.3: Η ηχοβολιστή τορπίλη στο νερό...

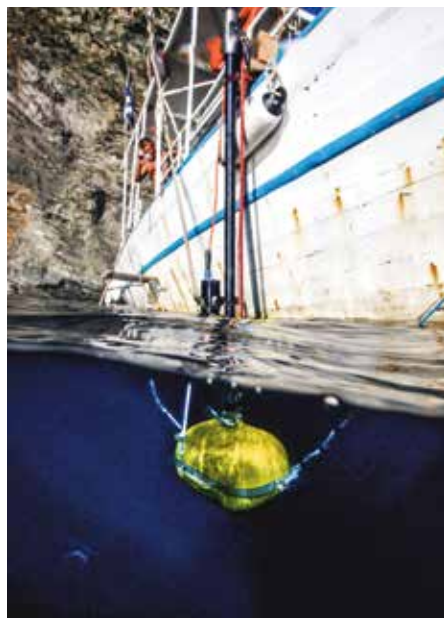
μογράφο υποδομής πυθμένα (Sub-Bottom Profiler), (β) έναν ηχοβολιστή πλευρικής σάρωσης (Side scan sonar), (γ) ένα απλό και ένα πολυδεσμικό βυθόμετρο (multibeam), (δ) ένα μονοδεσμικό ηχοβολιστή ανάλυσης υδάτινων ενδιαιτημάτων (Bio Sonics MX Aquatic Habitat echo sounder), (ε) μια υποβρύχια συρόμενη κάμερα και (στ) έναν δειγματολήπτη ιζήματος τύπου Van-Veen. Η πλοήγηση του σκάφους και ο προσδιορισμός της θέσης έγινε με Διαφορικό Δορυφορικό Σύστημα (DGPS). Τα βυθόμετρα αποτύπωσαν με μεγάλη ακρίβεια τον πυθμένα στα Γιούρα, μέχρι ένα βάθος 150 μέτρων, επιβεβαιώνοντας τον Νικόλα, καθώς οι κλίσεις του πυθμένα γύρω από το νησί είναι πολύ απότομες και οδηγούν αμέσως στα βαθιά νερά(Εικ.2). Οι

δύο θέσεις για καλά ψαρέματα, μια στα δυτικά του Γλαρονησιού και μια δυτικά στο Φούι, που μνημονεύει ο Νικόλας, είναι οι μόνες ρηχές περιοχές στο νησί και αυτή στο Φούι έχει καλοσχηματισμένες συναθροίσεις ενασβεστωμένων ροδοφυκών με πολλά ψάρια. Ο ηχοβολιστής πλευρικής σάρωσης αποδίδει δισδιάστατες ηχητικές εικόνες του πυθμένα παρόμοιες με τις αεροφωτογραφίες της ξηράς. Είναι το κύριο όργανο για τον εντοπισμό των δύο ενδιαιτημάτων και τα μέλη του Εργαστηρίου έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στην κίνηση της συρόμενης ηχοβολιστικής τορπίλης πίσω από το σκάφος, ώστε να συλλεχτούν αξιόπιστα δεδομένα(Εικ.3). Ο ηχοβολιστής υδάτινων ενδιαιτημάτων λειτούργησε αποτελεσματικά και έδωσε

σημαντικές πληροφορίες για το ύψος των φυλλωμάτων των λιβαδιών της Ποσειδώνιας. Ο τομογράφος εκπέμπει ηχητικά κύματα που διεισδύουν κάτω από την επιφάνεια του πυθμένα (Εικ. 4). Ο συγκεκριμένος τύπος τομογράφου που χρησιμοποιήθηκε στα Γιούρα διείσδυσε άνω των δέκα (10) μέτρων, δίνοντας σημαντικές πληροφορίες για το υπόστρωμα πάνω στο οποίο αναπτύσσονται τα δύο ενδιαιτήματα. Η συρόμενη υποβρύχια κάμερα και οι δύο δύτες, συνεργάτες του Εργαστηρίου, έφεραν στην επιφάνεια υπέροχες εικόνες από το υποθαλάσσιο τοπίο της Γυάρου και επιβεβαίωσαν τα αποτελέσματα της γεωφυσικής έρευνας.

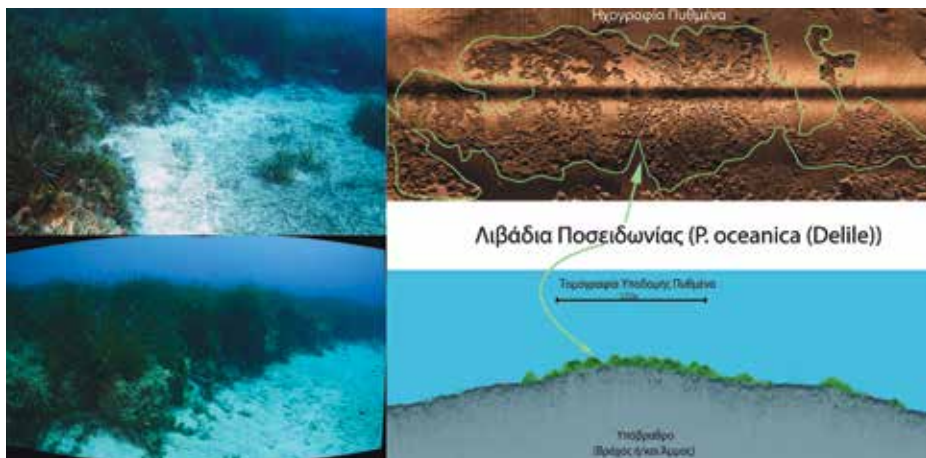
Οι έρευνες ολοκληρώθηκαν με επιτυχία, αφού κάλυψαν μια έκταση 57 τετρ. χιλιομέτρων, και οι ερευνητές του Εργαστηρίου, τους επόμενους μήνες, αφιερώθηκαν στην επεξεργασία, ανάλυση και ερμηνεία των συλλεγμένων ψηφιακών δεδομένων. Στο τέλος, τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας –της πρώτης συστηματικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε στον Ελληνικό χώρο για την αποτύπωση των δύο ενδιαιτημάτων– παρουσιάστηκαν σε λεπτομερείς θεματικούς χάρτες που δείχνουν τη μεγάλη οικολογική αξία του υποθαλάσσιου τοπίου της Γυάρου.

Τα λιβάδια της Ποσειδώνιας πε-

Εικ. 4: Ο τομογράφος υποδομής πυθμένα.

ριορίζονται μέχρι ένα βάθος περίπου 25 μέτρων, στοιχείο που οφείλεται πιθανώς στις μεγάλες και απότομες κλίσεις του πυθμένα γύρω από το νησί της Γυάρου. Η ηχοβολιστική αποτύπωση και η οπτική παρατήρηση σε επιλεγμένες θέσεις έδειξε υγιή λιβάδια, χωρίς σημάδια υποβάθμισης από ανθρώπινες δραστηριότητες (ουλές από άγκυρες, από αλιευτικά εργαλεία, καταστροφή από εκρηκτικά κ.λ.π. Εικ.5). Τα πιο εκτεταμένα λιβάδια, με ύψος φυλλωμάτων ακόμη και άνω του ενός μέτρου, παρατηρήθηκαν στο δυτικό και νοτιοανατολικό τμήμα του νησιού, ενώ πιο περιορισμένη έκφραση παρουσιάζουν στο βόρειο και ανατολικό τμήμα του.

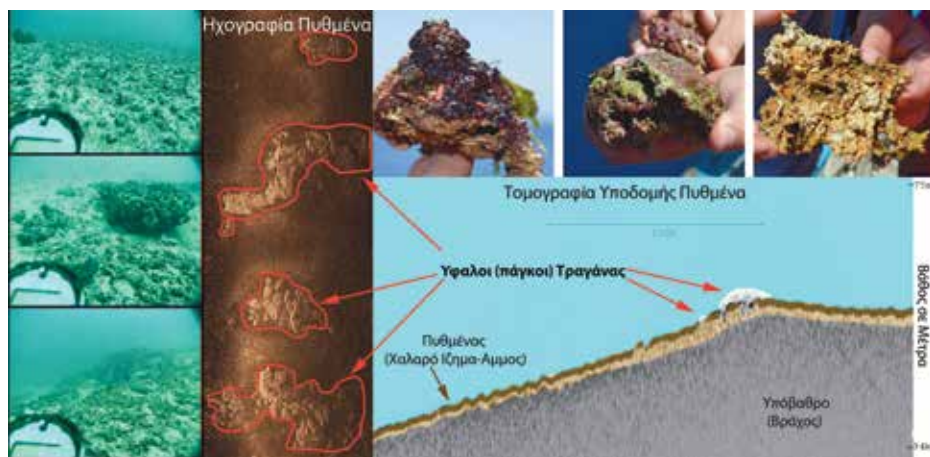
Εικ.5: Τυπικές καταγραφές ηχοβολιστή και τομογράφου στις οποίες έχει αποτυπωθεί λιβάδι ποσειδωνίας.

Η σημαντικότερη και πιο εκτεταμένη εμφάνιση των ενασβεστωμένων ροδοφυκών είναι αυτή των συμπαγών σχηματισμών (πάγκοι) και των πυκνών ροδολίθων (Εικ.6). Ο συγκεκριμένος αυτός τύπος περιορίζεται μεταξύ των βαθών 90-110 μέτρων και φαίνεται να αναπτύσσεται σε πολύ μικρό πάχος χαλαρών ιζημάτων (1,5-2,5 μέτρα) πάνω από το σκληρό υπόβαθρο. Αυτό το εύρος βαθών είναι απόλυτα συμβατό με τα ευρήματα παλαιότερων ερευνών του Εργαστηρίου, επιβεβαιώνοντας την κυρίαρχη τάση βυθομετρικής παρουσίας των ροδοφυκών στις Κυκλάδες. Οι καλά ανεπτυγμένοι «πάγκοι» των ασβεστιτικών ροδοφυκών παρουσιάζουν αυξημένη χωρική πυκνότητα στα δυτικά και βορειοδυτικά της Γυάρου, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι στην περι-

οχή αυτή επικρατούν συνθήκες που ευνοούν τον σχηματισμό καλύτερα ανεπτυγμένων κοραλλιογενών σχηματισμών.

Η ηχοβολιστική αποτύπωση, αλλά κυρίως η συστηματική οπτική παρατήρηση, έδειξαν άλλους δύο τύπους εμφανίσεων των ενασβεστωμένων ροδοφυκών: τους «μικρούς ροδολίθους σε άμμο» και τους «ροδολίθους διαφόρων μεγεθών και τοπικά ροδοφύκη σε χονδρόκοκκη άμμο». Αυτοί οι δύο τύποι εμφανίσεων περιορίζονται μεταξύ των βαθών 35 και 75 μέτρων, ενώ φαίνεται να αναπτύσσονται σε οριακό έως μικρό πάχος χαλαρών ιζημάτων (0-3 μέτρα) πάνω από το σκληρό υπόβαθρο (Εικ. 7).

Η μόνη δυσάρεστη παρατήρηση είναι η κατά τόπους ευδοκίμηση και εξάπλωση του ξενικού χλωροφύκου *Caulerpa racemosa*,

Εικ.6: Τυπικές καταγραφές ηχοβολιστή και τομογράφου στις οποίες έχουν αποτυπωθεί πάγκοι ενασβεστωμένων ροδοφυκών.

το οποίο άλλωστε φαίνεται τις τελευταίες δεκαετίες να έχει εξαπλωθεί επικίνδυνα σε όλη την Μεσόγειο.

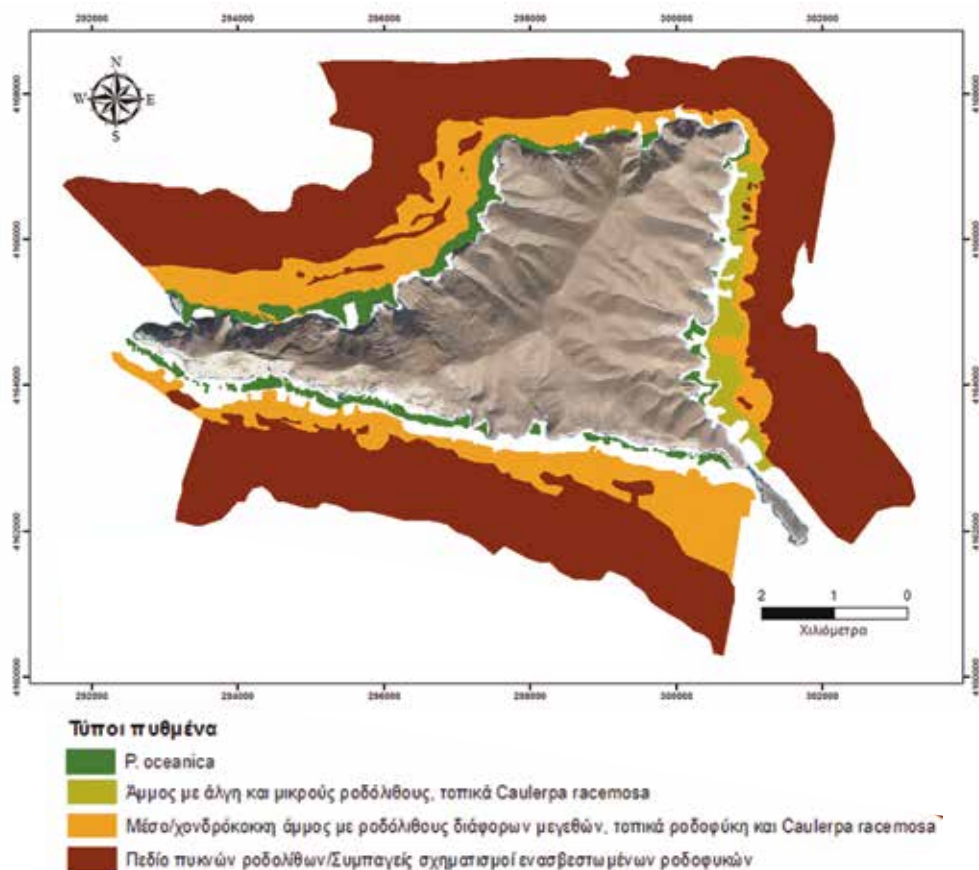
Το πιο ενδιαφέρον και εντυπωσιακό στοιχείο που έφεραν στο φως οι έρευνες είναι το γεγονός ότι οι τρεις τύποι εμφάνισης των ενασβεστωμένων ροδοφυκών μαζί με τα λιβάδια Ποσειδώνιας καλύπτουν μια έκταση 24 τετρ. χιλιομέτρων, που είναι περίπου το 50% της περιοχής που ερευνήθηκε. Αναδεικνύεται έτσι η θαλάσσια περιοχή γύρω από τη Γυάρο ως μια περιοχή μεγάλης οικολογικής αξίας, που αξίζει χωρίς καμιά αμφιβολία να προστατευθεί.

Το υποθαλάσσιο τοπίο του νησιού, που φιλοξενεί εμφανίσεις υγιών λιβαδιών Π. Ποσειδώνιας και μεγάλων συναθροίσεων ενασβεστωμένων ροδοφυκών, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα

εξαιρετικό φυσικό εργαστήριο για την ανάπτυξη και εφαρμογή πολιτικών προστασίας και διαχείρισης αλλά και μεθόδων παρακολούθησης θαλάσσιων περιοχών.

Συντροφιά στους ερευνητές του Εργαστηρίου, όλους αυτούς του μήνες της επεξεργασίας και της ερμηνείας των δεδομένων, κράτησαν οι αναμνήσεις από τις εργασίες πεδίου: τα υπέροχα ηλιοβασιλέματα στο πέλαγος μεταξύ Γυάρου, Σύρου και Τήνου, το χτύπημα από τα κύματα, η επίσκεψη του θαρραλέου πόντικα στο σκάφος, το κυνήγι του γλάρου για τροφή, η επίσκεψη στις μαρτυρικές φυλακές.

Η Γυάρος, με όλες της τις ιδιότητες, του ψαρότοπου, του ιστορικού τόπου ή του πεδίου έρευνας και μελέτης του βυθού της, καταφέρει πάντα να τραβά την προσοχή μας. ■

Εικ.7: Χάρτης που παρουσιάζει τα λιβάδια ποσειδώνιας και τις διάφορες εμφανίσεις των ενασβεστωμένων ροδοφυκών γύρω από τη Γυάρο.

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες στον Β. Μεντόγιαννη (δύτης-κινηματογραφιστής), Α. Αγάθο (σκηνοθέτης), Δ. Ζούρα (Ωκεανογράφος, MSc) για την πολύτιμη βοήθειά τους στην έρευνα πεδίου και στην καταγραφή της. Ευχαριστίες στους συνεργάτες του WWF Ελλάς, στον Σ. Κοτομάτα για την εμπιστοσύνη που μας έδειξε, στους Χ. Παπαδά, Ε. Σαμαρά και Μ. Λιβανού για την υποστήριξή τους σε όλη τη διάρκεια των ερευνών. Ευχαριστίες στην Ν. Κουλετάκη για το άγγιγμά της στο κείμενο.

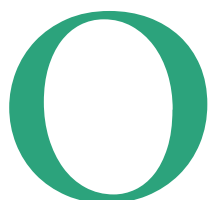
Βιβλιογραφικές αναφορές

1. Βαρθαλίτης Δ. (1995): Ψάρεμα στα Γιούρα, αφήγηση του Ν. Σπανόπουλου. *Συριανά γράμματα*, Τεύχος 32, σελ. 186-187.
2. Georgiadis, M., G., Papatheodorou, E., Tzanatos, M., Geraga, A., Ramfos, C., Koutsikopoulos, G., Ferentinos (2009): Coralligène formations in the eastern Mediterranean Sea: Morphology, distribution, mapping and relation to fisheries in the southern Aegean Sea (Greece) based on high-resolution acoustics. *Journal of Experimental Marine Biology and Ecology*, 368, 44-58.

ΤΑ ΖΩΑ ΚΑΙ ΤΑ ΦΥΤΑ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

κείμενο: Πέτρος Λυμπεράκης

Οι Κυκλάδες είναι μια ιδιαίτερη περιοχή του κόσμου. Μοναδικό φυσικό περιβάλλον, μοναδικός πολιτισμός και ιστορία. Η βάση για τις ιδιαιτερότητες αυτές είναι η γεωγραφική θέση και η ταραγμένη γεωλογική ιστορία της περιοχής. Σε μεγάλο βαθμό τα δύο αυτά στοιχεία καθόρισαν τις χαρακτηριστικές μορφές αλλά και τις λειτουργίες και τις διαδικασίες που συνθέτουν τη σημερινή εικόνα του Αρχιπελάγους.

Οι ιδιαιτερότητες αυτές προσέλκυσαν από πολύ νωρίς το ενδιαφέρον εκατοντάδων μελετητών της φύσης. Μέχρι το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο κυριάρχησαν ξένοι μελετητές, ενώ από το δεύτερο μισό του 20ου, έγινε τόπος συστηματικής έρευνας Ελλήνων, κυρίως, επιστημόνων. Το αποτέλεσμα είναι σήμερα να έχουμε αρκετά πλήρη εικόνα για τη βιοποικιλότητα (ζώα, φυτά, οικοσυστήματα και αλληλεπιδράσεις τους) και τη γεωποικιλότητα των Κυκλάδων.

Εντούτοις, το επιστημονικό ενδιαφέρον για τις Κυκλάδες αυξάνεται αντί να μειώνεται. Το παράδοξο αυτό οφείλεται στη νησιωτικότητα: Ενώ σαν σύνολο μπορεί να γνωρίζουμε μεγάλο μέρος της ποικιλότητάς, η τύχη παίζει κυρίαρχο ρόλο στο ποια ακριβώς σύνθεση ειδών έχει το κάθε νησί, την προέλευση κάθε είδους, τις σχέσεις με τα άλλα νησιά ή τις ηπειρωτικές μάζες, και την πορεία της ποικιλότητας αυτής στο χρόνο.

Ο Πέτρος Λυμπεράκης είναι βιολόγος, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης-Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Πανοραμική εικόνα του όρμου των φυλακών της Γυάρου, © Μανόλης Αβραμάκης - ΜΦΙΚ.

Είδη εμφανίζονται (είτε ερχόμενα από αλλού, είτε ως είδη που διαφοροποιούνται από παλιότερα που υπήρχαν) ή εξαφανίζονται τοπικά με γρήγορους ρυθμούς. Η δυναμική αυτού του νησιωτικού συμπλέγματος είναι αυτό που κινεί το ενδιαφέρον καθώς, εκτός της μελέτης των ίδιων των ειδών, μπορεί κανείς να ελέγξει βασικές θεωρίες της βιολογίας και της οικολογίας.

Η βιοποικιλότητα της Γυάρου ακολουθεί αυτόν τον κανόνα: Τα ζώα και τα φυτά της ανήκουν ως επί το πλείστον στη γνωστή πανίδα και χλωρίδα των Κυκλάδων, χωρίς να λείπουν και οι εξαιρέσεις και οι ιδιαιτερότητες.

Τα φρύγανα κυριαρχούν στη Γυάρο, © Μανόλης Αβραμάκης - ΜΦΙΚ.

Βλάστηση και χλωρίδα

Στη Γυάρο κυριαρχούν τα φρύγανα. Κοντοί μαξιλαρόμορφοι θάμνοι, συνήθως αγκαθωτοί με την αστοιβίδα (*Sarcopoterium spinosum*) να επικρατεί. Ενώ τα φρύγανα είναι τυπική μορφή βλάστησης στις Κυκλάδες, η υπερκυριαρχία τους στη Γυάρο, σε ποσοστό πάνω από 90%, οφείλεται στον άνθρωπο.

Ο δενδρώδης φλόμος *Euphorbia dendroides* στη βορειοδυτική πλευρά του νησιού.

© Αποστόλης Τρίχας - ΜΦΙΚ.

Ο συνδυασμός πολλών επαναλαμβανόμενων πυρκαγιών (που τα σημάδια τους είναι εμφανή παντού) και της υπερβόσκησης από μεγάλο αριθμό κουνελιών και αιγοπροβάτων περιόρισε δραστικά άλλες μορφές βλάστησης, όπως τα δέντρα και οι ψηλοί θάμνοι που υπάρχουν μεν, αλλά σε πολύ μικρούς αριθμούς και σε ελάχιστες θέσεις. Λίγες ελιές, κυρίως στα βόρεια του νησιού, και λίγα, προσφάτως φερμένα από τον άνθρωπο είδη, όπως πεύκα, και τα ξενόφερτα ευκάλυπτοι και αλιάνθοι, κυρίως γύρω από τα κτίσματα στη νότια πλευρά. Λίγες συκιές κατά μήκος των ρυακιών είναι και τα τελευταία δέντρα που θα συναντήσουμε. Από τους ψηλούς θάμνους υπάρχουν ελάχιστες συστάδες και μερικά μοναχικά άτομα θαμνοκυπάρισσων

(αρευτιές - *Juniperus phoenicea*) και σκίνων (*Pistacia lentiscus*) στη βορειοδυτική πλευρά. Ειδική αναφορά αξίζει σε δυο-τρεις συστάδες δενδρώδους φλόμου (*Euphorbia dendroides*).

Η κυριαρχία της αστοιβίδας συνδέεται με τις επαναλαμβανόμενες πυρκαγιές που προαναφέρθηκαν, καθώς ευνοούνται από αυτές: οι σπόροι της ενεργοποιούνται με τη θερμότητα και έτσι μετά από μια φωτιά είναι το πρώτο φυτό που φυτρώνει. Η αναλογία αστοιβίδας προς άλλους θάμνους (π.χ. θυμάρι) δείχνει και το χρόνο που πέρασε από την τελευταία πυρκαγιά: τα λίγα πρώτα χρόνια βλέπει κανείς μόνο αστοιβίδα, ενώ σε περιοχές που έμειναν αδιάταρακτες για περισσότερο διάστημα, άλλα είδη φρυγάνων την αντικαθιστούν σταδιακά. Παρόλο

που τα φρύγανα δίνουν την εντύπωση ενός φτωχού, σχεδόν ερημικού οικοσυστήματος, η εικόνα αυτή είναι απατηλή, καθώς φιλοξενούν μεγάλη ποικιλία φυτών και ζώων. Το σχήμα και τα αγκάθια των θάμνων αποτελούν καταφύγιο ορισμένων φυτών που φυτρώνουν ανάμεσά τους, αποφεύγοντας έτσι τη βόσκηση, αλλά και πολλών ασπόνδυλων (έντομα,

αράχνες, σαλιγκάρια κ.ά.) που κρύβονται από θηρευτές και από τις μεγάλες θερμοκρασίες του καλοκαιριού.

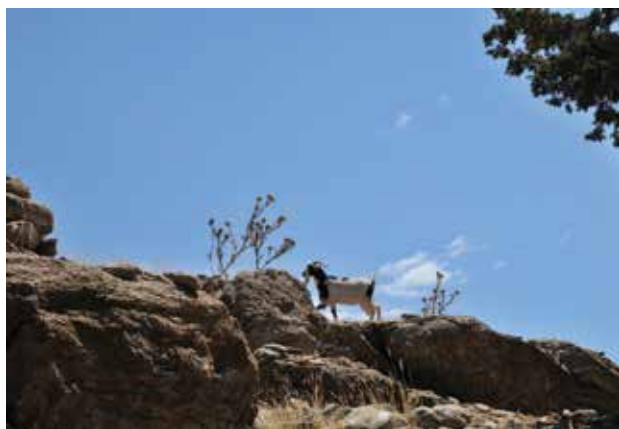
Έχουν καταγραφεί συνολικά 245 είδη φυτών. Ένα από αυτά η τουλίπα *Fritillaria obliqua subsp. tuntasia* καταγράφεται ως κινδυνεύον με ένα πολύ μικρό εντοπισμένο πληθυσμό περίπου 15 ατόμων.

Τα ζώα

Για τα πουλιά, που είναι η πιο εμφανής ομάδα στον επισκέπτη, γίνεται ειδική αναφορά σε ξεχωριστό άρθρο. Εκτός από αυτά, γίνεται φανερή έμμεσα ή άμεσα η παρουσία αιγών, προβάτων και κουνελιών. Και τα τρία είναι είδη που έχει φέρει στο νησί ο άνθρωπος. Λόγω όμως της απουσίας του ανθρώπου από το νησί για πολλά χρόνια, ο αριθμός τους έχει αυξηθεί υπέρμετρα με αποτέλεσμα να προκαλούν σημαντικές πιέσεις στα οικοσυστήματα της Γυάρου. Στα ζώα που έφερε ο άνθρωπος στο νησί συγκαταλέγονται και οι αρουραίοι.

Αξίζει εδώ να γίνει μια παρένθεση σχετική με τον τρόπο λήψης διαχειριστικών αποφάσεων που στοχεύουν στην ποιότητα του περιβάλλοντος, για να δειχθεί η πολυπλοκότητα που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κάθε φορά. Τα κουνέλια αναφέρονται παρα-

πάνω ως παράγοντας υποβάθμισης. Ταυτόχρονα όμως, η ύπαρξη του πληθυσμού των κουνελιών και των αρουραίων είναι που συντηρεί σπάνια είδη αρπακτικών

Αίγα στη Γυάρο © Μανόλης Αβραμάκης - ΜΦΙΚ.

πουλιών στο νησί. Μια απόφαση για την εξάλειψη των κουνελιών για την προστασία της χλωρίδας, πιθανότατα θα είχε ως επίπτωση την εξαφάνιση από το νησί των αρπακτικών πουλιών. Για κάθε είδους διαχειριστική απόφαση

Το φίδι της Γυάρου έχει μεταφερθεί στο νησί τα τελευταία 2-3000 χρόνια. © Αποστόλης Τρίχας - ΜΦΙΚ.

απαιτείται καλή γνώση της κατάστασης και λεπτομερής εξέταση των ενδεχόμενων επιπτώσεων που μπορεί αυτή να έχει.

Μιλώντας για είδη που έχει φέρει ο άνθρωπος, ειδική αναφορά αξίζει στο Μαύρο Φίδι της Γυάρου (*Hierophis viridiflavus*). Η παρουσία του έγινε γνωστή στους επιστήμονες κατά τη δεκαετία του 60 μετά από την επίσκεψη στη Γυάρο ενός Γερμανού ερπετολόγου. Το φίδι δεν έμοιαζε με κανένα γνωστό είδος της ελληνικής πανίδας και έτσι του δόθηκε νέο όνομα (*Coluber gyarusensis*). Με την ανάπτυξη της τεχνολογίας της εξέτασης του γενετικού υλικού, όταν εξετάστηκε το είδος, βρέθηκε να είναι ταυτόσημο γενετικά με ένα κοινό είδος στην Ιταλία. Μάλιστα η ταύτιση είναι πλήρης, χωρίς την ελάχιστη γενετική παραλλαγή, πράγμα που μεταφρά-

ζεται από τους ειδικούς, ότι το είδος μεταφέρθηκε πρόσφατα (με όρους της επιστήμης της εξέλιξης) δηλαδή τα τελευταία 2-3000 χρόνια. Το βιολογικό πρόβλημα λύθηκε, αφήνοντας όμως αναπάντητα πολλά ερωτήματα ιστορικού χαρακτήρα: Ποιος, πότε και κυρίως γιατί μετέφερε αυτό το είδος (σίγουρα περισσότερα από ένα άτομα αφού έχει δημιουργηθεί πληθυσμός) από την Ιταλία στη Γυάρο. Επιπλέον, γιατί ειδικά στη Γυάρο και όχι στη Σύρο, γιατί σε ένα και όχι σε περισσότερα νησιά. Περιμένουμε τον ιστορικό του μέλλοντος να αναζητήσει αυτές τις απαντήσεις.

Εκτός από το Μαύρο Φίδι, στη Γυάρο συναντάμε άλλα τέσσερα είδη ερπετών, όλα σαύρες κοινές στο χώρο του Αιγαίου: η σαύρα του Αιγαίου (*Podarcis erhardii*) δύο σαμιαμίθια (*Hemidactylus*

turcicus, *Mediodactylus kotschyi*) το πρώτο μεταφερμένο από τον άνθρωπο από τη Μέση Ανατολή, ενώ το δεύτερο ντόπιο, και ο αβλέφαρος (*Ablepharus kitaibelii*) που λόγω του μικρού του μεγέθους του περνά απαρατήρητος. Στη Γυάρο καταγράφηκαν 21 είδη σαλιγκαριών, όλα γνωστά από την ευρύτερη περιοχή των Κυκλάδων. Αξίζει ιδιαίτερη αναφορά σε δύο από αυτά για διαφορετικούς λόγους το καθένα: Το ένα είναι ένα υδρόβιο μικρό σαλιγκάρι της οικογένειας Hydrobiidae. Το ενδιαφέρον βρίσκεται στο οικοσύστημα που το συντηρεί και όχι στο σαλιγκάρι καθαυτό. Πρόκειται για τα μικρά ρυάκια της Γυάρου. Η παρουσία του υδρόβιου σαλιγκαριού δείχνει ότι αυτά είναι μόνιμης ροής και όχι εποχιακής, όπως πολλά άλλα στις Κυκλάδες. Με τη σειρά του αυτό σημαίνει ένα ξεχωριστό, και πολύ σημαντικό, οικοσύστημα για όλα τα ζώα με εξάρτηση από μόνιμη παρουσία νερού: πουλιά, έντομα, άλλα αρθρόποδα. Κατά συνέπεια η διατήρηση αυτών των εύθραυστων οικοσυστημάτων αποκτά μεγαλύτερη σημασία.

Το δεύτερο είδος που αξίζει ξεχωριστή αναφορά είναι το είδος *Maltzanella godetiana*, ή καράβος όπως είναι γνωστός σε κάποια νησιά των Κυκλάδων, στις οποίες είναι ενδημικό (ο όρος «ενδημι-

Η σαύρα του Αιγαίου *Podarcis erhardii* είναι κοινή στο χώρο του Αιγαίου.

© Αποστολής Τρίχας - ΜΦΙΚ.

κό» σημαίνει ότι βρίσκεται εκεί και πουθενά αλλού στον κόσμο). Το ενδιαφέρον με το είδος είναι ότι σε κάποια νησιά εντοπίζεται μόνο ως απολίθωμα (π.χ. Σύρος) ενώ σε κάποια άλλα (π.χ. Νάξος) υπάρχουν ζωντανοί πληθυσμοί. Στη Γυάρο εντοπίστηκε ως απολίθωμα, αλλά υπάρχει αναφορά μίας από τις τελευταίες κατοίκους του νησιού ότι το μάζευαν και το έτρωγαν.

Καταγράφηκαν επίσης πολλά άλλα είδη ασπόνδυλων: Κολεόπτερα (σκαθάρια) Ισόποδα (καβρομαμούνες) Διπλόποδα (βρωμούσες) Χειλόποδα (σαρανταποδαρούσες) Αράχνες, ένα είδος σκορπιού και άλλα λιγότερο γνωστά. Από αυτά αξίζει ιδιαίτερη αναφορά σε τρία είδη αραχνών καθώς δικαιώνουν τον αρχικό ισχυρισμό περί των Κυκλάδων ως χώρου εκπλήξεων.

Ένα από τα είδη που βρέθηκαν, με το λατινικό όνομα *Dysdera laterispina*, αναφέρεται στο εθνικό κόκκινο βιβλίο ως Κρισίμως Κινδυνεύον και με κατανομή μόνο στη Στερεά Ελλάδα. Ένα ακόμη, που ανήκει στο ίδιο γένος (*Dysdera*) και ένα που ανήκει στο γένος *Zelotes*, αποτελούν σημαντικές επιστημονικές ανακαλύψεις, καθώς πιθανότατα πρόκειται για νέα είδη για την Επιστήμη. Όταν ολοκληρωθούν οι (πολύ επίπονες και απαιτητικές) εργασίες αναγνώρισής τους, θα γνωρίζουμε με ασφάλεια αν ο προηγούμενος ισχυρισμός είναι αλήθεια και θα μπορούμε να προσεγγίσουμε τη νέα σειρά ερωτημάτων που ακολουθούν: είναι ενδημικά του νησιού; ή υπάρχουν και σε άλλα γειτονικά νησιά; από πού ήρθαν;

ποια είναι τα συγγενέστερά τους είδη και σειρά άλλων.

Η Γυάρος, ένα από τα εργαστήρια της Φύσης, που συνθέτουν το μοναδικό σύμπλεγμα «εργαστηρίων» των Κυκλάδων, ζητά να την αντιμετωπίσουμε με τον ανάλογο σεβασμό. Αν και δεν αναφέρθηκε μέχρι τώρα, έχει επιπλέον μια ακόμη κρίσιμη ιδιότητα, που από πρώτη άποψη δεν φαίνεται να συνδέεται με τα θέματα που αναπτύχθηκαν παραπάνω, αλλά μόνο μια επιπόλαιη προσέγγιση θα αγνοούσε: η Γυάρος αποτέλεσε τόπο μαρτυρίου χιλιάδων αγωνιστών. Το γεγονός αυτό αποτελεί αφετηρία και βασικό άξονα γύρω από τον οποίο οφείλει να διαμορφωθεί κάθε προσέγγιση για το μέλλον του νησιού.

Το κείμενο αποτελεί εκλαΐκευση της εργασίας: «Αναφορά για στοιχεία του χερσαίου περιβάλλοντος (χλωρίδα, τύποι οικοτόπων, εδαφόβια πανίδα) και επακόλουθες προτάσεις διαχείρισης» που συντάχθηκε το 2015 από επιστημονική ομάδα του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Κρήτης του Πανεπιστημίου Κρήτης στο πλαίσιο του προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE. Στην ομάδα συμμετείχαν οι: Μ. Αβραμάκης, Γ. Αλεξανδράκης, Σ. Αντωνίου, Κ. Βαρδινογιάννη, Λ. Καρδάκη, Π. Λυμπεράκης, Μ. Μυλωνάς, Μ. Νικολακάκης, Ν. Πουλακάκης, Σ. Σημιαϊκής, Β. Σπανέλη, Α. Τριχάς, Μ. Χατζάκη. Καθοριστική συμβολή είχε η ομάδα του WWF-Ελλάς: Β. Γαβαλάς, Σ. Κοτομάτας, Μ. Λιβανού, Χ. Παπαδάς, Ε. Σαμαρά.

Βιβλιογραφία

- Buchholz, K., 1964. In: Pölz, F. "Aus Briefen unserer Mitglieder". Mitteilungsblatt Salamander, Gesellschaft Für Terrarienfrenunde, 16: 155-156.
Σαλάχα Ε. 1995. Η αλλοτινή ζωή στα Γιούρα. *Συριανά γράμματα* 32: 155-185
Tzanoudakis D. 1981. Contribution to the study of Cyclades Flora: The flora of the island Yiaros. Bot. Chron. 1: 124-136.
Ψαριανός Π. Χαραλαμπίκης Σ. 1952 Συμβολή εις την γεωλογίαν της νήσου Γυάρου. Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών 26: 237-258.

Βραχώδεις ακτές της Γιάρου όπου φωλιάζουν αρπακτικά πουλιά, © Γ. Κατσαδωράκης.

ΤΑ ΠΟΥΛΙΑ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

Η τραμουντάνα άρχισε να βγαίνει με ορμή
από το στενό ανάμεσα Τήνο κι Άνδρο.
«Φρεσκάρει» μου είπαν τα παιδιά στο κινητό
«δεν μπορούμε νάρθουμε να σε πάρουμε.
Μεθαύριο που θα πέσει ο αέρας».

κείμενο: Γιώργος Κατσαδωράκης

Εμείνα έτσι στη Γυάρο ακόμη μια μέρα. Ολομόναχος.
Σε λίγο εμφανίστηκε πέρα κατα την Άνδρο ένα ιστίο χω-
ρίς πανί να βολοδέρνει στο κύμα· είχε βάλει πλώρη προς
τη Γυάρο. Πλησίασε. Ένα ξύλινο ιστιοφόρο με τουρκική
σημαία, μπήκε στο διπλανό όρμο της Παναγιάς για νάβρει απάγγιο. Σε
λίγο ένα ψαράδικο από την Κύθνο, ξεμύτισε κι εκείνο από τ' ακρωτήρι
και μπούκαρε κι αυτό στον όρμο των φυλακών και στάθηκε αρόδου
μέχρι να ησυχάσει ο καιρός. Πότε; Ποιος ξέρει;
Είπα να βγω με τα πόδια μπας και δω κάποιο πουλί κι ας είχε αέρα.
Ακολούθησα τη ρεματιά στα νότια των φυλακών. Λιγοστά πεύκα, ευ-
κάλυπτοι, μια δυο αγριλιές, μια αγριοσυκιά, και πηγάδια, πολλά πηγά-
δια, όλα γιομάτα νερό. Πού να στρίψω; Σκέφτηκα· αριστερά ή δεξιά.
Ας πάω δεξιά και βλέπουμε. Δεν είχα κάνει ούτε πενήντα μέτρα στην
ανηφόρα, όταν ένα μεγάλο αρπακτικό πουλί πετάχτηκε ξαφνικά δίπλα
μου και με πολύ θόρυβο από τα κλαδιά μιας ταλαίπωρης ευκάλυπτου.
Σκιάχτηκα!
Ένας σχεδόν ενήλικος σπιζαετός, κοντά 3 χρόνων, άρχισε να παίρνει
ύψος. Με το που σηκώθηκε εμφανίστηκαν από το πουθενά δυο γερα-
κίνες και δυο τρεις γλάροι κι άρχισαν να τον παρενοχλούν πετώντας
ενοχλητικά κοντά του και κρώζοντας δυνατά.

Ο Γιώργος Κατσαδωράκης είναι Δρ Βιολόγος – Ορνιθολόγος, Επιστημονικός Συνεργάτης WWF Ελλάς.

Σπιζαετός • Φωτογραφία: Αρχείο WWF Ελλάς/ Andrea Bonetti.

Άρχισε να παίρνει ύψος. Καθώς του την έπεφταν οι γερακίνες γύρναγε απότομα με την πλάτη προς το έδαφος με νύχια και με πόδια προτεταμένα απειλητικά και στη στιγμή ξαναγυρνούσε κανονικά. Ακροβατικά απίστευτα στον αέρα. Συνέχισε παρόλαυτά να παίρνει ύψος στην πλαγιά φεύγοντας. Ξαφνικά, κι ενώ οι γερακίνες συνέχισαν νάναι στο κατόπι του από κοντά, άρχισε να επιταχύνει σιγοκλείνοντας βαθμιαία τα φτερά του και κάνοντας μια μεγάλη στροφή 180 μοιρών βούτηξε στο τέλος σα βολίδα. Καρφώθηκε στο έδαφος και αμέσως μετά σηκώθηκε κρατώντας

στα νύχια του ένα κουνελάκι. Τότε οι γερακίνες του ξαναεπιτέθηκαν πιο επίμονα. Συνέχισε να κάνει τα ακροβατικά του με πιο μεγάλη δυσκολία αυτή τη φορά λόγω του βάρους που κρατούσε στα νύχια. Σε μια από τις στροφές αποφυγής, το κουνέλι τούπεσε από τα νύχια. Οι γερακίνες τάχαν καταφέρει! Όρμησαν αυτές να βρουν το λαβωμένο κουνέλι. Σήκωσα τα μάτια μου ξανά στον ουρανό. Ένας πετρίτης κοντοζυγιάζόταν κάνοντας στροφές και φαινόταν να παρακολουθεί, όπως κι εγώ, τα τεκταινόμενα».

Γ.Κ. 8/6/2016

Νοτιοανατολική ακτή και Γλαρονήσι, κύριος τόπος φωλιάσματος ασημόγλαρων.
© Γ. Κατσαδωράκης.

Εισαγωγή

Η ορνιθοπανίδα, δηλαδή τα είδη των πουλιών που κατοικούν στη νήσο Γυάρο και τις δυο δορυφορικές της βραχονησίδες (Γλαρονήσι και Φούι) δεν ήταν ως τώρα επαρκώς μελετημένη, σχεδόν άγνωστη. Τα μόνα διαθέσιμα στοιχεία προέρχονταν από την εργασία του Magioris (1994), από δυο σύντομες δειγματοληψίες που είχαν υλοποιηθεί από την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία κατά τον Αύγουστο του 2005 και τον Μάιο του 2009 (ΕΟΕ 2005, 2009) καθώς και από δυο αναφορές στη βάση δεδομένων «Φιλότης», χωρίς όμως ποσοτικά στοι-

χεία και διευκρινίσεις για το πότε απαντώνται και πού τα πουλιά.

Μέσα στο πλαίσιο του προγράμματος LIFE - Κυκλάδες του WWF Ελλάς με τον τίτλο: «Ολοκληρωμένη προστασία για τη Μεσογειακή φώκια στις Βόρειες Κυκλάδες», οργανώθηκαν επτά αποστολές για τη μελέτη της ορνιθοπανίδας της Γυάρου: τέσσερεις μέσα στο 2014, δύο μέσα στο 2016 και μία μέσα στο 2017 και θα ακολουθήσουν κι άλλες.

Σκοπός της μελέτης ήταν να διερευνήσουμε ποια είδη πουλιών απαντώνται στη Γυάρο και τα νησάκια της το καλοκαίρι και το

Τυπικός βιότοπος όπου φωλιάζουν μύχοι, © Γ. Κατσαδωράκης.

χειμώνα, να συγκεντρώσουμε αποδείξεις για το ποια πουλιά αναπαράγονται στο νησί και σε ποια σημεία. Επίσης να συλλέξουμε στοιχεία για τον ρόλο των πουλιών στο οικολογικό πλέγμα του νησιού. Αποφασίσαμε όμως να μη μελετήσουμε τα πουλιά που συναντώνται στο νησί κατά τη διάρκεια των μεταναστεύσεων της άνοιξης και του φθινόπωρου. Αυτό έγινε διότι η ποικιλία και ο αριθμός των πουλιών που μπορεί τότε να παρατηρηθούν στα νησιά του Αιγαίου είναι πολύ μεγάλος και μπορεί να διακυμαίνεται έντονα από έτος σε έτος αλλά και από μέρα σε μέρα, ανάλογα π.χ. με τις επικρατούσες τυχαί-

ες αντίξοες καιρικές συνθήκες, οπότε πολλά πουλιά που πετούν μεταναστεύοντας ψηλά πάνω από τα νησιά αναγκάζονται να προσγειωθούν σε αυτά, οπότε και γίνονται αντιληπτά από παρατηρητές που βρίσκονται στο έδαφος και καταμετρώνται. Ενώ αν οι καιρικές συνθήκες είναι ευνοϊκές τα ίδια πουλιά δεν γίνονται αντιληπτά από επιεδάφιους παρατηρητές διότι απλά συνεχίζουν το ταξίδι τους ανεμπόδιστα συνεχίζοντας να πετούν ψηλά, εκτός πεδίου παρατήρησης.

Οι επιμέρους στόχοι της μελέτης ήταν να συλλεχθούν στοιχεία για τις βασικές πλευρές της οικολογίας των πουλιών (εκτίμηση πυκνο-

τήτων, δηλαδή αριθμού πουλιών ανά μονάδα επιφάνειας, μέγεθος συνολικού πληθυσμού, σχέση με διάφορα ενδιαιτήματα, τροφικές σχέσεις, κλπ) που θα μας επιτρέψουν να αξιολογήσουμε το ρόλο και τη σημασία τους για το οικοσύστημα του νησιού και της ευρύτερης θαλάσσιας περιοχής. Τα στοιχεία αυτά θα αξιοποιηθούν για τη διαμόρφωση προτάσεων προστασίας και διαχείρισης μέσα στο πλαίσιο των στόχων του προγράμματος LIFE – Κυκλάδες, δηλαδή τη δημιουργία και λειτουργία μιας πρότυπης προστατευόμενης περιοχής στη Γυάρο και τη θαλάσσια περιοχή γύρω από αυτή. Ως σήμερα, οι αποστολές για ορνιθολογική μελέτη έγιναν τον Ιούνιο, Σεπτέμβριο και Δεκέμβριο του 2014, τον Ιούνιο και τον Σεπτέμβριο του 2016 και τον Φεβρουάριο του 2017.

Οι μέθοδοι μελέτης

Για τη μελέτη των χερσαίων πουλιών (κυρίως μικροπούλια) δηλαδή όσων ειδών δεν έχουν κάποια σχέση με τη θάλασσα, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των διατομών ζώνης σταθερού πλάτους. Αυτό σημαίνει ότι ο παρατηρητής περπατάει αργά σε μια σχεδόν προκαθορισμένη διαδρομή, της οποίας γνωρίζει το μήκος και μετράει όσα πουλιά συναντά σε μια

ζώνη π.χ. 50 μ εκατέρωθεν της πορείας του. Μετά, αναγάγει τους αριθμούς και τα είδη πουλιών που είδε σε αριθμούς πουλιών ανά επιφάνεια (δηλ. πυκνότητα). Τα αρπακτικά πουλιά έχουν συνήθως χωροκράτειες δηλαδή ζουν, τρέφονται και αναπαράγονται σε έναν συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο ξεχωριστό από τον αντίστοιχο χώρο άλλων ειδών του ίδιου ή διαφορετικού είδους, τον οποίο και υπερασπίζονται γενικώς από τους εισβολείς και ανταγωνιστές. Για τη μελέτη λοιπόν των αρπακτικών πουλιών εφαρμόστηκε η μέθοδος χαρτογράφησης χωροκρατειών. Αυτό σημαίνει ότι κάθε φορά που ο παρατηρητής βλέπει κάποιο αρπακτικό πουλί σημειώνει με ακρίβεια τη γεωγραφική του θέση πάνω σε ένα λεπτομερή χάρτη. Στο γραφείο μετά ενώνοντας τις διάφορες θέσεις παρατήρησης καταλήγει κανείς στον προσδιορισμό των ξεχωριστών χωροκρατειών και άρα στον αριθμό ατόμων ανά επιφάνεια.

Η καταμέτρηση των θαλασσοπουλιών, των αγριοπερίστερων και των μαυροπετριτών -τα οποία όλα φωλιάζουν στην ακτογραμμή των νησιών- έγινε από σκάφος που παρέπλεε αργά, με ταχύτητα 5-8 κόμβων, τις ακτές των νησιών σε απόσταση περίπου 50-80 μέτρα. Ο παρατηρητής βρίσκεται

στο σκάφος και σημειώνει πάνω σε λεπτομερή χάρτη ποια πουλιά και πόσα άτομα από κάθε είδος βλέπει σε κάθε σημείο της ακτογραμμής των νησιών. Κατά περίπτωση χρησιμοποιήθη-

καν κι άλλες πιο ειδικές μέθοδοι (ψάξιμο φωλιών, μέτρηση αριθμού θαλασσοπουλιών σε «κηλίδες» στην επιφάνεια της θάλασσας κλπ) αλλά και έγινε συνδυασμός μεθόδων.

Η ορνιθοπανίδα της Γυάρου

Ως σήμερα λοιπόν έχουν καταγραφεί στη Γυάρο και τα δυο της νησάκια, την άνοιξη και τον χειμώνα, 35 είδη πουλιών. Από αυτά, 14 είναι μόνιμοι κάτοικοι, 4 είναι καλοκαιρινοί επισκέπτες, 5 είναι χειμερινοί επισκέπτες και 9 είναι διερχόμενοι μετανάστες, ενώ τα 3 χαρακτηρίζονται από άγνωστο καθεστώς παρουσίας (λευκοσουσουράδα, πετρίλος και Αιγαιόγλαρος). Τα 18 από αυτά βεβαιωμένα ή σχεδόν σίγουρα φωλιάζουν στα νησιά. Τα 23 είδη πουλιών που συνολικά απαντώνται στη Γυάρο κατά την αναπαραγωγική περίοδο και τον χειμώνα φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

Επιστημονική ονομασία		Ελληνικό όνομα	Φαινολογία	Ελληνικό Κόκκινο Βιβλίο	Πηγή
1	<i>Phalacrocorax aristotelis</i>	Θαλασσοκόρακας	Επιδημητικό / αναπαράγεται	NT (Σχεδόν Απειλούμενο)	ΕΟΕ 2005 & αυτή η μελέτη
2	<i>Hieraaetus fasciatus</i>	Σπιζαετός	Επιδημητικό / αναπαράγεται	VU (Ευάλωτο/ Τρωτό)	Αυτή η μελέτη
3	<i>Buteo rufinus</i> (;)	Αετογερακίνα	Επιδημητικό / αναπαράγεται	VU (Ευάλωτο/ Τρωτό)	ΕΟΕ 2005
4	<i>Buteo buteo</i>	Γερακίνα	Επιδημητικό / αναπαράγεται		ΕΟΕ 2005 & αυτή η μελέτη
5	<i>Falco tinnunculus</i>	Βραχοκιρκίνεζο	Επιδημητικό / αναπαράγεται		Magioris 1994, ΕΟΕ 2009 & αυτή η μελέτη
6	<i>Falco peregrinus</i>	Πετρίτης	Επιδημητικό / αναπαράγεται		Αυτή η μελέτη
7	<i>Larus michahellis</i>	Ασημόγλαρος	Επιδημητικό / αναπαράγεται		ΕΟΕ 2005 & αυτή η μελέτη
8	<i>Columba livia</i>	Αγριοπερίστερο	Επιδημητικό / αναπαράγεται		Magioris 1994, ΕΟΕ 2005 & αυτή η μελέτη

Επιστημονική ονομασία		Ελληνικό όνομα	Φαινολογία	Ελληνικό Κόκκινο Βιβλίο	Πηγή
9	<i>Athene noctua</i>	Κουκουβάγια	Επιδημητικό / αναπαράγεται		Αυτή η μελέτη
10	<i>Tyto alba</i>	Τυτώ	Επιδημητικό / αναπαράγεται		Αυτή η μελέτη
11	<i>Galerida cristata</i>	Κατσουλιέρης	Επιδημητικό / αναπαράγεται		Αυτή η μελέτη
12	<i>Monticola solitarius</i>	Γαλαζοκότσυφας	Επιδημητικό / αναπαράγεται		ΕΟΕ 2009 & αυτή η μελέτη
13	<i>Corvus corone</i>	Κουρούνα	Επιδημητικό / αναπαράγεται		Magioris 1994, ΕΟΕ 2005 & αυτή η μελέτη
14	<i>Corvus corax</i>	Κόρακας	Επιδημητικό / αναπαράγεται		Magioris 1994, ΕΟΕ 2005 & αυτή η μελέτη
15	<i>Falco eleonora</i>	Μαυροπετρίτης	Καλοκαιρινός επισκέπτης / αναπαράγεται		ΕΟΕ 2005 & αυτή η μελέτη
16	<i>Calonectris diomedea</i>	Αρτέμης	Καλοκαιρινός επισκέπτης / αναπαράγεται		«Φιλότης» & αυτή η μελέτη
17	<i>Puffinus yelkouan</i>	Μύχος	Καλοκαιρινός επισκέπτης / αναπαράγεται	NT (Σχεδόν Απειλούμενο)	Αυτή η μελέτη
18	<i>Oenanthe oenanthe</i>	Σταχτοπετρόκλης	Καλοκαιρινός επισκέπτης / αναπαράγεται		Αυτή η μελέτη
19	<i>Accipiter nisus</i>	Ξεφτέρι	Χειμερινός επισκέπτης		Αυτή η μελέτη
20	<i>Ptyonoprogne rupestris</i>	Πετροχελίδονο	Χειμερινός επισκέπτης		Αυτή η μελέτη
21	<i>Anthus pratensis</i>	Λιβαδοκελάδα	Χειμερινός επισκέπτης		Αυτή η μελέτη
22	<i>Phoenicurus ochruros</i>	Καρβουνιάρης	Χειμερινός επισκέπτης		Αυτή η μελέτη
23	<i>Saxicola torquata</i>	Μαυρολαίμης	Χειμερινός επισκέπτης		Αυτή η μελέτη

Βαρβάκι-Μαυροπετρίτης. © Αρχείο WWF Ελλάς.

Είδη πουλιών που έχουν καταγραφεί παραπάνω από μια φορά στη Γυάρο και τα δορυφορικά της νησάκια ως τον Φεβρουάριο του 2017, (πλην εκείνων που έχουν παρατηρηθεί κατά τη διάρκεια της μετανάστευσης, δηλαδή άνοιξη και φθινόπωρο) με σημειώσεις για την παρουσία τους στην περιοχή κατά τη διάρκεια του έτους, για την αναπαραγωγή τους και για τον κίνδυνο εξαφάνισής τους από την Ελλάδα σύμφωνα με το Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας (Λεγάκης & Μαραγκού, 2009). Ως «Επιδημητικά» (μόνιμοι κάτοικοι δηλαδή) χαρακτηρίζονται τα είδη που παρατηρούνται στο νησί καθόλη τη διάρκεια του έτους.

Πρόκειται συνολικά για 4 θαλασσοπούλια (ασημόγλαρος, αρτέμης, μύχος και θαλασσοκόρακας), 5 ημερόβια αρπακτικά (σπιζαετός, γερακίνα, πετρίτης, βραχοκιρκίνεζο, μαυροπετρίτης), 2 νυχτόβια αρπακτικά (τυτώ και κουκουβάγια), το αγριοπερίστερο, την κουρούνα και τον κόρακα και τρία είδη μικρών ωδικών πουλιών: γαλαζοκότσυφας, σταχτοπετρόκλης, κατσουλιέρης. Αν και η ύπαρξη της αετογερακίνας έχει σημειωθεί εδώ και μια δεκαετία τουλάχιστον και αν υποθέσουμε ότι η αναγνώρισή της τότε υπήρξε ορθή, αμφιβάλλω αν το είδος αυτό εξακολουθεί να υφίσταται στο νησί.

Αθροιστικά, κατά την αναπαραγωγική περίοδο (Μάιος - Ιούνιος)

η πυκνότητα των ειδών κουκουβάγια, κατσουλιέρης, γαλαζοκότσυφας, σταχτοπετρόκλης, κουρούνα και αγριοπερίστερο ανέρχεται σε περίπου 28,4 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, μια εξαιρετικά χαμηλή πυκνότητα, σε σύγκριση με οποιοδήποτε άλλο μέρος της Ελλάδας.

(Στα Γιούρα) «φωλιάζανε κι αετοί και καντινέλοι. Φοβόμαστε μη μας φάνε τα κοτόπουλα.»

Ελπίδα Π. Σαλάχα. Η αλλοτινή ζωή στα Γιούρα. (Καταγραφή Δ. Βαρθαλίτης). Συριανά γράμματα, τ.32, Οκτ. 1995.

Τα πιο εντυπωσιακά πουλιά που μπορεί κανείς να δει στη Γυάρο την ημέρα, κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού είναι τα αρπακτικά πουλιά. Το πιο μεγάλο αρπακτικό του νησιού είναι ο σπιζαετός που αλλιώς λέγεται και φιλάδελφος. Ένα ζευγάρι φτιάχνει τις φωλιές του στα απότομα, κάθετα βράχια της ακτής στη βόρεια μεριά του νησιού· απρόσιτες πάνω από τη θάλασσα. Φαίνεται πως τρέφονται σχεδόν αποκλειστικά με κουνέλια, ίσως πότε-πότε και με ριφάκια/αρνάκια. Κυνηγούν σε όλο το νησί. Είναι οι άρχοντες των αιθέρων. Στα αγριοκούνελα βασίζονται για την τροφή τους και 4, ίσως 5 ζευγάρια γερακίνων, που φωλιάζουν σε δέντρα και βράχια κυρίως στη βό-

Βαρβάκι-Μαυροπετρίτης. © Αρχείο WWF Ελλάς.

ρεια μεριά του νησιού και σε κάποια σημεία της νότιας. Τα καντινέλια ή καντινέλοι, μάλλον είναι το είδος βραχοκιρκίνεζο ή ανεμογάμης, που κυνηγάει έντομα στο φτερό, αλλά και μικρά τρωκτικά και σαύρες και από τα οποία 4-5 ζευγάρια φωλιάζουν σε διάφορα σημεία του νησιού. Φυσικά και οι μεγάλοι μαύροι κόρακες που 1-2 ζεύγη τους μένουν μόνιμα στο νησί κάλλιστα καταλογίζονται ως αρπακτικά πουλιά. Επίσης κατά την αναπαραγωγική περίοδο καταγράφηκε η παρουσία και 2 ειδών νυκτόβιων αρπακτικών πουλιών: 2-3 ζεύγη κουκουβάγιας και ένα ζευγάρι τυτούδων.

«Στο Φούι φωλιάζανε τα βαρβάκια. Ήταν ντόπια και στάσιμα πουλιά. Ήταν παχιά σαν πέρδικες. Τις φω-

λίές τους τις κάνανε στα γκρέμια. Τα μικρά τα πιάναμε από τις φω-
λίές. Τα μεγάλα τα σκοτώναμε με
τουφέκι. Ήταν πολύ νόστιμα με πι-
λάφι».

Ελπίδα Π. Σαλάχα. Η αλλοτινή ζωή
στα Γιούρα. (Καταγραφή Δ. Βαρθα-
λίτης). Συριανά γράμματα, τ.32, Οκτ.
1995.

Αλλά το πιο κοινό γεράκι του
Αιγαίου κι ένα από τα πιο χαρα-
κτηριστικά πουλιά της Ελλάδας
είναι ο μαυροπετρίτης ή βαρβά-
κι όπως το ονομάζουν στα νησιά
μας. Είναι ένα είδος μεταναστευ-
τικού γερακιού που το 90% του
παγκόσμιου πληθυσμού του βρί-
σκεται στην Ελλάδα και φωλιάζει
στα νησιά του Αιγαίου κυρίως.
Σε αντίθεση με τα άλλα είδη αρ-
πακτικών αρχίζει την αναπαρα-
γωγή του το καλοκαίρι ώστε να
εκμεταλλεύεται για τροφή τα με-
ταναστευτικά πουλιά που τρα-
βούν για το νότο. Φωλιάζουν σε
κοιλότητες απρόσιτων βράχων
στις ακτές των νησιών και απο κει
εξορμούν και θηρεύουν μετανα-
στευτικά πουλιά που τα σκοτώ-
νουν στο φτερό για να ταΐσουν τα
μικρά τους. Πραγματικοί πειρατές
του Αιγαίου. Επειδή είναι σχετικά
άφθονα, στο παρελθόν τα έτρω-
γαν και τα ενήλικα και τους νεοσ-
σούς σε πολλά νησιά του Αιγαίου,
όπως τεκμηριώνεται και από την
πιο πάνω μαρτυρία (πλην δεν
είναι ούτε παχιά σαν πέρδικες,

ούτε ντόπια και στάσιμα πουλιά).
Τα βαρβάκια λοιπόν φωλιάζουν
διάσπαρτα στα απότομα βράχια
όλης σχεδόν της ακτής της Γυά-
ρου πλην της ομαλής Ανατολικής
μεριάς, αλλά κυρίως στο ΒΑ και
στο ΝΔ τμήμα και στο Φούη. Ο
συνολικός τους πληθυσμός στο
νησί κυμαίνεται από έτος σε έτος
ανάμεσα στα 200 και τα 220 ζευ-
γάρια περίπου.

«Οι αρτένες ήταν άσχημα και αδύ-
νατα πουλιά. Δεν είχαν πολλά φτε-
ρά. Ήταν σα γδυμνά. Είχαν φιλό-
λαιμό. Λένε ότι ήταν ανθρώποι και
πνίγηκε ο αδερφός τους και γυρ-
νούσανε τις ακρογιαλιές και τον
γυρεύανε και κλαίγανε σα μωρά.
Κολυμπούσανε. Δεν τρωγόντανε.
Ζούσαν μακριά από το σπίτι. Βορει-
νά, στο Φούι, στις ακρογιαλιές και
φωνάζανε: Ουά! Ουά! Μια φορά
που φιλοξενούσαμε ένα ψαρά και
τα άκουσε νόμιζε ότι ήταν μωρά
και κλαίνε».

Ελπίδα Π. Σαλάχα. Η αλλοτινή ζωή
στα Γιούρα. (Καταγραφή Δ. Βαρθα-
λίτης). Συριανά γράμματα, τ.32, Οκτ.
1995.

Η μεγάλη έκπληξη όμως προήλθε
από τα θαλασσοπούλια.

Μικτές αποστολές ερευνητών
της Ελληνικής Ορνιθολογικής
Εταιρίας, του WWF Ελλάς και άλ-
λων ανεξάρτητων ερευνητών
μέσα στο 2014 και 2015 εντόπι-
σαν κυρίως στη βόρεια πλευρά

Θαλασσοκόρακες. © Γ. Κατσαδωράκης-Αρχείο WWF Ελλάς.

του νησιού τρεις μεγάλες ζώνες με συγκεντρώσεις φωλιών μύχων (επιστημονική ονομασία *Ruffinus yelkouan*), πουλιά που τοπικά ονομάζονται αρτένες. Οι μύχοι είναι τα κλασικά θαλασσοπούλια. Περνούν όλη τη ζωή τους στη θάλασσα και στη στεριά πατούν μόνο για να γεννήσουν. Κάνουν τις φωλιές τους σε στενά λαγούμια που σκάβουν ή διευρύνουν οι ίδιοι, συνήθως κάτω από μεγάλα βράχια κοντά στη θάλασσα. Εκεί το θηλυκό γεννάει ένα αυγό μόνο που το κλωσσουν με τη σειρά και τα δυο φύλα. Ταξιδεύουν τεράστιες αποστάσεις στο πέλαγος ψάχνοντας για ψάρια, την αποκλειστική τους τροφή. Επισκέπτονται τη φωλιά τους μόνο τη νύχτα και μάλιστα σε ώρες πηχτού σκοταδιού. Κοντά στις φω-

λιές τους «μιλάνε» μεταξύ τους με φωνές ανατριχιαστικές που θυμίζουν μωρά που κλαίνε και παραπέμπουν στα μυθικά πλάσματα της αρχαιότητας, τις Σειρήνες και τις Άρπυιες με τις τρομακτικές και συνάμα μαυλιστικές φωνές που «τρέλλαιναν» τους ναυτικούς και τους έκαναν να τσακίζουν τα σκάφη τους στα βράχια.

Τα πουλιά αυτά μαζεύονται κάθε σούρουπο απ' όλα τα μήκη και τα πλάτη του πελάγους όπου αναζητούν την τροφή τους και κάθονται στη θάλασσα 2-3 μίλια μακριά από την ακτή απέναντι από τα σημεία με τις φωλιές τους, συγκεντρωμένα, σχηματίζοντας κάτι σαν ζωντανή «σχεδιά», περιμένοντας να σκοτεινιάσει για να πετάξουν στις φωλιές τους. Με

βάση τον αριθμό πουλιών που καταμετρήθηκαν στη μεγαλύτερη από αυτές τις ζωντανές «σχεδίες» αλλά και με βάση όσες φωλιές μπόρεσαν να ανακαλύψουν οι ερευνητές μέσα σε πολλές μέρες επίπονης προσπάθειας, υπολογίστηκε ότι στη βορεινή πλευρά της Γυάρου μπορεί να φωλιάζουν από 1.000 ως 3.000 ζευγάρια μύχοι. Κανείς δεν μπορεί ακόμη να πει με σιγουριά πόσα ακριβώς.

μύχων είναι γεγονός εξαιρετικής σημασίας. Στο Αιγαίο έχουν εντοπιστεί ως τώρα 11 μόνο περιοχές που φιλοξενούν αναπαραγωγικές αποικίες μύχων. Η Γυάρος με τα πιθανώς πάνω από 1000 ζεύγη κατατάσσεται ανάμεσα στις 4 μεγαλύτερες γνωστές αποικίες του είδους στον Ελλαδικό χώρο. Σύμφωνα δε με τα υπάρχοντα ως σήμερα δεδομένα, η αποικία αυτή μπορεί να φιλοξενεί το 12-25%

Μύχος. © Χ. Παπαδάς-Αρχείο WWF Ελλάς.

Θαλασσοκόρακας. © Γ. Κατσαδωράκης.

Ο μύχος είναι ένα από τα λιγότερο μελετημένα θαλασσοπούλια του Ελλαδικού χώρου. Δεν γνωρίζουμε ικανοποιητικά ούτε τις θέσεις φωλιάσματος ούτε, πολύ περισσότερο, το μέγεθος των αποικιών, πολλώ δε μάλλον δεν γνωρίζουμε τις διακυμάνσεις τους. Η ανακάλυψη στη Γυάρο της μεγάλης αυτής αναπαραγωγικής αποικίας

του ελληνικού αναπαραγωγικού πληθυσμού μύχων (4000-7000 ζ. σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των Fríc και συν., 2012) και αφετέρου ίσως πρόκειται για την μεγαλύτερη γνωστή αποικία του είδους σε ένα μόνο νησί. Μαζί με τις φωλιές των μύχων μάλλον υπάρχουν δώθε κείθε και μερικές φωλιές, λιγότερες από δέκα, από το άλλο

Τα σημαντικά τμήματα της ακτογραμμής της Γυάρου και των νησιών της όσον αφορά το φώλισμα των τεσσάρων σημαντικότερων ειδών πουλιών (μύχος, θαλασσοκόρακας, σπιζαετός, μαυροπετρίτης).

κλασσικό θαλασσοπούλι, τον αρτέμη, που κι αυτό έχει παρόμοιες συνήθειες με τους μύχους.

Στην παράκτια ζώνη των νησιών υπάρχουν επίσης περίπου 300-400 φωλιές ασημόγλαρων, μέχρι 20-30 φωλιές θαλασσοκόρακα και περίπου 200 αγριοπερίστερα. Οι φωλιές των γλάρων βρίσκονται κυρίως στο Γλαρονήσι και στη ΝΔ άκρη της Γυάρου.

Οι φωλιές των θαλασσοκοράκων και των αγριοπερίστερων είναι διάσπαρτες σε πολλά σημεία της ακτογραμμής του νησιού εκτός από την ομαλή ανατολική πλευρά όπου δεν υπάρχουν απότομες ακτές και δεν φωλιάζουν καθόλου άλλα πουλιά, παρά μόνο λίγοι γλάροι. Ήδη από τον Γενάρη και τον Φλεβάρη αρχίζουν και συγκεντρώνονται γλάροι και κα-

λικατσούδες σε μεγάλους αριθμούς στο νησί και ξεκινούν τις διαδικασίες της αναπαραγωγής, πρώτα οι καλικατσούδες (Γενάρη, Φλεβάρη, Μάρτη) και μετά οι γλάροι (Μάρτη, Απρίλη). Καθώς τα μικρά τους μεγαλώνουν, ειδικά οι γλάροι το καλοκαίρι αρχίζουν να εγκαταλείπουν το νησί και να διασπείρονται στο αρχιπέλαγος. Η βαθμιαία επιστροφή τους ξεκινά το φθινόπωρο.

Κατά τη χειμωνιάτικη περίοδο (Δεκέμβρης - Γενάρης) απαντώνται στο νησί περίπου 18-20 είδη πουλιών. Περιλαμβάνουν εκείνα που μένουν όλο τον χρόνο στο νησί (π.χ. γλάροι, καλικατσούδες, αγριοπερίστερα, κουρούνες, κόρακες, πετρίτες, σπιζαετοί, γερακίνες, καντινέλια, κατσουλιέρηδες, κουκουβάγιες, τυτούδες,

κλπ) αλλά και μερικά είδη που περνούν τους χειμωνιάτικους μήνες στο νησί. Τέτοια πουλιά βρίσκονται σε πολύ μικρούς αριθμούς και είναι: ξεφτέρια, πετροχελίδονα, λιβαδοκελάδες, καρβουνιάρηδες, μαυρολαίμηδες. Τον χειμώνα υπολογίστηκαν οι πυκνότητες των εξής χερσαίων ειδών: λιβαδοκελάδα, μαυρολαίμης, καρβουνιάρης, κατσουλιέρης και κουρούνα που συνολικά ανέρχονται σε 12,3 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Πρακτικά, αυτοί οι εξαιρετικά χαμηλοί αριθμοί σημαίνουν ότι ενώ την άνοιξη υπάρχουν ελάχιστα ζεύγη μικρών πουλιών που αναπαράγονται στο νησί, τον χειμώνα είναι τόσο λίγα που είναι σαν να μην υπάρχουν, δηλαδή τα μικρά πουλιά πρακτικά απουσιάζουν.

Οικολογία των πουλιών

Σε σχέση με την έκταση του νησιού ο αριθμός των αναπαραγόμενων ειδών (18) που καταγράφηκαν ως σήμερα θεωρείται μάλλον υψηλός. Σύμφωνα με τους Simaiakis και συν. (2012), ανάμεσα σε 78 νησιά των Ελληνικών αρχιπελάγων η Γυάρος κατατάσσεται μάλλον ψηλά, στην 45η θέση. Μόνο 3 νησιά με μικρότερη έκταση την ξεπερνούν σε αριθμό ειδών, ενώ ξεπερνά σε είδη 7 νη-

σιά μεγαλύτερα σε μέγεθος.

Η αιτία για τον χαμηλό αριθμό αναπαραγόμενων χερσαίων ειδών και κυρίως για τις εξαιρετικά χαμηλές πυκνότητες μάλλον πρέπει να αναζητηθεί στη σημερινή κατάσταση της βλάστησης: κυρίως φρυγανική, σχεδόν καθόλου θάμνοι, ελάχιστα δέντρα, υπερβόσκηση από αιγοπρόβατα και αγριοκούνελα. Για τα πουλιά γενικώς ισχύει ότι όσο πιο πλούσια και ποικίλη είναι η βλάστηση τόσο περισσότερα είδη πουλιών μπορούν να βρουν καταφύγιο, τροφή και να χτίσουν τις φωλιές τους σε αυτή. Όσο πιο φτωχή και χαμηλή είναι η βλάστηση σε έναν τόπο, τόσο πιο λίγα πουλιά μπορούν να ζήσουν εκεί.

Από την άλλη μεριά βέβαια η Γυάρος χαρακτηρίζεται από τα πολλά αρπακτικά πουλιά, τα οποία είναι πιθανότατο ότι συγκεντρώνονται και συνυπάρχουν σε αυτό το μικρό νησί βασιζόμενα κυρίως στην αφθονία τεσσάρων ειδών τροφής : τα αγριοκούνελα, τους μαυροποντικούς (αρουραίους), τις σαύρες (σιλιβούτια) και τα μεταναστευτικά πουλιά. Ο ρόλος των πηγών τροφής που παρέχουν οι ίδιοι οι πληθυσμοί των γιδοπροβάτων (πτώματα, νεογέννητα, πλακούντες) δεν πρέπει να υποεκτιμηθεί διότι δεν αποκλείεται να είναι σημαντικός για

Γίδα και κουρούνα. © Γ. Κατσαδωράκης-Αρχείο WWF Ελλάς.

κάποια είδη. Επίσης σημαντικό ρόλο ως πηγή τροφής για τα –ειδικά τα μεγάλα– αρπακτικά πουλιά πρέπει να παίζουν οι ασημόγλαροι και τα αγριοπερίστερα.

Σε όλο το νησί υπάρχουν συνολικά λιγότερα από 150 δέντρα και μόνο σε μια μικρή περιοχή (Αϊ-Γιώργης) έκτασης όχι μεγαλύτερης από 200 στρέμματα απαντώνται χαμηλοί θάμνοι σχίνου κι αυτοί υπερβολικά ταλαιπωρημένοι από τον άνεμο και τη βόσκηση. Υπάρχουν επίσης μερικές διάσπαρτες μικρότερες εκτάσεις που καλύπτονται από αραιή βλάστηση φλόμων (γαλα-

τσίδων) με θαμνώδη μορφή. Όλη η υπόλοιπη έκταση του νησιού καλύπτεται από χαμηλά φρύγανα με κυρίαρχα τα είδη αστοιβή, θυμάρι κι ασπάλαθο. Έτσι το νησί δεν διαθέτει σχεδόν καθόλου θέσεις φωλιάσματος για θαμνόβια ή δενδρόβια είδη, διότι τα παραπάνω είδη φυτών δεν προσφέρουν θέσεις για καταφύγιο, απόκρυψη και φώλιασμα. Από την άλλη, η πίεση βόσκησης από τα εκτιμώμενα 1.000 γίδια και 200 πρόβατα που υπάρχουν στο νησί, αλλά και τα πάνω από 10.000 αγριοκούνελα είναι εμφανέστατη παντού και εξαφανίζει τάχιστα κάθε ποσότητα διαθέσιμης πράσινης βιομάζας

και βρώσιμων καρπών. Η χαμηλή βλάστηση από μαλακά πράσινα φυτά είναι σχεδόν ανύπαρκτη και το ίδιο συμβαίνει με την παρουσία σπόρων κάθε μορφής.

Οι πυκνότητες εντόμων, άλλων αρθρόποδων και σαλιγκαριών είναι επίσης εντυπωσιακά χαμηλές. Οι λόγοι αυτοί θεωρούμε ότι εξηγούν ικανοποιητικά την ένδεια σε είδη και τους χαμηλούς πληθυσμούς των χερσαίων πουλιών καθώς και την απουσία ειδών πολύ κοινών σε όλη τη νησιωτική και νότια ηπειρωτική χώρα, όπως η νησιωτική πέρδικα, ο μαυροτσιροβάκος, οι σπίνοι, η καρδερίνα κι οι καλόγεροι.

Από τα είδη των χερσαίων πουλιών που φωλιάζουν, οι κατσουλιέρηδες είναι αραιότατα κατανεμημένοι σε όλες τις περιοχές με φρύγανα, οι γαλαζοκότσυφες και οι σταχτοπετρόκληδες αλλά και οι κουκουβάγιες, απαντώνται σε περιοχές με μεγαλούτσικες βραχώδεις επιφάνειες, όπου και φωλιάζουν. Οι κουρούνες μετακινούνται ομαδικά σε μεγάλες αποστάσεις πάνω στο νησί και είναι αυτές που γίνονται αμέσως αντιληπτές από τον επισκέπτη.

Τον χειμώνα κάποια είδη μεταναστεύουν και αναπληρώνονται με εδαφόβια είδη, όπως οι λιβαδοκελάδες, το πιο κοινό χειμωνιάτι-

κο είδος κελάδας στην Ελλάδα, οι μαυρολαίμηδες, τυπικό και κοινό χειμωνιάτικο είδος της Νότιας Ελλάδας και οι καρβουνιάρηδες που ζουν αυτοί κοντά σε βραχώδεις επιφάνειες.

Μπορούμε επίσης βάσιμα να υποθέσουμε ότι υπάρχει μετακίνηση μέρους των πληθυσμών των μόνιμων πουλιών σε άλλες περιοχές διαχείμασης.

Για παράδειγμα, οι μετρήσεις μας υποδεικνύουν αξιοσημείωτα μικρότερους πληθυσμούς αγριοπερίστερων και γαλαζοκότσυφων τον χειμώνα. Το γεγονός αυτό περιγράφουν και για την περιοχή των Δωδεκανήσων και οι Παπακωνσταντίνου και συν., 1995.

Αναμφίβολα, η ακρίβεια των καταμετρήσεων πουλιών σε ένα βιότοπο σαν τη Γυάρο επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες. Οι Β και ΒΔ έκθεσης πλαγιές του νησιού αλλά και εκείνες σε όλη τη νότια πλευρά του νησιού είναι πολύ πιο απότομες και βραχώδεις από εκείνες της ανατολικής πλευράς και δυσκολεύουν το ασφαλές βάδισμα και την ταυτόχρονη παρατήρηση πουλιών. Επίσης σημαντικός παράγοντας αλλοίωσης των μετρήσεων στις Β, ΒΔ και Ν πλαγιές του νησιού είναι οι ισχυροί άνεμοι που πνέουν εκεί πολύ συχνά κατά τις πρωινές και τις απογευματινές ώρες ιδίως. Βέβαια επειδή οι συχνότεροι άνε-

μοι στην περιοχή είναι οι νότιοι και οι βόρειοι επίσης τα τμήματα αυτά του νησιού επηρεάζονται περισσότερο όταν φυσούν άνεμοι, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται από αυτό τόσο η συμπεριφορά των πουλιών (προσπαθούν να προστατευτούν από τον άνεμο) αλλά φυσικά και η ικανότητα του παρατηρητή να δει και να ακούσει τα πουλιά.

Η εκτίμηση του αριθμού των χωροκρατειών –και άρα των αναπαράγόμενων ζευγών- των αρπακτικών πουλιών με τη μέθοδο της χαρτογράφησης είναι επίσης μια δύσκολη δουλειά που μπορεί να κρύβει συχνά σημαντικά λάθη.

Για παράδειγμα, τα μεγάλα πουλιά που ζουν στο νησί εκμεταλλεύονται τους ανοδικούς ανέμους πλαγιάς για να κερδίζουν ύψος και για εξοικονόμηση ενέργειας και έτσι κάθε πουλί που ανέρχεται ή ζυγιάζεται σε κάποιο κεντρικό σημείο της κορυφογραμμής μπορεί να το δει ο παρατηρητής από πολλά σημεία γύρω από το νησί ή επάνω σε αυτό και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές.

Τυχόν διπλο-μετρήσεις λοιπόν είναι δύσκολο να αποφευχθούν και να δημιουργηθούν σφάλματα στην τελική ερμηνεία των χωροκρατειών.

Απειλές και διαχείριση

Όπως είδαμε η επίδραση της υπερβόσκησης από αιγοπρόβατα και αγριοκούνελα επηρεάζει αρνητικά τη χλωρίδα, τη βλάστηση και τη διαθέσιμη βιομάζα με αποτέλεσμα την φτώχεια σε είδη και πληθυσμούς χερσαίων πουλιών. Παρά το ότι τα πουλιά στη Γυάρο είναι σχετικά λίγα, η ύπαρξή τους απειλείται από διάφορους παράγοντες. Ένας από αυτούς είναι η παρουσία μάλλον υπερβολικά μεγάλων πληθυσμών αρουραίων που είναι πολύ πιθανό ότι εξασκούν πίεση θηρεύοντας αυγά και νεοσσούς τόσο θαλασσοπουλιών όσο και χερσαίων πουλιών.

Επίσης, πρέπει να γίνει σαφές ότι η εγκατάσταση και λειτουργία αιολικών πάρκων που σχεδιάζεται, είναι ασύμβατη με την επιβίωση των αρπακτικών πουλιών σε ένα νησί σαν τη Γυάρο. Λόγω του ότι οι ανεμογεννήτριες σχεδιάζεται να εγκατασταθούν στην μόνη κορυφογραμμή του νησιού, η λειτουργία τους θα εκτοπίσει τα αρπακτικά από το μεγαλύτερο μέρος του νησιού και θα καταστήσει δύσκολες τις μετακινήσεις τους μια και όπως διαπιστώσαμε χρησιμοποιούν την κεντρική ράχη για να γυροπετούν. Αλλά το νησί είναι τόσο μικρό που εκτοπισμός από την κεντρική ράχη σημαίνει στην ουσία εκτόπιση από το νησί.

Οι πιο σημαντικές περιοχές της ακτογραμμής του νησιού ως χώροι φωλιάσματος πουλιών είναι ολόκληρη η Β και ΒΔ ακτή και το δυτικό τμήμα της Ν ακτής, αλλά και η βραχονησίδα Φούι. Οι περιοχές αυτές θα πρέπει να παραμείνουν ασφαλείς για τα πουλιά και χωρίς παρεμβάσεις που θα επηρεάσουν την οικολογία τους.

Από την άποψη της διαχείρισης είναι σημαντικό να υπάρξει περαιτέρω επιστημονική έρευνα που θα καλύψει μείζονα γνωστικά κενά αλλά και επιστημονική παρακολούθηση του μεγέθους των πληθυσμών και άλλων θεμελιωδών οικολογικών παραμέτρων για τα τέσσερα σημαντικά είδη ορνιθοπανίδας (σπιζαετοί, μύχοι, καλικάτσούδες και βαρβάκια). Κατά δεύτερο θα πρέπει να εξασφαλιστεί η μη ενόχληση των θέσεων φωλιάσματος.

Σε πιο μακροπρόθεσμη βάση, αν θέλουμε η Γυάρος να γίνει κατάλληλη για να φιλοξενεί περισσότερα είδη και μεγαλύτερους αριθμούς πουλιών πρέπει να βελτιώσουμε την κατάσταση της βλάστησης και κάτι τέτοιο δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς μείωση της βόσκησης και άρα περιορισμό των αριθμών και ρύθμιση της χωρικής κατανομής των αιγοπροβάτων και των αγριοκούνελων.

Φυσικά πρέπει να έχουμε πάντα υπόψη μας ότι οι όποιες παρεμβάσεις πρέπει να γίνουν σταδιακά και υπό στενή επιστημονική παρακολούθηση ώστε να μη φτάσουμε σε σημείο που θα διαταραχτεί η επάρκεια τροφής των αρπακτικών πουλιών. ■

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Οι Andrea Bonetti, Βαγγέλης Γαβαλάς, Τάσος Δημαλέξης, Άγγελος Ευαγγελίδης, Jacob Fric, Χρήστος Παπαδάς, Δανάη Πορτόλου και Ελίνα Σαμαρά συνέβαλαν με διάφορους τρόπους στην επιτυχία των ορνιθολογικών αποστολών και στην αύξηση της γνώσης για τα πουλιά της Γυάρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Magioris, S.N. 1994. *Catalogue of the avifauna of the Cyclades islands*. Hellenic Zoological Archives 2: 1-16. Hellenic Zoological Society, Athens, Greece.
- Fric, J., D. Portolou, A. Manolopoulos & Th. Kastritis. 2012. *Important Bird Areas for Seabirds in Greece*. LIFE07 NAT/GR/000285-Hellenic Ornithological Society (HOS-BirdLife Greece), Athens.
- Simaiakis, S.M., M. Dretakis, Ch. Barboutis, Th. Kastritis, D. Portolou & S. Xirouchakis. 2012. *Breeding land birds across the Greek islands: a biogeographic study with emphasis on faunal similarity, species-area relationships and nestedness*. Journal of Ornithology 153: 849-860.
- Λεγάκις, Α. & Π. Μαραγκού. 2009. *Το Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας*. Ελληνική Ζωολογική Εταιρία, Αθήνα.
- Παπακωνσταντίνου, Κ., Ε. Οικονομίδου, Δ. Μπούσμπουρας, Ν. Καρδακάρη, Σ. Ζόγκαρης, Ρ. Τσιακίρης, & Ι. Ρουσόπουλος. 1995. *Οικολογική Έρευνα στα Βόρεια Δωδεκάνησα. Αποστολή της ΕΟΕ στα νησιά, τις νησιδес και τις βραχονησίδες του βόρειου νομού Δωδεκανήσου. Φάση Πρώτη*. Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία, Αθήνα.

ΓΙΟΚΑ ΜΟΥ, ΣΤΑ ΓΙΟΥΡΑ ΖΟΥΝΕ ΜΟΝΟ ΑΕΤΟΙ!

κείμενο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

Σ

ιδερή, υπήρχαν νερά στα Γιούρα;

– Ο πατέρας μου το 1937 έκτισε το σπίτι μας ψηλά στα Γιούρα, στους Βαρθακούς. Επειδή υπήρχαν νερά, την περιοχή τη λέγαμε Νερά. Γύρω γύρω το σπίτι είχε νερό τρεχάμενο. Από το βουνό έβγαινε. Δεν σταμάτησε ποτέ να τρέχει. Όχι πολύ. Αλλά, αν πήγαινες παρακάτω, θα βρισκες παραπάνω νερό. Ο θεός Αντώνης πήγαινε από τις Βρυσούλες κι έπαιρνε νερό. Ο Σαραντάκης το 'παιρνε από την περιοχή Νερά. Στο Λιμάνι της Παναγιάς είχε πολύ νερό.

Νερό είχε στον Κακό Ποταμό, ήτανε ο πιο δύσκολος. Πιο παλιά, πιο κάτω, στην τοποθεσία του Νόνα, έμενε ένας Καρυστινός κι εκεί έβγαινε νερό. Στου Μανόλη, που κτίστηκαν οι Φυλακές, ψηλά είχε νερό. Στις Βρυσούλες, στο Κουκούδι, στου Κούκου, στον Βάτο, στο Χέρρωμα, στις Φυλλάδες, στη Μαρώνα, στον Κάμπο, στου Λωλού, είχε νερό.

Όλα τα κτήματα είχανε μέσα ή κοντά κι ένα νερό. Για όλες τις χρήσεις του σπιτιού, για να πίνουν τα ζώα και για να ποτίζουν τα ζαρζαβατικά.

– Πού βρίσκονταν τα κτήματά σας;

– Στους Βαρθακούς, στην Παϊδα, στον Βώλακα, στον Αϊ-Γιώρ(γ)η, ήταν τα δικά μας. Ο Σαραντάκης τα είχε στα Κόκκινα Χώματα. Ο θεός Αντώνης τα είχε στους Φούρνους, στην Πεζούλα και στην Παϊδα. Ο Πασχάλης κι ο Αντώνης τα είχανε στο Λιμάνι εκεί που είναι η Παναγιά.

– Σπέρνατε και σιτάρι στα Γιούρα;

– Από τότε που ήμουνα εγώ στα Γιούρα ξεκινήσαμε να σπέρνουμε εκτός από κριθάρι και σιτάρι, όπως και στη Σύρα.

Μετά τα πρωτοβρόχια πριν σπείρουμε, σκορπούσαμε την κοπριά των ζώων εκεί που θα οργώναμε. Ωσπου έφθανε. Σπέρναμε ως πενήντα στρέμματα.

Αφήγηση του Σιδερή Ι. Μαραγκού στον Δημήτρη Β. Βαρθαλίτη.

Να βγάλουμε για τους ανθρώπους, για τα ζώα, για το εμπόριο και για να κρατήσουμε σπόρο για να ξανασπείρουμε.

Παλιά σπέρνανε στην πλαγιά του Αϊ-Γιώρ(γ)η. Στα δικά μου χρόνια είχε βγάλει αγκάθες μέσα και πήγαμε προς την Παϊδα. Ήτανε μια πλαγιά. Ενώ από πάνω οι Φούρνοι που ανήκαν στον θείο Αντώνη ήταν σε ίσιο μέρος. Τον ένα χρόνο σπέρναμε ένα κομμάτι, τον άλλο χρόνο το άλλο.

Είχαμε όμως κι ένα άλλο κομμάτι μπροστά απ' τον Αϊ-Γιώρ(γ)η, που το λέγαμε του Κοπρολοϊτζη, προς το αλώνι και σπέρναμε και 'κεί. Κόπος θα πει κοπριά, κοπρίτης θα πει ντεμπέλης. Το Λοϊτζης προέρχεται απ' το όνομα Λούης.

Οργώναμε με αγελάδες απ' το ξημέρωμα ως το ηλιοβασίλεμα. Αυτή ήτανε η κουραστική φθινοπωρινή μας δουλειά. Τύχαινε να δουλέψουμε και δεκαπέντε ώρες συνέχεια. Είχαμε και παραγιούς. Ήτανε ο Μιχάλης ο Παλαιολόγος, ο Λυμπέρης, κανα δυο από την Τήνο και τη Νιο, κι ένας Τζιώτης.

Αλωνίζαμε στ' αλώνια μας. Ο καθένας είχε ένα. Εμείς είχαμε δυο σε διαφορετικό μέρος, για να 'χουμε ευνοϊκό τον αέρα.

Για να φας μια φέτα ψωμί έπρεπε να σπείρεις, να οργώσεις, να θερίσεις και ν' αλέσεις.

– Καλλιεργούσατε και ζαρζαβατικά;

– Καθένας μόνο για τις ανάγκες του σπιτιού του όχι για εμπόριο. Εμείς

σ' ένα κτήμα που 'χε νερό βάζαμε πενήντα ντοματιές, πατάτες, αγκούρια, φασόλες, μαρούλια κ.ά.

– Πώς ήτανε το σπίτι σας;

– Μια σάλα, δυο υπνοδωμάτια, ένα κουζινάκι. Από πάνω το τυροκομείο, οι αποθήκες και η στάνη. Το τυροκομείο ήτανε με δυο καζάνια. Το κάθε καζάνι έβγαζε είκοσι καζοντενεκέδες βούτυρο. Ο κάθε ντενεκές έπιανε καλά λεφτά. Οι καλύτεροι πελάτες μας ήτανε οι βιομήχανοι Μπαρμπέτας και Φουστάνος. Φτιάχναμε ονειρικό μαγειρικό βούτυρο.

– Εκτός απ' τη Σύρα πουλούσατε κι αλλού ζώα;

– Ναι, όταν είχαμε πολλά. Έτυχε να κάνουμε και μια παρτίδα για τον Πειραιά. Με Παριανά καϊκια τα στέλνανε! Έτυχε να 'ρθει πάνω στα Γιούρα ο Τζέκος Βαμβακάρης, ο αδερφός του Μάρκου, ν' αγοράσει ζώα. Είχε κρεοπωλείο στον Πειραιά.

– Ποιοι τ' αγόραζαν στη Σύρα;

– Είχαμε στη Σύρα τον θείο μου Γιώργο που είχε χασάπικο. Έπαιρνε κι ο κρεοπώλης Λαιμός. Παίρνανε και σκορπιστά πλούσιοι.

Μια παρτιδούλα σπέρνανε το Πάσχα και μια άλλη τον Δεκαπενταύγουστο.

– Πώς οι Σαραντάκηδες από παραγιό, γίνανε αφεντικά;

– Ο γερο-Ζάννης ήθελε έναν παραγιό στα Γιούρα. Ο παππούς του

Σαραντάκη, κρητικός την καταγωγή, ήτανε στη Σύρα. Έτυχε να γνωριστούν και τον πήρε μαζί με τη γυναίκα του. Ο ένας γιος του Σαραντάκη, ο Γιάννης, αγάπησε μια κόρη του Σιδερέη Μαραγκού, τη Μαργαρίτα, την έκλεψε και την παντρεύτηκε. Του παραχωρήσανε και κτήματα εκεί στα Κόκκινα Χώματα κι από παραγιός έγινε αφεντικό. Αυτός καταπάτησε και δημόσιες σκληρές. Όταν, στις 7 Απριλίου 1949 απαλλοτριώθηκαν τα Γιούρα για να κτιστούν οι Φυλακές, το κράτος δεν τον αποζημίωσε. Πάντως με τη δουλειά του είχε αγοράσει τρία ακίνητα στη Σύρα και ζούσε ευκατάστατα.

– Τι τρώγατε;

– Κρέας και όσπρια. Όταν πηγαίναμε μια μέρα για ψάρεμα, περνούσαμε μονοκόμματα μια βδομάδα με ψαροφαγία. Υπήρχαν και πολλά ψάρια. Πάντως από κρέας κι από ψάρια στα Γιούρα ήμαστε κορεσμένοι. Δεν πεινάσαμε στα Γιούρα. Με τον τρόπο μας, με τους ψαράδες που μας επισκέπτονταν, στέλναμε στη Σύρα στην Κατοχή απ' ό,τι είχαμε σε δύστυχες οικογένειες.

– Πώς ήταν τα κρεβάτια σας;

– Στρίποδα, ξύλα κι ένα στρώμα από άχυρα ή παλιόμαλλα.

Τον χειμώνα στα Γιούρα κάνει περισσότερο κρύο απ' τη Σύρα. Το καλοκαίρι είναι πιο φρέσκα.

– Ξεκινώντας απ' το Γλαρονήσι, περιγράψέ μου λίγο τα Γιούρα.

– Το Πάσχα, κάνα μήνα, τα νεογέννητα για ν' αποκοπούν απ' τις μάνες των τα πετούσαμε πάνω στο Γλαρονήσι. Είχε τριφύλλι και τρώγανε. Νερό δεν είχε, αλλά αυτή την εποχή δεν πίνανε νερό. Με τις βαρκούλες μας τα πηγαиноφέρναμε. Το κάθε σπíti είχε τη βαρκούλα του για να τρώμε και κανένα ψαράκι. Από τη Σύρα τις είχαμε φέρει. Από πίσω, τα καϊκια τις τραβούσανε. Από δυο κουπάκια είχανε.

Οι Αλυκές. Κοντά στο Γλαρονήσι είχανε σκάψει ένα λάκκο και μετά το Πάσχα πηγαίναμε με ντενεκέδες και τους γεμίζαμε με θάλασσα. Το νερό το 'βλεπε ο ήλιος κι εξατμιζόταν κι έμενε μέσα το αλάτι. Τον Αύγουστο πηγαίναμε και μαζεύαμε καμιά δεκαριά φορτία αλάτι κι έπαιρνε ο καθένας την αναλογία του. Ήτανε αλάτι ελαφρύ, ωραίο, αφράτο, κατάλευκο, νοστίμιζε όλα τα φαγητά και τα διατηρούσε.

Ακολουθούν οι όρμοι του Σορόκου, του Βαβά, του Μανόλη, της (Α)λυγαριάς, της Παναγίτσας. Εκεί ήτανε το σπíti, η Καλύβα, όπως την ονομάζαμε, των Μαραγκών Πασχάλη και Αντώνη.

Υπήρχε ένα κομμάτι πάνω από την Παναγίτσα που το 'χανε βγάλει Χαλέπα. Εκεί υπήρχαν καμιά πενηνταριά σπítια. Ήτανε ένα μικρό χωριουδάκι. Ένα τετραγωνικό χιλιόμετρο. Όλα όμως τα σπιτάκια ήταν βουλημένα. Ήτανε όλο πέτρες από γκρεμισμένα κτίρια ή μάλλον σπítια. Έμαθα ότι εκεί έκτισαν σπί-

τια όταν έγιναν οι Φυλακές. Σίγουρα χρησιμοποίησαν κι απ' αυτές τις πέτρες.

Ακολουθούσαν ο Ξυλαλάς, τα Βούρλα, το Φουρνάκι και φτάνουμε στον Κάβο που βλέπουμε την Άνδρο. Μετά ερχόμαστε απ' την άλλη μπάνα, τη βορινή. Έχουμε το Βαθύ Ρέμα, την Αγγινάστρα, τον Πετρίτση, το Χέρρωμα και φτάνουμε στη Φωκοσπηλιά. Οι φώκιες βγαίνανε έξω και γεννούσαν δυο τρία μικρά εκεί πέρα και φεύγανε πάλι. Έτυχε πολλές φορές να τις επισκεφθώ, όταν ψάρευα με το βαρκάκι μου.

Υπάρχει μια τρύπα εκεί, σαν σπηλίτσα, με αμμουδίτσα και πηγαίνανε έξω έξω και τα γεννούσαν. Μόνο με μικρό βαρκάκι έμπαινες. Με μεγάλη δεν έμπαινες. Σου λέω δεν μπορεί να πατήσσει άνθρωπος εκεί πέρα. Όταν έμπαινα μέσα με το βαρκάκι μου, οι φώκιες πήγαιναν για τη θάλασσα και άφηναν τα μωρά τους. Καμιά δεκαριά γύριζαν στην περιοχή.

– Έχω ακούσει ότι με το δέρμα της φώκιας κάνανε τα τσαρούχια τους και τα άρβυλα τους οι βοσκοί. Έτσι είναι;

– Στην εποχή μου δεν σκοτώσαμε ποτέ φώκια για κανένα λόγο. Κι εξάλλου, τι να την κάνουμε. Λίπος είχαμε. Το δέρμα της φώκιας είναι φιλό. Δεν είχαμε και δίκτυα. Τσαρούχια παλιά, πιο πριν από εμένα, κάνανε απ' το δέρμα του γουρουνιού. Στα Γιούρα το κάθε σπίτι είχε

κι ένα αρσενικό γουρούνι. Τα κάνανε κι από ρόδα αυτοκινήτου. Μετά την Φωκοσπηλιά έχουμε την Αραποσυκιά, την Γαϊδουρόμαντρα και το νησάκι Φούι.

Μέσα είναι η Γλυφάδα, ο Λάκκος, ο Αϊ-Λιας κι οι Μάντρες του Σιδερή Μαραγκού, που ήταν το σπίτι του πρώτου Μαραγκού που εγκαταστάθηκε στα Γιούρα. Λέγαμε πάμε στου «γερο-Ζάννε» την Καλύβα. Τα ντουβάρια δεν είχαν σουβά, αλλά ήταν κτισμένα μεστά, πυκνά κι οι πέτρες ήταν πλεγμένες και δεν έμπαινε μέσα ο αέρας. Στα ξεροτρόχαλα περνά ο αέρας.

Στη συνέχεια είναι η Αντιλαλούσα, ο Σκοτωμένος Άνθρωπος. Στην άλλη μπάνα είναι οι Αρεφτιές, ο Βώλακας, του Λωλού που είχε μια σπηλιά, η οποία μπορεί να συγκοινωνούσε με τη θάλασσα. Μπήκα μέσα, αλλά σ' ένα σημείο στένεψε, φοβήθηκα και βγήκα έξω. Ήμουν τότε μικρός και περίεργος. Όταν δε φώναξα και μετά από λίγο άκουσα τη φωνή μου, τα 'κανα πάνω μου. Οι Φούρνοι, η Κόκα.

Από κάτω απ' την Κόκα υπήρχαν απότομα βράχια και τα λέγαμε Καμαρωτές. Εκεί υπήρχε μια σπηλιά στην οποία έμενε ο Λινάρδακας. Την είχε κατοικία του. Ήταν ένα σκληρό γεροντοπαλλήκαρο. Ήτανε ένα αντίγραφο του Κύκλωπα. Έμενε σε σπηλιά. Είχε βράχο για κρεβάτι, βράχο για πόρτα. Λέγανε του Λινάρδακα η σπηλιά. Τον είχανε σαν παραγιό.

– Πού βρίσκονταν τα ρέματα στα Γιούρα;

– Κάτω από τις Βρυσούλες ήταν η σκληρή του Τηνιακού. Κάποιος Τηνιακός έζησε, γκρέμισε ή πέθανε εκεί και την ονομάσανε του Τηνιακού. Εκεί είχε ένα ρέμα. Η Παναγίτσα είχε άλλο ρέμα. Στου Νόνα ο Κακός Ποταμός είναι ένα ρέμα. Εκεί που κτίστηκαν τώρα τελευταία οι Φυλακές είναι ένα ρέμα.

– Ποιοι προσέφεραν μεγάλες υπηρεσίες στα Γιούρα στον αγώνα κατά των κατακτητών;

– Ο Γιάννης Ισιδώρου Μαραγκός, ο Αντώνης Γεωργίου Μαραγκός, ο Αντώνης Ισιδώρου Μαραγκός, ο Σιδεράς Ιωάννου Μαραγκός, ο Γιάννης Ευάγγελου Σαραντάκης και ο Πέτρος Ευάγγελου Σαραντάκης.

– Γιατί οι Ιταλοί σας εκτόπισαν απ' τα Γιούρα τον Μάρτη του 1942;

– Ενώ ήμαστε στα Γιούρα, οι Άγγλοι την άνοιξη του 1941, προσέλαβαν τους αδερφούς Σαραντάκηδες, Πέτρο και Γιάννη, ως πληροφοριοδότες στην υπηρεσία της κατασκοπίας και τους έδωσαν και όπλα για κάποια ανάγκη. Κάποιοι ρουφιάνοι τους πρόδωσαν και οι Ιταλοί εκτόπισαν και τους Σαραντάκηδες, αφού τους κατέστρεψαν τα εφτακόσια αιγοπρόβατα. Εκτόπισαν δε και και όλους εμάς τους Αγιοιργιανούς. Βάλανε δε στη φυλακή, στα Λαζαρέτα και στην Καραμπινιερία, δώδεκα μέρες τον Αντώνη

Γ. Μαραγκό, τον μπαμπά μου, τον Αντώνη Ισιδώρου Μαραγκό, τον Γιάννη και τον Πέτρο Σαραντάκη. Δώδεκα μέρες τρώγανε ξύλο χωρίς να ανοίξουν το στόμα τους. Θα τους στέλνανε στη Σάμο για να περάσουν στρατοδικείο κι ο καθολικός επίσκοπος Αντώνιος Γρηγόριος Βουτσίνος, ο οποίος είχε κι εκείνος ασύρματο, ήταν τότε στα νιάτα του και στα καλά του, έτρεξε στους διοικητάδες και τα κανόνισε και τους αποφυλάκισαν στις 3 Απρίλη 1942.

– Γιατί οι Άγγλοι επέλεξαν τα Γιούρα για να εγκαταστήσουν ασύρματο;

– Μετά που ήρθαν οι Γερμανοί μας αφήσανε και ξαναγυρίσαμε στα Γιούρα. Ήτανε κι η πεθερά σου η Ελπίδα Σαλάχα μαζί. Ενώ ήμαστε επάνω στα Γιούρα, στις 3 Μαΐου του 1944 με τον λοχαγό Στίβενς ήρθανε οι Άγγλοι κι εγκατάστησανε ασύρματο στα Γιούρα, στον Βώλακα, με ασυρματιστή τον Γιώργο Βαλαβάνη και παρατηρητή τον Κώστα Δεμούλα.

Επάνω στα Γιούρα ήτανε το καλύτερο φυλάκιο γιατί μόλις έβγαине η εχθρική αποστολή απ' την Τζια, την έβλεπε ο παρατηρητής, ειδοποιούσε τον ασυρματιστή κι εκείνος έστελνε σήμα στη Μέση Ανατολή. Ίσαμε που να 'ρχουνε στα Γιούρα την πλακώναν από πάνω πέντε έξι αεροπλάνα και τη νετάρανε. Για σκέψου έβγαίναν απ' την Τζια δέκα βαπόρια κι όλο μαζί μπαμ και

μπουμ κι όλα νέτα. Αυτοί νόμιζαν ότι είναι υποβρύχιο που τους τα βύθιζε. Εκεί την πατούσανε. Δεν περίμεναν ποτέ ότι πάνω απ' τα Γιούρα στέλνανε σήμα.

Τον είδα με τα μάτια μου να δίνει σήμα. «Τι κάνεις, ρε, του λέω;». Με το πού είδε να ξεπροβάλει το καράβι στον Φάρο της Τζιας έστειλε σήμα και σε λίγο μπροστά στα μάτια μου ήρθαν δυο αεροπλάνα και το βύθισαν. Όσα πηγαίνανε για Δωδεκάνησα, για Μυτιλήνη, Χίο, Σάμο ήταν όλα βουλιαγμένα. Αυτοί οι δυο συνήθως τρώγανε στο σπίτι μας ή στου Σαραντάκη το σπίτι.

Στις 17 Μαΐου ξαφνικά, να ένα κοπάδι Γερμανοί με το καϊκι του Γιαννούλη. Φύγανε μεσάνυχτα απ' τη Σύρα και στις δύο ήτανε στη Γυάρο. Βγαίνουν πιο πάνω από τον Όρμο της Παναγιάς προς τα Φουρνάκια. Ευτυχώς την παραμονή είχαν αρπαχτεί ο παρατηρητής με τον συγχωρεμένο τον μπαμπά μου. «Να ξυπνάς πρωί, γιατί δεν πάμε καλά» του λέει. Με το πού ξημέρωσε ο παρατηρητής πήγε στον Σκοτωμένο Άνθρωπο στην Αντιλαλούσα. Από 'κεί έβλεπε τα πάντα. Ο ασυρματιστής πήγε στον Κακό Ποταμό. Εκεί είχε τον ασύρματο. Ο παρατηρητής ξαφνικά βλέπει σε πεντακόσια μέτρα ένα κοπάδι Γερμανούς που έρχονταν επάνω του. Παίρνει δρόμο, χωρίς να ειδοποιήσει τον ασυρματιστή, κι έρχεται στο σπίτι μας. «Μπαρμπα-Γιάννη, έτσι κι έτσι». «Γιατί, ρε, δεν ειδοποίησες τον

ασυρματιστή;» του λέει ο πατέρας μου. «Πού είναι;».

«Είναι στον Κακό Ποταμό».

Οι Γερμανοί περάσανε απ' το σημείο που ήτανε κρυμμένος ο ασυρματιστής, ο οποίος κι αυτός τους είχε αντιληφθεί, χωρίς να δούνε την κεραία την οποία δεν πρόλαβε να την κατεβάσει.

Περάσανε κι από το σπίτι μας και ρωτούσαν για τον ασύρματο τον πατέρα μου. «Δεν ξεύρω γιατί μιλάτε» τους απάντησε εκείνος. Φύγανε και πήγανε στον Σαραντάκη. Ο ασυρματιστής μόλις είδε ότι περάσανε οι Γερμανοί κατεβάζει την κεραία και κρύβεται βαθιά μες στα γκρεμνά.

Οι Γερμανοί δεν πήρανε τίποτα χαμπάρι. «Μας στείλανε εδώ γιατί υπάρχει εδώ σίγουρα ένας ασύρματος, αλλά ψέματα μας είπανε. Εδώ δεν υπάρχει τίποτα». «Δεν σας το 'πα», τους είπε ο πατέρας μου. Κάτσανε ακόμη μερικές μέρες, τους καλοταΐσαμε και φύγανε. Αφού δεν τους πιάσανε την ίδια στιγμή που πάτησαν το νησί, από 'κεί δεν πιανόντουσαν με τίποτα.

Εντωμεταξύ ο παρατηρητής απ' την τρομάρα του έβγαλε χρυσή και μόλις ήρθε ο Εγγλέζος να τους φέρει τροφή του λέει: «Να με πάρεις, να με πάρεις». Κι έφυγε. Κατόπιν τηλεγραφήματος απ' το Κάιρο οι αδελφοί Πέτρος και Γιάννης Σαραντάκης έγιναν παρατηρητές. Μ' ένα τέτοιο καράβι, έφυγε κι ο ξάδερφός μου ο Αγιοιργιανός, ο Γιάν-

νης Ρούσσος ο Μηλιδώνης, για τη Μέση Ανατολή κι έγραψε λαμπρή αντιστασιακή ιστορία. Δεν ξεύρεις πόσο ήμαστε όλοι υπερήφανοι!

– **Χαρακτήρισέ μου τη ζωή σου στα Γιούρα.**

– Όπως όλων των κατοίκων των νησιών εκείνη την εποχή. Πολύ δουλειά και μαύρο ψωμί. Ήτανε όμως μια καλή δουλειά. Είχαμε καμιά χιλιάδα πρόβατα και προκόψαμε.

– **Κάτι ωραίο που θυμάσαι απ' αυτά τα χρόνια.**

– Όταν είχε καλοσύνη στα Γιούρα, έπαιρνα το βαρκάκι μ' έναν φίλο μου και πηγαίναμε για ψάρεμα. Πιάναμε έξι οκάδες χάνους μέχρι τις έντεκα η ώρα. Είχαμε μαζί μας ένα μπουκαλάκι λάδι, ένα κρεμμύδι και ένα καζανάκι. Ξύναμε τους χάνους και τους ξεπλέναμε στη θάλασσα. Πάντα, μετά το ψάρεμα, με τη βαρκούλα μας πηγαίναμε σε σημεία που υπήρχε πόσιμο νερό.

Αφού τρώγαμε καλά, βρίσκαμε μια δροσιά και ξαπλώναμε και λέγαμε: «Ποιος είναι και τι ήταν ο πλουσιότερος άνθρωπος μπροστά σε μας;». Δυο τρεις ώρες ξάπλα και χωνεύαμε. Ψαρεύοντας γυρνούσαμε με δέκα οκάδες ψάρια στο σπίτι. Την άλλη μέρα όμως έπρεπε να θερίζεις απ' το λάλημα του πετεινού ως το ηλιοβασίλεμα. Σκληρή ζωή.

– **Πότε έφυγες απ' τα Γιούρα;**

– Από τότε που πήγα φαντάρος τα εγκατέλειψα. Εάν, Δημήτρη, συ-

νέχιζα όλη μου τη ζωή να ζω και να εργάζομαι στα Γιούρα σήμερα θα 'χα κάνει βαπόρια και αντί για παραγιούς θα 'χα υπηρέτριες και σίγουρα κι ένα μεγάλο κότερο. Θα 'μουνα Ωνάσης!

– **Κι εγώ σου λέω, Σιδερή μου, ότι ήσουνα ήδη Ωνάσης. Σκέψου ότι η οικογένειά σου είχε το ένα τρίτο των Γιούρων δικό της και χίλια αιγοπρόβατα.**

– Αυτό είναι αλήθεια. Είναι πρώτη φορά που το αισθάνομαι, χάρη σ' εσένα, που μου το παρατηρείς, Δημήτρη.

Μικρό παιδί καθόμουνα με τον πατέρα μου στον Αϊ-Λια, την ψηλότερη κορφή των Γιούρων και βλέπαμε τα κατσίκια και τα πρόβατα να βόσκουν παρέα με τα νεογέννητά των.

Πλησίαζε το Πάσχα.

Ξαφνικά ένας αετός ορμά και με τα γαμψά νύχια του γαντζώνει ένα νεογέννητο αρνάκι και χάνεται μες στα κρημνώδη βράχια.

– Πατέρα, τρέχω να φέρω το τουφέκι σου, του λέω.

– Όχι, γιόκα μου...

Στα Γιούρα ζούνε μόνο ΑΕΤΟΙ! ■

Γυάρος, © Γιώργος Στεφάνου.

ΟΙ ΜΥΧΟΙ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΈΝΟΣ ΠΕΛΑΓΙΚΟΥ ΘΑΛΑΣΣΟΠΟΥΛΙΟΥ

κείμενο: Δανάη Πορτόλου

Όταν πριν λίγα χρόνια βρέθηκε η αποικία των Μύχων (*Puffinus yelkouan*) στη Γυάρο, καταλάβαμε τελικά από πού προέρχονταν τα χιλιάδες πουλιά που βλέπαμε τόσα χρόνια να τρέφονται και να ξεκουράζονται στη θαλάσσια περιοχή της Άνδρου, του νότιου Ευβοϊκού και στον Δίαυλο Μακρονήσου. Μια από τις μεγαλύτερες αποικίες του είδους στην ανατολική Μεσόγειο, και σίγουρα η μεγαλύτερη στη χώρα μας, ήταν δίπλα μας, μα δεν το είχαμε ακόμη αντιληφθεί. Δεν είναι όμως περίεργο αυτό, καθώς το είδος συνήθως φωλιάζει σε μικρές ακατοίκητες νησίδες και ειδικά σε περιοχές όπου οι πληθυσμοί των αρουραίων είναι μικροί, επομένως η Γυάρος δεν φαινόταν να είναι μια πιθανή περίπτωση. Η παρουσία των Μύχων στη Γυάρο φυσικά ήταν γνωστή, κυρίως στους κτηνοτρόφους που κατοικούσαν στις βόρειες ακτές της μέχρι το 1950 και στους ψαράδες που αράζουν τις λιγοστές μέρες που δεν έχει βροιά. Και αυτό γιατί οι απόκοσμες φωνές τους, που μοιάζουν με κραυγές μαζί με ψίθυρους, δεν ξεχνιούνται από όποιον τις ακούσει.

Ο **Δανάη Πορτόλου** είναι Υπεύθυνη Τμήματος Διαχείρισης Δεδομένων της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας.

Οι Μύχοι μαζεύονται γύρω από τις αποικίες τους και δημιουργούν σχεδίες πάνω στη θάλασσα κοντά στη δύση. © Γ.Βαβίτσας/WWF Ελλάς.

Από το 2014, η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία (ΕΟΕ), η Nature Conservation Consultants (NCC) και το WWF Ελλάς συνεργάζονται για την υλοποίηση του προγράμματος «Μελέτη του πληθυσμού Μύχων (*Puffinus yelkouan*) στην περιοχή της Γυάρου» στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE. Θα πίστευε κανείς πως, μετά από τρία χρόνια δουλειάς με το είδος στο συγκεκριμένο νησί, θα μπορούσαμε να έχουμε καλύψει τα βασικά κενά γνώσεων. Η έρευνα πεδίου όμως για το συγκεκριμένο θαλασσοπούλι είναι εξαιρετικά δύσκολη, με αποτέλεσμα να συλλέγονται με πολύ κόπο λιγοστά δεδομένα κάθε χρόνο. Έτσι, είναι πολλές οι ερωτήσεις που δεν έχουν απαντηθεί ακόμη για το είδος, όπως, πότε εμφανίζονται τα ενήλικα στο νησί και πρωτο-εγκαθίστανται στις στοές, ποια είναι τα ακριβή στάδια της αναπαραγωγι-

κής τους δραστηριότητας, καθώς και ποια είναι η αναπαραγωγική επιτυχία τους, και άλλα πολλά.

Ένας βασικός στόχος του προγράμματος ήταν να εκτιμήσουμε πόσα ζευγάρια του είδους φωλιάζουν στο νησί και να εντοπίσουμε τις περιοχές με τη μεγαλύτερη πυκνότητα φωλιών. Ο Μύχος είναι πελαγικό είδος που τρέφεται, κοιμάται και ζευγαρώνει πάντα στο ανοιχτό πέλαγος και εκτός αναπαραγωγής δεν έχει ανάγκη να βγαίνει στη στεριά. Επιπλέον, έχει χάσει την ικανότητά του να κινείται ευέλικτα στα βράχια και είναι ευάλωτος στη θήρευση. Αυτός είναι και ο λόγος που το είδος επιλέγει να φωλιάζει μέσα σε βαθιές απρόσιτες στοές κάτω από τεράστιους ογκόλιθους και ετοιμόρροπες σάρες. Έτσι, ακόμη και η φαινομενικά απλή διαδικασία του εντοπισμού μιας πιθανής φωλιάς δεν είναι εύκολη υπόθεση. Οι στοές είναι άπειρες και

Η διαδικασία εντοπισμού μιας φωλιάς Μύχων δεν είναι εύκολη υπόθεση. © Χ.Παπαδάς/WWF Ελλάς.

πολλές χρησιμοποιούνται από αρουραίους και κουνέλια, που είναι άφθονα στο νησί, ενώ μεγάλο ποσοστό των στοών δεν είναι καν ενεργές.

Έτσι, αφού εντοπίσει τα εξωτερικά σημάδια χρήσης μιας στοάς, χρειάζονται αρκετές μανούβρες και ευκινησία για να μπορέσει ο ερευνητής να επιβεβαιώσει ότι στο τέλος της στοάς βρίσκεται ένα ενήλικο πουλί που επωάζει το μοναδικό αυγό του ή ένας πεινασμένος νεοσσός που περιμένει να τραφεί. Επιπλέον, το σαθρό ανάγλυφο του νησιού δεν επιτρέπει βιαστικές κινήσεις και η πρόσβαση των ακτών από τη θάλασσα δυσκολεύει την προσέγγιση όλων των περιοχών της αποικίας, όπως για παράδειγμα της νότιας πλευράς της Γυάρου. Η ακτή αυτή, που για πολλά χρόνια χρησιμοποιήθηκε ως πεδίο βολής, έχει αναπτύξει πολύ απότομους,

ασταθείς γκρεμούς, που δεν δουλεύονται χωρίς αναρριχητικό εξοπλισμό. Δεν θα μάθουμε ποτέ πόσο σημαντικές ήταν οι νότιες ακτές για την αναπαραγωγή του είδους και ποια ήταν η επίπτωση στον πληθυσμό του είδους.

Η ερευνητική ομάδα μας έχει καταφέρει να εντοπίσει τα όρια της αποικίας και να μαρκάρει πάνω από 150 ενεργές προσβάσιμες φωλιές σε 30 δειγματοληπτικές επιφάνειες, δηλαδή μικρά κομμάτια γης με γνωστή επιφάνεια μέσα στα οποία εντοπίζονται όλες οι ενεργές στοές. Κάνοντας αναγωγή της πυκνότητας των φωλιών στις δειγματοληπτικές επιφάνειες στη συνολική έκταση του κατάλληλου βιοτόπου, υπολογίζουμε το συνολικό μέγεθος του αναπαραγόμενου πληθυσμού. Η πυκνότητα των φωλιών κυμαίνεται ανάλογα με τον τύπο του βιοτόπου, με πιο παραγωγικές τις

«χοντρές σάρες» όπως τις λέμε, περιοχές με μεγάλα πεσμένα βράχια που όμως διατηρούν ικανό αλλά απρόσιτο κενό στη βάση τους. Σε πολλά σημεία δε, είναι αδύνατο να εκτιμηθεί ο αριθμός των φωλιών, καθώς βρίσκονται σε σχισμές βάθους πολλών δεκάδων μέτρων στο ασβεστολιθικό πέτρωμα δημιουργώντας «πολυκατοικίες στοών».

Ένας άλλος τρόπος που χρησιμοποιούμε για να εκτιμήσουμε τον πληθυσμό των Μύχων που φωλιάζει στη Γυάρο είναι η καταγραφή της ηχητικής τους δραστηριότητας, δηλαδή της συχνότητας των κραυγών τους, ενώ προσπαθούν να βρουν το ταίρι τους κατά τη διάρκεια της νύχτας. Ή ακόμη μέσω της καταγραφής του αριθμού των πουλιών που πετούν γύρω από την αποικία τη νύχτα με τη χρήση θερμικής κάμερας και με ραντάρ. Συνδυάζοντας όλες τις παραπάνω πληροφορίες, γνωρίζουμε πλέον ότι η αποικία της Γυάρου είναι η μεγαλύτερη αποικία του είδους στην Ελλάδα και ότι ο πληθυσμός της κυμαίνεται από 3.000-7.500 ζευγάρια. Φυσικά, η εκτίμηση αυτή θα γίνει πιο ακριβής όσο συλλέγουμε περισσότερα δεδομένα και χαρτογραφούμε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια το ανάγλυφο της Γυάρου. Οι Μύχοι, όπως και τα περισσότερα θαλασσοπούλια, αντιμετωπίζουν αρκετές απειλές στη στε-

Τέτοιες σχισμές κρύβουν «πολυκατοικίες στοών» όπου βρίσκονται φωλιές Μύχων © Δ.Πορτόλου/Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία.

ριά και τη θάλασσα, τις οποίες επίσης καταγράφουμε κατά τις επισκέψεις μας στο νησί. Παρόλο που για εμάς οι στοές είναι απρόσιτες, δεν ισχύει το ίδιο για τους πολυάριθμους αρουραίους που με ευκολία τρέφονται με τα αυγά και τους νεοσσούς τους, με αποτέλεσμα να μειώνεται ο αριθμός των νεοσσών που παράγει κάθε ζευγάρι. Παράλληλα, εκτός από τη γενικότερη μείωση των αποθεμάτων των ψαριών, η κυριότε-

Η αποικία Μύχων της Γυάρου είναι η μεγαλύτερη αποικία του είδους στην Ελλάδα.

© Γ.Βαβίτσας/WWF Ελλάς.

ρη απειλή που έχει καταγραφεί στη θάλασσα είναι η τυχαία παγίδευση των θαλασσοπουλιών σε αλιευτικά εργαλεία, δηλαδή σε παραγάδια και δίχτυα. Ο Μύχος, όπως ο Αρτέμης και ο Υδροβάτης, τα άλλα δύο πελαγικά είδη που απαντούν στις ελληνικές θάλασσες, βουτά σε αρκετά μέτρα βάθους και κυνηγά ψάρια, χρησιμοποιώντας τα φτερά του για να «πετά» μέσα στο νερό. Έτσι, ενώ βουτά για να αρπάξει το δόλωμα ενός παραγαδιού, μπορεί να πιαστεί στο αγκίστρι και να πνιγεί, ενώ μεγάλα κοπάδια Μύχων μπορεί να παγιδευτούν στα αόρατα δίχτυα όταν κυνηγούν με ταχύτητα μέσα στο νερό. Τοποθετώντας πομπούς σε ενήλικους Μύχους, σχεδιάζουμε να εντοπίσουμε τις σημαντικότερες θαλάσσιες περιοχές, όπου τρέφονται και από

όπου διέρχονται τα πουλιά της Γυάρου. Χρησιμοποιείται η περιοχή γύρω από τη Γυάρο για τροφή από τα πουλιά που φωλιάζουν πάνω σ' αυτή; Τι αποστάσεις διανύουν για να τραφούν και σε ποιες περιοχές συχναίνουν οι Μύχοι του νησιού;

Έχουμε ακόμη πολύ δουλειά μπροστά μας αλλά επιστρέφουμε στη Γυάρο κάθε χρόνο με πολλή όρεξη για να συλλέξουμε τις πληροφορίες που θα μας βοηθήσουν να καταλάβουμε πώς να διαχειριστούμε τις απειλές που αντιμετωπίζει το είδος, ποιες δράσεις θα πρέπει να εφαρμοστούν για τη διατήρησή του αλλά και να προτείνουμε να ενταχθούν οι πλέον απαραίτητοι θαλάσσιοι χώροι στον κατάλογο των εθνικών προστατευόμενων περιοχών. ■

Η ομάδα της Γυάρου αποτελείται από τους Άγγελο Ευαγγελίδη, Δανάη Πορτόλου και Κώστα Παπακωνσταντίνου (ΟΡΝΙΘΟΛΟΓΙΚΗ), Jakob Fric και Τάσο Δημαλέξη (NCC), Ισίδωρο Νικολάου (Δήμος Ανδρου) και Χρήστο Παπαδά, Ελίνα Σαμαρά και Βαγγέλη Γαβαλά (WWF Ελλάς).

Μύχος (*Puffinus yelkouan*), © Άρης Χρηστίδης/ΟΡΝΙΘΟΛΟΓΙΚΗ.

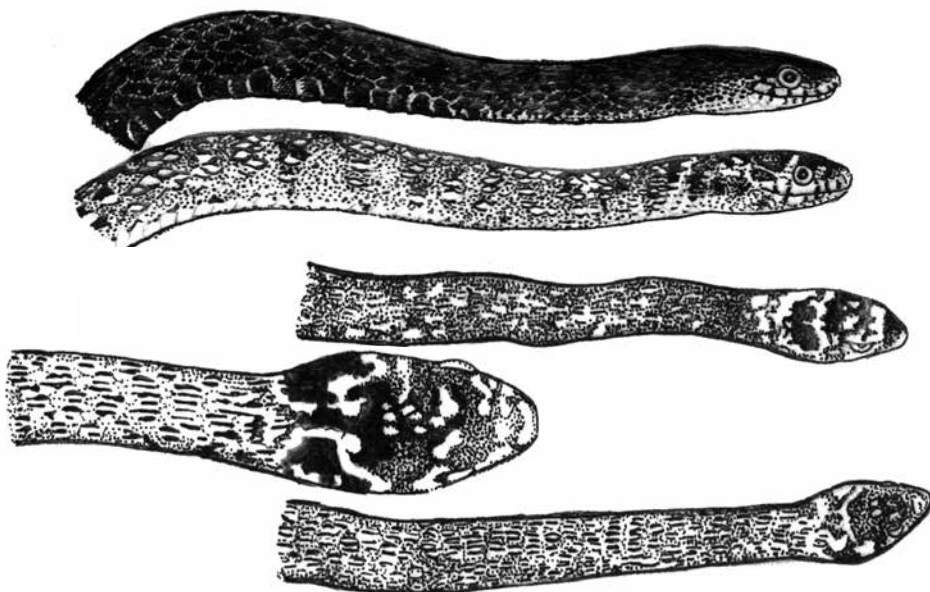
ΤΟ ΠΕΡΙΦΗΜΟ ΜΑΥΡΟ ΦΙΔΙ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ

κείμενο: Αχιλλέας Δημητρόπουλος

Το 1968, ένας από τους διαπρεπέστερους Ευρωπαίους ερπετολόγους, ο Robert Mertens (Αγία Πετρούπολη 1η Δεκεμβρίου 1894 – Φρανκφούρτη 23 Αυγούστου 1975), δημοσίευσε στο επιστημονικό περιοδικό *Senckenbergiana biologica* (τεύχος 49 (3/4): 181-189) ένα άρθρο για κάποιο ακίνδυνο Μαύρο Φίδι από το νησί Γυάρος (Γιούρα), βορειοδυτικά της Σύρου. Ο Mertens θεώρησε ότι το εύρημα ήταν ένα υποείδος Δεντρογαλιάς, άγνωστο στην επιστήμη μέχρι τότε, και το ονόμασε *Coluber gemonensis gyarosensis*. Από τότε, οι γνώμες των επιστημόνων όσον αφορά την ταξινομική κατάταξη του Μαύρου Φιδιού της Γυάρου έχουν αλλάξει επανειλημμένα.

Για μερικά χρόνια ίσχυσε η τοποθέτηση του Mertens ότι πρόκειται για υποείδος Δεντρογαλιάς, ενώ αργότερα θεωρήθηκε ότι αποτελούσε ξεχωριστό, ενδημικό είδος με προτεινόμενη ονομασία *Coluber gyarosensis* (Mertens, 1968), δημοσιεύθηκαν μάλιστα επιστημονικές εργασίες που υποστήριζαν αυτή την άποψη (Schätti, 1988), η οποία και επικράτησε μέχρι το 2004, όταν διατυπώθηκε νέα τοποθέτηση σύμφωνα με αυτή την πλέον πρόσφατη εκδοχή, ο πληθυσμός των φιδιών στη Γυάρο ανήκει στο ευρύτερα διαδεδομένο είδος *Hierophis viridiflavus* (Lacépède, 1789) και ειδικότερα στο υποείδος *Coluber viridiflavus carbonarius* (Bonaparte, 1833) που συναντάται στη νότια

Ο Αχιλλέας Δημητρόπουλος είναι από τα πρώτα στελέχη του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας στην Κηφισιά, και από το 1970 ερευνά την πτηνοπανίδα και την ερπετοπανίδα.

Hierophys viridiflavus • Μαύρο Φίδι Γυάρου. Ενήλικο (κατάμαυρο) και νεαρά άτομα σε διάφορες ηλικίες. Σχέδιο Αχιλλέας Δημητρόπουλος.

Ιταλία και στη Μάλτα, και όλα τα δεδομένα συντείνουν στο συμπέρασμα ότι έχει εισαχθεί στη Γυάρο από τον άνθρωπο, σε παλαιότερη ή και αρχαία χρονική περίοδο (Uttiger & Schätti, 2004). Η εισαγωγή αυτή μπορεί να έχει σχέση με τη χρησιμοποίηση της Γυάρου ως τόπου εξορίας πολιτικών αντιπάλων της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και κοινών βαρυνοιτών (Aron, 1995, Ρούσσος, 1995), όμως δεν υπάρχουν μέχρι σήμερα συγκεκριμένα ιστορικά τεκμήρια που να αποδεικνύουν αυτήν την υπόθεση.

Τα ενήλικα άτομα των φιδιών της Γυάρου φτάνουν σε μήκος τα 60-90 cm (μέγιστο καταγεγραμμένο: 91 cm, Böhme, 1993). Τα περισσότερα αρσενικά, αλλά

όχι όλα, έχουν χαρακτηριστικό ενιαίο μαύρο χρωματισμό, γκριζωπό-μελανό το κάτω μέρος του σώματος και ωχρόγκριζα σημάδια στον λαιμό· γύρω από το στόμα και στο κάτω σαγόνι έχουν λευκό χρώμα με σκούρα τα όρια των φολίδων. Τα νεογνά, τα νεαρά άτομα και ορισμένα – λιγοστά – αρσενικά, καθώς και τα περισσότερα θηλυκά, έχουν γκριζό, γκριζοκαφετί ή γκριζό-μαυρο χρωματισμό με πολλά και ποικίλα άσπρα και μαύρα στίγματα και σχέδια στο κεφάλι με δύο εμφανείς ασπρουδερές κηλίδες, άσπρα ή απλώς ανοιχτόχρωμα σημάδια γύρω από το στόμα, τα μάτια και τον σβέρκο καθώς και ένα «μωσαϊκό» από πολυάριθμες μικρές κηλίδες σε ολόκληρο το

μπροστινό μισό τμήμα του σώματος· αυτές οι κηλίδες ενώνονται και σχηματίζουν λεπτές διαμήκεις μαύρες ραβδώσεις που εκτείνονται σε όλο το μήκος του φιδιού όσο προχωρούν προς την ουρά. Οι φολίδες είναι λείες και υπάρχουν 19 –σπάνια 17– σειρές ραχιαίων φολίδων στο μέσο του σώματος. Τα αρσενικά έχουν από 194 μέχρι 199 κοιλιακές φολίδες ή πλάκες και τα θηλυκά από 201 μέχρι 210.

Ελάχιστα είναι γνωστά για τον τρόπο ζωής και τη γενικότερη κατάσταση των Μαύρων Φιδιών της Γυάρου, πέρα από τη βεβαιότητα ότι πρόκειται για πολύ μικρό πληθυσμό, ιδιαίτερα ευάλωτο σε πιθανές απειλές, όπως η προοπτική σχεδιαζομένων παρεμβάσεων, η υπερβόσκηση και η συνακόλουθη υποβάθμιση της φυσικής βλάστησης –ιδίως κοντά στις λιγοστές πηγές επιφανειακών νερών– καθώς και η ύπαρξη κατοικιδίων γουρουινιών που τρώνε τα φίδια. Οποιαδήποτε σχεδιαζόμενη ανάπλαση, ανάπτυξη ή αξιοποίηση πρέπει να λαμβάνει υπόψη την παρουσία των φιδιών και οπωσδήποτε πρέπει να ενημερώνονται οι επισκέπτες του νησιού σχετικά με το γεγονός ότι πρόκειται για είδος απολύτως ακίνδυνο για τον άνθρωπο, ώστε να αποφεύγονται σκόπιμες θανατώσεις. ■

Βιβλιογραφία

- Aron, F. 1995. *Μια πέτρα με επιγραφές από τη Γυάρο*. Συριανά γράμματα 32: 204 – 212.
- Böhme, W. 1974. *Die Typus exemplare der Herpetologischen Sammlung des Museums Alexander Koenig, Bonn*. Bonn. zool. Beiträge 25: 165 – 176.
- Böhme, W. 1993. *Coluber gyarosensis Mertens, 1968 – Gyaros – Pfeilnatter*. Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas. Band 3 (1): 111 – 114.
- Buchholz, K. F. 1964. (In: F. Pölz: "Aus Briefen unserer Mitglieder.") Mitteilungsbl. Salamander, Buchloe 16: 155 – 156.
- Δημητρόπουλος, Α. & Ιωαννίδης, Ι. 2002. *Ερπετά της Ελλάδας και της Κύπρου*. Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας / Εκδόσεις ΚΟΑΝ. Αθήνα. 275 σελίδες.
- Δημητρόπουλος, Α. 1992. *Τα Φίδια στις Κυκλάδες*. Συριανά γράμματα 18: 95 – 161.
- Fiedler, K. G. 1841. *Reise durch alle Theile des Königsreiches Griechenland in Auftrag der Königl. Griechenland Regierung. Theil II*. Leipzig (F. Fleischer).
- Mertens, R. 1968. *Eine schwarze Zornnatter von den Cycladen: Coluber gemonensis gyarosensis n. subsp.* Senckenbergiana biologica 49 (3/4): 181 – 189.
- Ρούσσος, Ε. Ν. 1995. *Αρχαιογνωστικά της Γυάρου*. Συριανά γράμματα 32: 200 – 203.
- Schätti, B. 1988. *Systematik und Evolution der Schlangengattung Hierophis Fitzinger, 1843 (Reptilia, Serpentes)*. Inaugural – Dissertation. Zürich.
- Schätti, B. & Lanza, B. 1988. *The scientific name of the balkan whip snake*. Amphibia – Reptilia 9 (2): 199 – 200.
- Uttiger, U. & Schatti, B. 2004. *Morphology and phylogenetic relationships of the Cyprus racer, Hierophis cypriensis and the systematic status of Coluber gemonensis gyarosensis Mertens (Reptilia: Squamata: Colubridae)*. Revue Suisse de Zoologie 111 (1): 225 – 238.

Αναφορές: Arnold & Ovenden (2002), Beutler & Frör (1980), Böhme (1974, 1993), Buchholz (1964), Chondropoulos (1989), Δημητρόπουλος (1992), Δημητρόπουλος & Ιωαννίδης (2002), Fiedler (1841), Gruber (1989), Kock (1979), Mertens (1968), Schätti (1980, 1988), Schätti & Lanza (1988), Uttiger & Schätti (2004), Werner (1938), Wettstein (1953).

Γυάρος, © Γιώργος Στεφάνου.

ΑΖΙΟΣΗΜΕΙΩΤΕΣ ΒΟΤΑΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΝΗΣΟ ΓΥΑΡΟ

Το Ρινοπέταλο του Τούντα
(*Fritillaria obliqua subsp. tuntasia*)

του Νικόλα Καϊλή

Η

νήσος Γυάρος ή Γιούρα, είναι ένα μικρό ακατοίκητο νησί των Κυκλάδων με έκταση 17,57 τετραγωνικά χιλιόμετρα, το οποίο ανήκει διοικητικά στον Δήμο Σύρου – Ερμούπολης.

Στην αρχαιότητα κατοικούσαν και οι κάτοικοί της έκοβαν δικό τους νόμισμα, ενώ κατά τη ρωμαϊκή περίοδο χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά ως τόπος εξορίας. Στα νεότερα χρόνια, ειδικότερα κατά την περίοδο 1947 έως 1961 και 1967 έως 1974, χρησιμοποιήθηκε και πάλι ως τόπος εξορίας των πολιτικών κρατουμένων της καθεστηκυίας τάξης. Στην πορεία της σύγχρονης ιστορίας της, έχουν αποδοθεί στη Γυάρο μια σειρά επιθετικών προσδιορισμών, όπως «θανατονήσι», «νησί του διαβόλου», «κολαστήριο», «Νταχάου της Μεσογείου», «Μπούχενβαλντ», «Βαστίλη» κ.ά. οι οποίοι, αφενός οριοθετούν τη βαναυσότητα και τη σκαιότητα εκείνων που φοβόντουσαν πως θα χάσουν τα πάντα και, αφετέρου καταδεικνύουν την αποφασιστικότητα και τον ηρωισμό αυτών που δεν είχαν τίποτα να χάσουν «παρά μονάχα να κερδίσουν έναν κόσμο ολόκληρο».

Στις γραπτές μαρτυρίες των κρατουμένων, το νησί περιγράφεται ως βραχώδες, άνυδρο και φυσικά αφιλόξενο, χαρακτηρίζοντάς το, μάλιστα, «καταραμένο κι απ' την ίδια τη φύση» (Συλλογικό, 1975). Ενώ η απουσία ψηλής βλάστησης στο μεγαλύτερο τμήμα της Γυάρου είναι πασιφανής, εν τούτοις απαντούν σε αυτό ορισμένα πολύ ενδιαφέροντα

και σημαντικά φυτικά είδη. Ένα εξ αυτών είναι και το Ρινοπέταλο του Τούντα (*Fritillaria obliqua subsp. tuntasia*) με το οποίο θα ασχοληθούμε στη συνέχεια.

Γενικές πληροφορίες για το γένος *Fritillaria*

Το γένος *Fritillaria* (Ρινοπέταλο) περιλαμβάνει περισσότερα από 100 είδη και έχει μια πλατιά κατανομή στις εύκρατες και υποτροπικές περιοχές ολόκληρου του βορείου ημισφαιρίου. Σύμφωνα με τον Rix (1977), το κέντρο διασποράς του γένους τοποθετείται στο Ιράν, αν και η χώρα αυτή είναι φτωχή σε είδη συγκρινόμενη με την ανατολική Μεσόγειο η οποία είναι πολύ πλούσια σε είδη *Fritillaria*, πολλά από τα οποία μάλιστα παρουσιάζουν πολύ περιορισμένη γεωγραφική εξάπλωση. Το γένος *Fritillaria* είναι γνωστό εδώ και πολλούς αιώνες και πήρε το όνομά του από την *Fritillaria meleagris*, το πρώτο είδος του γένους που περιέγραψε ο Κάρολος Λινναίος στο μνημειώδες έργο του "*Species Plantarum*" (1753). Το όνομα του γένους φαίνεται να προέρχεται από τα ευδιάκριτα τετραγωνίδια που εμφανίζονται στο περιάνθιο της *F. meleagris* και τα οποία, λόγω και της εναλλαγής των χρωμάτων τους, θυμίζουν τις ψηφίδες της σκακίερας οι οποίες

κατά τον 16^ο αιώνα ονομάζονταν "*Fritillus*" (Ζαχάρωφ - Πουρπουτίδη, 1987), λέξη η οποία χρησιμοποιείται επίσης για να ορίσει οτιδήποτε σχετίζεται με το σχήμα του κύβου (Καμάρη, 2005). Έτσι λοιπόν, προέκυψε και μια από τις ελληνικές ονομασίες του γένους ως «Κυβιστίς» (Γεννάδιος, 1914). Στην Ελλάδα, απαντά ένας εκπληκτικά μεγάλος αριθμός taxa *Fritillaria*, με αξιοσημείωτο πολυμορφισμό, ο οποίος ενισχύεται περισσότερο από τον μεταξύ τους υβριδισμό (Broussalis, 1978). Ο αριθμός των ειδών που απαντούν στη χώρα μας είναι σίγουρα μεγάλος, όμως δεν είναι ακόμη σαφώς καθορισμένος, με τους διαφόρους ερευνητές να δίνουν κατά καιρούς διαφορετικούς αριθμούς taxa [ενδεικτικές αναφορές: Rix (1971), Broussalis (1978), Zaharou (1988, 1989), Kamari (1991) και Καμάρη (2005)]. Η πιο πρόσφατη και έγκυρη δημοσίευση για τη χώρα μας «*Vascular plants of Greece: An annotated checklist*» (2013), αναφέρει την ύπαρξη 20 ειδών και 11 υποειδών, δηλαδή συνολικά 31 taxa. Εξ αυτών, περισσότερα από τα μισά απαντούν στην περιοχή του Αιγαίου, δηλαδή στα νησιά και τα αντίστοιχα παράλια της ηπειρωτικής χώρας.

Το Αιγαίο Πέλαγος περιλαμβάνά-

" Taxon (πληθ. taxa) = μια ταξινομική μονάδα φυτού που περιλαμβάνει και άλλες μικρότερες, όπως η οικογένεια, το γένος, το είδος, το υποείδος κλπ. Συνήθως χρησιμοποιούμε τον όρο για να δείξουμε πόσα είδη και υποείδη (πόσες ταξινομικές μονάδες) αποτελούν τη χλωρίδα μιας περιοχής", Σφήκας, Γ. (2009).

νει πολυάριθμα νησιά διαφόρων μεγεθών με μεγάλη ετερογένεια σε ό,τι αφορά τις τοπογραφικές, γεωλογικές, ιστορικές και περιβαλλοντικές ιδιότητές τους και παράλληλα, αποτελεί έναν χώρο μακρόχρονης αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με τα τοπικά οικοσυστήματα (Sfenthourakis & Triantis, 2017), παράγοντες που συμβάλλουν τελικώς στην αύξηση της βιοποικιλότητας της περιοχής. Η Καμάρη (2005) αναφέρει για το Αιγαίο την ύπαρξη 16 ειδών, ενώ ο Strid (2016) καταγράφει 12 είδη στην περιοχή, τα περισσότερα από τα οποία είναι ενδημικά και μάλιστα πολλά από αυτά είναι στενοενδημικά, δηλαδή απαντούν σε ένα ή λίγα μόνο νησιά.

Όποιος και αν είναι τελικώς ο πραγματικός αριθμός των ειδών, είναι διαπιστωμένο πως το γένος *Fritillaria* αποτελεί ένα από τα εκφραστικότερα παραδείγματα της μεγάλης βιοποικιλότητας της ελληνικής χλωρίδας, κυρίως στην περιοχή του Αιγαίου, με τον χώρο του αρχιπελάγους να δύναται να θεωρηθεί ως ένα δευτερογενές κέντρο εξέλιξης του γένους, δεδομένου ότι σε μια τόσο μικρή γεωγραφική έκταση έχουμε, αναλογικά, έναν εκπληκτικά μεγάλο αριθμό taxa (Καμάρη, 2005). Ενισχυτικά σε αυτή την αντίληψη επιδρά και η εικόνα που δίνεται για τη γειτονική Τουρκία,

μια χώρα πλούσια και αυτή σε taxa του γένους. Στην εν λόγω χώρα, από τα 41 taxa που έχουν καταγραφεί, τα 22 απαντούν στις μεσογειακές περιοχές της, εμφανίζοντας μάλιστα και μεγάλο βαθμό ενδημισμού (Tekzen & Aytaç, 2011).

Στην Ελλάδα τα είδη του γένους φύονται σε υψόμετρα από το επίπεδο της θάλασσας μέχρι τα 2.600 μ. (Kamari, 1991), συνήθως σε ξηρές, κεκλιμένες και πετρώδεις ασβεστολιθικές θέσεις, συχνά κάτω από αγκαθωτούς θάμνους ή και κάτω από δένδρα και συνηθέστερα στα όρια ή ανοίγματα δασών πεύκης (*Pinus*), ελάτης (*Abies*), δρυός (*Quercus*) ή οξιάς (*Fagus*) (Καμάρη, 2005). Τα περισσότερα είδη της Νότιας Ελλάδας απαντούν και αυτά σε κεκλιμένα, φτωχά εδάφη με φρύγανα, συνήθως «αφάνες» (*Sarcopoterium spinosum*), μερικές φορές όμως τα βρίσκουμε και δίπλα σε ξερολιθιές, σε μικρούς σε έκταση ελαιώνες ή ακόμη και σε προσφάτως εγκαταλελειμμένα χωράφια, όπου μπορούν να αναπτυχθούν λόγω της απουσίας άλλων ανταγωνιστικότερων φυτικών ειδών. Η ανταγωνιστική ικανότητα των ειδών *Fritillaria* είναι χαμηλή και εμφανίζονται ως πρόδρομα φυτικά είδη σε διαταραγμένα οικοσυστήματα. Όταν όμως το οικοσύστημα επανέρχεται στη φυσική του κατάσταση, οπότε και αρχί-

ζουν να φύονται και τελικώς επικρατούν σε αυτό άλλα κοινά είδη μεγαλύτερης ανταγωνιστικής ικανότητας, τότε η *Fritillaria* δεν μπορεί να εισδύσει και συνήθως εξαφανίζεται από την περιοχή (Ζαχάρωφ - Πουρπουτίδη, 1987).

***Fritillaria obliqua* subsp.
*tuntasia***

Η *Fritillaria obliqua* subsp. *tuntasia* είναι ένα βολβώδες γεώφυτο με ύψος που μπορεί να φτάσει, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, περίπου τα 60 εκ. Θεωρείται από τα ευκολότερα αναγνωρίσιμα είδη του γένους λόγω των σχεδόν μαύρων ή καφέ-μαύρων κωδωνοειδών έως κωνικών ανθέων του, τα οποία αναδίδουν μια διακριτική, γλυκιά μυρωδιά (Καμάρη, 2005) καθώς και των πολυάριθμων (έως 30) και εντόνως ελικοειδών φύλλων του. Η περίοδος ανθοφορίας του φυτού διαρκεί από το τέλος Φεβρουαρίου έως και τις αρχές Απριλίου, ανάλογα με το υψόμετρο (Καμάρη, 2009) ενώ κάθε άτομο φέρει 1 με 3 άνθη, ενίοτε 4 έως 6 (Rix, 2000).

Το υποείδος *Fritillaria obliqua* subsp. *tuntasia* παρουσιάζει πολύ περιορισμένο εύρος γεωγραφικής εξάπλωσης όντας ενδημικό των Δυτικών Κυκλάδων.

Περιγράφηκε για πρώτη φορά από τον Αυστριακό βοτανικό Eugen von Halácsy το 1904, βάσει δειγμάτων που συλλέχθηκαν

Fritillaria obliqua subsp. *tuntasia*,
εικονογρ. Reinhold Raistrick, Rix (2000).

από την Κύθνο. Ονοματίστηκε δε «*tuntasia*» από τον Θεόδωρο Χελδραίχ, προς τιμήν του βοτανικού Βασιλείου Τούντα (Strid, 2016), ο οποίος και συνέλεξε το φυτό για πρώτη φορά το 1901 (Tan, 2009). Η κοινή ονομασία του φυτού είναι «καλογριές» (Χέλδραϊχ, 1925), πιθανότατα λόγω του μαύρου χρώματος των ανθέων του και του σχήματός τους.

Για πολλά χρόνια, το συγκεκριμένο υποείδος θεωρούνταν ως αποκλειστικά ενδημικό της νή-

σου Κύθνου, όμως αργότερα αναφέρθηκε η ύπαρξή του και στη νήσο Σέριφο (Broussalis, 1978). Η ύπαρξή του στη Γυάρο καταγράφηκε από τον Tzanoudakis (1981). Σύμφωνα με την Καμάρη (2009), οι αναφορές περί της ύπαρξης του υποείδους στη νήσο Φολέγανδρο, στη νησίδα Πιπέρι και στη νήσο Κέα δεν έχουν ακόμη επιβεβαιωθεί, ενώ η αναφορά σχετικά με την Κέα θεωρείται να είναι μάλλον λανθασμένη (Ζαχάρωφ - Πουρπουτίδη, 1987) και αφορά άλλο taxon του γένους.

Αρχικά, η *Fritillaria obliqua* subsp. *tuntasia* θεωρούνταν ως ένα ξεχωριστό είδος (*Fritillaria tuntasia*), όμως στην πορεία οι ομοιότητες μεταξύ αυτού του είδους και της *Fritillaria obliqua*, ενός ενδημικού είδους της Ανατολικής Στερεάς και της Εύβοιας, καθώς και η εύρεση πολλών ατόμων σε διαφορετικούς πληθυσμούς με ενδιάμεσα μορφολογικά γνωρίσματα ώθησαν ορισμένους βοτανικούς να τα θεωρήσουν ως ένα κοινό είδος (Kamari, 1984). Τελικώς, όμως, βάσει των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από μια σειρά μορφολογικών και κυτταρολογικών μελετών και λαμβάνοντας υπόψη τη διακεκομμένη γεωγραφική εξάπλωση των δύο taxa, προτάθηκε και υιοθετήθηκε η ταξινόμηση της *Fritillaria tuntasia* ως υποείδους της *Fritillaria obliqua* (Zaharof, 1988, 1989; Kamari, 1991).

Όσον αφορά το βιότοπό τους, τα άτομα του υποείδους φύονται σε πετρώδεις πλαγιές με φρύγανα ή αραιή θαμνώδη βλάστηση, σε εγκαταλελειμμένους αγρούς, συνήθως σε ασβεστολιθικά ή σχιστολιθικά εδάφη, από το επίπεδο της θάλασσας έως τα 400 και σπανιότερα τα 600 μ. υψόμετρο (Tan, 2009). Αν και οι πληθυσμοί της *Fritillaria obliqua* subsp. *tuntasia* εντοπίζονται σε μάλλον ανοικτές θέσεις και συνήθως έξω από πυκνή βλάστηση, τα άτομα του υποείδους περιορίζονται στη σκιά των εκάστοτε επικρατούντων αγκαθωτών θάμνων ή φρυγάνων όπου, εκτός των άλλων, εξασφαλίζεται και η προστασία τους από τη βόσκηση (Καμάρη, 2009).

Ο Tzanoudakis (1981), όπως γράφτηκε προηγουμένως, ανέφερε για πρώτη φορά την ύπαρξη του υποείδους στη Γυάρο, όπου βρήκε στο κέντρο του νησιού ένα μόνο πληθυσμό αποτελούμενο από περίπου 15 άτομα. Τα φυτά τα οποία συλλέχθηκαν από τη θέση αυτή καλλιεργούνται μέχρι σήμερα στον πειραματικό Βοτανικό Κήπο του Πανεπιστημίου Πατρών και διατηρούν σταθερά τα χαρακτηριστικά που διακρίνουν το συγκεκριμένο υποείδος από το τυπικό (subsp. *obliqua*). Εκτός αυτού του πληθυσμού, οι υπόλοιποι γνωστοί και μέχρι σήμερα μελετημένοι πληθυσμοί της *Fritillaria obliqua* subsp. *tuntasia*, είναι αυ-

τοί των νήσων Κύθνου και Σερί-
φου, ενώ η κατάσταση των πλη-
θυσμών στη νήσο Φολέγανδρο
και στη νησίδα Πιπέρι είναι μέχρι
στιγμής άγνωστη.

Με δεδομένο ότι όλοι οι προα-
ναφερθέντες πληθυσμοί είναι
μικροί, οι υποπληθυσμοί κατα-
λαμβάνουν μικρή επίσης έκταση,
το υποείδος απαντά συνολικά σε
λιγότερες από 10 περιοχές σε όλη
τη χώρα και, τέλος, ο συνολικός
αριθμός των ώριμων ατόμων εί-
ναι κατά πολύ μικρότερος από
1.000 άτομα, το συγκεκριμένο
υποείδος περιλαμβάνεται στο
«Βιβλίο Ερυθρών Δεδομένων των
Σπάνιων και Απειλούμενων Φυ-
τών της Ελλάδας» (2009) ως Τρω-
τό (VU) καθώς, σύμφωνα με όσα
αναφέρθηκαν, διατρέχει υψηλό
κίνδυνο εξαφάνισης στη φύση.

Η Καμάρη (2009) μάλιστα, θεωρεί
ότι ίσως να είναι αναγκαία η έντα-
ξη της *Fritillaria obliqua* subsp.
tuntasia σε βαθμίδα υψηλότερου
κινδύνου, λόγω των κινδύνων
που προκύπτουν από την έντονη
βόσκηση που παρατηρείται σε
όλες τις νήσους των Κυκλάδων
σε συνδυασμό με πιθανές κλιμα-
τικές μεταβολές στην περιοχή.
Τόσο η *Fritillaria obliqua* subsp.
tuntasia όσο και η *Fritillaria*
obliqua subsp. *obliqua* έχουν συ-
μπεριληφθεί σε όλους σχεδόν
τους καταλόγους και τα διατάγ-
ματα προστασίας ειδών της Ελ-
ληνικής Χλωρίδας. Όμως, ουσια-

Fritillaria tuntasia

ΑΓΙΩΝΑΝ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ 2009

Fritillaria obliqua subsp. *tuntasia*,
εικονογρ. © Αχιλλέας Δημητρόπουλος.

στικά, κανένας πληθυσμός αυτού
του υποείδους δεν προστατεύ-
εται με αποτελεσματικό τρόπο
(Καμάρη, 2009) και αυτό φυσικά
ισχύει και για τον πληθυσμό της
νήσου Γυάρου, ο οποίος φύεται
σε μια περιοχή με αρκετά έντονη
βόσκηση, από την οποία και θα
πρέπει να προστατευτεί.

Δεδομένου δε ότι τα άτομα του υποείδους εκτιμώνται ιδιαίτερα και διαχρονικά από τους ανθοκόμους (Rix, 2000), και είναι περιζήτητα ως καλλιεργήσιμα καλπωπιστικά στους κήπους όλου του κόσμου, θα πρέπει επίσης να προστατευτεί και από την πιθανή συλλογή των φυτών από τον άνθρωπο.

Εν κατακλείδι

Μέσα από την αναφορά μας σε ένα μόνο φυτικό ταχον που απαντά στο νησί, θελήσαμε να δείξουμε ότι, αδιαμφισβήτητα, η νήσος Γυάρος, είναι ένας μοναδικός χώρος ιδιαίτερης περιβαλλοντικής αξίας και ότι ως τέτοιος επιβάλλεται να προστατευτεί, με αποκλειστική ευθύνη των αρμόδιων Δημοσίων Υπηρεσιών. Επιπλέον, όμως, τίθεται επιτακτι-

κά η ανάγκη για την εφαρμογή των προτάσεων της Ειδικής Επιτροπής (Ν. 2690/99) και την υλοποίηση της μελέτης του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου αναφορικά με την προστασία της νήσου Γυάρου, στο σύνολό της, ως Ιστορικού Τόπου και τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, καθώς το εν λόγω νησί, όπως και δεκάδες άλλοι τόποι εξορίας, βασανισμών και θυσίας χιλιάδων αγωνιστών σε όλη τη χώρα, σηματοδοτούν μια ολόκληρη ιστορική περίοδο συνυφασμένη με τους λαϊκούς αγώνες για πραγματική δημοκρατία και ελευθερία.

Αυτοί οι τόποι αποτελούν, εν τέλει, τα ανεξίτηλα χνάρια της σύγχρονης ιστορίας του λαού μας και «είναι οι πυκνές σιδηροδρομικές γραμμές που διασχίζουν το μέλλον». ■

Βιβλιογραφία

- Broussalis, P. 1978. **Greek species of *Fritillaria* (Liliaceae).** *Annales Musei Goulandris*, Vol. 4: 13-18 p.p.
- Dimopoulos, P., Raus, T., Bergmeier, E., Constantinidis, T., Iatrou, G., Kokkini, S., Strid, A., & Tzanoudakis, D. 2013. **Vascular plants of Greece: An annotated checklist.**, Berlin: Botanischer Garten und Botanisches Museum Berlin - Dahlem; Athens: Hellenic Botanical Society, Englera 31.
- Kamari, G. 1984. **Caryosystematic studies on "*Fritillaria*" L. (Liliaceae) in Greece.** *Webbia*, Vol. 38: 723-731 p.p.
- 1991. **The genus *Fritillaria* L. in Greece: taxonomy and karyology.** *Botanica Chronika*, Vol. 10: 253-270 p.p.
- Linnaeus, C. 1753. **Species Plantarum.** Vol. 1, Stockholm.
- Rix, E.M. 1971. **The Taxonomy of the Genus *Fritillaria* in the Eastern Mediterranean Region.** Ph. D. Thesis, University of Cambridge, U.K.
- 1977. ***Fritillaria* L. (Liliaceae).** *Iranian Journal of Botany*, Vol. 1(2): 75-95 p.p.
- 2000. **Plate 397. *Fritillaria tuntasia*.** *Curtis's Botanical Magazine*, Vol. 17(3): 176-178 p.p.

- Sfenthourakis, S., & Triantis, A.K. 2017. **The Aegean archipelago: a natural laboratory of evolution, ecology and civilisations.** *Journal of Biological Research - Thessaloniki*, Vol. 24(4).
- Strid, A. 2016. **Atlas of the Aegean flora. Part 1: Text & plates.** Botanic Garden and Botanical Museum Berlin, Freie Universität Berlin, Englera 33(1), Berlin.
- Tan, K. 2009. ***Fritillaria obliqua* Ker Gawler, *Liliaceae*.** Στο: Tan & Strid [επιμέλ.], Ελληνικά Αγριοφύλλα. Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας, Αθήνα.
- Tekşen, M., & Aytaç, Z. 2011. **The Revision of the Genus *Fritillaria* L. (*Liliaceae*) in the Mediterranean region (Turkey).** *Turkish Journal of Botany*, Vol. 35: 447-478 p.p.
- Tzanoudakis, D. 1981. **Contribution to the study of the Cyclades Flora. The Flora of the island Yiaros.** *Botanica Chronika*, Vol. 1/2: 124-136 p.p.
- Zaharof, E. 1988. **A phenetic study of *Fritillaria* (*Liliaceae*) in Greece.** *Plant Systematics and Evolution*, Vol. 161: 23-34 p.p.
- , 1989. **Karyological Studies of Twelve *Fritillaria* Species from Greece.** *Caryologia*, Vol. 42(2): 91-102 p.p.
- Γεννάδιος, Γ.Π. 1914. **Λεξικόν Φυτολογικόν.** (επανέκδοση, 2005) Εκδόσεις Δαμιανός, Αθήνα.
- Ζαχάρωφ - Πουρπουτίδη, Ε. 1987. **Βιομετρική και Κυτταρολογική Μελέτη του Γένους *Fritillaria* L. στην Ελλάδα.** Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Καμάρη, Γ. 2005. **Βιοποικιλότητα του γένους *Fritillaria* L. (*Liliaceae*) στην περιοχή του Αιγαίου.** Βιοποικιλότητα και φυσική κληρονομιά στο Αιγαίο, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: «Θεόφραστος 2000», Αθήνα: σελ. 149-160.
- , 2009. ***Fritillaria obliqua* Ker-Gawler subsp. *tuntasia* (Heldr. ex Halácsy) Kamari.** Στο: Φοίτος, κ.α. [επιμέλ.], Βιβλίο Ερυθρών Δεδομένων των Σπάνιων & Απειλούμενων Φυτών της Ελλάδας. Ελληνική Βοτανική Εταιρεία, Πάτρα.
- Συλλογικό. 1975. **Γιούρα, το Θανατονήσι.** Ανατύπωση από Ε.Ν.Ε, Εκδοτικός Οίκος «ΓΝΩΣΣΕΙΣ», Αθήνα.
- Σφήκας, Γ. 2009. **Εικονογραφημένο λεξικό βοτανικών όρων.** Εκδόσεις Σταφυλλίδη, Αθήνα.
- Φοίτος Δ., Κωνσταντινίδης Θ., & Καμάρη, Γ. [επιμέλ.]. 2009. **Βιβλίο Ερυθρών Δεδομένων των Σπάνιων και Απειλούμενων Ειδών της Ελληνικής Χλωρίδας. Vol. 2 (E-Z),** Ελληνική Βοτανική Εταιρεία, Πάτρα.
- Χέλδραϊχ, Θ. 1925. **Τα δημώδη ονόματα των φυτών προσδιοριζόμενα επιστημονικώς.** Σπυρίδων Μηλιαράκης [επιμέλ.], Αθήναι.

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΑΧΕΡΔΑΣ

Αχέρδα τ'όνομα φορώ,
και προτιμώ τον κάζο,
με τόσες λόλες που 'χω δει
βαστώ και τη λαλιά μου,
μα ορμηγεύω αν δύναμαι
βοσκούς, αλιείς και ναύτες.

Έτσι η Μύχια όρισε,
να βρίσκομαι στη Γυάρο,
να ζω στην άκρη του νησιού και να παρατηράω.
Κι όταν περνάν' οι λιγοστοί εμπρός από εμένα,
να ιστορώ της μνήμης μου στ' αυτιά τους δυνατά,
πως πέρασαν οι άνθρωποι από τη γη ετούτη...

Κι αν κάποιος έλθει δυνατός,
να θέλει να με κόψει,
και να μου σπάσει ένα κλαρί
ενθύμιο να το πάρει,
μπήγω βελόνα μέσα του
και αποθώ τη μάχη.

Έτσι η ζωή μου προχωρά
στη διάρκεια των αιώνων,
και κρύβομαι απ' τους πονηρούς
μα φαίνομαι στους λίγους,
για να ιστορώ για τη ζωή
στο βράχο του Αιγαίου.

Η Μύχια Αφροδίτη ορμηνεύει την Άχερδο στις ακτές της Γυάρου. Κωνσταντίνος Καταγιάς, 2017.
Μελάνι σε Fabriano χαρτί 360 γραμ., 20X30 cm.

ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΝΕΙΠΩΤΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΑΧΕΡΔΟΥ "ΒΛΑΣΤΗΣΗ ΤΗΣ ΓΥΑΡΟΥ"

κείμενο - φωτογραφίες:
Κωνσταντίνος Καταγάς

Ε

τσι κι εμείς συναντήσαμε την Άχερδο και παραθέτουμε μερικές ιστορίες/πληροφορίες για το νησί της Γυάρου καθώς και την καταγραφή της χλωρίδας του Δρ. Δημήτρη Τζανουδάκη.

Η Γυάρος βρίσκεται στο κέντρο του κύκλου των βόρειων, βορειοανατολικών και κεντρικών μεγαλύτερων νησιών των Κυκλάδων (Άνδρος, Τήνος, Σύρος, Κύθνος και Κέα) και απέχει από τη Σύρο 9 ναυτικά μίλια. Έχει τριγωνικό σχήμα και επιφάνεια περίπου 18 km² (κατά την wikipedia είναι: [...]) Η επιφάνειά της Γυάρου εκτιμάται στα 17,574 τ.χλμ. με μήκος ακτών 33 χιλιόμετρα)[...]), ενώ και μέγιστο ύψος ανέρχεται στα 491 μέτρα. Σχηματίζει σύμπλεγμα με τα μικρά νησάκια Σούρλι, Φούι ή Κριός και Γλαρονήσι.

Οι απόψεις για την προέλευση της ονομασίας της ποικίλλουν: από τη λέξη «γύαλον», τον κύβο, τον τετράγωνο λίθο. Επίσης, υπάρχει η άλλη άποψη, ότι προέρχεται από το «γύαλον» του Ομήρου, δηλαδή το μισό θώρακα του οπλισμού.

Σήμερα, το νησί είναι ακατοίκητο.

Ήταν κατά την αρχαιότητα κατοικημένο. Κατά την αρχαιότητα, η Γυάρος διέθετε μόνιμο πληθυσμό και ήταν αυτόνομη πόλη-κράτος, όπως τα περισσότερα νησιά των Κυκλάδων. Ο Στράβωνας, που πέρασε από

Ορχιδέα - *Ophrys lutea* (Gouan.) Cav.

το νησί, αναφέρει την ύπαρξη σ' αυτό ενός μικρού χωριού ψαράδων, που ζούσαν κυρίως από την αλιεία πορφύρας. Θα στείλουν πρεσβευτή στον Ιούλιο Καίσαρα, στην Κόρινθο, για να του ζητήσουν τη μείωση του φόρου των εκατόν πενήντα δραχμών που πρέπει να καταβάλουν.

Στα Ρωμαϊκά χρόνια, το νησί αναφέρεται ως τόπος εξορίας επωνύμων. Εδώ, επί Νέρωνα, εξορίζεται ο στωικός φιλόσοφος Μουσώνιος Ρούφος. Θα ανακαλύψει μια κρήνη και θα επιβιώσει.

Μέσα σε αυτόν τον δύσκολο τόπο μαρτυρείται η λατρεία της Αφρο-

δίτης Μυχίας βάσει επιγραφής.

Είναι πιθανή επίσης η λατρεία της Αρτέμιδος και η απόδοση τιμών στον Περσέα, καθώς οι μορφές τους απεικονίζονται σε νομίσματα χάλκινα των Γουαρίων.

Κατά τον Πλίνιο οι κάτοικοί του το εγκατέλειψαν, για να αποφύγουν τις επιθέσεις τεραστίων ποντικών.

Το αυτό επιβεβαιώνει ο Λέσβιος φιλόσοφος Θεόφραστος, ο οποίος επίσης αποδίδει την ευθύνη στα ποντίκια, τα οποία έδιωξαν τους κατοίκους του νησιού, σύμφωνα με αναφορά του από τον 3ο π.Χ. αιώνα.

Η πρώτη, μη αμφισβητούμενη, πληροφορία αρχαιογνωστικού περιεχομένου για το νησί προέρχεται από τον Αριστοτέλη μέσω του Αιλιανού: «εδώ, οι ποντικοί καταβροχθίζουν ακόμη και τη σιδηρίτιδα γη».

Από την εποχή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, τα βυζαντινά χρόνια, μέχρι και το 1974, περιστασιακοί ήταν οι κάτοικοι του νησιού, μερικές δεκάδες χιλιάδες ανθρώπων ανεπιθύμητων από καθεστώτα. Οι μόνιμοι άλλωστε είχαν φύγει πολύ νωρίτερα.

Ο Αντίγονος ο Καρύστιος μάς πληροφορεί για τον θανατηφόρο άχερδο¹ -είδος αγριοαπιδιάς- που, αν τον μπήξει κάποιος σε ένα δέντρο, το ξεραίνει.

Εικάζεται από τον συντάκτη ότι η αγριαχλαδιά της Γυάρου ήταν ένα υποείδος της *Pyrus pyraeaster* (L.) Burgsd. (syn. *Pyrus communis* subsp. *pyraeaster*) με μέσο όρο ζωής τα 100-150 χρόνια αλλά με τα στοιχεία που υπάρχουν η ει-
κασία αυτή δεν μπορεί να σταθεί

και συνεπώς θεωρούμε ότι αυτό το είδος έχει εξαφανιστεί. Δεν ευρέθη στις καταγραφές της βλάστησης. Ωστόσο επιβεβαιώνεται και στην Οδύσσεια του Ομήρου² ότι η αγριαχλαδιά ονομαζόταν «άχερδος».

Οι Κυκλάδες και κυρίως τα μικρά νησιά του συμπλέγματος κατατάσσονται στην πρώτη υποζώνη της ευμεσογειακής ζώνης³, την *Oleo-ceratonion* (υποζώνη ελιάς - χαρουπιάς), όπου η μέση θερμοκρασία δεν υπερβαίνει τους 16° C και το μέσο ύψος βροχής κυμαίνεται από 250mm μέχρι το πολύ 550mm και το μέγιστο υψόμετρο των περιοχών δεν υπερβαίνει τα 300-400μ. (Δ.Φοίτος, Θ.Κωνσταντινίδης, Γ.Καμάρη, 2009).

Στις αρχές του 20ου αιώνα στη Γυάρο είχαμε έντονη βόσκηση αιγοπροβάτων (εικάζεται από εμπορικά έντυπα ότι υπήρχαν περισσότερα των 10.000) με συνέπεια την εμφανή έντονη επίδραση του ανθρώπου (υπερβόσκηση).

1. **άχερδος-άχερδος**, ο, η (Α) είδος άγριας αχλαδιάς, αγριαπιδιά.

[ΕΤΥΜΟΛ. Αγνωστος ετυμολ. Έχει υποτεθεί ότι συνδέεται με αλβ. *darde* «αχλάδι» ή ότι ανάγεται σε ινδοευρ. *gher(s)* «υψώνομαι, εξέχω», μέσω μιας σημασιολογικής εξελίξεως («αγκαθωτοί θάμνοι»)]...

2. **ῥυτοῖσιν λάεσσι καὶ ἔθριγκωσεν ἄχερδω**: σταυρούς δ' ἐκτὸς ἔλασσε διαμπερὲς ἔνθα καὶ ἔνθα, πυκνοὺς καὶ θαμέας, τὸ μέλαν δρυὸς ἀμφικεάσας;

ἀπὸ τις πέτρες που κουβάλησε· κι εἶχε ψηλά καρφώσει αγριαχλαδιάς κλωνάρια, κι ἐξῶθε πυκνά παλούκια μπήξει

ὡς πέρα ἀπὸ βαλανιδόκλαρα, τὴ φλούδα βγάζοντας τους.

Ομήρου Οδύσσεια (ξ-10). Ὀδυσσεὺς πρὸς Εὐμαιὸν ὁμίλια.

-ξ- τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη, Εὐμαιε συβῶτα: «ξεῖν', οὐ μοι θέμις ἔστ', οὐδ' εἰ κακίων σέθεν ἔλθοι,

Στη συνέχεια ως χώρος εκτόπισης περιορίστηκε η βόσκηση αν και υπάρχουν αναφορές για ύπαρξη έντονης ελεύθερης βοσκής. Οι πυρκαγιές επίσης από βολές στο πεδίο βολής Ναυτικού, κλπ.) με ταυτόχρονη απόπλυση αλλά και θραύση και κατακρήμνιση των εδαφών επέφεραν παραπέρα υποβάθμιση.

Στη Γυάρο συναντάμε την παραπέρα υποβαθμισμένη μορφή των θαμνώνων της υποζώνης *Olea-ceratonion* όπου έχουν επικρατήσει οι σχηματισμοί των φρυγάνων (*garigue*) μέχρι και του γυμνού εδάφους όπου εκεί συναντάμε και τα περισσότερα είδη φυτών. Αναμένουμε να εμφανίζονται στενότοπα ενδημικά είδη εξειδικευμένα σε βραχύδεις και ασβεστολυθικές θέσεις. Παράδειγμα αποτελούν η *Centaurea arpharina* subsp. *mixta*, η *Centaurea spinosa*, η *Campanula erinus*, το *Helichrysum stoechas* subsp. *barrelieri*, *limonium* sp. κ.ά. Συναντάμε επίσης τα είδη *Cistus creticus*, *Euphorbia dendroides*, *Euphorbia acanthithamnus*, *Sarcopoterium spinosum*, *Coridothymus capitatus*, *Micromeria nervosa*, *Genista*

acanthoclada, είδη *Phlomis*, *Salvia* sp., *Teucrium pollium* κ.α. με μονοετή φυτά, μονοετή και πολυετή βολβώδη και κονδυλώδη είδη να αναπτύσσονται ανάμεσα στα φρύγανα αλλά και στα γυμνά εδάφη. Είναι χαρακτηριστική η αναμενόμενη ποικιλία των γενών *orchis* και *orphys* τα οποία εμφανίζονται από το Νοέμβριο μέχρι τον Μάιο αν και έχουν καταγραφεί μόνο 6 είδη Ορχεοειδών και 2 Ιριδοειδών μόνο.

Κάποιο θάμνοι και γεώφυτα της φρυγανώδους διάπλασης στο νησί αυτό φαίνεται να παρουσιάζουν κάποιο φυτογεωγραφικό και χλωριδικό ενδιαφέρον λόγω της περιορισμένης κατανομής στον Κυκλαδικό χώρο. (Tzanoudakis, 1981)

Η καταγραφή της χλωρίδας από τον Δημήτριο Τζανουδάκη - Contribution to the study of Cyclades Flora: The Flora of the island of Yiaros. Botanica Chronica 1: 124-136 (1981) - εκτός από τη βιβλιογραφική έρευνα περιλάμβανε και δύο επιτόπιες καταγραφές (22-26 Μαΐου, 1977 και 10-15 Απριλίου, 1978). Εξ αιτίας της ιδιόμορφης πορείας οίκησης στο νησί τον

3. Δεύτερη Φυτογεωγραφική Ζώνη - Κυκλαδική Περιοχή - Κυκλάδες νήσοι (kik) (Phitos & al. 1995 - Strid & Tan 1997).

Ευμεσογειακή ζώνη βλάστησης – *Quercetalia ilicis* (Παραλιακή, λοφώδης υποορεινή περιοχή). Κυρίαρχο είδος είναι το πουρνάρι (*Quercus coccifera*), σχηματίζοντας εκτεταμένους πρινώνες (Μαλάμης και συν. 2005). Στην σύνθεση της βλάστησης μετέχουν στις πιο ξηρές θέσεις τα είδη *Erica arborea*, *Olea europaea*, *Genista carinalis*, *Arbutus andrachne*, *Rubia peregrina*, *Cistus creticus* κ.ά., ενώ στις πιο υγρές θέσεις απαντώνται σχηματισμοί με *Phillyrea latifolia*, *Carpinus orientalis*, *Fraxinus ornus*, *Quercus pubescens*, *Hedera helix* κ.ά.

τελευταίο αιώνα, πλην της μελέτης του Δημήτριου Τζανουδάκη (1981) δεν υπάρχουν στοιχεία ότι έχει μελετηθεί περαιτέρω πλην μιας πρόσφατης «Αναφοράς για τα στοιχεία του χερσαίου περιβάλλοντος της Γυάρου» από το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης στο πλαίσιο του προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ life (2015). Κατά καιρούς έγιναν επισκέψεις πολύ σύντομες στο νησί από ειδικούς (καταγραφή ορνιθοπανίδας, γεωλογικές καταγραφές, καταγραφές υποθαλάσσιας ζώνης, αλλά χλωριδικές καταγραφές δεν γνωρίζουμε να έχουν γίνει. Εκ των ανωτέρω επιβάλλεται να θεωρήσουμε απαραίτητη την συνέχιση επίσκεψης ειδικών και καταγραφής της χλωρίδας κατά τους φθινοπωρινούς - χειμερινούς μήνες. Κατά την ξηροθερμική θερινή περίοδο δεν αναμένουμε ιδιαίτερα στοιχεία, αλλά και αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένο.

Ενδημικό είδος είναι η *Fritillaria obliqua* subsp. *tuntasia* (Νικόλας Καϊλής, Συριανά γράμματα τεύχος 2-3, 2017-2018) η οποία καταγράφηκε σε πολύ μικρό πληθυσμό και χαρακτηρίστηκε στο πρόσφατο Βιβλίο Ερυθρών Δεδομένων σαν Τρωτό (VU), (Φοίτος και συν. 2009).

Βοτανικό ενδιαφέρον επίσης μπορεί να αποτελέσει η έρευνα πιθανής ύπαρξης τους γένους *Nigella* στη Γυάρο. Ο λόγος για

τον οποίο υποστηρίζουμε αυτή την άποψη είναι ότι τα είδη της *Nigella* που εμφανίζονται στις Κυκλάδες είναι εξέλιξη της *Nigella arvensis* για την οποία έχουν αναγνωρισθεί 4 γενεαλογικοί κλάδοι. Τα taxa της ομάδας διαφοροποιήθηκαν κατά το Ανώτερο Πλειστόκαινο (<1 εκατ. χρ.). Η προέλευση της ομάδας πηγαίνει πίσω σε ένα προγονικό taxon, το οποίο καταλάμβανε ολόκληρη την περιοχή μέχρι το Κατώτερο ή Μέσο Πλειόκαινο (2,2-6,9 εκατ.χρ.).

Η κατανομή των ειδών του γένους *Nigella* στις Κυκλάδες και τις όμορες περιοχές, μας επιβεβαιώνει ότι η περιοχή αποτελούσε και αποτελεί κέντρο εξέλιξης του γένους και περιοχή ειδογένεσης (η *Nigella degenii* ssp. *barbro* στην Τήνο και την Μύκονο, η *Nigella degenii* subsp. *jenny* στη Σύρο, η *Nigella degenii* subsp. *degenii* στη Νάξο, στην Πάρο και στη Σαντορίνη, η *Nigella icarica* στη Σάμο, Ικαρία, Φούρνους, η *Nigella degenii* στη Μήλο και Κίμωλο, η *Nigella arvensis* ssp. *aristata* στην Αττική, η *Nigella carpatha* στην Κάρπαθο, η *Nigella arvensis* ssp. *brevifolia* στην Κρήτη και η *Nigella arvensis* ssp. *glauc* στα παράλια Αλικαρνασσού και Εφέσου).

Δεν αποκλείουμε να ισχύει το ίδιο και για άλλα ενδημικά είδη.

Επίσης πρέπει να αναζητηθεί και η πιθανή ύπαρξη του είδους *Verbascum thapsus* L. (φλόμος ο

θάψος). (βλ. Συριανά γράμματα, τ.2-3, σελ.119).

Σήμερα ισχύει ένα πλαίσιο προστασίας για την περιοχή που θα αναφερθεί σε άλλο σημείο του παρόντος, αλλά θεωρούμε ότι πρέπει να δημιουργηθούν ειδικές κανονιστικές διατάξεις προστασίας της βιοποικιλότητας στη Γυάρο με ταυτόχρονη έναρξη προγραμμάτων καταγραφής και έρευνας. Είναι σημαντική η πλήρης απαγόρευση εισαγωγής ξενικών ειδών άμεσα και μέχρι την

ολοκλήρωση των καταγραφών. Επειδή έχουν αναφερθεί επεμβάσεις, όπως μεγάλα πάρκα ανεμογεννητριών, μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες και τουριστική ανάπτυξη και ο φόβος επεμβάσεων με στόχο το σύντομο κέρδος είναι ορατός, θεωρούμε ότι κάθε επέμβαση θα πρέπει να γίνεται με άξονα την ήπια παρέμβαση, τη φέρουσα ικανότητα των περιοχών και την λεπτομερέστατη κάλυψη από μελέτες περιβαλλοντικών όρων.

Χλωρίδα της Γυάρου

Contribution to the study of Cyclades Flora: The Flora of the island of Yiaros. Botanica Chronica 1: 124-136 (1981)

Cupressaceae

Juniperus phoenicea L. (lit.)

Cupressus sempervirens L. (obs./cult.)

Ephedraceae

Ephedra fragilis Desf.

Pinaceae

Pinus brutia Ten. (cult.)

Urticaceae

Urtica pilulifera L.

Parietaria cretica L.

Santalaceae

Thesium bergeri Zucc.

Polygonaceae

Rumex tuberosus L. subsp. *creticus*

(Boiss.) Rech. fil.

Chenopodiaceae

Chenopodium murale L.

Atriplex recurva D'Urv. (Soyrli)

Aizoaceae

Mesembryanthemum nodiflorum L.

Caryophyllaceae

Arenaria leptoclados (Reichenb.) Guss.

Stellaria media (L.) Vill. G.

Cerastium illyricum Ard. subsp. *comatum*

(Desf.) P.D. Sell. & Whitehead

Paronychia macrosepala Boiss.

Polycarpon tetraphyllum (L.) L.

Spergularia marina (L.) Griseb.

Spergularia bocconii (Scheele) Anderson & Graebner

Silene sedoides Poiret

Silene cretica L.

Silene gallica L.

Silene colorata Poiret

Petrorhagia velutina (Guss) Ball & Heywood

Ranunculaceae

Anemone pavonina Lam.

Clematis cirrhosa L.

Ranunculus paludosus Poiret

Ranunculus aquatilis L.

Papaveraceae

Papaver rhoeas L.

Fumaria macrocarpa Parl.

Capparidaceae

Capparis spinosa L.

Cruciferaeae

Malcomia flexuosa (Sibth. & Sm.) Sibth. &

Sm. subsp. *naxensis* (Rech.) Stork

Matthiola sinuata (L.) R. Br.

Biscutella didyma L.

Sisymbrium officinale (L.) Scop.

Resedaceae

Reseda alba L.

Crassulaceae

Umbilicus horizontalis (Guss.) DC.

Sedum litoreum Guss.

Sedum rubens L.

Sedum caespitosum (Cav.) DC.

Sedum eriocarpum subsp. *delicum*

(M.Φ.I.K.)

Rosaceae

Sarcopoterium spinosum (L.) Spach.

Prunus spinosa L. (lit.) - (Psarianos &

Charalampakis - 1951)

Leguminosae

Calicotome villosa (Poiret) Link

Robinia pseudacacia L. (cult.)

Psoralea bituminosa L.

Vicia monantha Retz.

Vicia sativa L. subsp. *macrocarpa* (Morris) Archangeli

Trigonella corniculata (L.) L.

Trigonella balansae Boiss. & Reuter

Medicago orbicularis (L.) Bortal.

Medicago rugosa Desr.

Medicago murex Willd.

Medicago coronata (L.) Bortal.

Medicago polymorpha L.

Medicago didciformis DC.

Medicago truncatula Gaertner

Trifolium nigrescens Viv.

Trifolium uniflorum L.

Trifolium resupinatum L.

Trifolium campestre Schreber

Trifolium stellatum L.

Trifolium scabrum L.

Lotus edulis L.

Lotus cytisoides L.

Tetragonolobus purpureus Moench.

Hymenocarpus circinnatus (L.) Savi

Anthyllis hermanniae L.

Coronilla scorpioides (L.) Koch.

Scorpiurus muricatus L.

Onobrychis caput-galli (L.) Lam.

Onobrychis aequidentata (Sibth. & Sm.)

D'Uvr.

Geraniaceae

Geranium rotundifolium L.

Geranium molle L.

Erodium malacoides (L.) L'Herit

Erodium botrys (Cav.) Bertol.

Erodium cicutarium (L.) L'Herit

Linaceae

Linum bienne Miller

Linum trigynum L.

Linum strictum L.

Euphorbiaceae

Mercurialis annua L.

Euphorbia dendroides L.

Euphorbia exigua L.

Euphorbia peploides Gouan

Rutaceae

Ruta chalepensis L.

Anacardiaceae

Pistacia terebinthus (L.) (lit.)

Pistacia lentiscus (L.)

Ramnaceae

Rhamnus lycioides L.

Malvaceae

Malva sylvestris L.

Guttiferae

Hypericum triquetrifolium Turra

Cistaceae

Cistus incanus L. subsp. *creticus* (L.)

Heywood

Tuberaria guttata (L.) Fourr.

Fumana arabica (L.) Spach.

Fumana thymifolia (L.) Spach.

Anemone pavonina

Spargularia marina

Nigella sp.

Sillene colorata

Sedum litoreum

Ranunculus paludosus

Tamaricaceae

Tamarix sp. (cult.)

Frankeniaceae

Frankenia hirsuta L.

Myrtaceae

Eucalyptus sp (cult.)

Umbelliferae

Eryngium campestre L.

Lagoecia cuminoides L.

Scandix pecten-verenis L.

Scaligeria napiformis (Sprengel) Grande

Crithum maritimum L.

Bupleurum gracile D'Uvr.

Opoponax hispidus (Friv.) Griseb.

Tordylium apulum L.

Thapsia garganica L.

Torilis nodosa (L.) Gaertner

Daucus guttatus Sibth. & Sm.

Primulaceae

Anagallis arvensis L.

Samolus valerandi L.

Plumbaginaceae

Limonium sp.

Limonium ocymifolium (M.Φ.I.K.)

Oleaceae

Olea europaeae var. *sylvestris* Brot. (lit.)

Gentianaceae

Blackstonia perfoliata (L.) Hudson

Centaurium pulchellum (Swartz) Druce

Centaurium maritimum (L.) Fritsch

Apocynaceae

Nerium oleander L. (lit.)

Rubiaceae

Sherardia arvensis L.

Crucianella latifolia L.

Galium aparine L.

Galium murale (L.) All.

Valantia hispida L.

Convolvulaceae

Cuscuta palaestina Boiss.

Convolvulus oleifolius Desr.

Convolvulus althaeoides L.

subsp. *althaeoides*

Convolvulus althaeoides L. subsp. *tenuissimus* (Sibth. & Sm.) Stace

Boraginaceae

Echium arenarium Guss.

Anchusa variegata (L.) Lehm.

Myosotis incrassata Guss.

Verbenaveae

Vitex agnus-castus L. (ods.)

Labiataeae

Teucrium divaricatum Sieber ex Boiss.

Teucrium polium L.

Prasium majus L.

Phlomis fruticosa L.

Ballota acetabulosa (L.) Benthham (lit.)

Micromeria nervosa (Desf.) Benthham

Coridothymus capitatus (L.) Reichenb. fil. (lit.)

Salvia verbenaca L.

Solanaceae

Hyoscyamus albus L.

Solanum nigrum L.

Mandragora autumnalis Bertol.

Scropulariaceae

Verbascum sinuatum L.

Scrophularia heterophylla Willd.

Misopates orontium (L.) Rafn.

Linaria pelisseriana (L.) Miller

Kickxia elatine (L.) Dumort

Veronica cymbalaria Bodard

Bellardia trixago (L.) All.

Simaroubaceae

Ailanthus altissima (Mill.) Swingle (cult.)

Orobanchaceae

Orobanche sp.

Plantaginaceae

Plantago coronopus L. subsp. *communata* (Guss.) Pilger

Plantago lagopus L.

Plantago afra L.

Mathiola sinuata

Tuberaria guttata

Erodium malacoides

Geranium molle

Euphorbia peploides

Euphorbia dendroides

Dispacaceae

Tremastelma palaestinum (L.) Janchen

Campanulaceae

Campanula erinus L.

Compositae

Bellium minutum L.

Filago cretensis Gand.

Logfia gallica (L.) Cosson & Germ.

Evax contracta Boiss.

Helichrysum stoechas (L.) Moench subsp. *barrelieri* (Ten.) Nyman

Phagnalon graecum Boiss. & Heldr.

Dittrichia viscosa (L.) Greuter

Pallenis spinosa (L.) Cass.

Anthemis rigida (Sibth. & Sm.) Boiss. ex Heldr.

Anthemis chia L.

Chamomilla recutita (L.) Rauschert

Chrysanthemum coronarium L.

Senecio gallicus Chaix.

Calendula arvensis L.

Atractylis gummifera L.

Atractyllis cancellara L.

Carduus pycnocephalus L.

Cirsium sp.

Notobasis syriaca (L.) Cass.

Tyrimnus leucographus (L.) Cass.

Onopordum tauricum Willd.

Centaurea rapharina Sibth. & Sm. subsp. *mixta* (DC.) Runemark

Centaurea spinosa L.

Crupina crupinastrum (Moris) Vis.

Carthamus lanatus L.

Scolymus hispanicus L.

Cichorium endivia L.

Cichorium spinosum L.

Tolpis barbata (L.)

Hyosetis scabra L.

Hedypnois cretica (L.) Dum.-Courset

Rhagadiolus stallarum (L.) Gaertner

Urospermum picroides (L.) Scop. ex Schmidt

Hypochoeris achyrophorus L.

Hypochoeris cretensis (L.) Bory & Chaub.

Leontodon tuberosus L.

Picris pauciflora Willd.

Scorzonera cana (C.A. Meyer) O.Hoffm.

Tragopogon dubius Scop.

Reichardia picroides (L.) Roth

Sonchus oleraceus L.

Taraxacum cf. megalorrhizon (Foskal) Hand.-Mazz.

Taraxacum bithynicum aggr.

Crepis foetida L.

Crepis hellenica Kamari

Crepis dioscoridis L.

Crepis multiflora Sibth. & Sm.

Liliaceae

Asphodelus aestivus Brot.

Colchicum sp.

Gagea graeca (L.) A.Terracc.

Fritillaria obliqua subsp. *tuntasia* Heldr. ex Hal.

Fritillaria graeca subsp. *graeca* (M.Φ.I.K.)

Ornithogalum narbonense L.

Urginea maritima (L.) Baker

Leopoldia comosa (L.) Parl.

Leopoldia weissii (Freyn) Freyn ex Heldr.

Muscari commutatum Guss.

Allium subhirsutum L.

Allium cupani Rafin. subsp. *hirtovaginitum* (Kunth) Stearn

Allium staciforme Sibth. & Sm.

Allium bourgeaui subsp. *cycladicum* Bothmer

Allium commutatum Gous.

Allium chamaespathum Boiss.

Astragalus aphyllus L.

Iridaceae

Gynandritis sisyrinchium (L.) Parl.

Crocus cartwrightianus Parl.

Juncaceae

Juncus heldreichianus Parl.

Gramineae

Vulpia ciliata Dumort.

Atropis distans (L.) Gris

Psilurus incurvus (Gouan) Schinz & Thell.

Briza media L.

Brizia maxima L.

Tordylium apulum

Nigella degenii ssp. *barbro*.

Convolvulus oleifolius

Sherardia arvensis

Galium aparine

Orobanche sp.

Echinaria capitata (L.) Desf.
Bromus tectorum L.
Bromus fasciculatus Presl.
Hordeum murinum L.
Avena barbata Pott. ex Link.
Avena sterilis L.
Lophochloa cristata (L.) Hyl.
Lagurus ovatus L.
Aira elegantissima Schur.
Gastridium ventricosum (Gouan.) Schinz
& Thell.
Phleum graecum Boiss. & Heldr.
Piptatherum miliaceum (L.) Cosson
Stipa capensis Thunb.

Hyparrhenia hirta (L.) Stapf.

Araceae

Arisarum vulgare Targ.-Tozz.

Orchidaceae

Anacamptis pyramidalis (L.) L.C. Richard.

Serapias vomeracea Briq.

Serapias lingua L.

Ophrys lutea (Gouan.) Cav.

Ophrys heldreichii (M.Φ.I.K.)

είδος που υποβιβάστηκε σε υποείδος,
το

Ophrys scolopax subsp. *heldreichii* (Di-
mopoulos et al. 2013)

Serapias vomeracea

Ophrys scolopax subsp. *heldreichii*

Επεξηγηματικά σύμβολα

(cult.) = Εισάγομενα, καλλιεργήσιμα δένδρα

(lit.) = Τα είδη από την καταγραφή Χαραλαμπάκη, 1951

(obs.) = Παρατηρήθηκαν από τον Τζανουδάκη, 1977-1978

(M.Φ.I.K.) = Καταγράφηκαν στη μελέτη του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Κρήτης

Όλα τα υπόλοιπα είδη χωρίς επεξήγηση συλλέχτηκαν και βρίσκονται στο Βοτανικό Μουσείο του Πανεπιστημίου πάτρας ενώ τα διπλά δείγματα βρίσκονται στο Ινστιτούτο Συστηματικής Βοτανικής του Πανεπιστημίου του Lund (LD).

Ευχαριστίες:

Θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον καθηγητή Δημήτρη Τζανουδάκη για τη διάθεση του υλικού για τη Γυάρο.

Φωτογραφίες:

Οι φωτογραφίες τραβήχτηκαν στη Σύρο από τον Κώνσταντίνο Καταγά και απεικονίζουν είδη που έχουν καταγραφεί και στη νήσο Γυάρο. ■

Eryngium campestre

Calicotome villosa

Asphodelus aestivus

Gagea graeca

Gynandritis sisyrinchium

Crocus cartwrightianus

ΓΥΑΡΟΣ, ΕΝΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΦΩΚΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

Ένα από τα σπανιότερα θηλαστικά του πλανήτη.

κείμενο: Παναγιώτης Δενδρινός
Αλέξανδρος Α. Καραμανλίδης
Στυλιανή Αδαμαντοπούλου

Η μεσογειακή φώκια (*Monachus monachus*) είναι το μοναδικό είδος φώκιας που ζει στη Μεσόγειο θάλασσα, το σπανιότερο είδος φώκιας του πλανήτη και ένα από τα σπανιότερα θαλάσσια θηλαστικά στον κόσμο. Για αυτό το λόγο η θεσμική προστασία του είδους έχει συμπεριληφθεί σε ένα σημαντικό αριθμό διεθνών συμβάσεων, οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και την εθνική νομοθεσία χωρών όπως και η Ελλάδα.

Πληθυσμοί της μεσογειακής φώκιας ήταν στο παρελθόν κατανεμημένοι σε όλες σχεδόν τις ακτές της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας, αλλά και τις βορειοδυτικές ακτές της αφρικανικής ηπείρου στον Ατλαντικό, από το Μαρόκο έως τη Μαυριτανία, τη Σενεγάλη και τη Γκάμπια καθώς και στα νησιωτικά συμπλέγματα των Καναρίων, της Μαδέρας και των Αζορών. Μερικά άτομα, φαίνεται να έχουν καταγραφεί στο παρελθόν και στα νησιά του Πράσινου Ακρωτηρίου, καθώς επίσης και στις ακτές της Πορτογαλίας και της Γαλλίας στον Ατλαντικό, όπου τοποθετείται το βορειότερο άκρο της εξάπλωσης του είδους.

Ο Παναγιώτης Δενδρινός, βιολόγος *PhD*, ο Αλέξανδρος Α. Καραμανλίδης, βιολόγος *PhD* και η Στυλιανή Αδαμαντοπούλου βιολόγος, είναι μέλη της ερευνητικής ομάδας της ΜΟm/Εταιρείας Μελέτης & Προστασίας της Μεσογειακής Φώκιας.

Η εξαιρετικά αναπτυγμένη όραση και τα πολύ ευαίσθητα σε εξωτερικά ερεθίσματα μουστάκια βοηθούν τις φώκιες να κινούνται με άνεση και να κυνηγούν και τη νύχτα. Η όσφρηση είναι επίσης πολύ αναπτυγμένη αλλά όταν βρίσκονται σε κατάδυση τα μεγάλα ρουθούνια τους παραμένουν κλειστά. © Π. Δενδρινός/ΜΟτ.

Αν και δεν γνωρίζουμε το συνολικό μέγεθος των πληθυσμών του είδους σε παλαιότερες εποχές, υπολογίζεται ότι ανέρχονταν σε κάποιες χιλιάδες ζώα.

Σήμερα η κατανομή του είδους είναι κατακερματισμένη και αποτελείται κυρίως από τρεις γεωγραφικά απομονωμένους μικρούς υπο-πληθυσμούς, ενώ ο παγκόσμιος συνολικός πληθυσμός του θεωρείται ότι δεν ξεπερνά τα 700 ζώα. Οι κύριοι υπο-πληθυσμοί του είδους σήμερα, είναι αυτός της ανατολικής Μεσογείου (ακτές

κυρίως Ελλάδας, Τουρκίας και Κύπρου, με ένα σύνολο 400 περίπου ατόμων), της Μαυριτανίας (με 250 περίπου άτομα) και της Μαδέρας (με 50 περίπου άτομα). Για τη μεγάλη συρρίκνωση των πληθυσμών του είδους στο πέρας των αιώνων, φαίνεται να ευθύνεται αποκλειστικά ο άνθρωπος και μάλιστα η συστηματική θήρευση και εξόντωση πληθυσμών της μεσογειακής φώκιας κατά τη διάρκεια κυρίως των ρωμαϊκών χρόνων και του Μεσαίωνα.

Σήμερα ένας αριθμός απειλών συνεχίζουν να επηρεάζουν αρνητικά την επιβίωση της μεσογειακής φώκιας.

Οι πιο σημαντικές από αυτές είναι:

- **Συρρίκνωση και απώλεια κατάλληλων για το είδος βιοτόπων εξαιτίας των έντονων ανθρώπινων δραστηριοτήτων κατά μήκος των ακτών.**

Η μεσογειακή φώκια είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη στην ανθρώπινη ενόχληση, με την παράκτια ανάπτυξη και τις πιέσεις του τουρισμού να οδηγούν τις φώκιες σε πολλές περιπτώσεις να εγκαταλείπουν περιοχές κατάλληλες για την αναπαραγωγή τους και να περιορίζονται σε όλο και περισσότερο ακατάλληλους βιότοπους. Χρησιμοποιώντας ακατάλληλες θέσεις αναπαραγωγής, τα νεογέννητα είναι εκτεθειμένα στον κυματισμό και μπορούν να παρασυρθούν μακριά από τις μητέρες τους και είτε να πνιγούν είτε να πεθάνουν από ασιτία.

- **Αυξημένη θνησιμότητα εξαιτίας του ανταγωνισμού των φωκών με την αλιεία.**

Η αυξημένη θνησιμότητα οφείλεται είτε σε τυχαίες παγιδεύσεις νεαρών κυρίως ζώων σε αλιευτικά εργαλεία (κυρίως δίχτυα), που οδηγούν σε θάνατο από πνιγμό, είτε σε ηθελημένες θανατώσεις από ορισμένους, (ευτυχώς πλέον), ψαράδες που θεωρούν ότι οι φώκιες "κλέβουν" τις ψαριές τους και καταστρέφουν τα δίχτυα τους.

- **Η μείωση της διαθέσιμης τροφής εξαιτίας κυρίως της υπεραλίευσης,**

που ως άμεσο αποτέλεσμα έχει να εντείνει τον ανταγωνισμό των ζώων με την αλιεία.

Εκτός από τα παραπάνω και η κλιματική αλλαγή θεωρείται πλέον ένας εν δυνάμει σημαντικός αρνητικός παράγοντας που μπορεί να επηρεάσει δραματικά την επιβίωση του είδους με πολλούς τρόπους. Αν σε όλα αυτά προσθέσουμε και την πιθανότητα εμφάνισης τυχαίων, φυσικών, αρνητικών παραγόντων (όπως η εμφάνιση μιας επιδημίας στους πληθυσμούς των φωκών) γίνεται φανερό η εξαιρετικά εύθραυστη κατάσταση του είδους και η ανάγκη για τη λήψη άμεσων μέτρων προστασίας του.

Ένα φωκάκι ηλικίας 3 περίπου μηνών έξω από μια σπηλιά της Γυάρου «επιδεικνύει» τα δυνατά πίσω πτερύγιά του. Κινώντας τα με δύναμη δεξιά-αριστερά (ακριβώς όπως και τα ψάρια) οι φώκιες επιτυγχάνουν μεγάλες επιταχύνσεις, απαραίτητες σε έναν επιδέξιο υποβρύχιο κυνηγό.
© Π. Δενδρινός/MOM.

Στοιχεία της βιολογίας, οικολογίας και συμπεριφοράς της

Η μεσογειακή φώκια είναι ένα από τα μεγαλύτερα είδη φωκών που υπάρχουν στον κόσμο. Φτάνει σε μήκος τα 2,8 μέτρα και το βάρος της μπορεί να ξεπεράσει τα 300 κιλά. Το σχήμα του σώματός της είναι ατρακτοειδές, ώστε να διευκολύνεται η κίνησή της μέσα στο νερό. Για τον ίδιο λόγο τα άκρα της έχουν σχήμα πτερυγίων. Δεν έχει εξωτερικά αυτιά, αλλά μικρές ακουστικές οπές και έχει μακριά μουστάκια που χρησιμεύουν ως αισθητήρια όργανα. Το δέρμα της καλύπτεται από κοντό τρίχωμα μήκους περίπου μισού εκατοστού με πιο

συνηθισμένα χρώματα το μαύρο, το σκούρο καφέ ή γκρίζο στην πλάτη, ενώ στην κοιλιά το ανοικτό γκρίζο. Συχνά, τα ζώα έχουν εμφανή εξωτερικά σημάδια από γρατσουνιές και δαγκωματιές, τα οποία χρησιμοποιούνται στην αναγνώριση των διαφορετικών ατόμων ενός πληθυσμού.

Η φυσιολογική θερμοκρασία του σώματος μιας φώκιας είναι περίπου 38°C. Κάτω από το δέρμα της υπάρχει ένα παχύ στρώμα λίπους που λειτουργεί ως μονωτικό, κρατώντας έτσι την εσωτερική θερμοκρασία του σώματος, μέσα και έξω από το νερό, σταθερή.

Τα αρσενικά και τα θηλυκά έχουν χαρακτηριστικές μορφολογικές διαφορές. Τα ενήλικα αρσενικά είναι κατά μέσον όρο λίγο μεγαλύτερα και βαρύτερα από τα αντίστοιχα θηλυκά. Εκτός από το μέγεθος, διαφορές μεταξύ των δύο φύλων εντοπίζονται και στον χρωματισμό του τριχώματος. Τα θηλυκά εμφανίζουν χρωματισμούς που ποικίλλουν μεταξύ του καφέ - μπεζ και γκρι - ασημί με πιο ανοιχτόχρωμες κοιλιές. Τα αρσενικά είναι σκούρα γκρι ή μαύρα με μια ευδιάκριτη άσπρη κηλίδα στην κοιλιά. Τα νεογέννητα άτομα έχουν μήκος περίπου 1 μέτρο και ζυγίζουν 15 - 18 κιλά. Το δέρμα τους καλύπτεται από τρίχωμα μήκους 1 - 1,5 εκατοστών, χρώματος σκούρου καφέ έως μαύρου. Στην κοιλιά υπάρχει μια λευκή ευμεγέθους περιοχή, της οποίας το σχήμα διαφέρει χαρακτηριστικά σε κάθε άτομο αλλά και μεταξύ των δύο φύλων. Τα θηλυκά είναι αναπαραγωγικά ώριμα από την ηλικία των 3 - 4 ετών ενώ τα αρσενικά από την ηλικία των 5 ετών περίπου. Ζευγαρώνουν μέσα στο νερό και η περίοδος κύησης διαρκεί περί-

που 10 μήνες. Το θηλυκό γεννά ένα μικρό κάθε χρόνο, πάντα στην ξηρά, μέσα σε σκοτεινές, καλά προφυλαγμένες θαλασσινές σπηλιές. Η περίοδος των γεννήσεων στην Ελλάδα εκτείνεται από τον Αύγουστο έως και τον Δεκέμβριο, με τον μεγαλύτερο αριθμό γεννήσεων να καταγράφεται τον Οκτώβριο. Η γαλουχία διαρκεί 3 - 4 μήνες. Κατά τη διάρκεια της γαλουχίας και σε αντίθεση με τα περισσότερα άλλα είδη φώκιας, η μητέρα αφήνει το μικρό της μόνο του για κάποιες ώρες κατά τη διάρκεια της ημέρας, προς αναζήτηση τροφής.

Η μεσογειακή φώκια ζει στο θαλάσσιο περιβάλλον πολύ περισσότερο από ότι στο χερσαίο, ψάχνοντας κυρίως για τροφή. Είναι ζώο σαρκοφάγο και θεωρείται ευκαιριακός θηρευτής αφού τρέφεται με μια μεγάλη ποικιλία οργανισμών, κυρίως ψαριών αλλά και μαλακίων (χταπόδια, καλαμάρια, σουπιές). Πρόσφατα επιστημονικά δεδομένα έδειξαν πως ένα μεγάλο ποσοστό της τροφής της αποτελούν τα χταπόδια.

Μια μεσογειακή φώκια μπορεί να ζήσει έως και 30 χρόνια.

Ελλάδα, η σημαντικότερη χώρα στη Μεσόγειο για τη διατήρηση της μεσογειακής φώκιας

Η Ελλάδα είναι μια μικρή σε έκταση χώρα που εξαιτίας όμως της γεωγραφικής της θέσης, των κλιματικών χαρακτηριστικών της και της ιδιαίτερης γεωμορφολογίας της διαθέτει μια θαυμαστή σε μέγεθος βιοποικιλότητα.

Ένα νεογέννητο φωκάκι ηλικίας περίπου τριών εβδομάδων σε μια σπηλιά της Γυάρου. Το μαύρο μακρύτερο τρίχωμα και το άσπρο «μπάλωμα» στην κοιλιά είναι χαρακτηριστικά των νεογέννητων. © Π. Δενδρινός/MOM.

Τα ιδιαίτερα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της χώρας είναι αυτά που την καθιστούν σήμερα τη σημαντικότερη περιοχή για τη διατήρηση της μεσογειακής φύκιας σε διεθνές επίπεδο. Με ένα εξαιρετικά μεγάλο μήκος ακτογραμμής που φθάνει τα 16.000 χιλιόμετρα και ένα αριθμό περίπου 4.000 νησιών και νησίδων η Ελλάδα αποτελεί το τελευταίο καταφύγιο για το σπάνιο αυτό είδος στη Μεσόγειο αφού οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι η χώρα φιλοξενεί πάνω από το 50% του παγκόσμιου πληθυσμού του είδους.

Όλα τα είδη φωκών αν και θαλάσσια θηλαστικά γεννούν και θηλάζουν τα μικρά τους έξω από το νερό (στην ξηρά ή σε συμπαγή πάγο ανάλογα με το είδος). Μια από τις ιδιαιτερότητες της μεσογειακής φύκιας είναι ότι γεννά τα

μικρά της όχι σε ανοιχτές παραλίες ή ακτές αλλά σε καλά προφυλαγμένες θαλασσινές σπηλιές που στο σκοτεινό βάθος τους διαθέτουν μια (ή και περισσότερες) καλά σχηματισμένη παραλία. Μεγάλα τμήματα της εξαιρετικά εκτεταμένης ελληνικής ακτογραμμής είναι βραχώδη, απόκρημνα και απομονωμένα, ενώ σχηματίζουν πλήθος θαλάσσιων σπηλαίων πολλά από τα οποία είναι ιδανικά «καταφύγια» για τις μεσογειακές φύκιες.

Από όλα τα παραπάνω γίνεται φανερό γιατί η Ελλάδα βρίσκεται εδώ και τρεις τουλάχιστον δεκαετίες στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος για την προστασία του σπάνιου όσο και εμβληματικού αυτού θηλαστικού της Μεσογείου. Έτσι το 1988, ιδρύεται στην Ελλάδα από μια ομάδα

Φώκιες κοιμούνται σε μια από τις σπηλιές. Φωτογραφία από αυτόματη κάμερα με χρήση υπέρυθρου φωτισμού που δεν γίνεται αντιληπτός από τα ζώα. © MOM.

βιολόγων του Πανεπιστημίου της Αθήνας, μια εθνική περιβαλλοντική οργάνωση με σκοπό ακριβώς την προαγωγή της επιστημονικής γνώσης για αυτό το άγνωστο, σε

μεγάλο βαθμό τότε, είδος και την ταυτόχρονη προώθηση της αποτελεσματικής προστασίας του στη χώρα.

Η Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας

ή **MOm**, όπως είναι γνωστή σήμερα (με τον διακριτικό της τίτλο που προέρχεται από το *Monachus monachus*) ξεκίνησε να δουλεύει οργανωμένα το 1990 και μια από τις πρώτες δραστηριότητές της ήταν η οργάνωση και λειτουργία ενός Εθνικού Δικτύου Συλλογής Πληροφοριών και Διάσωσης και ενός συστήματος Περίθαλψης και Επανένταξης για τραυματισμένες, άρρωστες ή ορφανές

φώκιες. Το Εθνικό Δίκτυο Συλλογής Πληροφοριών αποδείχθηκε στο πέρασμα των χρόνων ένα μοναδικό στο είδος του, εξαιρετικό εργαλείο επιστημονικής παρακολούθησης της μεσογειακής φώκιας σε πραγματικό χρόνο και σε εθνικό επίπεδο, ιδιαίτερα σε μια χώρα με τόσο εκτεταμένη ακτογραμμή και τόσο μεγάλο πλήθος νησιών.

Μητέρα θηλάζει το μικρό της, πίσω της διακρίνεται ένα ακόμη νεογέννητο φωκάκι να κοιμάται.
© MOM.

Ενήλικες θηλυκές φώκιες με τα μικρά τους σε μια από τις σπηλιές αναπαραγωγής στη Γυάρο.
Η MOM διαθέτει ένα μοναδικό αρχείο με χιλιάδες φωτογραφίες και βίντεο εξαιρετικά χρήσιμο
για την παρακολούθηση της κατάστασης του πληθυσμού των φωκών. © MOM.

Μέλη της ερευνητικής ομάδας πεδίου της ΜΟm εξετάζουν ένα νεκρό φωκάκι σε παραλία της Γυάρου, © Π. Δενδρινός/ΜΟm.

Η συνεχής συλλογή πληροφοριών μέσω του Δικτύου αποσκοπεί

- στην καταγραφή των εμφανίσεων μεσογειακής φώκιας σε όλη την παράκτια και νησιωτική χώρα,
 - στην καταγραφή περιστατικών αλληλεπίδρασης φώκιας – ανθρώπων και αλληλεπίδρασης παράκτιας αλιείας - φώκιας,
 - στον εντοπισμό νέων σημαντικών περιοχών για την αναπαραγωγή ή την ανάπαυση του είδους,
 - στην καταγραφή και την αντιμετώπιση έκτακτων περιστατικών όπως περιπτώσεις παρατήρησης ορφανών, άρρωστων, τραυματισμένων ή νεκρών ζώων και φυσικών ή μη καταστροφών, όπως μαζικών θανάτων φώκιας ή άλλων θαλάσσιων θηλαστικών, πετρελαιοκηλίδων κλπ.
- Στην ιστοσελίδα της ΜΟm υπάρχει ειδικά σχεδιασμένη φόρμα παρατήρησης μεσογειακής φώκιας η οποία συμπληρώνεται με ευκολία από τους πολίτες. Οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται έχουν αποδειχθεί διαχρονικά μια εξαιρετική πηγή πολύ σημαντικών δεδομένων για το είδος. Μέσω του συγκεκριμένου εργαλείου όπως θα δούμε μάλιστα αποκαλύφθηκε και η σημασία της Γυάρου για τη μεσογειακή φώκια.

Ρυθμίζοντας μία αυτόματη υπέρυθρη κάμερα σε μια από τις θαλασσινές σπηλιές της Γυάρου που χρησιμοποιούν οι φώκιες για αναπαραγωγή. © Π. Δενδρινός/MOM.

Η μεσογειακή φώκια στη Γυάρο.

Η ανακάλυψη μιας ακόμα σημαντικής περιοχής για το είδος στον ελληνικό χώρο και η προώθηση της θεσμικής προστασίας της.

Από το 2000 η MOM άρχισε μέσω του Εθνικού Δικτύου να λαμβάνει (κυρίως από ερασιτέχνες ψαράδες) σημαντικές πληροφορίες σχετικές με παρατηρήσεις φωκών στη Γυάρο. Δυο αναφορές μάλιστα, από τα έτη 2001 και 2004, αφορούσαν σε αρκετά ζώα (ανάμεσα στα οποία και νεογνήτα άτομα) που παρατηρήθηκαν πάνω σε ανοιχτές παραλίες. Αξιολογώντας οι ερευνητές της MOM τις συγκεκριμένες πληροφορίες ως εξαιρετικά σημαντικές και λαμβάνοντας υπόψη τη μα-

κρόχρονη απομόνωση του απόκρημνου νησιού αποφάσισαν να ξεκινήσουν άμεσα επιτόπια επιστημονική έρευνα. Η πρώτη ερευνητική αποστολή για τη μελέτη του είδους στη Γυάρο πραγματοποιήθηκε το φθινόπωρο του 2004 και από τότε μέχρι σήμερα η παρουσία των ερευνητών της MOM στο νησί και η συλλογή επιστημονικών δεδομένων είναι συνεχής.

Η πρώτη ερευνητική αποστολή είχε ως στόχους: α) την καταγραφή και αξιολόγηση της διαθε-

Φωκάκι ηλικίας 4 περίπου μηνών, (ηλικία απογαλακτισμού από τη μητέρα) παρατηρεί με περιέργεια τον φωτογράφο. © Π. Δενδρινός/MOm.

σιμότητας κατάλληλων χώρων (θαλάσσιων σπηλαίων) αναπαραγωγής για τη μεσογειακή φώκια και β) τη συλλογή κάποιων πρώτων επιστημονικών δεδομένων σχετικά με την αναπαραγωγική δραστηριότητα, δημογραφική κατάσταση και τη συμπεριφορά του είδους στην περιοχή.

Τα πρώτα ευρήματα ήταν εντυπωσιακά καθώς καταγράφηκαν 2 θαλάσσιες σπηλιές κατάλληλες για αναπαραγωγή, ένας αριθμός μικρότερων σπηλαίων και παραλίων που φάνηκε ότι χρησιμοποιούνται τακτικά από τις φώκιες, καθώς και 10 νεογέννητες φώκιες, αριθμός που αμέσως έδειξε ότι μια νέα σημαντική περιοχή αναπαραγωγής για το είδος είχε

ανακαλυφθεί. Τα χρόνια που ακολούθησαν η ερευνητική ομάδα της MOm συνέχισε τις ερευνητικές αποστολές στο νησί και το 2008 οι ερευνητές αποφάσισαν ότι τα δεδομένα που είχαν συλλέξει τεκμηρίωναν επιστημονικά τη σημαντικότητα της περιοχής για το σπάνιο αυτό είδος. Έτσι δημοσίευσαν τα μέχρι τότε αποτελέσματα στο επιστημονικό περιοδικό *Aquatic Mammals* στο πλαίσιο της εργασίας με τίτλο: *Report of a New Mediterranean monk seal (Monachus monachus) breeding colony in the Aegean Sea, Greece*. Παράλληλα και με βάση τα συγκεκριμένα επιστημονικά αποτελέσματα, η MOm πρότεινε στις εθνικές και ευρωπαϊκές αρχές να

*Ένας από τους βιολόγους της ΜΟm παρατηρεί ένα νεαρό φωκάκι σε μια παραλία του νησιού.
© Α.Α.Καραμανλίδης/ΜΟm.*

συμπεριλάβουν άμεσα τη Γυάρο και μια θαλάσσια ζώνη πλάτους 3 ναυτικών μιλίων γύρω από αυτήν, στο ευρωπαϊκό δίκτυο των σημαντικών για τη φύση περιοχών, γνωστό και ως δίκτυο περιοχών NATURA 2000. Πράγματι το Υπουργείο Περιβάλλοντος αναγνωρίζοντας την επάρκεια των δεδομένων και τη σημαντικότητα της περιοχής προώθησε άμεσα όλες τις διαδικασίες και η περιοχή εντάχθηκε στο δίκτυο με την ονομασία «Νήσος Γυάρου και Θαλάσσια Ζώνη» και κωδικό GR4220033. Ήταν η αρχή της θεσμικής προστασίας της βιοποικιλότητας της περιοχής.

Το 2011 η ερευνητική ομάδα της ΜΟm ξεκίνησε τη συστηματική

πλέον παρακολούθηση του πληθυσμού της μεσογειακής φώκιας στο νησί εγκαθιστώντας και υπέρυθρες φωτο/βιντεο-κάμερες καταγραφής στις θαλάσσιες σπηλιές που χρησιμοποιούν οι φώκιες για αναπαραγωγή με τη συγχρηματοδότηση του National Geographic και του Ιδρύματος WAITT. Η συστηματική επιστημονική παρακολούθηση του είδους στη Γυάρο συνεχίστηκε ανελλιπώς για τα επόμενα χρόνια, ενώ από το καλοκαίρι του 2013 έως και τις αρχές του 2018 πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ευρωπαϊκού προγράμματος LIFE-Cyclades. Τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου για τη μεσογειακή φώκια στη Γυάρο μας έχουν

δώσει σημαντικές πληροφορίες για τη δομή και τη συμπεριφορά του πληθυσμού της, καθιστώντας τον έναν από τους καλύτερα μελετημένους πληθυσμούς του είδους, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε όλη τη Μεσόγειο.

Κατά μήκος των 37 περίπου χιλιομέτρων της ακτογραμμής της Γυάρου έχουν καταγραφεί 11 θαλασσινές σπηλιές και 8 παραλίες που χρησιμοποιούν οι φώκιες για ξεκούραση και αναπαραγωγή. Δύο από τις 11 σπηλιές αποτελούν πολύ σημαντικά καταφύγια αναπαραγωγής όπου κάθε χρόνο καταγράφεται η παρουσία νεογέννητων φωκών. Οι θαλασσινές σπηλιές που καταγράφηκαν στη Γυάρο ως κατάλληλες για τη μεσογειακή φώκια είναι παρόμοιες

ποιότητας με σπηλιές που χρησιμοποιούνται από το είδος σε ήδη γνωστές σημαντικές περιοχές αναπαραγωγής, όπως οι Βόρειες Σποράδες στο Βόρειο Αιγαίο, η Κίμωλος-Πολύαιγος στις νοτιοδυτικές Κυκλάδες και η Κάρπαθος-Σαρία στα Δωδεκάνησα. Στη μια από αυτές παρατηρήθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός νεογέννητων ($n = 10$) που καταγράφηκε ποτέ ταυτόχρονα σε μια αναπαραγωγική περίοδο, σε μια σπηλιά σε όλη τη Μεσόγειο. Ο μέσος όρος του ετήσιου αριθμού νεογέννητων φωκών είναι 10 και εμφανίζει σταθερότητα στα χρόνια (σταθερότητα που έχει καταγραφεί τα τελευταία χρόνια σε όλες τις γνωστές σημαντικές για το είδος περιοχές στην Ελλάδα).

Στο σημείο αυτό βέβαια μια πολύ εύλογη ερώτηση είναι: για πόσες συνολικά φώκιες μιλάμε στη Γυάρο; Ή αν προτιμάτε πιο επιστημονικά: ποια είναι η εκτίμηση του συνολικού πληθυσμού του είδους στο νησί;

Αυτό που θα πρέπει να έχουμε κατά νου θέτοντας το παραπάνω ερώτημα, είναι το γεγονός ότι η αναγνώριση των διαφορετικών ατόμων ενός πληθυσμού μεσογειακής φώκιας αποτελεί μια δύσκολη και μακρόχρονη διαδικασία εξαιτίας της σπανιότητας του είδους και της ιδιόμορφης οικολογίας και συμπεριφοράς του. Μια πρώτη δεδομένη δυσκολία είναι ότι είναι αδύνατο να αναγνωρίσουμε όλα τα άτομα ένα

προς ένα. Αυτό συμβαίνει γιατί η αναγνώριση βασίζεται κυρίως σε φωτογραφίες και βίντεο που λαμβάνουμε από τις υπέρυθρες κάμερες όταν οι φώκιες βρίσκονται στην ξηρά μέσα στις θαλασσινές σπηλιές. Η πιο μακρόχρονη μελέτη ενός πληθυσμού μεσογειακής φώκιας στην Ελλάδα, έχει πραγματοποιηθεί από τη ΜΟm στην περιοχή των Βορείων Σποράδων (για πάνω από 15 χρόνια), όπου η διαδικασία αναγνώρισης

βασίστηκε στην επί σειρά ετών συλλογή και επεξεργασία διαφορετικών στοιχείων όπως άμεσες και έμμεσες παρατηρήσεις, σκίτσα, φωτογραφίες, βίντεο κ.ά. Εξάλλου η περιοχή αυτή είναι η πρώτη παγκοσμίως στην οποία εφαρμόστηκε συστηματικά η χρήση αυτόματων φωτογραφικών διατάξεων σε χερσαία καταφύγια του είδους. Συμπεράσματα από αυτή την πρωτοποριακή μελέτη βοηθούν τους ερευνητές να κάνουν αναγωγές βασισμένες σε συγκεκριμένα πρότυπα και έτσι να εκτιμούν το μέγεθος ενός πληθυσμού σε μια περιοχή με βάση την ετήσια παραγωγή νεογέννητων (παράμετρο που μπορούν να μετρήσουν με μεγάλη ακρίβεια). Έτσι, με βάση το γεγονός ότι την τελευταία πενταετία ο ετήσιος μέσος όρος γεννήσεων είναι 10 περίπου, έχει εκτιμηθεί ότι στη Γυάρο ο συνολικός αριθμός των φωκών είναι της τάξης των 65-70 ατόμων. Μέχρι σήμερα βέβαια οι βιολόγοι έχουν αναγνωρίσει φωτογραφικά 35 ενήλικες φώκιες (27 θηλυκές και 8 αρσενικές). Διαβάζοντας τους παραπάνω αριθμούς, είμαστε σίγουροι ότι γεννιούνται στον αναγνώστη εύλογες απορίες, όπως: αφού ο πληθυσμός εκτιμάται σε 65-70 άτομα γιατί έχουν αναγνωριστεί μόνο 35; Ή αφού στη Γυάρο «υπάρχουν» 70 φώκιες γιατί όταν πέρυσι περιπλεύσαμε το νησί δεν είδαμε καμία;

Εύλογες λοιπόν ερωτήσεις και για αυτό θα πρέπει να δώσουμε μερικές παραπάνω διευκρινίσεις. Καταρχήν η διαφορά της εκτίμησης του συνολικού πληθυσμού, με τον αριθμό των ατόμων τα οποία έχουν μέχρι σήμερα αναγνωριστεί φωτογραφικά, οφείλεται στο γεγονός ότι οι θαλασσινές σπηλιές αναπαραγωγής, όπου και τοποθετούνται οι υπέρυθρες κάμερες, χρησιμοποιούνται κυρίως από άτομα συγκεκριμένης ηλικιακής κλάσης αλλά και θα λέγαμε «κοινωνικής θέσης». Πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιούνται κυρίως από ενήλικα θηλυκά που γεννούν και γαλουχούν εκεί τα μικρά τους και (σε πολύ μικρότερο βαθμό) από κάποια «κυρίαρχα» ενήλικα αρσενικά. Άρα σε κάθε περίπτωση μέσα από τις κάμερες και μέσα στις σπηλιές «βλέπουμε» πάντα ένα ποσοστό του πληθυσμού. Επιπλέον θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι όταν μιλάμε για τον «πληθυσμό της Γυάρου» εννοούμε έναν «ανοιχτό» στον χώρο πληθυσμό φωκών που κινούνται σε μια ακτίνα πολλών δεκάδων ναυτικών μιλίων από το νησί και που κυρίως χρησιμοποιεί τις θαλασσινές σπηλιές της Γυάρου για αναπαραγωγή. Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε επίσης ότι η μεσογειακή φώκια (όπως και όλα τα είδη φωκών) είναι ένα θηλαστικό της θάλασσας. Περνά λοιπόν πάνω από το 80% της

ζωής της στο νερό και τον περισσότερο χρόνο από αυτόν βρίσκεται σε κατάδυση εξερευνώντας τους βυθούς, κυρίως για να βρει την τροφή της. Μελέτες δορυφορικής παρακολούθησης φωκών που πραγματοποίησε η ΜΟη έδειξαν ότι νεαρά άτομα φώκιας από την ηλικία μόλις των 6 μηνών μπορούν να διανύσουν πάνω από πενήντα ναυτικά μίλια μέσα σε λίγες ημέρες και να καταδυθούν σε βάθος που φθάνει τα 200 μέτρα. Επίσης έχει τεκμηριωθεί ότι οι φώκιες μπορούν να ξεκουράζονται, ακόμα και να κοιμούνται στο νερό και άρα όταν δεν έχουν μικρά είναι εντελώς ανεξάρτητες από την ξηρά.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω καταλαβαίνουμε ότι μπορεί σχηματικά να μιλάμε για τον πληθυσμό της Γυάρου αλλά στην ουσία μιλάμε για έναν πληθυσμό, άτομα του οποίου μπορούν να βρίσκονται διασκορπισμένα και να εξερευνούν τις ακτές της Κύθνου, της Κέας, της Άνδρου, της Τήνου, της Σύρου και πολύ πιο μακριά (άγνωστο πόσο με τις γνώσεις που διαθέτουμε μέχρι σήμερα). Η κατανόηση αυτής της κατάστασης είναι ιδιαίτερα σημαντική και όσον αφορά στη διαχείριση και μακροπρόθεσμη προστασία της μεσογειακής φώκιας, γιατί ενώ είναι ζωτικής σημασίας να προστατευθούν περιοχές αναπαραγωγής όπως η Γυάρος,

θα πρέπει πάντα παράλληλα να υπάρχει και μια σειρά ευρύτερων διαχειριστικών μέτρων τόσο σε περιφερειακό (πχ. Κυκλάδες) όσο και σε εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο.

Το μέλλον της προστασίας της μεσογειακής φώκιας στη Γυάρο

Όπως ήδη είδαμε, πρόσφατα και μετά την απαραίτητη επιστημονική τεκμηρίωση και τις ενέργειες των αρμόδιων αρχών η Γυάρος εντάχθηκε στο δίκτυο των σημαντικών για τη φύση περιοχών της Ευρώπης, το δίκτυο NATURA 2000. Στη συνέχεια η περιοχή της Γυάρου με πρωταρχικό στοιχείο τον αναπαραγόμενο πληθυσμό της μεσογειακής φώκιας εκεί, μέσω του προγράμματος *Cyclades-LIFE* πέρασε σε μια νέα εποχή.

Έτσι από την εποχή της αφάνειας και της έλλειψης ανθρώπινου ενδιαφέροντος πέρασε στην εποχή της ανάδειξης και της παράλληλης πλέον ανάγκης για ενεργή και αποτελεσματική διαχείριση και προστασία.

Τα τελευταία χρόνια μέσω πληθώρας δράσεων επικοινωνίας ο πληθυσμός της φώκιας στη Γυάρο έγινε ευρέως γνωστός τόσο στις τοπικές κοινωνίες όσο και σε εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο. Το γεγονός αυτό ενώ καταρχήν δεν είναι αρνητικό κάνει από την άλλη μεριά επιτακτική την ανά-

Οι φώκιες περνούν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους στο νερό και μάλιστα σε κατάδυση. Έτσι στην ανοιχτή θάλασσα είναι πολύ δύσκολο να τις παρατηρήσει κανείς. © Π. Δενδρινός/ MOm.

γκη για την άμεση εφαρμογή ενός αξιόπιστου και σταθερού συστήματος διαχείρισης και προστασίας της περιοχής.

Τις μέρες που γράφεται το άρθρο αυτό για τα *Συριανά γράμματα*, είναι έτοιμο προς ψήφιση στη Βουλή το νέο Νομοσχέδιο για την ίδρυση των Φορέων Διαχείρισης των Προστατευόμενων Περιοχών της χώρας ανάμεσα στους οποίους και ο Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών

Κυκλάδων (στον οποίο προβλέπεται να ενταχθεί και η περιοχή της Γυάρου).

Ελπίζουμε η ελληνική πολιτεία να στηρίξει έμπρακτα και διαχρονικά στο μέλλον τη λειτουργία των Φορέων Διαχείρισης των Προστατευόμενων Περιοχών της χώρας ώστε τόσο οι φώκιες όσο και τα υπόλοιπα σημαντικά στοιχεία της φύσης και της ιστορίας της Γυάρου να προστατευτούν επαρκώς για τις επόμενες γενιές.

Ευχαριστίες

Ευχαριστούμε, τους κ. Κώστα Πανέρη, Γιώργο Παπακώστα και Γιώργο Αθανασίου-Γίδα, τεχνικούς πεδίου, καθώς και την κα Μαριάννα Ψαραδέλλη, βιολόγο για την πολύτιμη βοήθειά τους στις ερευνητικές εργασίες πεδίου της ΜΟm στη Γυάρο. Επίσης ευχαριστούμε την κα Ελένη Τρύφων, Δρ. βιολογίας/στέλεχος του Υπουργείου Περιβάλλοντος & Ενέργειας, χάρη στο ενδιαφέρον και τις συστηματικές προσπάθειες της οποίας, δρομολογήθηκαν οι απαραίτητες διαδικασίες που είχαν ως αποτέλεσμα η Γυάρος να ενταχθεί άμεσα μετά την πρόταση της ΜΟm, στο δίκτυο των σημαντικών για τη φύση περιοχών της Ευρώπης, NATURA 2000. Τέλος η ΜΟm ευχαριστεί το Πράσινο Ταμείο, το National Geographic Society, το Ίδρυμα WAITT, το Ίδρυμα THALASSA και το Ίδρυμα Prince Albert II του Μονακό για τη συγχρηματοδότηση ερευνητικών δράσεων στη Γυάρο.

Σχετική Βιβλιογραφία

Dendrinos, P., Adamantopoulou, S., Tounta, E., Karamanlidis, A.A., *The uncertain fate of the endangered Mediterranean monk seal Monachus monachus in the 21st Century: Bio-ecology, threats and conservation.* (2017). In: Alava, J. J. (Ed.). (2017). Tropical pinnipeds: bio-ecology, threats and conservation. CRC Press.

Dendrinos, P., 2011. *Contribution to the study of the Mediterranean monk seal's (Monachus monachus) ecology and biology at the island complex of Northern Sporades, Greece*, Department of Zoology & Marine Biology. National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece.

Dendrinos P., Karamanlidis, A.A., Kotomatas, S., Paravas, V., Adamantopoulou, S., 2008. *Report of a new Mediterranean monk seal (Monachus monachus) breeding colony in the Aegean Sea, Greece.* Aqua. Mamm. 34, 355-361.

Dendrinos P., Karamanlidis A.A., Kotomatas, S., Legakis, A., Tounta, E., Matthiopoulos, J., 2007. *Pupping habitat use in the Mediterranean monk seal: a long-term study.* Mar. Mamm. Sci. 23, 615-628.

Karamanlidis, A.A., Adamantopoulou, S., Paravas, V., Psaradellis, M., Dendrinos, P., 2013. *Demographic structure and social behavior of the unique Mediterranean monk seal colony of the island of Gyaros*, 20th Biennial Conference on the Biology of Marine Mammals, Dunedin, New Zealand, p. 110.

Karamanlidis, A.A., Dendrinos, P., Fernández de Larrinoa, P., Gücü, A.C., Johnson, W.M., Kiraç, C.O., Pires, R., 2016. *The Mediterranean monk seal Monachus monachus: status, biology, threats, and conservation priorities.* Mamm. Rev. 46, 92-105.

Karamanlidis, A.A., Dendrinos, P., 2015. *Monachus monachus*, The IUCN Red List of Threatened Species 2015: e.T13653A45227543.

Karamanlidis, A.A., et al., 2008. *Assessing accidental entanglement as a threat to the Mediterranean monk seal Monachus monachus.* End. Spec. Res. 5, 205-213.

Littnan, C., Karamanlidis, A.A., Dendrinos, P. (2018). *Monk seals. Monachus monachus, Neomonachus schauinslandi and N. tropicalis.* "Encyclopedia of Marine Mammals" (Bernd Wuersig, J.G.M. Thewissen, and Kit M. Kovacs, eds). 3rd Ed. pp. 618-622. Academic Press/Elsevier, San Diego, CA, USA.

ΜΙΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ

Προστατευόμενη περιοχή είναι μια σαφώς ορισμένη έκταση, αναγνωρισμένη, αφιερωμένη στην επίτευξη της μακροπρόθεσμης διατήρησης της φύσης και των συναφών υπηρεσιών των οικοσυστημάτων και των πολιτισμικών αξιών και η οποία υπόκειται σε διαχείριση, με νομικά ή άλλα αποτελεσματικά μέσα (IUCN/ Επιτροπή για τις προστατευόμενες περιοχές, 2008).

κείμενο: Μαρία Λιβανού
Κωνσταντίνος Βολτής

Τον Απρίλιο του 2016, στο πανέμορφο νεοκλασικό κτίριο του Επιμελητηρίου Κυκλάδων στην Ερμούπολη της Σύρου, δεκαπέντε –άγνωστοι μεταξύ τους– εκπρόσωποι φορέων, καλεσμένοι του ευρωπαϊκού προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE, πήραν τις θέσεις τους γύρω από το τραπέζι συνεδριάσεων. Ήταν η πρώτη συνάντηση της Επιτροπής Συνδιαχείρισης της Γυάρου. Γιατί η Γυάρος έφερνε ξαφνικά γύρω από ένα τραπέζι όλους αυτούς τους φορείς;

Η Γυάρος

Μικρή σε μέγεθος, η Γυάρος βρίσκεται στην καρδιά των Βόρειων Κυκλάδων, ανάμεσα στη Σύρο και την Άνδρο και έχει φυσικούς, και πλέον θεσμικούς, προστάτες. Ο Αίολος φροντίζει να την επισκέπτεται συχνά κρατώντας την προφυλαγμένη, και άγνωστη για

τους πολλούς, ενώ η Θέμιδα έχει φροντίσει να προστατέψει τη Γυάρo, το νησί που μέχρι το 1974 αποτέλεσε τόπο εξορίας. Σήμερα είναι ιστορικός τόπος, ανήκει στο πανευρωπαϊκό δίκτυο προστατευόμενων περιοχών Natura 2000 και από το 2016 είναι

Μαρία Λιβανού, WWF Ελλάς & Κωνσταντίνος Βολτής, Αναπτυξιακή Εταιρία Κυκλάδων: Γραμματεία Επιτροπής Συνδιαχείρισης Γυάρου.

Η Γυάρος βρίσκεται στην καρδιά των Β.Κυκλάδων. © Β.Γαβαλλάς/WWF Ελλάς.

το πρώτο Θαλάσσιο Καταφύγιο Άγριας Ζωής στην Ελλάδα.

Σήμερα, στη Γυάρο δε ζει κανένας εκτός από μια σειρά από φυσικούς, μοναδικούς και άγνωστους στους περισσότερους φυσικούς κατοίκους.

Στις ανοιχτές παραλίες της ζει και αναπαράγεται το 12% του παγκόσμιου πληθυσμού της Μεσογειακής φώκιας. Στις απόκρημνες και αφιλόξενες πλαγιές της φωλιάζουν κάθε χρόνο 2500 περίπου ζευγάρια Μύχων, τα θαλασσοπούλια με την απόκοσμη φωνή, ενώ στην αιγαιοπελαγίτικη αγκαλιά της κείτονται πανέμορφα λιβάδια Ποσειδωνίας και κο-

ραλλιογενείς σχηματισμοί, δύο οικότοποι που φιλοξενούν πολύ σημαντικά θαλάσσια είδη.

Έτσι, η Γυάρος αποτέλεσε και το επίκεντρο του ευρωπαϊκού προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE που από το 2013 συντόνισε το WWF Ελλάς και υλοποίησε μαζί με το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, την Αποκεντρωμένη Διοίκηση Αιγαίου, την Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, τη ΜΟm/Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας, το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και το ιταλικό ερευνητικό ινστιτούτο Tethys. Στόχος του προγράμματος ήταν η δημιουργία μιας

Η Γυάρος αποτελεί μέρος του πανευρωπαϊκού δικτύου προστατευόμενων περιοχών Natura 2000, © A.Bonetti/WWF Ελλάς.

πρότυπης θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής στο νησί, από κοινού με τις κοινωνίες της Σύρου και της Άνδρου, που θα λειτουργεί με σεβασμό προς το περιβάλλον και τον άνθρωπο. Το πρόγραμμα ήταν μοναδικό για τα ελληνικά δεδομένα και πρωτοποριακό: για πρώτη φορά στην Ελλάδα, η δημιουργία μιας προστα-

τευόμενης περιοχής θα ήταν το αποτέλεσμα μιας εντατικής συμμετοχικής διαδικασίας, η οποία και θα εξασφάλιζε την «ενεργή συμμετοχή των εμπλεκόμενων με την περιοχή της Γυάρου φορέων στον κατάλληλο σχεδιασμό των μέτρων προστασίας και διαχείρισης της ευρύτερης περιοχής της νήσου Γυάρου».

Επιτροπή Συνδιαχείρισης της Γυάρου

Και κάπως έτσι γεννήθηκε η Επιτροπή Συνδιαχείρισης της Γυάρου. Πρόκειται για ένα άτυπο και ιδιαίτερο για τα δεδομένα της Ελλάδας σχήμα, το οποίο σύμφωνα με το καταστατικό της «αποσκοπεί στην ανοικτή και

εποικοδομητική διαβούλευση επί των μέτρων προστασίας και δράσεων διαχείρισης της περιοχής, ώστε να διαμορφωθούν και να προωθηθούν κοινά αποδεκτές προτάσεις στο πλαίσιο του προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE προς

*Η Επιτροπή Συνδιαχείσης είναι ένα άτυπο και ιδιαίτερο για τα δεδομένα της Ελλάδας σχήμα,
© Β.Γαβαλλάς/WWF Ελλάς.*

τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας για να θεσμοθετηθεί η περιοχή της Γυάρου ως θαλάσσια προστατευόμενη περιοχή». Το πρόγραμμα ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE θα επιχειρούσε μία ολιστική προσέγγιση στη θεσμοθέτηση της Γυάρου ως θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής, παντρεύοντας την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος με τη βιώσιμη ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής, ενώ θα καινοτομούσε ως προς τον σχεδιασμό των μέτρων διαχείρισής της, αφού θα ακολουθούσε μία «από κάτω προς τα πάνω» προσέγγιση με τη δημιουργία της άτυπης αυτής Επιτροπής.

Άλλωστε, διαχείριση σημαίνει κατάλληλη ρύθμιση των ανθρωπινων δραστηριοτήτων και επομένως πρέπει να λαμβάνει υπόψη την ανθρώπινη δραστηριότητα στη διαμόρφωση της περιοχής. Η σύσταση της πρωτοποριακής αυτής Επιτροπής απαιτούσε μία – αναγκαία για τον ορθό σχεδιασμό της – προετοιμασία τριών ετών, ώστε να συμπεριλάβει όλους τους απαραίτητους φορείς. Ως εκ τούτου, προηγήθηκαν μια σειρά από μελέτες του φυσικού περιβάλλοντος του νησιού, ούτως ώστε να αποκτηθεί μία πλήρης εικόνα των ειδών και των οικοτόπων, δηλαδή του προστατευτέου

Στη Γυάρο, έχουν διαμορφωθεί δύο υποβρύχια μονοπάτια, © Γ.Ρηγούτσος/WWF Ελλάς.

αντικειμένου της Γυάρου. Καταγράφηκαν η χερσαία χλωρίδα και πανίδα, η орνιθοπανίδα, ο πληθυσμός της Μεσογειακής φώκιας, ενώ στο θαλάσσιο κομμάτι έγινε πλήρης χαρτογράφηση των θαλάσσιων οικοτόπων και της θαλάσσιας βιοκοινωνίας της Γυάρου. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε μία κοινωνικο-οικονομική έρευνα των νησιών της Σύρου και της Άνδρου, η οποία έφερε στο φως μια σειρά από θέματα που αφορούσαν τις κοινωνίες αυτές,

το ρόλο της αλιείας στην περιοχή αλλά και την αντίληψη που έχουν οι ντόπιοι για τη Γυάρο. Έχοντας πλέον όλες τις πληροφορίες που αφορούν το νησί, έγινε μία χαρτογράφηση των φορέων και στη συνέχεια επιλογή, τόσο σε κεντρικό όσο και σε τοπικό επίπεδο, εκείνων που η συμβολή τους ήταν απαραίτητη για έναν σωστό σχεδιασμό μέτρων προστασίας και ανάδειξης της θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής της Γυάρου.

Προστατευόμενες περιοχές και διαχείριση

Ο σχεδιασμός μίας προστατευόμενης περιοχής αφορά σε μεγάλο βαθμό τη διαχείρισή της, δηλαδή τον ορισμό των ανθρώπινων

δραστηριοτήτων με τρόπο που να είναι συμβατός με τον βασικό στόχο της προστασίας των σημαντικών οικολογικών χαρακτηρι-

Κατά τη διάρκεια των συναντήσεων της Επιτροπής Συνδιαχείρισης της Γυάρου, τα μέλη χωρίζονταν σε ομάδες προκειμένου να δουλέψουν συγκεκριμένα θέματα. © Χ.Παπαδάς/ WWF Ελλάς.

στικών της περιοχής.

Η συνειδητοποίηση αυτής της διαφορετικότητας δεν είναι πάντοτε εύκολη και οδηγεί συνήθως σε αντιδράσεις, όταν έρχεται η ώρα του καθορισμού των ρυθμίσεων. Για να μπορέσουν τα μέτρα να σχεδιαστούν σωστά και να γίνουν αποδεκτά, είναι κρίσιμη η συμμετοχή των τοπικών και άλλων εμπλεκόμενων φορέων στον σχεδιασμό τους. Ένα σχήμα διαχείρισης λοιπόν σχεδιάζει, οργανώνει και εφαρμόζει τις βασικές λειτουργίες της προστατευόμενης περιοχής. Για να μπορέσει να λειτουργήσει αυτό το σχήμα αλλά και να είναι και αποτελεσματικό, θα έπρεπε να είναι μικρό σε μέ-

γεθος και να περιλαμβάνει όλους τους φορείς και χρήστες που επηρεάζουν και επηρεάζονται από τα μέτρα που θα σχεδιαστούν για την προστατευόμενη περιοχή.

Έτσι λοιπόν, η Επιτροπή τελικά αποτελείται από 15 φορείς. Συγκεκριμένα, συμμετέχουν εκπρόσωποι των Υπουργείων Πολιτισμού, Ναυτιλίας και Περιβάλλοντος, της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Αιγαίου και της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, των Δήμων Σύρου και Άνδρου, του Επιμελητηρίου Κυκλάδων και της Αναπτυξιακής Εταιρείας Κυκλάδων, των επαγγελματιών αλιέων Σύρου και Άνδρου, των ΜΚΟ WWF Ελλάς και ΜΟm, του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας της

Οι εκπρόσωποι των επαγγελματιών ψαράδων της Σύρου και της Άνδρου συμμετείχαν ενεργά στις συναντήσεις της Επιτροπής, © Χ.Παπαδάς/WWF Ελλάς.

Κρήτης και του Ελληνικού Κέντρου Θαλασσίων Ερευνών, ενώ το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο είναι ο σταθερός και απαραίτητος παρατηρητής στις συναντήσεις της Επιτροπής.

Αυτή ήταν και η δεύτερη καινοτομία του προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE, η συνύπαρξη, σε έναν φορέα, των επιστημόνων, των εκπροσώπων της πολιτείας, της τοπικής αυτοδιοίκησης και της τοπικής επιχειρηματικής κοινότη-

τας, με τους χρήστες της Γυάρου, τους ψαράδες των δύο κοντινότερων στη Γυάρο νησιών. Αυτοί κατέχουν τη μοναδική γνώση που κουβαλά η καθημερινή τριβή με τα χούγια του Ποσειδώνα, αυτοί έχουν επισκεφτεί το νησί περισσότερο από όλους και αυτοί επηρεάζονται πρώτοι και επηρεάζουν τις όποιες ρυθμίσεις θα αποφασίζονταν για τη θαλάσσια περιοχή της Γυάρου.

Καταστατικό, Στόχος και Όραμα

Στην πρώτη συνάντηση της Επιτροπής, τα μέλη συμφώνησαν ομόφωνα για το Καταστατικό της Επιτροπής, τους στόχους και το όραμά της. Στο εξής και για όλες τις συναντήσεις της, αυτά τα κείμενα θα αποτελούσαν και

το «Ευαγγέλιο» για όλους τους παρευρισκόμενους. Όλα τα μέλη συμφώνησαν να τηρήσουν το όραμα της Επιτροπής για «τη δημιουργία μιας μοναδικής θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής που θα λειτουργεί με σεβασμό

Οι αποφάσεις λαμβάνονται ομόφωνα, © Χ.Παπαδάς/WWF Ελλάς.

προς το περιβάλλον και τον άνθρωπο, που θα διασώζει σπάνια και απειλούμενα είδη, θα προστατεύει σημαντικούς οικοτόπους, θα εξασφαλίζει ψάρια για όλους, θα στηρίζει την τοπική κοινωνία, θα ενώνει ανθρώπους, θα κρατάει ζωντανή την ιστορία, θα γεννάει ιδέες και θα ανοίγει ορίζοντες και θα δίνει το παράδειγμα».

Στόχος της Επιτροπής είναι η «ενεργή συμμετοχή των εμπλεκόμενων με την περιοχή της Γυάρου φορέων στον κατάλληλο σχεδιασμό των μέτρων προστασίας και διαχείρισης της ευρύτερης περιοχής της νήσου Γυάρου».

Όλα τα μέλη συμφώνησαν οι αποφάσεις να λαμβάνονται ομόφωνα και ο κάθε φορέας να έχει έναν τακτικό και έναν αναπληρωματικό εκπρόσωπο στην Επιτροπή, οι οποίοι θα έχουν διετή θητεία.

Τα μέλη έχουν υποχρέωση να συμμετέχουν στις συνεδριάσεις, να εκφράζουν τις απόψεις των φορέων που εκπροσωπούν και να ψηφίζουν αντίστοιχα καθώς και να ενημερώνουν τον φορέα που εκπροσωπούν για τις εργασίες και τις αποφάσεις της Επιτροπής.

Για τη διοργάνωση και τη διευκόλυνση της Επιτροπής, η Γραμματεία, την οποία αποτελούν το WWF Ελλάς και η Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, καθόριζε την ημερήσια διάταξη την οποία ενέκριναν όλα τα μέλη πριν την έναρξη των συναντήσεων και φρόντιζε να σταλούν τα πρακτικά των συναντήσεων σε όλα τα μέλη μετά από κάθε συνάντηση. Για λόγους διαφάνειας, μετά από κάθε συνεδρίαση δημοσιεύονταν τα κύρια αποτελέσματα των συ-

ναντήσεων στον τοπικό τύπο και μέσα.

Στις επόμενες δύο συναντήσεις παρουσιάστηκαν όλα τα επιστημονικά ευρήματα που αφορούν το φυσικό περιβάλλον της περιοχής, με στόχο να μάθουν όλα τα μέλη ποια είδη χλωρίδας και πανίδας και τι είδους οικότοποι επικρατούν στο χερσαίο αλλά και το θαλάσσιο κομμάτι της Γυάρου. Επίσης, παρουσιάστηκε όλο το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει το νησί καθώς και τα ευρήματα από την κοινωνικο-οικονομική έρευνα που είχε πραγματοποιηθεί στη Σύρο και την Άνδρο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όλα τα μέλη διαμόρφωσαν μία ολοκληρωμένη εικόνα για το προστατευτέο αντικείμενο του νησιού αλλά και για τις ανθρώπινες δραστηριότητες της ευρύτερης περιοχής και πλέον μπορούσαν να εκφράσουν μια πιο ολοκληρωμένη άποψη.

Με τη συμβολή μιας ανεξάρτητης διαμεσολαβήτριας, μέσα από μια σειρά διαβουλεύσεων - ασκήσεων - συζητήσεων, τα 15 μέλη σχεδίασαν από κοινού μια σειρά από προτάσεις για ζώνες και μέτρα προστασίας και ανάδειξης της

Γυάρου, παραμένοντας πάντα πιστοί στο όραμα που είχαν ομόφωνα συμφωνήσει από την αρχή. Σύμφωνα με τον χάρτη που συν-διαμόρφωσαν σε ό,τι αφορά το χερσαίο κομμάτι της Γυάρου, στο νότιο και νότιο-ανατολικό κομμάτι του νησιού που βρίσκεται ο ιστορικός τόπος με τα κτίρια και τους όρμους των φυλακών και στο βόρειο-βορειοδυτικό κομμάτι όπου ζουν τα περισσότερα απειλούμενα είδη που φιλοξενεί το νησί, αποφασίστηκε οι παρεμβάσεις να είναι περιορισμένες, ώστε να παραμείνουν ως έχουν.

Σε ένα συγκεκριμένο κομμάτι του νησιού προτείνεται να επιτραπούν μια σειρά από ήπιες μορφές βιώσιμης ανάπτυξης που δεν θα επηρεάζουν τις δύο υπόλοιπες ζώνες. Σε ό,τι αφορά το θαλάσσιο κομμάτι, αποφάσισαν να επιτραπεί η βιώσιμη αλιεία εντός των 3 ν.μ. της Γυάρου σε συγκεκριμένες περιόδους του χρόνου, με συγκεκριμένους όρους και όρια που να μην θέτουν σε κίνδυνο το θαλάσσιο οικοσύστημα αλλά και να στηρίζουν το εισόδημα των τοπικών παράκτιων ψαράδων.

Δουλεύουμε μαζί για μια ζωντανή θάλασσα

«Η θάλασσα είναι το σπίτι μας και γι' αυτό το φροντίζουμε», έχει δηλώσει ο Γιάννης Ζώταλης, αιρετός εκπρόσωπος των επαγγελματιών αλιέων Άνδρου, ο οποίος είναι

ένα από τα δεκαπέντε μέλη που συμμετέχουν στις συναντήσεις. Μέχρι τη στιγμή που γράφονται αυτές οι λέξεις, τα μέτρα και οι ζώνες που αποφασίστηκαν στις συ-

Δουλεύουμε μαζί για μια ζωντανή θάλασσα, © Γ.Ρηγούτσος/WWF Ελλάς.

ναντήσεις της Επιτροπής, έχουν ενταχθεί στην Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη η οποία και θα κατατεθεί στο Υπουργείο Περιβάλλοντος για έγκριση, που είναι και το πρώτο στάδιο για τη θεσμοθέτηση μιας προστατευόμενης περιοχής. Το επόμενο και καθοριστικό βήμα είναι η διαμόρφωση και έκδοση από το Υπουργείο Περιβάλλοντος του Προεδρικού Διατάγματος που θα δημιουργεί τη νέα Θαλάσσια Προστατευόμενη Περιοχή της Γυάρου, την πρώτη τέτοια περιοχή στις Κυκλάδες.

Η Επιτροπή Συνδιαχείρισης της Γυάρου ήταν ένα από τα μεγαλύτερα στοιχήματα του ευρωπαϊκού προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE. Στόχος ήταν η εισαγωγή της έννοιας της συνδιαχείρισης, η δημιουργία ενός λειτουργικού οργάνου διαβούλευσης που θα περιελάμβανε όλους τους άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενους με τη Γυάρο φορείς και θα επιχειρούσε να σχεδιάσει ένα βιώσιμο μέλλον για τη Γυάρο. Δουλέψαμε μαζί για μια ζωντανή θάλασσα. ■

Το πρόγραμμα υλοποιείται από το WWF Ελλάς μαζί με το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, την Αποκεντρωμένη Διοίκηση Αιγαίου, την Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, τη ΜΟm/Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας και το ιταλικό ινστιτούτο Tethys. Για περισσότερα: www.cycladeslife.gr

Το πρόγραμμα ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE «Ολοκληρωμένη προστασία της Μεσογειακής Φώκιας στις Βόρειες Κυκλάδες» υποστηρίζεται και συγχρηματοδοτείται από τη χρηματοδοτική γραμμή LIFE Nature της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και το Ίδρυμα Πρίγκιπα Αλβέρτου II του Μονακό (www.fpa2.org/home.html).

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΜΙΑΣ ΜΟΝΑΔΙΚΗΣ ΘΑΛΑΣΣΙΑΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΣΤΗ ΓΥΑΡΟ

κείμενο: Χρήστος Παπαδάς

Τ

ο νησί των αντιθέσεων.... Ένας τόπος με βαριά ιστορία....
Ένα νησί που φυλάκισε ψυχές και όνειρα, που βασάνισε
και έσβησε ανθρώπινες ζωές.

Αυτός ο ίδιος τόπος κράτησε εξόριστη και καλά προστατευμένη μια μοναδική φύση στην καρδιά των βόρειων Κυκλάδων, κάτω από τον ήλιο και το απέραντο αιγαιοπελαγίτικο μπλε. Θαρρεί κανείς πως η φύση αντικρίζοντας τον πόνο και την αδικία της εξορίας δημιούργησε σαν απάντηση ένα καταφύγιο άγριας ζωής.

Σε αυτό τον τόπο που σημαδεύτηκε από τις μαύρες σελίδες της σύγχρονης ιστορίας γεννήθηκε το όραμα για τη δημιουργία μιας μοναδικής Θαλάσσιας Προστατευόμενης Περιοχής: Από το 2013 το πρόγραμμα ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE προσπαθεί να δημιουργήσει ένα πρωτοποριακό μοντέλο θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής στην περιοχή της Γυ-

Ο **Χρήστος Παπαδάς** είναι Περιβαλλοντολόγος, Υπεύθυνος της Ομάδας Πεδίου του Προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE, WWF Ελλάς.

Γυάρος, το νησί των αντιθέσεων. © Γ.Στεφάνου/WWF Ελλάς

άρου, από κοινού με τις κοινωνίες της Σύρου και της Άνδρου, που θα λειτουργεί με σεβασμό προς το περιβάλλον και τους ανθρώπους.

Αυτή η θαλάσσια προστατευόμενη περιοχή θα είναι μοναδική γιατί:

...θα διασώζει σπάνια και απειλούμενα είδη....

Πριν από μια δεκαετία, περαστικοί ταξιδιώτες σταματούν σε μια παραλία του νησιού και σαν τον Οδυσσέα του Ομήρου αντικρίζουν με δέος πάνω στην άμμο φώκιες να κοιμούνται ανενόχλητες δίπλα στο κύμα. Τα νέα ταξιδεύουν γρήγορα και σύντομα φτάνουν οι ερευνητές της MOM/Εταιρεία για τη Μελέτη και Προ-

Στη Γυάρο ζει περίπου το 12% του παγκόσμιου πληθυσμού της απειλούμενης Μεσογειακής φώκιας. © Χ.Παπαδάς/WWF Ελλάς.

© Χ.Παπαδάς/WWFΕλλάς.

στασία της Μεσογειακής φώκιας για να συναντήσουν και εκείνοι το ίδιο θέαμα. Οι συστηματικές έρευνες των τελευταίων ετών αποκαλύπτουν έναν εντυπωσιακό πληθυσμό εβδομήντα περίπου ενήλικων ζώων που ζουν και αναπαράγονται στη Γυάρο. Κάθε χρόνο περίπου δέκα νέα μικρά έρχονται στη ζωή και μαθαίνουν να κολυμπούν στα νερά του νησιού.

Είναι πραγματικά ένα υπέροχο θέαμα να βλέπει κανείς αυτό το μεγάλο θαλάσσιο θηλαστικό, που κινδύνεψε να εξαφανιστεί, να βρίσκει τώρα καταφύγιο στην άγνωστη Γυάρο. Είναι επίσης εντυπωσιακό τα εβδομήντα άτομα, από έναν παγκόσμιο πληθυσμό περίπου επτακοσίων ζώων, να βρίσκονται εδώ για να αναπαραχθούν και να γεννήσουν τα μικρά τους.

...θα προστατεύει σημαντικούς οικοτόπους...

Αφήνουμε για λίγο την ξηρά και καταδυόμαστε στην υποβρύχια Γυάρο. Τα μάτια πίσω από τη

© Χ.Παπαδάς/WWFΕλλάς.

μάσκα συναντιούνται με τα υπέροχα λιβάδια ποσειδωνίας που εκτείνονται αδιατάρακτα για δεκάδες τετραγωνικά μέτρα προσφέροντας εξαιρετικής σημασίας καταφύγια για τη θαλάσσια ζωή, εμπλουτίζοντας το νερό με οξυγόνο και συγκρατώντας με τις ρίζες τους τον πυθμένα έναντι της διάβρωσης.

Βαθαίνοντας κι άλλο, εδώ που το φως μειώνεται, βρίσκονται κρυμμένοι οι μεγάλοι κοραλλιογενείς σχηματισμοί αποτελούμενοι από ροδοφύκη. Εξαιρετικής σημασίας οικοτόποι, αναπτύσσονται πολύ αργά στο χρόνο, παρέχοντας όμως μεγάλα οφέλη για τους κρίκους της θαλάσσιας ζωής. Στις Κυκλάδες είναι γνωστοί και ως πάγκοι τραγάνας και συνήθως εμφανίζονται σε μεγάλα βάθη.

Αρτέμης (*Calonectris diomedea*) κοντινός συγγενής του μύχου *Puffinus yelkouan* Θαλασσοκόρακας (*Phalacrocorax aristotelis*). © Χ.Παπαδάς/WWFΕλλάς.

Βγαίνοντας πάλι στην ατμόσφαιρα πηδάμε στα άγρια βράχια της Γυάρου για να σκαρφαλώσουμε στις απόκρημνες πλαγιές που σκάλισε το νερό και ο άνεμος. Οι δυσπρόσιτες πλαγιές αποτελούν τέλεια καταφύγια για φωλιές από σπάνια θαλασσοπούλια. Χιλιάδες Μύχοι κάθε χρόνο κρύβουν το μοναδικό αυγό τους κάτω από τα γκρεμισμένα βράχια του νησιού, ενώ οι μαυροπετρίτες έρχονται εδώ διανύοντας άπειρα χιλιόμετρα με τα φτερά τους για να

φτιάξουν μια μικρή φωλιά και να αναπαραχθούν. Οι Μύχοι από τη μια, δεινοί κολυμβητές και δύτες, περνούν όλη τους τη ζωή ψαρεύοντας στο νερό, ενώ οι μαυροπετρίτες απ' την άλλη, ταχύτατοι ακροβάτες του αέρα, βουτούν με εκπληκτικές ταχύτητες για να συλλάβουν το θήραμά τους αστραπιαία.

Δίπλα σε ένα μικρό δάκρυσμα νερού, στον κάθετο βράχο, στέκει η φωλιά του σπιζαετού με το μικρό να περιμένει φαγητό από

Μαυροπετρίτης (*Falco eleonora*). © Χ.Παπαδάς/WWFΕλλάς.

Σπιζαετός *Hieraaetus fasciatus*. © Χ.Παπαδάς/WWFΕλλάς.

τους γονείς που οργώνουν τους αιθέρες, και κάτω από μια πέτρα ξεγλιστρά το μαύρο φίδι της Γυάρου, ένας ιδιαίτερα σπάνιος κάτοικος της ελληνικής επικράτειας που φαίνεται να μεταφέρθηκε εκατοντάδες χρόνια πριν, πιθανά ως λατρευτικό σύμβολο από την Ιταλία.

Νεαρός σπιζαετός στη φωλιά του στις κάθετες πλαγιές της Γυάρου. Η Γυάρος αποτελεί καταφύγιο για μια σειρά από αρπακτικά πουλιά. © Χ.Παπαδάς/WWFΕλλάς

...θα εξασφαλίζει ψάρια για όλους...

Δυστυχώς, οι ελληνικές θάλασσες χάνουν με τον χρόνο αδειάζουν. Ψαράδες με άδεια δίχτυα και αγκίστρια, βυθοί έρημοι που κάποτε έσφυζαν από ζωή. Η

έντονη πίεση που ασκήθηκε τα τελευταία χρόνια στα θαλάσσια οικοσυστήματα από την εντατική αλιεία οδήγησε σύντομα στη νέα αυτή πραγματικότητα.

Η θάλασσα αδειάζει πριν προλάβει να αναγεννηθεί. Αν θέλουμε να προλάβουμε αυτή τη φθίνουσα πορεία πρέπει να δώσουμε χώρο και χρόνο στη φύση για αναγέννηση.

Υγιείς θάλασσες στηρίζουν το εισόδημα των παραδοσιακών αλιέων. © Χ.Παπαδάς/WWFΕλλάς

...θα στηρίζει την τοπική κοινωνία...

Μια θάλασσα γεμάτη ψάρια είναι μια εικόνα που έχει εκλείψει τα τελευταία χρόνια. Αλλά ο αντίκτυ-

πος που θα έχει η βελτίωση της κατάστασης των θαλάσσιων οικοσυστημάτων θα είναι σημαντικός πρωτίστως για τις οικογένειες των ψαράδων, που θα δουν τα εισοδήματά τους να βελτιώνονται και δε θα παλεύουν μετρώντας τις μέρες για να παροπλίσουν το καϊκι τους και δευτερευόντως για τις ευκαιρίες που δημιουργούνται για τα γύρω νησιά.

Η αύξηση των ιχθυαποθεμάτων από τη μια δίνει την ευκαιρία στους ψαράδες για καλύτερες ψαριές, αλλά παράλληλα δημιουργεί υγιείς και πλούσιες θάλασσες που σύντομα προσελκύουν το ενδιαφέρον των τουριστών και των τουριστικών επιχειρήσε-

ων, που δραστηριοποιούνται στα γύρω νησιά και σχετίζονται με τις εναλλακτικές μορφές.

...θα ενώνει ανθρώπους...

Η δημιουργία μιας θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής γύρω από τη Γυάρο δεν είναι υπόθεση ενός φορέα, υπουργείου ή δήμου.

Για το νησί αυτό έκατσαν σε ένα τραπέζι εκπρόσωποι της πολιτείας, του Λιμενικού Σώματος, της τοπικής αυτοδιοίκησης, των ψαράδων, του τουριστικού τομέα αλλά και επιστημονικοί φορείς, καθώς και περιβαλλοντικές μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Σκοπός της Επιτροπής Συνδια-

χείρισης Γυάρου ήταν στις προτάσεις και τις αποφάσεις που θα ληφθούν να έχουν λόγο οι εκπρόσωποι όλων των εμπλεκόμενων φορέων και χρηστών της περιοχής, ώστε καμία απόφαση να μη λειτουργήσει εις βάρος κάποιου. Να βάλουν δηλαδή ένα λιθαράκι για την προστασία αλλά και ανάδειξη της νέας αυτής θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής.

...κρατά ζωντανή την ιστορία...

Η Γυάρος συνδέθηκε άρρηκτα με τη νεότερη ελληνική ιστορία μέσω εκείνων των μαύρων σελίδων εξορίας, πόνου και ανθρωπίνης εξαθλίωσης που έμελλε να διαδραματιστούν στις βράχινες ακτογραμμές της.

Περπατώντας μέσα στα ερείπια των φυλακών που δεσπόζουν απέναντι από τη Σύρο, ο επισκέπτης ακούει ακόμα τον ψίθυρο της ιστορίας, βλέπει τις καγκελόφραχτες θύρες και τα μικρά ψηλά παράθυρα, καθώς και τους τάφους όλων εκείνων που άφησαν την τελευταία τους πνοή, εξόριστοι σε τούτο το νησί.

Εδώ η Γυάρος δείχνει στον επισκέπτη τις αντιφάσεις της, κρατώντας πάνω στα βράχια και τις παραλίες το θαύμα της φύσης μαζί με την ιστορική μνήμη. Κανείς δεν μπορεί να μη νιώσει δέος πλέοντας προς τον όρμο των φυλακών και αντικρίζοντας το επιβλητικό και τεράστιο κτίριο των

φυλακών που χτίστηκε από τους ίδιους του τους κρατούμενους.

...γεννάει ιδέες...

Το ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE χάραξε δύο υποβρύχια μονοπάτια στη Γυάρο προσκαλώντας έτσι τους δύτες, αλλά και τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον καταδυτικό τουρισμό, να επισκεφτούν και να θαυμάσουν το μεγαλείο της υποβρύχιας Γυάρου.

Παράλληλα, ιδέες για ιστορικά μονοπάτια, που θα αφηγούνται την ιστορία του νησιού στον επισκέπτη σχεδιάζονται ήδη στο χαρτί. Διαδρομές στο χερσαίο περιβάλλον που διατρέχουν τους όρμους των κατασκηνώσεων, όπου κάποτε ζούσαν οι εξόριστοι και στις οποίες ο επισκέπτης θα έχει την ευκαιρία να δει σκηνές από την καθημερινή ζωή των ανθρώπων αυτών, καταλήγοντας στο επιβλητικό κτίριο των φυλακών.

Τέλος, μια νέα πρωτοβουλία που αφορά τους αλιείς και τον θαλάσσιο τουρισμό ξεκίνησε να κάνει τα πρώτα βήματά της στον χώρο των Κυκλάδων. Με μια σειρά σεμιναρίων αλλά και επισκέψεων σε αντίστοιχες θαλάσσιες προστατευόμενες περιοχές, οι αλιείς έχουν την ευκαιρία να δουν τα οφέλη και τις νέες ευκαιρίες ενίσχυσης τους εισοδήματός τους, μετατρέποντας το σκάφος τους σε αλιευτικό- τουριστικό σκάφος,

Ο μικρόκοσμος του νησιού, δε σταματάει να ανθίζει και να κινείται ακόμα και τους χειμερινούς μήνες. © Χ.Παπαδάς/WWF Ελλάς.

που θα έχει τη δυνατότητα να μεταφέρει τουρίστες και να τους εισάγει στα μυστικά και τη βιωματική εμπειρία του ψαρέματος δίπλα σε πραγματικούς επαγγελματίες του είδους.

Το όραμα αυτό διαμορφώθηκε στις αρχές του προγράμματος ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE το 2013.

Σχεδόν πέντε χρόνια μετά έχει πάρει σάρκα και οστά με τη μορφή μιας κοινής πρότασης ζωνών και μέτρων προστασίας και ανάδειξης του νησιού της Γυάρου που

συμφωνήθηκε από τα μέλη της Επιτροπής Συνδιαχείρισης της Γυάρου. Εκτενής αναφορά στο σχέδιο αυτό έχει γίνει σε σχετικό άρθρο. Όμως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι για την αποκρυστάλλωση και την αποτύπωση του οράματος στο χαρτί, δούλεψαν όλοι, όσοι ενεπλάκησαν είτε έμμεσα είτε άμεσα στο πρόγραμμα αυτό τα τελευταία σχεδόν πέντε χρόνια, με στόχο να κρατήσουμε τις θάλασσές μας ζωντανές για εμάς και τις επόμενες γενιές. ■

Το πρόγραμμα υλοποιείται από το WWF Ελλάς μαζί με το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, την Αποκεντρωμένη Διοίκηση Αιγαίου, την Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, τη ΜΟm/Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας και το ιταλικό ινστιτούτο Tethys. Για περισσότερα: www.cycladeslife.gr

Το πρόγραμμα ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE «Ολοκληρωμένη προστασία της Μεσογειακής Φώκιας στις Βόρειες Κυκλάδες» υποστηρίζεται και συγχρηματοδοτείται από τη χρηματοδοτική γραμμή LIFE Nature της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και το Ίδρυμα Πρίγκιπα Αλβέρτου II του Μονακό (www.fpa2.org/home.html).

Η ΓΥΑΡΟΣ ΩΣ ἘΝΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΠΟΥΣΙΑΣ

“Τ

κείμενο: Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος,
Ευθύμιος Καρύμπαλης,
Λουκία-Μαρία Φρατσέα,
Χρίστος Χαλκιάς

υάρος ή Γιούρα, όπως τη λέει ο κόσμος την ερημόνησο. Εδώ έρχομαι για πρώτη φορά και την κοιτάζω, παρόλο που ξέρω τι θα δω. Όλα τα ερημονήσια είναι πάντα ίδια. Κοιτάζω αυτό το κάδρο που σχηματίζεται από το άνοιγμα της μπούκας. Βλέπω ένα βουνό, κατάξερο, μ' ένα βρώμικο χρώμα που όπως κατηφορίζει χαράζεται και φτάνει σ' ένα λιμανάκι. Εκεί, στην ασπριδερή την άμμο και το γαλάζιο της θάλασσας υπάρχει μια ομορφιά. Μα θα μπορέσουμε να τη χαρούμε; Έστω και για λίγο; (...) Κοιτάζοντας από το νησί, αριστερά μας είναι η Άνδρος, κατάφατσα η Τήνος, δεξιά η Σύρος. Κορφή και στέμμα στα ειρηνικά και όμορφα αυτά νησιά είναι τούτο το γαϊδουρονήσι της Γυάρου (...). Αυτή η λεκάνη που καθορίζουν τα νησιά βράζει χειμώνα καλοκαίρι από τα ρέματα και τους ανέμους. Είναι σπάνιο να τη δεις όπως τη βλέπουμε εμείς τώρα. Τρυφερή και ήρεμη να σε καλεί να πέσεις στην αγκαλιά της.” (Καρούζος, 1974, σελ. 100 & 104-105)

Η πρώτη και καθοριστική εικόνα της Γυάρου είναι αυτή ενός έρημου νησιού λόγω της ανθρώπινης απουσίας, η οποία διατηρείται ακόμα και αν λάβει κανείς υπόψη του την ύπαρξη των εγκαταλελειμμένων κτιρίων (φυλακής) στο ανατολικό τμήμα του νησιού.

Όταν κάποιος επισκεφτεί τη Γυάρο, η εμπειρία αυτή θα του μείνει ανεξίτηλη λόγω των ιδιαίτερων συναισθημάτων που γεννά το νησί. Η αίσθη-

Οι Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος, Ευθύμιος Καρύμπαλης και Χρίστος Χαλκιάς είναι διδάσκοντες και η Λουκία-Μαρία Φρατσέα είναι ερευνήτρια στο Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου.

Η πρώτη εικόνα της Γυάρου είναι αυτή ενός έρημου νησιού, © A.Bonetti/WWF Ελλάς.

ση ότι βρίσκεται κάποιος στο μέσον ενός συμπλέγματος νησιών είναι χαρακτηριστική της συνολικής εμπειρίας όταν βρίσκεται πάνω στη Γυάρο. Η επίσκεψη λοιπόν στο νησί βοηθά στην κατασκευή μιας διαφορετικής εικόνας γι' αυτό, συγκρίνοντας βέβαια με την πρόσληψη του νησιού μέσα από τις περιγραφές και τις καταγραφές των εμπειριών άλλων ατόμων. Έτσι, για ορισμένους, η Γυάρος αναδύεται ως εικόνα μέσα από τις μνήμες τους, παλαιότερες και νεότερες, ενώ για κάποιους άλλους η θέαση της Γυάρου στηρίζεται στις πληροφορίες που έχουν συλλέξει συνειδητά ή τυχαία μέσα από μαρτυρίες και καταγραφές άλλων ατόμων, από διαβάσματα, αναπαραστάσεις, χάρτες, φωτογραφίες και βίντεο. Για τους γεωγράφους η Γυάρος αποτελεί ένα «πολιτισμικό τοπίο» το οποίο έχει μια ιστορικότητα και στο οποίο έχουν εγγραφεί τα

πολιτισμικά χαρακτηριστικά διαφορετικών εποχών, όπου ο άνθρωπος έχει αλληλεπιδράσει με το φυσικό περιβάλλον (Τερκενλή 1996). Η κατά καιρούς ανθρωπινή παρουσία έχει σμιλεύσει το τοπίο αυτό αλλά, παράλληλα, η ιστορία και η μνήμη βοηθούν στη συμβολική αναπαραγωγή του και στην εκ νέου ερμηνεία του.

Βέβαια κάθε φορά η ερμηνεία συνδέεται με τα υποκείμενα που προβάλλουν νέες νοηματοδοτήσεις του νησιού, αναπαράγοντας παλαιότερες ή φαντασιακές εικόνες του νησιού ή εφευρίσκοντας νέες εικόνες, ανάλογα με την πρόσληψη του τόπου, τα δικά τους ενδιαφέροντα και τις όποιες επιδιώξεις μπορεί να έχουν ως κοινωνικά υποκείμενα. Έτσι, κάθε ομάδα προβάλλει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ως τα κυρίαρχα του νησιωτικού τοπίου, ανάλογα με τις προσλαμβάνουσες, τις νοηματοδοτήσεις και τις όποιες επι-

διώξεις για το νησί.

Με βάση τα παραπάνω, διακρίνονται διαφορετικά «πολιτισμικά τοπία» της Γυάρου ανάλογα με την ομάδα στην οποία αναφερόμαστε. Η ανάγνωση του τοπίου της Γυάρου δεν είναι «αντικειμενική», ούτε άλλωστε είναι ο στόχος του παρόντος κειμένου να προσφέρει μια αντικειμενική ανάγνωση του τοπίου της Γυάρου. Επίσης, η έννοια του πολιτισμικού τοπίου δεν υπογραμμίζει με κάποιον τρόπο την ιδιαιτερότητά του ή «εξωτικότητα» του, καθώς τα καθημερινά τοπία λογίζονται επίσης ως πολιτισμικά τοπία. Θα λέγαμε ότι τα ιδιαίτερα, «εξωτικά» ή καθημερινά συστατικά των τοπίων μπορούν να διαβαστούν συνδυαστικά ή αντιθετικά μεταξύ τους, στους συγκεκριμένους τόπους που αφορούν, αλλά κανένα από αυτά δεν αποτελεί «ίδιον» των πολιτισμικών τοπίων. Καταλήγουμε κάθε φορά να μελετάμε ένα μίγμα διαφορετικών συστατικών των τοπίων (Cragg 2013). Σε μεγάλο βαθμό «αντικειμενική»

είναι η φυσική γεωγραφία της Γυάρου όπως καταγράφεται παρακάτω (βλέπε ένθετο) αλλά ακόμα και αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί με διαφορετικό τρόπο για να υπογραμμίσει – ανάλογα με τη διάθεση/ στοχοθέτηση των κοινωνικών υποκειμένων – την έλλειψη φυσικών πόρων και άρα την αδυναμία ανάπτυξης του νησιού, τους περιορισμένους πόρους και άρα την ανάγκη ήπιας αξιοποίησής του ή την ύπαρξη μια σειράς σημαντικών παρεμβάσεων, ώστε η απομόνωση και το άνυδρο του νησιού να δικαιολογήσουν τη χωροθέτηση δραστηριοτήτων που δημιουργούν αξιόλογη όχληση στις κατοικημένες περιοχές. Παράλληλα, η τυπικότητα ή «εξωτικότητα» του τοπίου της Γυάρου μπορεί να θεμελιωθεί σε σύγκριση με άλλα τοπία. Αλλά και πάλι σημασία έχει πώς συνθέτονται και πώς ερμηνεύονται τα επιμέρους χαρακτηριστικά του τοπίου της Γυάρου από τα κοινωνικά υποκείμενα.

Φυσικο-γεωγραφικά χαρακτηριστικά της Γυάρου

Η Γυάρος είναι νησί των βόρειων Κυκλάδων έκτασης 17,76 km² και μήκους ακτογραμμής 37,05 km.

Βρίσκεται στο κέντρο ενός σχεδόν κυκλικού θαλάσσιου χώρου διαμέτρου περίπου 50 km που περιβάλλεται από τις ακτές των νησιών Κέα, Εύβοια, Άνδρος, Τήνος, Σύρος και Κύθνος. Σε μικρή απόσταση από τις ακτές της Γυάρου βρίσκονται δύο βραχονησίδες έκτασης μόλις λίγων στρεμμάτων. Βορειοδυτικά του νησιού βρίσκεται η βραχονησίδα Φούης ενώ νοτιοανατολικά η βραχονησίδα Γλαρονήσι.

Το σχήμα της Γυάρου είναι περίπου τριγωνικό με μια σχετικά στενή χερσόνησο πλάτους περίπου 700-800 μέτρων να προεξέχει προς δυσμάς. Ο κεντρικός υδροκρίτης (κεντρική κορυφογραμμή) του νησιού για ένα μήκος περίπου 3 km έχει διεύθυνση BBA –NNΔ. Ξεκινά από το ακρωτήριο Φουρνάκι, διέρχεται από την κορυφή Σκοτωμένος (435 m.) και φθάνει στην υψηλότερη κορυφή του νησιού Προφήτης Ηλίας (490 m.) για να ακολουθήσει στη συνέχεια διεύθυνση περίπου Α–Δ καταλήγοντας στο δυτικότερο ακρωτήριο του νησιού (Ακ. Γαϊδουρομάνδρα).

Το ανάγλυφο του νησιού είναι ιδιαίτερα τραχύ και γενικά χαρακτηρίζεται από μεγάλες μορφολογικές κλίσεις με μικρές μόνο εκτάσεις ήπιας μορφολογίας.

Οι πλαγιές Β και ΒΔ έκθεσης είναι σχετικά περισσότερο απότομες και βραχώδεις σε σχέση με τις πλαγιές Α και Ν έκθεσης.

Το υδρογραφικό δίκτυο του νησιού είναι περιορισμένο. Περιλαμβάνει 10-12 κλάδους έντονης κατά βάθους διάβρωσης, μέγιστου μήκους 2 km. Πρόκειται για μεμονωμένους κλάδους περιοδικής ροής που παρουσιάζουν παροχή κατά τη διάρκεια των υγρών χειμώνων και κυρίως μετά από έντονες βροχοπτώσεις. Κάποια από τα ρέματα αυτά έχουν διεύθυνση ροής ΒΔ-ΝΑ και εκβάλλουν κατά μήκος των ανατολικών ακτών του νησιού, ενώ υπάρχουν και κλάδοι που ρέουν από ΝΑ προς ΒΔ και εκβάλλουν κατά μήκος των δυτικών ακτών. Οι Β, ΒΔ και κυρίως οι Ν ακτές του νησιού είναι εξαιρετικά απόκρημνες και συχνά καταλαμβάνονται από κάθετους παράκτιους βραχώδεις κρημνούς, ενώ αντίθετα οι Α ακτές χαρακτηρίζονται από ηπιότερες μορφολογικές κλίσεις.

Γεωτεκτονικά η Γυάρος ανήκει στην προ-αλπική Κυκλαδική Μάζα (ή αλλιώς Μάζα των Κυκλάδων) (Μπορνόβας & Ροντογιάννη-Τσιαμπάου, 1983). Αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από μεταμορφωμένα πετρώματα και συγκεκριμένα από χλωριτικούς, μαρμαρυγιακούς και χαλαζιακούς σχιστόλιθους με ενστρώσεις μαρμάρων.

Δεδομένου ότι ως περιοχή μελέτης ορίζεται το νησί της Γυάρου και ο θαλάσσιος χώρος που το περιβάλλει σε ακτίνα 3 ναυτικά μίλια περιμετρικά των ακτών του, όπου και θα εστιαστεί κυρίως η μελλοντική διαχείριση, κρίνεται σκόπιμη η αναφορά στα ωκεανογραφικά χαρακτηριστικά του θαλάσσιου χώρου. Η θαλάσσια περιοχή της Γυάρου χαρακτηρίζεται από απότομες μορφολογικές κλίσεις του πυθμένα κοντά στις ακτές και ιδιαίτερα στο βόρειο και νότιο τμήμα του νησιού. Τα βάθη της θάλασσας στη μεγαλύτερη έκταση της ζώνης που ορίζεται στα 3 ναυτικά μίλια από της ακτές της Γυάρου, δεν ξεπερνούν τα 200 μέτρα. Το νησί βρί-

σκεται στο «γεωλογικό πλατό» των Κυκλάδων που αποτελεί μια σχετικά ρηχή περιοχή του Αιγαίου Πελάγους με βάθη που κυμαίνονται κυρίως από 200 m έως 300 m, ενώ τα μέγιστα βάθη (~400 m) παρατηρούνται βορειοδυτικά της Γυάρου. Η περιοχή βρίσκεται μεταξύ των νησιών Άνδρος, Τήνος, Σύρος, Κύθνος, Κέα και Εύβοια, που δημιουργούν ένα είδος φυσικού «φράγματος» στην επικοινωνία της περιοχής με το υπόλοιπο Αιγαίο Πέλαγος. Η κυκλοφορία των επιφανειακών νερών στην περιοχή της Γυάρου δεν έχει μελετηθεί διεξοδικά. Εντούτοις σύμφωνα με τους Olson et al. (2007) επιφανειακά νερά χαμηλότερης αλατότητας και θερμοκρασίας προερχόμενα από το Βόρειο Αιγαίο (τροποποιημένα νερά της Μαύρης Θάλασσας) εισέρχονται στην περιοχή από το στενό του Καφηρέα, ενώ νερά μεγαλύτερης αλατότητας και θερμοκρασίας προερχόμενα από το κεντρικό Αιγαίο (τροποποιημένα νερά της Λεβαντίνης) εισέρχονται στην περιοχή από το στενό Τήνου-Μυκόνου. Οι δύο αυτές διαφορετικής θερμοκρασίας και αλατότητας μάζες νερού δημιουργούν ένα μέτωπο που εντοπίζεται από το στενό του Καφηρέα μέχρι την Κέα και τις ακτές της Αττικής. Το μέτωπο αυτό ενδέχεται να επηρεάζει την παραγωγικότητα των νερών, την αφθονία των ψαριών και κατά συνέπεια την παρουσία των θαλασσοπουλιών και των θαλάσσιων θηλαστικών στην περιοχή και να αποτελεί ένα σημαντικό χώρο τροφοληψίας για αυτά αλλά και για την αλιεία.

Τρία είναι τα βασικά ερωτήματα που φωτίζουν ορισμένες σημαντικές πτυχές του πολιτισμικού τοπίου της Γυάρου: Πρώτον, ποια είναι η αλληλεπίδραση των διαφορετικών χρηστών του νησιού και ποια χρήση του προκρίνεται ως σημαντικότερη έναντι των άλλων; Δεύτερο, πώς η ευρύτερη τοπική κοινωνία (και εδώ αναφερόμαστε κυρίως στον Δήμο Σύρου) βλέπει το συγκεκριμένο πολιτισμικό τοπίο και τι σχεδιάζει γι' αυτό; Τρίτον, σε ποιο βαθμό η αλληλεπίδραση ανάμεσα στην τοπική κοινωνία, τους τοπικούς χρήστες και το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο (που καθορίζεται από το κράτος και τους φορείς που δρουν σε εθνικό επίπεδο) μπορούν να συγκροτήσουν ένα ενιαίο σχέδιο για τη Γυάρο;

Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά δεν μας προσφέρουν μια τελεσίδικη ανάγνωση του τοπίου της Γυάρου, αλλά μας επιτρέπουν να συλλογιστούμε για τα διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης, τα οποία συνδυαζόμενα μπορούν να μας επιτρέψουν μια συνολική θεώρηση για το νησί. Σε κάθε περίπτωση, θα λέγαμε ότι το πολιτισμικό τοπίο της Γυάρου αποτελεί το συνεχές διακύβευμα των χρηστών που (επι)δρούν σ' αυτό και σχεδιάζουν τις περαιτέρω ενέργειές τους, καθώς επίσης και των φορέων (τοπικών και μη-τοπικών) που στοχάζονται σχετικά με

τη Γυάρο, προωθώντας κάποια μέτρα έναντι άλλων.

Η ανάλυση των απόψεων και στάσεων των κατοίκων των όμορων νησιών σχετικά με τη Γυάρο αναδεικνύει τις διαφορετικές αναγνώσεις του τοπίου του νησιού και μπορεί ενδεχομένως να χρησιμεύσει στον στοχασμό για τη μελλοντική πορεία της Γυάρου.

Στο πλαίσιο του έργου ΚΥΚΛΑΔΕΣ LIFE διενεργήθηκε επιτόπια έρευνα στον τοπικό πληθυσμό της Άνδρου και της Σύρου σε δύο διαφορετικές χρονικές περιόδους εφαρμογής του εν λόγω έργου, το 2014 και το 2017. Με τη χρήση ερωτηματολογίου καταγράφηκαν οι απόψεις και οι στάσεις των επαγγελματιών και ερασιτεχνών αλιέων και ενός σημαντικού τμήματος του τοπικού πληθυσμού για το νησί της Γυάρου.¹ Στη συνέχεια παρουσιάζουμε σύντομα τις στάσεις των διαφορετικών ομάδων του πληθυσμού, με βάση τη σχέση τους με την αλιεία καθώς, όπως θα δούμε παρακάτω, η σχέση με την αλιεία αποτελεί ένα κανάλι επίσκεψης στο νησί (ή περίξ του νησιού), όπως και μια κατηγορία χρήσης των πόρων του νησιού.

Πρώτα από όλα είναι ξεκάθαρο από τις έρευνες που έγιναν το 2014 και 2017 ότι υπάρχει καλύτερη γνώση των κατοίκων της Σύρου συγκριτικά με τους κατοίκους της Άνδρου, σχετικά με τη

Γυάρο. Η καλύτερη αυτή γνώση που εξηγείται από τη γεωγραφική εγγύτητα μεταξύ των νησιών, αποτυπώθηκε σε μεγάλο βαθμό και στις απαντήσεις των ερωτηματολογίων. Παρότι η Άνδρος δεν βρίσκεται πολύ μακρύτερα, φαίνεται ότι η πρόσβαση από αυτήν στη Γυάρο είναι δυσκολότερη σε σχέση με τη Σύρο. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι επαγγελματίες και ερασιτέχνες αλιείς φαίνεται να έχουν μεγαλύτερη εξοικείωση με τη Γυάρο, καθώς την έχουν επισκεφτεί σε μεγαλύτερο βαθμό σε σύγκριση με τον υπόλοιπο τοπικό πληθυσμό. Πιο συγκεκριμένα, και στις δύο χρονιές τα τρία τέταρτα των επαγγελματιών αλιέων δήλωσαν ότι έχουν επισκεφτεί το νησί τουλάχιστον μια φορά, ενώ λιγότεροι από τους μισούς ερασιτέχνες αλιείς δηλώνουν το ίδιο. Όσον αφορά τον υπόλοιπο τοπικό πληθυσμό, η εμπειρία από την επίσκεψη στο νησί είναι μικρότερη καθώς ένας στους πέντε ή ένας στους έξι έχει επισκεφτεί τη Γυάρο έστω και μια φορά.

Όσον αφορά τη συχνότητα επίσκεψης στη Γυάρο, είναι σαφές ότι οι επαγγελματίες και ερασιτέχνες αλιείς παρουσιάζουν μεγαλύτερη συχνότητα λόγω της αλιευτικής τους δραστηριότητας και ότι τα τελευταία έτη έχουν

μειωθεί οι επισκέψεις τους στη Γυάρο. Αντίθετα, η μεγάλη πλειοψηφία του τοπικού πληθυσμού της Άνδρου και της Σύρου που έχει επισκεφτεί τη Γυάρο το έχει κάνει αρκετά έτη πριν. Έτσι λοιπόν η εμπειρία από την επίσκεψη στη Γυάρο, που συνδέεται με την ιστορική μνήμη, αποτελεί ένα μικρό τμήμα των στάσεων για το νησί, ενώ η πλειοψηφία των επισκέψεων αφορά την αλιευτική δραστηριότητα.

Στο ερώτημα «τι είναι για σας η Γυάρος;» η συντριπτική πλειοψηφία (70%) του συνόλου των κατοίκων της Άνδρου και της Σύρου, και στις δύο χρονιές, ανέφερε ως πρώτη απάντηση ότι η Γυάρος είναι «τόπος ιστορικής μνήμης». Το 2014 εκτός της Γυάρου ως τόπου ιστορικής μνήμης, αναφέρεται ότι είναι «ένας τόπος που έχει εγκαταλειφθεί», «μια περιοχή που πρέπει να αξιοποιηθεί» και «ένας ψαρότοπος». Παρόμοια είναι η εικόνα με την ίδια περίπου σειρά και το 2017 με την προσθήκη ότι η Γυάρος είναι «ένα απομωνωμένο νησί». Είναι ενδιαφέρον ότι ειδικά για τους επαγγελματίες αλιείς, η Γυάρος, πέραν της ιστορικής μνήμης, έχει τον χαρακτήρα του «ψαρότοπου» (όπως αναμένει κανείς) καθώς και την έννοια του σχετικά απομακρυ-

1. Το 2014 συγκεντρώθηκαν συνολικά 201 ερωτηματολόγια, ενώ το 2017 συγκεντρώθηκαν 245 ερωτηματολόγια και στα δύο νησιά. Οι αναφορές στα στοιχεία γίνονται σε ποσοστά, ενώ δεν κρίθηκε απαραίτητη η χρήση πινάκων.

Μεταξύ 2014 και 2017 αυξήθηκε το ποσοστό όσων χαρακτηρίζουν το νησί ως «προστατευόμενη περιοχή». © Γ.Ρηγούτσος/WWF Ελλάς.

σμένου, απομονωμένου τόπου. Αντίθετα, για τον υπόλοιπο τοπικό πληθυσμό η εγκατάλειψη είναι το κυρίαρχο χαρακτηριστικό και ως αντίδοτο προτάσσεται η ανάγκη «αξιοποίησης» της Γυάρου. Μεταξύ 2014 και 2017 αυξήθηκε το ποσοστό όσων χαρακτηρίζουν το νησί ως «προστατευόμενη περιοχή», γεγονός που είναι ελπιδοφόρο, παρότι το ποσοστό αυτό δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλο. Η διαφορά αυτή αποτελεί ένδειξη ότι εμπεδώνεται σταδιακά η ιδέα ότι η Γυάρος μετατρέπεται σε «περιοχή προστασίας».

Αλληλένδετο με το προηγούμενο ερώτημα είναι το ακόλουθο: «υπάρχουν κάποιες δραστηριότητες που γίνονται στη Γυάρο;».

Σημαντικό ποσοστό των κατοίκων της Άνδρου και της Σύρου (30%) δηλώνει, και στις δύο περιόδους, ότι «δεν υφίσταται καμία δραστηριότητα στο νησί». Το 2014 η γενικόλογη απάντηση ότι δεν υπάρχει κάποια δραστηριότητα πάνω στο νησί αναιρείται από πιο συγκεκριμένες αναφορές, όπως ότι «το νησί επισκέπτονται κυνηγοί», «το νησί αξιοποιείται μόνο από ψαράδες», «γίνονται επισκέψεις από εκδρομείς λόγω της ιστορίας του» και «το νησί είναι τόπος προστασίας για τις φώκιες». Στη δεύτερη έρευνα του 2017 είναι φανερό ότι σε αυτό το επίπεδο έχει αλλάξει η σειρά των δραστηριοτήτων, αφού τον γενικόλογο αφορισμό

ότι δεν υπάρχουν δραστηριότητες ακολουθούν με σειρά σπουδαιότητας: «το νησί είναι τόπος προστασίας για τις φώκιες», «γίνονται επισκέψεις από εκδρομείς λόγω της ιστορίας του», «το νησί αξιοποιείται από ψαράδες» και «το νησί επισκέπτονται κυνηγοί». Από τα παραπάνω φαίνεται ότι οι επαγγελματίες και ερασιτέχνες αλιείς (που είναι και οι κύριοι, αν και όχι αποκλειστικοί, χρήστες της Γυάρου) έχουν μεταβάλει την άποψή τους, δηλώνοντας ότι το νησί είναι τόπος προστασίας για τις φώκιες, αναγνωρίζοντας έτσι την ύπαρξη μιας νέας δραστηριότητας που επηρεάζει τις υφιστάμενες δραστηριότητες πάνω και πέριξ του νησιού. Ο υπόλοιπος τοπικός πληθυσμός φαίνεται να μην έχει συνειδητοποιήσει σε ικανοποιητικό βαθμό τις αλλαγές στις υφιστάμενες δραστηριότητες στη Γυάρο, γεγονός που πρέπει να επισημανθεί.

Ένα άλλο σημαντικό ερώτημα που απευθύνθηκε στους κατοίκους των δύο νησιών ήταν: «τι πιστεύετε ότι πρέπει να γίνει σχετικά με τη Γυάρο;». Με βάση τις απαντήσεις των κατοίκων των δύο νησιών, και στις δύο χρονικές περιόδους, κυριαρχεί η αντίληψη ότι πρέπει κάτι να γίνει με στόχο τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και ειδικότερα τη «δημιουργία ενός επισκέψιμου υπαίθριου μουσείου». Παρόλα

αυτά είναι σημαντικά μειωμένο το ποσοστό όσων υποστηρίζουν τη δημιουργία μουσείου, γεγονός που συνδέεται με την έναρξη του προβληματισμού προς την κατεύθυνση της διερεύνησης και άλλων δυνατοτήτων για το νησί. Η τουριστική αξιοποίηση του νησιού προεξάρχει και στις δύο χρονικές στιγμές περιλαμβάνοντας όχι μόνο την «αξιοποίηση στο πλαίσιο του θαλάσσιου τουρισμού» αλλά και την «τουριστική αξιοποίηση με ξενοδοχεία». Η αναφορά στις εναλλακτικές μορφές ενέργειας, π.χ. ανεμογεννήτριες, παρότι ήταν σημαντική το 2014 μειώνεται σημαντικά το 2017. Η αξιοποίηση της Γυάρου ως προστατευόμενη περιοχή και ειδικότερα ως πάρκο προστασίας της φώκιας φαίνεται να κερδίζει αρκετά σημαντικό έδαφος μεταξύ 2014 και 2017, παρότι δεν συγκεντρώνει την πλειοψηφία των κατοίκων. Ορισμένοι ερασιτέχνες αλιείς και κάποιοι κάτοικοι προτείνουν την αξιοποίηση της Γυάρου ως προστατευόμενης περιοχής, ενώ οι επαγγελματίες αλιείς προτείνουν είτε να μην γίνει κάποια παρέμβαση στο νησί είτε να αναπτυχθεί τουριστικά.

Με βάση τις απαντήσεις στο ερώτημα «τι πιστεύετε για την αλιευτική δραστηριότητα στη Γυάρο σήμερα; Αυξήθηκε ή μειώθηκε;» παρατηρούμε ότι μεταξύ του

Το θαλάσσιο τοπίο της Γυάρου. © Γ.Ρηγούτσος/WWF Ελλάς.

2014 και 2017 παρατηρείται μια μικρή μετατόπιση στις απαντήσεις. Πιο συγκεκριμένα, όσοι πιστεύουν ότι η αλιευτική δραστηριότητα είναι «πολύ σημαντική» ή «σημαντική» μειώνονται μεταξύ των δύο ετών, ενώ παράλληλα αυξάνεται το ποσοστό όσων λένε ότι η αλιευτική δραστηριότητα είναι «μέτρια». Δεδομένου ότι είναι σχετικά σταθερό το ποσοστό όσων λένε ότι είναι «μικρή»/«ανύπαρκτη» η αλιευτική δραστηριότητα και στις δύο χρονικές στιγμές, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε την άποψη ότι έχει μειωθεί η συχνότητα επισκέψεων των αλιέων στη Γυάρο. Συμπληρώνοντας την εικόνα υποστηρίζουμε την άποψη ότι η αλιευτική δραστηριότητα γύρω από

τη Γυάρο φαίνεται να μειώνεται, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτή η μείωση θα διατηρηθεί και στο μέλλον, αν δεν ευοδωθεί το εγχείρημα της λειτουργίας του θαλάσσιου πάρκου στη Γυάρο. Οι αλιείς φαίνονται να έχουν καμφθεί και η αλιευτική δραστηριότητα βρίσκεται στο μεταίχμιο να μειωθεί δραστικά ή να συντηρείται όπως στο παρελθόν.

Η προβληματική για το μέλλον της Γυάρου μπορεί να αναλυθεί σε ένα άλλο επίπεδο βάσει του ποιοτικού υλικού που συγκεντρώθηκε τόσο μέσω των ερωτηματολογίων όσο και μέσω συνεντεύξεων που διενεργήθηκαν κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας στα δύο νησιά (Παπαδόπουλος κ.ά, 2015).

Αρχικά σημειώνεται, ότι υπάρχει μια στερεοτυπική πρόσληψη του νησιού η οποία συνδέεται με την ιστορική σημασία της Γυάρου και το ρόλο που έχει το νησί για την ιστορική μνήμη της χώρας. Όπως αναφέρει ένας ερωτώμενος από τη Σύρο: «Αρχικά λόγω ιστορίας είναι σημαντικό να γίνει μουσείο, έτσι ώστε να θυμίζει τι έγινε παλαιότερα και οι νέοι να μαθαίνουν». Κάποιος άλλος θέτει το εξής ερώτημα: «Εγώ ξέρω για τη Γυάρο από τον πατέρα μου και τον παππού μου. Τα παιδιά πώς θα μάθουν;». Επίσης κάποιος άλλος υπογραμμίζει τη «Διατήρηση ιστορικής μνήμης. Όλοι λένε και τίποτα δεν γίνεται».

Η διατήρηση της ιστορικής μνήμης συνδέεται με μια ήπια ανάπτυξη που να στοχεύει στην ενδυνάμωση της επισκεψιμότητας του νησιού: «Λόγω της ιστορίας του νησιού, ο κόσμος πρέπει να ξέρει τι είχε συμβεί». Ενώ σε άλλη περίπτωση αναφέρεται: «Να γίνει επισκέψιμος ο χώρος. Να φιλοξενήσει κοινότητες ανθρώπων που έχουν κάνει έρευνα και πολιτισμό». Και βέβαια η έννοια του μουσείου είναι εμπεδωμένη στην τοπική κοινωνία: «Να γίνει μουσείο και να μαθαίνει ο κόσμος την ιστορία της Ελλάδας», ή ακόμα πιο emphatic: «Να μείνει αγνό και «παρθένο» το νησί και να γίνει επισκέψιμο ως μουσείο».

Παρόλα αυτά, κάποιοι από αυτούς που υπογραμμίζουν τη δημιουργία υποδομών για την ανάπτυξη της επισκεψιμότητας στη Γυάρο για λόγους ιστορικής μνήμης, θεωρούν ότι αυτό μπορεί να είναι ένα εργαλείο οικονομικής ανάπτυξης της Σύρου, καθώς η Σύρος γεωγραφικά και διοικητικά συνδέεται με τη Γυάρο.

Ενδεικτικά ορισμένοι ερωτώμενοι ανέφεραν ότι: «Επειδή [η Γυάρος] ανήκει στην Άνω Σύρο, μπορεί να επηρεάσει θετικά την οικονομία της Σύρου» ή αλλιώς «Η Γυάρος ανήκει στον Δήμο Ερμούπολης και επηρεάζει και τη Σύρο». Έτσι λοιπόν η αφήγηση για τη διατήρηση και προβολή της ιστορική μνήμης της Γυάρου συνδέεται σε ένα βαθμό με την προώθηση του τουρισμού. Κινούμενος σε τέτοιες αφηγηματικές γραμμές, ένας ερωτώμενος σχολίασε ότι: «Δεν θα είχα πρόβλημα για τουριστική ανάπτυξη, αρκεί να σέβεται την ιστορία». Αλλιώς διατυπωμένο το ίδιο επιχείρημα: «Να υπάρξει ξεναγός και να το επισκέπτονται οι τουρίστες ως μνημείο».

Μια τέτοια διασύνδεση μεταξύ προβολής/ διατήρησης της ιστορικής μνήμης και ανάπτυξης του τουρισμού εμφανίστηκε έντονα στο ποιοτικό υλικό αλλά και στις συζητήσεις κατά την περίοδο της επιτόπιας έρευνας. Ειδικότερα, η «ήπια» ανάπτυξη που σέβεται την

Η ιδιαιτερότητα της περίπτωσης της Γυάρου είναι ότι χαρακτηρίζεται από την ανθρώπινη απουσία. ©A.Bonetti/WWF Ελλάς.

ιστορική μνήμη σχετίστηκε με την ανάπτυξη της Σύρου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από έναν ερωτώμενο από τη Σύρο: «Με την τουριστική ανάπτυξη της Γυάρου θα επωφεληθεί και η Σύρος. Επίσης, να αναδεικνύεται παράλληλα χωρίς να αλλοιώνεται η ιστορία του νησιού». Και σύμφωνα με κάποιον, μπορεί να επιδιωχθεί η τουριστική ανάπτυξη –στη Γυάρο αλλά και στη Σύρο– αφού επιτευχθεί η «Προβολή στο εξωτερικό της ιστορικότητας του νησιού [της Γυάρου]». Μάλιστα, ένας κάτοικος της Άνδρου βλέπει ότι η τουριστική ανάπτυξη της Γυάρου μπορεί να ευνοήσει ακόμα και το δικό του νησί: «Αν εκμεταλλευτεί τουριστικά [η Γυάρος] θα βοηθηθεί και η Άνδρος». Επιπρόσθετα, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις που σχετίζονται με τη δημιουργία αλιευτικού καταφυγίου στη

Γυάρο. Αξίζει να υπογραμμιστεί ότι οι σχετικές προτάσεις δεν συσχετίστηκαν τόσο πολύ με την προστασία κάποιων υπό εξαφάνιση ειδών (π.χ. της φώκιας), αλλά με τη δημιουργία ενός χώρου προστασίας για την αναπαραγωγή των ιχθυαποθεμάτων για το μέλλον. Ορισμένοι δήλωσαν τα παρακάτω: «Να γίνει πάρκο για ψάρια». «Ως θαλάσσιο πάρκο θα βοηθήσει στην ανανέωση των ιχθυαποθεμάτων για όλα τα γύρω νησιά». «Να γίνει καταφύγιο για 1-2 χρόνια, όχι παραπάνω. Έτσι θα αυξηθούν τα ιχθυαποθέματα». Και φυσικά αυτές οι απόψεις απηχούν τις θέσεις των επαγγελματιών αλιέων της Σύρου και της Άνδρου. Η άποψη αυτή συνοψίζεται επιγραμματικά στην ακόλουθη πρόταση: «Πιο οργανωμένη αλιεία, όχι παράνομη αλιεία, ωραίο θαλάσσιο περιβάλλον». Παρότι η παραπάνω αφήγη-

ση δεν συνδέεται άμεσα με την προστασία της φώκιας, η οποία μπορεί να μην αποτελεί την προτεραιότητα των πληθυσμών της Άνδρου και της Σύρου, σταδιακά χτίζεται και στις δύο κοινωνίες η αίσθηση ότι χρειάζεται παύση/ έλεγχος της αλιείας και οριοθέτηση της αλιευτικής δραστηριότητας. Αυτή η παύση/ έλεγχος της αλιείας, παρότι δεν συνδέεται άμεσα με την προστασία της φώκιας αλλά με την αναπαραγωγή των αλιευμάτων, παραμένει ως ανάγκη και αναγνωρίζεται ως ιδιαίτερα σημαντική για τους αλιείς και των δύο περιοχών.

Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια συνδυαστική πρόταση για τη δημιουργία ενός «θαλάσσιου πάρκου», που θα προσφέρει καταφύγιο για την αναπαραγωγή των ψαριών αλλά ταυτόχρονα θα συμβαδίζει με την τουριστική ανάπτυξη του νησιού. Ακόμα πιο σημαντικό ίσως είναι το γεγονός ότι αναγνωρίζεται ότι κατ' αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαν να προστατευτούν και οι φώκιες: «Λόγω ιστορίας και επισκεψιμότητας. Ο θαλάσσιος τουρισμός θα προσελκύσει κόσμο και δεν θα επηρεάζει τα ψάρια. Να προστατευθούν και οι φώκιες». Κάποιος τόλμησε και συνδυασμό όλων των χαρακτηριστικών: «Θαλάσσιο πάρκο και μουσείο λόγω ιστορίας και τουρισμού».

Ολοκληρώνοντας τη συζήτησή μας για το πολιτισμικό τοπίο της Γυάρου, θα λέγαμε ότι το βασικό διακύβευμα αυτού του τοπίου είναι πώς μπορεί το νησί ως ένας «κοινός πόρος» να γίνει αντικείμενο διαχείρισης προκειμένου να προστατευτεί μέσω της αξιοποίησής του (Paradopoulos et al., 2017). Αυτός ο κοινός πόρος θεωρείται από την συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων των δύο νησιών ως αναξιοποίητος και ανεκμετάλλευτος, ενώ την ίδια στιγμή παρουσιάζονται πολλοί «χρήστες» έτοιμοι να τον εκμεταλλευτούν στο έπακρο χωρίς να αναλογίζονται τις συνέπειες που έχει αυτή η εκμετάλλευση. Η ιδιαιτερότητα της περίπτωσης της Γυάρου είναι ότι χαρακτηρίζεται από την ανθρώπινη απουσία, καθώς το νησί δεν έχει μόνιμους κατοίκους που θα είχαν έναν λόγο παραπάνω για τη ζωή τους εκεί και τη διαχείριση των φυσικών του πόρων. Παρόλα αυτά, υπάρχει ανθρώπινη παρουσία η οποία συνδιαμορφώνει το παρόν και το μέλλον του νησιού. Η συμμετοχή των χρηστών (υφιστάμενων και εν δυνάμει) στη διαχείριση των πόρων του νησιού σε συνεργασία με τους φορείς (τοπικούς και μη-τοπικούς) είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της ύπαρξης των κοινών πόρων με παράλληλη ανθρώπινη παρουσία. ■

Η Γυάρος από ψηλά. © Γ. Στεφάνου/WWF Ελλάς.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Καρούζου, Τζ. (1974), *Γυάρος: Η Προσωπική Εμπειρία ενός Εξόριστου*, Αθήνα, Πλειάς.
- Μπορνόβας, Ι. & Ροντογιάννη-Τσιαμπάου, Θ. (1983). *Γεωλογικός Χάρτης της Ελλάδας σε κλίμακα 1:500.000*. Έκδοση ΙΓΜΕ.
- Παπαδόπουλος, Α.Γ., Φρατσέα, Λ.Μ., Μαυρομμάτης, Γ. και Χαλκιάς, Χ. (2015), *Κοινωνικο-οικονομική έρευνα πληθυσμών στην Άνδρο και την Σύρο*, Τελική Έκθεση, Κυκλάδες LIFE, Αθήνα, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
- Τερκενλή, Θ.Σ. (1996), *Το Πολιτισμικό Τοπίο: Γεωγραφικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Crang, M. (2013), *Cultural Geography*, Routledge.
- Olson, D.B., Kourafalou, V.H., Johns, W.E., Samuels, G. & Veneziani, M. (2007), Aegean Surface Circulation from a Satellite-Tracked Drifter Array, *Journal of Physical Oceanography*, 37, 1898-1917.
- Papadopoulos, A.G., Chalkias, C., Detsis, V., Fratsea, L.-M., Karymbalis, E., Mavrommatis, G. (2017), Local stakeholder participation in Gyaros marine protected Area, Greece, *Proceedings of the Thirteenth International MEDCOAST Congress on Coastal and Marine Science, Engineering, Management and Conservation, MEDCOAST 2017, 31 October – 4 November 2017, Mellieha, Malta, E.Ozhan (Editor)*, Vol. I, pp. 93-104.

ΝΑΙ, ΤΑ ΓΙΟΥΡΑ ΕΙΧΑΝ ΜΕΓΑΛΗ ΕΥΧΗ

T

Κείμενο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

α Γιούρα τ' αγαπώ πολύ. Τα βλέπω στα όνειρά μου κι όταν ξυπνώ νιώθω μεγάλη ευτυχία. Λέγανε ότι όποιος πει νερό από το Κουκούδι, το οποίο ήταν και πολύ ωραίο και πολύ δροσερό, έμενε από αγάπη στα Γιούρα. Έτσι κι εγώ, επειδή ήπια νερό απ' το Κουκούδι, δεν τα ξεχνώ ποτέ. Τόσα χρόνια πέ- ρασαν κι ακόμα έχω το μυαλό μου εκεί. Ακόμη και τώρα μου δίνουν έμπνευση.

Σαν να βλέπω σήμερα τα κύματα που κτυπούσαν το Φούι. Πόσο μ' άρε- σε η στιγμή που ο νοτιάς μετατρεπόταν σε βοριά. Το μπουγάζι άρχι- ζε να κατεβαίνει από την Κάρυστο της Εύβοιας και όταν έφτανε στα Γιούρα η θάλασσα φουρτούνιαζε. Αυτός ο ωραιότατος πίνακας είναι ζωγραφισμένος μες στην ψυχή μου.

Σαν να βλέπω τώρα το ηλιοβασίλεμα που το καλοκαίρι γινόταν στον κάβο-ντ' Όρο στην Τζια και τον χειμώνα στα Θερμιά. Όταν φυσούσε, μ' άρεσε ν' ακούω να σφυρίζουν τα φύλλα της αγρέλας, μια πανάρχαια άγρια ελιά που εξαιτίας της η τοποθεσία ονομάστηκε Αγρέλα.

Στις 4:30 το πρωί λαλούσε ο κόκορας κι οι παραγυιοί και τα αφεντικά σηκώνονταν. Τον είχανε για ρολόι. Δεν έχανε ούτε λεπτό. Μ' άρεσε να τον ακούω και πολλές φορές σηκωνόμουν κι εγώ. Λίγο μετά άρχιζαν να κελαηδούν και τα πουλιά. Μεγάλωσα ακούγοντας τη μουσική των πουλιών. Μου άρεσε πολύ να βγαίνω έξω, μόλις άρχιζε να χαράζει πή- γαινα στην «Κοιμησιά», στον χώρο όπου κοιμόντουσαν τα πρόβατα και τα ξύπναγα. Αυτά άρχιζαν να τρέχουν κι εγώ άκουγα τα κουδούνια των προβάτων βλέποντας τον ήλιο που ξεπρόβαλλε μέσ' απ' τη θάλασσα. Αξέχαστες στιγμές της ζωής μου!

Τα Γιούρα ήταν γη ευλογημένη. Ότι φυτεύανε στο Ποτιστικό για το σπί- τι έπιανε. Μαρούλια, κρεμμύδια, κουκιά, ρεβίθια, πατάτες, ντομάτες,

κολοκύθια, αγγούρια, πεπόνια, καρπούζια. Φυτεύανε επίσης κριθάρια και σιτάρια για το σπίτι, για τα ζώα, αλλά και για να πουλήσουνε ένα μέρος. Όμως η πραγματική παραγωγή των Γιούρων ήτανε τα ζωντανά, το βούτυρο, τα τυριά, η κοπανιστή, το θυμαρίσιο μέλι και το μαλλί των προβάτων.

– Ποιες ήτανε οι τέσσερις οικογένειες των Γιούρων;¹

– Ο Αντώνης Μαραγκός κι ο αδερφός του ο Πασχάλης είχαν τα κτήματα στην περιοχή της Παναγιάς. Είχανε τα πιο εύφορα μέρη των Γιούρων. Είχαν μόνιμο επιστάτη έναν Παριανό με πέντε παιδιά. Όταν λέγαμε πάμε στους Παριανούς εννοούσαμε στους Μαραγκούς της Παναγιάς. Το καλοκαίρι μαζεύονταν είκοσι άτομα σίγουρα, συγγενείς, παραγιοί και παιδιά.

Η οικογένεια του Σιδερή Μαραγκού ζούσε στο βορεινό μέρος των Γιούρων, στα Σκίνα. Κάτω στην Παναγιά, άμα λέγανε θα πάμε στα Σκίνα, εννοούσαν στο σπίτι της γιαγιάς Τερεζίνας, η οποία, όταν πέθανε ο παππούς μου ο Σιδερής (1868-1914), είχε οκτώ κόρες, τρεις γιους και πέντε παραγιούς.

Το σπίτι του θείου Γιάννη Μαραγκού, ήτανε δέκα λεπτά με τα πόδια από το σπίτι της γιαγιάς Τερεζίνας. Ήταν ένας πολύ ωραίος περίπατος. Οι Σαραντάκηδες αρχικά ήταν παραγιοί του παππού μου του Σιδερή. Ο Γιάννης Σαραντάκης παντρεύτηκε τη Μαργαρίτα, την κόρη του Σιδερή και από παραγιό έγινε αφεντικό και είχε και πέντε παραγιούς. Το καλοκαίρι μαζεύονταν πάνω από δέκα άτομα στο σπίτι του, το οποίο ήταν δύο ώρες ποδαρόδρομο από την Παναγιά και μόνο δέκα λεπτά από το σπίτι της γιαγιάς Τερεζίνας.

– Πόσοι έτυχε να βρίσκονται πάνω στα Γιούρα, όταν ήσουν κι εσύ;

– Εάν βάλουμε και τους ψαράδες οι οποίοι το καλοκαίρι συνεχώς ερχόντουσαν ή σταματούσαν για να ξεκουραστούν ή εξαιτίας του καιρού, τον Αύγουστο μπορεί να ήμασταν πενήντα άτομα πάνω στα Γιούρα, σε αντίθεση με τον χειμώνα που δεν περνούσαν τους είκοσι.

– Σαρή, πότε πήγαινες στα Γιούρα;

– Μόλις έκλειναν τα σχολεία.

1. Στις 7 Απριλίου 1949 που το κράτος απαλλοτρίωσε τα Γιούρα για να κτιστούν οι Φυλακές οι παρακάτω ήταν οι δικαιούχοι: 1) ο Ιωάννης Ισιδ. Μαραγκός, 2) ο Πασχάλης Γ. Μαραγκός, 3) ο Αντώνιος Γ. Μαραγκός, 4) η Ελπίδα Ι. Ανδριοβόλη, 5) η Κατίνα Γ. Μαραγκού προσωπικά, αλλά και ως κληρονόμος της πεθαμένης Νικολέττας Κ. Κονδυλοπούλου, 6) ο Ιωάννης Γ. Μαραγκός, 7) η Αννέτα Φ. Μαραγκού, 8) ο Αντώνιος Ράτζιο, 9) η Εριέττα Α. Ράτζιο, 10) ο Αντώνιος Ισιδ. Μαραγκός. (Αρ. απόφασης 150/17-12-1995 Εφετείου Αιγαίου).

– Στην Κατοχή ήσουν επάνω;

– Ναι. Απ' την πείνα πέθανε ο πατέρας μου, Νίκος Ρούσσος, στη Σύρα, στις 2 Νοέμβρη 1941 και το μάθαμε στα Γιούρα απ' τους ψαράδες. Ήρθαν μια φορά Ιταλοί στρατιώτες στα Γιούρα με τις Ελληνίδες φιλενάδες τους για να κάνουν μια έρευνα και μας έδωσαν εντολή να σφάξουμε ένα μοσχάρι και να τους το μαγειρέψουμε. Εγώ έκλαιγα και τους έλεγα: «Εμένα μη με πειράξετε. Είμαι ορφανός». Η πεθερά σου η Ελπίδα ήταν λεύτερη και τους φοβότανε. Ο θεός Αντώνης ήταν στον πόλεμο στην Αλβανία². Αυτοί, αφού γλεντήσανε, πήρανε το καϊκι και φύγανε.

– Το πήγαιν' έλα με τη Σύρα πώς γινόταν;

– Για να πάνε οι ψαράδες με τη βάρκα τους στα Γιούρα έπρεπε να πάρουν άδεια απ' το λιμεναρχείο της Σύρας. Μ' αυτές τις βάρκες πηγαίνον-ερχόντουσαν κι οι Αγιουργιανοί. Τα ανήλικα, εμάς τα παιδιά, δεν μας άφηνε το λιμεναρχείο όμως να μπορούμε. Και μας έλεγαν οι ψαράδες –ο Μανόλης Μαντατός κι ο Ξαγοράρης το Χαραλαμπάκι– να πάμε τα παιδιά στου Εμμανουήλ Τσιροπινά τα σκαλάκια, να πάρουν πρώτα το χαρτί απ' το λιμεναρχείο και θα περνούσανε να μας πάρουνε. Κι έτσι γινόταν. Κάποιες φορές μας παίρνανε με τον ίδιο τρόπο κι απ' το Τάλι-ρο. Η βαρκούλα για να πάει στα Γιούρα έκανε πέντε ώρες με το κουπί. Πολλές φορές μας έπιανε η φουρτούνα και ξαναγυρίζαμε στη Σύρα. Ήμουν εννιά χρόνων και η Αννιώ του Τάκη επτά κι έπρεπε να πάμε στο σχολείο στη Σύρα. Ο Μαντατός μας πήρε από τις Φυλλάδες των Γιούρων. Στο ταξίδι έπιασε δυνατός βοριάς. Στην κούμιζα της βάρκας χώσανε εμένα και την Αννιώ. Ο Μαντατός με τον συνέταιρό του βάλανε μπροστά πανί, ανεβάσανε τα κουπιά, μισοδεθήκανε όπως-όπως με τα σχοινιά της βάρκας και μετά από ώρες μας έβγαλε το κύμα στη Λύα της Σύρας, στην αμμουδιά επάνω. Ευτυχώς, την Αννιώ την είχε πάρει ο ύπνος. Όταν ξύπνησε μας είπε ότι είδε όραμα μια κυρία με άσπρο φόρεμα, η οποία μας έπιασε και τους τέσσερις απ' το χέρι για να μας σώσει. Κι έλεγε ο Μαντατός: «Αν δεν είχαμε τα παιδιά, τα αθώα, θα είχαμε πνιγεί».

Τον Φλεβάρη του 1944 ταξιδεύαμε για τα Γιούρα, ο θεός Αντώνης κι εγώ με τη μικρή βαρκούλα -δυο μέτρα επί ένα- του Αντώνη του Ξανθομάλλη που 'χει ένα κτήμα στο Αμυγδαλό. Βγήκαμε στο Φανάρι, όπου μας χτύπησε ένας δυνατός βοριάς και ο Ξανθομάλλης προσπάθησε να

2. Συριανά γράμματα, τεύχος 14, Απρίλιος του 1991. Αφιέρωμα: Η Σύρα στον πόλεμο του '40-'41.

γυρίσει το “καρυδότσουφλο” για να επιστρέψουμε πίσω. Τρεις φορές πετάχτηκε το βαρκάκι στον αέρα μαζί με μας. Τελικά γυρίσαμε πίσω κι αράξαμε στην Κλεισούρα. Όταν το έμαθε η νένα έλεγε: «Το μικρό ανήλικο παιδί σας έσωσε».

– Ποια ήταν τα επίσημα Λιμάνια των κατοίκων των Αγιουρών;

– Της γιαγιάς Τερεζίνας το επίσημο λιμάνι ήταν οι Φυλλάδες, των Σαραντάκηδων το Χέρρωμα, του θείου Γιάννη η Μαρόνα και των Μαραγκών η Παναγιά.

– Πώς μεταφέρονε τα ζώα απ’ τα Γιούρα στη Σύρα;

– Με μεγάλα καϊκια: του Γιανούλη, του Μάρκου Μανδηλαρά, την Ευαγγελία του Γαβιώτη Κωνσταντίνου. Κάθε χρόνο η γιαγιά νοίκιαζε ένα, το γέμιζε κασίκες και το ‘στελνε στη Σύρα. Μπορούσαν όμως να κάνουν συμφωνία και δυο οικογένειες μαζί.

– Πώς τοποθετούσαν τα ζώα μες στα καϊκια;

– Τα μικρά ζώα τα τοποθετούσαν στο αμπάρι χύμα. Διακόσια κομμάτια. Τις αγελάδες και τους γάιδαρους τους δένανε μέσα τα πόδια και τα τακτοποιούσαν ξαπλωτά στο κατάστρωμα. Το ίδιο και τα γουρούνια, για να μην μπατάρουνε το καϊκι. Τα περισσότερα ζώα κρυφά τα βγάζαμε στην Απάνω Μεριά για να μην πάρει πολύ φόρο το τελωνείο.

– Ήσουνα πάνω στα Γιούρα όταν έγινε η εγκατάσταση του ασύρματου απ’ τους Εγγλέζους;

– Ήξερα και το μέρος που τον είχανε τοποθετήσει. Στον Βώλακα. Ο Βώλακας είναι μια περιοχή όλο βράχια, όπως είναι τα Χάλαρα στον Σύριγγα. Μέσα ‘κεί είχανε μια περίοδο κρυμμένο τον ασύρματο. Δεν αφήνανε τα παιδιά να πάνε να τον δουν μην τους ξεφύγει καμιά λέξη, ούτε μας έλεγαν τίποτα.

Παρόλα αυτά όμως, ψυχολογικά κάτι περίεργο αισθανόμουν. Έρχονταν δυο άνθρωποι άγνωστοι στο σπίτι και τρώγανε.

– Ήσουνα παρών, όταν ήρθε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στα Γιούρα;

– Ήταν δεκαπενταύγουστος του 1944³, όταν ένα καϊκι κατέβασε στα Γιούρα στο Λιμάνι της Παναγιάς σαράντα Έλληνες, μερικοί των οποίων ήσαν αξιωματικοί. Άκουσα που λέγανε ότι είναι Έλληνες και ότι θα πήγαιναν μέσω Τουρκίας και Κύπρου στη Μέση Ανατολή. Τους κρύ-

3. Συριανά γράμματα, τεύχος 32, Οκτώβριος 1995. Αφιέρωμα στα Γιούρα, σ. 194.

ψαμε όπως-όπως σε σπηλιές και σε μάντρες. Εγώ τους πήγαινα δυο καρδάρια. Το ένα με γάλα και ψωμιά και το άλλο με φαγητά, κρέατα και ψάρια. Αυτοί είχανε παιδιά στα σπίτια τους και με βλέπανε νεαρό, μ' αγκάλιαζαν, κλαίγανε και λέγανε «στο παιδί μας μοιάζεις». Μαζί τους ήταν κι ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και βγάζει το ρολόι του και μου το δίνει και το 'δωσα στην Τερεζίνα, τη γιαγιά μου.

Κάποιος όμως, είχε προδώσει στους Γερμανούς ότι στα Γιούρα είχαν οι Εγγλέζοι εγκαταστήσει έναν ασύρματο, κι ενώ ήταν αυτός ο κόσμος επάνω στα Γιούρα στις 21 Αυγούστου ήρθαν ένοπλοι στρατιώτες της καταδιωκτικής γερμανικής δύναμης, οι οποίοι έμειναν δυο μέρες επάνω και ερεύνησαν σπιθαμή προς σπιθαμή όλο το νησί. Δεν βρήκαν ούτε τον ασύρματο ούτε τον κόσμο, τον οποίο είχαμε κρύψει στα έγκατα των Γιούρων, και φύγανε. Στις 24 Αυγούστου έφυγαν και οι Έλληνες για τη Μέση Ανατολή.

– Έμεναν γυναίκες πάνω στα Γιούρα χειμώνα καλοκαίρι;

– Και πριν τη γιαγιά της γιαγιάς μου έμεναν γυναίκες πάνω στα Γιούρα. Επίσης του Σαραντάκη η γιαγιά έμενε πάνω στα Γιούρα.

– Από ποια μαγαζιά της Σύρας κάνανε τα ψώνια τους οι Αγιουργιανοί;

– Ψωνίζανε από του Σαρδέλια, του Αντώνη Σαλάχα το μαγαζί, καθώς κι απ' του Πελέκη. Τα παίρνανε με το τσουβάλι για να περάσουν όλο τον χρόνο, αφεντικά και παραγυιοί. Τσουβάλια ρεβίθια, ζάχαρη, φακές, ντενεκέδες λάδι και νταμιτζάνες κρασί.

– Πες μου πώς οι Αγιουργιανοί ειδοποιούσαν τους Συριανούς ότι κάτι κακό τους συμβαίνει;

– Στον Αϊ-Λια, το ψηλότερο σημείο των Γιούρων, ανάβανε μια, δυο ή τρεις φωτιές τη νύχτα ανάλογα της σοβαρότητας του συμβάντος. Ήτανε στον Σύριγγα μονάχα η θεία Σοφή, η αδελφή της γιαγιάς Τερεζής που θα την έβλεπε καθώς κι οι χωριανοί του Σαμιχάλη και θα 'στελναν βοήθεια απ' την Ερμούπολη ή απ' το Κίνι. Όμως απ' το 1920 και μετά δεν χρειάστηκε ποτέ να την ανάψουν.

– Έτυχε να γεννηθεί κανένα παιδί στα Γιούρα;

– Όταν η θεία Ερηνούλα ήταν να γεννήσει τη Θηρεσία, στις 22 Σεπτέμβρη 1937, ο θείος ο Γιάννης την ανέβασε στη νένα και καθίσανε και ξεκουράστηκαν. Έπειτα την πήγε στην Κόκα και πήρε τον κατήφορο με τη θεία Δέσποινα. Στις Φυλλάδες την περίμενε το Αντωνάκι με τη

βάρκα με το κόκκινο πανί να την πάει στο Κίνι κι απο 'κεί στο νοσοκομείο της Ερμούπολης. Μετά από σαράντα μέρες φέρανε πίσω, με το ίδιο βαρκάκι με άσπρο πανί, μαμά και κόρη και πήγα να τη δω. Ήταν ένα χοντρό χοντρό κοριτσάκι και μου δώσανε και το 'πιασα πάνω μου και το χάιδεψα.

– *Πόσα ζωντανά ήταν στα Γιούρα;*

– Όλα μαζί θα 'τανε πέντε χιλιάδες τα γιδοπρόβατα, το λιγότερο. Υπήρχαν γαϊδούρια, κότες, σκύλοι και καμιά εικοσαριά αγελάδες.

– *Μίλησέ μου για τα ζώα των Γιούρων.*

– Τα κατσίκια ήταν Μαλτέζικα. Ολλανδέζικα τα πρόβατα. Οι αγελάδες Ανδριώτικες. Κυπριώτικα τα γαϊδούρια, γιατί είχαν ψηλά πόδια. Όταν κρεμούσαν τα κριθαρένια δεμάτια δεν κρεμόνταν χάμω. Σηκώνανε και δυνατό φορτίο. Οι αγελάδες ήταν σκληρές στη δουλειά. Οργώνανε καλά. Δεν κάνανε πολύ γάλα. Δεν είχανε στα Γιούρα αγελάδες για γάλα. Κότες Αμερικάνικες, από τότε που ήρθε ο "σπόρος" απ' την Αμερική. Τους διάνους κάποτε τους δημιούργησε η θεία η Δέσποινα. Στην Κατοχή της κλέψανε μια φορά τη διάνα μαζί με τα διανάκια και χάλασε η καρδιά της και δεν ξανακάνανε διάνους στα Γιούρα. Πάπιες, χήνες δεν είχανε στα Γιούρα. Τα γουρούνια ήταν Τζιιώτικα, γιατί ήταν καλόστομα. Το καλόστομο γουρούνι είναι καλό, γιατί θρέφεται πολύ και τον Οκτώβρη, που γίνονται τα χοιροσφάγια, θα είχαν διπλάσια κιλά. Όταν κάποιος έτρωγε πολύ στα Γιούρα του λέγανε: «Σαν Τζιιώτικο γουρούνι τρως». Στα Γιούρα είχαμε μόνο αρσενικά γουρούνια. Τα σφάζαμε πάντα τον Οκτώβρη και με βοριά, για να γίνονται πιο καλά η πηχτή και τα λουκάνικα.

– *Είχανε σκυλιά στα Γιούρα;*

– Όλοι είχανε από δυο σκυλιά γυμνασμένα. Σπανίως τρία. Συνήθως κυνηγούσαν τα πολύ άγρια κατσίκια, γιατί δεν τα πιάνανε εύκολα, και εάν τα σκότωνες με τουφέκι πετούσες το μισό γιατί το κρέας γέμιζε σκάγια. – *Πώς γνώριζε το σκυλί το άγριο κατσίκι που ήθελα εγώ μέσ στο κοπαδάκι;* – Πήγαινα το κατσίκι με τον σκύλο εκεί που ήθελα μες στα γκρεμά και σε μια στιγμή του έλεγα: «Εμπρός, ρε Κεμάλ» και το άφηνε. Το ίδιο και με το δεύτερο ή τρίτο. Όταν έφτανε στο κατσίκι που ήθελα σώπαινα και το 'πιανε από το μπούτι ή από το σβέρκο. Ήταν σκυλιά του κυνηγιού. Η ουρά τους ήταν στρογγυλή. Πολλοί τα σκυλιά τα είχανε δεμένα. Όχι, όμως όλα. Της γιαγιάς μας ήτανε ο Αράπης, ο Κεμάλ και ο Μπραχ.

Πρώτα έτρωγε φαγητό ο Κεμάλ και μετά ο θείος Αντώνης. Να του βάζανε νερό στο γάλα, το έχυνε. Σε αντίθεση με μας που μας έβαζαν. Ο Αράπης ήταν ο γηραιότερος. Πήγε δώδεκα χρονών. Γιατί είχαμε και πολλούς αγριόγατους. Ποντίκια από τη μέση και κάτω άσπρα κι από πάνω ανοιχτό γκρι.

– Πώς ξεχωρίζανε τα ζώα;

– Το κάθε ζώο είχε τα σημάδια στ' αυτιά. Για να τα γνωρίζουν από μακριά, τα βάφανε με μπογιά. Της γιαγιάς το βάψιμο ήτανε πάνω στις κουτάλες, στην κορφή των μπροστινών ποδιών, στο κωλομέρι των Μαραγκών, στους γοφούς των παριανών, του θείου του Γιάννη ήταν στη μέση, των Σαραντάκηδων στο κούτελο, πάνω στο κεφάλι. Μ' ένα σφουγγάρι τα βάφανε. Από μακριά τα ξεχώριζες. Εάν ένα έφευγε απ' το λιμέρι του αφεντικού του, το ξεχώριζαν και πηγαίνανε και το παίρνανε. Μέσα στην μπογιά βάζανε γλυκάδι, όπως κάνουμε με τα αβγά του Πάσχα. Όταν τα κουρεύανε κι έφευγε η μπογιά, τα ξαναβάφανε στο ίδιο σημείο.

– Τα κοψίματα τα θυμάσαι Σαρή;

– Της γιαγιάς μου είχε μια κόχα το δεξί αυτί –το ένα τέταρτο από το δεξί αυτί– και το άλλο είχε μια μικρή κόχα. Του γιου της του Αντώνη ένα τέταρτο έλειπε απ' το ένα αυτί και μια κόχα έλειπε απ' το άλλο. Του θείου Γιάννη ήτανε μια κόχα στο δεξί και μια κόχα μπροστά κι όχι πίσω, όπως της γιαγιάς. Των Σαραντάκηδων ένα τρίτο απ' τ' αυτί.

– Τραγουδούσατε;

– Μπορούσε να 'χει φεγγάρι το καλοκαίρι και να καθόμαστε μέχρι τα μεσάνυχτα έξω στην αυλή του σπιτιού και να τραγουδάμε παιδιά και μεγάλοι και να 'μεθα πιο ευτυχισμένοι από το να 'μαστε στο καλύτερο κέντρο του Παρισιού. Μεθούσαμε με τον καθαρό αέρα, τον έναστρο ουρανό και με τις αόρατες ακτίνες του ολόγιουμου αυγουσιιάτικου φεγγαριού. Πω! Πω! Δημήτρη, με κάνεις τώρα και συγκινούμαι. Θέλω να κλάψω. Φοβάμαι μην πάθω κάτι.

Η ψυχαγωγία μας ήταν επίσης, όταν ήταν καλός καιρός, να πάμε το βράδυ στην Κόκα. Από 'κεί βλέπαμε όλη τη Σύρα καθαρά και ιδιαίτερα το Κίνι. Βλέπαμε τη Σέριφο, τα Θερμιά και τον ένα κάβο της Τζιας. Παίρναμε το ψωμί μας, το τυρί μας, τις ελιές μας και το πηλίνο σταμνάκι γεμάτο νερό, κάθε παιδί το δικό του, γιατί το 'πινε με το στόμα.

Η Κόκα ήταν η άκρια του βουνού, και εάν δεν πρόσεχε κάποιος, μπο-

ρούσε να πέσει από κάτω πάνω στα βράχια και να σκοτωθεί, δηλαδή να κοκαλώσει. «Ως εκεί πας».

Στην Κόκα από κάτω υπήρχαν μερικές πέτρες –ίσως από σεισμό– άλλες σαν καράβι, άλλες σαν σπίτια και τις κάναμε ο καθένας μας δικό του σπίτι και παίζαμε. Τα κορίτσια ανοίγανε το επάνω κουμπάκι του φορέματος και από το παιδικό σταμνάκι που 'βαζε μια οκά νερό, έριχναν λίγο νερό –ακόμη δεν είχαν στηθάκι– και φωνάζανε : «Αχ! Δροσίστηκα».

Βλέπαμε τα καϊκία με τα πανιά να περνάνε, τις ψευτογαλέρες, τη δύση του ήλιου και πάντα τραγουδούσαμε τα εξής τραγούδια:

Πες μου το ναι μια φορά

Για σένα βγαίνουν τα άστρα και το φεγγάρι
γιατί είσαι της Σεβίλης μαργαριτάρι.
Δυο τέτοια μάτια μαύρα δεν τα ξανάβρα
κι όλο κλαίω και λιώνω για σένα μόνο.
Χωρίς αγάπη, αχ! Πώς θα ζήσω;
Φίλησέ με σαν πρώτα και ας ξεψυχήσω.
Πες μου το ναι μια φορά δως μου ξανά τη χαρά,
τώρα που όλη η ψυχή κι η καρδιά μου σε λαχταρά.
Έλα κοντά μου να σου το πω:
Η αγάπη γυρνάει σαν τη σφαίρα και ίσως
μια μέρα δεν σ' αγαπώ.

Μην κλαις, γλυκιά Μαριώ

Μακριά, σαν φύγω, μάνα, στην ξενιτειά
για μένανε παρακάλα την Παναγιά.
Κερί να της τάξεις, να 'ρθω με το καλό
και σένα και τη Μαριώ μου να ξαναδώ.
Μ' αν ίσως και πεθάνω εγώ στα ξένα,
περιστεράκι θα σου το πει σε σένα.
Άνοιχ' το παραθύρι, γιατί, καλή μου,
ίσως το περιστέρι να 'ν' η ψυχή μου.
Μην κλαις, γλυκιά Μαριώ,
γρήγορα θα ξαναρθώ.
Να πέσω στη θερμή σου αγκάλη.
Μην κλαις, γλυκιά Μαριώ.

Φύσα τρελέ νοτιά
και φέρε τα πανιά.
Γρήγορα για να πάμε
πέρα στην ξενιτειά.

Τι να τον κάνω τον ντουινιά (Παραδοσιακό)

Άιντε, τι να τον κά, τι να τον κάνω τον ντουινιά,
άιντε, τον έρημο τον κόσμο, καημένη Αναστασιά,
άιντε, τον έρημο τον κόσμο, σας αφήνω γεια.
Άιντε, θα φύγω, μα θα φύγω, μάννα, και μην κλαις,
άιντε, θα πάω μακριά στα ξένα, καημένη Αναστασιά,
άιντε, θα πάω μακριά στα ξένα, μανούλα μου γλυκιά.

Άιντε, θα κάνεις χρό, θα κάνεις χρόνια να με δεις,
άιντε, μήνες να μ' ανταμώσεις, καημένη Αναστασιά,
άιντε, μήνες να μ' ανταμώσεις, μανούλα μ', έχε γεια.

Ξύπνα

Ξύπνα, ξύπνα γλυκιά μου παρθένα
και απ' τον ύπνο σου γέλα γλυκά,
και από χείλη ν' ακούσεις θλιμμένο
ένα λόγο γλυκό μυστικό.
Δε με νοιάζει κι αν πάσχ' η καρδιά μου,
δεν πειράζει κι αν δεν μ' αγαπάς.
Μόνο με μέλλει γιατί στην ματιά μου
μ' ένα βλέμμα σου δεν μ' απαντάς.
Ξύπνα, ξύπνα και μη με παιδεύεις,
ξύπνα κι άκουσε τι θα σου πω:
την ευτυχία αλλού μη γυρεύεις,
έλα μαζί μου, γιατί σ' αγαπώ.

Και τελειώναμε πάντα με τη Φραγκοσυριανή.

– Πότε γινόταν το πανηγύρι της Παναγιάς;

Το καλοκαίρι, το δεκαπενταύγουστο, το πανηγύρι της Παναγιάς έτυχε να συγκεντρώσει και ογδόντα άτομα. Τύχαινε να 'ρθουν κι ανήψια των θείων και συγγενείς καθώς και ψαράδες απ' τη Σύρα. Στρώναμε κουρελούδες, κουβέρτες και τσουβάλια γύρω γύρω στην εκκλησία και

τρώγαμε, πίναμε κρασάκι Συριανό –στα Γιούρα δεν φτιάχνανε κρασί– και τραγουδούσαμε και απαραίτητα τη «Φραγκοσυριανή» του Μάρκου Βαμβακάρη.

Η θαυματουργός εικόνα της Παναγίας της Δεκάρμενης έμενε μες στην εκκλησία γιατί εκτός από τους κατοίκους των Γιούρων, που πηγαίνανε να προσευχηθούν, περνούσαν κι οι ψαράδες κι άναβαν το καντήλι. Είχαμε όμως και ένα αντίγραφο της εικόνας το οποίο το 'παιρνε ο «κάβος» στο σπίτι του και της άναβε μέρα νύχτα το καντήλι. Κι ο Σαραντάκης Γιάννης που ήταν ορθόδοξος γινόταν «κάβος» κι έπαιρνε την εικόνα στο σπίτι του. Ο «κάβος» ήταν υπεύθυνος όλο τον χρόνο για την καθαριότητα της εκκλησίας και την άσπριζε πριν το πανηγύρι. Κάθε χρόνο άλλαζε.

– Από ποια εποχή γινότανε λειτουργία πάνω στα Γιούρα;

Απ'την εποχή της Φιλομένης γινότανε λειτουργία πάνω στα Γιούρα. Δηλαδή πριν το 1880. Στα χρόνια του προπάππου μου, του Ζάννε (1817-1902), πήγαινε ιερέας επάνω στα Γιούρα. Ο ιερέας δεν έμενε μονίμως επάνω, πήγαινε για ένα μήνα, τον Αύγουστο. Πήγαινε να ευλογήσει τα πρόβατα. Μετά τη λειτουργία έριχνε αγιασμό στα ζώα, στα χωράφια. Ανέβαινε κι άγιαζε τα σπίτια κι όλο το νησί κι έλεγε προσευχές. Τις κοντινές αποστάσεις τις έκανε με τα πόδια και κατόπιν ανέβαινε πάνω στο γαϊδουράκι και γύριζε όλο το νησί και το άγιαζε. Εκτός απ'τον παπά, τα ζώα τ'άγιαζανε κι οι θείοι μου.

– Στην εποχή σου ποιος παπάς ερχόταν στα Γιούρα;

Ο δον Νικόλας Χάλκαρης. Ο πολύ φιλόανθρωπος παπάς απ' την Απάνω Χώρα. Δεν ήτανε εφημέριος και λειτουργούσε μόνο στα εξωκκλήσια. Πήγαινε στα Γιούρα κι άλλος ένας ιερέας, ο δον Αντώνης Ρούσσος, του οφθαλμίατρου Ιωάννη Ιωσήφ Ρούσσου ο θεός. Πουθενά δεν ήταν κι αυτός εφημέριος.

– Πριν κοιμηθείτε κάνατε την προσευχή σας;

Η πρώτη μας δουλειά κάθε βράδυ, μα κάθε βράδυ πριν κοιμηθούμε ήταν να πούμε το ροδάριο κι όλες τις λιτανείες της Παναγίας, τις οποίες τις έλεγε απέξω η νένα (η γιαγιά μου). Μετά τις λιτανείες ψέλναμε κι ένα άσμα στην Παναγία σχεδόν κουκουλωμένοι και λίγο πριν τελειώσει έπρεπε να 'χουμε κοιμηθεί.

1. Εις τους πόδας σου πεσμένα
δες Μαρία τα παιδιά σου.
Προς ημάς τα βλέμματά σου
τα γλυκά χαμήλωσον.
2. Δέξαι, Μήτηρ της αγάπης,
δέξαι την προσκύνησίν μας.
Άκουσον την δέησίν μας,
λάβε την καρδίαν μας.
3. Άπλωσον την δεξιάν σου,
άνοιξον το θείον στόμα.
Στην ψυχήν και εις το σώμα,
την ευχήν σου δώσε μας.

Στο εικονοστάσι της γιαγιάς Τερεζίνας μέρα νύχτα άναβε το καντήλι. Είχαμε μια πανάρχαια εικόνα που την είχαν βρει στην Αντιλαλούσα, την Παναγιά την Πονεμένη, την Παναγιά Ελπίδα, την Ιερά Καρδιά του Ιησού, τον Αγιαντώνη, τον Αγιο-Ισίδωρο, τον προστάτη των γεωργών.

– Ποιες ήταν οι εκκλησούλες των Γιούρων;

– Η Παναγιά η Δεκάρμενη ήταν η μόνη που λειτουργούσε. Τα ντου-βάρια της όσο ανέβαιναν στένευαν. Κι ο παλιός Αϊ-Λιας και η Παναγιά στην Αντιλαλούσα έτσι ήταν κτισμένες. Δεν είχε παραθυράκι. Το ιερό ήταν κτιστό. Για στέγη βάζανε πλάκες που τις βγάζανε από την σκληρή του Αϊ-Λια. Οι διαστάσεις της πρέπει να ήταν ίδιες με του Αϊ-Γιάννη στο Πλατύ Βουνί της Σύρας. Μέσα το δάπεδο ήταν σιλαριά ασπρισμένη. Δεν ήταν πλακοστρωμένη. Απέξω η αυλίτσα ήταν πλακοστρωμένη. Οι περισσότερες ήταν ριζίδιες, δηλαδή πλάκες του βουνού, ανώμαλες. Ήτανε πολύ γραφικές.

Το εκκλησάκι εξωτερικά ήταν σουβαντισμένο και βαμμένο με ασβέστη άσπρο. Απέξω είχε μπεζούλες, όπως του Σαμιχάλη στην Απάνω Μεριά και στο πανηγύρι καθόμαστε και τρώγαμε. Είχε μια πόρτα σανιδένια, άτεχνη. Ο θείος Μανόλης Παπαμανώλης, τον οποίο λέγανε μαραγκό, την είχε κάνει. Μέσα είχε μόνο την εικόνα της Παναγιάς της Δεκάρμενης και τον Σταυρωμένο. Όταν μας διώξανε απ' τα Γιούρα την εικόνα της Παναγιάς την πήρε ο θείος Γιάννης.

Την Παναγιά την έκτισαν οι κάτοικοι των Γιούρων. [Στην πρόσοψη της εκκλησίας και πάνω από την πόρτα υπήρχε μια μαρμάρινη πλάκα ελαφρώς ροζέ, ύψος 0,215μ. και πάχος 0,09, με χοντρούς άσπρους κόκους. Στο κέντρο της πρόσοψης χαρακτήκαν τρία μεγάλα κομψά και βαθιά

γράμματα, ΓΖΜ, ύψους 0,072μ. Πρόκειται για τα αρχικά ενός ονόματος, ενός πατρώνυμου κι ενός επωνύμου. Είναι τα αρχικά του Γεωργίου, γιου του Ζάννε Μαραγκού. Ακριβώς από κάτω διαβάζαμε τη χρονολογία, 1884, που χαρακτηрке ανέμελα]⁴.

Υπήρχαν τρεις παλιές καθολικές εγκαταλειμμένες εκκλησίες στα Γιούρα. Ο Αϊ-Λιας, ο οποίος ήτανε πέρα από την Αντιλαλούσα, η Παναγιά στην Αντιλαλούσα κι ο Αϊ-Γιώρ(γ)ης.

Παλιά, πριν κτίσουνε την εκκλησία της Παναγιάς της Δεκάρμενης, λειτουργούσε η εκκλησία του Αϊ-Γιώρ(γ)η. Ήταν κτισμένη με πέτρες και ήταν σκεπασμένη με μεγάλες πλάκες. Πριν φύγουμε από τα Γιούρα ο Αϊ-Γιώρ(γ)ης βρισκόταν στου θείου Γιάννη το συκιδάκι από κάτω.

Η γιαγιά μου η Τερεζίνα είχε χάσει το τέταρτο παιδί της, το Μaráκι, που ήταν γεννημένο το 1902, ατροφικό, και το 'χε θάψει μέσα στο εκκλησάκι του Αϊ-Λια. Το κασάκι του το 'χε κάνει από σανίδια, του δεσπότη του Παπαμανώλη ο πατέρας, ο Τζώρτζης. Και ξεύρω ότι η γιαγιά του, η γριά Κρητικούδαινα, πήγαινε και του άναβε το καντήλι. Του βάλανε και μια πορτούλα και δεν μπαίνανε μέσα τα ζώα.

Ο Αϊ-Λιας από τους προπαππούδες πήγαινε στον εγγονό μέχρι τον Σιδερή Μαραγκό.

Γνωρίζω ότι και ένα παιδί του Καρκού του Μιχάλη απ' την Απάνω Σύρα, του παραγιού του Σαραντάκη, που έμενε πάνω στα Γιούρα με τη γυναίκα του την Αννέτα, έφαγε ένα πικράγγουρο και πέθανε, και το θάψανε στα Γιούρα.

Ο γερο-Σαραντάκης φρόντισε κι έκτισε και ένα νέο Αϊ-Λια, ορθόδοξο, έξω από τη Μεγάλη Σκληρή. Η στέγη είναι με καλάμια κι από πάνω χώμα. Ούτε εξωτερικά, ούτε εσωτερικά είχε σουβά.

– Κάνανε χοιροσφάγια στα Γιούρα;

– Οι Αγιουργιανοί γλεντούσαν στα χοιροσφάγια του καθενός. Συγκεντρωνόντουσαν όλοι στο σπίτι, βοηθούσαν και κατόπιν έτρωγαν. Ψιλοτραγουδούσαν και πείραζε ο ένας τον άλλο. Επάνω στα Γιούρα δεν έπαιζε κανένας ζαμπούνα. Μόνο ένας παραγιός, ο Λυμπέρης, είχε παγιαύλι. Κάποια στιγμή ο Σιδερής ο γιος του Γιάννη Μαραγκού απόκτησε ένα γραμμόφωνο και είχε και δίσκους του Μάρκου Βαμβακάρη. Επειδή τα κτήματα της γιαγιάς δεν είχαν κοντά νερό εκράτησε μες στα κτήματα του θείου Γιάννη το δικό της Ποτιστικό χωράφι. Μια φορά άφησα

4. Συριανά γράμματα, τεύχος 32, Οκτώβριος του 1992. Αφιέρωμα στα Γιούρα, σ. 204.

5. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης, Μάρκος Βαμβακάρης. Από τον μύθο στην ιστορία, 1600-2017, εκδόσεις Εκπαιδευτήρια Άγιος Παύλος, Σύρος 2017, σ. 392-395.

απότιστα αυλάκια για να πάω ν' ακούσω τη Φραγκοσυριανή που 'χε βάλει ο Σιδερός στο γραμμόφωνό του. Δεν μπορείς, Δημήτρη, να φανταστείς τι αισθήματα ένιωσα τότε. Χωρίς να ξεύρω να χορεύω χασάπικο άρχισα να χορεύω. Αργότερα συνάντησα κι εγώ τον Μάρκο Βαμβακάρη στη Σύρα, στην Κατώγα του Λιλή⁵.

Ξεύρω ότι ο αδερφός του Μάρκου Βαμβακάρη, ο Φραγκίσκος, ο οποίος ήταν χασάπης, είχε έρθει στα Γιούρα μαζί με τον Μάρκο κι αγόρασαν κρέατα. Πάντως η μητέρα του Σιδερά η Ερηνούλα ήταν Προβελεγγίου, κόρη του Φραγκίσκου⁶, αδερφού της Ελπίδας, μητέρας του Μάρκου Βαμβακάρη και επομένως πρώτη ξαδέρφη του Μάρκου.

Μάρκος Δ. Βαμβακάρης.

– Πώς μαθαίνατε τα νέα;

– Ποιος παντρεύτηκε, ποιος πέθανε και την πολιτική κατάσταση τα μαθαίναμε απ' τους ψαράδες που ερχόντουσαν στα Γιούρα να ψαρέψουν κι όταν έπιανε φουρτούνα τους φιλοξενούσαμε. Λέγανε: «Τα Γιούρα άλλοτε ήταν το νησί των πειρατών και τώρα το νησί της φιλοξενίας».

– Στα Γιούρα παίζατε ποτέ Καραγκιόζη ή θέατρο;

– Όχι.

– Ποια παιχνίδια παίζατε τα παιδιά;

– Συνήθως, στο σπίτι της γιαγιάς Τερεζίνας ήτανε πολλά κορίτσια. Η Ελπίδα έφτιαχνε κούκλες για να παίζουμε. Να, πώς! Έκανε ένα σωλήνα από ύφασμα φαρδύ και το γέμιζε με πίτουρα, τον έραβε από κάτω κι από πάνω. Μετά έκανε ένα μισοφέγγαρο και το γέμιζε κι αυτό με πίτουρα κι έκανε ένα πλατύ κεφάλι. Δύο μικρά σωληνάκια ήταν τα πόδια

6. «Ο Φραγκίσκος άρχισε ως ράφτης αλλά κατόπι έκανε μπακάλικο. Παράτησε τη ραφτική κι έγι-
νε εδωδιμοπώλης. Είχε και κήπους στο Πατέλι [στο Πατέλι στο Νιχώρι]. Αυτός την πλήρωσε το
περισσότερο για μας. Μας κοίταξε ο άνθρωπος πολλές φορές... Ψωνίζαμε συνέχεια βερεσέ.
Έγραφε εκεί, αλλά από πού να τα πάρει; Δεν έπαιρνε τίποτα. Έκανε δηλαδή στραβά μάτια ο άν-
θρωπος κι εμείς κάναμε το κορόιδο. Κάθε μέρα μες στο μαγαζί είμαστε. Και αν πεις στα σπίτια
του, είχε μια γυναίκα, την Κατερίνα, που δεν ήθελε να μας δει καθόλου... Τα ξαδέρφια μου, να
πούμε τα παιδιά της, πού και πού μας μιλάγανε. Εκείνη που μας μιλάγε απ' όλους περισσότερο
ήταν μια κόρη που είχε, η Ερηνούλα.» (Μάρκος Βαμβακάρης, Αυτοβιογραφία, επιμέλεια Αγγελι-
κή Βέλλου Κάιλ, δεύτερη έκδοση, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1978, σ. 37).

κι άλλα δύο τα χέρια γεμάτα πίτουρα. Με μολύβι έκανε τα μάτια, τα φρύδια και τα ματοτσίνορα. Με κόκκινη μπογιά που έβαφαν τα πρόβατα, έβαφε τα χείλια. Μ' αυτές τις κούκλες έπαιζαν ατελείωτες ώρες τα κορίτσια. Τις ντύνανε, τις γδύνανε, τις ταΐζανε, τις κοιμίζανε. Συμμετείχα κι εγώ.

– Άλλα παιχνίδια;

– Όλες οι μάνδρες είχαν δεξιά κι αριστερά θυρίδες για να κρεμνάνε οι θείοι μου τις καρδάρες που αρμέγανε, ν' ακουμπάνε τα ψαλίδια που κούρευαν τα πρόβατα. Το κάθε παιδί έπαιρνε μια θυρίδα. Μια η Θηρεσία, μια η Αννίτα, μια ο Μάρκος Δάσκος της θείας Μαρίας που κατόπιν έγινε δήμαρχος της Απάνω Σύρας, μια ο Φίφης, ο αδερφός μου, που ήταν κάποτε στα Γιούρα, μια εγώ και παίζαμε. Τα αγόρια τα κάναμε μαγαζιά και πουλούσαμε χόρτα, ρεβίθια, φακές, τυρί και τα κορίτσια, που μπορεί να ήταν πέντε έξι, σπιτάκια με γυαλάκια, επιπλάκια και κούκλες και ερχόντανε και ψωνίζανε. Βαπτίζαμε τις κούκλες και παίζαμε τις κουμπάρες. Παίζαμε και κρυφτό και κυνηγητό.

– Τι ρούχα φορούσανε οι γυναίκες κι οι άνδρες στα Γιούρα;

Τα φορέματα των γυναικών ήταν απλά, σκέτα. Από κάμποτ όλα, τα οποία τα βγαζε ο Κουλούρης κι ο Βελισσαρόπουλος στη Σύρα. Οι μαουλικές ήταν μονόχρωμες. Τα πανταλόνια και τα πουκάμισα των ανδρών ήταν ντρίλινα. Γενικά τα εσώρουχα καθώς και τα σεντόνια ήταν χασέδες. Τα παιδιά όμως φορούσαν ρούχα με ποικιλία χρωμάτων. Η Θηρεσία, η ξαδέλφη μου, φορούσε ένα φουστάνι με ομπρελάκια να τα βαστάνε παιδάκια. Ήτανε η χαρά της να με πάρει την Κυριακή να πάμε σ' άλλο σπίτι και να το φορέσει.

Το καλοκαίρι έπλεκαν οι γυναίκες φανέλες για τ' αδέρφια τους και τους παραγυιούς με βελόνες. Έπλεκαν και ζωνάρια δυο μέτρα μήκος και είκοσι εκατοστά πλάτος για τους άνδρες.

Οι θείες μου Ελπίδα και Δέσποινα είχανε βάρδια. Η μια έπλενε τα ρούχα και τα πιάτα και συγύριζε το σπίτι κι η άλλη μαγείρευε.

Το Σάββατο, αφεντικά και παραγυιοί πλενόntonουσαν κι αλλάζανε. Την Κυριακή και τις γιορτές φορούσαν άλλα ρούχα. Τη Δευτέρα όποια είχε βάρδια τα πλενε στην πηγή. Επειδή πήγαινε το πρωί με το λάλημα του κόκορα, από φόβο μ' έπαιρνε και μένα μαζί της. Στην πηγή υπήρχε μια στέρνα και δύο πλύστρες. Τα πλυμένα ρούχα τα πλυνε πάνω στις αστοιβές. Σε δυο ώρες στεγνώνανε και μοσχομυρίζανε.

Απ' αυτή τη στέρνα έπιναν νερό και τα ζώα. Ένα Φεβρουάριο πήγα να

ποτίσω τα γαϊδουράκια κι η επιφάνεια της στέρνας είχε γίνει κρύσταλλο. Απέναντι η Κάρυστος ήταν χιονισμένη.

Για να σιδερώσουν τα πλυμένα ρούχα χρησιμοποιούσαν το σίδερο "το βαποράκι" με κάρβουνα. Έκοβαν μεγάλα κλαδιά απ' αρεφτιές, και σκίνους απ' την περιοχή του Λωλού και πουρνάρια κι αφού καιγόταν λίγο τα βάζανε μες στο νερό κι έσβηναν, τα στεγνώνανε και τα χρησιμοποιούσαν για το σίδερο.

– *Στάζανε οι ταράτσες των σπιτιών στα Γιούρα;*

– Οι ταράτσες των σπιτιών ήταν χωματένιες κι έπρεπε κάθε χρόνο να τις φροντίζουμε. Κάθε Σεπτέμβρη, πριν πιάσουν οι βροχές πηγαίναμε και παίρναμε χώμα απ' την Παΐδα, μια σκληρή του θείου Γιάννη, το οποίο ήταν «αλοιφωτό» και γλίστραγε το νερό που έπεφτε επάνω του. Εάν το 'τριβες με τα χέρια σου γινόταν τα δάκτυλά σου φιλντισένια. Το κάναμε μικρές τούμπες, μικρούς πύργους πάνω στις ταράτσες. Η βροχή έγλειφε το επάνω μέρος της τούμπας και σκόρπιζε το χώμα σ' όλη την ταράτσα και εάν υπήρχε καμία σχισμή γέμιζε και δεν έσταζε το σπίτι.

– *Είχανε οι γενικές σκληρές ντουβάρια;*

– Οι γενικές σκληρές ήτανε χωρίς ντουβάρια. Των Σαραντάκηδων ήτανε στον Κάμπο από το Φούι. Του θείου Γιάννη και των Μαραγκών ήτανε στο Βαθύ Ρέμα. Της γιαγιάς στις Φυλλάδες.

– *Μιλούσαν στα Γιούρα για νεράιδες και για στοιχειά;*

– Στου Λωλού υπήρχαν πολλές σπηλιές μ' αρεφτιές και πρασινάδα. Πηγαίναμε τα παιδιά και φωνάζαμε κι οι φωνές μας κάνανε αντιλαλίες και νομίζαμε ότι εκεί υπήρχαν νεράιδες. Κάποτε φυσούσε δυνατά ο αέρας και στις Βρυσούλες, που υπήρχαν ντενεκέδες, ο ένας κτυπούσε τον άλλο και η θεία Δέσποινα με 'παιρνε από φόβο μαζί της, δήθεν.

– *Τι την έκαναν τη σοδειά των Γιούρων;*

– Τη μισή την κρατούσαν στα Γιούρα για τους ίδιους και τους παραγυιούς για να ξεχειμωνιάσουν και την άλλη μισή τη στέλνανε στη Σύρα.

– *Υπήρχαν νερά γι' αυτά τα ζώα;*

– Τα 'χω δει εγώ με τα μάτια μου. Δεκαπέντε νερά τρεχάμενα υπήρχαν στα Γιούρα. Δεν σταματούσανε ποτέ να τρέχουν. Θυμάμαι τις Βρυσούλες, τα Νερά, το Κουκούδι, του Κούκου, του Βάτου, του Χέρρωμα, τις Φυλλάδες, τη Μαρόνα, τον Κάμπο, τον Κακό Ποταμό, του Λωλού.

– Το καλοκαίρι πηγαίνατε για μπάνιο;

– Και για τα παιδιά και για τους μεγάλους η πιο μεγάλη ψυχαγωγία το καλοκαίρι ήτανε τα μπάνια στη θάλασσα. Οι γυναίκες κι οι άνδρες χωριστά. Οι γυναίκες στο Χέρρωμα κι οι άνδρες στη Μαρώνα. Οι άνδρες συνήθως για μαγιό χρησιμοποιούσαν την ποδιά τους που ήταν μια φαρδιά υφασμάτινη που την είχαν και για ζωνάρι κι οι γυναίκες βάζανε πουκαμίσες. Τα παιδιά ξεβράκωτα.

– Έχεις να μου πεις κανένα ευτράπελο που συνέβηκε στα Γιούρα;

– Ένας Σαντορινιός, παραγιός του Σαραντάκη, το Μανολάκι ο Ασβεστάς, ήτανε νιόπαντρος με τη Βαγγελίτσα και θυμότανε τη γυναίκα του που ήτανε στη Σύρα κι ήθελε να φύγει να πάει να τη βρει. Ήταν όμως προπληρωμένος και δεν μπορούσε να φύγει και πήγε στη Μαργαρίτα Σαραντάκαινα και της λέει: «Κυρά, μου δίνετε το κουστούμι μου να το ηλιάσω;» γιατί τα ρούχα των παραγυιών τα φύλαγαν τ' αφεντικά και του το 'δωσε. Το πρωί ο Μανολάκης δεν πήγε στη δουλειά κι ανεβαίνει ο Σαραντάκης το βουνό και βλέπει μεταξύ Γιούρων και Κίνι τη βαρκούλα του με τον Μανολάκη να κάνει κουπί. Και θυμάμαι τον θείο μου να λέει: «Χαλάλι να του γίνει». Λίγες μέρες μετά καθόμαστε πάλι στο ίδιο σημείο και βλέπουμε τη βάρκα να γυρίζει πίσω. Ήταν το Μανολάκι με τη Βαγγελίτσα. Ο Σαραντάκης έσφαξε τρία κατσίκια αυτή τη μέρα.

– Ποια φαγιά δεν ξεχνάς απ' τα Γιούρα;

– Αυτά που δεν ξεχνάω απ' τα Γιούρα είναι οι τηγανίτες κι οι λουκουμάδες με το κριθαρένιο αλεύρι και δεν μπορώ να βρω πουθενά αλεύρι κριθαρένιο για να ξαναφάω παρόμοιους λουκουμάδες. Μόλις τελείωνε το ζευγάρι, την τελευταία μέρα του ζευγαριού καθώς και στη γιορτή του Άγιου Ανδρέα, έπρεπε να φάμε λουκουμάδες και τηγανίτες. Με το γνήσιο κριθαρένιο αλεύρι και με το γνήσιο μέλι.

Το απόχτι των Γιούρων. Σφάζανε το κατσίκι, το βάζανε στο αλάτι και στο λίπος και μετά ένα μήνα το βράζανε με κριθαράκι ή με μελιτζάνες. Αυτό ήταν το βασιλικό κρέας των Αγιουρών.

Την αιματιά. Βάζανε το αίμα του χοίρου στο καζάνι με λίγο νερό και το βράζανε. Πριν αρχίσει να πήζει ρίχνανε μέσα ψιλές σταφίδες και διάφορα καρυκεύματα. Παίρνανε το παχύ έντερο του χοίρου, το γεμίζανε, το δένανε και το βάζανε στον ήλιο. Μετά από ένα μήνα το 'κοβες φέτα φέτα, όπως τη λούζα, και το 'τρωγες. Ήταν ο καλύτερος μεζές.

Τα μανιτάρια στο κουρκούτι και μετά στο τηγάνι. Γλύκισμα! Τα ξεφυ-

τεύανε από βραχώδη μέρη το φθινόπωρο, τα πλένανε από το χώμα, τα κόβανε ψιλά ψιλά, τα βάζανε σε κουρκούτι αραιό ή, όπως ήτανε γερά, τα βουτούσανε στη ζύμη και τα τηγανίζανε. Είχε τρία είδη. Τα άγρια, τα άσπρα και τα σκούρα. Τα άσπρα ήταν τα πιο ωραία.

Σαν ομπρέλα ήταν. Τα άγρια μανιτάρια ήταν εκείνα που βγαίνανε κοντά στα δέντρα. Ποτέ κανένας δεν δηλητηριάστηκε στα Γιούρα. Κάτω από αστοιβές μεγάλες, σε δροσιές φυτρώνανε. Έπρεπε σε δυο τρεις μέρες να τα φας. Τα κάνανε και με το χοιρινό γιαχνί, αντί να βάλεις πατάτες. Καπνίζανε το χοιρινό, βάζανε μέσα ντομάτα, το λάδι και τα βάζανε και βράζανε. Η Αντιλαλούσα, ο Αϊ-Λιας, η Παΐδα είχαν πολλά μανιτάρια. Τη φρουτάλια με κρεμμύδι. Ταράζανε τ' αβγά και βάζανε κρεμμύδι ξερό τσιγαρισμένο ψιλό μέσα και γινότανε πιο νόστιμα.

– Τι τρώγατε συνήθως;

– Μέρα παρά μέρα τρώγαμε κρέας βραστό ή καβουρντισμένο. Δύο φορές τη βδομάδα ψάρι. Τρώγαμε όσπρια, κουκιά, ρύζι, ρεβίθια, μακαρόνια. Τα πιάτα και οι πιατέλες ήταν χωριάτικα, πήλινα με σχέδια λουλούδια και ζωάκια. Τ' αγόραζαν απ' τα Καμίνια της Σύρας, από τους Σιφουνιούς. Δεν πίνανε κρασί κάθε μέρα. Πίνανε κάθε μέρα κριθαρένιο καφέ που τον καβουρντίζανε οι ίδιοι. Πότε πότε πίνανε και καφέ αγοραστό.

– Στα Γιούρα τι είδους συκιές και αμπέλια υπήρχαν;

– Ψωμοσυκιές, μαρώνες, γαιϊτάνες, αντελώνες, λομπαρδίκες και μια ασπρολομπαρδίκια. Η γιαγιά Τερεζίνα έτρωγε μόνο λομπάρδικα. Και τα εξής είδη αμπελιών: καρυστινά, σερφιώτικα, σαβατιανά, ροδίτες και ξυλομαχαιρούδες. Η γιαγιά έτρωγε μόνο ξυλομαχαιρούδες, γιατί είχανε ψιλό φλούδι.

– Καπνίζανε στο σπίτι της Τερεζίνας;

– Από θρούμπι, ναι. Πού να βρεις τα τσιγάρα; Τύχαινε όμως να τους κεράσουν οι ψαράδες. Δεν φυτεύανε ποτέ καπνό στα Γιούρα. Μετά το βραδινό φαγητό τον χειμώνα, η διασκέδαση ήτανε η κοτσίνα. Παίζανε οι άνδρες ένα δίφραγκο.

– Ποια βότανα χρησιμοποιούσαν για φάρμακο;

– Το φλησκούνι για τα κρυολογήματα, τη φασκομηλιά με την ελαφριά πικρή γεύση και τις πολλές θεραπευτικές ιδιότητές της, τον δυόσμο για τη βαρυστομαχιά και το χαμομήλι ως καταπραϋντικό. Για τον βούζουνα ή πετροζούλημα χρησιμοποιούσαν το σπαθόλαδο. ■

ΣΤΑ ΓΙΟΥΡΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΕΡΝΑΓΑΜΕ ΖΩΗ ΧΑΡΙΣΑΜΕΝΗ

Π

Κείμενο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

ήγαινα τα καλοκαίρια στα Γιούρα. Το σπίτι μας ήτανε δυο δωμάτια, μια κουζίνα και μια αποθήκη δίπλα. Στα ταβάνια υπήρχαν καλάμια. Οι τράβες ήταν ξύλινες. Μπροστά απ' το σπίτι μας είχε μια αυλή με πεζούλα, η οποία για πλάτη είχε τα ντουβάρια του σπιτιού. Θέα είχαμε το Λιμάνι της Παναγιάς. Έπρεπε να πας πιο πέρα για να δεις την Τήνο.

– Ποιες τοποθεσίες υπήρχαν κοντά στο σπίτι σας;

– Το Χωράφι της Παναγιάς, το Ποτιστικό, το Αμπέλι το οποίο είχε στα φύλλα σερφιώτικα, καρυστινά και κουντούρες. Είχαμε καμιά δεκαπενταριά συκιές, μαρώνες, γαϊτάνες, αγιορίτικες, λουμπαρδίκες και γλυκομάρωνες. Είχαμε δυο ελιές. Η μια ήτανε στο Ποτιστικό κι η άλλη ήτανε επάνω στο Νερό. Είχαμε τρεις αχλαδιές, μια ροδακινιά και πολλές ροδιές. Τέρμα στο Αμπέλι υψηλά υπήρχε ένα κηπάκι με νερό τρεχάμενο, μια δεξαμενή μεγάλη που γέμιζε απ' το τρεχάμενο νερό και απο 'κεί κατέβαινε στο Ποτιστικό, σε άλλη μεγάλη στέρνα και πότιζαν τα ζαρζαβατικά: μελιτζάνες, ντομάτες, κολοκύθια, μπάμιες. Μες στο μπαξεδάκι που 'χε το νερό είχε και μια πολύ ωραία ελιά που 'κανε μεγάλες στρογγυλές, ονειρεμένες ελιές. Το Ποτιστικό θα 'ταν γύρω στα τέσσερα στρέμματα. Βέβαια δεν ήταν ίσιο. Υπήρχαν σκαλιά προς το μέρος που κατέβαινε το νερό. Με τις τσάπες και τα δικέλια σκάβανε και το Αμπέλι και το Ποτιστικό οι παραγιοί. Ο Μιχάλης ο Παριανός, ο Μαύρης, αυτός έκανε το κουμάντο.

– Ποιοι ερχόντουσαν στο σπίτι σας στα Γιούρα;

– Ο Γιώργος ο αδερφός μου, ο Μιχάλης ο Προβελέγγιος, τα ξαδέρφια μου οι Δαλέζιοι Γιάννης και Φίφης, η θεία μου Βαρβάρα Σαλάχα, ο θείος μου Πασχάλης ο αδερφός του μπαμπά μου του Αντώνη, ο βουλευτής Ιωάννης Μαραγκός (1872-1959).

Ο μπαμπάς του, ο Γιώργος Μαραγκός (1847-1929), ο δήμαρχος, παλιά ερχόταν. Ήταν δικά του τα κτήματα. Τα Γιούρα ήταν πατρογονικά.

Γεώργιος Γ. Μαραγκός και Κατίνα Μαραγκού-Σαλάχα

– Ξεκινώντας απ' την Παναγιά, πες μου, ποιες τοποθεσίες θυμάσαι στα Γιούρα;

– Την (Α)λυγαριά, του Μανόλη, του Λαλά, του Ξυλαλά, το Γλαρονήσι, του Σορόκου, τις Φυλλάδες. Τα περισσότερα είναι κολπάκια, λαγγόνια με θάλασσα. Η καλύτερη πλαζ ήταν της Παναγιάς και της (Α)λυγαριάς. Τα άλλα είναι πιο μικρά κολπάκια. Κάθε μέρα το καλοκαίρι κάναμε μπάνιο. Τα μικρά φορούσαμε κανένα κιλοτάκι, κανένα βρακάκι. Άμα μεγαλώσαμε το πολύ πολύ να βάζαμε και κανένα μισοφόρι. Οι άνδρες με τα σώβρακά τους κολυμπούσαν.

Γεώργιος Ζ. Μαραγκός και Μαρία Ιβάνοβιτς

Μαρία και Μιχάλης Στ. Προβελέγγιος.

– Είχατε βαρκούλα;

– Ναι, αλλά δεν θυμάμαι το όνομά της. Η βαρκούλα χωρούσε τέσσερα άτομα. Ψαρεύανε με καθετή και δυναμιτάκια. Βλέπανε με το γυαλί εάν είχε αθερίνα από κάτω, πιάνανε ένα δυναμιτάκι, ανάβανε το φυτιλάκι και το πετούσανε στη θάλασσα. Έβγαινε στον αφρό η αθερίνα και τη

μαζεύανε τρεις-τέσσερις οκάδες με την απόχη, τη φέρνανε στο σπίτι, τη βάζανε στο τηγάνι και να! Πιάνανε και χάνους, περκόχανα με την καθετή. Βάζανε και παραγαδάκι και πιάνανε και μεγάλα ψάρια, σαργούς, μελανούρια και τα τρώγαμε βραστά, τηγανητά. Λιαστά δεν κάναμε. Πιάναννε και αστακούς και τους βάζανε σε τσουβάλια μες στη θάλασσα για ώρα ανάγκης.

Μαρία Προβελεγγίου (στο μέσον).

– Πώς κάνανε το απόχτι;

– Σφάζανε το κατσίκι, το βάζανε στη θάλασσα, κατόπιν το αλατίζανε καλά και το ξεραίναμε. Όταν ήθελες να το μαγειρέψεις, έκοβες ένα μικρό κομμάτι, το 'βαζες στο νερό, ξαρμύριζε, μαλάκωνε και το μαγείρευες με μελιτζάνες και γινότανε λουκούμι, πολύ ωραίο. Το κρατούσες μήνες, δεν μύριζε καθόλου. Το κρέας γενικά το κάναμε βραστό, ψητό στο φούρνο, κοκκινιστό. Κάναμε λουκάνικα, λούζες, σύγλινα, σίσιρα, γλίνα.

– Κάνατε σύκα ξερά;

– Τα καλύτερα φρέσκα ήτανε τα γλυκομάρωννα. Για ξερά ήτανε τα καβούρια. Στον ήλιο τα ξεραίνανε. Τα καθαρίζανε και τα ψήνανε στον φούρνο. Είχανε πιθάρια και τα βάζανε μέσα, τα πιέζανε και τα είχανε για όλο το χειμώνα, και τ' αφεντικά και οι παραγιοί που πήγαιναν για βοσκή τα παίρνανε και τα τρώγανε. Την κούνια μας την είχαμε στις συκιές που ήταν στο Ποτιστικό.

– Τι φαγητά τρώγατε;

– Τρώγαμε κρέας, αβγουλάκια, όσπρια, ψάρια, πατάτες, κοτόπουλα, λαγούς, ωραία χόρτα, καρύδες, αλεντρίδες, ραδίκια, φρέσκο τυρί. Οι μπάμιες των Γιούρων μ' άρεσαν πολύ. Επίσης είχαμε πεπόνια, καρπούζια πολλά και σκάφες με θυμαρίσιο μέλι.

– Περνούσατε ωραία τα παιδιά στα Γιούρα;

– Δεν βλέπαμε την ώρα να πάμε, γιατί περνάγαμε ζωή χαρισάμενη. ■

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΜΟΥ ΗΤΑΝ ΣΑΡΚΑ ΤΗΣ ΣΑΡΚΟΣ ΤΩΝ ΓΙΟΥΡΩΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΣΤΕΙΛΑΝΕ ΕΞΟΡΙΑ ΣΤΗ ΣΥΡΑ

Κείμενο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

Ο πατέρας μου, ο Γιάννης, είναι γέννημα θρέμμα των Γιούρων. Θα μπορούσα να πω, με μεταφορική έννοια, ότι ήταν σάρκα της σαρκός των Γιούρων.

Νωρίς, το 1914, έχασε τον πατέρα του τον Σιδερή. Φαντάρος, ο πατέρας μου πήγε στη Μικρά Ασία. Υπηρέτησε πάρα πολλά χρόνια. Είχε τραυματιστεί στο καλάμι του ποδιού, στο Εσκή Σεχίρ.

Όταν παντρεύτηκε την Ερηνούλα, δεκαεννιά χρονών κοπέλα και συγγενή του Μάρκου Βαμβακάρη, μερικά χρόνια έμεινε στο σπίτι της Τερεζίνας, της γιαγιάς. Μετά έκτισε το δικό του σπίτι και πήγε εκεί. Έκανε τέσσερα παιδιά: τον Σιδερή, την Καίτη, τη Θηρεσία και τον Φραγκίσκο (Βαβάκο).

Εκατό τοις εκατό είμαι κι εγώ Αγιουργιανή. Πήγα επτά χρονών σχολείο για να ζήσω έναν χρόνο παραπάνω στα Γιούρα. Με το που άνοιξα τα μάτια μου, είδα την απέραντη θάλασσα, που τριγύριζε τα Γιούρα και τη λάτρεψα. Μένναμε λίγο μακριά, αλλά την έβλεπα συνέχεια. Μ' άρεσε πάρα πολύ. Όταν ο μπαμπάς πήγαινε για ψάρεμα μ' έπαιρνε πάντα μαζί του.

Εκείνος ψάρευε κι εγώ χάζευα τη θάλασσα δεξιά μου.

Με την Καίτη, που ήταν μεγαλύτερη, πηγαίναμε μέχρι το ποτιστικό να κόψουμε κανένα αχλάδι, καμιά αμπουρνέλα, σύκα χλωρά. Πηγαίναμε στο μπουστάνι και κόβαμε κανένα καρπούζι ή πεπόνι.

Μες στο κτήμα μας ήτανε και το εκκλησάκι του Αϊ-Γιώ(ρ)γη. Ήταν ξεροτράχαλο. Ασουβάντιστο μέ-

σα-έξω. Ήταν ανοιτό, δεν είχε πόρτα. Δεν έτυχε να βρεθώ σε τελετή σ' αυτό το εκκλησάκι, αλλά λέγανε ότι παλιά γινόντουσαν τελετές. Έφερναν και καθολικό ιερέα.

Τον χειμώνα πήγαινα στο βουνό. Είχε πολύ ωραίες βιολέτες και κάπου-κάπου έβγαινε η ζαφορά. Μετά έμαθα ότι είναι ο κρόκος της Κοζάνης. Είχε και αγκαθομαστίχες και με μαχαιράκι βγάζαμε τη μαστίχα. Μ' άρεσε πολύ. Πέρασα ξέγνοιαστη παιδική ζωή. Ήρεμη. Τα καλοκαίρια μου φέρνανε και τη συνομήλική μου Καίτη, του θείου μου Ανδρέα την κόρη, για παρέα.

– Πώς ζούσαν αφεντικά και παραγιοί στα Γιούρα;

– Ήταν μια οικογένεια. Έτρωγαν το ίδιο φαγητό που μαγείρευε η μητέρα μου, στο ίδιο τραπέζι, την ίδια ώρα. Πίνανε και κόκκινο κρασάκι, που έπινε ο πατέρας μου. Οι άνθρωποι αυτοί ήσαν σαν ο εαυτός του πατέρα μου. Ήταν απλοί και τ' αφεντικά κι οι παραγιοί. Δεν είχαν αποστάσεις. Ήταν φίλοι. Συζητούσαν όλοι μαζί τις δουλειές, που έπρεπε να κάνουν.

– Ήταν γλετζές ο πατέρας σου;

– Σπίτι μας είχαμε και γραμμόφωνο. Ήταν πολύ ωραίο με χωνί. Είχε δυνατό ήχο. Είχαμε πολλούς μεγάλους δίσκους, ιδιαίτερα τα τραγούδια του Μάρκου. Τους έβαζε

πολύ συχνά ο πατέρας μου. Ήταν γλετζές απ' τους λίγους. Πάνω στο κέφι τραγουδούσε τα τραγούδια του Μάρκου. Τον ήξερε από μικρό. Καμιά φορά τραγουδούσε αμανέδες κι αντιλαλούσαν τα βουνά των Γιούρων. Το βράδυ με το τσιγαράκι, του άρεσε να τραγουδά "Μην κλαις γλυκιά Μαριώ" και τη "Φραγκοσυριανή". Και τι δεν μας έλεγε η μάνα μου στα Γιούρα για τη φτώχεια της οικογένειας του Μάρκου και για τον ίδιο. Του άρεσε να πηγαίνει απ' το μπακάλικο του μπαμπά της και να ψωνίζει. Ο μπαμπάς της έγραφε σε μια λίστα τα χρέη της οικογένειάς του, τα οποία ποτέ δεν πληρώθηκαν. Από παιδιά αγαπιόντουσαν και οι δύο πάρα πολύ.

Είχε έρθει σπίτι μας στη Σύρο, πέντε έξι φορές. Κάθε φορά, που ερχόταν στη Σύρο, ερχόταν και σε μας το μεσημέρι και τρώγαμε μαζί. Πάντα εποχή σχολείου ήτανε, γιατί εγώ τα καλοκαίρια τα περνούσα στα Γιούρα. Δεν είχε κοιμηθεί σπίτι μας.

Θυμάμαι που έλεγε: "Όπου κι αν πάω, τη Σύρο δεν την ξεχνάω. Αγαπώ τους Συριανούς". Με τη μάνα μου ήταν πρώτα ξαδέρφια. Εμένα με πείραζε και μου 'λεγε: "Είσαι μια Φραγκοσυριανή!".

Ήμουν πράγματι Απανωχωρίτησα. Γεννήθηκα το 1937. Το 1947 ήμουν δέκα χρονών.

Γενικά τα τραγούδια του τα 'γραφε κι επάνω στα πακέτα των τσιγάρων. Εμπνεόμενος απ' ό,τι έβλεπε. Είχε δει, μας είπε, μια όμορφη Συριανή κι έγραψε το 1936 το "Μαύρα μάτια, μαύρα φρύδια" γι' αυτήν.

Τα τραγούδια του μ' άρεσαν πάντα. Το ρεμπέτικο εμένα μ' άρεσε. Με το ρεμπέτικο μεγάλωσα. Ένα ραδιόφωνο που είχαμε εκεί πέρα το ξεψάχνιζα συνέχεια για να βρίσκω λαϊκά τραγούδια και ιδιαίτερα τραγούδια του Μάρκου. Ο Μάρκοςμίλαγε στην ψυχή μου. Ο Μάρκος έλεγε για τα τρία παιδιά του. Έλεγε ότι ήταν δύσκολη η ζωή στον Πειραιά. Αν γυρνούσε στη Σύρο δεν θα μπορούσε να τα ζήσει. Ο Μάρκος ήταν μπερμπάντης. Μιλούσε σταράτα. Δεν χάριζε ποτέ σε κανέναν.

– **Κάπνιζε ο πατέρας σου;**

– Πολύ. Είχε κούτες τσιγάρα. Φούκα και Ματσάγγο. Με το τσιγάρο στο χέρι, τον θυμάμαι.

– **Έπινε κρασάκι;**

– Απαραιτήτως. Έπινε ρετσίνα. Αλλά στο σπίτι είχαμε κόκκινο της Σαντορίνης ή της Σάμου. Στα γεύματα έπινε πάντοτε κρασάκι κι εκείνος κι όσοι παραγιοί ήθελαν. Ήτανε εύθυμος, χαρούμενος.

– **Τι πολιτική ακολουθούσαν οι Αγιουργιανοί;**

– Το σόι του πατέρα μου, ήταν βενιζελικοί. Και δεν ήταν απλώς βε-

νιζελικοί, ήταν παθιασμένοι βενιζελικοί, αλλά αγνοί βενιζελικοί. Θυμάμαι, που ο πατέρας μου σαν εικόνα είχε τον Βενιζέλο. Λέγανε, όταν τους διώξαν απ' τα Γιούρα, ότι οι αντίπαλοι το κάνανε, για να τους εκδικηθούν.

– **Θυμάσαι τους Ιταλούς και τους Γερμανούς στα Γιούρα;**

– Στην Κατοχή, στα Γιούρα είχαμε προβλήματα και με τους Ιταλούς και με τους Γερμανούς. Θυμάμαι τους Ιταλούς, που ερχόντουσαν κι έψαχναν. Με τα παιδάκια έπιαναν κουβέντα. Τον Απρίλη του 1942 διώξαν τους Αγιουργιανούς απ' τα Γιούρα. Όταν ήρθαν οι Γερμανοί, τον Σεπτέμβρη του 1943, τους άφησαν και ξαναγύρισαν. Κι οι Γερμανοί ερχόντουσαν στα Γιούρα και ρώταγαν κι έψαχναν. Ήταν αυστηροί, αληθινοί στρατιώτες.

– **Πότε μείνατε στην Παναγιά;**

– Από το 1945 ως το 1947. Το 1945 έφυγαν από τα Γιούρα οι Μαραγκοί και οι Παριανοί οι παραγιοί. Τα κτήματά τους τα νοίκιασε ο πατέρας μου. Συνέχισε όμως να καλλιεργεί και τα δικά του κτήματα.

Τότε, όμως, άρχισαν κι έφερναν τους κρατουμένους στα Γιούρα. Στην αρχή είχανε φέρει στρατιώτες, που δεν ήθελαν να πάνε να πολεμήσουν τ' αδέρφια τους. Έλληνες να σκοτώνουν Έλληνες.

Τμήμα πίνακα του Συριανού ζωγράφου Κώστα Βαρβέρη από την ενότητα «Γυάρος, 1947-1974». Λάδι σε καμβά.

Ήταν στρατιωτικές φυλακές και μετά έγιναν πολιτικών κρατουμένων. Θυμάμαι, οι φυλακισμένοι ερχόντουσαν να ζητήσουν κανένα τσιγάρο από τον πατέρα μου. Περνάγανε, άστα; Στην αρχή φτιάζανε κάτι πρόχειρες φυλακές στην Παναγιά, τον πρώτο όρμο. Είχανε κάνει κι ένα σπίτι για τον φύλακα κι ένα για τον διοικητή. Είχανε έναν υπέροχο διοικητή. Πρόσεχε τον στρατό. Είχανε έναν διευθυντή των φυλακών, άστα μην τα ψάχνεις. Συν τω

χρόνω γίνανε κι άλλες φυλακές στους άλλους όρμους.

Βλέπαμε και τους φυλακισμένους και τους χωροφύλακες και τους φύλακες, που τους φρουρούσαν. Κανένας δεν μας ενόχλησε αυτά τα δύο χρόνια. Εμείς μέναμε κανονικά στο σπίτι μας στην Παναγιά κοντά στη θάλασσα, αλλά θάλασσα δεν είδα καθόλου.

Δεν λέγεται η πίκρα που πήρε ο πατέρας μου, όταν τον βγάλανε απ' τα Γιούρα και τον στείλανε εξορία στη Σύρα. ■

ΘΕΛΩ ΝΑ ΜΕ ΘΑΨΟΥΝ ΠΑΝΩ ΣΤΑ ΓΙΟΥΡΑ

Κείμενο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

Γ

ιατί σ' αρέσανε τα Γιούρα, Γιώργο μου;

– Γιατί γεννήθηκα εκεί και τα 'χω πονέσει. Αυτά που ζητούσα τα 'χα βρει εκεί.

– Τι ζητούσες;

– Να 'χω πρόβατα, να 'χω κατσίκια, να 'χω αγελάδες. Να 'μαι τσομπάνης όλων των Γιούρων. Δηλαδή, Δημήτρη μου, ένας ελεύθερος άνθρωπος. Τώρα θέλω να πάω στα Γιούρα να πεθάνω και να με θάψουν εκεί. Θα είμαι ο μοναδικός που θα το κάνει με τη θέλησή του.

Ο πατέρας μου, ο Μιχάλης ο Παριανός, ήτανε τσομπάνης στα Γιούρα. Τη μάνα μου, τη γνώρισε εδώ χάμω (στη Σύρα). Μόλις παντρευτήκανε φύγανε και πήγανε και μείνανε στα Γιούρα απάνω. Κάτσανε περίπου τα δεκατρία χρόνια, στου Μαραγκού τη Μάντρα, που ήτανε στην Παναγιά κάτω. Εκεί πέρα φτιάχνανε ένα-ένα παιδί. Κατεβαίνανε στην Ερμούπολη κάτω, γεννούσε η μάνα μου και μετά σηκωνότανε και πήγαινε πάλι στα Γιούρα απάνω, όταν ήταν στις φασκιές το κάθε παιδί: η Καλυψώ, ο Κώστας, ο Γιώργος, η Κούλα, ο Γιάννης και η Μαρία.

– Ποια ήτανε η δουλειά του πατέρα σου;

– Να βοσκήσει, ν' αρμέξει. Ήτανε τσομπάνης. Να οργώσει, να σπείρει και να θερίσει. Ήτανε και γεωργός. Έκανε χωριανήσια δουλειά μέρα-νύκτα. Ήτανε το δέσε

και το λύσε του Γιώργου Μαραγκού.

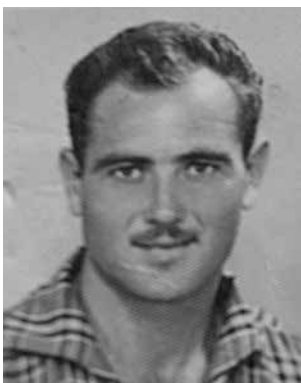
– Πώς ξεχώριζε ο καθένας τα πρόβατά του στα Γιούρα;

– Ο καθένας είχε δικό του σημάδι στα πρόβατα. Το αυτί σημαδεύα-

Αφήγηση του Γιώργου Μαύρη στον Δημήτρη Β. Βαρθαλίτη.

Γιώργος Μαύρης

Μιχάλης Μαύρης

Κατίνα Μαύρη

νε. Όταν ήταν να τα πουλήσουν, βάζανε ο καθένας το σημάδι του με μπογιά, για να τα γνωρίζουν στο καϊκι. Κι έτσι ξέρανε αυτό είναι δικό μου κι αυτό είναι δικό σου.

– *Το Πάσχα τα πουλούσαν;*

– Και το Πάσχα και το καλοκαίρι, γιατί δεν μπορούσες να τα δώσεις όλα. Δεν γεννούσαν όλα μαζί.

– *Θυμάσαι, κάτι περίεργο που σου συνέβηκε;*

– Θυμάμαι, που ερχόντουσαν ψαράδες απάνω και μια δόση είχα ένα πρόβατο ήμερο, που 'χε αγκιστρωθεί σε παραγάδι και πήρα τα πρόβατα και πήγα στο βουνό.

– *Θυμάσαι τους φυγάδες για τη Μέση Ανατολή;*

– Περνούσαν καϊκια απ' τα Γιούρα και πηγαίνανε για τη Μέση Ανατολή. Πέρασαν πολλοί φυγάδες απ' το σπίτι μας. Ο πατέρας μου τους τάζε, τους κοίμιζε και τους

έκρυβε. Είχαν έρθει μια καϊκιά φυγάδες και λίγο μετά άλλο ένα καϊκι με Γερμανούς. Ο πατέρας μου τους είχε βάλει μέσα σ' έναν αχυρώνα και πηγαίνανε οι Γερμανοί με μια πιρούνα κι έψαχναν μήπως έχει κανένα κρυμμένο. Αλλά ευτυχώς δεν τους βρήκανε. Μια νύχτα, αφού έφυγε το καϊκι του Μάνθου με τους φυγάδες, λίγο μετά, η μάνα μου ακούει ένα καϊκι να πλησιάζει τα Γιούρα και λέει του πατέρα μου: «Είναι το καϊκι του Μάνθου και γύρισε πίσω. Κάτι κακό του συνέβηκε». Πάνε στο καϊκι και βλέπουνε τον Μάνθο τραυματισμένο. Τους είχαν επιτεθεί Γερμανοί. Τον περιθάλψανε και ξανάφυγε.

Οι Γερμανοί στήσανε μια γερμανική σημαία στα Γιούρα και μια αγελάδα μας την μισόφαγε. Κι έλεγε ο πατέρας μου: «Αλοίμονό μας, όταν έρθουν οι Γερμανοί ξανά, τι θα μας κάνουν».

Ο Άγγλος διοικητής είχε μια βαρκούλα μαζί με το καϊκι του και για

Μιχάλης Γ. Μαύρης

Πιστοποιητικό βράβευσης στον Μιχάλη Γ. Μαύρη για τη δράση του (1939-1945).

να τον ευχαριστήσει για ό,τι είχε κάνει για τον ίδιο και τους φυγάδες του την χάρισε. Του στείλανε κι έπαινο.

Το '44 φύγαμε απ' τα Γιούρα.

– Πότε ξαναπήγατε στα Γιούρα;

– Αρχές του '70 τα τρία αδέρφια. Σαν φύλακες ήμαστε των κτιρίων. Τα κτίρια ήταν σε καλή κατάσταση. Άμα φύγαμε τα διαλύσανε όλα. Κάτσαμε επτά χρόνια τα τρία αγόρια και μας πλήρωναν με τον μήνα. Χειμώνα-καλοκαίρι. Το καλοκαίρι ερχόντουσαν οι γυναίκες μας απάνω. Είχε καμαράκια και μέναμε. Πότε πότε πήγαινε ένας

να ψωνίσει στη Σύρα και γυρνούσε αμέσως.

Όταν ήμαστε φύλακες, είχαμε αγοράσει καμιά διακοσαριά πρόβατα. Είχαμε και γουρούνι.

– Υπήρχαν νερά στα Γιούρα;

– Για τους Αγιουργιανούς και για τα ζώα υπήρχαν. Όχι, όμως για τους φυλακισμένους. Τα Γιούρα δεν ήταν κατάλληλα για φυλακές. Δεν είχε νερό για τόσο κόσμο.

– Γιατί σας ξαναδιώξαν;

– Γιατί θέλανε να το κάνουν πεδίο βολής και να το καταστρέψουν το νησί. Όταν μας διώξαν,

Τμήμα πίνακα του Συριανού ζωγράφου Κώστα Βαρβέρη από την ενότητα «Γυάρος, 1947-1974». Λάδι σε καμβά.

αφήσαμε τα αιγοπρόβατα επάνω. Το 2000 μας ήρθε ένα χαρτί, να πάμε στα Γιούρα να απομακρύνουμε τα ζώα απ' το νησί. Ήτανε η τελευταία φορά που πήγαμε στα Γιούρα. Τώρα τα Γιούρα είναι ορφανά.

– **Είδες, καμιά φορά, τον Μάρκο Βαμβακάρη, Γιώργο μου;**

– Ναι, μια δυο φορές στου Τσικολή στο Δήλι¹.

Ήμαστε παιδιά και πηγαίναμε και τον βλέπαμε που έπαιζε μπουζούκι και τραγουδούσε. Ήμουνα δέκα χρονών, δώδεκα. Λέγανε ότι ήταν ο Βαμβακάρης. Πού να φανταζόμουν τότε ότι θ' ανέβει τόσο ψηλά ο Μάρκος. Εντυπωσιαζόμουνα που ένας Συριανός έπαιζε μπουζούκι και είχε βγάλει τραγούδια Συριανά, όπως "Μια φούντωση, μια φλόγα". ■

1. Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης, Μάρκος Βαμβακάρης. Από τον μύθο στην ιστορία, 1600-2017, εκδόσεις Εκπαιδευτήρια Άγιος Παύλος, Σύρος 2017, σ.426, 429.

ΝΥΦΗ, ΤΗΝ ΠΗΓΕ ΠΑΝΩ ΣΤΑ ΓΙΟΥΡΑ

Κείμενο: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

Αντώνη μου, ποιους παραγιούς των Γιούρων γνωρίζεις;
_ Τον Κυριάκο Παλαιολόγο απ' τον Δανακό.

Τον Δημήτρη Ρηγούτσο τον Αντίχερα, που γεννήθηκε το 1922. Έκανε έξι χρόνια παραγιός στα Γιούρα του Σαραντάκη τα κτήματα. Στις 4 Μαΐου του 1951 παντρεύτηκε τη Μαρία Βακονδίου τη Μαρονού και αμέσως την πήρε και ξαναπήγε στα Γιούρα στο σπίτι του Σαραντάκη, για να τρυγήσουν τα μελίσσια. Κάθισε έξι μήνες και γύρισε.

Τον Δημήτρη Παλαιολόγο τον Κουβά, που έπαιζε λίγο μπουζούκι, τον

μαχαλατζή της Απάνω Χώρας, τον γεροντολεύτερο.

Είχε πάει μια φορά στα Γιούρα ο πατέρας μου για να φέρει κάτι αρνιά και είδε τον Μήτσο να κάνει ζευγάρι κι ήτανε κοντός κι είχε ένα σύνεργο με μια αλετρόχερη ψηλή κι όπως ήτανε κοντός, πατούσε στις μύτες των ποδιών του για να ζευγαρίσει. Όταν τους διώξανε από πάνω, ο πατέρας μου είχε πάρει μια αγελάδα κι ένα μπουγαδί, απ' τους Σαραντάκηδες.

Τον Μιχάλη Βαφέα, τον παραγιό του Αντώνη Μαραγκού του Ανταμπρά.

Τον Λινάρδο Ξανθάκη, το Κωλοσφούλι.

Γεννήθηκα το 1938. Το 1956, όταν ήμουν δεκαοκτώ χρονών το νησί μας, η Σύρα, λόγω ξεραϊλας δεν είχε επάνω φαγιά και πήραμε άδεια και πήγαμε στα Γιούρα τα πρόβατα της Απάνω Μεριάς.

Φορτώσαμε δυο καϊκιές με τα δικά μας πρόβατα απ' τη Βαρβαρούσα και τον Τράχηλα του Δελφινιού. Εγώ μπήκα στο καϊκι του Γιαούλη. Παλεύαμε δύο ώρες για να φτάσουμε, γιατί είχε φουρτούνα κι έσβηνε η μηχανή. Πήγανε το καϊκι στην Παναγιά να το ναυτολογήσουνε. Το νησί είχε επάνω φυλακωμένους. Θυμάμαι, ήταν Μάης μήνας κι όταν το καϊκι πλησίασε το Γλαρονήσι ήταν γεμάτο γλαράκια. Αυτή η εικόνα μου 'μεινε αξέχαστη.

Έμειναν απάνω και τα 'χανε τον νου των τα ζα, ο μπαρμπα-Γιώργος Δαλέζιος ο Μπόμπακας, ο μπαρμπα-Λινάρδος Ρούσσος ο Μπρούντζος, ο μπαρμπα-Μάρκος Ρούσσος ο Σμαράγδης.

Το φθινόπωρο τα 'φεραν πίσω. ■

Αφήγηση του Αντώνη Γ. Παλαιολόγου (του Μικρού) στον Δημήτρη Β. Βαρθαλίτη.

Συριανά γράμματα

ιστορία · λογοτεχνία · λαογραφία · καλές τέχνες

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΑ ΓΙΟΥΡΑ

Συριανά γράμματα

ιστορία · λογοτεχνία · λαογραφία · καλές τέχνες

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΩΝ "ΚΥΚΛΑΔΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ"

Ιδιοκτησία — Έκδοση

ΒΙΚΕΝΤΙΟΣ Δ. ΒΑΡΘΑΛΙΤΗΣ

Αγγ. Σικελιανού 45, 154 51 Νέο Ψυχικό, Τηλ. 67 25 134

Διεύθυνση

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Β. ΒΑΡΘΑΛΙΤΗΣ

Αγγ. Σικελιανού 45, 154 51 Νέο Ψυχικό, Τηλ. 67 25 134

Διαχείριση

ΠΕΤΡΟΣ Δ. ΒΑΡΘΑΛΙΤΗΣ

Αγγ. Σικελιανού 45, 154 51 Νέο Ψυχικό, Τηλ. 67 25 134

Γενική εποπτεία ύλης

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Ν. ΡΟΥΣΣΟΣ

Κέας 32, 141 21 Νέο Ηράκλειο Αττικής, Τηλ. 27 59 084

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ (4 τεύχη)

Εσωτερικού Δρχ. 4.000

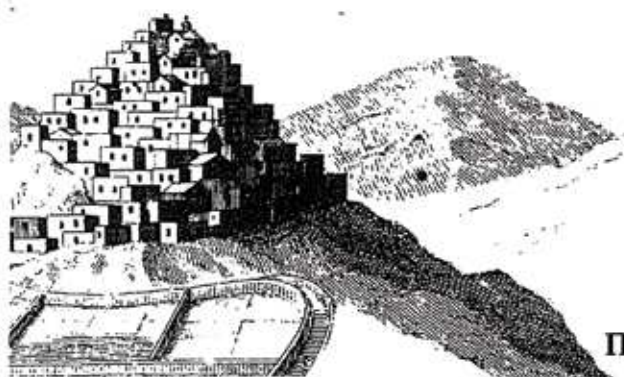
Οργανισμών » 6.000

Εξωτερικού » 8.000

- Διεύθυνση στη Σύρα: Γιάννης Ρούσσος (Γαζής), Σταμ. Πρωίου 17, Τηλ. 23 723
- Μακέτα εξωφύλλου: Μιχάλης Ιερωνυμίδης.
- Φωτοστοιχειοθεσία: Γραφικές τέχνες Ανδρομάχη Χ. Αθανασιάδου, Τζωρτζ 10, 106 77 Αθήνα, Τηλ. 38 41 823, Fax 38 09 370
- Το κόσμημα του εξωφύλλου είναι από το βιβλίο *Περί άνατροφής των κορασίων* του Π. Ζωντανού, που εκδόθηκε στη Σύρα το 1836.

- Φωτογραφίες: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης — Αρχείο Συριανών γραμμάτων.
- Με το σημερινό αφιέρωμα στα Γιούρα γίνεται προσέγγιση σ' ένα κομμάτι της Σύρας, της ιστορίας της και του λαϊκού πολιτισμού της. Οι άλλοτε μόνιμοι κάτοικοι του μικρού νησιού και ο παραδοσιακός τρόπος της ζωής τους ανήκαν στη συριανή απανωχωρίτικη κοινωνία και ιστορία. Η ιστορία αυτή διακόπηκε βίαια, όταν, σε καιρούς σκοτεινούς, ο χώρος έγινε κολαστήριο. Τώρα η ερημωμένη από ανθρώπινη παρουσία φύση της Γιούρου περιμένει μια μελλοντική άνοιξη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
Ελπίδα Π. Σαλάχα, <i>Η αλλοτινή ζωή στα Γιούρα</i>	155
Νικόλαος Σπανόπουλος, <i>Ψάρεμα στα Γιούρα</i>	186
Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης, <i>Τοπωνυμικό της Γυάρου</i>	187
Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης, <i>Οδοιπορικό στα Γιούρα</i>	189
Άγνωστος, <i>Αγonas τον αγορο</i>	193
Μαρία Μ. Προβελεγγίου, <i>Οι Αγιοριανοί κρύβουν τον Καραμανλή</i>	194
Διάφοροι, <i>Μαρτυρίες κρατουμένων στα Γιούρα</i>	195
Πλάτων Αναστασόπουλος, <i>Στην Γυάρο</i>	198
Ευάγγελος Ν. Ρούσσο, <i>Αρχαιογνωστικά της Γυάρου</i>	200
François Aron, <i>Μια πέτρα με επιγραφές από τη Γυάρο</i>	204

Από τους άλλοτε μόνιμους κατοίκους των Γιούρων: Η οικογένεια Ισιδώρου Ζάννε Μαραγκού, 3 γιοί και 8 κόρες με τη μητέρα τους. Δεύτερη από αριστερά επάνω η σημερινή γιαγιά Ελπίδα (βλ. σελ. 155).

Η γιαγιά η Ελπίδα θυμάται τη ζωή στα Γιούρα

Κάθε ώρα και στιγμή τα Γιούρα έρχονται μες στο μυαλό μου. Πολυλόμωνα εκεί. Μ' άρεσε η ήσυχη ζωή. Δε μ' άρεσε να θέλω να μπω, να βγω. Μ' αρέσανε οι δουλειές του σπιτιού. Να πλένω, να μαγειρεύω, να συγυρίζω το σπίτι, να ζυμώνω το κρήθινο ψωμί, ν' ασπρίζω τις μπεζούλες της αυλής. Όλο το κτήμα είναι μες στο μυαλό μου. Οι συκιές, τα σκίνα, τα θυμάρια, τα φρύγανα. Η νησιώτικη θάλασσα, που φαινόταν απ' το σπίτι. Βορινά η Τζιά, η Κάρυστος κι η Άνδρος. Η Σύρα, τα Θερμιά κι η Τήνος από την πλευρά του νοτιά. Τα λιμανάκια των Γιούρων λάμπουν μες στα μάτια μου: οι Φυλλάδες, ο Κούκος και ο Βάτος. Κοντά στο σπίτι μας υπήρχε το μοναδικό δάσος των Γιούρων από σκίνα και αρευνιές. Απ' αυτό το δάσος και τα 4 σπίτια κόβαμε κούτσουρα για το τζάκι και ξύλα για το μαγείρεμα. Δεν υστερούμαστε ποτέ ξύλα και κάρβουνα.

Οι γέροι θυμούνται τα μικράτα τους. Θυμάμαι, που καθόμαστε μες στις πάγκες (= πάγκους) όλες μαζεμένες. Θά 'μωνα 2 χρονώ. Είπα τη λέξη Διάβολο. Κι ο μπαμπάς μου ο Σιδεράς μου είπε:

— Αυτό που είπες, είναι κακό.

Και πήγα και κρύφτηκα κάτω από την ποδιά της μαμάς μου της Τερεζίνας. Ήμαστε μικρές έξω στην αυλίτσα, στο σπίτι μας στα Σκίνα, και ο μπαμπάς μου μας ζωγράφιζε το πόδι μας πάνω σ' ένα χαρτί, και στη Σύρα μας φτιάχνανε παπούτσια.

Δεν φεύγουν από το μυαλό μου οι Βρυσούλες, η Βάρδια, το Κουκούδι. Για τότε έκανα 1½ ώρα δρόμο, για να πάω στο εκκλησάκι της Δεκάρμενης ν' ανάψω το καντήλι. Δεν περπατούσα, αλλά πετούσα μες στα κατσάβραχα. Άνοιγα την πόρτα του κτήματός μας στα Σκίνα κι έφτανα στις Βρυσούλες, που παίρναμε νερό. Προχωρώντας, έβγαينا στη Βάρδια, απ' όπου φαινόταν το Λιμανάκι της Παναγιάς. Περνούσα από το Κουκούδι, που είναι η βρύση με τρεχάμενο νερό, κι όποιος πει, θα ξαναγυρίσει στα Γιούρα, κι έφτανα στην τοποθεσία του Βασιλή. Κατόπιν έφτανα στις Μάντρες του Πάππου και σε 10 λεπτά έφτανα στο εκκλησάκι, τραγουδώντας Στο βουνό ψηλά εκεί. Έβαζα λάδι στο καντήλι κι άναβα τη λουμινήθρα και τό 'βαζα στη θυριδούλα δίπλα στο βήμα. Έπειτα γύριζα στο σπίτι μου απ' τον ίδιο δρόμο.

Τα Γιούρα ήταν ένας πολύ ήμερος τόπος. Ποτέ κανείς δεν τρόμαζε. Ούτε τα παιδιά, ούτε οι παραγοί, ούτε τα αφεντικά. Ποτέ δεν έβαζες κακό στο μυαλό σου, όταν ξυπνούσες τη νύχτα, όταν περπατούσες τη νύχτα στα βουνά. Δεν είχε τόπους που ν' ακουστούν οι νεράιδες, ούτε φαντάσματα, ούτε στοιχειά και τα Μαύρα Φίδια των Γιούρων, τα μοναδικά που υπήρχαν στο νησί, ήταν τελείως άκακα. Ποτέ δεν ακούστηκε ότι δάγκωσε φίδι άνθρωπο ή ζώο, γιατί λέγανε ότι τά 'χανε «δέσει».

Όλο το μάκρος των Αγιουρών από τον ένα κάβο στον άλλο είναι μονόραχο. Από τη μια μεριά είναι το νότιο και από την άλλη το βόρειο με υψηλότερη κορυφή τον Άι-Λιά. Στα Γιούρα δεν υπάρχουν κοιλάδες και πεδιάδες, μόνο αρκετά ξεροπόταμα και από τις δύο πλευρές. Στις Φυλλάδες είχε ένα, δίπλα στη Βάρδια άλλο, είχε και στο Κουκούδι. Στην Παναγία είχε ένα από τη μια πλευρά του βουνού και ένα από την άλλη. Ήτανε και ο Κακός Ποταμός, που ξεκινούσε

από του Πετρίτη και ξεσπούσε στο Βαθύ Ρέμα. Ήτανε του Τηνιακού και του Νόνα. Απ' όπου και να θες να πας, για να συντομέψεις, θ' ανέβεις από τη θάλασσα στην κορυφή και απευθείας από την κορυφή θα κατέβεις στη θάλασσα. Υπάρχουν όμως αρκετά λιμανάκια, ώστε ανάλογα με τον καιρό να μπορούν να βρουν μια καλή ευκαιρία ν' αράξουνε τα καϊκια και να φυλαχτούν. Για το βοριά, που έρχεται από την Άνδρο και το μαϊστρο από την Κάρυστο τα απάγκια μέρη του νησιού είναι το Λιμάνι της Παναγιάς και οι Φυλλάδες. Για το σορόκο, που έρχεται από τη Σύρα και πιάνει όλα τα λιμανάκια του νότιου μέρους, τα απάγκια λιμανάκια είναι το Χέρρωμα, η Μαρόνα, το Βαθύ Ρέμα. Το Γλαρονήσι κόβει το βοριά προς τις Φυλλάδες. Όταν φυσάει ο γαρμπής, δεν μπορεί ν' αράξει πλεούμενο στο Λιμάνι της Παναγιάς. Επειδή ο γαρμπής πιάνει όλο το νησί, ψάχνεις να βρεις μια τρυπίτσα ν' αράξεις το καϊκι σου και να το προσέχεις.

Ήτανε τόσο καθαρός ο αέρας στα Γιούρα, που ό,τι τρώγαμε, το τρώγαμε με όρεξη, προπαντός το κριθαρένιο ψωμί, αλειμμένο με κοπανιστή. Ποτέ δεν αρρωστήσαμε πάνω στα Γιούρα, ούτε οι μεγάλοι ούτε οι μικροί. Είχαμε την ευλογία του Θεού και της Παναγιάς της Δεκάρμενης.

Όποιος παραγιός ερχόντανε στα Γιούρα, κολλούσε η καρδιά του και δεν ήθελε να φύγει. Στα χρόνια μου, στα 4 σπίτια των Γιούρων, πέρασαν καμιά εικοσαριά παραγιοί από διάφορα νησιά των Κυκλάδων. Αρκετοί ερχόντουσαν με τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους. Τύχαινε καλοκαίρι να είναι και 50 άτομα στα 4 σπίτια των Γιούρων. Το χειμώνα λιγότευαν. Όταν μας διώζανε απ' τα Γιούρα, προτιμούσα να ζω μόνη μου σε μια σπηλιά, παρά ν' αφήσω τα Γιούρα μια για πάντα.

Από το ύψωμα του Άι-Λιά στην ανατολική πλευρά των Γιούρων. Από αριστερά η Παναγιά η Δεκάρμενη, η Αλυγαριά, του Μανόλη, του Βαβά, του Σορόκου και το Γλαρονήσι. Στο βάθος η σιλουέτα της Σύρας.

Ανθισμένο τοπίο στο Λιμάνι της Παναγιάς.

Οι Ιταλοί μας διώξαν όλους από τα Γιούρα, γιατί 2 Συριανοί διαδώσανε ότι είχαμε στα Γιούρα ασύρματο και πως τροφοδοτούσαμε καΐκια, που περνούσαν με στρατό και πήγαιναν στη Μέση Ανατολή. Φεύγοντας, πήραμε και τα πρόβατά μας. Ξαναγυρίσαμε στα Γιούρα, όταν ήρθανε οι Γερμανοί, αλλά τα ζώα είχαν λιγοστέψει. Τελικά το Κράτος απαλλοτριώσε τα Γιούρα στις 19 Απριλίου 1949, επειδή είχανε κάνει τις φυλακές, και στις 6 Σεπτεμβρίου 1951 μας διώξαν τελείως από τα Γιούρα.

Η μητέρα μου η Τερεζίνα πέθανε 86 χρονώ. Το '47 περίπου αποχαιρέτησε για πάντα τα Γιούρα και πήγε στη Σύρα και την περιποιούντανε οι κόρες. Όταν τα παιδιά ήμαστε μικρά, αγόρια, κορίτσια, πηγαίναμε στα σχολεία των Καλογραιών ή των Φρερ στη Σύρα, και στο διάστημα αυτό η Τερεζίνα έμενε στη Σύρα και το καλοκαίρι πήγαινε στα Γιούρα. Το 1962 πέθανε στην Απάνω Σύρα.

Το σπίτι μας. Στους πρόποδες του 'Αι-Λιά ήτανε το σπίτι μας. Στην τοποθεσία Σκίνα. Στο βορινό μέρος των Γιούρων. Το ύψος από τη θάλασσα ήταν περίπου 300 μέτρα. Πρωί-πρωί δε βλέπαμε τον ήλιο, που έβγαινε, τον έκρυβε ο 'Αι-Λιάς. Ενώ αντίθετα βλέπαμε τη δύση του ήλιου, μέχρι που βουτούσε στα βουνά της Αττικής. Το καλοκαίρι στα Θερμιά και το χειμώνα βλέπαμε το ηλιοβασίλεμα στη Τζιά.

Επειδή το σπίτι μας ήτανε στο βορινό μέρος, το χειμώνα το κρύο ήτανε και πιο έντονο. Αλλά όσο πιο πολύ κρύο έκανε, τόσο υγεία είχαμε. Το κλίμα ήταν ξερό και υγιινό. Η θάλασσα, το βουνό και ο αέρας ήταν υγεία.

Από το Λιμάνι της Παναγιάς θέλαμε 1½ ώρα, για να πάμε στο σπίτι μας. Το σπίτι μας απ' τα 4 σπίτια ήτανε στο πιο υψηλό μέρος των Γιούρων. Αλλά από το δικό μας περνούσε κι ο Σαραντάκης κι ο Γιάννης Μαραγκός, για να πάνε στο

σπίτι τους από το Λιμάνι της Παναγιάς. Το καθένα απείχε 15 λεπτά από το σπίτι μας. Από τους κατοίκους των Γιούρων εμείς είχαμε τις περισσότερες επισκέψεις. Αλλά από τους ψαράδες οι Μαραγκοί στο Λιμάνι της Παναγιάς είχαν τις περισσότερες. Όταν οι ψαράδες ερχόντανε από το βορινό μέρος, το κοντινότερο σπίτι ήτανε του Γιάννη Σαραντάκη, που ήτανε στα Σκίνα, και έπειτα το δικό μας.

Η σάλα μας ήταν μεγάλη σαν 2 δωμάτια. Μέσα είχε 1 σκρίνιο περασμένο με μαύρο βερνίκι. Είχε 4 μεγάλα συρτάρια, που βάζαμε μέσα τα ρούχα μας. Επάνω στο σκρίνιο υπήρχε 1 τουαλετίτσα με καθρέπτη. Στα 2 συρταράκια του βάζαμε τις τσατσάρες, τα μπηχτράκια, την κολόνια και το μοσκοσάπουνο. Στη σάλα υπήρχε 1 καναπές καθεαυτού χωριάτικος. Επάνω είχε στρώμα με άχυρα. Άμα χρειαζόταν, τον κάναμε κρεβάτι. Πίσω από τον καναπέ, μέσα σε μια μεγάλη θυρίδα, υπήρχε ένα κιούπι, στο οποίο βάζαμε το νερόμελο (τροφή για τις μέλισσες). Στη σάλα είχαμε 2 μπάγκους, χωρίς πλάτη, χωρίς στρώμα, μόνο για κάθισμα, και 2 καρέκλες από τη μια και την άλλη του σκρίνιου. Στον τοίχο υπήρχε 1 εντοιχισμένο ντουλάπι, όπου βάζαμε τα φαγώσιμα. Πάνω από το ντουλάπι υπήρχαν 2 μεγάλες θυρίδες ανοιχτές. Στη μια βάζαμε τα ποτήρια και τα φλιτζάνια, τα πιατάκια, και στην άλλη τις μεγάλες πήλινες λεκάνες και τις μεγάλες πήλινες πιατέρες και τα πιάτα. Τα πιάναμε με τη βοήθεια μιας σκάμνας.

Η σάλα ζεσταινόταν από το τζάκι της κάμαρας, που άναβε όλη μέρα. Όταν έκανε πολύ κρύο στη σάλα, ανάβαμε το μαγκάλι. Άμα πλέκαμε, ανοίγαμε το παράθυρο και φαινόταν ένα μέρος της Τζιάς, η Κάρυστος και η θάλασσα. Μετά το βραδινό φαγητό καθολικοί και ορθόδοξοι περνούσαμε στη σάλα, γονατίζαμε κάτω και προσευχόμαστε. Λέγαμε το Ροζάριο, το Πιστεύω, την Πράξη Συντριβής, το Χαίρε Δέσποινα και τις λιτανείες της Παναγιάς. Έπειτα τα αφεντικά και οι παραγιοί, κουρασμένοι, όπως ήταν, από τη δουλειά, καθόταν λίγο και συζητούσαν, και πηγαίνανε να κοιμηθούν.

Στη σάλα είχαμε την εικόνα της Καρδιάς του Ιησού και της Παναγιάς. Τις είχαμε πάνω από τις 2 πόρτες, όπως πηγαίναμε για τις κάμαρες. Στον καναπέ από πάνω είχαμε μια μπάντα. Είχε φαντά λουλούδια και κεντημένο ένα καβαλάρη. Είχαμε ένα βάζο και ανάλογα με την εποχή βάζαμε λουλούδια πάνω στο σκρίνιο. Βάζαμε λουλούδια και στο εικονοστάσι.

Στην κάμαρα είχαμε το καντήλι. Είχαμε και μια καντήλα. Περνούσαμε στη λουμινήθρα το φτιλί και έκαιγε με λάδι. Την είχαμε στη σάλα. Είχαμε και τα φανάρια με λάδι και φτιλί, και τα παίρναμε για να ταΐσουμε τη νύχτα τα ζώα. Αργότερα χρησιμοποιήσαμε και λάμπες με πετρέλαιο.

Στην κουζίνα είχαμε ένα μακρόστενο τζάκι για το μαγείρεμα. Δίπλα του ήταν ο φούρνος για το φούρνισμα των ψωμιών. Στη μέση υπήρχε ένα μεγάλο ξύλινο τραπέζι με 4 πόδια και σκάμνες μεγάλες. Ηκαθίζανε 4 άτομα στην καθεμιά.

Μαγειρεύαμε σε μπακιρένια καζάνια και μπακιρένιο τηγάνι, τα οποία γανώναμε κάθε χρόνο στη Σύρα. Είχαμε καθεαυτού πήλινα συριανά πιάτα. Μέσα ήταν αλειφωτά, άλλα είχανε ρίγες, άλλα λουλούδια. Είχαμε μεγάλες θυρίδες στον τοίχο και στοιβάξαμε τα πιάτα και τα γυάλινα ποτήρια. Συνήθως όμως ο κόσμος έτρωγε σε εμαγέ. Στα τελευταία χρόνια είχαμε και φανάρι για το φαί (= δικτυωτό, για να μη πλησιάζουν έντομα).

Είχαμε 2 κρεβατοκάμαρες. Τα στρίποδα των κρεβατιών ήταν και σιδερένια και ξύλινα, και βάζαμε επάνω τάβλες και ξαπλώναμε το στρώμα. Είχαμε στρώματα γεμάτα και με μαλλί και με άχυρο. Τα αχυρένια το καλοκαίρι ήταν πιο φρέσκα. Τα σεντόνια ήταν από αλατζά άσπρο με χρώματα μέσα. Οι κουβέρτες

ήταν από μαλλί, και τις λέγαμε χράμια. Δίναμε στη Σύρα το μαλλί και μας το υφαίνανε. Τα υφαντά ήταν ζεστά και χωρίς κενά, που δημιουργεί το πλέξιμο. Είχαμε και παπλώματα.

Στη μια κρεβατοκάμαρα κοιμόντουσαν τα αγόρια, στην άλλη η μητέρα μας και τα κορίτσια. Οι παραγιοί είχανε πιο έξω δικό τους καμαράκι. Οι παραγιοί μες στο σπιτάκι είχανε 3 κρεβάτια και κοιμόντουσαν χωρίς μαγκάλι. Ήτανε 3 και η παρουσία τους ζέσταινε το δωματιάκι. Μια μεγάλη μαρόνα συκιά σκέπαζε το καμαράκι των παραγιών, και το φύλλωμά της το δρόσιζε το καλοκαίρι. Στην κρεβατοκάμαρα των κοριτσιών είχε τζάκι και το ανάβαμε όλη μέρα. Τη νύχτα κρατούσε με την καρβουνωσιά και ζεσταινότανε το δωμάτιό μας. Τα αγόρια είχανε μαγκάλι.

Το κρεβάτι των κοριτσιών ήτανε μια μεγάλη χτιστή κασέλα και χωρούσε 8 άτομα. Γύρω-γύρω στον τοίχο είχαμε καστανιές, και απάνω βάζαμε τις τάβλες. Τη μικρή αυτή δεξαμενή τη γεμίζαμε κριθάρι. Στο δάπεδο είχαμε κουρελούδες και προβιές των προβάτων. Τα μαξιλάρια ήταν γεμάτα μαλλί των προβάτων.

Έξω από το σπίτι υπήρχε ένας καμπινές. Ένα μικρό σπιτάκι (2×2 μ.) α-σουβάντιστο. Είχαμε μια λεκάνη χτιστή και είχε ξύλινο περιτύλιγμα, χωρίς καπάκι. Ο λάκος ήταν σκεπασμένος και δε φαινότανε. Η πορτούλα ήταν φτιαγμένη με πυκνά ξυλαράκια. Οι άντρες το πιο πολύ πηγαίνανε στα χωράφια.

Ο παππούς του Γιάννη Σαραντάκη, ο Βαγγέλης Σαραντάκης, είχε έρθει από την Κρήτη στα Γιούρα ως παραγιός. Στην αρχή έχτισε μάντρες για τα πρόβατα κοντά στα Σκίνα, που απόκτησε, και όταν αποφάσισε να μείνει στα Γιούρα, δίπλα έχτισε και το σπίτι του. Ήτανε 3 δωμάτια και η κουζίνα μέσα στην αυλίτσα. Η αυλίτσα ήταν με τοίχο χτισμένη και είχε πλάκες κάτω. Είχε και πεζούλα. Ήταν σκεπασμένη με καστανιές και είχε κληματαριά. Από την αυλή έβλεπες το Φούι. Λίγο πιο πέρα από το σπίτι, στο Λούτσο, ήταν ένα τραπέζι και από κει είχε θέα τη θάλασσα το Βάτο. Έβλεπε προς την Τζιά, την Κάρυστο. Ο Γιάννης ο Σαραντάκης ήταν ωραίος άντρας. Γνώρισε στα Γιούρα την αδελφή μας τη Μαργαρίτα, η οποία ήταν όμορφη και παχουλή, και παντρευτήκανε. Ήταν τότε αφεντικό. Νοίκιαζε κτήματα από το Κράτος. Δεν είχε ιδιόκτητα. Είχε και παραγιούς. Ο αδελφός του ο Πέτρος πήρε την Ασπασία και έκανε 3 κόρες, την Ευτυχία, την Κατίνα και τη Λιλή. Μείνανε στα Γιούρα.

Η ζωή μας στο σπίτι. Το Σάββατο σκουπίζαμε απέξω το προαύλιο. Ήτανε πολλές αυλές και μάντρες άστεγες. Το Σάββατο λάμπανε. Η μητέρα μου ήταν παράξενη και καθαρή. Μας έστελνε και απέξω από το κτήμα, σ' ένα σημείο του δρόμου, και το καθαρίζαμε. Σκουπίζαμε με κοντές συνηθισμένες σκούπες. Όταν λερωνόταν κάτω ο σουβάς του σπιτιού, τον ασπρίζαμε με ασβέστη. Μια φορά το χρόνο, το Πάσχα, ασπρίζαμε μέσα κι έξω τα ντουβάρια με ασβέστη. Τα πατώματα τα βάφαμε πιο συχνά. Τον ασβέστη τον αγοράζαμε από τη Σύρα και τον σβήναμε σε πλήινα κιούπια. Τα Γιούρα δεν είχανε μαρμαρόπετρα, για να κά-νουμε καμίνι για ασβέστη.

Στις Βρυσούλες, που όλο το χρόνο έτρεχε νερό, είχαμε μια μικρή στερνίτσα 2×2 και 1 μέτρο ύψος. Η στερνίτσα είχε και 2 πλύστρες, καμωμένες από 2 μεγάλες πλάκες. Πλέναμε τα ρούχα με πράσινο σαπούνι και βάζαμε λουλάκι στα ρούχα, για να φαίνονται πιο ξεγάριαστα. Το ζεστό καιρό, όταν ξέραμε ότι οι παραγιοί και τα αδέρφια μας δε θα περνούσαν από κει, το στερνάκι ήταν στο κεντρικό μονοπάτι, πηγαίναμε, μπαίναμε μέσα και πλενόμαστε με πράσινο σαπούνι.

Η μέρα δεν ήταν σταθερή, γιατί το μέρος ήταν ξάνεμο. Διαλέγαμε τη μέρα που δε φυσούσε. Δίπλα στη στερνίτσα είχε και ένα μικρό ξεροτρόχαλο πλυσταριό. Είχαμε μέσα ένα τζάκι, ένα καζάνι, μια σκάφη με την ξύλινη πλύστρα της. Άμα δρόσιζε, ζεσταίναμε νερό και λουζόμαστε με πράσινο σαπούνι. Το χειμώνα μας κουβαλούσαν νερό με τα ζα στο σπίτι, το ζεσταίναμε και πλενόμαστε μέσα σε σκάφες. Τα πόδια μας τα πλέναμε κάθε μέρα. Ήμαστε και ξεκάλτσωτες το καλοκαίρι. Κατά την ώρα που θέλαμε, πλέναμε τα πόδια μας. Τ' αδέρφια μας και οι παραγοί, οι οποίοι ήταν νοικοκυραίοι και δεν ξεχώριζαν απ' τ' αδέρφια μας, πηγαίνανε στις Βρυσούλες και πλενόntonτουσαν.

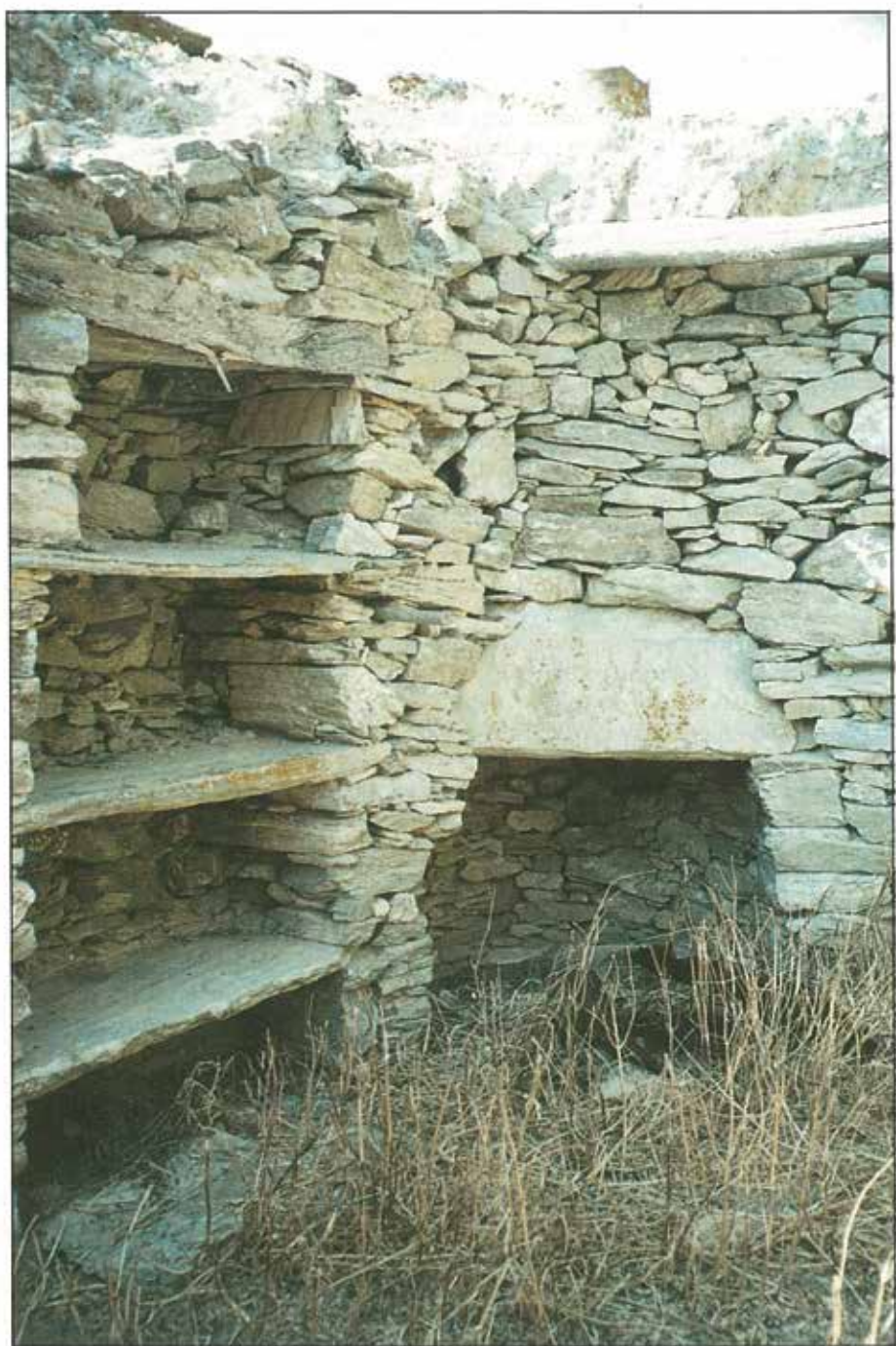
Προτιμούσαμε να κουβαλάμε νερό με τις στάμνες απ' τις Βρυσούλες, γιατί πηγαίναμε άδειες τον ανήφορο και γυρνούσαμε φορτωμένες τον κατήφορο. Ενώ εάν πηγαίναμε στα Νερά, θα γυρνούσαμε φορτωμένες τον ανήφορο. Οι Βρυσούλες από το σπίτι μας ήταν νοτίως, ενώ τα Νερά ήταν βόρεια. Ενώ η απόσταση ήταν σχεδόν η ίδια, 15 λεπτά με τα πόδια. Οι Μαραγκοί στο Λιμανάκι της Παναγίας είχαν πολύ νερό από μια τρεχάμενη πηγή. Οι Σαραντάκηδες και ο αδελφός μου ο Γιάννης έπαιρναν νερό από τα Νερά.

Για μπάνιο θαλασσινό πηγαίναμε στις Φυλλάδες, τύχαινε και στο Χέρρωμα (= χέρσωμα). Από το σπίτι μας πηγαίναμε στην Κόκα, γυρίζαμε πλαγίως και κατεβαίναμε τη ραχούλα του βουνού. Υπήρχε μονοπάτι, σε πολλά σημεία με βάτους στολισμένο, και δεν ήταν κουραστικό. Στο Λιμάνι των Φυλλάδων σχηματιζόταν ρεματιά με πολλές πικροδάφνες ροζ χρώμα, οι οποίες ανέβαιναν αρκετά πάνω στο ποτάμι. Μέσα στη ρεματιά καθεαυτού υπήρχε τρεχάμενο νερό. Όποιος ήθελε, έπινε. Μεσ στο λιμάνι υπήρχε μια μεγάλη μαρόνα συκιά, και καθίζαμε, άμα θέλαμε, στη δροσιά της. Επειδή όμως φοβόμαστε, μήπως έρθει κανένα καϊκι, κάναμε το μπάνιο μας, παίζαμε λίγο με την άμμο και φεύγαμε. Όταν μεγαλώσαμε και γίναμε δεσποινίδες, άλλες κολυμπούσαμε με μαγιό, που τα ράβαμε οι ίδιες, άλλες με μισοφόρι.

Την Κυριακή είχαμε την ευλάβεια της Κυριακής. Κάναμε αργία. Φορούσαμε πάντα καθαρά. Δεν ηκάναμε δουλειά, εξόν εάν έπρεπε να αρμέξουμε ζώα. Αλλά όργωμα και θέρητα δεν κάναμε. Το φαγητό της Κυριακής ήτανε πιο πλούσιο. Συνήθως κάναμε ένα ψητό του φούρνου. Το απόγευμα βράζαμε κανέναν καφέ (κριθάρι από τα Γιούρα με λίγο αγοραστό καφέ) και πίναμε. Μια φορά είχε ρίξει η θάλασσα ένα βαρέλι κρασί και το πίναμε τις Κυριακές.

Ψυχαγωγία μας ήταν να μας πάει, το απογευματάκι προς το ηλιοβασίλεμα, η μαμά μας η Τερεζή, στην Κόκα, 10 λεπτά μακριά από το σπίτι. Εκεί είχε μεγάλους βράχους, 5-10 τόνους ο ένας. Παίζαμε τις κουμπάρες, κρυφτό και κυνηγητό. Παίζοντας, χαζεύαμε και το ηλιοβασίλεμα. Λέγαμε: Έλα να δεις φωτιές στη Τζιά! Ή: Αφού είναι κόκκινα τα σύννεφα, αύριο θά 'χουμε κακοκαιρία. Το κάθε παιδί είχε μαζί του και το ατομικό του σταμνάκι, που κρατούσε το νερό δροσερό. Παίζοντας, τρώγαμε και το κολατσιό μας, τυρί αγιουριανό, ελιές, ντομάτα, σταφύλια, σύκα. Καμιά φορά παίρναμε μαζί μας και τις τσανάκες (πήλινες λεκάνες) με τα φαγιά και τρώγαμε. Αφού σουρούπωνε, και πριν νυχτώσει, γυρνούσαμε στο σπίτι. Ακούγαμε και τις παράξενες μακρινές κραυγές των αρτένων, που διαπερνούσαν τη γαλήνη της αγιουριανής νύχτας. Χου! Χου! Έμοιαζαν σαν κλάματα νεαρής κοπέλας.

Στα Γιούρα είχαμε αγιωτικά βιβλία. Αυτά διαβάζαμε. Μ' αυτά προσευχόμαστε. Τα είχαμε στις θυρίδες. Πάντως όλες τις προσευχές και τις λιτανείες τις ξέραμε απέξω. Οι Σαραντάκηδες είχανε μυθιστορήματα και τα διαβάζαμε κι ε-

Τζάκι με θυρίδες στο πλάι για τα σκεύη.

μείς. Την Αρετούσα, την Γκόλφω, τα παραμύθια της Χαλιμάς, το Λήσταρχο Σπανό, τον Ερωτόκριτο, το Λήσταρχο Τζατζά. Η μάνα μου δεν μας άφηνε να τα διαβάζουμε, γιατί ήταν ερωτικά. Η αδελφή μου η Αννέτα τά 'παιρνε από τους Σαραντάκηδες, και ξεσηκωνόμαστε και τα διαβάζαμε κι εμείς. Απ' όλα μ' άρεσε η Αρετούσα και η Γκόλφω με τον Τάσο. Είχαμε ένα καμαράκι στις Βρυσούλες, που πηγαίναμε και κάναμε δουλειά, και τα παίρναμε και τα διαβάζαμε. Θά 'μουνα 15 χρονώ κι είχα διαβάσει όλο τον Ερωτόκριτο. Μέσα-πέρα όλα αυτά τα βιβλία τα διάβασα. Εμείς στο σπίτι μας είχαμε το βιβλίο τη Φιλοθέη και 2 άλλα ακόμη. Πότε-πότε φέρνανε εφημερίδες απ' τη Σύρα. Την *Κυκλαδική* και την *Αύγή* του Στεφάνου. Άκουγα τα αδέλφια μου που συζητούσαν και τις εφημερίδες *Καθημερινή*, *Βήμα*, *Βραδυνή* και *Άκρόπολις*.

Δεν έγινε κανένα προξενιό ούτε στ' αγόρια ούτε στα κορίτσια. Γνωρίζαμε τους άντρες μας ή τις κοπέλες, δίνανε λόγο, περνούσαμε δαχτυλίδι και παντρευόμαστε. Όλοι οι γάμοι ήταν αρεστοί στη μητέρα μας. Όλα τα παιδιά εκτός από τη Μαργαρίτα μας, που πήρε το Γιάννη Σαραντάκη, παντρευτήκαμε με Συριανούς. Είχαμε και το πατρικό μας σπίτι στο Βορνά της Άνω Σύρου και όλοι ήμαστε ανεκατεμένοι και ο ένας γνώριζε τον άλλο. Δίνανε λόγο, περνούσαμε δαχτυλίδι και παντρευόμαστε.

Τα 3 αγόρια, ο Γιάννης, ο Γιώργος και ο Αντώνης, δούλευαν πάνω στα Γιούρα και πάντρεψαν τα 8 κορίτσια με τα σπίτια τους και την προίκα και το νοικοκυριό. Ποτέ δεν παραπονέθηκαν πως δουλεύανε σκληρά, για να παντρέψουνε τις κόρες. Όλα τα κορίτσια μετά το γάμο έμειναν στη Σύρα, γιατί πήραν συριανούς άντρες. Και τα κτήματα μέινανε στ' αγόρια. Καμιά δεκαπενταριά μέρες πριν τη γέννα οι γυναίκες των αγοριών πηγαίνανε στη Σύρα. Πριν σαραντίσουνε, γυρνούσανε στα Γιούρα. Δεν είχανε προλήψεις. Να σαραντίσεις κλπ. Δεν θυμάμαι να αρρωστήσουν μωρά στα Γιούρα. Τα τυλίγαμε σε φασκιές σαν κουλούρες. Μέσα τα χεράκια τους. Όταν βγάζανε τα χεράκια τους έξω, τους βάζαμε μικρές φασκιές. Τα βυζαίνανε οι μάνες. Τους δίνανε χαμομήλι, για να χωνέψουνε.

Ρουχισμός. Η μαμά η Τερεζίνα πάντα φορούσε στα Γιούρα σταχτόμαυρα ρούχα και στο κεφάλι μαντίλι. Την ώρα της δουλειάς μες στο σπίτι δεν το φορούσε. Στα Γιούρα όλες φορούσαν μαντίλι στο κεφάλι, όταν βγαίνανε στον ήλιο, για να μη μαυρίζουν.

Με το μαύρο μαλλί της πλέκαμε μισοφόρια για το χειμώνα. Στη μέση ήταν εφαρμοστό και κάτω κλος (ανοιχτό). Για ζώνη χρησιμοποιούσε περαστή κορδέλα, η οποία έδενε φιόγκο στη μέση, δίπλα αριστερά.

Για να κρατά το στήθος, φορούσε μπουστίνα, που έμοιαζε με σουτιέν, που της το ράβαμε από κάμποτ ή από χασέ, σε χρώμα μπεζάκι. Απάνω φαρδύ και κάτω τα μαστάκια, για να βαστούν το στήθος υψηλά. Ήταν ένα είδος γιλέκο. Μπροστά κάθε 3 πόντοι είχε κουμπιά.

Το καλοκαίρι φορούσε ρόμπες. Ήταν ενωμένες, και από τη μέση κι απάνω κουμπωναν με κουμπάκια μέχρι το λαιμό. Έφταναν κάτω από το χοντρό της γάμπας.

Τα κορίτσια από μικρά βάζαμε χειμώνα καλοκαίρι από μέσα την πουκαμισίτσα και απέξω το μπούστο. Τα φτιάχναμε εμείς από χασέ ή από κάμποτ άσπρα, ροζ και μπεζάκια. Η πουκαμίσσα ήταν σαν τα κομπινεζόν. Έφτανε να μη φαίνεται από το φόρεμα. Τις γκιλοτούλες μας τις ράβαμε εμείς οι ίδιες σε διάφορα χρώματα.

Το καλοκαίρι φορούσαμε παντόφλες, και φτιαχτές από πανί, για να 'ναι πιο φρέσκες, και αγοραστές. Κάναμε τη σιόλα με σχοινάκι, και από πάνω ράβαμε ύφασμα από ντρίλι. Μόνο το μπροστινό πόδι έμπαινε. Κάναμε και με πίσω φτέρνα χωστές. Το χειμώνα φορούσαμε παπούτσια. Η μαμά μας πάντα φορούσε μαύρες παντόφλες. Το χειμώνα συνήθως φορούσε χωστές παντόφλες, και με δέρμα και με τσόχα.

Οι άντρες φορούσαν πάντα τραγιάσκες έτοιμες από ύφασμα αγοραστό. Το καλοκαίρι φορούσαν ψάθες, που σχημάτιζαν δροσουλα. Καμιά φορά στη δουλειά φορούσαν και ρεμπούπλικο για τη δροσιά, όχι όμως για λούσο. Το χειμώνα οι άντρες φορούσαν χοντρές μπότες ή αρβύλες (παπούτσια χωρικών). Τις άλλες εποχές φορούσαν χωριανά τσαρούχια. Ήταν από πετσί ζώου, λίγο πιο ψιλό από δάχτυλο. Του κάνανε τρύπες γύρω-γύρω και περνούσαν μια κορδέλα από δέρμα, τη λέγανε λαγάρα. Πίσω τό 'πιανε μια λουριδίτσα στη φτέρνα, για να μην τους βγαίνει. Κάνανε τσαρούχια και από ρόδες, και από πάνω περνούσαν δερμάτινη κορδελίτσα. Πολύ παλιά καταφέρνανε και σκοτώνανε και καμιά φώκια και το πετσί της το ξεραίνανε και το κάνανε τσαρούχια.

Τα αφεντικά και οι παραγιοί φορούσαν από μέσα τη μεσοφανέλα. Ήταν άσπρη και ψιλή και πλεγμένη από μας με προβατίσιο μαλλί. Μετά φορούσαν ένα ντρίλινο πουκάμισο με κουμπιά μέχρι απάνω. Απέξω φορούσαν μια πλεχτή φανέλα με λαιμό από μαύρο μαλλί. Ο γιακάς ήταν πλεγμένος στρογγυλός και, αφού περνούσε το κεφάλι, τον γυρίζανε διπλό. Οι φανέλες δεν κουμπώνανε. Στο πολύ κρύο φορούσαν σακάκι. Το καλοκαίρι δε βγάζανε τη μεσοφανέλα και το πουκάμισο. Τα πανταλόνια τους ήταν από ντρίλια. Τα μεσόβρακα ήταν από χοντρό αλατζά και κατέβαιναν μέχρι χαμηλά στον αστράγαλο και εκεί τα δένανε. Μπροστά κούμπωναν.

Στα Γιούρα όλοι, αφεντικά και παραγιοί, και οι νέοι, φορούσαν ζωνάρια από μαλλί, για να μην πονάει η μέση στο σκάσιμο, στο θέρος και στο αλώνι. Συνήθως ήταν μαύρα, για να μη λερώνονται εύκολα. Μέχρι 3 γύρους έκαναν. Εμείς οι ίδιες τους τα πλέκαμε. Ο καθένας είχε 2-3. Ο Γιάννης μας είχε ένα φαντό από χοντρό μαλλί με κουκούλα για το χειμώνα. Τό 'λεγε κάπα. Οι άλλοι δεν είχανε κάπα. Ο παραγίος ο Λυμπέρης, από τη Νιό, φορούσε βράκα σε καφέ χρώμα, καφέ γιλέκο και για καπέλο ένα στρογγυλό μπερέ.

Είχανε ένα σακίδιο (ντουβρά) από караβόπανο και βάζανε μέσα το ψωμί τους. Το βάζανε στην πλάτη σαν τους στρατιώτες.

Το δισάκι για τη σπορά ήταν ένα φαντό, μπρος-πίσω, το οποίο περνούσε από το κεφάλι. Είχε στρογγυλό λαιμό. Μπροστά ήταν σαν ποδιά και γυρνούσε απάνω με ραμμένα τα πλάγια, για να βάζουν μέσα το σπόρο. Το σακούλι έπεφτε στην κοιλιά, για να μη σκύβουν. Το ίδιο ήταν και πίσω. Αφού τέλειωνε ο σπόρος στο μπροστινό, γυρνούσαν το πίσω μπρος και συνέχιζαν να σπέρνουν.

Φαγητά. Εκτός από τα γνωστά φαγητά στα Γιούρα συνηθίζαμε και τα παρακάτω:

Αγκινάρες με κουκιά άσπρα. Αγκινάρες φυτεύαμε στο κάτω ποτιστικό, στην περιοχή Νερά.

Αιματιά. Μεσ στο αίμα του χοίρου βάζαμε γλίνα του χοίρου, σταφίδες, ζάχαρη, δυόσμο, πιπέρι και αλάτι. Πλέναμε το χοντρό έντερο του χοίρου και το γεμίζαμε με το πηχτό αίμα. Η επιφάνειά του γινόταν σαν λούζα και το κρεμούσαμε στο ταβάνι. Όταν θέλαμε να το φάμε, το κόβαμε σε φετίτσες και το τηγα-

νίζαμε. Ήταν σαν γλύκισμα.

Απόχτι των Γιούρων. Ό,τι κατσίκι και νά 'τανε, άμα το σφάζαμε, το πλέναμε με νερό και το βουτούσαμε μέσα στην άρμη ή στη θάλασσα, το στραγγίζαμε και του ρίχναμε φιλοτριμμένο αλάτι παντού και το παστώναμε. Το ανοίγαμε εκτός το κεφαλάκι, κανονικά με το μπαλτά. Του ανοίγαμε και τα μπούτια και το κάναμε ένα πράμα ίσιο, μια πλάκα ίσια, για να ξεραίνεται μέσα, και του περνούσαμε καλάμια στη μέση, για να είναι ανοιχτό και να στεγνώνει, και το κρεμούσαμε στον ήλιο, για να ξεραθεί και να βαστάξει το χειμώνα. Μετά το κάναμε ένα ματσάκι και το κρεμούσαμε κάπου ξεσκεπάστο. Οτιδήποτε είναι αλατισμένο, αρμυρό, απάνω του μύγα δεν πάει. Όταν θέλαμε να το φάμε, αποβραδís το βάζαμε στο νερό, για να ξαρμυρίσει. Το πιο ωραίο που ταίριαζε στο απόχτι, ήταν οι μελιτζάνες. Το ψήναμε και με πατάτες και με πιλάφι. Ήταν πατημένο στο αλάτι και ήταν νοστιμότατο.

Αρνί σίγλινα. Βράζαμε κρέας αρνίσιο, συνήθως τα μπούτια και το ψαχνό, από αρνί του γάλακτος, 4-5 μηνών, στο καζάνι με αρκετή γλίνα από το χόδρο. Προσθέταμε μαραθιά, πιπεράκι, αλατάκι. Τα αρνίσια σίγλινα ήταν σκέτο κρέας. Το βάζαμε σ' ένα μικρό κιουπάκι στρογγυλό και κρατούσε πολύ. Γινόταν ωραίο πιλάφι. Το τρώγαμε και κρύο με τη γλίνα. Κάθε τόσο κάναμε σίγλινα. Τα προβατίσια σίγλινα έχουν πιο πολύ γλίνα από τα ρίφια. Σφάζαμε και τις άκληρες προβατίνες και κάναμε σίγλινα.

Βαρβάκια. Στο Φούι φωλιάζανε τα βαρβάκια. Ήταν ντόπια και στάσιμα πουλιά. Ήταν παχιά σαν πέρδικες. Τις φωλιές τους τις κάνανε στα γκρέμια. Τα μικρά τα πιάνανε από τις φωλιές. Τα μεγάλα τα σκοτώνανε με τουφέκι. Ήταν πολύ νόστιμα με πιλάφι.

Ό,τι απέμεινε από το πατρογονικό της γιαγιάς Ελπίδας στα Σκίνα.

Καλαμωτή στέγη.

Βολβοί. Η γριά Μπαντούναϊνα η Λουίζα και του Φούσαντα η γυναίκα η Μαρία και η κόρη του η Τέτα μάζευαν από τους Φούρνους, την Παϊδα και το Βόλακα βολβούς (ήταν σαν κρεμμυδάκια, σαν μεγάλη σκορδέλα) και τα μαγείρευαν γιαχνί με πατάτες, με λάδι και κρέας. Οι βολβοί έβγαζαν βλαστό σαν τα ήμερα κρεμμύδια.

Κάλφα. Στην Παναγιά φύτευε μόνο του ένα είδος κουνουπιδιού, που το λέγαμε κάλφα. Στο νερό το βράζαμε και το τρώγαμε με λάδι και λεμόνι.

Μακαρόνια στριφτά στο χέρι. Ζυμώναμε τη ζύμη από σιταρίτικο αλεύρι. Πλάθαμε τη ζύμη, και έπειτα με τα χέρια τα στρίφαμε και έπεφτε η ζύμη από κάτω στρογγυλή σαν το μακαρόνι. Τη βάζαμε μέσα σε τριχιές και ξεραινότανε στον ήλιο. Το αλάτι το βάζαμε στη βράση.

Μανιτάρια με χοιρνό γιαχνί. Βάζαμε μες στο καζάνι χοιρνό κρέας, ντομάτα και μανιτάρια και τα ψήναμε.

Μανιτάρια κουρκούτι τηγανιτά. Ξεφυτεύαμε τα μανιτάρια από το χώμα. Τα βουτούσαμε ψιλά-ψιλά κομμένα ή γερά σε αραιό κουρκούτι και τα τηγανίζαμε. Τα μαζεύαμε τους μήνες Σεπτέμβρη, Οκτώβρη με Νοέμβρη, άμα έχει υγρασία. Στα Γιούρα είχε 2-3 είδη μανιτές. Η Αντιλαλούσα, ο Άι-Λιάς και η Παϊδα είχαν πολλά μανιτάρια.

Πατσάς. Άμα σφάζαμε τα ζώα, τρώγαμε και τον πατσά. Πλέναμε καλά-καλά τα αντεράκια και τα γυρίζαμε με μια μεγάλη βελόνα, που πλέκαμε μποξάδακια, και τα τρίβαμε καλά-καλά με λεμόνι και αλάτι και τα κάναμε σαν θελίτσα (ματσάκι), για να μην είναι σκορπισμένα μες στο καζάνι, και τα δέναμε με τα ίδια τα αντεράκια. Στο ζουμί βάζαμε ρύζι σαν την κρεατόσουπα, το αβγοδέναμε και γινότανε νοστιμότατο λεμονάτο. Την κοιλιά την ανοίγαμε, και με το

μαχαίρι βγάσαμε το πουρί από μέσα, την τρίβαμε με λεμόνι και αλάτι και καθαρή πια τη βάζαμε στο καζάνι. Τα ποδαράκια πλυμένα, καθαρά από τρίχες, μπαίνανε και αυτά μαζί. Το κεφαλάκι το βράζαμε πάντα με το βραστό κρέας γερό. Δεν το συνηθίζαμε ψητό.

Σαλιάγκοι (= σαλιγκάρια). Είχαμε σαλιάγκους ωραίους και καθαρούς. Τους μαζεύαμε μέσα από τα θυμάρια, μόλις άρχιζαν οι πρώτες ψιχάλες, τα πρωτοβρόχια. Τους νεροβράζαμε και τους ξεκολιάζαμε και τους βράζαμε όπως τις γιαχνί πατάτες. Τους караβόλους τους βάζαμε λίγο πιο γρήγορα, γιατί αργούσαν να ψηθούν.

Φρουτάλια με κρεμμύδι. Καβουρντίζαμε ψιλοκομμένο ξερό κρεμμύδι και, μόλις ήθελε να ροδίσει, ταράζαμε τα αβγά και τα ρίχναμε μες στο τηγάνι με αλάτι και πιπέρι.

Χόντρος. Αλέθαμε χοντροαλεσμένο κριθάρι στο χερόμυλο, και μετά το κοσκινίζαμε να φύγει το άχυρο και έμενε η ψίχα του κριθαριού. Εθρούσε και γινόταν ψιλά κομματάκια σαν τον τραχανά. Επειδή τα κομματάκια ήτανε χοντρά, τον λέγαμε χόντρο. Τον βράζαμε με βούτυρο, ντομάτα και αλάτι. Ήτανε φαγητό του χειμώνα.

Χόρτα ανακατεμμένα. Τα μαζεύαμε από τις άκρες των χωραφιών. Βλαστάρια, γαλασιόδες, κάλφα, καρύδες, λιναρίδες, μαντελίδες, ραδίκια. Τις λιναρίδες τις ψήναμε και σκέτες. Ήταν ωραίο χόρτο. Ψήναμε και βλαστάρια σκέτα. Όλων των χόρτων το ζουμί το πίναμε για φάρμακο, με λεμόνι και αλάτι. Ήταν υγιεινό.

Χορτοκεφτέδες. Βράζαμε τα άγρια χόρτα και τα λειώναμε. Καβουρντίζαμε λιγάκι κρομμύδι, το ρίχναμε μες στα λειωμένα χόρτα, μαζί με λίγο αλεύρι και κεφαλοτύρι, και τα ζυμώναμε όλα μαζί, για να μπορούμε να πλάσουμε τους χορτοκεφτέδες. Τους αλευρώναμε λιγάκι και τους ρίχναμε στο καυτό λάδι του τηγανιού.

Ψάρια. Τα ψάρια δεν τα επιθυμούσαμε, δεν μας λειβούνταν. Ψάρια είχαμε πάντα: χάνοι, σμέρνες, σπέρκες, σαυρίδια, χειλούτσες, γούπες, μαρίδες, ροφοί, χριστόψαρα, μαυρόψαρα, σκίνες, ξιφίες, μπαρμπούνια, κέφαλοι, λιθρίνια, σφυρίδες, σκουμπριά, σαρδέλες, αστακοί, στρείδια, μύδια. Χταπόδια κάναμε και ξερά για το χειμώνα. Στα κάρβουνα ψήναμε το ξερό χταπόδι. Την κακαβιά την ψήναμε στον ντέντζερη με κρομμύδι, ντομάτα και αλάτι.

Ψάρια σαβόρε. Όταν είχαμε 2-3 ημερών ψάρια τηγανιτά, φτιάχναμε σάλτσα σαβόρε. Βάζαμε λίγο λάδι στο τηγάνι και, όταν καιγόταν, ρίχναμε 2-3 κουταλιές της σούπας αλεύρι και το σοτάραμε (= το καβουρντίζαμε). Μετά ρίχναμε ξίδι και νερό και ένα κλαδάκι δεντρολίβανο. Όταν έπηξε, ήταν έτοιμη η σάλτσα, και τη ρίχναμε πάνω από τα ψάρια. Αυτό το κάναμε ταχτικά.

Ψάρια λιαστά. Όταν είχαμε γούπες και μαρίδες χοντρούτσικες, τις βάζαμε λίγο στο αλάτι, τις περνούσαμε σε σπάγγο από τα μάτια και τις κρεμούσαμε στην κρεβατίνα, για να μην τις φάνε οι γάτες, και τις ψήναμε στα κάρβουνα το χειμώνα.

Άλλα φαγώσιμα και ιδιοσκευάσματα. Αλάτι. Στις Αλυκές, κοντά στο Γλαρονήσι, ήταν ένας βράχος σκασμένος και τον γεμίζανε θάλασσα και έπηξε το νερό και γινόταν αλάτι. Εμείς παίρναμε ένα τσουβάλι το χρόνο. Δεν αγοράζαμε ποτέ αλάτι. Το καθαρίζαμε και το αλέθαμε στο χερόμυλο. Ήταν καθαρό, έλαμπε. Μ' αυτό μαγειρεύαμε και αλατίζαμε τα τυριά, το χοιρινό. Από κει παίρνανε και οι ψαράδες.

Ελιές πράσινες. Άλλες τις κάναμε κολυμπάδες και άλλες τσακιστές. Τις χτυπούσαμε με ξύλο ή με λαλαράκι.

Καφές. Καβουρντίζαμε 3 φορές κριθάρι και 1 καφέ. Όταν δεν είχαμε γάλα, πίναμε καφέ το πρωί μαζί με κοπανιστή και τυρί. Η μητέρα μου έπινε καφέ. Τα πολύ παλιά χρόνια ήτανε φτώχεια και βάζανε λίγο καφέ και πολύ κριθάρι.

Κουλουράκια με αβγό. Κάναμε μια ζύμη στρογγυλή και βάζαμε στη μέση ένα αβγό ωμό και στη μέση το σκεπάζαμε με ένα μικρό κλωναράκι από ζύμη. Τα ψήναμε στο φούρνο.

Κουλουράκια με κοπανιστή. Κάθε φορά που ζυμώναμε, η μητέρα μας η Τερεζίνα μας έκανε σε κάθε μιά μας ένα κουλουράκι με κριθινη ζύμη και μέσα το άλειφε κοπανιστή. Έκανε πλατιά τη ζύμη. Την άλειφε με κοπανιστή και από πάνω την πλάκωνε με άλλη πλατιά ζύμη αλειμμένη με κοπανιστή και γινότανε σαν ψωμάκι μικρό. Ψηνότανε η κοπανιστή, μύριζε πολύ και ήπαιρνε άλλη ουσία. Τα τρώγαμε με μια ωραία κόκκινη γλυκιά ντομάτα.

Κρομμύδι. Το τρώγαμε και ψημένο και ωμό. Έλεγαν ότι έκανε καλό στο στομάχι. Όταν ρεύεται κανείς, τρώει βραστό κρομμύδι και του περνάει αμέσως. Όταν νιώθεις στεγνά μέσα σου, τρώς κρομμύδι ψημένο και σου περνά. Στα Γιούρα συνήθιζαν να κολατσίζουν ελιές, κρομμύδι, κοπανιστή και τυρί.

Λουκουμάδες με κρίθινο αλεύρι. Παίρναμε προζύμι του ψωμιού και το ζυμώναμε με κρίθινο αλεύρι και ζεστό νερό. Όταν ανέβαινε, το ρίχναμε μ' ένα βρεγμένο κουταλάκι μέσα σε καυτό λάδι και γινότανε λουκουμάς. Τους λουκουμάδες τους μελώναμε με θυμαρίσιο αγιουριανό μέλι και τους ραίναμε με λίγο κανέλα και τους βάζαμε σε βαθιές πήλινες λεκάνες, που χωρούσαν 4 οκάδες λουκουμάδες. Κάναμε λουκουμάδες του Αγίου Ανδρέα και τρώγαμε 2-3 μέρες. Ήταν έθιμο. Κάναμε επίσης λουκουμάδες την εποχή που τελειώνανε τα ζευγάρια και το θέρος. Για το καλό και για να ευχαριστήσουμε τους θεριστές.

Μουσταλευριά. Βάζαμε το μούστο, βάζαμε και ζάχαρη, αλεύρι συμφώνως το μούστο, το βράζαμε και, όταν έπηξε κανονικά, το βγάζαμε και το βάζαμε στα πιάτα. Από πάνω βάζαμε κανέλα και σησάμι. Ξερή την κόβαμε φετίτσες και τη βάζαμε στον ήλιο και ξεραινότανε και τη φυλάγαμε για το χειμώνα.

Μπελτές. Κόβαμε τις πολύ κόκκινες ντομάτες σε μεγάλες λεκάνες. Βάζαμε το κανονικό αλάτι και, αφού περνούσε λίγο διάστημα, έλειωνε η ψίχα. Βγάzaμε τη φλούδα και την ψίχα την αφήναμε ακόμα στον ήλιο. Ο ήλιος έπινε όλο το ζουμί και γινόντανε κανονικός μπελτές και τον βάζαμε σε βάζα και κρατούσε για το χειμώνα.

Ντομάτες ξερές. Κόβαμε τις ντομάτες φέτες και τις βάζαμε στον ήλιο μέσα σε ταψιά και, άμα ηξεραινότανε, τις περνούσαμε σε σπάγγο και τις βάζαμε στο ντουλάπι. Όταν βράζαμε ψάρια ή κρέας, τις πλέναμε και τις βάζαμε μέσα.

Πηχτή από σμέρνα. Βράζαμε τη σμέρνα και τη βάζαμε σε μπολ, κατά την ποσότητα που θέλαμε να κάνουμε. Βάζαμε μέσα στο ζουμάκι της λεμόνι, λάδι ωμό ή ψημένο, και την αφήναμε να πήξει. Τη βγάzaμε, την ώρα που θέλαμε να τη φάμε.

Σαρδέλες. Τις φτιάχναμε στα Γιούρα από γοπούλες και μαρίδες. Τις αλατίζαμε και τις βάζαμε σε κιουπάκι. Το αλάτι τις έψηνε. Τις είχαμε στο τυροκομείο. Με λάδι και γλυκάδι ήτανε νοστιμότητες.

Σύκα ξερά. Τα σύκα που επέρσευαν, γινόταν ξεροκολιαστά και έπεφταν χάμω. Τα μαζεύαμε και τα βάζαμε σ' ένα ταρατσάκι να αποξηραθούν. Πρώτα όμως ξεριζώναμε αγουδούρους, τους πατούσαμε και απάνω τους βάζαμε τα σύκα να ξεραθούν. Κατόπιν τα φουρνίζαμε και τα βάζαμε μέσα σε κιούπια για το χειμώνα. Επίσης ζουλούσαμε μισόξερα με το χέρι σύκα και γινόταν στρογγυλά και τα περ-

Το αλώνι της οικογένειας Ισίδωρου Μαραγκού στα Σκίνα.

νούσαμε σε σπάγγο και τα κρεμούσαμε στον ήλιο και ξεραινόταν και τά 'χαμε για το χειμώνα. Τα λέγαμε τσαπέλες. Κάναμε και σησαμωτά.

Τηγανίτες. Ταράζαμε κριθαρένιο αλεύρι, σαν τους λουκουμάδες, και κάναμε κουρκούτι και πλάθαμε τις τηγανίτες σαν τις πατάτες, που τις κόβουμε φέτες, και τις τηγανίζαμε στο τηγάνι. Στην τηγανίτα η ζύμη ήταν σφιχτή. Τις τρώγαμε με μέλι αγιουριανό. Η μαμά τις έκανε.

Τουρσιά. Αγγουράκια μικρά. Καρύδες. Κρεμμύδια. Πεπονάκια αγίνωτα. Ντοματάκια άγγουρα. Σκόρδα. Πιπεριές. Κάππαρη από τη Σύρα.

Τυρόπιτα γλυκιά. Κάναμε τυρόπιτα στις γιορτές, προπαντός το Πάσχα, σε μεγάλα ταψιά, όχι κομματιαστές, και την κόβαμε μετά. Βάζαμε μέσα στο ταψί βραστή ανάλατη λειωσμένη, δηλαδή τυρί μαλακό δίχως αλάτι, ζάχαρη και λίγο μέλι, κανέλα και αβγά και σησάμι από πάνω. Αφού βγάzaμε το ψωμί, ανάβαμε λίγο το φούρνο και φουρνίζαμε την τυρόπιτα. Όταν τη βγάzaμε, βάζαμε από πάνω μέλι.

Χαλβάς αρμένικος. Καβουρντίζαμε λιγάκι το κρίθινο αλεύρι και το βάζαμε στην πήλινη λεκανίτσα και το ζυμώναμε με το μέλι και μετά το πλάθαμε σαν τους κουραμπιέδες.

Ψωμί. Μπροζυμίτικο κρίθινο ψωμί. Το ψωμί του σπιτιού. Όταν ζυμώναμε, κρατούσαμε μια οκά ζύμη και τη βάζαμε σ' ένα πήλινο κεσέ. Τον βάζαμε μες στο ντουλάπι και έπαιρνε ξινίλα. Την παραμονή που ήταν να ζυμώσουμε την άλλη μέρα το πρωί το ψωμί, πιάναμε πολύ πιο πολύ μπροζύμι, γιατί ζυμώναμε 50 ψωμιά. Όταν ήταν να ζυμώσουμε, αποβραδís του ρίχναμε ζεστό νερό και μια οκά αλεύρι, το ταράzaμε και το σκεπάzaμε ζεστά, για ν' ανέβει. Την άλλη μέρα μ' αυτό το προζύμι ζυμώναμε. Κάναμε στρογγυλά ψωμιά και τα βάζαμε σε πλαστήρες. Με φούντες αρευτιάς και θυμάρια ανάβαμε το φούρνο. Τραβούσαμε τα

κάρβουνα στην πόρτα του φούρνου, για να κρατά πιο πολλή ζεστασιά. Είχαμε ένα κοντάρι, και στην άκρη ένα τσουβάλι λινάτσα, τον πανιστή ή σύρτη, και σκουπίζαμε τα τούβλα του φούρνου, πριν βάλουμε μέσα τα ψωμιά. Κάθε ζυμωμένο ψωμί το βάζαμε πάνω στο στρογγυλό ξύλινο φτυάρι και το βάζαμε στο φούρνο. Κάναμε 50 ψωμιά στρογγυλά, 1 οκά το ένα, για να περάσουμε μια βδομάδα. Το καλοκαίρι μαζευόμαστε καμιά εικοσαριά άτομα στο σπίτι μας. Όταν θέλαμε να κάνουμε παξιμάδια, τα κάναμε φρατζόλες. Τα ψωμιά τ' αφήναμε στο φούρνο 1 ώρα περίπου. Μετά τα βγάzaμε και, αφού κρυώνανε πάνω στο τραπέζι, τα στοιβάzaμε όρθια ένα-ένα πάνω στα ράφια, που ήταν ξύλινες τάβλες φαρδιές, κρεμασμένες στη μέση της σάλας, για καθαρά. Εκεί δεν κοιμότανε κανένας. Δεν τα κλείναμε σε ντουλάπια, για να μη χαλάσουν. Στα ράφια το ψωμί δεν μπαγιάτηνε, ούτε ξεραινότανε. Μ' ένα ψωμί μπορούσαν να φάνε 4 άντρες στο φαγητό. Ήτανε χωριανοί οι άνθρωποι και τρώγανε.

Όταν κάναμε το μπροζύμι, κάναμε με το χέρι σταυρό. Δεν σκεφτήκαμε ποτέ, εάν η κοπέλα που ζύμωνε, ήταν αδιάθετη. Το καλοκαίρι ζύμωνε ο αδελφός μου ο Αντώνης. Όταν είχε όμως δουλειά, ζυμώναμε εμείς τα κορίτσια, και δεν κουραζόμαστε. Η σκάφη που ζυμώναμε ήταν 3 φορές μεγαλύτερη από τη σκάφη που πλέναμε. Το κριθάρι το αλέθαμε στη Σύρα. Εάν ητύχαινε να μας λειφτεί, τότε αλέθαμε στο χερόμυλο. Ήταν στρογγυλές πέτρες σαν μια αγκαλιά άντρα από αγκύσαρα (= αλαφρόπετρες τρύπες-τρύπες). Η απάνω πλάκα είχε ένα τετράγωνο κόψιμο και έκανε λακουβίτσα, και εκεί βάζαμε το κριθάρι. Όλη την Κατοχή χερομυλίζαμε (= αλέθαμε). Με το κόσκινο με χοντρουλό σύρμα κοσκινίζαμε το κριθάρι, για να φύγουν τα ξένα σώματα και το χώμα. Με την τριχιά, κόσκινο με πολύ ψιλό σύρμα, κοσκινίζαμε το αλεύρι, για να φύγει το πύτυρο, με

Φούρνος.

το οποίο ταΐσαμε τα βόδια και τις αγελάδες, και το αλεύρι το βάζαμε σε μεγάλες βαρέλες και το σκεπάζαμε με καπάκι για τα ποντίκια. (Άλλα ιδιοσκευάσματα βλ. στο επόμενο κεφάλαιο και στα Τυροκομικά).

Γιορτές και κοινωνικές σχέσεις. Χριστούγεννα — Πρωτοχρονιά. Την παραμονή των Χριστουγέννων ήταν το έθιμο να τρώμε ψάρι. Και όλες αυτές τις μέρες πίναμε οι μεγάλοι και λίγο κρασάκι. Την ημέρα των Χριστουγέννων περιποιούμαστε καλύτερα τα σταβλωμένα ζώα.

Μες στη σάλα μας, πάνω από τον καναπέ, ήταν ένα μεγάλο παράθυρο. Σ' αυτό το μέρος έκανα τη φάτνη. Έκοβα αρεντιές από το δασάκι και γέμιζα όλο το παράθυρο. Με χρυσό έκανα μπαλάκια και τα κρεμούσα. Στην ποδιά του παραθύρου έκανα σπήλαιο. Το Χριστούλη, την Παναγίτσα και τα προβατάκια τ'άπλαθα με ζύμη και τους έβαζα και λίγο μαλλί. Μπροστά-μπροστά έβαζα πρασινάδα από ροβίθια, κριθαράκι και φακές και πράσινο χορταράκι, που μάζευα από τα χωράφια. Για καντήλι έκοβα ένα μανταρίνι στη μέση, έβγαζα τις φέλες, το γέμιζα λάδι, τού 'βαζα μια φουφουλιά και το άναβα.

Τη Βασιλόπιτα (κριθαρίτικια) τη ζυμώναμε, την πλάθαμε και τη βάζαμε στο ταψί. Βάζαμε μέσα μια δραχμή και την ψήναμε με τα ψωμιά. Οι άνθρωποι στα Γιούρα ήταν κουρασμένοι και δεν ξενυχτούσαν την παραμονή της Πρωτοχρονιάς. Παίζανε όμως λιγάκι χαρτί. Τα μικρά δεν περιμέναμε την αλλαγή της χρονιάς. Το μεσημέρι το αφεντικό του σπιτιού έκανε επάνω στη βασιλόπιτα το σταυρό (κάθε ψωμί που κόβαμε κάναμε σταυρό) και την έκοβε. Το πρώτο κομμάτι ήταν για την Παναγία. Τα υπόλοιπα κομμάτια τα μοιραζόμαστε. Ο τυχερός της χρονιάς ήταν αυτός που κέρδιζε το νόμισμα.

Βάζαμε το πιο μικρό παιδί να κάνει ποδαρικό. Το βάζαμε απέξω και έμπαινε με το δεξί ποδαράκι του. Την Πρωτοχρονιά σπάζαμε ένα ρόδι για γούρι. Για να 'ρθουν τα λεφτά μες στο σπίτι. Πάντα κρεμούσαμε μια κρομμυδασκέλα απέξω και πάνω από την πόρτα. Φαίνεται, το πράσινο για τη δροσιά, για την ελπίδα της χρονιάς, για το καλό, και έμενε ολοχρονίς του χρόνου σ' αυτή τη θέση.

Στα Γιούρα δε συνηθίζαμε τους διάνους, αντίθετα από τη Σύρα. Εμείς γεμιζαμε κότες, γιατί κοκόροι δεν είχαμε πολλούς. Για γλυκό τρώγαμε τυρόπιτα σε νταβά.

Είχαμε ένα παραγιά από την Απάνω Σύρο, τον Κυριάκο Νέμετ, που ήτανε μαθημένος να πηγαίνει να τα λέει, και εκειδανά που καθόμαστε όλοι στην αυλή, άρχιζε και έλεγε τον Άγιο Βασίλη.

Εμείς τα παιδιά πιστεύαμε ότι ο Άγιος Βασίλης θα κατέβει από την καμινάδα, να μας φέρει τα πράματα. Ακούγαμε για καλικάτζαρους, αλλά δεν ξέραμε τί είναι. Τα δώρα, που μας έδιναν, ήταν καινούργια παπούτσια και ύφασμα, για να ράψουμε κάτι καινούργιο.

Αγιασμό φέρναμε από τη Σύρα και αγιάζαμε τα σπίτια μας, τα χωράφια μας και τα ζώα μας.

Αποκριές — Σαρακοστή. Είχαμε ημερολόγιο, και δε χάναμε τις γιορτές. Ξέραμε ότι στη Σύρα στην πατρίδα μας, γλεντούσε ο κόσμος και βάζανε χορούς με τη λατέρνα. Στα Γιούρα όμως περνούσαμε ήσυχα, χωρίς γλέντια, αλλά με τη χαρά των Απόκριων. Κι εξάλλου οι Απόκριες ήταν απάνω που βάζαμε τα πρόβατα στο γάλα κι έπρεπε να τα μαζέψουμε, να τα αρμέξουμε, και δεν έμενε καιρός, και όλοι ήμασταν κουρασμένοι. Επισκέψεις στα Γιούρα κάναμε ο ένας στον άλλο τις Κυριακές. Αλλά δεν πηγαίναμε ο ένας στον άλλο για γλέντια.

Την Τετάρτη των Τεφρών αρχίζαμε τη νήστεια. Όλη τη Σαρακοστή νηστεύα-

με το κρέας. Όλο το χρόνο νηστεύαμε την Παρασκευή. Ο αδελφός μου ο Γιάννης νήστευε Τετάρτη και Παρασκευή όλο το χρόνο. Τη Μεγάλη Βδομάδα δεν πίναμε γάλα, δεν τρώγαμε γαλακτερά και κρέας.

Των Βαγιώ. Τρώγαμε ψάρια. Πηγαίνανε οι ίδιοι για ψάρεμα. Με δίχτυ ή με κανένα δυναμιτάκι σκοτώνανε κανένα μεγάλο ψάρι και το τρώγαμε την Κυριακή των Βαγιώ. Τα Γιούρα ήταν ψαρότοπος.

*Των βαγιώ, των βαγιώ
τρώμε ψάρι και κολιό.*

Φέρναμε ευλογημένα βάρια από τη Σύρα. Κρεμούσαμε ένα σταυρό με βάρια μέσα από την κεντρική πόρτα του σπιτιού. Με βαγιόκλαδα ξεματιάσαμε.

Πάσχα. Τη Μεγάλη Βδομάδα ζυμώναμε τα (ε)φτάζυμα πασχαλινά. Τη Μεγάλη Δευτέρα στις 5 το απόγευμα κοπανίζαμε ρεβίθια και με ζεστό νερό τα βάζαμε σε πήλινο δοχείο, το οποίο σκεπάζαμε και το κουκουλώναμε με μια κουβέρτα, για να το κρατά ζεστό. Όλη νύχτα τα ρεβίθια μπρουσκώνανε και παίρνανε ξινίλα. Μετά από 12 ώρες, στις 5 το πρωί, περνούσαμε το περιεχόμενο από τρυπητό και το ζυμί το ρίχναμε σε 1 κιλό αλεύρι και γινότανε το (ε)φτάζυμο προζύμι ή κρατούνη, το οποίο αφήναμε 2-3 ώρες σκεπασμένο σε ζεστά, να ανέβει, και μετά του βάζαμε αλεύρι, ζεστό νερό με λίγο αλάτι και το ζυμώναμε. Το αφήναμε πάλι σκεπασμένο 2-3 ώρες, να ανεβεί, και μετά πλάθαμε κουλούρια στρογγυλά, τα ψαθούρια, λαζάρους και κολίκια. Όταν τα ψαθούρια ανεβαίνανε, τα πιάναμε με τρυπητή κουτάλα, τα βουτούσαμε σε χλιαρό νερό και τα σησαμώναμε πάνω κάτω και τα βάζαμε με ταψιά στο φούρνο και μοσχομυρίζανε. Επειδή τα ψαθούρια δεν είχαν αβγό, ήταν νηστήσιμα, τα τρώγαμε και πριν το Πάσχα.

Με την ίδια ζύμη κάναμε και τους λαζάρους, στους οποίους κολλούσαμε ένα κόκκινο αβγό. Τους λαζάρους όμως τους αλείφαμε με χτυπημένο αβγό, για να 'ναι γυαλιστεροί και να παίρνουν και χρώμα στο φούρνο.

Κάναμε και κολίκια. Ήταν κουλούρες με 2-3 κόκκινα αβγά και τα αλείφαμε με χτυπημένο αβγό. Τους λαζάρους και τα κολίκια, επειδή είχαν αβγό, τα τρώγαμε από το Πάσχα και μετά.

Τα αβγά τα βάφαμε με αγοραστή μπογιά και τα σκουντρούσαμε την ημέρα του Πάσχα. Το Πάσχα δεν είχαμε παπά στα Γιούρα και δεν είχαμε λειτουργία. Πηγαίναμε όμως και ανάβαμε το καντήλι της εκκλησιάς της Παναγιάς της Δεκάρμενης στο Λιμανάκι της Παναγιάς.

Στα Γιούρα ήταν άγραφος νόμος η φιλοξενία. Οι επίσημοι επισκέπτες μας ήταν οι ψαράδες. Μπορεί να μην είχαμε ποτέ συναντηθεί μαζί τους, αλλά τους συμπεριφερόμαστε σαν να ήμαστε μαζί πριν 5 λεπτά. Ανταλλάσσαμε πληροφορίες και ακούγαμε τα νέα, που μας φέρνανε, ιδιαίτερα από τους συριανούς ψαράδες, οι οποίοι πολλές φορές μας φέρνανε και γράμματα και δέματα. Όσο η κακοκαιρία δεν έλεγε να σταματήσει, τους φιλοξενούσαμε ύπνο και φαγητό. Αγρότες εμείς, ψαράδες εκείνοι, καταλαβαινόμαστε και επικοινωνούσαμε. Δεν περνούσε βδομάδα χωρίς επισκέπτες. Προπαντός το χειμώνα, που είχαμε κακοκαιρία. Και τί δεν κάναμε, για να τους περιποιηθούμε. Βράζαμε και κρίθινο καφέ, στον οποίο προσθέταμε καφέ, για να νοστιμίσει, και οι άντρες ανάβανε και τσιγάρο. Ήταν από τη Χίο, από τα Ψαρά, από την Κάρυστο, σφουγγαράδες από την Κάλυμνο και από τα γύρω νησιά. Πάντα ανέβαιναν από τη Μαρόνα ή τις Φυλλάδες με πανέρια, που σπαρταρούσαν τα καλύτερα ψάρια. Σε μας τα παιδιά

μας έλεγαν παραμύθια και ιστορίες της θάλασσας. Τρώγαμε στο ίδιο τραπέζι, από το ίδιο φαγητό και από την ίδια λεκάνη. Όταν έφευγαν, τους δίνανε ψωμί, κοπανιστή, τυρί, ξερά σύκα.

Κάθε σπίτι είχε τη βαρκούλα του για το ψάρεμα. Εμείς την είχαμε δεμένη στις Φυλλάδες, οι Σαραντάκηδες στο Χέρρωμα και οι Μαραγκοί στην Παναγιά. Όταν ήταν κακοκαιρία, τις βγάζαμε έξω. Ψαρεύαμε με παραγάδι, με το καλάμι, με πεταχτάρι και με δικτάκι.

Πολύ παλιά, μόλις το θυμάμαι, φυτεύαμε στα Γιούρα καπνό με το ζευγάρι. Για μian ανάγκη. Όταν ξεμένανε οι άντρες από τη φουρτούνα. Κόβανε τα φύλλα, τα περνούσαν σε σπάγο και τα κρεμούσανε στον ήλιο και ξεραινότανε. Κατόπιν τον κόβανε φιλό-φιλό με το μαχαίρι, με τις παλάμες τον εθρίβανε και γινόντανε φιλά-φιλά κομματάκια, και το φυλάγανε σε μια κούτα. Από κει παίρνανε, τον βάζανε στο τσιγαρόχαρτο και τον στρίφανε και καπνίζανε. Ο μεγάλος μου αδελφός τό 'κανε αυτό. Τότε τα χρόνια ήταν φτωχά. Τα χρόνια του Γιώργου ήταν καλά και υπήρχαν καπνοί, και η συνήθεια της καλλιέργειας του καπνού, συνήθεια των παλιών, χάθηκε. Αγοράζανε καπνό λαθραίο. Ερχόντανε λαθρεμπόροι με καϊκια με καπνά θριμμένα, πάκα. Τα Γιούρα ήτανε πέραςμα και αράζανε. Καθένας αγόραζε όσο καταλάβαινε για όλο το χρόνο. Αγοράζανε και οι παραγοί. Αγοράζανε και τσιγαρόχαρτο και κάνανε την κουμπάνια για τη χρονιά.

Το κομπολόι ήτανε απαραίτητο στον άντρα. Οι πιο μεγάλοι είχανε κομπολόι μες στην τσέπη και παίζανε στον καφέ και το βράδι.

Γιατροσόφια, γητειές, ευχές, προλήψεις. Το χειμώνα κυκλοφορούσαμε με μια ρόμπα και μια ζακέτα από πάνω. Παλτά δεν βάζαμε το χειμώνα. Ήμαστε μαθη-

Το Βήμα από την Παναγιά τη Δεκάρμενη.

Ο Άι-Λιάς ο Νέος.

μένον από μικρά στο κλίμα. Αν μας έπιανε βήχας ή συνάχι, τριβόμαστε με οινό-
πνευμα. Άμα το κρύο μας έπιανε πιο δυνατά, βάσαμε κοφτές βεντούζες στην
πλάτη και έβγαине το κρυωμένο αίμα και γινόμαστε καλά.

Μάτιασμα — Ξεμάτιασμα. Χωρίς να το θες, ματιάζεις. Είναι το μάτι να σε
πιάνει και ο άνθρωπος νά 'χει κακό μάτι, να σε ματιάζει. Δεν ματιάζουν όλοι
οι άνθρωποι. Για να σε ματιάξει κάποιος, πρέπει νά 'χει κακό μάτι και να πει
ή να σκεφτεί: Αχ! Τί ωραίο σώμα! Τί όμορφη! Τί έξυπνος! Περνάει ο άνθρωπος,
καρφώνει το μάτι του και σε ματιάζει. Για να μη μας ματιάσουν, βάσαμε στην
καδένα μας ένα θαλασσί κομπολογάκι. Το βάσαμε και στα μωρά. Το καταλα-
βαίνεις ότι είσαι ματιασμένος. Νιώθεις σα ζάλη, πονοκέφαλο και είσαι άκεφος.
Νιώθεις λίγο άρρωστος. Αυτός που ξεματιάζει, λέει με πίστη την προσευχή του,
για να πιάσει το ξεμάτιασμα. Η προσευχή έχει τη δύναμη. Στο όνομα του Θεού
και της Παναγίας ξεματιάζεις. Μόλις σταυρώσεις τον ματιασμένο, γίνεται καλά
αμέσως. Κι από μακριά μπορείς να ξεματιάσεις.

Παίρνεις ένα ποτηράκι και το γεμίζεις στα μισά με νερό και ένα πιατάκι με
λίγο λάδι. Βουτάς το μεσαίο δάχτυλο στο λάδι 3 φορές και το στάζεις στο νερό
και λες:

*Για δες τί πράμα είναι αυτό!
Να θαυμάζεται κι αυτό.
Να το ρίχνεις στο νερό.
Να είναι εφτά φορές γερό.
Εάν είναι μάτι, να σκάσει.*

Και βλέπεις την πατελίτσα, που πέφτει στο νερό. Εάν ανοίγει και χάνεται, είσαι

ματιασμένος. Εάν δεν είσαι ματιασμένος, μένει κλειστή. Άλλο ξεμάτιασμα. Λες την παρακάτω προσευχή: *Η Θεοτόκος Παρθένα στο θρόνο της καθόταν. Ούτε τρώει, ούτε πίνει, ούτε το σταυρό της κάνει, ούτε τον Υιό της το Μονογενή βυζαίνει. Τί έχεις, Μάνα μου; Τί έχεις, Μανούλα μου; Ούτε τρώεις, ούτε πίνεις, ούτε το Μονογενή βυζαίνεις. — Τρεις περάσανε και με μπασκάνανε, και δεν ηυρέθηκε άνθρωπος πενταδάκτυλος και εικοσινυχάτος. Λες 9 φορές τη λέξη Πάτερ ήμῶν και σταυρώνεις το ματιασμένο με το σημείο του σταυρού. Τελευταία λες: Ο Ιησούς Χριστός νικάει κι όλα η Παναγιά τα κακά σκορπάει, όπως σκορπάει κάθε κακό σαράντα μίλια κι εκατό. Κάνεις το σημείο του σταυρού 3 φορές και λες: Έξω το κακό και μέσα το καλό.*

Στα Γιούρα ξεματιάσαμε και με το βαγιόκλαδο. Βάζαμε βάγια και της ελιάς το βαγιόκλαδο το ευλογημένο πάνω σε αναμμένα κάρβουνα μέσα στο θυμιατό και σταυρώναμε το ματιασμένο πρόσωπο και τα ματιασμένα ζώα και σιάνανε. Η μητέρα μου η Τερεζή δεν ήξερε να ξεματιάζει. Οι μεγάλες μου αδελφές ξεματιάζανε και εμάθανε κι εμένα. Ήμουν γεννημένη για τέτοια. Εγώ άγιαζα τα ζώα, άμα τα φέρνανε στη μάντρα. Έριχνα τον αγιασμό και έλεγα μια προσευχή. Παρακαλούσα να έχει ο Θεός καλά όλα μας τα ζώα. Καμιά φορά με το ευλογημένο βαγιόκλαδο έκανα το σταυρό απάνω στα ζώα.

Είχαμε ένα γουρνάκι. Πήγε να το ταΐσει ο αδελφός μου ο Αντώνης, και πέθαινε. Με φώναξε και το ξεμάτιασα και έσιαξε. Στις Βρυσούλες καθόντανε μια αγελάδα. Πέρασε ένας, την είδε και είπε: — Χαρά στην αγελάδα. Σε λίγο ξαναπέρασε και την είδε ψόφια. Όλοι είπαν ότι ψόφησε από μάτι.

Γύρω στο '38 ο Γιάννης Ισίδωρου Μαραγκός είχε φέρει στα Γιούρα ένα ωραίο άλογο για το γιό του το Σιδερή. Κάποιος το είδε και είπε: — Τί ωραίο χρώμα έχει το άλογο! Σε 5 λεπτά ξάπλωσε κάτω το άλογο και έσκασε. Δεν προλάβανε να το ξεματιάσουμε.

Ήταν καλοκαίρι και η Θηρεσία ήταν στα Γιούρα. Η Θηρεσία μιλούσε ωραία και ματιάσανε το στόμα της και είχε 3 μέρες να φάει. Πήγα και την ξεμάτιασα, και αμέσως έφαγε ψωμί και κοπανιστή.

Μια φορά ο Πέτρακας ο Σαραντάκης πέθαινε από τους πόνους στη μέση. Έστειλε έναν παραγιό και με κατέβασαν στο σπίτι του. Πήγα, τον εσταύρωσα με τα βαγιόκλαδα, που ήταν ευλογημένα, είπα τα παρακάτω λόγια, και ενώ ήταν ξαπλωμένος από τους πόνους, σηκώθηκε και δεν είχε τίποτα.

*Έριξα τα Βάγια στην Ιερουσαλήμ,
για να περάσει ο Ιησούς Χριστός.
Όποιος περάσει τούτο τον καπνό,
θα του φύγει όλο το κακό.*

Χρυσή. Άμα ήτανε ένας που αρρωστούσε από τη χρυσή, τον γητεύαμε. Παίρναμε ένα ποτηράκι και βάζαμε κρασί και ένα δαχτυλίδι χωρίς πέτρα. Το βάζαμε 3 μέρες στο αγιάζι και, αφού του λέγαμε την παρακάτω προσευχή 3 μέρες συνεχόμενες, ήπινε 3 γουλίτσες κρασί κάθε μέρα και του περνούσε η χρυσή και ερχόταν στο χρώμα του και γινόταν καλά. Αυτή η αρρώστεια έφερνε κομμάρες στα πόδια. Καταλάβαινες ότι είχες χρυσή, γιατί έβγαζες μια φουσκαλίτσα στο επάνω ούλος. Τη χρυσή την παθαίναμε και από τρομάρα. Είς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν. Ὡς ἐξέρχεται ἡ κυρία ἡμῶν Θεοτόκος ἀπὸ τὴν ἐρημον καὶ πηγαίνει εἰς τὸ Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν μετὰ Ἀγγέλων

και Ἀρχαγγέλων ἀπήντησε τὸν Ἑκτορα, Δισέκτορα, τρεῖς φορές Ἀλέκτορα και δὲν ἤθελε νὰ τὸν χαιρετίσῃ ἢ νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ διαβῇ, ἀλλὰ λέγει. Ποῦ ὑπάγεις Ἑκτορα, Δισέκτορα, τρεῖς φορές Ἀλέκτορα, κίτρινε, πράσινε, μαῦρε ἀδελφέ τοῦ Χάρου και συνάγωγε τοῦ θανάτου; Καὶ λέγει τῆς Παναγιάς: Τὰ ὄρη μὲ εἶδαν και ἐφριξαν, οἱ ποταμοὶ και οἱ θάλασσες ἐστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω και σὺ στέκεις και μὲ ρωτᾷς ποῦ ὑπάγω. Ὑπάγω εἰς τὴν δούλῃ τοῦ Θεοῦ νὰ ἐμπῶ στὸ κεφάλι της, νὰ διαβῶ εἰς τὸ σικώτι της, νὰ διαπεράσω τὴν πλευρά της, νὰ φάω τὸ κρέας της χωρὶς καπνὸ. Νὰ πῶ τὸ αἷμα της χωρὶς ποτήρι. Ἐμένα μὲ ἔστειλε ἡ κυρία ἡμῶν Θεοτόκος μὲ οἶνον ἄδοιο και μὲ χεῖρα πενταδάκτυλο και μὲ χρυσὴ σφραγίδα, νὰ σ' ἐξορκίσω στὰ 24 γράμματα, ποῦ ἔχει ὁ Ἥλιος γεγραμμένα στὴν καρδιά του. Ἐκεῖ νὰ φᾶς, ἐκεῖ νὰ πιῇ, ἐκεῖ τὸ θυμὸ σου νὰ ρίξῃς, γιατί ἡ δούλῃ σου εἶναι βαπτισμένη και μυρωμένη, και δὲν δύνασαι νὰ σταθεῖς. Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου Θεοῦ. Μέσα τὸ ὄνομα τῆς Ἀγίας Τριάδος. Ἀμήν.

Ἄφτρα. Τα παιδάκια που βγάζανε στο στόμα σπιθουράκια, δὲν μπορούσαν να φάνε. Καὶ το βράδι εἶχες το νοῦ σου, ὅταν ἐβγαίνει το πρῶτο ἀστρο, βαστούσες το παιδάκι και ἤβλεπες το ἀστρο και, ἐνῶ ἔκανες το σημεῖο του σταυροῦ στο στόμα, ἔλεγες:

Σήμερα ἀστρο κι ἀφτρα.

Αὔριο ἀστρο δίχως ἀφτρα.

Το κάναμε αὐτὸ 3 βραδιές και τους περνούσε.

Γητειά.

*Αγία Μαρίνα, μέρωνε το μαρίδι,
το σκορπίδι, τον κύκνο και το φίδι.*

Το λες 3 φορές, και κάθε φορά που το λές, φτύνεις το μέρος που τὸ ἔχει δαγκάσει το φίδι. Μια φορά ἓνα παιδί στη Φοινικιά, στην Ἀπάνω Σύρα, το κέντρωσε ἓνα φίδι. Εἶχε γίνει μελανό και πρήστηκε. Του το γήτησα με τα λόγια και ἔγινε καλά.

Φυλαχτά. Φορούσαμε στα Γιούρα ἀμπιτα. Ἦταν ἓνα φανελάκι ευλογημένο ἀπὸ τσοχίτσα κεντημένο. Με σπαγάκι τα φορούσαμε στο λαιμό. Μπρος-πίσω. Για φυλαχτά εἶχαμε και τις μεντάλιες. Καὶ οἱ παραγιοὶ φορούσαν τις μεντάλιες. Ο συχωρεμένος ο μεγάλος μου ἀδελφός ο Γιάννης 7 χρόνια ἔλειπε στρατιώτης. Τραυματίστηκε στο πόδι. Με τα φυλαχτά σταύρωσε το πόδι και σταμάτησε ἡ αιμορραγία και σώθηκε.

Φεγγάρι. Για να κόψουμε φυλλάδες, με τις οποίες δένουμε τα δεμάτια, για να εἶναι γερές και να μὴ σπᾶνε, το κάναμε με γεμόφεγγο. Για να κόψουμε καλά-μια για τις στέγες, διαλέγαμε να τις κόψουμε, ὅταν ἦταν γεμόφεγγο του Οκτώβρη μήνα, για να μὴν κουφαίνονται. Με το γεμόφεγγο μετροῦσαμε το ημερολόγιό μας και κανονίζαμε τις εργασίες μας. Ἀκόμη ὅταν κόβαμε μελιτζάνες, κολοκύθια, για να τα ξεσκοιλιάζουμε και να πάρουμε το σπόρο, προσέχαμε να εἶναι γεμόφεγγο. Με γεμόφεγγο βγάζαμε τα σκόρδα, τα κρεμμύδια, κάναμε τα χοιροσφάγια.

Ευχές. Ὅταν πηγαίναμε να σπείρουμε κριθάρι ἢ κουκιά, ευχόμαστε, για να βγει ἡ σοδειά καλὴ, Καλὰ σπαρτά ἢ Καλὴ σποριά. Ὅταν τελείωναν τη σπορά, λέγαμε Καὶ του χρόνου, και κάναμε λουκουμάδες. Ὅταν ξεκινούσαμε ἀπὸ το Βορνά της Ἀπάνω Σύρας για τα Γιούρα, μας λέγανε:

— Ἄντε, κυρά-Τερεζή, στο καλὸ. Καλὸ ταξίδι. Καλὸ καλοκαίρι και καλές σοδεῖς. Με το καλὸ να σας ξεναδοῦμε το φθινόπωρο.

Ὅταν, παρά τις ευχές, ἡ χρονιά δὲν πῆγαινε καλά, λέγαμε ὅτι αὐτὸς ἢ αὐτή, που μας ευχήθηκε, μας γρουσουζέψε ἢ ὅτι ἦταν γυναίκα ἢ κοπέλα μαγαρισμένη.

Ο λεγόμενος Παλαιός Τοίχος στη Σκληρή του Αμοργιανού. Επάνω ο Άι-Λιάς, το υψηλότερο σημείο του νησιού, 489 μ., υψηλότερο και από το μεγαλύτερο ύψωμα της Σύρας.

Όταν φεύγαμε από τα Γιούρα, χαιρετούσαμε τα αφεντικά και τους παραγιούς, και εκείνοι μας έλεγαν:

— Άντε στο καλό. Καλό χειμώνα. Με το καλό να μας ξανάρθετε.

Αγροτικές εργασίες. Όλες οι σκληρές των Αγιουρών ήταν περιτριγυρισμένες με ντουβάρια ξεροτρόχαλα, 2 μέτρα ύψος. Για να συντομεύουν το χτίσιμο, βάζανε κάθε τόσο πλάκες όρθιες 1½ μ. ύψος και 1 μ. πλάτος, τις παναγίες. Για να μην μπορούν οι κατσίκες, ο αέρας και η βροχή να ρίξουν τις πέτρες κάτω, πάνω από το ντουβάρι βάζανε, 2-3 άντρες μαζί, πέτρες 50 οκάδες, που εξέχαν προς τη μέσα πλευρά, και τις λέγανε κορδώματα. Ο πατέρας μου ο Σιδεράς, ο οποίος ήτανε και κοντός, και τα ντουβάρια ήταν πιο ψηλά, έβαζε τα κορδώματα στην κεφαλή και πίεζε, για να τα βάλει πάνω στο ντουβάρι, και μάτωσε το κεφάλι του και πέθανε το 1914, 46 ετών, και άφησε 11 παιδιά ορφανά. Το μικρότερο, ο Αντώνης μας, ήτανε 7 μηνών. Πολλά ντουβάρια τα βρήκαμε χτισμένα. Την εποχή μου χτίσαμε το ντουβάρι της Παϊδας. Τό 'χτισαν 2 παραγιοί με το Γιάννη μας. Κάθε 50 μέτρα απόσταση του μαντρότοιχου υπήρχαν εμπατές. Αντί ξύλινης πόρτας, που χαλάει με το άνοιγμα-κλείσε, έβαζαν μια μεγάλη πέτρα όρθια και την έβγαζες, για να ανοίξει, και την ξανάβαζες, ή έβαζαν ένα μεγάλο αλίφονα, στη ρίζα του οποίου δένανε ένα μεγάλο ξύλο. Περνούσαμε το ξύλο από τη μέσα μεριά του ντουβαριού και τον αλίφονα από την άλλη μεριά, και δεν το έβγαζαν ούτε τα ζώα ούτε ο αέρας.

Στις μάντρες και στις σπηλιές ξεχειμώνιαζαν τα ζώα. Τα ντουβάρια των μαντρών στενεύανε προς τα πάνω, γιατί οι κορμοί των δέντρων ήταν κοντοί. Πάνω από τους κορμούς βάζανε μεγάλες πλάκες, για στέγη, και από πάνω βούρλα,

θυμάρια και χώμα. Όμως οι μάντρες που ήταν στους Φούρνους κάνανε και για σπίτι, είχαν και αυλές. Στου Λωλού υπήρχαν και μάντρες βουλημένες και εγκαταλειμμένες. Ήτανε του προπάππου μου. Στη σκληρή του Άι-Λιά υπήρχαν οι μάντρες του Παππού. Ήταν ωραίες και περιποιημένες, με ωραίες γωνίες. Το χωράφι της Παϊδας είχε πολλές αγκαθομαστίχες, κεφαλάγκαθα και γαϊδουράγκαθες. Έκοβες την κεφαλή από τις αγκαθομαστίχες και έβγαζαν γάλα, πηζόταν και γινότανε μαστίχα. Με το πηρούνι τη βγάσαμε και τη μασούσαμε.

Στο Ποτιστικό κάνανε σερμπέτι. Πήγαιναν στις σπηλιές, εκεί που κοιμόντουσαν τα ζώα, και μαζεύανε τις βερβελιές των προβάτων και των κατσικιών και τις κουβαλούσαν στο Ποτιστικό και τις λειώναν με νερό και κόπριζαν τα ζαρζαβατικά. Τις κουτσουλιές των κοτών τις βάζανε στα χωράφια. Των αγελάδων τις βάζανε στα σπαρτά.

Εμείς είχαμε 4 μάντρες με μεσοτοιχία. Κάθε μάντρα είχε την πόρτα της και το παραθυράκι. Κάθε πρωί από το παραθυράκι ριχνόταν οι βουδιές στον κοπρόλακκο, που ήτανε μονοκόμματος, με 1 μέτρο βάθος και 4 πλάτος. Οι βουδιές ανέβαιναν άλλο 1 μέτρο ύψος, σχεδόν ως το παραθυράκι. Η κοπριά έπρεπε να χωνευτεί, για να χρησιμεύει για τα χωράφια. Μετά τη βάζαμε σε τσουβάλια της ρίγας και τη μεταφέραμε με τα ζώα στο μποστάνι. Με κάθε τσουβαλάκι κάναμε 6 τουρλάκια, σε 6 μέτρα απόσταση το ένα από το άλλο. Κάναμε και σερμπέτι στα ποτιστικά με αυτή την κοπριά.

Σ' όλα τα Γιούρα κατά διαστήματα υπήρχαν μικροσπηλιές, μικροτροπιτσές ή βράχια με κάποια καμπύλη, που ξεχειμώνιαζαν τα πρόβατα. Εδώ χωρούσαν 5-6, εκεί καμιά δεκαριά. Θυμάμαι όμως ότι στην τοποθεσία Καμαρωτές, κάτω από την Κόκα, υπήρχαν σπηλιές. Κάτω από τις Βρυσούλες υπήρχε μια. Στο Λι-

Ο όρμος της Αλυγαριάς. Επάνω δεξιά η Παναγιά η Δεκάρμενη.

μάνι της Παναγιάς, εκεί που άραζε το καϊκι, είχε μια σπηλιά, και χωρούσαν 5 άνθρωποι. Στο Καλάμι υπήρχαν σπηλιές. Μόνο για τις αγελάδες είχαμε στάβλους, που ήταν κοντά στο σπίτι. Και τα γαϊδούρια, είχαμε πάντοτε 3-4, ζούσαν χάμω κι αυτά. Δεν τα βάζαμε στις μάντρες. Όλες οι μεταφορές στα Γιούρα γινόντουσαν με τα γαϊδούρια, και χρησιμοποιούσαμε τσουβάλια, κόφες, καφάσια και κοφάκια. Μέσα στα σκληρωπά και στα βουνά τα είχαμε ελεύθερα. Και τα βόδια βόσκανε μέρα-νύχτα στο βουνό. Μόνο τον καιρό που ήταν να οργώσουν τα χωράφια ή να αλωνίσουν, τα παίρνανε στις καλύβες. Όλο τον άλλο καιρό βοσκίζανε ελεύθερα. Οι αγελάδες, είχαμε 6-7, από μόνες τους το βράδι ερχόταν έξω από τις καλύβες και τους βάζαμε άχαρα να φάνε. Το καλοκαίρι κοιμόντουσαν έξω.

Όργωμα — Σπορά. Την εποχή που ήταν να σπείρουμε, στέλναμε στην Απάνω Χώρα ένα σακούλι κριθάρι και το λειτουργούσαν στην εκκλησιά της Κιουράς, στο Βορνά. Από το σακούλι αυτό παίρνανε μια φουχτιά και τη βάζανε στο σακί με το κριθάρι, που θα σπέρνανε. Το όργωμα κρατούσε 1 μήνα, από το πρωί μέχρι το βράδι. Το μεσημέρι κάνανε κανένα τσιγάρο και άρχιζαν πάλι. Τα αδέρφια μου κάνανε τα ζευγάρια. Τα τελευταία χρόνια σπέρνανε και σιτάρι.

Το Σεπτέμβρη πήγαιναν οι εργάτες στις μάντρες και μάζευαν τις κοπριές και τις κουβαλούσαν στα χωράφια και τις έκαναν ντουμπάκια-ντουμπάκια και, λίγες μέρες πριν αρχίσει το ζευγάρι, με τα φτυάρια τις σκόρπιζαν στα χωράφια. Μετά ρίχνανε αγιασμό και βγάζανε τις πέτρες από το χωράφι και τις χτίζανε μικρά ντουβάρια ή βγάζανε τις αστοιβές, τα θυμάρια, τα αλιφόνια. Λίγο πριν μπει το αλέτρι με τα βόδια, κάνανε σποριές. Παίρνει ο εργάτης μια αζίνα και αρχίζει 2 μέτρα από την άκρια του χωραφιού και πάει πάλι 2 μέτρα απόσταση, οπότε εκείνος που πιάνει να σπείρει, ξέρει να μην αφήσει πολύ χωράφι χωρίς να πέσει κριθάρι. Σπέρνει ένα-ένα χώρισμα ξεχωριστά, για να μη μείνει κανένα σημείο χωρίς να το σπείρει. Σποριά είναι να κάνει το μεγάλο χωράφι λωρίδες.

Για να μας φτάσει το κριθάρι για όλο το χρόνο, έπρεπε να οργώσουμε 30 ημερών χωράφια. Φυτεύαμε κριθάρι στους Φούρνους και στα Μπεζούλια. Οι Μπεζούλες ήταν και 50 λουρίδες χωράφια. Ήταν με μπεζούλια χτισμένα. Οι Φούρνοι είχαν μονοκόμματα χωράφια πιο μεγάλα από την Πλατεία της Σύρου. Όλο το χωράφι στο σύνολο ήταν περιτριγυρισμένο με ψηλό ντουβάρι 2 μέτρων για τα κατσίκια. Θα πρέπει να ήταν και 100 στρέμματα. Μια χρονιά σπέρναμε το ένα χωράφι, μια το άλλο, για να ξεκουραστεί η γη. Φυτεύαμε όμως κριθάρι και κάτω από το σπίτι και στον 'Αι-Γιώργη απ' την άλλη πλευρά του Κοπρολοΐτζη. Το παλιό κριθάρι έβρισκε το καινούργιο, και δεν μας έλειπε ποτέ. Τα τελευταία χρόνια αλέθαμε το κριθάρι στους μύλους του Ασημομύτη στη Σύρα. Σε ώρα που δεν είχαμε αλεύρι απ' τη Σύρα, εξαιτίας της κακοκαιρίας, αλέθαμε το κριθάρι στο χειρόμυλο. Πρώτα όμως το κοσκινίζαμε, και τα ψιλά σποράκια και το λι-σβό κριθάρι περνούσαν από το κόσκινο, και τα λέγαμε σκούβαλο, τα βάζαμε σε βαρέλια και ταΐζαμε τις κότες. Στα Γιούρα δεν είχαμε ανεμόμυλο.

Θέρος. Το Μάη άρχιζε το θέρος. Μπαίνανε όλοι οι άντρες στη γραμμή και με τα δρεπάνια θερίζανε το κριθάρι και το ακουμπούσαν κάτω. Μετά κάνανε δεμάτια και, άμα καμιά φορά φύσαγε πολύ ο αέρας, ώσπου να δέσουνε αυτές τις χεριές το κριθάρι, βάζανε πέτρες απάνω, για τον αέρα. Χεριά λέγεται το κριθάρι που κρατάς στο χέρι, όταν το θερίσεις. Τα δεμάτια τα κάνανε και 2 μέρες μετά. Μετά κουβαλούσανε με τα ζώα τα δεμάτια στο αλώνι από τη μια πλευρά του και τα κάνανε στοιβα 100 × 100 μέτρα. Κάνανε ένα μικρό βουνό από δεμά-

τια. Αμέσως πλένανε το αλώνι.

Αλώνι. Στο Σκληρωπό, στο μέσο μεταξύ της Κόκας, περιοχής του περιπάτου μας, και του σπιτιού μας, ήτανε το αλώνι μας. Από την κάτω πλευρά, επειδή ήταν κατηφορικό το μέρος, ήταν χτισμένο ένα ξεροτρόχαλο ντουβάρι, περίπου 1 μέτρο ύψος. Γύρω-γύρω ήταν καρφωτές όρθιες πλάκες. Τις πλάκες τις παίρνανε από το Βόλακα, που ήταν όλο πέτρες. Από το αλώνι βλέπαμε τα Θερμιά, την Κέα, την Κάρυστο και μια πλευρά της Άνδρου. Όταν ήταν μεγάλη καλοσύνη, στο βάθος βλέπαμε τη Μακρόνησο και τις ξέρες της Ραφήνας.

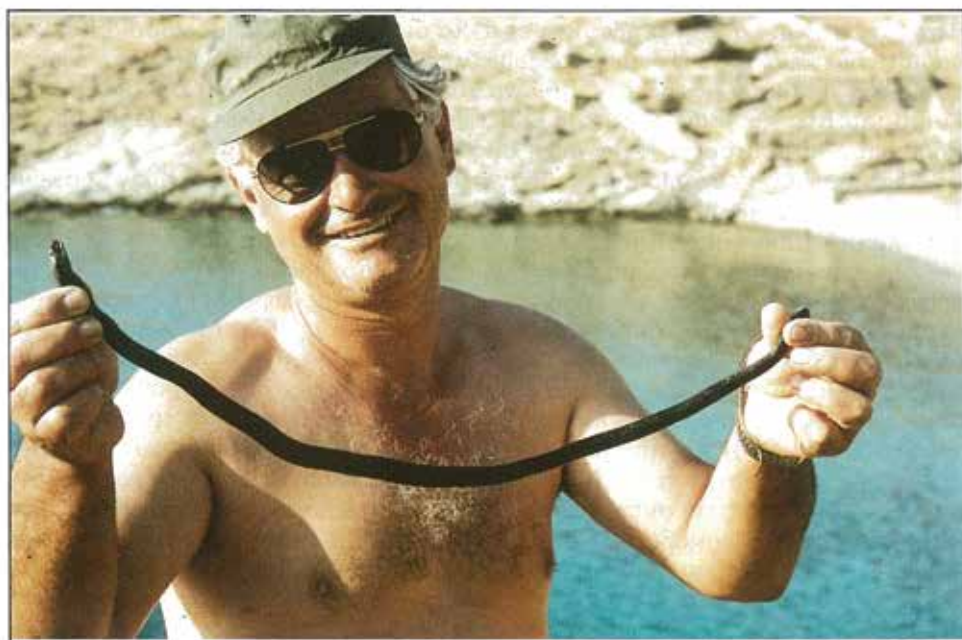
Μαλλί. Το Μάη μήνα κουρέβανε τα πρόβατα. Ένα μέρος, όπως ήταν άπλυτο, το κάνανε ποκάρια, σαν ματσάκια, πολλές οκάδες, και το πουλούσανε στη Σύρο. Το υπόλοιπο το κρατίζαμε για το νοικοκυριό μας. Το πηγαίναμε στις Βρυσούλες και το πλέναμε. Το απλώνανε επάνω στις αστοιβές και στα θυμάρια, για να στεγνώσει το νερό, και μετά οι κοπέλες το ξαίναμε και το στρίφαμε. Το ξαίναμε με το χέρι. Τα ματσάκια τα βάζαμε απάνω στη ρόκα, και με το αδράχτι ή κλώστη το στρίφαμε και το κάναμε κούτσες μεγάλες και τις ξαναπλέναμε πάλι. Τις κάναμε κουβάρι και το πλέκαμε φανέλες, μπλούζες, τσουράπια, ζωνάρια, φούστες και μισοφόρια για τις ηλικιωμένες. Η ρόκα ήτανε ένα καλάμι σχιστό στην άκρη, για να μαγκώνει το μαλλί, την τουλούπα, η οποία ήτανε αφράτη-αφράτη ξασμένη, έτοιμη για το στρίψιμο. Όταν γινόταν μακρύ το μαλλί, πριν ακουμπήσει στη γη το αδράχτι, το πιάναμε και το στρίφαμε απάνω στο αδράχτι και, αφού γέμιζε, το κάναμε κούτσα.

Μελίσσια. Στ' αμπέλι, πάνω από το σπίτι, υπήρχαν 5-6 μελίσσια. Στις Συκιές, κάτω από το σπίτι, υπήρχαν 5-6. Τα υπόλοιπα ήτανε στου Λωλού, στο Καλάμι, στην Κόκα, από κάτω στου Λινάρδακα, στις Καμαρωτές, στη Βάρδια, μεταξύ Βάρδιας και Βρυσούλες, στα Νερά. Μέχρι 60 μελίσσια είχαμε. Σε άλλα μέρη τα είχαν οι Σαραντάκηδες και σε άλλα οι Μαραγκοί. Οι μελισσοκόμοι, για να μην τους κεντρώσουν οι μέλισσες, βάζανε ντρίλινα πανταλόνια και τα έδεναν χαμηλά στα παντζάρια, βάζανε ντρίλινα χοντρά πουκάμισα, που κούμπωναν στο λαιμό και στα μανίκια. Στη μέση έβαζαν ένα χοντρό μάλλινο ζωνάρι και στο πρόσωπο μια μουτσούνα φτιαγμένη από σύρμα χοντρό.

Τα κυψέλια, που χρησιμοποιούσαν στα Γιούρα, ήταν μακριά πήλινα δοχεία, 1½ μέτρο περίπου μήκος και διάμετρο 0,20 μ. περίπου. Το μπροστινό μέρος ήταν ελάχιστα πιο φαρδύ από το πίσω μέρος. Είχαν ένα καπάκι σαν πιάτο, που θέλιαζε στην πατούρα του, με τρύπες σε σχήμα μαργαρίτας, για να μπαίνοβγαίνουν οι μέλισσες. Συνήθως φτιάχνονταν στα Καμίνια της Σύρου. Για να μπει σμάρι μέσα, το αλείφαμε οπωσδήποτε με καβούλα, για να μυρίζει. Μαζεύαμε όλα τα άχρηστα κεριά, τα ζυμώνανε σαν ψωμί και τα κάνανε μπαλίτσες σε σχήμα αβγού: τις καβούλες. Στη μύτη ενός κονταρακιού μπήγαμε την καβούλα και τρίβαμε την κυψέλη από μέσα. Καμιά φορά βάζαμε και το άρωμα του φασκού ή του θυμαριού. Όταν πρωτομπει το σμάρι μέσα στην κυψέλη, το πρώτο πράγμα που σχηματίζει είναι οι κερήθρες, οι οποίες κρέμονται στο επάνω μέρος της κυψέλης. Τις κυψέλες τις σκεπάζαμε με ψαχνόπλακες, για να μην πυρώνουνε το καλοκαίρι και για να κόβουν το κρύο το χειμώνα. Τις τοποθετούσαμε σε σκεπανά μέρη, και με το πρόσωπο, όσο το δυνατό, να μην το κτυπάει κανένας καιρός. Το κεριό το ζεσταίναμε σ' ένα καζάνι κι έλειωνε, και για να πήξει, το βάζαμε μέσα σε τσανακούλες (= μικρές πήλινες λεκανίτσες) και κατόπιν μέσα σε σακούλια και το πουλούσαμε στη Σύρο στα κεράδικα. Το μέλι που κρατούσαμε για το σπίτι το βάζαμε σε πήλινα αλειφωτά κιουπάκια. Αυτό που ήταν για πούλημα,

το βάζαμε σε καζοντενεκέδες του λαδιού και το αγόραζαν οι πλούσιοι της Σύρας.

Για να πιούνε νερό στα χωράφια στο θέρος, στο ζευγάρι ή όταν χτίζανε μακριά από το σπίτι και δεν είχε κοντά νερό, παίρνανε μαζί τους ένα σταμνί. Το σταμνί το κρατά δροσερό το νερό. Το κολατσιό τους το βάζανε μέσα σε ντουβρά μπεζόασπρο. Για κολατσιό παίρνανε μαζί τους κοπανιστή, τυρί, ελιές, κρίθινο ψωμί και ξερά σύκα. Καθίζανε όλοι μαζί, ξεκουραζόντανε και τρώγανε. Πολλές φορές τους πηγαίναμε φαγητό τα παιδιά μέσα σε καζανάκι από μπακίρι, που είχε από πάνω στρογγυλό χέρι. Το χειμώνα το ξαναζέσταιναν, κάνοντας μια φωτιά στον τοίχο. Το καλοκαίρι φχαριστιόντανε το φαγητό κρύο. Τα τρεχάμενα νερά στα Γιούρα, ή έβρεχε ή δεν έβρεχε, δεν σταματούσαν ποτέ. Λέγανε ότι ερχόνταν απ' την Άνδρο. Τρεχάμενα νερά θυμάμαι ότι είχε στις παρακάτω τοποθεσίες: Αλυγαριά, Αμοργιανού, Αστοιβή, Βαβά, Βαθρακούς, Βαθύ Ρέμα, Βρύση, Βρυσούλες, κοντά στο Γλαρονήσι, Γλυφά, Γλυφονέρι, Καλάμι, Κόκκινα, Κούκος, Κουκούδι, Λιμάνι της Παναγιάς, Μανόλη, Μαρόνα, Μπουνάρι, Νερά, Πάππου, Πλάκες, Σορόκου, Φλόμος, Φυλλάδες, απέναντι από το Φούι, Φωκοσπηλιά, Χέρρωμα, Ψαρό Μπουντί. Κάθε χειμώνα χιόνιζε και σκέπαζε όλο το νησί, γιατί τα Γιούρα είναι μες στο μάτι του βοριά, απέναντι από την Κάρυστο, που πάντοτε τη βλέπαμε χιονισμένη. Το χιόνι κρατούσε 2-3 μέρες. Οι άντρες και με το χιόνι πήγαιναν στις δουλειές τους και στα ζώα. Από πείνα ψόφησαν ζώα, από κρύο όχι. Τα κατσίκια κρυώνανε πιο πολύ και πηγαίνανε στα σκεπανά και προφυλαγόταν. Ετύχαινε νά 'ναι μια ανυδριά και από πείνα ψοφούσανε τα ζώα. Μια χρονιά ψόφησαν 70 πρόβατα, και στις άλλες οικογένειες κατά που είχανε ζώα. Θυμάμαι τους παραγίους, που κάνανε με χιόνι ένα τούρλο (χιονάνθρωπο) για διασκέδαση. Το χειμώνα από το κρύο το νερό μες στις στάμνες γινότανε πάγος, έπηζε.

Ο πρόεδρος του Μάνα Σύρου Νίκος Ροσσολάτος επιδεικνύει το Μαύρο Φίδι των Γιούρων.

Ελεύθερη βοσκή στα σημερινά έρημα Γιούρα. Στο βάθος αριστερά το Γλαρονήσι.

Δεν άκουσα ποτέ να γίνει ζημιά από αστροπελέκι. Ετύχαινε, όταν έβρεχε πολύ, τα χωράφια να κάνουν αραμοί, και το νερό έσκιζε το χώμα, για να κυλίσει το νερό. Από την πολλή βροχή τύχαινε να πέσουν και τα ντουβάρια στις σκληρές. Όταν έβρεχε, μέναμε μες στο σπίτι. Μόνο πηγαίναμε για τα ζώα. Πολλές φορές, ενώ έβρεχε την ημέρα, το απόγευμα σταματούσε, για να πάμε να μαζέψουμε τα ζώα. Ήταν η ώρα του μαζέματος των ζώων. Το χειμώνα το τζάκι στην κάμαρα άναβε μέρα-νύχτα. Όλη μέρα ήταν αναμμένο και το τζάκι της κουζίνας και για το μαγείρεμα και για ζεστασιά. Ανάβαμε και το μαγκάλι. Βγάζαμε από το τζάκι κάρβουνα και τα βάζαμε μες στο μαγκάλι. Το μαγκάλι είχε 4 ποδαράκια και 2 χεράκια. Στο μαγκάλι συνηθίζαμε και ψήναμε ψωμί. Το χειμώνα, μόλις βλέπαμε τον καιρό να χαλά, παίρναμε ξύλα μέσα, για να μαγειρέψουμε και για το τζάκι. Οι άντρες μάς φέρνανε νερό από τις Βρυσούλες. Οι γυναίκες μέναμε μες στο σπίτι.

Φυτά και Ζώα. Στα Γιούρα στα Νερά είχαμε τα εξής καρποφόρα δέντρα: 3 αμπουρνελιές, 3 ροδακινιές, 1 αχλαδιά, 1 βερικοκιά πολύ μεγάλη, 3 λεμονιές. Στην Παναγιά υπήρχαν ροδιές και αμπουρνελιές. Το αμπέλι είχε σερφιώτικα, κουντούρες και καρυστιανά σταφύλια. Ήταν φρέσκο το μέρος, και τα σταφύλια γινόντουσαν πολύ αργά, όπως και τα σύκα. Στα Γιούρα τα σταφύλια τα είχαμε μόνο για φαγητό. Το κρασί το παίρναμε από τη Σύρο. Πίναμε μόνο στις γιορτές. Απέξω από το σπίτι είχαμε κρεβατίνα κληματαριά. Την είχανε φτιάξει με γκαντρόνια (τράβες) μεγάλες και με καλάμια, και κρεμιόντουσαν τα σταφύλια και τα φύλλα.

Η κάππαρη βγαίνει στα σκληροχώραφα, και τα ζώα την είχαν εξαφανίσει.

Μόνο μες στο ποτιστικό μας υπήρχε μια ρίζα. Κάππαρη φέρναμε από τη Σύρα. Στην Παναγιά είχε καππαριές. Ήταν ριζωμένες πάνω σε απάτητα βράχια και ήταν δύσκολο να τις μαζέψεις. Ούτε τα αγριοκάτσικα δεν μπορούσαν να τις πλησιάσουν. Κάναμε κάππαρη τουρσί. Κάναμε κάππαρη μαγειρευτή.

Στα Γιούρα φυτεύαμε και φλασκιά και τα κόβαμε και τα κάναμε κύπελα, για να μεταφέρουμε νερό από το ένα κιούπι στο άλλο. Στις Βρυσούλες και σε άλλα μέρη υπήρχαν βούρλα. Τα βάζανε στις στέγες πάνω από τα καλάμια. Κάποιοι παραγιοί πλέκανε καλάθια και κοφίνια με καλάμια. Στο Ποτιστικό είχαμε καλαμιώνες, για να κόβουν τον αέρα. Σε πολλά μέρη υπήρχαν και λυγαριές.

Ένα γύρο από το σπίτι μας είχαμε κάπου 30 συκιές, 3 γαϊτάνες, 2 ασπρολομπαρδίκες, 3 αγορείτικες, 1 λομπαρδία, 6 μαρόνες, 1 αραποσυκιά, 1 ψωμοσυκιά, 1 ντελόνια, τα σύκα της κάνανε μόνο για τους χοίρους. Πριν σφάξουμε το χοίρο, ένα διάστημα του βάζαμε μες στα πίτουρα και σύκα, για να κάνει πολύ γλίνα. Τύχαινε ο χοίρος νά 'ναι και 100 οκάδες. Προτιμούσαμε πάντοτε τα τζιώτικα γουρούνια. Οι υπόλοιπες ήτανε καινούργιες συκιές, που τις φυτέψαμε λίγα χρόνια, πριν φύγουμε από τα Γιούρα. Να πώς τις φυτεύαμε. Ανοίγαμε μισό μέτρο λάκκο και φυτεύαμε το κλαδί της συκιάς σε σχήμα γάμμα, και όχι όρθιο. Απέξω εξείχε 30 πόντους. Το ποτίζαμε, μέχρι να βεβαιωθούμε ότι έπιασε καλά. Ένα γύρο από το σπίτι ήτανε φυτεμένες. Τις φυτεύαμε πάντα σε περιορισμένα χωράφια. Εκεί βάζαμε ποστανία: ντομάτες, πεπόνια, καρπούζια, άνυδρα φασολάκια μαυρομάτικα, ρεβίθια. Κάναμε βαρελάκια από ξερά ρεβίθια, φασολάκια και κουκιά. Δεν τις κλαδεύαμε και τακτικά τις συκιές. Μόνο αν είχε κανένα ξεροκλάδι, τις κλαδεύαμε.

Είχαμε ένα ορνό. Κόβαμε τους ορνούς, τους περνούσαμε σε σπάγο και τους κρεμνούσαμε στις συκιές και ορνιάζαμε τα λύθια. Λαδώναμε σύκα. Βάζαμε σ' ένα φλιτζανάκι το λάδι και μ' ένα σπιρτόξυλο βάζαμε μέσα στην τρύπα του λυθίου μια σταγόνα λάδι. Διαλέγαμε τα πιο μεγάλα λύθια, που άσπριζαν λίγο από πίσω. Ο ήλιος πύρωνε το λάδι, έπαιρνε δύναμη και φουσκώνανε τα λύθια (το σύκο θέλει ζέστη), και γινόντουσαν πιο γρήγορα από τα κανονικά.

Στα Γιούρα υπήρχαν πολλές σαυράδες και θαμιάμισα. Υπήρχαν γλάροι πολλοί. Φωλιάζανε και αετοί και καντινέλοι. Φοβόμαστε μη μας φάνε τα κοτόπουλα. Υπήρχαν άγριοι λαγοί και τις σκοτώναμε με το τουφέκι. Όπου υπήρχε νερό, υπήρχαν βατράχια. Σκορπιοί είχε στα Γιούρα. Μες στα σπίτια όμως δεν υπήρχαν. Ποτέ δε θυμάμαι να είδα σκαντζόχοιρο στα Γιούρα. Υπήρχαν νυχτερίδες στα Γιούρα. Συνηθισμένα ποντίκια υπήρχαν στα Γιούρα. Ποτέ ποντίκι δεν πείραξε ανθρώπους ή ζώα. Είχαμε καμιά τριανταριά κότες και κανα-δυο πετεινούς. Βάζαμε και κλωσσούδες. Πουλούσαμε στη Σύρα τα κοτόπουλα και τα αβγά. Πάντα είχαμε 2 σκύλους δεμένους στα Γιούρα, γιατί πνίγανε τα πρόβατα. Τους χρησιμοποιούσαν κυρίως, όταν θέλανε να πιάσουν για πούλημα, τα άγρια ρίφια των κατσιών. Στο Φούκι και στο Γλαρονήσι είχε φώκιες. Οι αρτένες ήταν άσχημα και αδύνατα πουλιά. Δεν είχαν πολλά φτερά. Ήταν σαν γδυμνά. Είχανε ψιλό λαιμό. Λέγανε ότι ήταν άνθρωποι, και πνίγηκε ο αδελφός τους και γυρνούσανε τις ακρογιαλιές και τον γυρεύανε και κλαίγανε σαν μωρά. Κολυμπούσανε. Δεν τρωγόντανε. Ζούσαν μακριά από το σπίτι, βορινά στο Φούκι, στις ακρογιαλιές και φωνάζανε: Ουά! Ουά! Μια φορά που φιλοξενούσαμε ένα ψαρά και τα άκουσε, νόμιζε ότι ήταν μωρά και κλαίνε. (Για άλλα φυτά και ζώα βλ. στα κεφάλαια Φαγητά και Κτηνοτροφικά).

Κτηνοτροφικά — Τυροκομικά. Τα πρόβατα ζούσανε πάντα στα βοσκοτόπια και βορινά και νοτίως. Είχαμε και άσπρα και μαύρα πρόβατα. Τα άσπρα είχαν άλλα κόκκινα και άλλα μαύρα στίγματα στο πρόσωπο. Τα μαύρα ήταν τα πρόσωπά τους μαύρα. Καθένας, κατά τον τρόπο του, του έκοβε λίγο από το αυτί των προβάτων του, για να τα ξεχωρίζει από τους άλλους. Θα είχαμε και 3.000 κατσικοπρόβατα οι 4 οικογένειες. Τα δικά μας θα μαζευόταν 1.000.

Παλιά μαζεύανε τα ζώα βορινά, στις μάντρες, που ήταν στα Νερά. Εκεί είχαμε το τυροκομείο. Για πιο ευκολία των ζώων και για να μην κουβαλάμε το γάλα και γιατί τα ζώα λερώνανε πολύ. Όταν όμως ο Γιάννης μας έχτισε σπίτι εκεί κοντά, κράτησε και τις μάντρες και το τυροκομείο. Τότε εμείς λειτουργήσαμε το δεύτερο τυροκομείο, που είχαμε στο σπίτι μας.

Αρχίζανε να αρμέγουνε τα πρόβατα, όταν στέλνανε τα μικρά τους στη Σύρο, γύρω από το Πάσχα. Στις 3 η ώρα τη νύχτα σηκώνονταν τα αφεντικά και οι παραγιοί, για να πάνε στην «κοιμησιά». Γύρω στις 6½ είχανε φέρει τα πρόβατα στη στρούγκα. Το άρμεγμα, ανάλογα με τα πρόβατα, που είχανε να αρμέξουνε, κρατούσε 2 και 3 ώρες. Αρμέγανε έως και 4 άτομα. Καθόντανε, για να αρμέξουνε, σε κινητά πέτρινα σκαμνιά ή σε ριζίμια (κορμοί δέντρων, που ήταν μονίμως εκεί και ήταν γύρω-γύρω ασπρισμένοι). Η στρούγκα ήταν η μάντρα η μεγάλη, μέσα στην οποία τα πρόβατα ήταν στριμωγμένα. Καθόταν ένας μπροστά στην πόρτα, βαστούσε μια βεργούλα μικρή και φώναζε «στρούγκα» και έβγαине ένα πρόβατο. Τό 'πιανε ο ένας παραγιός και ξαναφώναζε «στρούγκα» και έβγαине και ένα δεύτερο πρόβατο και τό 'πιανε ο δεύτερος παραγιός. Τα πρόβατα, που αρμεγόταν, πήγαιναν στη διπλανή στρούγκα.

Αρμέγανε το γάλα στα καρδάρια, και το γάλα ξεκίναγε για το τυροκομείο. Κατόπιν ο βοσκός έπαιρνε το κοπάδι και το πήγαινε στο βουνό, να το βοσκίσει. Το απόγευμα κατά τις 5 βγαίνανε τα αφεντικά και οι παραγιοί και μαζεύανε τα πρόβατα από τις βοσκές και τα φέρνανε στη μάντρα, για να τα ξανααρμέξουν. Κατόπιν τα ξαναβάζανε στο βουνό χωρίς το βοσκό. Τη νύχτα βοσκούσανε μόνα τους. Αυτό γινότανε μέχρι τα μισά του Μάη με τέλη Μαΐου. Μετά τα αφήνανε ελεύθερα και βοσκίζανε, και κάπου-κάπου τα μαζεύανε και βλέπανε μια ματιά τί γίνονται.

Τον καιρό που ήτανε νά 'χουν μικρά, μαζεύανε κείνα που ήταν έτοιμα να γεννήσουν και τα βάζανε σε περιορισμένο μέρος, για να τα προσέχουν για τη γέννα. Και αφού τα μικρά μπορούσαν να ακολουθήσουν τη μάνα, τα βγάζανε πάλι στο βουνό. Στα Γιούρα δεν υπήρχαν ατσίδες. Μόνο κανένας αετός και καντινέλο. Οι κοράκοι μπορούσαν να σκοτώσουν κανά μικρό προβατάκι. Γύρω από το Πάσχα κρατάγαμε τα αρνιά και ρίφια, που θέλαμε στη ζωή, και τα άλλα τα πουλούσαμε ζωντανά. Άμα ήτανε λίγα, τα κατεβάζαμε με τα γαϊδούρια στο Λιμάνι της Παναγιάς. Άμα ήτανε πολλά, τα κατεβάζαμε μαζί με τις μάνες, και εκεί τα χωρίζανε. Βάζανε στο καϊκι τα μικρά, δεμένα τα 3 πόδια, και ανεβάζανε τις μάνες επάνω στη μάντρα. Στο Γλαρονήσι βάζανε τα αρνιά, που κρατούσαν για ζωή, για να τα αποκόψουν από τη μάνα τους. Μέρες φωνάζανε οι μάνες. Πολλές κατεβάζανε και δάκρυ στα μάτια. Βραχνιάζανε τα πρόβατα από τον καημό τους. Ισχύει και στα ζώα *Η μάνα γυρεύει το παιδί και το παιδί τη μάνα*. Όταν στέλναμε τα δαμάλια στη Σύρο, οι αγελάδες φωνάζαν και τα δάκρυά τους τρέχαν πολύ. Μετά ξεχνούσαν. Στη Σύρα οι χασάπηδες περίμεναν στο λιμάνι τα ζωντανά. Τα ρίφια των Γιούρων ήταν νόστιμα και γι' αυτό ήταν περιζήτητα. Ο ταύρος δεν έλειπε ποτέ από τα Γιούρα. Ήτανε το πιο δυνατό ζώο για την εργασία του χωραφιού. Η κάθε οικογένεια είχε από 1 ταύρο. Τα δέρματα των ζώων τα στέλναμε στη Σύρα.

Ο όρμος του Βαβά με τις Φυλακές και με τεχνητή προβλήτα.

Εγκαταστάσεις των Φυλακών στο Λιμάνι της Παναγιάς, στο κτήμα του Αντώνη Γεώργιου Μαραγκού. Στη μέση το σπίτι και οι μάντρες του.

Βούτυρο. Είχαμε βαρέλια ξύλινα υψηλά. Κάτω πιο στενά, πάνω πιο φαρδιά. Είχαμε ένα κονταράκι και κάτω ένα στρογγυλό σαν πιάτο με τρύπες, για να μπαίνει με το χτύπημα μέσα το γάλα, να δουλεύεται και να χωρίζει το βούτυρο από το γάλα. Το χτυπούσαμε 2 ώρες. Με το χτύπημα χώριζε το γάλα από το βούτυρο και το αδειάζαμε στο καζάνι, άπλωνε το βούτυρο και το βγάζαμε με την τρυπητή κουτάλα και έμενε το γάλα χωρίς βούτυρο και το φτιάχναμε τυρί. Το βούτυρο το βάζαμε απλωτό στο βαρέλι, ρίχναμε λίγο αλάτι και, όταν ηγέμιζε το βαρέλι, αδειάζαμε το βούτυρο στο καζάνι, το βάζαμε στη φωτιά και, όταν έλειωνε καλά το βούτυρο, πήγαινε στον πάτο ένα πηχτό πράγμα, που δεν τρωγότανε, η στάκα, και το βούτυρο έπλεε απάνω στο λάδι καθαρό. Το βάζαμε σε καζοντενεκέδες και κρατάγαμε όσο θέλαμε στο σπίτι και το υπόλοιπο το πουλούσαμε στη Σύρα.

Κεφαλοτύρι. Ζεσταίναμε το γάλα (πρόβιο και κατσικίσιο), δεν το βράζαμε. Σ' ένα ποτήρι ταραζάμε την πιτιά με γάλα μαζί, για να λειώσει, και τη ρίχναμε μες στο καζάνι, πού 'τανε το γάλα, και το ταραζάμε, και το γάλα έπηξε. Το ταραζάμε μ' ένα ψηλό κοντάρι, τον ταραχτή. Κάτω στον ταραχτή είχαμε ένα ξύλο, για να ταραίζει τον πάτο του καζανιού και να μην κολλάει το γάλα στο καζάνι. Αφού το ταραζάμε λίγο, για να ανακατευτεί με την πιτιά, το αφήναμε καμιά ώρα και έπηξε. Μετά το βάζαμε μέσα στα τυροβόλια (καλαθάκια) και στράγγιζε. Μετά τα βγάζαμε και τα βάζαμε στα ράφια, για να ξεραθούν καλά. Έπειτα κάναμε άρμη σε βαρέλι και τα βάζαμε μέσα ένα-ένα και τα βγάζαμε για το φαί. Ήτανε για τα μακαρόνια. Το τρώγαμε και με το ψωμί.

Κοπανιστή. Βράζαμε το γάλα, σαν το τυρί. Αφού έπηξε, γινότανε μυτζήθρα, και τη βάζαμε ανάλατη στο κιούπι. Αφού γέμιζε το κιούπι, το κλείναμε και ερχότανε και έπαιρνε βαριά μυρωδιά. Τη ζυμώναμε με λίγο αλάτι και τη βάζαμε πάλι στο κιούπι, και σε λίγο γινόταν κοπανιστή. Η κοπανιστή των Αγιουρών ήτανε η ωραιότερη των Κυκλάδων.

Τυροβραστή. Αφού βγάζαμε το τυρί, έμενε ο τυρόγαλος. Κρατούσαμε ένα καρδάρι γάλα και το ρίχναμε μέσα στον τυρόγαλο (ζουμί). Ανάβαμε φωτιά στο τζάκι και το ταραζάμε. Απάνω που ήτανε να πάρει βράση, άρχιζε κι έκοβε λίγο-λίγο και έπηξε το γάλα, και το βάζαμε στα καλαθάκια και το λέγαμε τυροβραστή. Το αλατίζαμε απέξω και το βάζαμε στα ράφια στο τυροκομειό. Τη βάζαμε στα μακαρόνια. Την τρώγαμε και με το ψωμί.

Τουλουμεσύρι. Πήζαμε το τυρί, όπως για το κεφαλοτύρι. Αφού έπηξε, το βάζαμε σε τζαντίλες (τετράγωνα τουλουπάνια) και το κρεμούσαμε σε γάντζους και στράγγιζε και έφευγε το νερό και γινότανε στρογγυλό. Το κόβαμε φέτες και είχαμε άρμη στο βαρέλι και το βάζαμε μέσα. Δεν το ξεραίναμε. Εντωμεταξύ βράζαμε το τυρόγαλο και βγάζαμε τη μυτζήθρα και βάζαμε μια στρώση τυρί, και από πάνω μυτζήθρα και γεμίζαμε τουλούμια κατσικίσια. Παίρναμε τα τομάρια των κατσικών γερά και τα αναποδογυρίζαμε και μέσα κει στοιβάχαμε μια στρώση μυτζήθρα και μια στρώση φέτας. Τα γεμίζαμε, τα δένανε από πάνω και τα στέλναμε στη Σύρα, στα μαγαζιά. Δεν ήταν πολύ αρμυρό. Το τρώγαμε όπως τη φέτα σήμερα. Ήταν νοστιμότητα και το λέγαμε φελί.

Αφήγηση: **Ελπίδα Π. Σαλάχα**,
το γένος **Μαραγκού**, γεννημένη το 1909.
Καταγραφή: **Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης**

Ψάρεμα στα Γιούρα

Το Μάη του 1938 βρέθηκα πλήρωμα σε μια ψαράδικη τσέτα (κομπανία), η οποία αποτελούνταν από 7 ψαροκάικα και μια ψαροπούλα. Οι ψαροκαπεταναίοι ανήκαν σε 2 οικογένειες ψαράδικες της Νάουσας της Πάρου: οι Βητσαδάκηδες και οι Καππαρήδες. Ήμαστέ καμιά τριανταριά πλήρωμα. Την εποχή εκείνη στο Λιμάνι της Παναγιάς συναντήσαμε μια οικογένεια, την οικογένεια του Γιώργου Μαραγκού, με την οποία ανταλλάσσαμε είδη διατροφής: τους δίνανε ψάρια και μας δίνανε γάλα και ξινόγαλο, μυτζήθρες και κρέας. Το νησί ήταν αμάλαγο και τα ψαρέματα πολλά. Δουλεύαμε απλάδια, μανωμένα και παραγάδια. Την εποχή τα εργαλεία αυτά ήταν σπάνια, γι' αυτό είχαμε σαν μόνιμο αγκυροβόλι και ορμητήριο την Παναγιά, πού 'χε άμμο και νετάραμε τα παραγάδια και απλώναμε τα δίχτυα, για να στεγνώσουν.

Τα αλιεύματά μας ήταν όλων των ειδών, πλούσια σ' όλες τις κατηγορίες. Πιάναμε πολλά φαγκριά, λιθρίνια, μπαρμπούνια, αστακούς, που ο γερο-Λεμονής, ο ψαρομανάβης της Σύρας, μας τα πλήρωνε χοντρικά 40 δρχ. την οκά, όσο είχε τότε και 1 οκά λάδι. Ακόμη πιάναμε μαυρόψαρα, κακαρέλους, σαργούς, πολλά μελανούρια, στύρες και ροφούς. Οι τιμές τους ήταν 25 δρχ. η οκά. Πιάναμε και τρίτα ψάρια, πέρκες, χάνους, σαυρίδια, λαμπίνες, κόκκινες σκορπίνες και σκορπιοί του φύκιου (μαύρες) και πολλά άλλα είδη, 15 δρχ. η οκά. Θυμάμαι μάλιστα ότι εκεί πιάσαμε ένα μεγάλο σαλάχι, που χρειάστηκε να χρησιμοποιήσουμε το παλάγκο της ψαροπούλας, για να το πάρουμε πάνω. Ήτανε 400 οκάδες. Του αφαιρέσαμε το κεφάλι, τα εντόσθια και την ουρά, και έμεινε 300 οκάδες. Το τεμαχίσαμε στα 4 και το μοσχοπουλήσαμε στη Σύρα.

Τα νερά, που αλιεύαμε, από 1 οργιά έως 20 οργιές, ήταν γλώσσες, ξέρες ασπρόμαυρες, τζιμπάλα (χόρτο στριφτό της θάλασσας) και αποχές. Τα ψαροκάικα δουλεύανε με κουπιά και πανί και μόνο η ψαροπούλα είχε μηχανή μια Scandia 6 αλόγων, που πήγανε 6-7 μίλια. Η ψαροπούλα έπαιρνε πάγο από το παγοποιείο της Σύρας και κάθε 3 μέρες πήγαινε τα ψάρια στην αγορά. Τα πολλά μελανούρια τα πιάναμε στη γλώσσα που ήταν κοντά στο Γλαρονήσι, προς το γαρμπή (δυτικό τμήμα), και έβγαине καμιά εικοσαριά μέτρα προς τα βαθιά. Πηγαίναμε από μέσα και ρίχναμε το κλάμπανο και ζώναμε τη γλώσσα. Όποιο ψάρι έβγαине και ήμπαίνε, έπεφτε μες στο δίχτυ. Επειδή τα μελανούρια, κοπαδιαστό ψάρι, πηγαίνουν τη νύχτα προς τις αβάλες (μικρές αγκάλες), για να βρουν γόνο, πέφτουμε μες στα δίχτυα. Τρεις η ώρα τη νύχτα ρίχναμε τα δίχτυα και με το σκάσιμο του ήλιου (όταν ρόδιζε) τα σηκώναμε. Ξέρες γύρω-γύρω το νησί ανοιχτά δεν έχει. Είχε όμως αποχές, δηλαδή σε πολλά σημεία ήταν απότομα τα νερά. Δεν είχε ρηχά, αλλά απότομα βαθιά νερά. Εκεί κάναμε καλά ψαρέματα και πιάναμε τα πάντα.

Το πιο καλό ψάρεμα ήταν από τη μεριά της Τζιάς, και όχι προς το Γλαρονήσι προς το γαρμπή την μπάντα. Είχαμε βρει ένα μέρος και πιάσαμε και 15 και 20 οκάδες μπαρμπούνια. Ήταν ντούμπες λάκκοι εκεί, και μες στις λάκκοι αυτοί δεν είναι σκέτη άμμο, έχει και λάσπη, και πάει το μπαρμπούνι και σκάβει εκεί μέσα. Στο Γλαρονήσι ήβγαине μια γλώσσα έξω και βάζαμε το κλαμπάνι (δίχτυ φιλό για όλα τα ψάρια, παλαμίδες, μελανούρια) εκεί και πιάσαμε κάτι σάρπες.

Μερικές μέρες ήταν απορεματιά (χωρίς ρέμα). Μας έπιασε και μια θύελλα και τα ρέματα έβραζαν το σύμπαν. Στα Γιούρα, όταν νιώθουν βοριά, τα ρέματα στρέφονται προς την Άντρο. Στους άλλους καιρούς τα ρέματα πάνε προς όλες τις διευθύνσεις: στο λεβάντε, στο σορόκο, στην όστρια, στο γαρμπή, στο μπονέντε. Δεν έχουν στάμπελο (δεν είναι σταθεροί).

Αφήγηση: **Νικόλαος Σπανόπουλος**,
από τη Νάουσα της Πάρου, γεννημένος το 1923.
Καταγραφή: **Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης**

Τοπωνυμικό της Γυάρου

Άγιος Αντώνιος	Βούρλα	Κανόνι. Βλ. Κά-	Μανόλη, του
Άγιος Ηλίας	Βράχος. Βλ. Ά-	βος Κανόνι	Μάντρα Βλ. Γαϊ-
Αγκαθωπό	σπρος Βράχος	Κατρακάζι	δουρόμαντρα
Άι-Γιώρης	Βρύση	Καψάλι	Μάντρες του Γε-
Άι-Λιάς. Βλ. Ά-	Βρυσούλες	Κλημάτα	ρο-Ζάννε, του
γιος Ηλίας	Βώλακας	Κόκα	Ζάννε Μαρα-
Αλιφονωπό	Γαϊδουρόμαντρα	Κόκκινα	γκού, του
Αλυγαριά. Βλ.	Γιαγιά. Βλ. Αμπέ-	Κόκκινα Χώματα	Πάππου
Λυγαριά	λια της Γιαγιάς	Κολλάτα	Μαρόνα, η
Αλυκές	Γιάκουμου.	Κολλάτα του Γιά-	Μεγάλο Χωράφι
Αλωνάκι	Βλ. Κολλάτα του	κουμου	Μέταλλο
Αλώνι	Γιάκουμου	Κολλάτα Εμπορία	Μνήμα του Φα-
Άμμο. Βλ. Ψιλή	Γλαρονήσι	Κοπρολοϊτζι	φούτα
Άμμο	Γλυφά, τα	Κούκος	Μπιτάδο της Μα-
Αμοργιανού, του	Γλυφάδα	Κουκούδι	τρίσσας
Αμπέλια της Για-	Γλυφονάρι ή Γλυ-	Κοφτό Στεφάνι	Μπεζούλια. Βλ.
γιάς	φονέρι	Κραμνά, τα	Πεζούλια
Αντιλαλούσα, η	Γούβα	Κριούδια	Μπουνάρι
Αραποσυκιά	Δεκάρμενη. Βλ.	Λαγγόνα, η	Μπουντί. Βλ. Ψα-
Αρβανίτη, του	Παναγιά η	Λαγγονάκι	ρό Μπουντί
Αρμυρό(ς)	Δεκάρμενη	Λάκκα	Νερά
Αρχαία, τα	Διάσκελο	Λακκώματα	Νόνα, του
Άσπρος Βράχος	Διχαλόρεμα	Λιμανάκι	Ντηνιακού. Βλ.
Αστοιβή	Εκκλησιά	Λιμάνι της Πανα-	Τηνιακού
Βαβά, του	Εμπορία Κολλάτα	γιάς	Ξερή Συκιά
Βαθρακοί και	Ερημοκλησιά	Λιμάνι των Φυλ-	Ξυλαλάς
Βαρθακοί	Κάβος Βλ. Χο-	λάδων	Παίδα, η
Βαθύ Ρέμα	ντρός Κάβος	Λινάρδακα, του	Πάκου
Βάρδια	Κάβος Κανόνι	Λουτσάρι	Παλαιός Τοίχος
Βαρδιάκη	Καγιάδες	Λούτσο, το	Παλάτια
Βαρθακοί. Βλ.	Κακός Ποταμός	Λυγαριά	Παναγιά η Δε-
Βαθρακοί	Καλάμι	Λύκος	κάρμενη
Βασίλη, του	Καμαρωτές	Λωλού, του	Πάππου. Βλ. Μά-
Βάτος	Καμένα Βούρλα	Μαλλιού, του	ντρες

Πεζούλα	χαλόμεμα	λή Στεφάνα	Φυλλαδάκι
Πεζούλια, τα	Σαραντάκη, του	Στεφάνι. Βλ. Κο-	Φυλλάδες
Πεντικονήσι ή	Σέλινα, τα	φτό Στεφάνι	Φυρόλακκος
Ποντικονήσι	Σκασμάδα, η	Συκιά	Φωκοσπηλιά
Πετρίτης	Σκίνα, τα	Συκιές του Πάπ-	Χαλέπα
Πλάκες	Σκληρή	που	Χέρρωμα, το
Πλυμένη	Σκληρωπό	Τζελέπη, του	Χοντρός Κάβος
Ποταμός. Βλ. Κα-	Σκοτωμένος Άν-	Τηνιακού, του	Χώματα. Βλ. Κόκ-
κός Ποταμός	θρωπος	Φαφούτα. Βλ.	κινα Χώματα
Ποτιστικό	Σορόκου, του	Μνήμα του	Χωράφα
Προφήτης Ηλίας.	Σπανδάρου, του	Φαφούτα	Χωράφι. Βλ. Με-
Βλ. Άγιος Η-	Σπανδάρου το	Φλόμος	γάλο Χωράφι
λίας	Σπιτάκι	Φούι, το	Ψαρό Μπουντί
Ράχη. Βλ. Ψηλή	Σπιτάκι. Βλ. Σπαν-	Φουρνάκια	Ψηλή Ράχη
Ράχη	δάρου	Φούρνοι	Ψιλή Άμμο
Ρέμα. Βλ. Βαθύ	Στέλιου, του	Φυκιαδάκι	Ψιλή Στεφάνα
Ρέμα και Δι-	Στεφάνα. Βλ. Ψι-	Φυλακές	

Επεξηγήσεις. Άγιος Αντώνιος. Και στη Σύρα. Αγκαθωπό. Αγκαθωπές στη Σύρα. Άι-Γιώργης. Και στη Σύρα. Αλιφονωπό. Τόπος που έχει αλιφόνια. Αλιφονιαστή στη Σύρα. Αλυγαριά. Λυγαριά στη Σύρα. Άμμο. Και στη Σύρα. Αμπέλια. Αμπέλα και Αμπελάκι στη Σύρα. Αρμυρό(ς). Αλμυρός στη Μαγνησία. Αστοιβή. Αστοιβωπή και Αστοιβωπό στη Σύρα. Βαθρακοί και Βαρθακοί. Βάτραχοι. Βούρλα. Βουρλιές στη Σύρα. Βώλακας. Και στη Σύρα. Γαϊδουρόμαντρα. Γαϊδουρονήσι στη Σύρα. Γλαρονήσι. Γλάροντας στη Σύρα. Γλυφά. Γλυφάδα. Γλύφα στη Λαμία, Γλυφάδα στην Αττική, Βλυχάδα στη Σύρα. Γλυφονάρι ή Γλυφονέρι. Γλυφό νερό. Γούβα. Και στην Αθήνα. Διάσκελο. Διάσελο. Κάβος Κανόνι. Κάβο Κολόνες στο Σούνιο. Κακός Ποταμός. Ποταμός στην Ερμούπολη και στα Κύθηρα. Καλάμι. Και στη Σύρα. Καμένα Βούρλα. Και στη Φθιώτιδα. Καψάλι. Και στην Πελοπόννησο. Κλημάτι. Κλήμα και Κλημάτα στη Σύρα. Κραμνά. Γκρεμνά; Κριούδια. Κριάρια; Λαγγονάκι. Φυρό Λαγγόνι στη Σύρα. Λουτσάρι, Λούτσο. Λούτσα στην Αττική. Λυγαριά. Και στη Σύρα. Μάντρα. Και στην Αττική. Μαρόνα. Από είδος συκιάς. Ξερή Συκιά. Και στη Σύρα. Παίδα. Παγίδα; Πάκου. Αγιά Πακού στο Γαλησσά της Σύρας. Παλάτια. Παλατάκι στην Αθήνα. Παναγιά η Δεκάρμενη. Και στη Σύρα, Παναγία η Αρμάτα στις Σπέτσες. Ποντικονήσι. Και στην Κέρκυρα. Πλάκες. Και στη Σύρα. Ποταμός. Και στη Σύρα και στα Κύθηρα. Προφήτης Ηλίας. Και στη Σύρα. Ράχη. Ράσες στη Σύρα. Σέλινα. Σελίνα στη Σαλαμίνα, (Σ)ελινθήρες στη Σύρα. Σκασμάδα. Χαράδρα. Σκίνα. Σκινοβούνι, Σκίνοι, Σκινονήσι και Σκίνος στη Σύρα. Σκληρή. Σκληρή. Συκιά. Συκιά, Εβδομηνταδυό Συκιές, Μεγάλη Συκιά και Ξερή Συκιά στη Σύρα. Τζελέπη. Ακτή Τζελέπη στον Πειραιά. Φούρνοι. Και στην Ικαρία. Φυκιαδάκι. Από τα φύκια. Φυλλαδάκι, Φυλλάδες. Δάφνες, Φυλλάδα, Φυλλαδάκια και Φυλλάδες στη Σύρα. Φωκοσπηλιά. Φωκότρυπες στη Σύρα. Χαλέπα. Χαλέπα στη Σύρα και στην Κρήτη, Χαλεπάκι στη Σύρα. Χέρρωμα. Χέρσωμα. Χωράφα. Και στη Σύρα. Ψαρό Μπουντί. Γριά Μπούντα, δηλ. Πούντα = ακρωτήριο, στη Σύρα. Ψηλή Ράχη. Ράσες στη Σύρα. Μαύρη Ράχη στα Ψαρά. Ψιλή Άμμο. Άμμος στη Σύρα.

Καταγραφή: Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης

Οδοιπορικό στα Γιούρα

του Δημήτρη Β. Βαρθαλίτη

Μια ομάδα 15 άτομα ξεκινήσαμε από το Καρνάγιο της Ερμούπολης στις 23 Ιουνίου 1995. Ο καιρός ζεστός, η θάλασσα λάδι, ο ενθουσιασμός μεγάλος. Ακόμη δεν προλάβουμε να αγκυροβολήσουμε στον όρμο του Βαβά, κοντά στις Φυλάκες, όπου υπάρχει τεχνητό αγκυροβόλι, και είδαμε αετό να πετά από το Λιμάνι της Παναγιάς προς την κατεύθυνση του 'Αι-Λιά. Καλή αρχή. Από το ακρωτήριο του Βαβά στο υδραγωγείο των Φυλακών, στη Σκληρή του Αμοργιανού, και ανεβαίνω το βουναλάκι, ακολουθώντας το μεγαλύτερο ίσως μαντρότοιχο των Γιούρων τον λεγόμενο Παλαιό τοίχο. Στον αυχένα του λοφίσκου μπαίνω από μια εμπατή σε μια σκληρή, γεμάτη θυμάρια ανθισμένα, όπου πετούν χιλιάδες πεταλούδες, καφετιές και ελάχιστες λευκές. Απέναντι τα Θερμιά και πάνω τα ακρωτήρια Φυλλαδάκι και Κλημάτα. Φοβερή ζέστη. Ακολουθώ ένα χαραγμένο από τα ζώα μονοπάτι προς τον 'Αι-Λιά.

Μετά από μισή ώρα πορεία φτάνω σχεδόν στην αρχή ενός ρεύματος, που δέχεται τα νερά από 2 πελώριες πλαγιές και καταλήγει στον όρμο Φυλλάδες, ανάμεσα στα ακρωτήρια Κλημάτα και Κούκος. Μεγάλο μέρος του ρεύματος είναι κατάφυτο από ροζ μονές αγριοφυλλάδες. Ψηλά πετούν 6 κουρούνες και χαλούν τον κόσμο· πότε-πότε ορμούν με απίθανη ταχύτητα προς τις Φυλλάδες.

Στις 4 η ώρα βρίσκομαι στις Βρυσούλες. Η πρώτη έχει λίγο νερό. Δυο Μαύρα Φίδια των Γιούρων πίνουν νερό. Ο φίλος μου ο συριανός ερπετολόγος Αχιλλέας Δημητρόπουλος μου έχει μάθει ότι το φίδι αυτό είναι μοναδικό στον κόσμο και ότι όλοι οι ερπετολόγοι της Γης ονειρεύονται να έρθουν να το δουν (βλ. *Συριανά γράμματα* 18, 1992, 120 εξ.). Η δεύτερη βρύση έχει περισσότερο νερό και βούρλα. Στην τρίτη ήταν ξαπλωμένο ένα κάτασπρο (αγριο)γούρουνο. Σηκώθηκε, μούγκρισε μ' όλη του τη δύναμη, έκανε λίγα βήματα προς το μέρος μου, ύστερα γύρισε και πήρε το μονοπάτι. Δεν διαφέρει από τα γουρούνια που θρέψαμε στη Σύρα το 1960. Πάντως όλο το νησί είναι σκαμμένο. Κινδυνεύουν ακόμη και οι κρεμμυδασκέλες, οι οποίες, όπου υπάρχουν, είναι κατά πεντάδες και πιο χοντρές από του Βούλια της Σύρας. Το νερό κυλάει άφθονο, κρύο, κρυστάλλινο. Συνηθισμένος από το νερό του Σύριγγα, δεν βρήκα καμιά διαφορά στη γεύση. Ίσως οι Βρυσούλες νά 'ναι σε μεγαλύτερο υψόμετρο από το Σύριγγα. Δίπλα στις Βρυσούλες υπάρχει ξέστεγο το σπιτάκι, όπου έπλεναν τα ρούχα τους και πλενόntonουσαν οι ίδιοι οι Μαραγκοί. Από τις Βρυσούλες φαίνονται καθαρά τα ακρωτήρια Βάτος, Εμπορία Κολλάτα και Πάκου.

Ακολούθησα το μονοπάτι που πήρε το γουρούνι και βγήκα σε μια περιτριγυρισμένη μάντρα. Από κει μέσα όρμησαν 2 μικρά γουρουνάκια. Με τί φόβο με κοιτούσαν. Στη μάντρα ένα πουκάμισο Μαύρου Φιδιού. Η Μαρίκα Βελισάριου Φρέρη είχε γράψει στα *Συριανά γράμματα* (13, 1991, 59) ότι βρήκαν ένα πουκάμισο φιδιού μες στο εκκλησάκι του 'Αγιου Πέτρου στο Κίνι και το θεώρησε μεγάλη τύχη για κείνην και για τον άντρα της. Μέσα σ' αυτό το χώρο οι Μαραγκοί άρμεγαν τα πρόβατά τους. Άρχισα κι εγώ να φωνάζω Στρούγκα, στρούγκα, και μέσα από τη μάντρα ξεπετάχτηκαν 5 πρόβατα. Από κει κατηφορίζοντας λίγο,

έφτασα στο κτήμα του Ισιδώρου Ζάννε Μαραγκού. Ενώ το πλησίαζα, άρχισε να φυσά, και το κτήμα σκεπάστηκε από ομίχλη και σύννεφα. Μου θύμισε το Ξώμ-πουργο της Τήνου, που συχνά σκεπάζεται από ομίχλη. Από κάποια εμπατή μπη-κα μέσα. Το κτήμα είναι κατηφορικό και με πεζούλες κρατιέται το χώμα. Στο πιο πλατύ μέρος είναι χτισμένο το σπίτι, οι μάντρες και το τυροκομείο. Οι στέ-γες είναι πεσμένες, αλλά τα ντουβάρια στέκονται όλα όρθια. Ιδιαίτερα ο φούρ-νος, που κάθε βδομάδα φούρνιζε 50 ψωμιά, ήταν άθικτος. Πολλές καμινάδες στις στέγες σώζονται. Έχουν περάσει 44 χρόνια από τότε που οι Μαραγκοί μετά από τόσους αιώνες παραμονή αναγκάστηκαν να το εγκαταλείψουν.

Δίπλα από το σπίτι βρίσκεται το αλώνι. Δεξιά είναι τα Νερά. Κόντευα να νυχτωθώ, και είχα να κάνω 1½ ώρα δρόμο, για να γυρίσω στους συντρόφους μου, που με περίμεναν στις Φυλακές. Γύρισα βιαστικά ανάμεσα σε κοπαδάκια πρόβατα και κατσίκια. Ήταν δροσιά, κι όλα είχαν βγει να βοσκήσουν. Μέτρη-σα 200 κεφάλια. Απέναντί μου η Σύρα. Όταν βρέθηκα κοντά στον Άι-Λιά, είχε νυχτώσει. Απ' αυτό το σημείο οι Αγιουριανοί, όταν δεν είχαν τρόφιμα, άναβαν 1 φωτιά, όταν είχαν άρρωστο 2, και όταν κάποιος πέθαινε, 3, και τις έβλεπαν οι κάτοικοι του Κινιού, του Σύριγγα και του Σα-Μιχάλη και έστελναν καΐκι. Κι εγώ ήθελα ν' ανάψω μια φωτιά. Όμως τα χρόνια πέρασαν και οι άνθρωποι άλ-λαξαν και τα σύμβολα εξαφανίστηκαν.

Την επόμενη μέρα επίσκεψη των άλλοτε στρατοπέδων, στους όρμους του Βαβά, του Μανόλη, της Αλυγαριάς, στο Λιμανάκι της Παναγιάς και ακόμη πιο πέρα από το ακρωτήριο του Αγίου Αντωνίου, όπου το νεκροταφείο των φυλακι-σμένων. Το πρωί λες και είχαν βγει τα φίδια βόλτα. Συναντήσαμε πολλά στη δια-δρομή μας. Με τη βοήθεια του Νίκου Ροσσολάτου, προέδρου του Μάνα, μπορέ-σαμε και πιάσαμε ένα ζωντανό, για μεγάλη μου ικανοποίηση, και το βάλαμε σ' ένα πλαστικό μπουκάλι. Δυστυχώς το είχαμε τραυματίσει, και μετά από 3 ώρες ψόφησε. Το έβαλα σε οινόπνευμα και το διατηρώ.

Στο Λιμανάκι της Παναγιάς σώζονται τα σπίτια και οι μάντρες του Αντώνη Γ. Μαραγκού. Πίσω από το σπίτι δέντρα, πικροδάφνες και τρεχάμενα νερά σου θυμί-ζουν άλλους τόπους. Υπάρχει και μια στέρνα-πηγάδι με νερό σκεπασμένο και με ένα έτοιμο κουβά. Δροσιστήκαμε και πήραμε τον ανήφορο δεξιά προς τις Φυλα-κές. Συναντήσαμε μια μικρή όαση από δέντρα και μια πηγή με άφθονο νερό. Προ-χωρώντας ακόμη περισσότερο, φτάσαμε στην κορυφή του λοφίσκου, όπου είναι χτισμένη η εκκλησούλα της Δεκάρμενης, προστάτριας των θαλασσινών. Την έ-χτισε ο Σιδερής Ζάννης Μαραγκός. Η στέγη της έχει πέσει. Στην είσοδο πάνω από την πόρτα, σε μια ορθογώνια μαρμάρινη πλάκα, είναι χαραγμένα τα εξής:

ΜΑΡΙΑ ΜΗΤΕΡ

ΗΜΩΝ

1903

ΚΟΔΟΜΙΘΙ

ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1903

Σ.Ζ.Μ.

Το απόγευμα με το χάρτη στο χέρι από το ακρωτήριο του Βαβά στα ακρωτή-ρια του Μανόλη, της Αλυγαριάς, της Παναγιάς και του Αγίου Αντωνίου. Πίσω τα χωράφια της Παναγιάς, οι σκληρές Βαρδιάκη και Πλυμένη, η κορυφή του Αρ-βανίτη και αριστερά η κορυφή του Βασιλή, με κατεύθυνση την κορυφή Σκοτω-μένος Άνθρωπος. Από αυτή την κορυφή διακρίνεται καθαρά προς την πλευρά

της Καρύστου ο όρμος Πλάκες και τα ακρωτήρια Πετρίτης, Βαθύ Ρέμα και Ξερή Συκιά. Με λίγη προσπάθεια φτάνεις στον 'Αι-Λιά, που είναι χτισμένος με ξεροτρόχαλα. Η ταράτσα του είναι γεμάτη ξερά λουλουδάκια. Λες και τα έχουν σπείρει. Ο ήλιος είναι καυτός. Τα αιγοπρόβατα βόσκουν από την άλλη πλευρά. Που και που μόνο συναντούσα καμιά σαύρα. Ξαφνικά στην κορυφή είδα έναν αετό να κάθεται και να με κοιτάζει. Κάθισα κι εγώ και παρατηρούσα όλα τα ακρωτήρια και τους όρμους μέχρι το νησάκι Φούι: Πετρίτης, Μαρόνα, Σέλινα, Συκιά, Κολλάτα, Χέρρωμα, Ψαρό Μπουντί, Αραποσυκιά, Γούβα, Λαγγόνα. Όταν ο αετός πέταξε, κατευθύνθηκα προς τη φωλιά του. Σκαρφάλωσα, όσο μπορούσα πιο κοντά. Είδα τον αετό να πετά προς την πλευρά μου με κακές διαθέσεις και με μεγάλη ορμητικότητα. Έκανα πίσω και απέφυγα τον πόλεμο.

Στις 5½ η ώρα νά 'μαι στην υψηλότερη κορυφή των Γιούρων, τον 'Αι-Λιά. Είναι ψηλότερη και από το μεγαλύτερο ύψωμα της Σύρου. Ένα φυλάκιο γεμάτο πρόβατα. Η ζέστη αφόρητη. Δίπλα στο φυλάκιο το εκκλησάκι του 'Αι-Λιά του Παλιού, χωρίς στέγη, χωρίς πόρτα. Ώρα που τα Γιούρα αρχίζουν να ροδίζουν. Μυρωδιά του θυμαριού και της πικροδάφνης. Για βραδινό οι φίλοι έχουν ετοιμάσει κακαβιά: χάνους, σπέρκες, γύλους, μαυρόψαρα και σαργούς.

Στις 25 Ιουνίου το πρωί στην πλευρά προς το Γλαρονήσι. Στο Φυκιαδάκι και στον όρμο του Σορόκου υπάρχει νερό τρεχάμενο. Σ' όλο αυτό το μήκος έχουν εγκατασταθεί γλάροι. Μ' αφήνουν και τους πλησιάζω στα 5 μέτρα. Τα λιμανάκια είναι αρκετά λερωμένα από πύσσες και πλαστικά. Ακριβώς απέναντι από το Γλαρονήσι, προς τη σπηλιά του Μπιτάδου, είναι οι Αλυκές. Είναι κάπως δύσκολο να κατέβεις μέχρι τη θάλασσα. Λες και την παραμονή έγινε σεισμός και τα βράχια είναι ξεσηκωμένα. Στο γυρισμό, στον όρμο του Βαβά, το τελευταίο μπάνιο παρέα με γλάρους. Το απόγευμα επιστροφή στη Σύρα.

Μοναδική σωζόμενη φωτογραφία μόνιμων άλλοτε κατοίκων της Γυάρου, παρμένη στο νησί από αλλοδαπούς επισκέπτες το Καλοκαίρι του 1932.

7 ης σίρσος. π. δ. δ. τ. α. η. η. α. ρ. ι. ν. ο. κ. ι. ν. α. κ. ρ. α. γ. ι. α. δ. α. ι.
 ο. κ. ο. κ. ε. ρ. γ. ρ. α. γ. ι. α. λ. τ. ι. γ. ρ. ε. ρ. ο. β. ι. ι. γ. α. δ. α. ι. ε. β. γ. λ. α. ν. ο. ι. δ. ε. ι.
 σ. α. ρ. α. δ. ε. χ. α. ι. ν. ε. ρ. ρ. ι. ε. χ. ο. β. ι. ν. δ. ι. μ. η. γ. α. ι. α. β. α. ι. λ. α. ι. δ. ο. γ. α.
 κ. α. ρ. α. β. α. ι. δ. α. ρ. ι. ν. ι. ν. α. ρ. ι. κ. α. ρ. α. β. ι. ν. δ. ι. μ. η. γ. ο. β. γ. λ. α. ν. ο. ρ. ε. β. ι. ν.
 δ. ι. κ. ι. γ. σ. ι. ρ. ο. σ. ι. ε. σ. α. ν. λ. α. γ. α. γ. ι. α. δ. ε. κ. α. τ. ο. ρ. α. ι. λ. ι. γ. ε. ι. ρ. ο.
 σ. ι. δ. ε. δ. α. ρ. ε. ρ. ο. δ. ι. γ. ι. σ. ο. ν. η. γ. α. γ. ι. α. ρ. α. γ. ε. ρ. ο. β. ε. κ. α. ι. ν. ι. κ. η. ε.
 η. γ. ε. ρ. ε. ρ. ο. β. ι. ρ. α. κ. ε. ρ. ι. ρ. α. ρ. α. ι. γ. α. β. α. ι. 2 50. χ. ι. γ. ι. α. δ. ε. ι.
 ρ. ρ. α. κ. α. η. δ. ι. ν. ε. η. γ. α. γ. ι. α. λ. α. ι. β. ε. ρ. ι. λ. ι. β. ο. ρ. ι. α. σ. α. κ. λ. ο. ε. η.
 λ. ο. ρ. ι. ρ. ι. α. η. κ. ο. β. λ. ε. β. ι. γ. α. γ. ι. α. ι. η. γ. ε. ρ. ο. β. ι. ι. γ. α. δ. α. ι. μ. ι. η. α.
 λ. ο. ρ. α. λ. α. ι. β. ρ. α. λ. α. γ. α. ρ. ι. γ. ε. σ. ι. λ. ο. ρ. α. β. α. ρ. α. ε. σ. ο. λ. ι. γ. α. ι. α.
 κ. ε. ι. σ. δ. ι. γ. ι. α. η. λ. α. κ. ι. ν. ε. γ. ρ. α. ρ. α. ν. ο. β. α. ν. ι. κ. ο. δ. ι. χ. ε. θ. α. ν. α. β. λ. α. ι.
 κ. ε. θ. ι. γ. α. ν. δ. ι. ν. ι. λ. α. γ. α. η. γ. η. ν. ε. γ. ι. λ. ι. β. ε. β. ο. β. ι. ο. θ. α. θ. α. ι. κ. ε.

λ. ι. δ. ο. η. δ. ι. β. ε. δ. ι. η. α. ν. α. ρ. κ. η. λ. η. κ. η. ν. ε. ι. κ. ε. κ. η. γ. ι. γ. ε. ι. ε. σ. ο. λ. ι. η.
 λ. α. γ. ι. α. γ. ρ. α. φ. α. ν. β. λ. ι. ν. ε. γ. α. δ. α. ι. η. ρ. α. ι. β. ε. β. ο. ν. ι. σ. α. α. σ. ι. η. δ. ο. γ. α.
 ε. ο. δ. α. ν. ο. ρ. η. η. γ. ρ. α. φ. α. ν. α. θ. ο. λ. ι. γ. ρ. α. δ. α. β. ο. θ. α. θ. α. η. γ. ε. σ. α. λ. α.
 α. κ. η. ρ. α. ρ. ο. ι. η. κ. α. γ. α. β. ι. λ. α. δ. ε. ρ. ρ. ι. α. ρ. α. ι. κ. ε. λ. α. β. ο. β. ι. β. α. γ. θ. α. ρ. α.
 κ. ε. γ. ρ. α. ν. α. β. ο. β. ι. κ. ε. ρ. α. ι. χ. ρ. ι. β. α. ρ. ι. ρ. α. ι. δ. λ. α. β. ο. θ. ε. ο. ι. γ. α. ε. σ. ο. λ. ο.
 γ. ι. γ. ο. λ. α. β. γ. λ. α. ν. ε. μ. ε. θ. ο. ρ. α. β. ε. ι. ν. α. γ. ε. ρ. ο. δ. α. ρ. ε. η. ρ. ε. β. ο. γ. α. β. ι. β. ι.
 δ. η. γ. α. ι. α. η. β. λ. ι. η. ε. ρ. α. β. ο. κ. ε. ι. η. κ. α. γ. ι. ε. η. β. λ. ι. η. σ. α. θ. α. γ. ι. ο. κ. α.
 σ. α. β. ι. α. ρ. ο. ρ. ο. ρ. ε. ν. α. γ. ε. ρ. ι. δ. ο. ρ. ε. α. λ. α. γ. ε. ρ. ι. γ. ε. η. κ. α. λ. ι. β. ι. κ. ε. σ.
 θ. ρ. α. η. ρ. ι. ν. α. κ. α. λ. α. δ. ι. ρ. ε. ρ. ι. δ. ο. ρ. γ. η. ν. χ. α. δ. ι. η. α. γ. ε. ρ. η. γ.
 χ. ι. γ. ι. α. δ. ε. ι. γ. η. ι. κ. α. γ. α. θ. ο. γ. α. γ. ι. σ. ο. ι. γ. η. ρ. ι. β. ε. κ. α. ρ. α. δ. ι. κ. η.
 η. γ. ε. ρ. ο. β. α. ι. η. γ. α. δ. α. ι. κ. α. ι. ν. ο. β. ο. β. α. ν. κ. ε. σ. α. γ. λ. α. ν. ο. ι. ε. β. λ. ι.
 λ. ο. ι. α. η. α. ρ. α. β. ι. α. ρ. α. λ. ο. ρ. ι. ν. α. δ. ι. α. ρ. ι. γ. ι. α. λ. ι. κ. α. δ. ο. γ. ι. κ. ι. κ. ε. λ. α. ρ. α. ι.
 λ. ε. κ. ε. λ. ο. ρ. α. η. α. α. ρ. α. χ. ε. ι. δ. κ. η. η. α. ρ. α. α. δ. ι. κ. η. κ. ε. θ. α. θ. ο. δ. ι. κ. ε.
 η. ε. λ. α. β. ο. κ. α. ι.

Από χειρόγραφη αναφορά αγνώστου, περίπου των μέσων του περασμένου αιώνα, φυλασσόμενη στο αρχείο των Συριανών γραμμάτων.

αγονας τον αγιορο

Ἡ Τουρκία δὲν μᾶς ἐπεῖρε τίποτε δι' ἐνοίκιον ἀλλὰ μᾶς τὸ εἶχε δοριθήριον ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀλλ' ὑπέφεραν οἱ πρόγονοί μας ἀπὸ τοὺς κλέπτας καὶ περαστικοὶ μὲ πλοῖα, καὶ τὸ κατέχανε μὲ ὄπλα ἀπὸ διαβάτας ξέχως τοὺς κλέπτας ποῦ εἶχον κατοικίαν τὰ Γιούρα. Καὶ ἐκεῖ ἐσκότωσαν τὸν πάμπουν μας Ζάννε Γ. Μαραγκοῦ Μαλάκια καὶ τὸν πρό πάμπουν μας Γεώργιον Ζάννε Μαραγκοῦ Μαλάκια καὶ τῆς συζήγου μου τὸν πάμπουν Λεωνάρδον Τζόρτζι Ξανθάκη, καὶ τὸν πρό πάμπουν τῆς Τζόρτζι Ξανθάκη ἐσκότωσαν ἀκόμη τὸν Ἀντώνιον Ξανθάκη οἱ κλέπται ξέχως δαρμοὶ καὶ ἄλλας τυραννίας ξέχως τὰς ζημίας ὅπου τοὺς ἔκαναν οἱ κλέπται, ξέχως τοὺς Καριστινοὺς Τούρκους τῆς ἀρχῆς ὅπου ἐπέειγαν νὰ ζητοῦν τοὺς κλέπτας εἰς τὰ Γιούρα καὶ τοὺς ἐφοβέριζαν καὶ τοὺς ἔκακο-μεταχειρίζοντο διὰ τοὺς κλέπτας, καὶ τῶν ἔπερναν ὅσα ζῶα ἤθελαν, καὶ 50 καὶ 60 ζῶα 80 κάθε φορά καὶ τὰ ὑπέφεραν ὅλα διὰ νὰ κατέχωσι τὸ νησί καὶ τὰς ἰδιοκτησίας των καὶ ἔτσι ὥς μέχρι σήμερον κατέχομεν καὶ ὑποφέρομεν μεγάλας ζημίας, ξέχως μὲ τὴν ἐπανάστασιν ὅπου ἐχάσαμεν ὅλοι οἱ κάτοικοι ὅλα μας τὰ ἔχη μόνον ἰδικὰ μας ἦσαν χίλια αἰγίδια ξέχως ἄλλα ζῶα. Καὶ ἂν δὲν ἤθελον φθάσει νὰ φύγουν ἤθελαν νὰ τοὺς σκοτώσουν ὅλους καὶ ἤρχαν εἰς τὴν Σύραν ἔλεηνοὶ διότι ὅλη των ἡ τροφὴ ἦταν εἰς τὰ Γιούρα καὶ ἄλλοι ἐπῆραν τὴν θάλασσαν ἄλλοι δυστηχοῦσαν καὶ ἀπέθανον ἔλεηνοὶ διότι δὲν εἶχον πλέον σπρὰ νὰ ζήσουν. Ὁ Πενθερός μου Τζόρτζης Ξανθάκης ἐπρόφθασεν καὶ ἔφερε τὰ πρόβατα του εἰς τὴν Σύραν καὶ τοῦ τὰ πῆραν τὰ Ὑδραῖκα καράβια τοῦ πολέμου ἀπὸ τὴν θέσιν Κλισοῦρα, καὶ τὸν ἄφησαν ἔλεηνόν καὶ ἔκαμεν ἀσβέστη διὰ νὰ βγάλῃ ψωμί νὰ φάγῃ καὶ τὰ ὑποφέραμε ὅλα διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἡμεῖς δὲν ἐλευθερωθήκαμεν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας μόνον εἴμεστα σκλάβοι μέχρι τῆς πρὸς καὶ δὲν σῶνουν ὅλα αὐτὰ μονάχα μᾶς διώχτει ἀπὸ τὴν αἵματομένην μας πατρίδα καὶ ἰδιοκτησίαν καὶ κατοχὴν τριῶν αἰώνων νὰ μᾶς κάμῃ διακονιάριδες ἐπειδὴ δταν μᾶς διώξει μᾶς στιρεῦει τὸ ψωμί μας καὶ τῶν παιδιῶν μας, ἔτσι εἶνε ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδας ποῦ λέγει πῶς δὲν ἔχει σκλάβοι. Δὲν παραπονιέμαστε ὥς τώρα, ἐννοῦμεν τώρα τώρα ὅπου ζητοῦμεν τὴν θεραπείαν τῆς καταστροφῆς ὅπου μᾶς κάμνει, θὰ κλάψωμεν ἀπαριγόρητα εἰς τὰς μεγάλας πόρτας τὴν ἐλεηνὴν μας κατὰστασιν καὶ ἀδικίαν καὶ μερικὰ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ πρέπει νὰ στοχασθῇ ἡ Κυβέρνησις πῶς ἡ Εὐρώπη ἐλευθέρωσε τὴν Ἑλλάδα. Καθὼς ὅμιλεῖ ἡ ἱστορία τοῦ Τρικούπη τὴν ἀθλίαν κατάστασιν ὅπου εἶχε καὶ τὴν ὑπεράσπῃσιν ὅπου τῆς ἔκαμε ἡ Εὐρώπη καθὼς σᾶς εἶναι γνωστὰ σας. Τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἦταν ἔπρεπε νὰ μᾶς τὸ δωρήσῃ δι' ἀνταμοιβὴν καὶ ἱκανοποίησιν ὅχι νὰ εἶναι αἵματομένη ἰδιοκτησία μας καὶ διατὶ ἐκέρδισε τοῦ Δήμου μὲ παραγραφὴν νὰ καταδιόχθῃ τοὺς πατριώτας οἰκογενειάρχας καὶ νὰ τῶν ἴστερεῖ ὅλα τὰ δικαιώματα των. Ζήτω ἡ Ἑλευθερία τῆς Ἑλλάδος ποῦ ἱκανοποιεῖ καὶ ἀνταμοιβεῖ καὶ νὰ χαρίσῃς ἓνας ὑπουργὸς τὴν Μάκριν τῆς Τζιάς ὅπου ἦταν τῆς Κυβερνήσεως χωρὶς κανένα δικαίωμα καὶ χαίρουν ἄκραν ἡσυχίαν καὶ μας ἡ νῆσος μας Γιούρα πατρίδα νὰ τὴν δημοσίαν κατάστημα καὶ νὰ ἔρχονται ῥαγιάδες καὶ ἀπὸ κάθε ἐπαρχία νὰ μᾶς ἀφανίζουν ἐνῶ εἶναι εἰς τὰ χέρια των ὅλα μας τὰ πράγματα καὶ ἡ ζωὴ μας ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι ὅπου τὸ ἔχουν δωρεάν δὲν ἀφήνουν νὰ ὑπάγῃ κανένας ξένος μόνον οἱ Τζιώτες. Ποῦ ἐγενήκαν δίκαια εἰς τὰ δικαστήρια διὰ ἰδιοκτησίαις καὶ κληρονομίαις. Ἄν δὲν μᾶς θεραπεύσητε εἰς τόσα δίκαια δεινὰ μᾶς κάμνετε νὰ ποῦμε πῶς μᾶς ἀδικᾷται τόσον διότι εἴμεθα καθολικοὶ ἀπὸ τα παραδείγματα ὅπου βλέπομεν.

Οι Αγιουριανοί κρύβουν τον Καραμανλή Από τη συμμετοχή των Γιούρων στην Εθνική Αντίσταση¹

Ήταν δεκαπενταύγουστος, μεσημέρι του '44. Καθόμαστε στις μπεζούλες της αυλής του σπιτιού μας στο Λιμανάκι της Παναγιάς. Ξαφνικά φτάνει ένα καϊκι, που πήγαινε να ξεφορτώσει αλεύρια του Ερυθρού Σταυρού στη Σύρα και αράζει στο Λιμάνι της Παναγιάς. Μια σαρανταριά άτομα κατεβαίνουν και παίρνουν το δρόμο για το σπίτι του Αντώνη Γ. Μαραγκού.

– Είμαστε προσκυνητές από την Τήνο, έχουμε μείνει από καύσιμα και προσεγγίσαμε εδώ.

– Καταλαβαίνω πού πάτε και ποιοι είστε, τους είπε ο Αντώνης.

– Είμαστε αποστολή και θα περάσει, όπου νά 'ναι, ένα καϊκι από την Τήνο, να μας πάει στη Μέση Ανατολή, του εξήγησαν.

Στο Λιμάνι της Παναγιάς ήταν ποδισμένα εξαιτίας της κακοκαιρίας επιπλέον άλλα 2 καϊκια με μια εικοσαριά άτομα, προερχόμενα από τη Σύρο, με προορισμό τον Πειραιά. Το ένα πρέπει να ήτανε του Δρυμπέτα. Αυτά τα καϊκια κάνανε κανονικό δρομολόγιο και οι επιβάτες είχαν άδεια από τις κατοχικές αρχές.

Αρχηγός της αποστολής ήτανε ο στρατιωτικός Μπενηψάλτης. Από τους 40 ήταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ο Ευθύμιος Τσαταλός, αντισυνταγματάρχης της Χωροφυλακής, ο Παπαθεοδώρου, ο Ανδριτσάκης και ο Παπαλεονάρδου. Όλοι τους ήταν στα κακά τους χάλια και πεινασμένοι. Τους ετοιμάσαμε να φάνε και κατόπιν ξυρίστηκαν και πλύθηκαν. Ζήτησαν να τους πουλήσουμε σύκα.

– Δεν πουλάμε σύκα, και φάτε όσα θέλετε, τους απήντησε ο Αντώνης.

Ο Μπενηψάλτης τους έδωσε εντολή να μην πειράξουν τίποτε. Αυτοί πήγαν κάτω από τις συκιές και ξάπλωσαν. Έκοψαν ένα καλάμι και στην άκρη βάλανε ένα ξυραφάκι και, όπως ήταν ξαπλωμένοι, έκοβαν σύκα κι έτρωγαν: *Πέσε σύκο να σε φάω*. Μείνανε 11 μέρες και τους ταΐζαμε. Στις 21 Αυγούστου, στις 11 η ώρα το βράδι, ακούστηκε η μηχανή του καϊκιού του Μαντηλαρά. Το είχαν επιτάξει οι Γερμανοί. Ο Αντώνης Μαραγκός κατάλαβε για τί πρόκειται από το θόρυβο της μηχανής. Ήτανε Γερμανοί. Αμέσως, όπως μπορούσαμε, τους κρύψαμε: σε σπηλιές, σε πικροδάφνες, σε ρεματιές. Οι 5 Γερμανοί ανέβηκαν στο σπίτι του Αντώνη και του ζήτησαν πού είναι τοποθετημένοι ο ασύρματος. Εκείνος τους απάντησε ότι δεν ξεύρει τί θα πει ασύρματος.

– Αν τον βρούμε, θα σε σκοτώσουμε, του απάντησαν εκείνοι.

Οι Γερμανοί γύρισαν όλο το νησί πέτρα-πέτρα και δεν τον βρήκαν, γιατί ειδοποιήσαμε και τον κρύψανε. Εμείς εντωμεταξύ δεν πάσαμε να τροφοδοτούμε με φαί την αποστολή. Σφάζαμε σφαχτά, τα ψήναμε και από την πίσω πλευρά του σπιτιού, μ' ένα μεγάλο καρδάρι, ο Γιώργος Μαραγκός και ο Μιχάλης Προβελέγγιος, ο γαμπρός του Αντώνη Μαραγκού, πήγαιναν το φαγητό εκεί που ήταν κρυμμένοι. Μετά από 2 μέρες έφυγαν οι Γερμανοί και σε πόση ώρα ήρθε το καϊκι να πάρει την αποστολή. Αν ερχόταν λίγο νωρίτερα, θα γινόταν πόλεμος.

Αφήγηση: **Μαρία Μ. Προβελεγγίου**
Καταγραφή: **Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης**

1. Για τη συμμετοχή της Γυάρου στην Εθνική Αντίσταση κατά την Κατοχή βλ. σχετικά κείμενα στα Συριανά γράμματα 15 (1991) 270-274 (αφιέρωμα στην Κατοχή στη Σύρα).

Μαρτυρίες κρατουμένων στα Γιούρα

Ορέστης Παπαδάτος, Κάτεργο της Γιούρας. 1947-1950. Προσωπικές αναμνήσεις: Αθήνα 1984, 27: Και αρχίζει το καράβι κάτεργο ρίχνοντας την πόρτα να βγάξει κατεργίτες στα άγρια παράλια. Να βγάξει ζευγάρια ζευγάρια με αλυσίδες. Ήρθανε τα πολυβόλα. Ήρθανε οι πάσσαλοι. Πληθύνανε τα ρόπαλα. Ο σιδερένιος αγκαθωτός βούρδουλας. Τα μαστίγια από τα βούνευρα. Και άρχισαν να μας κτυπάνε καθώς βγαίναμε. Φορτωμένους με τους βαριούς μπόγους μας. Φορτωμένους με τη θλίψη μας και τη χαρά μας. Φορτωμένους με τη μεγάλη μας καρδιά. Και άκουγες φωνές. Και άκουγες ρόπαλα να πέφτουν. Και άκουγες ρόπαλα να ξαναπέφτουν. Στριγγλές φωνές και όλο φωνές και όλο ρόπαλα. 30: Τώρα που έφεξε στους ορίζοντες, φαίνεται πιο καλά η αγριάδα της Γιούρας. Και όλα φαντάζουν όγκοι. Και όλα φαντάζουν πελώριοι όγκοι. Σαν τα φρικιαστικά παιδικά παραμύθια, που μας έλεγαν παλιά για να μας φοβίσουν. 36: Και αρχίζει το μαρτύριο της έρευνας. Κόβονται σκοιινιά. Λύνονται μπόγοι. Σκίζονται τσουβάλια, σάκοι, χαρτοκούτια. Ψάχνουν στις τσέπες, στο σώμα, στα μηριά, παντού όπου υπάρχει κάποια πιθανότητα. Σε κάνουν να συχαίνεσαι τον άνθρωπο για το στερνό του το κατάντημα. Όλα τα απλώνουν στην πλαγιά στα μονοπάτια. Γίνεται μια ψεύτικη λαϊκή αγορά. Από όλων των ειδών τα ρούχα. Από όλων των ειδών τα χρώματα. Τα σηκώνει ο άνεμος που φυσάει δυνατά. Τα σπρώχνει εδώ. Τα σπρώχνει εκεί. Τα σπρώχνει προς τα κάτω. Προς τα πλάγια. Τα πάει δεξιά και αριστερά. Τα μεταφέρει σε όλους τους ορίζοντες. Γίνεται μια αναρχία. Και ανακατεύονται τα ρούχα. Και ανακατεύονται οι μπόγοι με το κυνηγητό. Και πέφτουν τα ρόπαλα πάνω μας. Και πέφτουν και όλο πέφτουν απανωτά. Και μένουν τα ρούχα μόνα στην πλαγιά. Κι έρχεται ο άνεμος, τα παίρνει, τα σκορπίζει. Έρχονται οι φύλακες και παίρνουν. Και οι χωροφύλακες με ευκολία διαλένε. Το πλιάτσικο δίνει και παίρνει στις πλαγιές. Έρχεται ο άνεμος και τα ανεμίζει. Και γίνονται όλα ένα σώμα. Και γίνονται όλα μια λαϊκή αγορά. Και γίνονται όλα ένας μπόγος, που ποιος γνωρίζει τα δικά του, ποιος τα ξένα. Και ποιον τον μέλει μέσα στα βασανιστήρια και στη φρικτή απάνθρωπη τρομοκρατία, ποια είναι η πετσέτα η δική του. Ποιο το μαντήλι, που στο μπόγο κουβαλάει. Όλα σε μας είναι ανακατωμένα, όλα δικά μας και του καθενός.

Γιώργος Πετρήs, Γιούρα. Υπόμνημα κρατουμένων προς τον υπουργό Δικαιοσύνης της Κυβέρνησης Πλαστήρα: Αθήνα, Γνώση 1984, 26: Μια άλλη δουλειά που δούλεψα με κέφι ήταν οι καντίνες. Από νωρίς διαπιστώσαμε πως έρχονταν πολλά λεφτά με το ταχυδρομείο στα Γιούρα από συγγενείς των κρατουμένων, που ποιος ξέρει με τί προσπάθειες και στερήσεις τους έστελναν ταχτικά. Τα πράματα που μπορούσαν ν' αγοράσουν μ' αυτά, ήταν λουκούμια και σοκολατάκια, κανένα χαρτοφάκελο και καμιά χτένα, πράματα άχρηστα που δεν πρόσθεταν τίποτα στο άθλιο συσσίτιο, που μαζί με τ' άλλα είχε ελάχιστο λάδι κι αλάτι! Συνεννοηθήκαμε μια ομάδα, ήρθαμε σ' επαφή και μ' έναν έμπορο της Σύρας, που είχε τα μέσα, και πετύχαμε να μας φέρνει τρόφιμα χρήσιμα, που μπορούσαν να μας γλιτώσουν απ' τον αφανισμό, που οπωσδήποτε θα καταλήγαμε απ' τις στερήσεις και τη βαριά δουλειά. Φέρναμε λάδι, σύκα ξερά, αλάτι, κλωστές για να

μπαλωνόμαστε και στάμνες για ν' αποθηκεύουμε λίγο νερό, που τύχαινε να φέρει καμιά υδροφόρα απ' τα γύρω νησιά. Γιατί τα Γιούρα είχαν ένα-δυο πηγάδια κοντά στη θάλασσα, μα το νερό τους ήταν γλυφό και δεν έκανε ούτε για να πλυθείς ούτε για να πιεις. Ανάμεσα φέρναμε και κανένα ψωμί, μα συνήθως ήταν χαλασμένο απ' τον ήλιο, και βρομούσε αφόρητα. Εκεί έμαθα πόσο άσχημο πράμα είναι ένα χαλασμένο ψωμί, δεν τρώγεται με κανένα τρόπο. Να το βλέπεις φρέσκο και καλοψημένο, και να είναι αδύνατο να το φας, όσο πεινασμένος κι αν είσαι. Φυσικά κι αυτό, χαλασμένο ή όχι, έμπαινε στο λογαριασμό. Δημιουργήθηκε όμως κι ένας νέος μπελάς. Έπρεπε να βρούμε τρόπο να προφυλάγουμε τα ψώνια που φέρναμε, γιατί μόλις τα ζύγιαζε ο προμηθευτής και μας τα παράδινε, χυμούσαν απάνω τους κάθε λογής τρωκτικά και τα ξάφριζαν μπροστά στα μάτια μας. Τα πληρώναμε ακριβά στον προμηθευτή, και με το ξάφρισμα η τιμή τους διπλασιαζόταν. Κατέβαινε μια ομάδα κρατούμενοι, αποφασισμένοι για τις ματσουκιές που θ' άρπαζαν, πλήρωναν τα είδη και τα πασάρανε μέσα από τα συρματοπλέγματα σε άλλους που τα περίμεναν για να τα φέρουν στη σκηνή, όπου στεγαζόταν η καντίνα μας. Εξασφαλίστηκαν έτσι μερικά τρόφιμα, κι ως ένα σημείο σταμάτησε κι η αβιταμίνωση που μας έδερνε. Σιγά-σιγά βρέθηκε τρόπος ν' αποκτήσουν καντίνες και άλλοι όρμοι, δηλαδή κι άλλες πτέρυγες της φυλακής, κι έτσι διασκεδάστηκαν κάπως η πείνα κι οι τρομακτικές ελλείψεις, που σημάδεψαν τη ζωή στα Γιούρα, τους πρώτους κυρίως μήνες της λειτουργίας τους. Βέβαια πολλοί διάμεσοι έβγαζαν από κει λεφτά, μα κι εμείς δεν κινδυνεύαμε να πεθάνουμε απ' την πείνα. Έμειναν όμως ως το τέλος οι μεγάλες περιόδους πείνας και δίψας, όταν είχε μεγάλη φουρτούνα και τα μικρά ιστιοφόρα ήταν αδύνατο να πλησιάσουν στις απότομες ακτές, για να μας τροφοδοτήσουν. Θυμάμαι που μια φορά ο αποκλεισμός αυτός βάσταζε παραπάνω από μια βδομάδα και το μόνο που μας έδιναν να φάμε ήταν μια κουταλιά ζουμί με λίγες φακές, φυσικά χωρίς αλάτι και λάδι. Οι ηλικιωμένοι κι οι άρρωστοι έπεσαν στο στρώμα. Ένα ελικόπτερο έφερνε τρόφιμα για τους φύλακες και τη φρουρά και τα έριχνε σ' ένα λόφο μακριά απ' τους όρμους. Εκεί που η έλλειψη γινόταν εντονότερα αισθητή ήταν στα τσιγάρα. Αυτό στάθηκε αιτία να ξεσηκωθεί μια έντονη προσπάθεια για να πειστούν οι πολιτικοί κρατούμενοι να κόψουν το κάπνισμα, και πραγματικά το έκοψαν όσοι μπόρεσαν. Άνθρωποι έντιμοι και σοβαροί γύρευαν από παντού κανένα τσιγάρο και καμιά φορά στα κρυφά μάζευαν και κανένα αποτσίγαρο, που είχε πετάξει κανένας προνομιούχος, συνήθως υπάλληλος της φυλακής. Αυτοί όμως ήταν η εξαίρεση.

Μια φορά σαστίσαμε με το ξύλο, τα χρειαστήκαμε για καλά. Το πρόβλημα το αντιμετώπισαμε σοβαρά πρώτα-πρώτα στην περίπτωση ενός κρατούμενου που έμενε μαζί μας στην ίδια σκηνή. Ήταν ένας νεαρός αντάρτης απ' τη Θεσσαλία που, πληγωμένος στο πόδι, πιάστηκε αιχμάλωτος. Πέρασε από έκτακτο στρατοδικείο, καταδικάστηκε σε βαριά ποινή και κατέληξε στα Γιούρα. Ξέραμε πως είχε πληγωθεί στο πόδι, είχε γι' αυτό δεμένο το πέλμα του και πήγαινε κουτσαίνοντας. Όσπου μια μέρα πήραμε είδηση πως στην αγγαρεία τον τάραζαν στο ξύλο, γιατί δεν μπορούσε να περπατήσει γρήγορα, πως άνοιξε η πληγή στο πόδι του, και μάλιστα πως κακοφόρμιζε. Στα Γιούρα δεν υπήρχε καμιά δυνατότητα για συστηματική θεραπεία. Βρήκαμε με κόπο μερικές γάζες κι επιδέσμους, μα έπρεπε και να μην περπατά. Όταν ξεφασκιάσαμε το πόδι του κι είδαμε πάνω στο χτένι του μια μεγάλη λακκούβα γεμάτη ακαθαρσία, καταλάβαμε πως τα πράγματα δεν ήταν αστεία. Αλλάξαμε την πληγή του κάθε μέρα, μα αυτό δεν

έφτανε, έπρεπε να βρούμε τρόπο να τον γλιτώσουμε απ' την αγγαρεία. Ο ίδιος ήταν φιλότιμος και του κακοφαινόταν να μας βλέπει όλους να τσακιζόμαστε στη δουλειά κι αυτός να μένει στη σκηνή. Πώς όμως να γλιτώσει; Να επικαλεστεί το τραύμα του, θα χειροτέρευε την κατάσταση. Και αγγαρεία θα τον πήγαιναν και το πληγωμένο πόδι του θα χτυπούσαν. Όταν, μετά το πρωινό ρόφημα, εισορμούσαν οι φύλακες με βρισιές, χτυπώντας δεξιά κι αριστερά με τα ζαχαροκάλαμα, για να μας βγάλουν στην αγγαρεία, τον Προκόπη, αυτό ήταν τ' όνομά του, τον είχαμε τυλιγμένο μέσα στις κουβέρτες και τοποθετημένον κάτω απ' τα μαξιλάρια μας. Αφήναμε μόνο ένα άνοιγμα από το μέσα μέρος της σκηνής, για να μπορεί ν' ανασαίνει. Έτσι γλίτωσε τις μεγάλες τουλάχιστον αγγαρείες και βελτιώθηκε κάπως το τραύμα του. Κάθε πρωί τρώγαμε βιαστικά ό,τι είχαμε και βλέπαμε να μεταβάλλουμε σε μαξιλάρα τον Προκόπη. Κι αυτό κράτησε για καιρό.

Μαριγούλα Μαστρολέων-Ζέρβα, Κρατούμενες στα Γιούρα, 1967: Αθήνα, Καπόπουλος χ.χ., 70: Στη Γιούρα κάθε βδομάδα ερχόντουσαν ένας παπάς με μια γυναίκα του κατηχητικού και λειτουργούσαν σ' ένα μικρό εκκλησάκι που είχαν. Εμείς δεν πηγαίναμε, γιατί, όταν ήρθε και μας έκανε την πρώτη επίσκεψη, του ζητήσαμε να κάνει μια διαμαρτυρία για τις μωρομάνες, να τις αφήσουν να πάνε στα παιδιά τους. Και αυτός μας απάντησε:

— Να μετανοήσουν, τέκνα μου, να τις αφήσουν να πάνε στη θαλπωρή του σπιτιού τους και στα αγγελοΰδια, που άφησαν πίσω τους κι έφυγαν.

Και εμείς τον ρωτήσαμε:

— Σε τί να μετανοήσουν, πάτερ, τί έκαναν;

Και μας απαντάει:

— Αυτά θα τους τα πουν στη Διοίκηση, όταν θα πάνε εκεί.

Τα χοντρύναμε λιγάκι με τον παπά και με την κυρία του κατηχητικού, που δεν ήταν άλλοι από μπράβοι της κατάστασης. Τους έβλεπες με τί ζήλο εκτελούσαν τις διαταγές, που τους δίνανε κάθε Κυριακή, που ερχόντουσαν. Αφού εμείς δεν πηγαίναμε στη εκκλησία, ερχόντουσαν αυτοί στους θαλάμους και άφηναν από ένα βιβλιαράκι, που έγραφε προσευχές και παραδείγματα μετανοίας. Γράφανε μέσα πως, άμα μετανιώσεις, μέχρι αγία μπορούσε να γίνεις. Εμείς άμα τους βλέπαμε να έρχονται, βγαίναμε έξω και, όταν μπαίναμε, βρίσκαμε το βιβλιαράκι στο μαξιλάρι μας.

Σχέδιο του Σάση Τριανταφυλλόπουλου.

Σάσης

Στην Γυάρο

του Πλάτωνα Αναστασόπουλου

...Ωστόσο το καημένο, το συκοφαντημένο αυτό νησί, δεν παρέχει, έτσι σαν αντάλλαγμα, παρά εκλεκτά και μόνο στοιχεία. Μέσ' από τα αφηνιασμένα κύματα, που ολούθε το περιβρέχουνε, αυτό διατηρεί ένα εξαιρετικό κλίμα. Είναι κι αυτό απλούστατα ένα νησί του Αιγαίου. Το ίδιο κλίμα παντού. Μια αλαφριά δροσιά το καλοκαίρι, χλιαρή ζεστασιά του χειμώνα, υγρασία μηδενική, όπως άλλωστε διαπιστώσανε επίσημες κρατικές υδρομετρικές παρατηρήσεις.

Το νησί αυτό λειτούργησε δυο φορές, την πρώτη φορά στα 1947 σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως και την άλλη, μετά την απόδραση των 27 κομμουνιστών από τα Βούρλα σε φυλακή, μιας και τότες είχε τελειώσει το Αγροτικόν - Βιοτεχνικόν Σωφρονιστήριον, δηλαδή οι φυλακές της Γυάρου κι άλλότες σαν ποινικές φυλακές και άλλες φορές σαν απομόνωση πολιτικών κρατουμένων. Υπάλληλοι, που εργαστήκανε εδώ και στην πρώτη περίοδο που η Γυάρο λειτούργησε σε στρατόπεδο, με βεβαιώσανε πως κάνανε μπάνιο όλο το χειμώνα, δίχως να ήσαντε ποτέ τους χειμερινοί κολυμβητές, και ακόμη ότι γυρίζανε με μόνο το πουκάμισο σαν μοναδική περιβολή, χωρίς να είχανε αλλοτινούς καιρούς κάποιες ιδιαίτερες σχέσεις με τα σπορ.

Αιώνια άνοιξη στο νησί αυτό, που κάθε χειμώνα και άνοιξη φαίνεται από μακριά πράσινο, όταν τα αγριόχορτα που φυτρώνουνε μόνο τους στο σαθρωμένο φλοιό του. Μονάχα το μαστιζούνε οι φοβεροί αέριδες, τα τρομερά μελτέμια του. Μα ούτε ζέστη το καλοκαίρι, ούτε κρύο το χειμώνα. Κι ακόμα ένα θαύμα-σιο πηγαδίσιο νερό, ένα νερό που θα μπορούσε να είναι ένα περίφημο μπουτιλιαρισμένο επιτραπέζιο νερό. Α, το άτιμο το νερό του νησιού, πέτρες χωνεύει το αφιλότιμο κι ανοίγει επικίνδυνα για το υπαλληλικό βαλάντιο την όρεξη και τη βουλμία για το φαγί. Στην πρώτη περίοδο που λειτούργησε το νησί σε στρατόπεδο, φυσικά δεν ήτανε αρκετό το πηγαδίσιο του νερό. Και κουβαλούσε κάθε μέρα ειδικό υδροφόρο πλοίο νερό από το Λαύριο. Δεν έχω γεωλογικές γνώσεις, απλώς κάνω τη σκέψη ότι μπορεί ίσως να είναι το πηγαδίσιο νερό της Γυάρου κάποια μικρή φυσική παραφυάδα από την πηγή της Σάριζας, του καλύτερου νερού του κόσμου, πολύ πιο καλού και από το γαλλικό νερό των Βισσύ.

Το καημένο το νησί. Πολύ συκοφαντήθηκε. Δεν φταίει αυτό, αν οι συνθήκες για μιαν άνετη διαβίωση δεν ήσαντε κάποτε τέλειες. Μα ετότες που η Γυάρο λειτούργησε σε στρατόπεδο, αιωνίδια και φυσικά ανοργάνωτα, δεν ήτανε ποτέ δυνατόν να καλύψει τις ανάγκες για δέκα χιλιάδες ψυχές. Μα τη δεύτερη φορά λειτούργησε σε φυλακή. Κάτι οργανωμένο, κάτι το κάπως ανθρώπινο, γιατί τώρα στην ανατολική πλευρά του νησιού στέκουνε περήφανες οι πλούσιες εγκαταστάσεις. Ένας τεράστιος οικοδομικός όγκος το κτιριακό συγκρότημα της φυλακής, κάπου οχτώμιση χιλιάδες τετραγωνικά μέτρα, πενήντα χιλιάδες κυβικά οικοδομικός όγκος, ένα απεργάδιαστο αρχιτεκτονικό δημιούργημα, που αποτελεί αληθινά τιμή για τις τεχνικές υπηρεσίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

...Και μου δόθηκε ακόμα η ευκαιρία να περάσω στο συνεχόμενο σχεδόν με

τη Γυάρο νησάκι Γλαρονήσι, απόφυση φυσικά της Γυάρου, πού 'τανε γιομάτο με γλάρους, γιομάτο αβγά φιδιών και στρατιά από φίδια. Πέρασα στο Γλαρονήσι ξυπόλυτος πατώντας από πέτρα σε πέτρα που δείχνουνε και μαρτυράνε τη συνέχεια της Γυάρου και του Γλαρονησιού. Έτσι και η δυτική πλευρά του, όπως και η βόρεια, έχει κι αυτή το ενδιαφέρον της. Εκεί συνάντησα τα πιο πολλά αγριοκάτσικα και αγριοκούνελα, όπως στο Γλαρονήσι τα πιο πολλά φίδια.

...Από την περιήγηση όλου του νησιού εσχημάτισα τη γνώμη, ίσως φυσικά και να κάνω λάθος, ότι μπορούσε να αναπτυχθεί κάποια κτηνοτροφική επιχείρηση, που να διατηρούσε οχτώ με δέκα χιλιάδες πρόβατα, που εδώ κάτω στα νησιά του Αιγαίου γεννοβολάνε σχεδόν όλα δυο φορές το χρόνο, χάρις στο θαυμάσιο κλίμα όλων των αιγαιοπελαγίτικων νησιών. Κι είναι ίσως επιβεβλημένο να εκχωρήσει το Κράτος το δικαίωμα σε κάποιον ιδιώτη ή και νομικό πρόσωπο να δημιουργήσει αυτή τη μικρή κτηνοτροφική επιχείρηση. Ίσως αυτό να έλυνε κατά κάποιο ποσοστό την επάρκεια κρέατος στον τόπο μας, που έχει πάρει τώρα τελευταία δραματική μορφή. Δεν έχει καμιά σημασία αν δεν είναι το κρέας μοσχαρίσιο, αλλά είναι αρνίσιο. Το ίδιο κάνει. Ο τόπος μας θα έχει κρέας καλό από ένα νησί που λογαριάζεται για άχρηστο.

Ακόμα θα μπορούσε να αναπτυχθεί μια αξιόλογη μελισσοκομία με ένα πλήθος από κυψέλες, μια ορνιθοτροφική εγκατάσταση. Υπάρχει άλλωστε εγκατεστημένο τώρα ένα πρότυπο κρατικό ορνιθοτροφείο με μερικές χιλιάδες κόττες. Δε θά 'τανε πάντως κακό να προστεθεί στο σημερινό πλούσιο ορνιθοτροφικό υλικό και λίγο ακόμη. Το πολύ δεν κάνει ποτέ κακό!

Ίσως ακόμη και μια επιχείρηση για κουνέλια, μια και δω κάτω υπάρχουνε και τα αγριοκούνελα και θα μπορούσε να αναπτυχθεί μια πολύ πρωτότυπη επιχείρηση κουνελιών, άγριων και ήμερων, μιας και υπάρχουνε εκεί άφθονα αγριοκούνελα, θα μπορούσε θαυμάσια ένας επιχειρηματίας να επιτύχει, όχι και τόσο δύσκολα, μια επιμιξία μεταξύ των ντόπιων αγριοκούνελων και να επιτύχει πλέον μια βελτιωμένη ράτσα κουνελιών από αγριοκούνελα και ήμερα κουνέλια. Ακόμη μπορούσε να αναπτυχθεί μια αξιολογότερη αλιευτική οργάνωση και μερικά άλλα ακόμη. Έτσι το «άχρηστο» νησί θα δίνει λογής-λογής τροφές στους Έλληνες, που ελαφρώς λιμοκτονάνε τώρα που περνάμε περίοδο λιτότητας.

Υπάρχουνε ακόμα μπατζανέμια, που μπορούνε να γίνουνε περίφημα λιοτόπια. Καμιά δεκαριά χιλιάδες ρίζες ελιές είναι μια πολύ συγκεντρωμένη προοπτική για το νησί αυτό.

...Στα πέντε-έξι λιμανάκια της ανατολικής πλευράς του νησιού, που ήτανε ξαπλωμένο το στρατόπεδο από το 47 ως το 52, βρεθήκανε ένα άπειρο πλήθος από τάφους ρωμαϊκής εποχής. Ξεχωριστά στο σημείο που είναι χτισμένο το Διοικητήριο της φυλακής τα αρχαιολογικά ευρήματα ήσαντε πολύ πλούσια, γιατί εδώ ήσαντε οι μεγάλες εκσκαφές για τη θεμελίωση ετούτου του οικοδομικού μεγαθήριου. Πήλινα κυρίως αγγεία με παραστάσεις από τη ζωή εκείνων που είχανε πεθάνει, κοσμούσανε τους τάφους αυτούς. Σκηνές από τη ζωή κυνηγών, ψαράδων, ναυτικών κ.ά. Και ήσαντε οι τάφοι αυτοί λαξεμένοι μέσα στους σχιστολιθικούς βράχους του νησιού ή θολωτοί χτιστοί, άλλοι ολότετα απλοί, άλλοι περιποιημένοι, άλλοι ανέπαφοι κι άλλοι στραπατσαρισμένοι.

Αρχαιογνωστικά της Γυάρου

του Ευάγγελου Ν. Ρούσσου

Το τέλος του Αιάντα του Λοκρού στα Γιούρα. Από τους 2 Αιάντες, το Σαλαμίνιο και το Λοκρό, ο δεύτερος χαρακτηρίζεται στις επικές περιγραφές ως ο πιο άγριος, ο πιο βίαιος και ο πιο αλαζονικός από τους πορθητές της Τροίας. Είχε πάρει μέρος στην εκστρατεία ως επικεφαλής μιας δύναμης της ιδιαίτερης πατρίδας του από 40 πλοία (Όμηρος, *Ίλιάς* Β 527-535). Κατά την άλωση, όπως μαθαίνουμε από τον Ευριπίδη, *Τρωάδες* 69-70, ο Αίας εισέβαλε στον ναό της Αθηνάς, απέσπασε από το βωμό της τη μάντισσα Κασσάνδρα και τη βίασε. Γι' αυτό η Αθηνά κατά την επιστροφή του τσάκισε το πλοίο του με κεραυνό, αυτός όμως κατόρθωσε να βγει στην ακτή στο νησί της Γυάρου και καυχήθηκε ότι σώθηκε ακόμα και παρά τη θέληση των θεών. Τότε ο Ποσειδώνας έκοψε με την τρίαινά του το μέρος που καθόταν ο Αίας και το άφησε να καταποντιστεί μαζί με τον ήρωα. Σχετικά έχει παραδοθεί ότι η θαλασσινή θεά Θέτις έθαψε τον νεκρό στη γειτονική Μύκονο. Η περιγραφή του τέλους στην *Όδύσσεια*, δ 499-511, έχει ως εξής:

Ο Αίας με τα μακρόκουπα καράβια του ετσακίστη·
στις Γιουριανές τον έσπρωξε τις πέτρες τις μεγάλες·
ο Ποσειδώνας κι έσωσε απ' το κύμα της θαλάσσης·
και μισητός στην Αθηνά, θα ξέφευγε απ' τη μοίρα,
αν λόγο δεν ξεστόμιζε βαρύ και δεν καυχιόταν·
είπε κι ενάντια στους θεούς ξέφυγε της θαλάσσης.
Τον άκουσε ο Ποσειδών μεγάλο λόγο πού 'πε·
ευθύς πήρε την τρίαινα στα στιβαρά του χέρια
και χτύπησε τη Γιουριανή την πέτρα κι έσκισε την·
τό 'να κομμάτι μένει εκεί, τ' άλλο έπεσε στον πόντο,
σ' αυτό που ο Αίας κάθονταν και που πολύ καυχήθη·
στον πόντο πάει τον άπειρο και τον τρικυμισμένο.
'Ετσι αυτός χάθηκ' εδώ, νερό αρμυρό σαν ήπιε.

Αίας μὲν μετὰ νηυσὶ δάμη δολιχηρέτμοισι·
Γυρήσιν μιν πρῶτα Ποσειδάων ἐπέλασσε
πέτρησιν μεγάλῃσι, καὶ ἐξεσάωσε θαλάσσης·
καὶ νῦ κεν ἔκφυγε κῆρα, καὶ ἐχθόμενός περ Ἀθήνη,
εἰ μὴ ὑπερφίαλον ἔπος ἔκβαλε καὶ μέγ' ἀάσθη·
φῆ ῥ' ἀέκητι θεῶν φυγέειν μέγα λαῖτμα θαλάσσης.
Τοῦ δὲ Ποσειδάων μεγάλ' ἔκλυεν αὐδήσαντος·
αὐτίκ' ἔπειτα τρίαιναν ἑλὼν χερσὶ στιβαρῇσιν
ἤλασε Γυραίην πέτρην, ἀπὸ δ' ἔσχισεν αὐτήν·
καὶ τὸ μὲν αὐτόθι μεῖνε, τὸ δὲ τρύφος ἔμπεσε πόντῳ,
τῷ ῥ' Αἴας τὸ πρῶτον ἐφεζόμενος μέγ' ἀάσθη·
τὸν δ' ἐφόρει κατὰ πόντον ἀπείρονα κυμαίνοντα.
Ὡς ὁ μὲν ἔνθ' ἀπόλωλεν, ἐπεὶ πῖεν ἄλμυρόν ὕδωρ.

Στην οδυσσειακή περιγραφή δεν αναφέρεται βέβαια ο λόγος της θείας τιμωρίας, προϋποτίθεται όμως γνωστός στο έπος με την υποδήλωση ότι ο Αίας ήταν «μισητός στην Αθηνά». Σύμφωνα με μεταγενέστερες παραλλαγές του μύθου, οι ίδιοι οι συμπολεμιστές του, οι πορθητές της Τροίας, αποφάσισαν να τιμωρήσουν τον Αίαντα για την ασέβειά του και για τις βιαιοπραγίες του, οπότε αυτός, προτού τον θανατώσουν με λιθοβολισμό, έφυγε κρυφά, χωρίς το στόλο του, μ' ένα πλοιάριο, και έτσι η Αθηνά τον χτύπησε με κεραυνό στο πέλαγος και ο Ποσειδώνας τον αποτέλειωσε στα Γιούρα· ή ο Αίας, πριν από την εκτέλεσή του στην Τροία, πρόφτασε και πρόσπεσε ικέτης στο βωμό της Αθηνάς (βλ. *Ίλιου πέρις*, Argumentum).

Στο μύθο του Αίαντα έχει αποτυπωθεί τόσο η αποδοκιμασία της στρατιωτικής βίας απέναντι στους ηττημένους και στους αμάχους όσο και η ιδέα ότι οι δυσκολίες και τα ατυχήματα των Ελλήνων στις θάλασσες (βλ. και *Όδύσσεια*) οφείλονται σε δική τους υπαιτιότητα, που προκάλεσε την οργή των θεών. Μάλιστα στην εκδοχή του τρωικού μύθου κατά την *Όδύσσεια*, γ 130 εξ., και τις ευριπίδειες *Τρῳάδες*, ο.π., η οργή των θεών στρέφεται γενικά εναντίον όλων όσοι ευθύνονται για βιαιοπραγίες. Το τέλος του Αίαντα, όπως και το ίδιο το όνομά του (*αἶα* = γη), παραπέμπει στη χθόνια φύση του ως θεού, σε σχέση με τις αρμοδιότητες του Ποσειδώνα για τη διαμόρφωση του εδάφους (ρήγματα, κατολισθήσεις, καταποντισμοί). Εδώ βέβαια έχουμε και υποδήλωση για τη διαμόρφωση του μικρού νησιού της Γυάρου από μεγαλύτερο τμήμα στεριάς. (βλ. Ε. Ν. Ρούσσοις, Ο Ποσειδώνας: *Ελληνική Μυθολογία* της Εκδοτικής Αθηνών 2,120 εξ.).

Αρχαίοι συγγραφείς στα Γιούρα. Το μικρό και ασημαντό νησί της Γυάρου είναι εύλογο να μην έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους αρχαίους συγγραφείς. Κατά τη Ρωμαιοκρατία χρησίμευε ως τόπος εξορίας, έτσι αυτή η ιδιότητά του έδωσε αφορμή για τις περισσότερες μνείες του ονόματός του. Ειδικά η φράση *ἐς Γύρα* (εξού ο νεοελληνικός τύπος *Γιούρα*) είχε καταντήσει συνώνυμη της φράσης «στην εξορία». Ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, ρωμαίος συγγραφέας του 1ου αι. μ.Χ., στο έργο του *Naturalis historia*, 4,69, αναφέρει ότι τα Γιούρα είχαν και πόλη και ότι (8,104) ερημώθηκαν εξαιτίας των ποντικών, μάλιστα προσθέτει (8,222) και την απίστευτη παράδοση, την οποία λέει ότι τη βρήκε στο Θεόφραστο, σύμφωνα με την οποία στα Γιούρα οι ποντικοί έτρωγαν ακόμα και τα σίδερα. Γνωρίζουμε 3 αρχαίους συγγραφείς, που γνώρισαν οι ίδιοι το νησί από κοντά. Αυτοί είναι ο ρωμαίος πολιτικός και φιλόσοφος Κικέρων (106-43 π.Χ.), ο έλληνας γεωγράφος Στράβων (64 π.Χ.-περίπου 19 μ.Χ.) και ο ρωμαίος φιλόσοφος Μουσώνιος Ρούφος (περίπου 30-100 μ.Χ.). Από αυτούς οι 2 πρώτοι πήγαν ως περιηγητές, ο τρίτος ως εξόριστος.

Ο Κικέρων, διορισμένος από τη Ρώμη ανθύπατος στην Κιλικία, ταξιδεύοντας προς την Ανατολή, πέρασε από τα Γιούρα το 51 π.Χ. Το γνωρίζουμε από προσωπική μαρτυρία του σε επιστολή του, γραμμένη ακριβώς τις μέρες του ταξιδιού του και απευθυνόμενη στο φίλο του Πομπόνιο Αττικό (*Epistulae ad Atticum* 5,12,1). Ο Κικέρων λέει στο φίλο του ότι είναι μεγάλο εγχείρημα να ταξιδεύει κανείς, και μάλιστα Ιούλιο μήνα (προφανώς, σύμφωνα με όσα λέει ευθύς αμέσως, επειδή τότε φυσούν τα μελτέμια), ότι από την Αθήνα έφτασαν στη Δήλο την έκτη μέρα, ότι ξεκινώντας από τον Πειραιά, ενοχλητικός άνεμος τους κράτησε στο Ζωστήρα, στην περιοχή της Βουλιαγμένης, ότι από εκεί έφτασαν με ευνοϊκό άνεμο στην Κέα, από εκεί στη Γυάρο με δυνατό αλλά όχι αντίθετο άνεμο, από

εκεί στη Σύρα και τέλος στη Δήλο, μάλιστα για τους 2 τελευταίους σταθμούς λέει ότι η διαδρομή ήταν ταχύτερη απ' όσο ήθελαν, όπως φαίνεται επειδή είχαν πρίμο τον καιρό: *Negotium magnum est navigare atque id mense Quintili. Sexto die Delum Athenis venimus. Pr. Nonas Quintilis a Piraeo ad Zostera vento molesto, qui nos ibidem Nonis tenuit. Ante viii Idus ad Ceo jucunde, inde Gyarum saevo vento non adverso; hinc Syrum, inde Delum, utroque citius quam vellemus, cursum confecimus.*

Ύστερα από 20 χρόνια, το 31 π.Χ., πέρασε από τα Γιούρα ο γεωγράφος Στράβων. Η χρονολόγηση είναι ασφαλής, γιατί οι παρεχόμενες πληροφορίες για το νησί συνδέονται με τη νίκη του Οκταβιανού στο Άκτιο. Ο γεωγράφος σημειώνει, 10,5,3: «Στη Γυάρο όταν προσορμίστηκα, γνώρισα ένα χωριουδάκι κατοικημένο από ψαράδες· αποπλέοντας δεχτήκαμε να πάρομε μαζί μας διορισμένο πρεσβευτή από εδώ στον Καίσαρα κάποιον από τους ψαράδες (ο Καίσαρας ήταν στην Κόρινθο, βαδίζοντας προς τη Ρώμη για το θρίαμβό του στο Άκτιο)· συνταξιδεύοντας λοιπόν έλεγε σ' αυτούς που τον ρωτούσαν ότι πηγαίνει ως πρεσβευτής για ελάφρυνση του φόρου· πλήρωναν δηλαδή 150 δραχμές, ενώ και τις 100 δύσκολα θα μπορούσαν να τις πληρώνουν»: *Τῇ Γυάρῳ προσορμισθεὶς ἔγνω κώμιον ὑπὸ ἀλίῳ συνοικούμενον· ἀπαίροντες δ' ἔδεξάμεθα πρεσβευτὴν ἐνθένδε ὡς Καίσαρα προκεχειρισμένον, τῶν ἀλίῳ τινά (ἦν δ' ἐν Κορίνθῳ Καῖσαρ, βαδίζων ἐπὶ τὸν θρίαμβον τὸν Ἀκτιακόν)· συμπλέων δὴ ἔλεγε πρὸς τοὺς πυθομένους, ὅτι πρεσβεῦοι περὶ κουφισμοῦ τοῦ φόρου· τελοῖεν γὰρ δραχμὰς ἑκατὸν πεντήκοντα, καὶ τὰς ἑκατὸν χαλεπῶς ἂν τελοῦντες.*

Ο ρωμαίος φιλόσοφος Μουσώνιος Ρούφος εξορίστηκε στα Γιούρα το 65/66 μ.Χ., επειδή είχε σχέσεις με πρόσωπα συνδεδεμένα με τη συνωμοσία του Πίσωνα κατά του Νέρωνα. Ο φιλόσοφος έμεινε στο νησί περίπου 3 χρόνια. Ο Φιλόστρατος, συγγραφέας του 3ου αι. μ.Χ., στο έργο του *Τὰ εἰς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον*, 7,16, παραδίδει ότι κατά τη διάρκεια της εξορίας του Μουσώνιου ορισμένοι ταξίδευαν ως τα Γιούρα, ειδικά για ν' ακούσουν τη διδασκαλία του. Ακόμα ο Φιλόστρατος αναφέρει ότι ο Μουσώνιος ανακάλυψε πηγή νερού στο νησί, που πρώτα ήταν άνυδρος (*ἐν γὰρ τῇ νήσῳ ἀνύδρῳ οὖσα πρότερον εὕρημα Μουσωνίου κρήνη ἐγένετο*). Η πληροφορία αυτή του Φιλόστρατου, δηλ. ότι το νησί δεν είχε νερό, πριν το επισκεφτεί ο φιλόσοφος, ελέγχεται ανακριβής, εφόσον η υπόσταση οικισμού πάνω στα Γιούρα, βεβαιωμένη από αυτοψία του γεωγράφου, είναι αδιανόητη χωρίς την ύπαρξη νερού. Αν η ανακάλυψη του Μουσώνιου είναι πραγματικό γεγονός, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ο φιλόσοφος επισήμανε φλέβα νερού κοντά στον οικισμό, και έτσι απάλλαξε τους κατοίκους του από την ανάγκη να φέρουν το νερό ενδεχομένως από απομακρυσμένα σημεία του νησιού. Εκτός αν, επειδή από την επίσκεψη του Στράβωνα ως την επίσκεψη του Μουσώνιου μεσολαβούν περίπου 100 χρόνια, η πηγή στο μεταξύ είχε στερέψει, ο οικισμός είχε ερημωθεί (εξαιτίας των ποντικών, παραδίδει ο Πλίνιος, περίπου συνομιλῆκος του Μουσώνιου) και ο Μουσώνιος επισήμανε την πηγή, που τα νερά της είχαν ξαναβγεί στην επιφάνεια. Ο Φιλόστρατος προσθέτει ακόμα ότι για την κρήνη του Μουσώνιου είχε δημιουργηθεί και παράδοση ανάλογη με της Ιπποκρήνης του Ελικώνα.

Τα Γιούρα κι ένας ύμνος στη φιλία από το Λουκιανό. Ο Λουκιανός, σ' ένα από τα κείμενά του, επιγραφόμενο *Τόξαρις ἢ Φιλία*, 17 εξ., αφηγείται τη χωρίς όρια αφοσίωση κάποιου Αγαθοκλή στο φίλο του Δεινία, ακόμα κι όταν ο δεύτερος, μπλεγμένος σε ερωτικές περιπέτειες και ασωτείες, βρέθηκε ένοχος φόνου και καταδικάστηκε σε ισόβια εξορία στα Γιούρα: «Όμως κι αφού ήδη εξορίστη-

κε ο Δεινίας, ούτε τότε εγκατέλειψε το φίλο του, αλλά ο ίδιος καταδίκασε τον εαυτό του και παρέμεινε στη Γυάρο και εξορίστηκε μαζί του, και αφού τους έλειπαν τελείως τα αναγκαία για τη συντήρησή τους, αυτός πήγε με τους βουτηχτάδες και βουτούσε στη θάλασσα και, παίρνοντας το κέρδος που του αναλογούσε από αυτή τη δουλειά, έτρεφε το Δεινία· και όταν αρρώστησε, για μεγάλο χρονικό διάστημα τον νοσήλεψε, και σαν πέθανε, ακόμα και τότε δεν θέλησε να ξαναγυρίσει στον τόπο του, αλλά έμεινε αυτού στο νησί, γιατί ένιωθε ντροπή, ακόμα και νεκρό να εγκαταλείψει το φίλο: Έπει δὲ ἤδη ἔφευγεν ὁ Δεινίας, οὐδὲ τότε ἀπελείφθη τοῦ ἑταίρου, καταδικάσας δὲ αὐτὸς αὐτοῦ διέτριβεν ἐν Γυάρῳ καὶ συνέφευγεν αὐτῷ, καὶ ἐπειδὴ παντάπασιν ἠπόρουν τῶν ἀναγκαίων, παραδοὺς ἑαυτὸν τοῖς πορφυρεῦσι συγκατεδύετο καὶ τὸ γινόμενον ἐκ τούτου ἀποφέρων ἔτρεφε τὸν Δεινίαν· καὶ νοσήσαντά τε ἐπὶ μήκιστον ἐθεράπευσε καὶ ἀποθανόντος οὐκέτι ἐπανελθεῖν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἠθέλησεν, ἀλλ' αὐτοῦ ἐν τῇ νήσῳ ἔμεινεν αἰσχυρόμενος καὶ τεθνεῶτα ἀπολιπεῖν τὸν φίλον.

Ποτάμι στα Γιούρα.

Μια πέτρα με επιγραφές από τη Γυάρο

του François Aron

Χάρη στην ευγενή καλοσύνη του κατόχου της μπόρεσα να μελετήσω μια πέτρα με επιγραφές, που η προέλευσή της είναι βέβαιη: πριν από χρόνια ξαναχρησιμοποιήθηκε μέσα στους τοίχους ενός σπιτιού της νήσου Γυάρου. Πρόκειται για μια ορθογώνια μαρμαρίνη πλάκα, χρώματος ελαφρώς ροζέ, με χοντρούς άσπρους κόκκους. Είναι σπασμένη δεξιά, και το πλάτος της ποικίλλει από 0,24 σε 0,25 μ. Έχει ύψος 0,215 μ. και πάχος 0,07 μέχρι 0,09 μ. Αυτό οφείλεται στο ότι η πίσω πλευρά λεπταίνει πιο πολύ προς τα κάτω απ' όσο προς τα επάνω. Η πρόσοψη και η επάνω πλευρά είναι κατεργασμένες προσεκτικά, όπως πρέπει να ήταν και η αριστερή πλευρά, που είναι πολύ φθαρμένη. Η κάτω πλευρά φέρει μικρά στίγματα και ορίζεται από μια λεία ταινία, που το πλάτος της δεν είναι παντού το ίδιο: 0,01 μ. κατά μήκος της πρόσοψης και 0,05 μ. κατά μήκος της μικρής πλευράς.

Στο κέντρο της πρόσοψης χαράχτηκαν στα νεότερα χρόνια 3 μεγάλα, κομψά και βαθιά γράμματα, Γ Ζ Μ, ύψους 0,072 μ. Σύμφωνα με μια συνήθεια, που διατηρείται ακόμα στη Σύρο και αλλού, πρόκειται για τα αρχικά ενός ονόματος, ενός πατρωνύμου κι ενός επωνύμου. Εξαιρετικός γνώστης της πρόσφατης προσωπογραφίας της Γυάρου, ο φίλος μου Δημήτρης Β. Βαρθαλίτης αναγνώρισε τα αρχικά του Γεώργιου, γιου του Ζάννε Μαραγκού, μέλους μιας γνωστής οικογένειας γαιοκτημόνων αυτού του νησιού. Ακριβώς από κάτω διαβάζουμε μια χρονολογία, 1884, που χαράχτηκε ανέμελα. Είναι οπωσδήποτε μεταγενέστερη των αρχικών και έργο άλλου προσώπου, όχι εκείνου που, με επαγγελματική συνείδηση, χάραξε τα κανονικά αρχικά και τις «κεραίες» τους πάνω στην πέτρα, η οποία βρισκόταν ήδη στη σημερινή της κατάσταση: τα ελεύθερα διαστήματα μεταξύ των γραμμάτων και του αριστερού άκρου, που είναι άθικτο, είναι περίπου τα ίδια με τα διαστήματα μεταξύ των γραμμάτων και του δεξιού άκρου, που είναι σπασμένο.

Στο ύψος των αριθμών και γενικότερα προς το κάτω μέρος της πέτρας υπάρχουν κάθετες χαρακιές. Μερικές από αυτές είναι τυχαίες ή έγιναν, όταν η πέτρα ξαναχρησιμοποιήθηκε, ενώ άλλες, φαρδιές και αρκετά κανονικές, οφείλονται μάλλον στην αρχική κατεργασία της επιφάνειας με πλατιά σμίλη, χωρίς να έχει γίνει επιμελημένη λείανση. Εντούτοις από κάτω, εκεί όπου χαράχτηκαν τα αρχικά, η επιφάνεια είναι ανώμαλη και παρατηρούνται ίχνη μικρών θραυσμάτων, αποτέλεσμα ίσως μιας αρχαίας σμίλευσης. Νομίζει κανείς ότι διακρίνει μια σειρά γραμμάτων, ύψους περίπου 0,04 μ., αλλά η ύπαρξή τους είναι αβέβαιη. Κατά συνέπεια η ανάγνωσή τους είναι πολύ αμφίβολη, και μόνο μετά από πολλούς δισταγμούς διάβασα το «φάντασμα» ενός στρογγυλού γράμματος Ο ή Θ. Μια απόσταση 3 γραμμάτων, από τα οποία δεν μένει σχεδόν τίποτα, χωρίζει αυτό το γράμμα από ένα Π, που η δεύτερη κάθετη γραμμή του, προφανώς κοντύτερη από την πρώτη, μας υποδεικνύει μάλλον μια χρονολογία προγενέστερη του τέλους του 3ου αι. π.Χ.¹ Σαν παράδειγμα² μπορεί κανείς να προτείνει το όνομα Θή(ρι)π(πος, για

το οποίο υπάρχουν μαρτυρίες κυρίως στην Ερέτρια³.

Ίσως αυτά τα λίγα γράμματα να μην είναι παρά μια ψευδαίσθηση και να μη πρέπει να ληφθούν υπόψη από τους φιλόλογους⁴. Παρ' όλα αυτά η παρουσία μιας πρώτης επιγραφής, σμιλευμένης στο κέντρο της επιφάνειας, μπορεί να εξηγήσει το ότι μεταγενέστερα κάποιος χάραξε το κείμενο ενός αρχαίου επιτύμβιου, που διαβάζεται ακόμα και που θα περίμενε κανείς να βρίσκεται πιο κοντά στο κέντρο. Αλλά αν είναι αλήθεια ότι οι επιτύμβιες επιγραφές της Δήλου βρίσκονται συνήθως προς το κέντρο, και μάλιστα προς το κάτω μέρος του φορέα γραφής, συμβαίνει επίσης να είναι τοποθετημένες προς το επάνω μέρος, όταν είναι γραμμένες επάνω σε βάσεις, και όχι επάνω σε στήλες⁵. Και πραγματικά δεξιά, σε ελλιπή σειρά, διαβάζουμε:

Μητρόδωρε χρησ(τὲ χαῖρε

Το τέλος του κειμένου αποκαθίσταται εύκολα, αφού ο χαιρετισμός στο νεκρό μαζί με το επίθετο *χρηστός*, που εγκωμιάζει τις αρετές, που αυτός είχε, όταν ζούσε, εμφανίζονται στο δεύτερο μισό του 3ου αι. π.Χ. και είναι πολύ διαδεδομένα από τον 2ο αι. και μετά⁶. αυτός ο τύπος κειμένου εξακολουθεί να συναντάται στην Αυτοκρατορική εποχή⁷.

Η επιτύμβια πλάκα, που το πλάτος της είναι μεγαλύτερο απ' όσο το ύψος της, διαφέρει από τις κατά κανόνα επιμήκεις στήλες, που χρησιμοποιούνταν συνήθως σ' αυτού του είδους τα μνημεία. Διαφέρει επίσης από τις επιτύμβιες βάσεις, που είναι πολύ πιο παχιές. Οι διαστάσεις της είναι παραπλήσιες με μιας πλάκας από την Πάρο, όπου, ίσως το 2ο αι. π.Χ., χαράχτηκε το όνομα *Νικοκράτεια*⁸. σε άλλα νησιά επιτύμβια μνημεία, που χρονολογούνται είτε στην Ελληνιστική

είτε στην Αυτοκρατορική εποχή, είναι επίσης επιμήκη και λεπτά, και εντούτοις επάνω τους είναι γραμμένες πολλές σειρές, που αναφέρονται σε ένα ή σε πολλούς νεκρούς⁹. Αυτός ο τύπος φορέα επιγραφής, για τον οποίο χρειαζόμαστε πιο ακριβείς αρχαιολογικές περιγραφές, χρησιμοποιείται επίσης για την αναγραφή επιτύμβιων επιγραμμάτων, και σ' αυτές τις περιπτώσεις συμβαίνει να έχει μεγαλύτερες διαστάσεις¹⁰, εξάλλου μερικές επιτύμβιες στήλες διακοσμημένες με ανάγλυφα είναι επίσης πιο πλατιές παρά ψηλές¹¹. Η πέτρα της Γυάρου αρκούσε ίσως, για να υποδεικνύει ότι εκεί βρισκόταν ο τάφος του Μητροδώρου ή, ίσως στο παρελθόν, ο τάφος ενός υποτιθέμενου προκατόχου του· το πλαίσιο όμως της αναθάρωσης της κάτω πλευράς δείχνει ότι ήταν τοποθετημένη πάνω σε βάση, ενώ η κατεργασία της πίσω πλευράς αφήνει να υπονοηθεί ότι, παρά την απουσία συγκολλήσεων, η πέτρα μπορούσε να συναρμολογηθεί με άλλα μάρμαρα, για να σχηματίσει ένα πιο ευρύ μνημείο, μια βάση δηλαδή, όπως στις περιπτώσεις που παρόμοια μαρμάρινα σύνολα φέρουν αναθηματικές επιγραφές¹².

Σε τελευταία ανάλυση η γραφή του επιτυμβίου παρουσιάζει περισσότερη πρωτοτυπία. Είναι αρκετά ακανόνιστη, αν και αυτή η εντύπωση τονίζεται εξαιτίας της επιφάνειας του μαρμάρου: ωστόσο η γραφή του Χ είναι χαλαρή, το κάθετο των γραμμών δεν είναι τέλειο και το πλάτος των γραμμάτων δεν είναι παντού το ίδιο¹³. Αντίθετα το διάστημα μεταξύ των γραμμάτων είναι σχετικά σταθερό¹⁴ και το ύψος τους το ίδιο, δηλ. 0,015 μ. Αυτή η μορφή είναι χαρακτηριστική του τέλους του 2ου και του 1ου αι. π.Χ.¹⁵, και μάλιστα την ίδια εποχή το Ο και το Ω τείνουν ν' αποκτήσουν τις ίδιες διαστάσεις με τα άλλα γράμματα¹⁶. Το φαρδύ Δ με γραμμές, που διασταυρώνονται ψηλά, αποτελεί ένα φαινόμενο αυτής της περιόδου, που εξακολουθεί να παρατηρείται και αργότερα¹⁷, όπως και οι φαρδιές «κεραίες», κυρίως στο κάτω μέρος των γραμμάτων (Τ, Ρ, Η)¹⁸. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικές είναι αυτές που κοσμούν τις οριζόντιες γραμμές του Ω, που επιμηκύνουν αυτή του Δ, καθώς και το λοξό περύγιο στο επάνω μέρος της γραμμής των Ρ: τα χαρακτηριστικά αυτά παρατηρούνται σε αττικές επιγραφές του 1ου αι. π.Χ., που χρονολογούνται μετά το θάνατο του Καίσαρα¹⁹, βρίσκονται όμως και σε κείμενα των αρχών του 1ου αι. μ.Χ., ακόμα και σε μεταγενέστερα²⁰. Ωστόσο η απουσία επάνω στην πέτρα της Γυάρου νέων μορφών των γραμμάτων, που εμφανίζονται σ' αυτά τα κείμενα²¹, καθώς και το ακανόνιστο ύψος της γραφής, μας προτρέπουν να μην αποδώσουμε σ' αυτή την επιγραφή όψιμη χρονολογία, αν και δεν αποκλείεται η μικρή κοινότητα της Γυάρου να διατήρησε περισσότερο απ' όσο αλλού ένα αρχαίο ύψος γραφής, όπως δεν αποκλείεται να καθυστέρησε να χρησιμοποιήσει νέες μορφές γραφής.

Κατά συνέπεια για τη χρονολόγηση του επιτυμβίου του Μητροδώρου προτείνουμε το τελευταίο τρίτο του 1ου αι. π.Χ. ή τα πρώτα χρόνια του επόμενου αιώνα, χωρίς να αποκλείουμε ένα ευρύτερο χρονικό διάστημα, δηλ. 1ο αι. π.Χ. - 1ο αι. μ.Χ. Πραγματικά, όπως είναι γνωστό, η γραφή δεν επαρκεί, για να χρονολογήσει κανείς με ακρίβεια μια επιγραφή, διότι κατά γενικό κανόνα δεν είναι τόσο αξιόπιστο τεκμήριο όσο είναι τα αρχαιολογικά ή, ακόμα καλύτερα, τα ιστορικά τεκμήρια, όπως π.χ. η ταύτιση ενός προσώπου²². Στην προκειμένη περίπτωση τόσο ο τύπος του κειμένου όσο και η μελέτη της πέτρας δεν μας δίνουν ικανοποιητικές ενδείξεις, και ο Μητροδώρος παραμένει άγνωστος. Ακόμα χειρότερα, δεν υπάρχουν κείμενα από τη Γυάρο, που να ενισχύουν μια χρονολόγηση, κατορθωμένη μετά από σύγκριση με κείμενα έξω από το νησί.

Πραγματικά δεν γνωρίζω παρά 2 επιγραφές από τη Γυάρο: μια ανώνυμη αφιέρωση στη *Μυχία Ἀφροδίτη*, που βρέθηκε εκεί, αλλά αγνοώ που φυλάσσεται²³, και μια βάση Ελληνιστικής εποχής, προσφορά του λαού της Γυάρου προς τιμήν ενός ευεργέτη, που μάλλον θα ήταν Σάμιος πολίτης, αφού η πλάκα αυτή τοποθετήθηκε και χαράχτηκε στη Σάμο²⁴. Αν εξαιρέσουμε μερικά πρόσωπα, που εξορίστηκαν σ' αυτό το νησί στη Ρωμαϊκή εποχή, όπως ο φιλόσοφος Μουσώνιος, επειδή το θέλησε ο Νέρων²⁵, ή, το 2ο αιώνα, ο Δεινίας ο Εφέσιος, τον οποίο, αν πιστέψουμε στο Λουκιανό, που διηγείται αυτή την ιστορία φιλίας, συνόδευσε ο Αγαθοκλής ο Σάμιος²⁶, ο Μητρόδωρος πρέπει να ήταν ο πρώτος γνωστός σ' εμάς κάτοικος της Γυάρου, αν βέβαια παραλείψουμε τον υποθετικό Θή(ρι)π(πο). Θα μπορούσε επίσης να ήταν και ο πρώτος πολίτης, διότι η απουσία πατρωνύμου μπορεί να ανταποκρίνεται σε τοπική συνήθεια²⁷, που δεν εκπλησσει σε μια μικρή πόλη, όπου οι ομωνυμίες είναι σπάνιες.

Είναι φανερό ότι η Γυάρος, όπως το μαρτυρεί η βάση της Σάμου, είναι μια πόλη στους Ελληνιστικούς χρόνους· ένδειξη της αυτονομίας της είναι η κοπή νομίσματος αυτή την εποχή, αν και η χρονολογία αυτών των ορειχάλκινων νομισμάτων θα έπρεπε να προσδιοριστεί με μεγαλύτερη ακρίβεια²⁸. Φαίνεται ότι είναι ακόμα αυτόνομη, όταν ο Στράβων, στις αρχές του καλοκαιριού του 29 π.Χ., δηλ. περίπου στα χρόνια που έζησε ο Μητρόδωρος, κατέβηκε στο νησί, απ' όπου παρέλαβε και οδήγησε στην Κόρινθο τον πρεσβευτή της, ο οποίος έπρεπε να ζητήσει απευθείας από τον Αύγουστο μείωση του φόρου υποτέλειας από 150 σε 100 δραχμές. Αυτό το ποσό ήταν ελάχιστο, αλλά οι κάτοικοι της Γυάρου δεν μπορούσαν να το καταβάλουν. Ο γεωγράφος δεν είδε στη Γυάρο παρά ένα μικρό χωριό (*κώμιον*) ψαράδων²⁹. Πρόκειται για *άλιεις πορφύρας*, διευκρινίζει ο Λουκιανός, και ο πιστός Αγαθοκλής καταδύθηκε μαζί τους και με αυτό τον τρόπο επιβίωσε στο νησί, εξασφαλίζοντας έτσι και τα προς το ζειν του φίλου του Δεινία³⁰. Η πενία της Γυάρου ήταν ήδη θέμα που απασχόλησε τον Ἄρατο, και ο Τιβέριος αποφεύγει να στείλει τους εχθρούς του σ' αυτό το νησί, του οποίου υπογραμμίζει την έλλειψη νερού και καλλιεργειών, που το κάνουν το χειρότερο τόπο εξορίας και μια γη μετά βίας κατοικήσιμη³¹.

Το νομικό καθεστώς, καθώς και τα καθημερινά προβλήματα ενός νησιού, όπου, στο παρελθόν, υπήρχε καλλιέργεια της γης³², δεν απασχολούσαν καθόλου ούτε τον αυτοκράτορα ούτε τους συγγραφείς, που διηγούνται αυτά τα επεισόδια, και έτσι αγνοούμε ποια ήταν τότε η κατάσταση της Γυάρου. Πάντως, όποιες κι αν ήταν η αδυναμία και η ένδεια του πληθυσμού της, η Γυάρος υπήρξε κάποια στιγμή της ιστορίας της, όπως και άλλα μικρά νησιά, σαν τη Ρήνια, ή μερικές κώμες στην Κρήτη ή στην Αρκαδία, μια ελληνική πόλη, δηλ. μια μορφή πολιτειακής οργάνωσης, που ήταν γνώρισμα ανεπτυγμένου πολιτισμού. Είναι αλήθεια ότι αυτό δεν συνέβαινε σε όλα τα μικρά νησιά. Βέβαια ορισμένα πλεονεκτήματα μπορούσαν να βελτιώσουν την κατάστασή τους, τουλάχιστο για ένα χρονικό διάστημα, κάτι που συνέβη στη Δήλο. Υπήρχε όμως ο κίνδυνος να ερημώσουν εύκολα ή να υποκύψουν στη δύναμη ή στην έλξη ενός ισχυρού γείτονα και να καταλήξουν κατισκονήσια ή εξηρητημένες κοινότητες ή τμήματα μιας άλλης πόλης³³. Η σιωπή, που περιβάλλει τη Γυάρο στην Αρχαϊκή και Κλασική εποχή, και ειδικότερα η απουσία της από τους καταλόγους των συμμάχων νήσων της Αθήνας τον 5ο αι. π.Χ., μας κάνουν να υποθέσουμε ότι βρισκόταν σε μια τέτοια κατάσταση· αντίθετα η διατήρηση του πολιτειακού της σχήματος σε περίοδο ολιγανθρωπίας, που οφειλόταν κυρίως στις πειρατικές επιδρομές, αποτελεί κάτι

το παράδοξο, που εξηγείται ίσως από το γεγονός ότι βρίσκεται σε απόσταση 15 ως 22 χλμ. από 5 νησιά, από τα οποία κανένα δεν ήταν ισχυρό τότε, και από το ότι λόγω της φύσης της η Γυάρος δεν προκαλούσε τους άπληστους, ούτε καν τους πειρατές³⁴. Παρ' όλ' αυτά υπήρξε λιμάνι, όπου στάθμευαν τα πλοία, που εκτελούσαν τα δρομολόγια στο Αιγαίο, όπως το πλοίο, όπου επέβαινε ο Κικέρων το 51 π.Χ. Εκεί ο Κικέρων έστειλε και έλαβε νέα³⁵, γεγονός που αφήνει να εννοηθεί ότι η Γυάρος ήταν λιμάνι με αρκετή κίνηση, και ίσως σ' αυτό να συντέλεσε το ότι είχε δικό της νόμισμα. Πάντως οι επιγραφές της Γυάρου ανταποκρίνονται στην περίοδο που είχε την πολιτική οργάνωση μιας πόλης, και ο μικρός τους αριθμός οφείλεται στη μικρή σημασία αυτής της πόλης, αλλά και στην απομόνωσή της, που την κράτησε μακριά από το πεδίο των ερευνών. Αυτή η απομόνωση έγινε ακόμα πιο έντονη λόγω του ότι και πρόσφατα η Γυάρος λειτούργησε σωφρονιστικά ως τόπος εξορίας.

Θα μπορούσε βέβαια να ισχυριστεί κανείς ότι η επιτύμβια επιγραφή του Μητρόδωρου μεταφέρθηκε στη Γυάρο, μαζί με πολλά άλλα αντικείμενα, κατά τη διάρκεια του συριανού αποικισμού. Το μάρμαρο πάντως δεν φαίνεται να είναι συριανό και, εφόσον δεν υπάρχουν λατομεία στο νησί³⁶, μπορεί κάλλιστα να είχε εισαχθεί από άλλο μέρος, ήδη από την αρχαία εποχή. Για το όνομα Μητρόδωρος υπάρχουν μαρτυρίες στη Δήλο. Συναντούμε 3 πρόσωπα με αυτό το όνομα στην Ιουλίδα της Κέας και 6 στην Εύβοια στην Ελληνιστική εποχή· στην Άνδρο δεν απαντά, παρά στην Αυτοκρατορική εποχή³⁷, ενώ είναι πολύ διαδεδομένο στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο. Προτιμούμε λοιπόν να εμμένουμε στην αρχική μας υπόθεση, που θέλει τον Μητρόδωρο να είναι από τη Γυάρο.

Το όνομα *Μητρόδωρος* είναι σύνθετο, με πρώτο συνθετικό το όνομα μιας θεότητας (*Μήτηρ*). Πρόκειται για όνομα θεοφόρο, που μαρτυρεί την αφοσίωση που είχε για τη θεότητα ο πατέρας, η οικογένεια ή η πόλη εκείνου που το φέρει. Η Μητέρα των θεών Κυβέλη κατάγεται από τη Μικρά Ασία, και εντούτοις εισχώρησε στη θρησκεία των Ελλήνων, κυρίως χάρη στη μητρική της θέση. Είναι θεά της άγριας φύσης και της παράβασης, που προκαλεί μια προσωπική ευλάβεια. Ως επί το πλείστον όμως έχαιρε επίσημης λατρείας, και, από τα τέλη του 5ου αι. π.Χ., ο ναός της στην Αθήνα χρησίμευε ως Αρχείο, όπου φυλάσσονταν τα δημόσια έγγραφα³⁸. Για τη λατρεία της υπάρχουν επίσημες μαρτυρίες στις Κυκλάδες, τουλάχιστο από την Ελληνιστική εποχή και μετά. Ένας Δήλιος φέρει το όνομα Μητρόδωρος ήδη από τον 4ο αι. π.Χ., αλλά τα σύνθετα ονόματα με συνθετικό το *Μήτηρ* πληθαίνουν αργότερα, κυρίως την εποχή που η πόλη ήταν ανεξάρτητη³⁹. Το *Μητρῶν* αναφέρεται τον 3ο αι. π.Χ. και πρόκειται για ναό, που χρησιμοποιούσαν ως Αρχείο, σύμφωνα με το πρότυπο της Αθήνας, μετά την προσάρτηση της νήσου σ' αυτή την πόλη⁴⁰. Εξάλλου πολυάριθμες τερακότες και μαρμάρινα ανάγλυφα, που βρέθηκαν κυρίως έξω από τα ιερά, μαρτυρούν την ευλάβεια των κατοίκων⁴¹. Στη νήσο Κέα 3 σύνθετα ονόματα με συνθετικό το *Μήτηρ* απαντούν στην Ιουλίδα τον 3ο αι. π.Χ. και, την ίδια εποχή, στην Καρθαία, μια γυναίκα προσφέρει ένα αφιέρωμα στη Μητέρα των θεών, της οποίας γνωρίζουμε έναν ιερέα από τη Ρωμαϊκή εποχή⁴². Στη Θήρα, όπου ένα ειδώλιο χρονολογείται ίσως στο δεύτερο μισό του 4ου αι. π.Χ., 3 επιγραφές, που ανέφεραν τη Μητέρα των θεών, βρέθηκαν στο ίδιο μέρος, και θα μπορούσαν να προέρχονται από ένα *Μητρῶν*· η πιο αρχαία, που χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ., αναφέρει ένα δώρο της γης και θυσίες στη Μητέρα των θεών⁴³. Σε μια εξοχή της Πάρου βρέθηκε επίσης μια στήλη, που αφιέρωνε ένα ναό στη θεά από τη Φρυγία

και που χρονολογείται στον 3ο αιώνα, ενώ μια ελληνιστική βάση, που αναφέρει τη θεά Ἀγδιστη, και μια αφιέρωση στη Μητέρα των θεών Ρωμαϊκής εποχής ανακαλύφθηκαν μαζί κάπου πιο μακριά· ακόμα υπάρχουν μαρτυρίες για 3 σύνθετα ονόματα με συνθετικό το *Μήτηρ*, τα οποία απαντούν προς το τέλος μάλλον της Ελληνιστικής εποχής⁴⁴.

Στην Αμοργό μια *Μήτηρ ὄρεή* (δηλ. ορεινή) λατρεύεται από την Κλασική εποχή, οι Σάμιοι της Μινώας οργανώνουν τα *Μητρῶα* και προσφέρουν μια ιέρεια στη θεά, κατά πάσα πιθανότητα το 2ο αιώνα, ενώ στην Αιγιάλη ένας βωμός Ελληνιστικής εποχής, ίσως οικιακός, αφιερώνεται επίσης στη Μητέρα των θεών· όμως σύνθετα ονόματα με συνθετικά το *Μήτηρ* δεν απαντούν πριν από την Αυτοκρατορική εποχή⁴⁵, και το ίδιο συμβαίνει στην Ἀνδρο, όπου βρέθηκαν μαρμάρινα ανάγλυφα⁴⁶. Τα θεοφόρα ονόματα, που μας είναι γνωστά στην Ἰκαρο τον 3ο και τον 1ο αι. μ.Χ., ένα ανάγλυφο του 2ου αι. π.Χ. στην Τήνο και ένα ειδώλιο από τερακότα του 4ου αιώνα, που προέρχεται από την Κύθνο, αποδεικνύουν ότι και σ' αυτά τα νησιά τιμούσαν τη θεά⁴⁷, καθώς και στις πόλεις της Εύβοιας, όπου σύνθετα ονόματα με συνθετικό το *Μήτηρ* απαντούν από τον 3ο αι.⁴⁸

Δεν είναι λοιπόν αξιοπερίεργο το ότι η *Μήτηρ* ήταν αντικείμενο λατρείας και σεβασμού στη Γυάρο, αφού το ίδιο συνέβαινε σε πολλά νησιά (ο κατάλογος που καταρτίσαμε, βασίζεται στα ως τώρα ευρήματα)⁴⁹. Προσθέτομε τη χαρακτηριστική περίπτωση της Ηράκλειας, νησιού με άγρια φύση, του οποίου οι κάτοικοι, που πρέπει να ήταν γεωργοί, δεν είχαν οργανωθεί σε πόλη, αλλά σε απλό κοινό τον 3ο αι.: τα ψηφίσματά τους είναι γραμμένα και κατατεθειμένα στο *Μητρῶο*, που είναι το σπουδαιότερο ιερό του νησιού⁵⁰.

Ένα νόμισμα της Γυάρου, αν βέβαια αυτό είναι αυθεντικό, θα μπορούσε εξάλλου να επιβεβαιώσει ότι η *Μήτηρ* περιλαμβανόταν στο πάνθεό της. Πραγματικά στη μια όψη ενός ορειχάλκινου νομίσματος εικονίζεται μια γυναικεία μορφή με πυργωτό στέμμα⁵¹. Αυτή η εικονογραφία φαίνεται να έχει αντιγραφεί πάνω σ' αυτή της *Μητρός* της Σμύρνης, σύμβολο πολύ γνωστό, που αποτυπώθηκε τον 2ο αιώνα και του οποίου έγινε αναπαραγωγή στην Αυτοκρατορική εποχή⁵². Ο ρόλος σταθμού στις θαλάσσιες συγκοινωνίες, που έπαιζε η Γυάρος, ευνόησε οπωσδήποτε αυτή τη μεταφορά, και σημειώνουμε ότι αυτή η μικρή πόλη δανείστηκε επίσης από την κοντινή Σέριφο τον Περσέα, που απεικονίζεται στην άλλη όψη νομισμάτων της⁵³. Αγνοώ σε ποια τοπική παράδοση βασιζόταν η παρουσία του Περσέα στη Γυάρο. Αντίθετα η παρουσία της Μητέρας των θεών, καθώς και της Αρτέμιδας και μιας Αφροδίτης, που δεν καθορίζεται απόλυτα, αρμόζει σ' ένα νησί, όπου η καλλιεργημένη γη απλωνόταν πάνω σε λόφους, που η σχετική έκτασή τους ήταν πιο μεγάλη, και η άγρια όψη πιο έντονη απ' όσο σε άλλα νησιά.

Μετάφραση: **Βαρβάρα Αναγνώστου-Canas**

1. Βλ. π.χ. για τη Δήλο M.Th. Couilloud, *Les monuments funéraires de Rhénée. Exploration Archéologique de Délos*, 30,244.

2. Το κάτω μέρος των νεότερων αρχικών ευθυγραμμίζεται με το κάτω μέρος των αρχαίων γραμμάτων, αλλά μια διακεκομμένη, όχι πολύ βαθιά γραμμή φαίνεται να χαραχτηκε από το λιθογράφο είτε των πρώτων είτε των δεύτερων. Νομίζω ότι μπορώ να διακρίνω, πάνω στη φωτογραφία, τις κάθετες γραμμές του Η· ένα στρογγυλό –ενός Ρ·– είναι ίσως ορατό μεταξύ των γραμμών του νεότερου Μ.

3. *Inscriptiones Graecae* (= IG) 12,9,245, B, 1,11 (4ος-3ος αι. π.Χ.), που αναφέρουν οι P.M. Fraser-E. Matthews, *A Lexicon of Greek Personal Names*, 1: 1987, λ. Ἐρέτρια.

4. Βλ. π.χ. την ανάγνωση ενός τρίτου ονόματος πάνω στη στήλη IG 12,5,706 από το Βλαστό, 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 1889, 48, ενώ ούτε ο Hiller ούτε πριν απ' αυτόν ο L. Pollack, *Athenische Mitteilungen* 21 (1896) 201, το είχαν διαβάσει (βλ. IG 12, Suppl. 335)· και όντως δεν φαίνεται πάνω στη στήλη, που μπόρεσα να δω στο Μουσείο της Σύρου.
5. Couilloud πιν. 71-77, όπου θα παρατηρήσουμε ότι μερικές στήλες, αριθ. 385 και 396, αποτελούν εξαιρέσεις· για τις βάσεις βλ. πιν. 77, και ειδικότερα αριθ. 437 και 439.
6. Τα συμπεράσματα, στα οποία κατέληξε η Couilloud 155-157, χάρη στα άφθονα μνημεία της Ρήνειας, μπορούν να ισχύσουν και για άλλα νησιά, ακόμα και πέρα απ' αυτά. Για την έννοια του *χαίρε* βλ. L. Robert, *Hellenica* 7,153, που αναφέρει η Couilloud.
7. Έτσι στη Σύρο IG 12,5,692 και 693· στη Δήλο Couilloud 161,313 κλπ· στην Αιγιάλη IG 12,7,489.
8. IG 12,5,409, πλάτος 0,44 μ., ύψος 0,23 μ., πάχος 0,065 μ.
9. Χωρίς να εξαντλήσουμε το θέμα, αναφέρουμε κυρίως: Couilloud 197 και 438· IG 12,5,333 (Πάρος)· 491 (Σίφνος)· 989 (Τήνος)· 779 και 780 και Suppl. 289 ('Ανδρος)· βλ. στις πόλεις της Αμοργού IG 12,7,153, 182, 176, 174 (Αρκεσίνη)· 322 και 324 (Μινώα)· 475 (Αιγιάλη).
10. Βλ. π.χ. Couilloud 212 και 483· IG 12,5,676 εξ.
11. Είναι σπάνιες στη Δήλο. Βλ. σχετικά Couilloud 262.
12. Έτσι στην Κύθνο η αναθηματική επιγραφή IG 12,5,522. Βλ. Φωτεινή Ζαφειροπούλου, 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 23 (1968), Χρονικά 383 και πιν. 340. Μερικές πλάκες φέρουν το στερέωμα των στηλών: Couilloud 198 και πιν. 77, αριθ. 445.
13. Το Ω, το Ο και το Δ είναι πλατιά, το Μ πιο στενό και το Η ακόμα περισσότερο.
14. Παρατηρούμε το σταθερό διάστημα, που χωρίζει τις κάθετες γραμμές των Ρ από τις άκρες των άλλων γραμμών ή από την κάθετη γραμμή του Τ.
15. Βλ. π.χ. Couilloud πιν. 80, αριθ. 14.
16. Βλ. για τη Δήλο Couilloud 244-245. Στην Αθήνα το Ο και το Ω μικρού μεγέθους απαντούν στις αρχές του αιώνα J. Kirchner-G. Klaffenbach, *Imagines Inscriptionum Atticarum*, αριθ. 112 (80/1 π.Χ.) κλπ. Βλ. επίσης στη Σύρο IG 12,5,702 (Couilloud, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 96 (1974) 430-431, αριθ. 25 και εικ. 29· τέλος της Ελληνιστικής εποχής).
17. Βλ. π.χ. Kirchner-Klaffenbach εικ. 110 (106/5 π.Χ.)· *Bulletin de Correspondance Hellénique* 96 (1974) 441, αριθ. 33 και εικ. 36 (Πάρος, αρχές του 1ου αιώνα), 482-483, αριθ. 22 (Νάξος, τέλος της Ελληνιστικής - αρχή της Αυτοκρατορικής εποχής)· *Inscriptions de Délos* 2483 εξ.
18. Couilloud 142, αριθ. 238 και εικ. 49.
19. Kirchner-Klaffenbach 117 (37/36 π.Χ.), για το Δ και για το Ρ, 119 (14/13 π.Χ.) για το Ω, 120 (γύρω στο 4 μ.Χ.) για το Δ και το Ρ· αυτό το τελευταίο με «κεραίες» στο άνω μέρος.
20. Όπως η αναθηματική επιγραφή του Γ. Ρουβέλλιου Βλάνδου στη Γόρτυνα, M. Guarducci, *Epigraphia Graeca* 1,374, εικ. 199 (*Inscriptiones Creticae* 4,293). Βλ. ακόμα, στο 2ο αι., 385, εικ. 205.
21. Έτσι το Η με την οριζόντια γραμμή χωρισμένη από τις κάθετες, Kirchner-Klaffenbach 120, ή τα μικρά οριζόντια πτερύγια, που συνδέουν το ωσειδές του Ω με τα οριζόντιά του πτερύγια (*Epigraphia* 1,374) ή οι ενωτικές γραμμές (ο.π. 385, εικ. 209).
22. Οι παρατηρήσεις του A.J. Graham, *Acts of the Fifth International Congress of Greek and Latin Epigraphy*: Cambridge 1967, 9-18, που επιδοκίμασαν η J. και ο L. Robert, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 1971, 33, αφορούν στις αρχαϊκές επιγραφές, αλλά ισχύουν επίσης για τις μεταγενέστερες εποχές.
23. IG 12,5,651· είναι χαραγμένη πάνω σε μια επιμήκη και στενή πλάκα (πλάτος 0,20 μ., ύψος 0,15 μ., πάχος 0,035 μ.). Η V. Pirenne-Delforge, *L'Aphrodite grecque*: 1994, 336-337, που αναφέρει αυτό το κείμενο, μελέτησε αυτή την επίκληση, που φαίνεται πάνω σε μια συλλαβική επιγραφή των Γόλων, O. Masson, *Inscriptions syllabiques chypriotes*: 1961, 280, αριθ. 277. Βλέπει στη Μυρία Αφροδίτη «μια προστάτρια του κύκλου της ζωής, από τη σύλληψη ως το θάνατο». Θα υπενθυμίσω αλλού ότι αυτή η θεά του «βάθους» (μυχός) μπορεί να είναι η θεά των σπηλαίων, αλλά επίσης του εσώτατου μέρους του σπιτιού, κατά συνέπεια προστάτρια των σιταποθηκών, του πλούτου και της αφθονίας τους μέσα στην πόλη και μέσα στα σπίτια. Για ίδια άποψη, τουλάχιστο όσον αφορά στη Μυρία Αφροδίτη, βλ. S. Eitrem, *Realencyclopädie* 16 (1933) 994, που αναγνωρίζει μολαταύτα, 993-995, μια χθόνια φύση στους άλλους μυχιούς θεούς, στους οποίους είναι αφιερωμένο το χελιδόνι, πουλι επίσης αφιερωμένο στην Αφροδίτη: Αιλιανός, *Περί ζώων ιδιότητος* 10,34· βλ. επίσης Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Ἀρχαιολογία* 1,67,3.

24. Αναφέρεται στις IG 12, Suppl. 117: *Athenische Mitteilungen* 49 (1924) 41 και *Bulletin de l'École Française d'Athènes* 1871, 230. Βλ. ακόμα, με λανθασμένη αναφορά, IG 12,5 σελ. xxxi 1503.
25. Φιλόστρατος, *Τὰ εἰς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον* 7,8· για τη Γυάρο ως τόπο εξορίας βλ. Juvenalis, *Satirae* 1,73, Tacitus, *Annales* 3,68, 4,30, 10,170, Πλούταρχος, *Περὶ φυγῆς* 8,602c. Βλ. στο παρόν τεύχος σελ. 202.
26. Λουκιανός, *Τόξαρις ἢ Φιλία* 17 εξ. και στο παρόν τεύχος σελ. 202.
27. P.M. Fraser-T. Ronne, *Beotians and Western Greek Tombstones*: 1957, 94-101.
28. W. Wroth, *British Museum Coins. Crete and Island* 100, που πρότεινε χρονολόγηση στην Αυτοκρατορική εποχή. Ο B.V. Head, *Historia Nummorum*: 1911, 486, τα χρονολογούσε στην Ελληνική εποχή· ο Δ. Βαρβαλιτίης μου υπέδειξε την εργασία του Γ. Βασιλειόπουλου, Νομισματική Ἱστορία τῶν Κυκλάδων: Περιοδικό Συλλογή 3 Δεκ. 1985.
29. Στράβων 10,5,3. Βλ. στο παρόν τεύχος σελ. 202.
30. Λουκιανός, ο.π.
31. Ἀρατος, που αναφέρει ο Στράβων, ο.π.: δειλῆ...Γυάρῳ· η παράθεση ενός κειμένου άγνωστου ποιητή (*Comica Adespota* 1238), που ο Πλούταρχος ταυτίζει με την Γυάρων ή Κίναρον (*σκληράν, ἀκαρπον καὶ φυτεύεσθαι κακὴν*) ισχύει μάλλον για το δεύτερο από αυτά τα νησιά. Ο Juvenalis, ο.π., μιλάει για τη μικρή έκταση του νησιού και για τα παρόμοια με αυτό νησιά, *brevibus Gyaris*, και για τους βράχους, 10,70, *Gyarae...scorulis*· ο Φιλόστρατος, ο.π., διηγείται πως ιστορούσαν ότι ο Μουσώνιος ανακάλυψε μια πηγή σ' αυτή τη νήσο, *ἀνύδρω οὐση πρότερον* (βλ. στο παρόν τεύχος σελ. 202). Σύμφωνα με τον Τάκιτο, *Annales* 9,30, ο Τιβέριος απέκρουσε την πρόταση να εξορίσει τον Γάλλο Ασίνιο στη Γυάρο ή στη Δονούσα, διότι «τόσο το ένα όσο και το άλλο νησί είχαν έλλειψη νερού, και έπρεπε να δίνει κανείς τα προς το ζην σ' αυτούς, στους οποίους χάριζε τη ζωή»: *egenam aquae utramque insulam dandosque vitae usus qui vita concederetur*: βλ. επίσης ο.π. 3,67-68, όπου ο ίδιος αυτοκράτορας προτιμά να εκτοπίσει το Σιλανό στην Κύθνο, διότι «η νήσος Γυάρος είναι άγρια, και δεν υπάρχουν οι γεωργικές καλλιέργειες, που είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπινου γένους»: *insulam Gyarum immitem et sine cultu hominum*. Ο πληθυντικός του Γιουβενάλη, 1,73, και ο μύθος του Λουκιανού δείχνουν ότι η Γυάρος θεωρούνταν ο χαρακτηριστικός τύπος του άγονου νησιού.
32. Οι Büchner-Philippson, *Realencyclopädie* 7 (1912) 1954-1955, λ. *Gyaros*, παρατηρούν ότι ένα στάχυ πάνω στα νομίσματα είναι τεκμήριο ύπαρξης γεωργίας. Οι C.A. Philippson-E. Kirsten, *Die griechischen Landschaften*, 4. *Das aegäische Meer und seine Inseln*: 1959, 81, παρατηρούν ότι η ανατολική πλευρά δεν είναι τόσο βραχώδης, ότι βρίσκει κανείς λίγο χώμα, υπόλοιπα από χωράφια για καλλιέργειες και μια πηγή κοντά στις αρχαίες κατοικίες. Εντούτοις ο Tournefort, το 1700, *Relation d'un voyage au Levant* 2,31, συνάντησε στη Γυάρο βοσκούς, που πέθαιναν από την πείνα «από τότε που η κακοκαιρία δεν επέτρεπε στους αστούς της Σύρου, δηλ. στα αφεντικά τους, να τους στείλουν εφόδια» (το αναφέρει ο L. Robert, *Hellenica* 6,165-166). Η κατάσταση τους ήταν περισσότερο αποτέλεσμα ενός τύπου εκμετάλλευσης (δεν υπήρχαν τότε καλλιεργητές στη Γυάρο, που είχε γίνει κατοικονήσι) παρά δυσμενών καιρικών συνθηκών. Πάνω στο θέμα της υποτίμησης των Κυκλάδων βλ. P. Brun, *La faiblesse insulaire; histoire d'un topos: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 99 (1993) 165-186, όπου ο συγγραφέας, 175, διαχωρίζει τη Σέριφο και τα μεσαία νησιά από τα πολύ μικρά, όπως τη Γυάρο και τη Δονούσα.
33. Για τις σχέσεις μεταξύ μικρών και μεγάλων πόλεων βλ. κυρίως Ph. Gauthier, *Grandes et petites cités: hégémonie et autarcie: Opus* 6-8 (1987-1989) 187-202, και ειδικότερα 195-196. Για το νησιώτικο περιβάλλον βλ. επίσης G. Rougemont, *Géographie historique des Cyclades. L'homme et le milieu dans l'archipel: Journal des Savants* 1990, 199-200. Για τα κατοικονήσια βλ. L. Robert, *Hellenica* 7,161-170.
34. Philippson-Kirsten σ. 81· το πλησιέστερο είναι η Σύρος και το πιο απομακρυσμένο η Κύθνος (22 χλμ.).
35. Cicero, *Epistulae ad Atticum* 5,12,1: «σου γράφω από τη Γυάρο σχετικά με το Μεσσάλα, μόλις έμαθα το νέο» (βλ. στο παρόν τεύχος σελ. 201 εξ.). Για τις σχέσεις με την κοπή νομίσματος στη Σμύρνη, που μπορεί να συνδέεται με το ότι η Γυάρος ήταν σταθμός για τα πλοία, βλ. πιο κάτω.
36. Οι Philippson-Kirsten αναφέρουν, σύμφωνα με τον Fiedler, κυρίως σχιστόλιθους, αλλά επίσης «κρυστάλλινο ασβεστώδες πέτρωμα», το οποίο δεν διαφέρει πολύ από το μέτριο μάρμαρο.

37. Αρκεστήκαμε στις απογραφές των Fraser-Matthews.
38. W. Burkert, *Greek Religion*: 1977 (αγγλική μετάφραση 1985), 177-179, και σημ. 14, 419, που αναφέρει κυρίως τον E. Will, *Aspects du culte et de la légende de la Grande Mère dans le monde grec: Eléments orientaux dans la religion grecque*: 1960, 95-110. Τα μνημεία της λατρείας της Κυβέλης συγκέντρωσε ο J. Vermaseren, *Corpus Cultus Cubelae Attidisque* (CCCA). Βλ. 2 (1982).
39. *Inscriptions de Délos* 144, A, 3 (Cl. Vial, *Délos indépendante*: 1984, 300). Οι Fraser-Matthews επισημαίνουν έτσι άλλους 3 Μητροδώρους μετά το 166· ένας Μητρών στον 3ο αιώνα. Βλ. μετά το 166 Μητράς, Μητροδόρα, Μητροφάνης, Μητροδώρος, του οποίου η ιθαγένεια παραμένει απροσδιόριστη. Βλ. επίσης τους ξένους, που αναφέρει ο J. Treheux, *Inscriptions de Délos, Index* 63: οι δωρητές - 3 Μητροδώροι, 1 Μητρών - είναι περαστικοί ή ξένοι κάτοικοι.
40. Βλ. Ph. Bruneau, *Recherches sur les cultes de Délos à Délos à l'époque hellénistique et à l'époque impériale*: 1970, 431-435 και *Bulletin de Correspondance Hellénique* 104 (1980) 161-188, που αρνείται την ταύτιση του Μητρώου, που πρότεινε ο R. Vallois, *Achitecture hellénique et hellénistique à Délos*, 1: 1944, 86-92, ο οποίος τοποθετούσε δίπλα και μέσα στο ίδιο ιερό τη λατρεία των Καβείρων, με τους οποίους ήταν συνδεδεμένη η Μητέρα των θεών. Οι δεσμοί ή μάλλον η εξομοίωση αυτής της θεάς με την Ίσιδα πρέπει να επανεξεταστούν, σύμφωνα με τον F. Colin, *L'Isis dynastique et la Mère des Dieux phrygienne*: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 102 (1994) 271-295: ο τίτλος της Μεγάλης Μητέρας των θεών, που έλαβε η Ίσις, εμφανίζεται στην Αίγυπτο, στο πλαίσιο μιας δυναστικής λατρείας, το 237, και πρόκειται για τη μετάφραση ενός αιγυπτιακού επιθέτου.
41. Bruneau 433-434 και *Le sanctuaire et le culte des divinités égyptiennes à Eretrie*: 1965, 54.
42. Fraser-Matthews: Μητροδώρος, 57-59· *IG* 12,5,1094 (παράλειφθηκε στο CCCA 2) και 1095.
43. CCCA 2, 210-211, αριθ. 656-660.
44. Το CCCA 2,205 δεν διαχωρίζει τον τόπο της ανακάλυψης της *IG* 12,5,239 και της *SEG* 13,445, δηλ. τον ΕΛΙΤΑ, από αυτόν της στήλης *IG* 12,5,240, δηλ. τις Λεύκες, όπου, αν και θεωρείται ότι η πέτρα εξορύχθηκε εκεί, ο D. Berranger, *Recherches sur l'histoire et la prosopographie de Paros archaïque*: 1992, 116, διστάζει να τοποθετήσει ένα Μητρώο, αφού ο ΕΛΙΤΑΣ είναι μια τοποθεσία ακόμα πιο απίθανη. Βλ. για τα θεοφόρα ονόματα, ο.π. Μητρόβιος, 4, και Μητροφάνης, 12 και 13.
45. *IG* 12,7,75· 237· CCCA 2,205, αριθ. 650· επίσης αριθ. 651 (*IG* 12,7,432): Ο L. Robert, *Hellenica* 9,54, αναγνωρίζει αυτή την τράπεζα βωμού και παραβάλλει τις θεότητες, που αναφέρονται εκεί, προς αυτές της οικογενειακής λατρείας, που ιδρύθηκε στις αρχές της Ελληνιστικής εποχής από τον Ποσειδώνιο τον Αλικαρνασσία: *Sylloge* 1044. Βλ. επίσης το ειδικό CCCA 2,653, και στην Αυτοκρατορική εποχή, ο.π. Μητροδώρος 1 και Μητροφάνης 1.
46. CCCA 2,186-187, αριθ. 581-582· ο.π. Μητροδώρος 2· 3· 4.
47. Ο.π. Μητροφών 1· 2· 3· CCCA 2,187, αριθ. 583· 585.
48. Στη Χαλκίδα, στην Ερέτρια και στον Ωρεό, ο.π. Μάτρεις, Μάτρης, Μάτρων, Μητροδόρα, Μητροδώρος, Μητροκλής· βλ. επίσης CCCA 2,121-123· εντούτοις δεν υπάρχει συγκρητισμός στην Ερέτρια μεταξύ της Ίσιδας και της Μητρός, αν και ένα ειδικό της βρέθηκε στο ιερό των αιγυπτιακών θεοτήτων, Bruneau 102-103.
49. Μολαταύτα δεν υπάρχουν ίχνη της Μητέρας των θεών στη Σύρο. Ο όρος OK, *IG* 12,5,673, δεν πρέπει να διαβαστεί "Όρος" Κ(υβέλης), παρά τον Κλάνα Στέφανο, *Ἀθηναίον* 3 (1874) 645-647. Η θεά δεν ονομάστηκε ποτέ έτσι στις Κυκλάδες· αυτή που απεικονίζεται στα ελληνιστικά νομίσματα των Καβείρων είναι η Δήμητρα, όχι η Μήτηρ: Head 492. M. Amandry-H. Nicolet-Pierre, *Les monnaies d'argent de Syros: Mélanges U. Westermarck*, 1992.
50. *IG* 12,7,654· για το Μητρώον βλ. Delamarre, *Revue de Philologie* 26 (1902) 292, και γενικότερα P. Roussel, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 35 (1911) 450-454 (452 για το Μητρώον) και L. Robert, *Hellenica* 7,161-170.
51. Βασιλειόπουλος ο.π., 1.
52. *British Museum Coins*. Ionian, πιν. 25, 5-6; Head 592-593, εκ. 300; βλ. επίσης D.O.A. Klose, *Die Münzprägung von Smyrna in der römischen Kaiserzeit*: 1987, 25-26, πιν. 10, V. 1-V. 6).
53. Γι αυτό τον τύπο βλ. L.J. Roccas, *Lexicon Iconographicum Mythologicum Classicum*: 1994, λ. Perseus, αριθ. 40 και πιν. 278.

*Εικόνα του Άι-Λια από τη Γυάρο.
Κειμήλιο της οικογενείας του Δημήτριου Β. Βαρθαλίτη.*

Η Αγιουργιανή Ελπίδα Ι. Μαραγκού σύζυγος Πέτρου Σαλάχα, η οποία έζησε 31 χρόνια στα Γιούρα (1916-1947). Φωτογραφήθηκε στα Μάλια, Σύρος. (βλ. αφήγησή της στο προσφερόμενο τεύχος, σελ. 155-185).

Διεθνές Κέντρο Έρευνας Αίσωπος - La Fontaine
Centre International de Recherche Ésope - La Fontaine (C.I.R.E.L.)

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

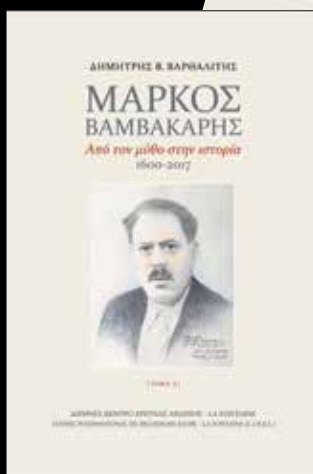
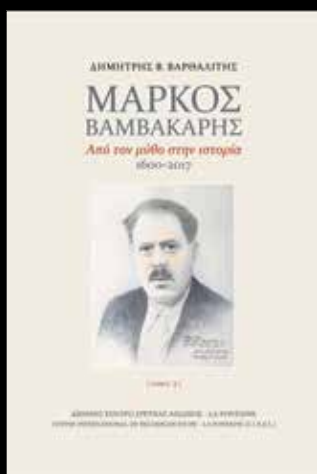
1. Δαυίδ Αντωνίου	ΑΘΗΝΑ 2009	<i>Γαλλικά Σχολεία Στην Ελλάδα. Απόπειρα πρώτης καταγραφής.</i>
2. Ευάγγελος Ν. Ρούσσος	ΑΘΗΝΑ 2010	<i>Φερεκύδης ο Σύριος.</i>
3. Δαυίδ Αντωνίου	ΑΘΗΝΑ 2011	<i>Ιταλικά Σχολεία στην Ελλάδα.</i>
4. David Antoniou	ΑΘΗΝΕΣ 2011	<i>Écoles Françaises en Grèce.</i>
5. Ευάγγελος Ν. Ρούσσος	ΑΘΗΝΑ 2011	<i>Τοπωνυμικό Σύρου (Τόμος Β') Οι καταγραφές.</i>
6. Δημήτρης Παντελοδήμος	ΑΘΗΝΑ 2011	<i>Ο Παρθενώνας και οι Έλληνες του ΙΘ' αιώνα.</i>
7. Δαυίδ Αντωνίου	ΑΘΗΝΑ 2012	<i>Διδάσκαλοι - Καθηγητές της Γαλλικής Γλώσσας στα Ελληνικά Σχολεία του 19ου Αιώνα. Βιογραφικά και εργογραφικά στοιχεία. Συμβολή στη διδασκαλία και διάδοση της γαλλικής γλώσσας και του γαλλικού πολιτισμού.</i>
8. Δαυίδ Αντωνίου	ΑΘΗΝΑ 2013	<i>Συριανοί Εκπαιδευτικοί του 19ου Αιώνα. Βιογραφικά και εργογραφικά στοιχεία.</i>
9. Δαυίδ Αντωνίου	ΑΘΗΝΑ 2014	<i>Διδάσκοντες «τον έρωτα των ωραίων τεχνών». Ζωγράφοι - Ιχνογράφοι - Καλλιγράφοι στα Ελληνικά σχολεία του 19ου αιώνα.</i>

École Franco-Hellénique "Saint Paul d'Athènes"

www.efsp.gr

Polyla 5, Patissia, 11141 • Tel: 210 2280 568 • Fax: 210 2117 468

Το δίτομο έργο του Δημήτρη Β. Βαρθαλίτη
«ΜΑΡΚΟΣ ΒΑΜΒΑΚΑΡΗΣ. Από τον μύθο στην ιστορία, 1600-2017»
Κυκλοφορεί από τις εκδόσεις των Εκπαιδευτηρίων Άγιος Παύλος.

Συριανά γράμματα

τεύχος 2-3 | Δεκέμβριος 2017-Ιούλιος 2018

«Η Ενσωμάτωση της Μνήμης», σχέδιο του Κωνσταντίνου Καταγά, Σεπτέμβριος 2017.
Πρωτότυπο: Μελάνι σε Fabriano χαρτί 360 γραμ., 20X30cm.